Introductory remarks

(a) **Special sigla**:

Ww indicates a reading common to the major witnesses: Bb, We, Fi, An, and Ly. These have all been fully reported.

Pz has also been fully reported but in the apparatus **Ly** usually stands for them both (i.e. Ly= Ly+Pz) Where Pz differs from Ly it is either reported separately or else the siglum Pz* indicates that Pz (unlike Ly in such an instance) follows the mainstream text.

Vg (and Vg^2) has (have) been fully reported only where coinciding with Ly as mainstream text (with other major witnesses dissenting). Vg/Vg^2 have also been reported in deviant readings of the apparatus if their text involves a minimum of 5 words' distinction from the mainstream. The siglum Vg* indicates a reading which agrees with the mainstream against Ly.

The special status afforded to Vg is due to its being the sole extant ms. of the specific subclass of class 3 which evolved into the printed editions.

(b) **The Book 6 witnesses**:

The patterns comprehensively presented in OP V (p. xii ss.) by John Kilcullen (and John Scott) are largely preserved in Book 6. But a number of significant differences between the source texts of Books 1-5 and Book 6 have prompted me to review the relationship among earlier ms. groups in the latter context. There will be a fuller discussion of these issues in the forthcoming "Introductions" to Book 6 and 7.

The critical text and apparatus of Book 6 are based on the following adjusted connections:

class 1: Bb Fi An (Na Ce)
class 2: We; Vc (Vf Ox Av)
class 3: Ly Pz Vg Va (Gs Pa Pb Pc Sa Vb Lb Ko Ar)
class 4: Vd (Ca La Lc Un)
class 5: Ba Fr (Ax Es Di To)
class 6: Sm

The bracketed witnesses have been consulted rarely, very rarely, or not at all, for reasons to be fully outlined in the "Introductions".

The special relationship of Va, Ba, and Vc (as indeed of the entire "Ancona" contingent /Vc, Vf, Ox, Av/) to We explains the presence of multiple readings therefrom in the apparatus (limited for reasons of space and relevance to 5 word borrowings). One of the major differences between Books 1-5 and Book 6 (as well as Book 7) is the complete absence in Books 6/7 of We borrowings in class 5 mss. other than Ba (including the newly shifted Fr and Ax).

Segments at 1 Dial. 6.1-19, 1 Dial. 6.14-15, and 1 Dial. 6.56.70-90 include a very much larger utilization of all manuscript sources (as listed in the relevant segment notes) for the purpose of facilitating the identity of the classes enumerated above.

George Knysh
6 August 2021

Capitulum 1

Discipulus: Solutiones predictarum rationum per memetipsum satagam invenire et ideo qui possunt hereticari te interrogare desistam, nonnulla de puniendis hereticis amodo quesiturus. Porro quia istud opus volui fieri principaliter propter dissensionem inter sanctissimum patrem et dominum, dominum Iohannem papam 22um et quosdam qui ipsum de heretica pravitate diffamant, cum quibus in hoc convenio quod papa potest heretica labe respergi, licet predictum dominum virum catholicum reputem et fidelem,

---

Capitulum 1,1 …] In Vg Book 6 is introduced as follows: "Incipit 6us liber partis 2^{e}" (*sic*), a designation shared by Va, Vb, and Lb.

Witnesses fully reported in the initial paragraph: class 1 (Bb Fi An Ce Na) class 2 (We Vc Ox) class 3 (Vg Va Ly Pz Gs Pa Pb Pc Vb Sa Lb Ar Ko) class 4 (Ca Vd Fr Ax) class 5 (Es Di To Ba) class 6 (Sm)

Capitulum 1,1 …] *In this opening chapter the* scriptor 6us of **We** (*now at* fo. 63r *of the ms.*) *continues his copywork of its* ***gathering n.6*** *, a gathering which began at* 1 Dial. 5.29 (**We** fo. 60r--cf. OP V /ABM 35/ p. 294.74) *with the words* "et soli pauci simplices et pauperes"). In **An** *and* **Fi** *the* scriptores primi **,** *who copied Books 1-5, are still at work at the beginning of Book 6.* **4** hereticari] haberi Sm etiam ne *added* Bb **5** desistam] insistam Ax | nonnulla] nonnulli Ax | puniendis…6 amodo] prehendis quomodo Pb Lb Vb Sa **6** amodo] *omitted* Ar Ko Vd Fr Ax Es Di To | quia] qui Ba Ax | fieri] feri Ba *omitted* Bb **7** principaliter] *omitted* Ar Vd | dissensionem] dissensiones Sm defensionem Ba dissessionem Ax | sanctissimum patrem] *omitted* Vc Ox **8** et dominum] We Bb Fi An Na Ce Ar Ca Vd Ax: *omitted* **Ly** Pz Gs Sm Vg Pa Pc Va Pb Vb Sa Vc Ox Ba Es Di To et dominum nostrum Fr Ko dominum^{2}] *omitted* Bb | et^{2}] *omitted* To | quosdam] hereticos *added* We Ba alios Vc Ox **9** quibus] quo Na **10** convenio] invenio Na Vd labe] *omitted* Vb | respergi] inspergi Ba spergi Es To **11** dominum] *omitted* Vc | virum] v'm Pb verum Ba Es Di vm To

ideo principaliter in hoc libro sexto qualiter et a quo sit papa si efficiatur hereticus feriendus investigare curabo. Verum quia papa valet de heresi tam mendaciter quam veraciter infamari, primo inquiram de papa super crimine heresis mendaciter diffamato, secundo de papa vere heretica labe fedato. In primis autem cupio scire an papa habeat iudicem superiorem in terris, unde de hac re unam vel plures assertiones cum suis motivis velis michi referre.

Magister: Circa interrogationem tuam discrepant literati, quibusdam dicentibus quod papa non habet superiorem in terris, aliis dicentibus quod licet nulla persona in terris sit superior papa, universalis tamen ecclesia et etiam concilium generale est supra papam. Asserentium autem papam non habere superiorem in terris quidam dicunt quod qui semel est canonice ad papatum assumptus, nisi renuntiaverit spontanea voluntate papatui, nunquam poterit nisi per divinam potentiam papatu iuste privari etiam si efficiatur hereticus. Alii dicunt quod quamvis papa non habeat superiorem in terris quamdiu est papa, si tamen efficiatur hereticus ipso facto iure divino non humano est papatu privatus et inferior factus catholicis.

---

21 quibusdam dicentibus] Geraldus Odo, *Quid niteris*, GF p. 970 **31** iure…humano] Cf. *infra* c. 68. This is Ockham's opinion, which differs from the mainstream position of the Cesenist Appeals.

---

12 principaliter] *omitted* We | qualiter] *omitted* Vd Fr Ax | et…papa] We Vc Ox Va Ba: quo Bb Fi An Na Ce papa Sm quis Ly Pz Gs Vg Vb Ca Pa Pb Pc Lb Sa Ar Ko Es Di To quomodo Vd quomodo sit Fr Ax **13** efficiatur] efficitur Es Di To fuerit Ar | hereticus] sit *added* **Ly** Pz Gs Sm Vg Lb Pa Pb Pc Sa Ko Ar Ca Vd^2 Es Di To | feriendus] puniendus Sm *gap* Na | Verum] We Bb Fi An Na Ce Vc Ox Ca Vd Fr Ax: verumptamen Ly Pz Gs Sm Va Vg Pa Pb Pc Sa Ar Ko Ba Es Di To **14** valet] habet Ca non debet Pb Ar Es Di To | tam…veraciter] We Vc Ox Va: tam veraciter de heresi quam mendaciter Ba tam mendaciter Bb Fi An Na Ce Pa Pb Pc Lb Vg Sa Vb Di To Ar mendaciter Ly Pz Gs Sm Es Ca Vd Ax Fr tam mendaciter quam realiter Ko **15** papa super] *omitted* Vd **16** diffamato] infamato Fr | secundo] scilicet infra c. 66 *added* Ly Gs 68 *added* Pz scilicet infra c. 60 *added* Ba Di scilicet infra c. 61 *added* To scilicet infra (inferius Es) c. 68 *added* Es Vbm Va Vg Pa Pb Lb Sa Ko Ar | labe] pravitate Ax Fr **17** an] si Pb Ar Ba Es Di To | papa] *omitted* Ar | iudicem] *omitted* Fr **18** hac re] hoc Vd | re] *omitted* Fi An plures] duas Fi An Ce **22** superiorem] superior Bb | nulla] *omitted* Fi An | persona] imperator *added* Anb **23** etiam] *omitted* Ly **25** quod] cum *added* Ly **26** qui] quis Ly **27** renuntiaverit] abrenuntiaverit Ly papatui] papatum Bb **28** potentiam] a *added* Ly | papatu] papatum Bb **31** efficiatur] efficitur Bb An

Discipulus: Allega primo pro assertione in qua diversi conveniunt, scilicet quod papa non habet iudicem superiorem in terris.

Magister: Hoc auctoritatibus et rationibus nonnulli probare conantur. Hoc etiam Innocentius papa, ut habetur 9 q. 3 c. *Nemo* sentire videtur. Ait enim: "*Nemo iudicabit primam sedem iustitiam temperare desiderantem, neque enim ab augusto neque ab omni clero neque a regibus neque a populo iudex iudicabitur*". Ex quibus verbis datur intelligi quod etiam universalis ecclesia non est papa superior cum clerus et populus, qui secundum predicta verba Innocentii papam nequeunt iudicare, ecclesiam universalem constituant. Ex quo sequitur quod etiam concilium generale non est supra papam.

Item, Symachus papa, ut habetur eisdem causa et questione c. *Aliorum*, ait: "*Aliorum hominum causas Deus voluit homines terminare, sed sedis istius presulis suo sine questione reservavit arbitrio*". Ex quo habetur quod solus Deus est superior presule sedis apostolice.

Discipulus: Dicerent alii quod Symachus papa loquitur de aliis causis quam de causis heresis et ideo, non obstantibus verbis eiusdem, papa habet superiorem in causis heresis.

Magister: Ista responsio impugnatur quia, sicut ex dictis sanctorum patrum colligitur, ubi canon non excipit nec

---

37 9…38 Nemo[1]] C. 9 q. 3 c. 13 col. 1159 **47** c Aliorum] C. 9 q. 3 c. 14 col. 1159 **55** colligitur] D. 55 c. 13 (*Si evangelica*) col. 387 s.v. excepisse: "*argumentum quod ubi canon non excipit nec nos excipere debemus 2 q. 5 consuluisti*" ; C. 2 q. 5 c. 20 (*Consuluisti*) col. 858 s.v. superstitiosa: "*ubi canon non excipit nec nos, ut supra dis. 12 omnia, 55 dis. si evangelica, et 31 q.1 quod si dormierit*" ; C. 31 q. 1 c. 13 (*Quod si dormierit*) col. 2088 s.v. non nobis definiendum est: "*hic argumentum quod non licet alicui definire, vel determinare, vel excipere quod canon non excipit, vel definit, vel determinat, argumentum 19 dis. si romanorum*". The gloss adds 8 additional references. It then offers counter arguments (esp. De consecratione, dis. 2 c. *Liquido* /Decreti tertia pars, col. 2541 s.v. servaret: "*quod canon non determinat nos determinare possumus*" with 3 further references therein, including 33 q. 2 *Quod Deus* considered as "*argumentum contra 2 q. 5 consuluisti*"./ The gloss to *Quod*

---

33 qua] quo Bb **34** habet] habeat Ly **37** etiam] enim We Ly (Pz*) **38** videtur] ac *added* Bb | primam] ipsam Fi An **43** populus] We: papa Bb Fi An Ly **44** nequeunt] nequeant Bb Fi An Pz | ecclesiam] ecc^{e} Bb constituant] constituat We **46** eisdem] *omitted* Bb **47** Aliorum ait] *omitted* Ly **48** voluit] noluit Pz per *added* Ww | sed] licet Ly presulis] presulem Ww | suo] sue Pz **49** reservavit] We: servavit Bb Fi An Ly | quo] quibus verbis We **50** est] *omitted* Bb | presule] We: *omitted* Bb Fi An Ly **51** papa] *omitted* Pz **52** heresis] hereticis Ly **53** causis] causa We

nos debemus excipere. Cum ergo canon Symachi pape causam heresis nequaquam excipiat, nec nos debemus causam heresis excipere. Hoc etiam patet quia verba indistincte prolata generaliter debent intelligi, ut papa in omni causa divino reservetur arbitrio.

Tertia auctoritas ad predictam assertionem est Anteri pape, qui ut in predictis causa et questione c. *Facta* ait: "*Facta subditorum iudicantur a nobis, nostra vero iudicat Deus*". Papa ergo superiorem iudicem non habet in terris.

Quarta auctoritas est Constantini imperatoris qui, ut legitur 12 q. 1 c. *Futuram* : "*Presidens in sancta synodo que apud Nicenam congregata est, cum querelam quorundam conspiceret coram se delatam, ait: 'vos a nemine diiudicari potestis quia Dei solius iudicio reservamini, dii etenim vocati estis et idcirco non potestis ab hominibus iudicari'*". Ex quibus verbis datur intelligi quod clerici non possunt a laicis

---

si dormierit concludes with the statement: "*et intelligo non licet iniuste et male contra rationem et contra canonem /nfra/ 33 q. 3 Quos Deus*". And C. 33 q. 2 c. 18 (*Quos Deus*) col. 2183 s.v. absque ratione, states : "*per hoc capitulum solve generale illud 31 q. 1 quod si dormierit et 2 q. 5 consuluisti*". This is a dialectic fully compatible with the discussions of 1 Dial. 1, and with Ockham's position as to the primacy of rational theology over letter- bound legalisms.

58 excipere] This argument, along with that of the following sentence ("verba indistincte prolata generaliter debent intelligi"), Ockham usually associates with extreme papalism: AP 1. 32-55 (OP I², pp.229-230); OQ i.2. 28-71 (OP I², pp.18-19); 3.1 Dial.1.2 (OP VIII, pp.120-122); Brev. 2.2.5-17 (OP IV, p.112). **59** intelligi] D. 19 c. 1 col. 105 s.v. dicendo: "*Argumentum quod verbo generali omnia debent comprehendi, ut hic, et 1 q. 1 sunt nonnulli, et 14 q. 3 putant*" etc.. (2 more references). But the gloss concludes: "*Contra, De consecratione, dis. 2 revera et infra 75 dis. quod die*". And in D. 75 c. 5 col. 482 s.v. Additio, one reads: "*Ex hoc colligitur quod generalis sermo non accipitur generaliter*". **62** c Facta] C. 9 q. 3 c. 15 col. 1159 **66** 12…Futuram] C. 12 q. 1 c. 15 col. 1285

---

59 indistincte] indiffinite We | intelligi] cum ergo canon predictus indiffinite (=indistincte Va) loquatu**r** (=loquitur Ba) generaliter debet intelligi *added* We Vc Va Ba **60** reservetur] We: servetur Bb Fi An Ly **61** Anteri] Ly: Anterii Bb Fi An We Austerii Pz **62** et] *omitted* We **63** iudicat…64 Deus] a Domino [Deo Ly] iudicantur Ww **65** est] *omitted* Bb Pz | est…imperatoris] Constantini Fi An **66** 12] 13 Ly Futuram] Futura Ww | in sancta] sancte Ww **68** conspiceret] aspiceret Ly | coram] We: contra Bb Fi An Ly | delatam] deferendam Ww **69** reservamini] servamini Ww **71** datur intelligi] colligitur Ly

iudicari, et per consequens multo fortius caput clericorum, scilicet summus pontifex, nequit ab alio iudicari.

Quinta auctoritas ad idem est Gelasii pape qui, ut habetur 9 q. 3 c. *Ipsi*, loquens de apostolica sede ait: "*Ipsi sunt canones qui appellationes totius ecclesie ad huius sedis examen voluere deferri, ab ipsa vero nusquam prorsus appellari debere sanxerunt, ac per hoc illam de tota ecclesia iudicare, ipsam ad nullius commeare iudicium nec de eius umquam preceperunt iudicio iudicari*". Ex quibus verbis datur intelligi quod de summo pontifice non licet toti ecclesie iudicare, sed ipse habet de tota ecclesia iudicare. Cum ergo nec persona nec aliqua congregatio in terris sit superior tota ecclesia, nec papa, qui est supra totam ecclesiam, potest aliqua congregatio vel persona superior reperiri.

Sexta auctoritas est Nicholai pape qui, ut habetur causa et questione predictis c. *Patet*, ait: "*Patet profecto sedis apostolice cuius auctoritate maior non est iudicium a nemine fore rectractandum, neque cuiquam de eius licere iudicio iudicare*". Ex quibus habetur quod nemini licet de summo pontifice iudicare, et per consequens non habet superiorem in terris.

Discipulus: Puto quod qui posset ad istas auctoritates rationabiliter respondere omnes alias eandem sententiam pretendentes sine difficultate dissolveret. Ideo iste sufficiant. Signa tamen ubi poterunt alie inveniri que sonare videntur quod papa non habet iudicem superiorem in terris.

---

75 9…Ipsi[1]] C. 9 q. 3 c. 16 col. 1159 **87** c Patet] C. 9 q. 3 c. 10 col. 1157

---

73 scilicet] *omitted* Ly | pontifex] *omitted* Fi An | nequit] nequaquam potest Ly | alio] aliquo We **74** qui ut] et Ly **75** Ipsi[1]] et *added* Ly sede] sedis Bb | Ipsi[2]] ipsis Bb **76** sunt] sibi *added* Ly | sedis] sedem Bb Fi An **77** voluere] voluerunt Bb We Ly voluerint Fi An | deferri] deferre Ww | vero] vere Bb | nusquam] nunquam We Ly unquam Bb Fi An **78** appellari] Ly: appellare Bb Fi An We | debere sanxerunt] Ly: sanxere Bb Fi An We **79** commeare] convenire Bb Fi An **80** preceperunt] perceperunt Fi An | iudicari] iudicare Ly **85** aliqua] alia Ly | reperiri] que papam habeat iudicare *added* Pb Ar Ba Es Di que ipsum habeat iudicare *added* To [Fr *and* Ax *do not have this addition and thus still remain basically class 4 mss. at this point*] **86** est] *omitted* Pz **87** profecto] perfectio Ly **88** maior] maius Ww **89** fore] forte Ly licere] *omitted* Ww **90** nemini] nulli Ly **94** sententiam…95 pretendentes] rationem pretendentes seu sentientiam Ly **95** sine difficultate] *omitted* Fi An | dissolveret] dissoluret Pz | iste] We: ista Bb Fi An Ly **96** Signa] signes Ly (Pz*)

Magister: Ad hoc poterit allegari auctoritas Nicholai pape dis. 21 c. *Nunc autem*, et dis. 22 c. *Qua traditione*, et 2 q. 7 c. *Petrus*.

Discipulus: Pro eadem assertione rationes adducas.

Magister: Prima ratio talis est. Ille a quo non licet appellare non habet superiorem in terris, quia ab omni inferiori ad superiorem est licitum appellare (2 q. 7 c. *Placuit*). Sed a papa appellare non licet (9 q. 3 c. *Ipsi* et c. *Cuncta*). Ergo papa non habet iudicem superiorem in terris.

Secunda ratio talis est. Ille qui est omnibus superior non habet superiorem, quia idem non potest respectu eiusdem vel eorumdem esse superior et inferior. Sed papa est omnibus catholicis superior cum sit omnium caput. Igitur non habet iudicem superiorem in terris.

Tertia ratio talis est. Qui non potest ab aliquo accusari non habet iudicem superiorem. Sed papa non potest ab aliquo accusari, quia pastor ab ovibus accusari non potest (6 q. 1 c. *Oves*, et 2 q. 7 c. *Petrus*). Omnes autem catholici sunt oves, cure et regimini pape commissi. Igitur ipsum accusare non possunt, et per consequens a nemine potest iudicari.

Capitulum 2

Discipulus: Noli multiplicare rationes pro hac parte, sed motiva dicentium quod papa habet superiorem in terris enarra.

Magister: Quod papa etiam manens papa habeat iudicem superiorem in terris nonnulli etiam multis rationibus probare nituntur. Modi tamen ponendi sunt diversi. Quidam enim dicunt quod imperator vel aliquis alius iudex et princeps secularis aut populus seu multitudo aliqua est iudex ordinarius pape. Alii vero dicunt quod nec ecclesia universalis nec aliqua alia congregatio aut persona habet

---

99 dis[1]…autem] D. 21 c. 7 col. 125 | dis[2]…traditione] D. 22 c. 5 col. 133 | 2…100 Petrus] C. 2 q. 7 c. 40 col. 927 **104** 2…105 Placuit] C. 2 q. 7 c. 53 col. 937 **105** 9…Ipsi] C. 9 q. 3 c. 16 col. 1159 | c[2]…106 Cuncta] C. 9 q. 3 c. 17 col. 1159 **114** 6…115 Oves] C. 6 q. 1 c. 9 col. 1055 **115** 2…Petrus] C. 2 q. 7 c. 40 col. 927

---

99 22] 23 Ly | Qua traditione] *Contradictionem* Ly **102** Ille] *omitted* Ly **104** inferiori] inferiore Ly | 7] 5 Ly **106** iudicem] *omitted* Ly **108** idem] We: *omitted* Bb Fi An Ly **109** et] etiam An **111** in terris] *omitted* Ly **112** talis] hec Ly **116** commissi] commisse Ly **Capitulum 2,3** motiva] motivum Ly | superiorem] superiores Bb Fi An **5** Magister] *omitted* Fi **6** etiam] *omitted* We **7** nituntur] nitantur Bb **10** Alii] alli We **11** alia] aliqua Bb | habet] habeat Ly

potestatem requirendi vel cohercendi papam nisi in duobus casibus. Primus est si papa fuerit de heresi graviter infamatus licet falso. Secundus est si in aliquo crimine de quo scandalizetur ecclesia sit notorie deprehensus et ipse incorrigibilem se ostendat.

Discipulus: Prosequere primo primam opinionem quia, quamvis putem eam hereticam, qualiter tamen assertores ipsius eam fundare conantur, et quomodo ad rationes et auctoritates in contrarium respondere nitantur, gratia exercitii ut acutius veritatem intelligam, scire desidero.

Magister: Pro predicta assertione potest primo sic argui. Ille qui nullam habet iurisdictionem coactivam imperatori aut regi vel alii principi aut populo est subiectus, quia qui nulli alteri est prepositus alicui est subditus. Aliter enim nullum ordinem ad alios homines nec superioritatis nec inferioritatis haberet. Ubi autem non est ordo ibi est confusio; confusio autem inter homines inveniri non debet. Qui ergo quantum ad iurisdictionem coactivam nulli est prepositus, quantum ad iurisdictionem coactivam alicui est subiectus. Sed papa ex ordinatione Christi super alios nullam habet iurisdictionem coactivam. Igitur quantum ad iurisdictionem coactivam alicui est subiectus, et nonnisi imperatori aut regi vel principi. Igitur alicui predictorum est papa subiectus, et ita aliquis predictorum est iudex ordinarius pape.

Capitulum 3

Capitulum 2,12 in…13 casibus] Cf. D. 40 c. 6 col. 260 s.v. a fide devius **14** in…16 ostendat] quoted *verbatim* in Q (GF p. 949) **17** quia…21 desidero] possibly penned prior to the extant prologue to 1 Dial. There seem to be many such passages scattered throughout the text indicating a "progressive painting" system of composition. Some were subsequently rewritten or polished, some not. For a discussion of the issue cf. Introd. to OP VII. The label [PP*] appearing in various contexts *infra* indicates such a possibility and replaces the LTR of the intermediate variant of our critical text.

---

12 requirendi] inquirendi We **14** aliquo] alio We **15** scandalizetur] scandalizaretur We **17** quia] et Ly **19** conantur] nitentur We | et^2] ad *added* Bb Fi An **22** predicta] opinione vel *added* Ly **24** quia…25 Aliter] *omitted* Fr Ax Di To Es (Es^2 *adds omitted text in margin*) [*First clear indicator of* Fr *and* Ax *shift from class 4 to class 5 type text.*] | qui] *omitted* Fi An | nulli] nulla Bb **25** enim] autem Ly **28** ergo] autem Ly **30** Sed…33 subiectus] *omitted* Fr Ax Di To Es (Es^2 *adds omitted text in margin*) [*Confirmation of the* Fr *and* Ax *shift to class 5*] **33** est] papa *added* We **34** papa…35 est] *omitted* Bb

Discipulus: Quamvis asserere quod papa super alios non habet iurisdictionem coactivam sit hereticum reputandum, ut arbitror, dic tamen quomodo predicti assertores hoc probare nituntur.

Magister: Hoc auctoritatibus scripture divine et sanctorum moliuntur ostendere. Primo autem auctoritate Christi dicentis apostolis Matth. 20: "*Scitis quia principes gentium dominantur eorum et qui maiores sunt potestatem exercent in eos. Non ita erit inter vos, sed quicumque voluerit inter vos maior esse sit vester minister et quicumque voluerit inter vos primus esse erit vester servus*". Ex quibus verbis datur intelligi quod maioritas et primitas illius qui est maior et primus inter omnes discipulos Christi, cuiusmodi sunt omnes christiani, in ministrando et serviendo consistit et per consequens iurisdictionem coactivam super alios nullatenus habet.

Discipulus: Ministerium et servitium pape consistit in regendo et gubernando gregem sibi commissum, quod nequaquam facere posset nisi iurisdictionem coactivam haberet. Nec obviat quod papa debet esse minister et servus, nam etiam iudex temporalis puniendo malefactores minister est iuxta sententiam Apostoli ad Rom. 13.

Magister: Hanc responsionem dicunt Christum excludere, cum sic ministerium et servitium imponit maiori et primo inter suos discipulos quod ei exercendi potestatem in alios interdicit, dicens: "*qui maiores sunt potestatem exercent in eos, non ita erit inter vos*" etc. Ex quibus verbis colligitur quod Christus ministro et servo aliorum christianorum potestatem exercendi in alios interdicit, et ita ab eo iurisdictionem coactivam excludit, quia inutilis et superflua est iurisdictio coactiva que non debet potestatem in maleficos

---

3,8 Matth 20] Matthew 20:25-27. Cf. Marsilius, DP, II.iv.1 **23** Rom 13] Romans 13:4

3,3 coactivam] *omitted* Fi An **4** ut arbitror] *omitted* Fi An **6** auctoritatibus] auctoritate Ly **7** autem] *omitted* Ly **8** Christi] *omitted* Bb | 20] 28 We **10** erit] est Bb **15** consistit] cum ergo papa sit maior et primus inter omnes christianos, sua maioritas in ministrando et serviendo consistit *added* We Vc Ba **21** quod] quia Ly | debet] de Bb servus] servorum Dei *added* Ly **24** Magister] Secundum *added* Ly dicunt] debent Ly dñt Pz **25** et servitium] non Bb non *added then cancelled* Fi An | imponit] ponit Bb Fi An **26** primo…ei] ideo suis discipulis Ly (Vg* *but omits* "ei") **27** interdicit] interdixit Fi **28** in] inter Fi | eos] illos Ly | erit] co^{t} (*sic*) Bb | verbis] *omitted* Ly **30** interdicit] interdixit Fi An

exercere. Cum vero dicis quod iudex temporalis est minister secundum Apostolum, respondetur quod male allegas Apostolum, quia non dicit Apostolus quod potestas est minister subiectorum, sed dicit quod est minister Dei. Christus autem voluit quod primus inter christianos esset minister non solum Dei sed etiam aliorum.

Discipulus: Probantne aliter quod papa non habet iurisdictionem coactivam super alios?

Magister: Hoc etiam probant sic. Papa non habet maiorem iurisdictionem coactivam quam habuit Christus cuius est vicarius. Sed Christus non habuit in quantum homo mortalis iurisdictionem coactivam.

Tum quia iurisdictio coactiva sine divitiis vel adiutorio habentium divitias convenienter exerceri non potest et per consequens inutiliter retineretur. Christus autem omnes divitias necessarias ad iurisdictionem coactivam exercendam quo ad dominium penitus abdicavit, victu et vestitu contentus. Adiutorio etiam divitum ad eandem iurisdictionem exercendam minime utebatur. Ergo coactivam iurisdictionem in quantum homo mortalis non habuit.

Tum quia, ipso testante, ministrare venit non ministrari. Ergo non venit iurisdictionem coactivam exercere. Ergo eam non habuit.

Tum quia Christus opus quod sibi Pater imposuit, consummavit, ipso testante, qui ait Ioh. 17: "*Opus consummavi quod dedisti michi ut faciam*". Christus autem iurisdictionem coactivam nequaquam exercuit, ergo iurisdictionem coactivam a Patre non accepit in quantum erat homo mortalis, quia si eam accepisset et nequaquam eam exercuisset de malitia vel negligentia fuisset merito arguendus, quia officium sine opere tenuisset.

Discipulus: Hic errant aperte, quia evangelica testatur istoria quod Christus iurisdictionem exercuit coactivam cum

57 Ioh 17] John 17:4

34 respondetur] respondent We **35** potestas] *omitted* Ly | est] *omitted* Bb **36** est] *omitted* Bb **37** autem] enim Ly | primus] *omitted* Ly **38** etiam] et Bb Fi An **42** habuit] habuerit Ly **47** retineretur] retineatur Bb **49** dominium] Deum Ly **52** in…54 iurisdictionem] *omitted* Bb **54** eam] *omitted* Fi An **57** testante] teste We **58** faciam] We: facerem Bb Fi An Ly **59** nequaquam…60 coactivam] *omitted* Fi An **61** nequaquam] nullatenus We | eam[2]] *omitted* We Ly **62** vel] et Fi An

Christus de templo vendentes et ementes violenter eiecerit, ut legitur Matth. 21, Marc. 11, Luc. 19, et Ioh. 2.

Magister: Ipsi asserunt te hic errare propter duo. Primo quia eicere vendentes et ementes de templo et alia facere que tunc Christus exercuit ad iurisdictionem coactivam non pertinet. Nec Christus tunc officium prelati vel summi sacerdotis exercuit sed officium hostiarii tunc assumpsit, teste Magistro Sententiarum qui, ut habetur libro 4, dis. 24, ait: "*Hoc officium, scilicet hostiariorum, Dominus in sua persona suscepit, quando flagello de funiculis facto vendentes et ementes de templo eiecit. Ipse enim se hostiarium significans dicit 'ego sum hostium, per me si quis introierit'*" etc. Predictum ergo officium quod Christus tunc exercuit ad hostiarios spectat. Hostiarii autem ex officio suo nullam iurisdictionem coactivam noscuntur habere. Ergo per illud exemplum probare non potes quod Christus iurisdictionem habuit coactivam.

Secundo dicunt te errare quia Christus in quantum summus sacerdos si habuit iurisdictionem coactivam non habuit eam nisi respectu fidelium et in eum credentium, quia ad eum de hiis qui foris erant in quantum summus sacerdos non pertinuit iudicare. Christus autem tunc eiecit infideles de templo, ergo hoc non fecit in quantum sacerdos sed in quantum hostiarius cuius est absque iurisdictione non solum malos fideles sed etiam infideles de templo eicere. Ex hiis concludunt quod Christus in quantum sacerdos nunquam iurisdictionem exercuit coactivam, ergo nec habuit.

Discipulus: Licet Christus habuerit iurisdictionem coactivam eam tamen nequaquam exercuit, quia inter suos discipulos non erant malefici in quos debuit iurisdictionem

---

67 Matth 21] Matthew 21:12 | Marc 11] Mark 11:11 | Luc 19] Luke 19:45 | Ioh 2] John 2:15 **73** Magistro Sententiarum] Petrus Lombardus, *Sententiae in IV libros distinctae*, t.II, St Bonaventure College eds.: Grottaferrata (Rome) 1981, p. 396 **77** dicit] John 10:9

---

66 eiecerit] eiecit Ly **67** 21] et *added* We | 11] 5 Bb Fi An et *added* We **69** et ementes] *omitted* Ly **71** pertinet] We: pertinent Bb Fi An Ly **73** 24] 3 Ly **74** hostiariorum] historiarorum Ly (Pz*) | Dominus] Deus Ly **76** se] *omitted* We **77** dicit] dixit Fi **79** Hostiarii] officiarii Fi **80** illud] habere ergo per illud *added dittography* Bb **81** non] *omitted* Bb | Christus] *omitted* Bb **84** habuit] habuerit Ly | coactivam] We: *omitted* Bb Fi An Ly **85** in] etiam Bb **86** qui] que Fi We Ly **87** pertinuit] pertinebat Ly **90** malos] autem alios We | etiam] *omitted* Bb | hiis] verbis *added* Ly **92** nec] non Ly **93** habuerit] habuit Ly **95** in] inter Ly | debuit] debuerit Ly

coactivam exercere, nec tamen propter hoc caruit iurisdictione tali, sicut si rex non haberet subditos nisi bonos non propter hoc iurisdictione careret.

Magister: Istud excludunt per hoc quod nonnulli discipuli Christi graviter deliquerunt apostatantes a fide quam susceperant. Ioh. enim 6 sic legitur: "*Multi discipulorum eius abierunt retro*". Non ergo propter defectum materie sed propter iurisdictionis coactive carentiam Christus in delinquentes potestatem aut vindictam nequaquam exercuit. Ex hiis concludunt quod Christus in quantum summus pontifex iurisdictionem non habuit coactivam. Ergo nec papa iurisdictionem obtinet coactivam.

Quod etiam auctoritatibus probare nituntur. Origenes enim super illud Matth. 20 "*reges gentium*" etc. ait: "*Scitis quia principes gentium dominantur eorum*", id est "*non contenti tantum regere suos subiectos violenter eis dominari nituntur. Inter vos autem qui estis mei non erunt hec... Quoniam sicut omnia carnalia in necessitate sunt posita... spiritualia autem in voluntate... sic et qui principes sunt spirituales*", id est prelati, "*principatus eorum in dilectione... debet esse positus, non in timore*". Ex quibus verbis datur intelligi quod totus principatus prelatorum ecclesie (et per consequens summi pontificis) in voluntate et dilectione non in timore debet consistere. Igitur diligi debent, non timeri. Qui autem iurisdictione coactiva utuntur a malis timentur, teste Apostolo ad Rom. 13 qui ait: "*Si autem malefeceris time*" scilicet potestatem. Ergo prelati ecclesiarum iurisdictione coactiva uti non debent.

---

101 Ioh…6] John 6:66 **108** Origenes] Origenes, *Commentarium in Mattheum*, in Migne, PG, t.13, cols. 1389-1390 (text is from the "interpretatio vetus" at the bottom). Cf. Marsilius, DP, II.iv.13 **121** Rom 13] Romans 13:4

---

96 coactivam] *omitted* We **97** tali] *omitted* We **99** Istud] Hoc We **100** deliquerunt] delinquerunt Fi An **101** susceperant] superant Bb | 6] 7 We **102** ergo] enim Ly **104** aut] pro Bb **105** hiis] verbis *added* Ly **109** 20] Ly: 21 Bb Fi An We | etc] dominantur eorum etc. Ly **110** id est] et Ly **112** hec] corporalia *added* Ly **113** Quoniam] We: quomodo Bb Fi An Ly | carnalia] We: corporalia Bb Fi An Ly **114** et] est An **115** spirituales] *omitted* Fi | id est] et Ly **116** positus] penitus Bb Ly **118** et] in *added* Fi An **119** debent] et *added* We | timeri] timori Bb **121** ait] sic *added* Ly **122** ecclesiarum] *omitted* Ly

Hoc etiam Chrysostomus ibidem sentire videtur. Ait enim: "*Principes mundi ideo fiunt ut dominentur minoribus suis, ut servificent eos, et spolient eos et comedant, et usque ad mortem abutantur vita eorum ad suas utilitates et glorias. Principes autem ecclesie fiunt ut serviant minoribus suis et ministrent eis quecunque acceperunt a Christo, ut suas utilitates negligant et illorum procurent*". Ex quibus verbis patet distinctio inter principes seculares et principes ecclesiarum, quia principes seculares suis subditis dominantur, principes autem ecclesie minoribus serviunt et ministrant. Ergo in eos iurisdictionem coactivam exercere non valent.

Hiis etiam Ambrosius concordare videtur qui, ut recitatur 23 q. 8 c. *Convenior*, ait: "*Dolere potero, flere potero, gemere potero, adversus arma milites Gothos quoque lacrime mee mea arma sunt, talia enim munimenta sunt sacerdotis. Aliter nec debeo nec possum resistere*". Ex quibus verbis habetur quod sacerdos orationibus et lacrimis debet malis resistere et non per potentiam temporalem, et per consequens non habet iurisdictionem coactivam.

Quod etiam Chrysostomus in libro suo dialogorum qui De dignitate sacerdotali intitulatur, libro 2 cap. 3, super illud Apostoli 2 Cor. 1 "*non dominamur fidei vestre*" apertissime sentire videtur. Ait enim: "*Hii qui foris sunt iudices malignos quosque cum subdiderint ostendunt in eis plurimam potestatem et eos invitos a priorum morum pravitate*

---

124 Chrysostomus] Pseudo-Chrysostomus, *Opus imperfectum in Mattheum, Homilia 35*, in Migne, PG, t. 56, col. 830. Cf. Marsilius, DP, II.iv.13 **137** 23…Convenior] C. 23 q. 8 c. 21 col. 1815. Cf. Marsilius DP, II.v.5 **144** Chrysostomus] Chrysostomus , *De dignitate sacerdotali*, lib. 2, cap. 3 (Migne, PG, t. 48, col. 634). Cf. Marsilius, DP, II.v.6 **146** 2…1] 2 Corinthians 1:24

---

124 ibidem] idem Bb **125** ideo] non Ly | fiunt] sunt Ww **126** ut… eos[1]] et eos servituti subiciant Ww | spolient…comedant] expolient Ww **127** abutantur…glorias] eis utantur ad suam voluntatem et gloriam Ww **128** suis] *omitted* Ww **129** acceperunt] acceperint Ly Fi An **130** procurent] procurant Pz **131** inter] in Fi An **132** quia] quibus We **134** eos] eis We **136** concordare videtur] correspondet Ly concurdetur Pz **137** recitatur] habetur Fi An **138** potero[2]] *omitted* Bb | Gothos quoque] Gothosque Ww **139** lacrime] lacrima Fi | munimenta] instrumenta Ww **140** Aliter] autem *added* Bb Fi An Ly | debeo… possum] debent nec possunt Ly **141** habetur] videtur Ly | sacerdos] sacerdotes Bb **146** Apostoli] Apocal. Ly | 2] et ad *added* Ly dominamur] dominantur Ly | vestre] nostre Ly **148** quosque] quoque We **149** et] in Ly | morum] nostrorum Ly

compescunt. In ecclesia vero non coactum sed acquiescentem oportet ad meliora converti, quia nec nobis a legibus data est talis potestas ut auctoritate sententie cohibeamus homines a delictis". Clarius dici non posset quod ecclesia non habet iurisdictionem coactivam, cum in ecclesia nullus debeat ad meliora cogi nec aliquis debeat cohiberi per iudicialem sententiam a delictis.

Item, ad habentem iurisdictionem coactivam spectat negotiis secularibus implicari, quia ad ipsum pertinet contentiones et lites dirimere. Contentiones autem, lites, et rixe inter negotia secularia computantur (Extra, *Ne clerici vel monachi secularibus negotiis se immisceant*, c. 1) Sed ad summum pontificem non pertinet secularibus negotiis implicari, teste Apostolo 2 Tim. 2, qui ait: "*Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus*". Ergo ad summum pontificem ex ordinatione Christi non pertinet iurisdictio coactiva.

Item, papa non habet maiorem iurisdictionem ex ordinatione Christi quam habuit beatus Petrus. Sed beatus Petrus et alii apostoli iurisdictionem coactivam a Christo minime receperunt. Ergo nec papa habet iurisdictionem coactivam ex ordinatione Christi. Maior est manifesta. Minor probatur auctoritate beati Bernardi qui in libro ad Eugenium papam ait: "*Non monstrabunt, puto, qui hic dicerent ubi aliquando quispiam apostolorum iudex sederit hominum*". Et parum post: "*Stetisse denique lego apostolos iudicandos, sedisse iudicantes non lego, erit illud, non fuit*". Ex quibus verbis datur intelligi quod apostoli iudices hominum non fuerunt. Ergo beatus Petrus iurisdictionem non habuit coactivam.

---

160 Extra…161 1] X. 3. 50. 1 col. 1409 **163** 2^1…2^2] 2 Timothy 2:4. Cf. Marsilius DP, II.v.1 **172** auctoritate…Bernardi] Bernardus Clarevallensis, *De consideratione*, I c. 6, in J. Mabillon, ed. , *Sancti Bernardi opera omnia*, vol. I, col. 1013, Par. 7D (Paris 1839). Cf. also Migne, PL, t.182, col. 735D. Cf. Marsilius DP, II.v.3

---

152 cohibeamus] cohibemus Pz **153** dici] *omitted* Fi An **155** debeat] debet We **158** pertinet] spectat Ly spectant Pz **159** Contentiones] contentione Bb **163** 2^1] ad *added* Ly **165** Christi] *omitted* Ly **168** Petrus] et alii apostoli *added* Ly | Sed…169 Petrus] *omitted* We **169** Petrus] *omitted* Bb **170** receperunt] We: non receperunt Bb acceperunt Fi An Ly **172** Bernardi] Bernhardi Bb | in] *omitted* Ly **176** erit] et Ly **178** Ergo…181 beatus] Quod Ly Beatus Vg

Hoc etiam quod apostoli iudices hominum non fuerunt beatus Gregorius sentire videtur. Tractans enim illa verba Apostoli "*secularia igitur iudicia si habueritis*" etc. in Moralibus, ait: "*Hii terrenas causas examinent qui exteriorum rerum sapientiam perceperunt, qui autem spiritualibus dotati sunt terrenis non debent negotiis implicari, ut dum non coguntur inferiora bona disponere valeant bonis superioribus deservire*". Cum ergo apostoli maximis bonis spiritualibus fuerint dotati, ipsi non erant circa causas hominum et lites aliqualiter occupati, quod glosa super illud ad Cor. "*secularia igitur iudicia si habueritis*" etc. aperte sentire videtur. Ait enim: "*Contemptibiles id est aliquos sapientes qui tamen sunt minoris meriti constituite ad iudicandum. Apostoli enim circumeuntes talibus non vacabant. Sapientes igitur qui in locis consistebant fideles et sancti, non qui huc atque illuc propter evangelium discurrebant, talium negotiorum examinatores esse voluit*". Hiis verbis ostenditur quod apostoli causis hominum terminandis minime insistebant. Ex quo infertur quod non acceperant iurisdictionem coactivam a Christo, quia omne officium iniunctum eis a Christo diligentissime perfecerunt.

Discipulus: In scriptura divina habetur aperte quod beatus Petrus iurisdictionem habuit coactivam cum ex potestate officii Ananiam et Saphiram morti tradiderit, teste beato Gregorio in Dialogo qui, ut recitatur 23 q. 8 c. *Petrus*, ait: "*Petrus qui Tabitam mortuam orando suscitavit, Ananiam et Saphiram mentientes morti increpando tradidit, neque enim orasse in eorum extinctione legitur sed solummodo culpam quam perpetraverant increpasse. Constat ergo quod aliquando hec ex potestate exhibentur, aliquando vero ex*

---

181 illa…182 Apostoli] 1 Corinthians 6:4 **183** Moralibus] Gregorius Magnus, *Moralia in Job*, lib. 19, par. 25 (Corpus Christianorum Series Latina, [Turnholt: Brepols 1979] 143A, p. 990). Cf. Marsilius DP, II.v.2 **191** Ait enim] Cf. also Marsilius DP, II.v.2 **204** 23…Petrus] C. 23 q. 8 c. 16 col. 1811

---

183 examinent] exeminent Bb *omitted* Ly **186** coguntur] cogunt Bb **188** spiritualibus] *omitted* Ly | fuerint] fuerunt Ly **190** ad Cor] 1 Cor. 6 Ly (Pz*) **191** enim] contemptos vel *added* Ly contenti vel *added* Pz **192** aliquos] alios We **193** circumeuntes] circumvenientes We **195** huc…illuc] Ly (Vg/Vg^2): hac atque illac We Bb Fi An | evangelium] consilium Ly **196** voluit] noluit Pz **204** 23] 21 Ly **205** Petrus] *omitted* Bb **208** increpasse] impetrasse Fi An **209** hec] talia Ww exhibentur] We: exhibeantur Bb Fi An exhibebantur Ly | vero] *omitted* Ww

postulatione, dum et istis increpando vitam abstulit et illi reddidit orando". Ex quibus verbis habetur quod beatus Petrus ex potestate usus est iurisdictione coactiva.

Magister: Ad hoc respondent quod verba Gregorii male intelligis. Non enim asserit Gregorius quod beatus Petrus ex potestate officii sui predictos Ananiam et Saphiram morti tradiderit. Tunc enim iudex in causa sanguinis extitisset, quod universis clericis noscitur interdictum. Sed beatus Petrus non ex potestate officii sed ex potestate faciendi miracula, quam Deus persone (non officio papatus) concesserat, morti tradidit supradictos. Nonnunquam autem facit quis absque oratione miracula. Et ita ex hoc probari non potest quod Petrus iurisdictionem habuit coactivam.

Capitulum 4

Discipulus: Circa hanc rationem primam te nimium dilatasti. Ideo compleas alias rationes, nam de potestate pape in tractatu secundo de doctrina domini pape magis diffuse tractabimus.

Magister: Secunda ratio ad probandum quod imperator vel princeps alius secularis aut populus sit iudex ordinarius pape talis est. Papa non est magis exemptus a iurisdictione imperatoris quam fuit Christus in quantum fuit homo mortalis. Sed Christus in quantum fuit homo mortalis subjectus fuit iurisdictioni imperatoris, ergo et papa modo similiter, et per consequens imperator est iudex ordinarius domini pape. Maior istius rationis probatione videtur nullatenus indigere, quia vicarius non est maior illo cuius est vicarius, sicut nec servus est maior domino nec discipulus est maior magistro. Minor probatur auctoritate Christi dicentis ad Pilatum Ioh. 19: "*Non haberes potestatem adversum me*

4,5 tractabimus] Ockham later revised this plan. His planned discussion about papal power was shifted to 3 Dial. 1 (OP VIII, *ix-xiii*, pp.103-371 /*De potestate pape et cleri*/) The remainder of John XXII's *doctrina* was to be discussed in a new version of 2 Dial. (alluded to in 3 Dial. 1.1.9 [OP VIII, p.142.15-17] and 3 Dial. 2.1.24 [OP IX]) which was perhaps never completed: cf. however IPP c. 27 *passim* (OP IV, pp.325-354). **17** Ioh 19] John 19:11. Cf. Marsilius DP, IV.iv.12

---

214 Petrus] *omitted* Bb **220** quis] *omitted* Ly **221** ex] per We **4,1**] 1 Fi **2** nimium] nimius Bb **3** compleas] Bb Fi An We Vg Pz: complea Ly | de] *omitted* We **5** tractabimus] tractamus Bb **8** pape] summi pontificis We **9** in…10 mortalis[1]] *omitted* Ly Vg **10** fuit] *omitted* Ly **12** similiter] est subiectus iurisdictioni imperatoris We Vc Ba simili Ly **13** domini] *omitted* We **16** maior magistro] supra magistrum We

ullam nisi tibi esset datum de super. Propterea qui tradidit me tibi maius peccatum habet". Ex quibus verbis colligitur quod Pilatus iurisdictionem habuit coactivam super Christum, quia de potestate coactiva intelliguntur verba Christi cum ad verba Pilati dicentis "*michi non loqueris, nescis quia potestatem habeo crucifigere te et potestatem habeo dimittere te*" respondit. Constat autem quod Pilatus loquebatur de potestate coactiva. Ergo Christus locutus est de eadem.

Discipulus: Duplex est potestas cohercendi, scilicet ordinata et usurpata. Christus autem concessit Pilatum habuisse potestatem usurpatam quam tamen Pilatus forte credidit ordinatam sed in hoc erravit.

Magister: Istam responsionem nituntur excludere. Primo auctoritate beati Augustini, qui super verba predicta ait: "*Discamus ergo quod dixit quod et Apostolum docuit, quia non est potestas nisi a Deo, et quia plus peccat qui potestati innocentem occidendum livore tradit quam potestas ipsa si eum timore alterius maioris potestatis occidit. Talem quippe illi Deus dederat potestatem ut etiam esset sub Cesaris potestate*". Ex quibus verbis colligitur quod sub tali potestate Cesaris et Pilati erat Christus in quantum homo mortalis, de quali potestate loquitur Apostolus ad Rom. 13 cum dicit: "*non est enim potestas nisi a Deo*". Sed Apostolus non loquitur de potestate usurpata, sed ordinata, cum dicat aperte "*qui resistit potestati Dei ordinationi resistit*", que verba de potestate ordinata, non usurpata, debent intelligi. Nam qui potestati usurpate resistit nequaquam Dei ordinationi resistit, quia tunc secundum Apostolum sibi dampnationem acquireret, quod est erroneum. Tunc enim nec invasori papatus nec alicui tyranno liceret resistere. Loquitur

---

21 verba[2]…22 dicentis] John 19:10 **31** auctoritate…Augustini] Augustinus Hipponensis, *In Ioannis evangelium tractatus 124.* Tractatus 116, PL 35, cols. 1942-1943. Cf. also CCSL, [Turnholt: Brepols 1954] 36, p. 648. Cf. Marsilius DP, II.iv.12 **39** Rom 13] Romans 13:1 **41** cum…42 aperte] Romans 13:2

---

18 ullam] nll'am We **23** crucifigere…habeo[2]] *omitted* Ly (Vg*) **24** respondit] responderit We **25** Ergo] et *added* We | locutus est] loquebatur We **27** ordinata] ordinaria Bb **28** tamen] *omitted* Bb Ly **30** responsionem] rationem Pz **32** Apostolum] Apostolus Ly **34** innocentem] ad *added* Ly | tradit] Ly: tradidit Bb Fi An We **35** timore] illius *added* Fi **36** esset] ipse *added* Bb Fi An Ly **39** quali] qua Fi **40** dicit] dixit Ly | enim] We: *omitted* Ly Bb Fi An **41** ordinata] ordinaria Bb **42** aperte] expresse We **46** acquireret] acquirent Bb enim] *omitted* Bb **47** liceret] *omitted* Bb

ergo Apostolus de potestate ordinata, non usurpata, ergo Christus sic locutus est de potestate, et ita concessit quod Pilatus super ipsum potestatem habuit ordinariam. Insinuat tamen quod ista potestate ordinaria abutebatur cum dicit "*qui tradidit me tibi maius peccatum habet*", quasi diceret 'tu habes peccatum dando sententiam in me neque confessum neque legitime convictum de crimine digno morte. Quia tamen ex timore hoc facis et alii me tibi ex malitia et invidia tradiderunt, ideo illi maius peccatum habent'. Et ita Pilatus potestatem ordinariam habuit super Christum in quantum erat homo mortalis.

Quod Theophilus super illud Ioh. 18 "*a temetipso hoc dicis an alii tibi dixerunt de me*" sentire videtur, dicens: "*Ac si diceret Christus scilicet 'si hoc ex teipso loqueris pande signa mee rebellionis aut si ab aliis percepisti inquisitionem fac ordinariam'*". Ex quibus verbis colligitur quod Pilatus potestatem habuit ordinariam inquirendo de criminibus Christo impositis. Qui autem habet potestatem inquirendi ordinarie de aliquo infamato habet iurisdictionem coactivam super eundem. Ergo Pilatus habuit super Christum iurisdictionem coactivam.

Item, Bernardus in epistola ad archiepiscopum Senonensem ait: "*Cum*", inquit, "*Romani presidis potestatem Christus super se quoque fateatur celitus ordinatam*" etc. Ex quibus verbis elicitur quod potestas Pilati non fuit usurpata sed celitus ordinata. Et ita super Christum iurisdictionem habuit coactivam, quam tamen in Christum exercere minime potuisset iuste nisi Christus coram eo legitime, quantum iudici constare potest, fuisset convictus de crimine. Si autem Christus per testes qui secundum leges repelli non possunt fuisset de crimine dampnationis dignissimo ordine iudiciario

---

59 Theophilus] Marsilius DP. II.v.5 | Ioh 18] John 18:34 **69** Bernardus] Bernardus Clarevallensis, *Tractatus de officio episcoporum*, cap. 9. in J. Mabillon, ed., Sancti Bernardi opera omnia, vol. I, col. 1128, Par. 36A (Paris 1839) . Cf. Marsilius DP, II.iv.12

---

48 ergo[2]] et *added* We **49** Christus] *omitted* Fi An **50** habuit] habuerit Ly | ordinariam] ordinatam We **51** ordinaria] ordinata We **53** habes peccatum] haberes peccata Pz | neque] non Ly **57** potestatem] auctoritatem We **58** homo] *omitted* Ly **59** Theophilus] Ptholomeus Fi **61** teipso] te Bb **64** inquirendo] inquirendi We **69** in…ad] ad episcopum et Ly **70** Cum] autem *added* Ly | inquit] igitur Fi An **72** elicitur] eligitur We colligitur Ly | Pilati] super Christum *added* We **73** ita] ideo Ly **75** legitime] legiptime We **77** secundum] per Fi An possunt] poterant We **78** dignissimo] dignissimus Ly

servato convictus, Pilatus Christum condemnando non peccasset, quia fuisset per testes falsos deceptus. Iudex autem iudicans secundum allegata amore iustitie non peccat, licet condempnet innocentem.

Capitulum 5

Discipulus: Pro ista ratione que adduxisti ad presens sufficiant, et ideo aliam rationem adducas.

Magister: Tertia ratio ad probandum quod imperator est iudex ordinarius pape talis est. Ille est iudex ordinarius pape a quo papa habet super alias ecclesias principatum. Sed hoc habet papa ab imperatore, quod probant per privilegium Constantini imperatoris concessum Romano pontifici, quod est superius allegatum. Ergo imperator est ordinarius iudex summi pontificis.

Quarta ratio talis est. Imperator fuit iudex ordinarius beati Petri, ergo est iudex ordinarius pape. Consequentia est evidens, quia papa non est magis exemptus quam fuit beatus Petrus. Antecedens probatur, quia omnes apostoli quantum ad hoc quod essent subiecti vel non subiecti iurisdictioni imperatoris fuerunt pares. Sed beatus Paulus fuit subiectus iurisdictioni imperatoris, quia ad Cesarem tanquam ad superiorem appellavit. Ergo beatus Petrus fuit subiectus eidem.

Discipulus: Dicetur istis quod Paulus appellavit non quia erat subiectus iurisdictioni imperatoris, sed quia volebat caute insidias iudeorum evadere.

Magister: Hoc impugnatur sic. Secundum beatum Ambrosium, ut habetur 22 q. ultima c. *Cavete*: "*Non solum in falsis verbis sed etiam in simulatis operibus mendacium est*", ubi notat glosa quod "*factis mentimur sicut verbis*". Beatus Paulus igitur, si non erat vere subiectus imperatori, facto

---

Capitulum 5,9 superius] 1 Dial. 5.19 (OP V, p. 263) **18** appellavit] Cf. Acts 25:11 **20** Discipulus…22 evadere] Cf. *infra* 1 Dial. 6.22.28-46* (*indicates that line numbers will be verified in the publication variant of our text) **24** 22…Cavete] C. 22 q. 5 c. 20 col. 1707 **26** glosa] C. 22 q. 5 c. 20 s.v. operibus col. 1708

---

81 secundum] *omitted* Fi **82** condempnet] condamnet Pz **Capitulum 5,2** ratione] assertione Ly Fi **4** Magister] *omitted* Fi **12** ergo] et imperator *added* We **14** Antecedens] Consequens Bb An **15** vel… subiecti[2]] *omitted* Fi An **16** subiectus] ad superiorem appellavit *added* Bb **18** Ergo] et *added* We **19** eidem] *omitted* Ly **20** Dicetur] Diceretur We **21** erat] esset Ly **23** beatum] *omitted* Bb **26** sicut] et *added* Ww **27** imperatori] imperatorum Bb

mentiebatur cum simulaverit se subiectum, iudicio Cesaris appellando. Tale autem crimen est beato Paulo minime imponendum. Ergo beatus Paulus vere fuit imperatori subiectus.

Hanc etiam conclusionem per exemplum ostendunt. Nam sicut legitur in cronicis, Iohannes 12us "*erat venator et totus lubricus, adeo quod publice feminas tenebat. Propter quod quidam cardinalium et Romanorum scripserunt occulte Ottoni principi Saxonum ut scandalo ecclesie compatiens sine mora Roma properaret. Hoc papa percipiens Iohanni diacono cardinali tanquam huius facti consiliario nasum et alteri Iohanni subdiacono qui literas transcripserat manum amputari fecit. Hic cum frequenter per imperatorem et clerum de sua correctione fuisset monitus, non correctus, presente imperatore de papatu destitutus, communi voto Leo papa eligitur*". Ex quibus colligitur quod imperator est iudex ordinarius pape. Aliter enim imperator predictum papam nullatenus deposuisset.

Discipulus: Dicerent aliqui quod imperator iniuste processit, nec dictus papa fuit vere depositus, sed de facto fuit papatu tantummodo spoliatus.

Magister: Hec responsio impugnatur, quia si papa Iohannes remansisset verus papa ille qui sibi successit, ipso vivente, non fuisset verus papa sed papatus invasor. Ex quo sequitur quod omnia que egit nullius fuissent roboris vel momenti, sed debebant omnia in irritum revocari, quod tamen minime fuit factum. Imo quod successor ipsius Iohannis ipso vivente fuit verus papa tota tenet ecclesia. Ergo papa Iohannes 12us vere fuit depositus.

Capitulum 6

Discipulus: Puto quod fortiores rationes pro opinione predicta fecisti, ideo ad assertionem contrariam te converte, et quod nec imperator nec aliquis secularis sit iudex

---

33 in cronicis] What follows is quoted nearly *verbatim* in Q (GF pp. 949-950) | cronicis] MGH SS XXII, *Martini Chronicon*, p. 431. The subsequent text is also cited in Q (GF p. 949).

---

28 iudicio] iudicium We **29** minime] non Ly **33** 12us] 22us Fi **35** quidam] quidem Pz | occulte] *omitted* Fi An **36** Ottoni] et cito Ly | principi] imperatori Fi An Ly **37** Roma] Romam Ww **39** subdiacono] subdiaconi Bb | transcripserat] scripserat Ww **43** quibus] verbis *added* Ly **47** fuit[2]] *omitted* Fi An a *added* Ly (Pz*) **52** roboris] roborationis Ly **53** in irritum] irrita Ly | tamen] cum Fi **55** fuit] fuerit We **56** 12us] 22us Fi *omitted* Ly **Capitulum 6,1**] 8 Fi

ordinarius pape nitaris ostendere. Hanc enim assertionem puto consonam veritati.

Magister: Quod nec imperator nec aliquis secularis sit iudex ordinarius pape auctoritatibus et rationibus nonnulli probare nituntur. Est autem prima ratio talis. Imperator non est iudex ordinarius illius qui non habet superiorem in terris. Sed papa non habet superiorem in terris ergo etc. Maior probatione non indiget quia iudex est superior illo cuius est iudex. Minor est probata superius per plures auctoritates et rationes.

Discipulus: Prius ostensum est generaliter quod papa non habet iudicem superiorem in terris. Nunc autem specialiter proba quod imperator vel aliquis laicus vel populus non est iudex ordinarius ipsius.

Magister: Quod specialiter imperator non sit iudex ordinarius pape ostenditur primo sic. Inferior non est iudex ordinarius sui superioris. Sed imperator est inferior papa et eius iurisdictioni subiectus, ergo etc. Maior est manifesta, unde dicit Nicholaus papa, ut habetur dis. 21 c. *Inferior*: "*Sole clarius exhibuimus non posse quemquam qui minoris auctoritatis est eum qui maioris est potestatis iudiciis suis addicere aut propriis diffinitionibus subiugare*". Minor vero sanctorum auctoritatibus comprobatur.

Ait enim Gregorius Nazianzenus, ut habetur dis. 10 c. *Suscipitis*, scribens imperatoribus Constantinopolitanis: "*Suscipitis ne libertatem verbi? Libenter accipitis quod lex Christi sacerdotali vos subicit potestati atque istis tribunalibus subdit. Dedit nobis potestatem, dedit principatum multo perfectiorem principatibus vestris*".

Capitulum 6,13 superius] 1 Dial. 6. 1 **23** dis…Inferior] D. 21 c. 4 col. 125 **28** dis…29 Suscipitis] D. 10 c. 6 col. 41

---

6 puto] reputo We **7** secularis] laicus We **9** nituntur] conantur We **10** terris] We: terra Bb Fi An Ly **11** terris] terra Ly **15** est] *omitted* We **16** iudicem] *omitted* Ly **18** est] *omitted* Bb | ipsius] ipsi Bb pape Fi An **20** ordinarius] We: *omitted* Bb Fi An Ly **21** est inferior] *omitted* Bb **23** ut] et Bb Fi | 21…Inferior] 22 c. Superior Ww **24** quemquam] quicquam Ly Bb **25** est[1]] in *added* Ly Bb Fi **26** Minor] Maior Bb **28** Nazianzenus] Vg Ba Va: Nazanzenus Ww | 10] 18 We **29** Constantinopolitanis] Stantinopolitanis Bb **30** Libenter] We: libertatem libenter Bb libertatem Fi An Ly **31** vos] nos Pz | subicit] We: subiecit Bb Fi An Ly **32** subdit] subdidit Ly | Dedit] enim *added* Ly | nobis] vobis Bb Fi | dedit] vobis *added* Bb nobis *added* We Fi An **33** vestris] *omitted* Bb

Item Felix papa, ut habetur eadem dis. c. *Certum*, ait: "*Certum est hoc rebus vestris esse salutare ut cum de causis agitur Dei iuxta ipsius constitutionem regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere non preferre*", et infra: "*neque eius sanctionibus velle dominari cuius clementie Deus voluit tue pie devotionis colla submittere*". Hoc idem habetur dis. 96 c. *Duo sunt* et c. *Si imperator*. Ex quibus et multis aliis habetur quod imperator est inferior papa.

Quod etiam multis rationibus nonnulli probare nituntur. Primo, quia qui iurat alii fidelitatem est inferior illo cui iurat. Imperator prestat iuramentum fidelitatis pape (dis. 63 c. *Tibi Domino*). Ergo etc.

Secundo, quia imperator est inferior illo qui habet potestatem transferendi imperium de gente in gentem. Hanc potestatem habet papa (Extra, *De electione*, c. *Venerabilem*). Igitur etc.

Tertio, quia imperator est inferior illo qui potest eum excommunicationis sententia innodare. Hoc autem papa potest (dis. 96 c. *Duo sunt*). Ergo etc.

Quarto, quia qui potest deponi ab alio est eo inferior. Imperator autem potest deponi a papa (15. q. 6 c. *Alius*) Ergo etc.

Quinto, quia imperator est illo inferior qui in temporalibus et spiritualibus potest subditos imperatorum et

---

34 eadem…Certum] D. 10 c. 3 col. 41 **40** dis…sunt] D. 96 c. 10 col. 621 | c^2…imperator] D. 96 c. 10 col. 621 **42** multis rationibus] Cf. OND c. 93 (OP II, p. 687 at lines 696-707 with a reference to John of Paris' *De potestate regia et papali*, c. 11) **44** dis…45 Domino] D. 63 c. 33 col. 437 **48** Extra…Venerabilem] X. 1. 6. 34 col. 165 **52** dis…sunt] D. 96 c. 10 col. 621 **54** 15…Alius] C. 15 q. 6 c. 3 col. 1443

---

35 hoc] ho Bb hic Ly | vestris] ac *added* Ly hoc *added* Bb Fi An | esse] We: est Ly Bb Fi An **36** constitutionem] constitutum We **38** clementie] clementia Bb Fi An **40** 96] 90 Ly | quibus] verbis *added* Ly **43** quia] *omitted* We **45** Domino] Domine Bb Fi An | Ergo] Ideo Ly **46** quia] *omitted* Ly **48** Venerabilem] Venerabilibem (*sic*) An *omitted* Ly **50** Tertio…52 etc] Tertio qui habet potestatem alium excommunicandi est superior. Sed papa potest excommunicare imperatorem, igitur. Maior patet, et minor probatur dis. 96 c. *Duo sunt* Ly *both mainstream text and* Ly *variant are omitted in* Pz (Vg *follows the mainstream text except for its own variant* "quem potest" *posted infra in the apparatus*) | qui…eum] quem potest Vg **53** quia] Bb: *omitted* Fi An We Ly | qui] *omitted* Bb **54** 15] We: 25 Bb Fi An Ly | 6] 1 Ww | Ergo] *omitted* Ly **56** quia] *omitted* Ly | in] *omitted* Ly

regum legitimare. Hoc potest papa (Extra, *Qui filii sint legitimi*, c. *Per venerabilem*). Igitur etc.

Capitulum 7

Discipulus: Omittas istam materiam et alias rationes adducas ad probandum quod imperator non est iudex ordinarius pape.

Magister: Secunda ratio principalis ad hoc talis est. Imperator non est iudex ordinarius illius qui imperialibus legibus est solutus, quia leges superioris subiectos astringunt nisi specialiter per superiorem sint exempti. Papa autem legibus imperialibus minime est astrictus (dis. 10 c. 1 et c. *Quoniam*). Ergo imperator non est iudex ordinarius pape.

Tertia ratio est hec. Imperator non est iudex ordinarius aliorum clericorum inferiorum, ergo multo magis non est iudex ordinarius pape. Consequentia est evidens. Antecedens vero per innumeros sacros canones posset ostendi. Unde in concilio Carthaginensi, ut habetur 11 q. 1 c. *Placuit*, sic legitur: "*Placuit ut quicunque ab imperatore cognitionem publicorum iudiciorum petierit honore proprio privetur*". Ex quibus verbis colligitur quod imperator non est iudex ordinarius clericorum. Igitur etc.

Quarta ratio est hec. Ille non est iudex ordinarius pape ad quem a papa appellare non licet. Sed non licet appellare a papa ad imperatorem (9 q. 3 c. *Ipsi* et c. *Cuncta*). Igitur imperator non est iudex ordinarius pape.

Quinta ratio est hec. Imperator non est iudex illius cui Christus iura imperii commisit. Christus autem commisit iura imperii beato Petro et eius successoribus (dis. 22 c. 1). Ergo imperator non est iudex ordinarius pape.

---

58 Extra…59 venerabilem] X. 4. 17. 13 col. 1540 **7,9** dis…1] D. 10 c. 1 col. 39 | c[2]…10 Quoniam] D. 10 c. 8 col. 43 **15** 11…Placuit] C. 11 q. 1 c. 11 col. 1193 **22** 9…Ipsi] C. 9 q. 3 c. 16 col. 1159 | c Cuncta] C. 9 q. 3. c. 17 col. 1159 **26** dis…1] D. 22 c. 1 col. 129

---

58 legitimare] legiptimare We | sint] sunt Ww **7,1**] 6 Pz (*repeated numbering*) **6** ordinarius] *omitted* We **7** superioris] superiores We **8** superiorem] superiores Fi An | autem] a *added* Ly **9** 10] 18 Ww **11** hec] ista Ly **12** aliorum] aliquorum Ly | inferiorum] papa *added* Ly | multo] *omitted* Bb **15** 11] We: 12 Bb Fi An Ly | sic] sicut Ly **16** ut] ne Ly | quicunque] clericus *added* Ww **22** Ipsi] *Papa* We *Ipse* Ly **25** commisit[1]] sed *added* Ly | Christus[2]…commisit[2]] *omitted* Ly **26** successoribus] Christus commisit *added* Ly | 22] 23 Ly | c] q. Bb Fi An

Capitulum 8

Discipulus: Licet non dubitem nullum mortalium esse superiorem summo pontifice, tamen cupio scire quomodo ad rationes hoc probantes adversarii respondere conentur.

Magister: Non omnes qui tenent imperatorem esse superiorem et iudicem ordinarium pape in modo ponendi concordant, et ideo non eodem modo ad rationes prescriptas respondent.

Discipulus: Dic illos diversos modos ponendi.

Magister: Sunt quidam dicentes quod papa in spiritualibus imperatori minime est subiectus, sed quantum ad iurisdictionem temporalem est sibi subiectus quantum est ex ordinatione Christi. Quia, ut dicunt, Christus quantum ad temporalem iurisdictionem nullum apostolum a iurisdictione temporali imperatorum exemit, sed omnes voluit in huiusmodi principibus secularibus esse subiectos, in cuius signum ipse solvit pro propria persona tributum. Alii autem dicunt quod imperator in quantum gerit personam populi christiani in omnibus tam spiritualibus quam temporalibus est superior papa et iudex ordinarius eius.

Discipulus: De iurisdictione temporali pape et imperatoris pertranseas**,** quia in tractatu De dogmatibus Iohanni 22[i] de hoc plures questiones tibi movebo.

Magister: Tu forsitan aliter accipis iurisdictionem temporalem quam isti.

Discipulus: Accipio iurisdictionem temporalem pro illa cui aliquis est subiectus ratione prediorum que de imperatore tenet.

Magister: Aliter accipiunt ipsi.

Discipulus: Quomodo?

Capitulum 8,10 quidam] Johannes Parisiensis, *De potestate regia et papali*, c. 13 **17** tributum] Matthew 17:23-26 | Alii] Marsilius, DP I.xv.4; II.viii.7-8; II.x.8 **22** imperatoris] Part of this earlier plan was realized in the unfinished 3 Dial. 2 (*De iuribus Romani imperii*) (OP IX) tractatu] Cf. *supra*, note to 1 Dial. 6.4.5 s.v. tractabimus.

Capitulum 8,4 conentur] conantur Ly tenentur Bb **5** Non] *omitted* Pz **12** temporalem] temperalem Pz | subiectus] et *added* Ly (Pz*) **13** ut dicunt] We: ut *or* nec Bb (n[c] *could be a scriptorial misread* for u[t] *in other contexts as well*) nec Fi An Ly **14** nullum] ullum Fi An **15** temporali] temperali Pz **16** principibus] principatibus Ly **17** autem] *omitted* Ly **19** tam] in *added* Fi An | quam] in *added* Fi **22** pertranseas] transeas Fi An | dogmatibus] opinabilibus Ly **26** Accipio] Accip[e] Bb temporalem] imperatoris *added* We

Magister: Dicunt quod iurisdictio temporalis non solum respicit predia et temporales divitias sed etiam personas. Quia omnes persone in dominio alicuius principis commorantes sive sint divites sive pauperes iurisdictioni principis sunt subiecte, ita quod si deliquerint eos debet condigna animadversione punire nisi per principem vel superiorem alium sint exempte.

Discipulus: Video quid per iurisdictionem temporalem intelligunt, sed ignoro que spiritualia vocant.

Magister: Spiritualia vocant ea que religioni christiane sunt propria, que in nulla alia secta sunt reperta nec ad legem nature sunt spectantia, sicut que pertinent ad sacramenta ecclesiastica dispensanda et ad causas fidei terminandas, et in criminibus que directe contra christianam religionem committuntur. De huiusmodi enim imperator, nisi sicut ceteri christiani, se intromittere non debet, quia imperator christianus ratione sue dignitatis maiorem potestatem vel iurisdictionem nullatenus habet quam habuerunt imperatores pagani. Illis enim imperatores christiani successerunt, et ideo idem ius cum illis et non aliud ratione imperii possidere noscuntur. Quia igitur de huiusmodi spiritualibus se intromittere ad imperatores paganos minime pertinebat, nec ad imperatorem christianum in quantum imperator est talia spectant.

Discipulus: Ergo secundum istos si papa homicidium, furtum, adulterium, et consimilia crimina que imperatores et reges pagani punire solebant committeret, imperator ipsum punire valeret?

Magister: Hoc nonnulli concedunt, licet dicant quidam eorum quod non deberet eum deponere nisi incorrigibilis probaretur.

---

39 Dicunt] spiritualia] Cf. also 3 Dial. 2.2.4 (OP IX) **40** vocant] Johanes Parisiensis, *op. cit.*, c. 12 **59** concedunt] Johannes Parisiensis, *op. cit.*, c.13. Cf. Marsilius, DP II.viii.7-8 | quidam…60 eorum] Johannes Parisiensis, *op. cit.*, c. 13

---

32 Quia] *omitted* Bb **35** subiecte] subjecti We | ita quod] ut a quo Ly deliquerint] delinquerint Bb Fi An | eos] *omitted* Ly | debet] We: debent Bb Fi An Ly **36** punire] puniri Ly **37** exempte] exempta Fi **38** temporalem] temperalem Pz **39** intelligunt] intendunt Ly **40** ea] illa Ly **43** dispensanda] dispendenda Ly | et^2…44 directe] que directe (et *added* Vg) in criminibus que Ly Vg **44** christianam] Christi Ly **45** nisi] n^c Fi **53** imperator est] imperatorem Ly | talia] *omitted* Bb **56** et^2…57 reges] *omitted* Fi An **57** pagani] palam Ly | committeret] committere Pz **58** punire] non *added* Fi An **60** eorum] *omitted* Bb

Discipulus: Modo opinionem istorum intelligo quamvis eam inter hereses reputem numerandam. De qua tecum in tractatu De dogmatibus Iohannis 22[i] prolixius disputabo. Nunc autem dic qualiter ad rationes et auctoritates pro assertione contraria isti respondent. De secundo vero modo ponendi nichil dicas ad presens.

Magister: Ad primam negant minorem cum accipitur quod imperator est inferior papa et eius iurisdictioni subiectus quantum ad iurisdictionem temporalem ex ordinatione Christi. Et ideo in huiusmodi papa non est iudex imperatoris, licet forte aliquando fuerit iudex imperatoris in quantum commissarius vel delegatus populi Romani.

Discipulus: Ista sunt verba mirabilia et inaudita nec ea intelligo. Sed si potes fac me intelligere illa, et tunc de eis certius iudicabo.

Magister: Ut ea intelligas, scire debes quod secundum istos imperator et quilibet rex temporalis, licet a Deo quodammodo mediate iurisdictionem suam habeat temporalem, quia secundum Apostolum ad Romanos 13 "*non est potestas nisi a Deo*", tamen immediate iurisdictionem suam habet a populo, imperator a populo Romano, rex Francie a populo suo, rex Castelle a populo suo. Et sic quilibet rex a populo suo habet iurisdictionem, nisi sit aliquis rex cuius populus alicui alteri sit subiectus qui possit populo dare regem, quemadmodum imperatores quondam diversis populis reges dederunt, quia illi populi imperatori et populo Romano subiecti fuerunt.

---

66 De…67 ponendi] 1 Dial. 6.8. 17-20* **67** ad presens] But cf. *infra* lines 107-110*, 132-137*, and 1 Dial. 6.9 lines 60-62*, 64* **80** Romanos 13] Romans 13:1 **81** immediate] Marsilius, DP I.ix.2; I.xv.2

---

62 intelligo] et *added* Ly **63** hereses] heresim Bb | qua] *omitted* Bb illa tamen Ly **65** et] per Ly **66** vero] *omitted* We Ly **67** ponendi] probandi Ly | presens] sed infra c. 10 *added* Ly sed infra c. 4 Pz sed infra c.(*or* s.) 4 credo *added* Vg Pa Pc <u>*but not* Va</u> [*not all class 3 mss. have this peculiarity*] **70** ordinatione] odinatione Bb **71** huiusmodi] hoc Ly **72** licet…imperatoris] *omitted* Ly Vg | forte] *omitted* Bb Fi An **74** nec] ego *added* Ly **75** me intelligere] ut intelligam Ly | illa] ipsa We **76** certius] citius Ly **78** licet] habet Ly **79** suam] *omitted* We | habeat] *omitted* Ly **81** tamen] cum Ly cum (cũ) *or* tamen (tñ) Pz **82** a populo[1]] *omitted* Ly | imperator…populo[2]] *omitted* Fi An **83** suo[1]] rex Anglie a populo suo *added* Ly Vg Va Pa Pc Sa *but not in* Pb [*this addition is an identifier for some but not all class 3 mss.*] | Castelle] Apulie Vd **84** rex] *omitted* Ly | iurisdictionem] suam *added* Ly **85** populo] suo *added* Ly **87** et] *omitted* Fi

Imperator igitur suam iurisdictionem a populo Romano obtinuit. Populus autem Romanus ex causa rationabili sicut imperatorem instituit ita eum potuit destituere eiusque iurisdictionem minuere et augere. Ex quo sequitur quod populus Romanus ex causa rationabili potuit imperatorem in aliquo casu alterius cui committeret iurisdictioni subicere. Quare potuit pape causam imperatoris delegare. In quo casu papa, tanquam delegatus seu commissarius, auctoritate populi Romani super imperatorem iurisdictionem potuit obtinere, quam iurisdictionem beatus Petrus a Christo non suscepit, et ideo papa in quantum successor beati Petri eam minime habet.

Discipulus: Nunc verba predicta intelligo, quamvis ipsa putem erronea, et ideo ad rationes factas accede.

Magister: Propter diversas opiniones, antequam narrem quomodo ad rationes explicite respondetur, oportet illas opiniones exprimere.

Discipulus: Dic que sunt ille opiniones.

Magister: Sicut tactum est prius, sunt quidam dicentes quod Romanus pontifex nullam iurisdictionem habet vel potestatem ex ordinatione Christi ultra alios quoscunque presbiteros, sed omnem dignitatem suam et potestatem ultra alios habuit ab imperatore vel ab ecclesia seu concilio generali. Alii dicunt quod beatus Petrus pro se et suis successoribus dignitatem papalem et primatum super omnes alios fideles recepit a Christo, sed ista dignitas et primatus, ut dicunt, consistit tantummodo in ordinando et preficiendo episcopos, presbiteros, et doctores populo christiano, nullam habens ex ordinatione Christi iurisdictionem coactivam annexam, sicut nec habet res temporales annexas. Sed sicut papatus temporalia a fidelibus orthodoxis accepit ita a communitate fidelium solummodo habuit iurisdictionem

---

89 a…Romano] Marsilius, DP I.xv.2; I.xviii **91** destituere] Marsilius, DP I.xii.3 **107** prius] 1 Dial. 5.15-19 (OP V, pp. 251-263) Marsilius, DP II.xv; II.xxi | dicentes] 1 Dial. 5.18 (OP V, p. 261s.) **112** Alii dicunt] 1 Dial. 6.8. 10-17*

---

89 igitur] We: *omitted* Bb Fi An Ly **91** instituit] constituit Fi An **92** iurisdictionem] iurisdictioni We **94** cui committeret] cuius committeretur Ly | subicere] subiacere Bb Fi An Pz **101** ipsa…102 putem] ea reputem Ly **102** accede] attende Bb **104** respondetur] respondeatur Ly | illas] *omitted* Fi An **107** sunt] *omitted* Bb **108** habet] habuit Ly **109** ultra] super Fi An | quoscunque] *omitted* We **111** imperatore] imperatorem We | seu] scilicet ex Ly **115** dicunt] dicitur Bb Fi An | tantummodo] *omitted* Ly **119** papatus] papa Ly

coactivam. Omnis enim communitas potest aliquem sibi preficere qui habeat potestatem maleficos cohercendi. Ecclesia autem fidelium ad hoc officium papam sibi prefecit, in nullo tamen iurisdictionem imperatorum diminuendo etiam paganorum, quia hoc non potuit, eo quod omnes catholici tunc temporis imperatoribus infidelibus subiecti fuerunt.

Discipulus: Ego omnino vellem exire istam materiam de iurisdictione imperatoris et ad alium differre tractatum, et tu me semper plus et plus trahis ad ipsam. Unde, istis omnibus omissis, breviter narra quomodo ad auctoritates et rationes inductas respondetur.

Magister: Sunt quidam (unam responsionem dantes generalem ad omnes auctoritates asserentes quod papa habet iurisdictionem super imperatores et reges et quod quantum ad iurisdictionem est superior eis) dicentes quod tales auctoritates non continent veritatem et ideo sunt nullatenus admittende. Alii autem intellectum sanctorum patrum reputant consonum veritati, sed dicunt quod nonnulli clerici ambitione et avaritia excecati verba eorum nimis large contra mentem eorum interpretati sunt.

Discipulus: Istorum reponsiones volo audire.

Magister: Isti ad evidentiam responsionum suarum dicunt esse sciendum quod penitentia est unum de ecclesiasticis sacramentis, et ideo pertinet ad prelatos. Quare ad ipsos spectat in foro conscientie penitentium peccata cognoscere et ipsis debitam penam iniungere. Et propter istam potestatem quam sacerdotes in foro conscientie habere noscuntur, omnes christiani eis sunt subiecti. Extra autem forum conscientie nullam habent iurisdictionem a Christo immediate, sed illam habent a communitate fidelium vel ab illo in quem communitas fidelium suam transtulit potestatem.

Capitulum 9

---

137 Alii autem] 1 Dial. 6.8. 112-126*

---

123 papam] papatus Ly **124** iurisdictionem] iurisdictioni Pz imperatorum] disrumpendo vel *added* Ly **127** exire] scire Fi **128** imperatoris] imperatorum Ly | differre] differri Bb **129** ipsam] ipsum Pz **130** et] ad *added* Bb Fi An **132** responsionem] rōem Ly **134** imperatores] imperatorem We | quod] *omitted* Ly **135** eis] *omitted* Ly **136** non] *omitted* Bb **138** clerici] in *added* Ly **140** interpretati sunt] sumunt Ly sumpsunt Pz **142** responsionum] rōnū We Ly **143** est] *omitted* Bb **144** Quare] Qualiter Ly **146** penam] penitentiam Ly **147** istam] penitentiam et *added* Ly (Pz*)

Discipulus: Adhuc tu trahis me ad materiam quam nollem hic tractari, et ideo quomodo ad auctoritates et rationes inductas respondetur narra succincte.

Magister: Ad primam auctoritatem Gregorii Nazianzeni respondetur quod per tribunal et principatum prelatorum intelligit potestatem quam in foro conscientie super penitentes noscuntur habere. Ista vero potestas, quia spiritualis est et ordinatur ad vitam eternam consequendam, multo perfectior est omni iurisdictione temporali coactiva regum et principum, que principaliter instituta est ad temporalia disponenda.

Ad auctoritatem Felicis pape respondetur quod regia voluntas in fide catholica addiscenda et sacramentis ecclesiasticis suscipiendis debet sacerdotibus esse subiecta, si sacerdotes fidem retinent orthodoxam nichil contra iustitiam imperantes. Si vero a catholica deviaverint veritate, vel sibi quam de iure non habent usurpaverint potestatem, reges in huiusmodi nullatenus sunt subiecti. Verba ergo Felicis pape sane intelligenda sunt, et non sunt ex ambitione clericorum cupientium in populis et in clero contra doctrinam beati Petri apostoli dominari in preiudicium regum et principum exponenda.

Consimiliter respondetur ad c. *Duo sunt* et ad c. *Si imperator*. Nam dicunt isti papam a concilio generali et universali ecclesia aliquam potestatem habere super principes ultra illam quam habet a Christo et in quantum est successor beati Petri.

Ad primam vero rationem inductam ad probandum quod imperator est inferior papa, respondetur primo quod maior non est universaliter vera, sed capit instantiam quando aliquis sponte iurat alii fidelitatem. Talis enim ante iuramentum non est semper inferior illo cui iurat, quamvis per iuramentum quodammodo seipsum inferiorem illo efficiat. Ad minorem

---

Capitulum 9,5 primam auctoritatem] 1 Dial. 6.6.28-33* **13** Felicis pape] *ibid.* lines 34-39* **21** doctrinam] 1 Peter 5:2-3 **24** respondetur] 1 Dial. 6. 6.39-40* **29** primam] *ibid.* lines 42-45*

Capitulum 9,3 nollem] vellem Bb | tractari] tractare Ly **5** Nazianzeni] Kn: Nazanzeni Bb Ly Nazazeni Fi An We Pz **6** quod] *omitted* Bb **8** penitentes] pentientes Ly (Pz*) | habere] prelati *added* We | Ista] Ipsa We **10** omni] illa Ly | coactiva] *omitted* Fi An **11** ad] *omitted* We **13** pape] *omitted* Fi An | regia] illa Ly **15** suscipiendis] suscipienda Ly **16** contra] fidem seu *added* Ly **17** deviaverint] deviaverit An **19** huiusmodi] eis *added* We **21** contra] propter Ly **34** seipsum] se Fi An | efficiat] efficit Ly

vero dicitur dupliciter. Uno modo quod imperator nunquam iuravit fidelitatem pape nisi spontanea voluntate, et ideo suis successoribus legem consimilem per tale iuramentum nequaquam imposuit. Aliter respondetur quod ex ordinatione Romanorum a quibus imperator suam habuit iurisdictionem potuit imperator pape iurare, et in hoc tenuisset papa non vicem beati Petri, nec in hoc fuit vicarius Christi, sed in hoc fuisset commissarius Romanorum.

Ad secundam similiter respondetur quod papa non transtulit imperium a Grecis in Germanos in quantum vicarius Christi et successor beati Petri, quia ratione vicariatus illius et successionis huiusmodi non habet maiorem auctoritatem super imperium quam super regnum Francorum vel Anglorum. Sicut igitur in quantum vicarius Christi et successor beati Petri non potest transferre regnum Francorum de una domo ad aliam, ita ratione vicariatus et successionis non potuit de gente in gentem transferre imperium Romanorum. Transtulit igitur imperium de gente in gentem auctoritate Romanorum qui sibi ex causa rationabili potestatem huiusmodi contulerunt.

Ad tertiam respondetur tripliciter. Sunt enim quidam dicentes quod cum excommunicatio sit potius iurisdictionis quam ordinis, papa in quantum vicarius Christi et successor beati Petri neminem excommunicare potest, sed potestatem excommunicandi habet ab universali ecclesia que in eum talem transtulit potestatem. Alii enim dicunt quod non papa sed imperator in imperio et rex in regno suo potestatem habet excommunicandi.

Discipulus: Istas opiniones puto erroneas, sed tamen secundam magis abhorreo. De ipsis tamen in alio tractatu tecum collocutionem habebo. Nunc autem dic tertiam responsionem.

Magister: Tertia responsio est quod papa in quantum vicarius Christi habet potestatem excommunicandi, sed penam maiorem nullatenus inferendi. Dicunt enim quod ista

---

43 secundam] *ibid.* lines 46-49* **55** tertiam] *ibid.* lines 50-52*

---

36 iuravit] iurat We | suis] sibi Ly **37** consimilem] similem Bb **41** nec] ne Ly (Pz*) **43** secundam] secundum We **50** ad] in Ly **51** in gentem] *omitted* Bb **52** Transtulit…53 Romanorum] *omitte*d Ly (Vg*) **57** ordinis] idcirco *added* Ly (Pz*) **60** enim] autem An Ly **64** ipsis] ipsa Fi An **65** tecum] We: *omitted* Bb Fi An Ly **69** enim] quidam *added* Ly | ista] *omitted* Bb Ly

est ultima pena quam possunt ecclesiastici exercere. Isti igitur dicunt quod papa in hoc est imperatore superior, sed tamen in aliis est inferior ipso, scilicet in omni iurisdictione temporali.

Ad quartam rationem respondetur quod papa non potest deponere imperatorem ratione papatus, sicut nec ratione papatus potest deponere regem Francie. Sed sicut Zacharias papa regem Francorum auctoritate populi regni illius deposuit, et ita illi principaliter deposuerunt, et ut testatur glosa 15 q. 6 c. *Alius*: "*dicitur deposuisse qui deponentibus consensit*", ita papa auctoritate Romanorum posset imperatorem deponere.

Ad quintam rationem respondetur quod papa ratione papatus non potest illegitimos in temporalibus legitimare. Si autem hoc fecit licite de facto, ratione alicuius alterius potestatis que non est annexa papatui hoc fecit.

Discipulus: Responde ad secundam rationem principalem.

Magister: Ad secundam rationem respondetur quod papa ratione papatus non est solutus legibus imperialibus que divinis legibus non repugnant, licet aliunde forsitan sit solutus.

Ad tertiam rationem principalem respondetur quod clerici, nisi sint exempti auctoritate regum vel concilii generalis, pertinent ad forum secularium potestatum.

Ad quartam respondetur quod in temporalibus licet appellare a papa ad imperatorem nisi per universalem ecclesiam sit exemptus.

Ad quintam dicitur quod Christus commisit Petro iura imperii terreni, hoc est potestatem super malos in spiritualibus, non in temporalibus.

Capitulum 10

---

70 ultima pena] Johannes Parisiensis, *op. cit.*, c. 13 **73** quartam] 1 Dial. 6. 6. 53-55* **78** glosa] C. 15 q. 6 c. 3 s.v. deposuit col. 1443 **81** quintam] 1 Dial. 6. 6. 56-59* **85** secundam…86 principalem] 1 Dial. 6.7. 5-10* **91** tertiam…principalem] *ibid.* lines 11-19* **94** quartam] *ibid.* lines 20-23* **97** quintam] *ibid.* lines 24-27*

---

75 Francie] Bohemie Ba | Sed] *omitted* Ly **76** Francorum] Francie Fi An **78** qui] quia Ww **79** consensit] consenserit Fi An concenciit Pz **82** in temporalibus] *omitted* Fi An **84** hoc fecit] *omitted* Fi An | fecit] facit We **88** ratione papatus] *omitted* Fi An **89** non] minime Ly **94** quartam] rationem *added* Ly **Capitulum 10,1**] 23 Fi 13 An

Discipulus: Michi placet quod expedivisti te breviter de rationibus supradictis, tum quia in alio tractatu super ipsas redibo, tum quia non audivi quod frater M. de Cesena et sequaces sui, quorum dicta contra dominum papam principaliter examinare propono, dogmatizant vel sentiunt quod papa non habeat iurisdictionem coactivam vel quod imperatori subiectus sit. Ideo ad secundam assertionem quam recitasti in secundo capitulo huius sexti te converte, et motiva illius enarra.

Magister: Illa assertio continet duas partes, quarum prima est quod si papa esset de heresi graviter diffamatus, ecclesia universalis et etiam concilium generale et aliqua alia congregatio vel persona potestatem inquirendi et cohercendi ipsum haberet.

Discipulus: Circa hanc partem peto ut disseras primo an ecclesia universalis, si papa esset de heresi graviter diffamatus, super ipsum potestatem haberet.

Magister: Circa hoc, ut dixi, est una assertio quod sic. Aliorum autem est assertio quod non, dicentium quod licet papa effectus hereticus ecclesie sit subiectus (quia eo ipso quod fit hereticus fit non papa), si tamen falso fuerit de heresi diffamatus non est subiectus ecclesie nec ecclesia in hoc casu habet potestatem aliquam super ipsum.

Discipulus: Motiva utriusque assertionis auscultabo libenter. Primo autem allega motiva secunde assertionis.

Magister: Primum motivum est tale. Nulla falsa infamia potest persone vel collegio aut congregationi iurisdictionem aut potestatem conferre. Sed papa de heresi minime diffamatus non est de iurisdictione ecclesie nec subest ei. Igitur nec papa falso de heresi diffamatus est ecclesie subiectus.

Secundum motivum est tale. Ille qui in aliqua causa est aliis superior non est in eadem causa inferior illis, quia in eadem causa idem respectu eiusdem vel eorumdem non

---

Capitulum 10,9 recitasti…sexti] 1 Dial. 6.2.10-16*

---

3 tum] tamen Fi An | ipsas] ipsos Ly **4** M] N[9] (!) Bb Michelinus Vd MAG. Gs | Cesena] Thesena **Ly** Vg Va Pa Pc Pb Thesena *or* Theseria Sa Censena Fr Di To Cesana Ox Zesena Gs **6** dogmatizant] dogmatizent Bb Fi An Pz | sentiunt] Ly Vg: sentiant We Bb Fi An **10** illius] *omitted* Bb **11** partes] *omitted* Ly **13** et[2]] etiam *added* Ly **14** inquirendi] ille querendi Bb **18** diffamatus] infamatus We **20** autem] *omitted* An **22** fit[1]] sit Ly (Pz*) | fit[2]] fiet Ly | falso] false Fi An **25** auscultabo] ascultabo We Fi An **26** secunde] prime Pz **27** motivum] dicte assertionis *added* We **28** vel] *omitted* Fi An

potest esse superior et inferior. Sed papa manens verus papa in causa fidei est omnibus aliis superior, quia si omnes christiani sibi in causa fidei erronee dissentirent omnes de iure, licet de facto non posset, cohercere deberet. Ergo papa propter nullam falsam infamiam fit subiectus ecclesie in causa heresis.

Tertium motivum est tale. Si papa de heresi diffamatus iudicio ecclesie esset subiectus, ecclesia posset iudicare de ipso. Hoc autem non potest fieri, quia cum ecclesia universalis simul conveniri non possit oportet generale concilium convocari ad diffiniendum de causa pape. Sed nullus potest absque papa generale concilium convocare. Nec ipse potest compelli per aliquem generale concilium congregare. Quia si aliquis posset eum compellere generale concilium congregare ille esset superior papa, et ita aliqua persona esset superior papa. Quod non est verum, ut dicunt. Ecclesia ergo universalis de papa iudicare non potest, et ita papa, quantumcunque fuerit de heresi diffamatus, ecclesie minime est subiectus. Predicta assertio etiam auctoritatibus et exemplis videtur posse probari. Plures vero auctoritates hoc expresse sonantes supra primo c. huius sexti sunt inducte.

Hoc etiam alia auctoritate simul et exemplo probatur. Nam prout recitatum est supra (ubi inquisitum est an papa possit hereticari), Nicholaus papa, ut legitur dis. 21 c. *Nunc autem*, ait: "*Tempore Diocletiani et Maximiani augustorum Marcellinus episcopus urbis Rome qui postea insignis martyr effectus est, adeo compulsus est a paganis ut in templum eorum ingressus grana thuris super prunas imponeret, cuius rei gratia collecto numerosorum episcoporum concilio et inquisitione facta, hoc idem pontifex se egisse confessus est. Nullus tamen eorum proferre sententiam in eum ausus est dum ei sepissime omnes perhiberent 'tuo ore iudica causam tuam non nostro iudicio' et iterum 'noli, aiunt, audiri in*

---

58 supra] 1 Dial. 5.2 (OP V, p. 203s.) **59** dis…60 autem] D. 21 c. 7 col. 125

---

36 et] vel Bb | Sed papa] We: *omitted* Bb Fi An Ly | verus] vere Ly **39** de] *omitted* We | posset] potest Ly **42** motivum] eorum *added* Fi An **45** conveniri] convenire We | possit] potest Ly **46** convocari] convocare Ly **47** convocare] vocare Ly **54** etiam] *omitted* Ly **55** vero] namque Ly **57** etiam] et *added* Bb **59** possit] posset Ly **60** Diocletiani] Dyoclisiani We **61** Rome] Romane Ly **62** est[2]] fuit Ly | in] *omitted* Ww **64** numerosorum] We: universorum Bb Fi An Ly **65** pontifex] papa We **66** eorum] illorum Ww **67** perhiberent] dicerent Ww **68** et…69 iudicio] *omitted* Ly Vg | aiunt] *omitted* Ww

nostro iudicio sed collige in sinu tuo causam tuam' et rursus 'quoniam ex te', inquiunt, 'iustificaberis aut ex ore tuo condempnaberis', et iterum dicunt 'prima sedes non iudicabitur a quoquam''" Ex quibus verbis datur intelligi quod beatus Marcellinus fuit de heresi diffamatus, nec mirum, cum actum hereticalem commiserit. Ex quo enim idolis immolavit fuit de apostasia perfidie vehementer suspectus, quare potuit de heresi graviter diffamari. Hoc tamen non obstante, nemo episcoporum fuit ausus in ipsum proferre sententiam. Ergo quantumcunque papa fuerit de heresi diffamatus nullius est subiectus iudicio.

Discipulus: Ista ratio non videtur concludere quod papa de heresi diffamatus non sit subiectus ecclesie universali et concilio generali, quia auctoritas Nicholai non loquitur de ecclesia universali et de concilio generali, sed de quibusdam episcopis qui convenerunt ad inquirendum de causa pape Marcellini.

Magister: Dicunt alii quod auctoritas predicta Nicholai manifeste declarat quod papa de heresi diffamatus etiam ecclesie universali et concilio generali minime est subiectus, quia (secundum beatum Hilarium "*intelligentia dictorum ex causis est assumenda dicendi*") ad intelligendum verba predicta que Nicholaus papa recitat recurrendum est ad causam dicendi. Causam autem quare episcopi qui convenerant ad inquirendum de facto pape dixerunt "*tuo ore iudica causam tuam non nostro iudicio*" ipsimet assignant dicentes "*prima sedes non iudicabitur a quoquam*". In verbis istis insinuant aperte quod summus pontifex etiam in casu illo in quo fuerunt, scilicet si summus pontifex fuerit de heresi diffamatus, a nullo est penitus iudicandus, et ita nec ab ecclesia universali nec a concilio generali est papa diffamatus

---

89 secundum…Hilarium] Hilarius Pictaviensis, *De Trinitate*, IV.14, in Migne PL, t. 10, col. 107

---

70 quoniam] We: quomodo Bb Fi An Ly | inquiunt] inquit We inquirunt Ly **71** condempnaberis] We: dampnaberis Bb Fi An Ly | et iterum] item Ly **72** iudicabitur] iudicatur We **74** hereticalem] hereticale We hereticum Ly **75** vehementer] vehemente Bb Fi An **76** quare] quia Ly **77** non] *omitted* An **78** quantumcunque] quandocunque Ly **83** et] vel We | de[1]] *omitted* We Ly **84** convenerunt] convenerant Bb **87** etiam] est Ly **88** et concilio] vel collegio Ly | est] *omitted* Ly **89** Hilarium] Hylarium Fi Hyllarium We **90** intelligendum] ergo *added* We **92** qui] *omitted* We **93** inquirendum] querendum Fi An | pape] cum *added* Ly **95** In] quibus *added* We **96** istis] *omitted* We | aperte] manifeste We etiam] *omitted* An

de heresi iudicandus. Quia ex quo ipsi quorum verba approbantur a canone minime distinxerunt nec nos debemus distinguere.

Secundo probatur eadem assertio per exemplum de Symacho papa, de quo legitur in decretis dis. 17 § *Hinc* in hec verba: "*Episcopi vero in synodo residentes congregata auctoritate eiusdem Symachi dixerunt 'Symachus papa sedis apostolice presul ab huiusmodi oppositionibus impetitus quantum ad homines respicit sit immunis et liber cuius causam totam Dei iudicio reservamus'*". Ex quibus verbis colligitur quod Symachus papa iudicio synodi non erat subiectus licet fuerit de heresi diffamatus, quia, ut notat glosa ibidem, iste opiniones quibus fuerat Symachus impetitus causam heresis contingebant. Ait enim: "*primo fuit*", scilicet Symachus, "*accusatus de heresi, sed cum appareret calumnia accusantis fuit postea absolutus ut hic dicitur*".

Capitulum 11

Discipulus: Ad presens sufficiant iste allegationes pro assertione predicta, et ideo motiva assertionis contrarie non differas allegare.

Magister: Quod papa si de heresi diffametur sit subiectus iudicio universalis ecclesie nonnulli conantur ostendere. Primo sic. Ille qui potest accusari et iudicari de heresi est subiectus iudicio universalis ecclesie si fuerit de heresi diffamatus. Papa autem potest de heresi accusari et iudicari (dis. 40 c. *Si papa*). Ergo etc.

Secundo sic. Qui potest ab aliquo reprehendi pro heresi est subiectus in eadem causa iudicio universalis ecclesie. Sed papa potest pro heresi ab aliquo reprehendi. Hoc probatur per exemplum de beato Petro quem beatus Paulus, quia non ambulabat ad veritatem evangelii, reprehendit ad Gal. 2. Ergo

---

104 dis…Hinc] *Dictum Gratiani post* D. 17 c. 6, § *Hinc*, col. 91 **111** glosa] D. 17 c. 6, § *Hinc* s.v. immunis, col. 92 **11,10** dis…papa] D. 40 c. 6 col. 259 **15** reprehendit…2] With no back reference to 1 Dial. 5.2 | Gal 2] Galatians 2:14

---

101 nos] We: *omitted* Bb Fi An Ly **103** per exemplum] We: *omitted* Bb Fi An Ly **104** in decretis] *omitted* Ly | 17] 1.7.11 Fi 1 vel 11 An **105** vero] *omitted* Ww **107** oppositionibus] opinionibus Ww impetitus] impeditus Ly **109** reservamus] servamus Ly **111** de] *omitted* Ly | diffamatus] preterea *added* Ly **112** impetitus] impeditus Ly **115** hic] ibidem Ly **11,3** non] *omitted* Bb **5** si…diffametur] sic de heresi diffamatus Ly **10** 40] 4 Ly | Ergo] *omitted* We **15** ambulabat] ambulavit We

papa si fuerit de heresi diffamatus iudicio universalis ecclesie est subiectus.

Tertio sic. Minor iudicio superioris est subiectus. Sed papa est minor universali ecclesia, sicut orbis maior est urbe. Ergo etc.

Quarto sic. Nulli corpori sufficienter est provisum nisi membra putrida que totum corpus valent inficere possint abscindi. Sed tota ecclesia militans unum corpus est, teste Apostolo ad Rom. 12. Ait: "*Unum corpus sumus in Christo*". Istius autem corporis papa est membrum quoddam. Ergo non est sufficienter provisum ecclesie nisi papa possit abscindi per ecclesiam si hereticam incurrerit pravitatem. Cum ergo Christus non defecerit in necessariis ecclesie militanti, sequitur quod per ecclesiam militantem papa, si efficiatur hereticus, potest abscindi. Et per consequens si fuerit de heresi diffamatus iudicio universalis ecclesie est subiectus.

Quinto sic. Ille qui est de aliquo crimine denuntiandus ecclesie, iudicio universalis ecclesie est subiectus si fuerit diffamatus. Sed papa potest pro crimine heresis denuntiari ecclesie, Christo dicenti Matth. 18: "*Si peccaverit in te frater tuus*", et post: "*Si non audierit eos dic ecclesie*". Ex quibus verbis colligitur quod cum papa censendus sit frater, ipse potest pro crimine potissime heresis denuntiari ecclesie. Ergo si fuerit de crimine heresis diffamatus iudicio ecclesie est subiectus.

Capitulum 12

Discipulus: De ecclesia universali (an sibi summus pontifex sit subiectus) que dixisti sufficiant. Nunc autem sententias peritorum de concilio generali, an super papam de heresi diffamatum iurisdictionem vel potestatem obtineat, aperire digneris.

Magister: Sunt nonnulli dicentes quod concilium generale super papam de heresi diffamatum nullam habet iurisdictionem omnino, quod pluribus rationibus nituntur

---

24 Rom 12] Romans 12:5 **35** Matth 18] Matthew 18:15, 17

---

18 Minor] Maior Bb **19** ecclesia] ecclesie Bb **21** sufficienter] suffi^{it} Bb **22** membra] minora Bb **23** abscindi] abscidi Pz **24** Apostolo] qui *added* We | ad] qui Ly (Pz*) **25** quoddam] *omitted* Ly **26** abscindi] abscidi Pz **27** incurrerit] incurrat Ly **28** Christus] *omitted* Fi An militanti] militantis Ly (Pz*) **29** efficiatur] afficiatur Bb **30** abscindi] abscidi Bb **36** tuus] etc. *added* We | eos] We: te Bb Fi An Ly **12,6** aperire] experire Bb **8** diffamatum] infamatum Ly **9** rationibus] *omitted* Bb

ostendere. Est autem prima ratio talis. Ecclesia universalis non habet iurisdictionem super papam de heresi diffamatum, sicut nituntur per rationes prius adductas ostendere. Ergo multo fortius concilium generale non habet iurisdictionem super papam de heresi diffamatum.

Secundo sic. Nulla congregatio specialis in quacunque causa habet iurisdictionem super papam, cum in omni causa quelibet congregatio particularis papa inferior sit censenda. Concilium autem generale est quedam congregatio particularis seu specialis, quia omnes christianos minime comprehendit. Ergo concilium generale non habet iurisdictionem super papam.

Tertio sic. Illa congregatio que potest contra fidem errare non habet iurisdictionem super papam de heresi mendaciter diffamatum. Generale autem concilium potest contra fidem errare, sicut nonnulli per plures rationes probare nituntur. Ergo etc.

Quarto sic. Illa congregatio que in causa heresis est inferior papa, etiam de heresi diffamato, non est in eadem causa papa superior. Sed totum concilium generale preter papam est in causa heresis papa inferius, quia si totum concilium generale preter papam, etiam de heresi mendaciter diffamatum, contra fidem erraret ipse omnes de iure punire deberet. Ergo in causa heresis papa concilio generali est superior.

Discipulus: Totum concilium generale preter papam non potest contra fidem errare, quia Deus qui promisit fidem catholicam usque ad finem seculi duraturam non permitteret.

Magister: Ista responsio impugnatur, tum quia, esto quod totum concilium generale preter papam erraret nequaquam fides christiana desineret, quia salvaretur in papa et in multis aliis. Fides autem in solo papa posset salvari, quemadmodum tempore passionis Christi in unica muliere remansit. Tum quia unus potest ad se trahere totum concilium

---

12,12 prius] 1 Dial. 6.10 **25** per…rationes] 1 Dial. 5.26 (OP V, pp. 285-288.) The lack of any specific back reference suggests that the text of 1 Dial. 6.12 was an earlier composition which on this point remained unpolished.

---

10 Est…talis] quarum prima talis est Fi An **11** non] nullam Ly **12** sicut] quod Ly | prius] post Ly (Pz*) **15** sic] *omitted* Ly **16** causa[1]] generale non *added* Bb **17** sit] *omitted* Bb **29** papa] pape Fi An **31** de] *omitted* Bb **32** punire] puniret Bb **33** concilio…34 superior] non est inferior concilio generali We Vc **39** totum] *omitted* Fi An **41** solo] sola Fi An | posset salvari] potest servari Ly **43** remansit] mansit Bb

generale, et unus potest toti residuo concilii generalis contradicere, sicut notatur dis. 31 c. *Nicena*. Ergo multo fortius papa qui est principalis et caput concilii generalis potest toti residuo contradicere, et per consequens residuo minime est subiectus.

Quinto sic. Illa congregatio que nullam auctoritatem habet nisi a papa, et que absque papa congregari non potest, nullam habet iurisdictionem super papam nisi papa sponte eius iudicio se submittat. Sed concilium generale nullam habet iurisdictionem seu potestatem aut auctoritatem nisi a papa, nec potest absque eius mandato aliqualiter celebrari. Igitur papa nisi voluntarie se submittat iudicio generalis concilii minime est subiectus.

Capitulum 13

Discipulus: Quomodo allegatur in contrarium manifesta.

Magister: Quod papa iudicio generalis concilii sit subiectus quidam moliuntur ostendere. Primo sic. Ecclesia universalis iurisdictionem obtinet super papam de heresi diffamatum. Igitur et ista congregatio que vicem gerit universalis ecclesie iurisdictionem habet super papam de heresi diffamatum. Concilium autem generale gerit vicem universalis ecclesie. Ergo etc.

Secundo hoc probatur sic. Diffamatus de aliquo crimine est iudicio concilii generalis subiectus si eidem concilio super obiecto crimine respondere tenetur. Papa autem diffamatus de heresi generali concilio respondere tenetur. Unde et in decretis 2 q. 7 § *Item cum Balaam* sic legitur: "*Symachus papa in Romana synodo dignitate sua expoliatus, prius statui suo reddi precipitur, ut tunc veniret ad causam, et si ita recte videretur accusantium propositionibus responderet. Digna res*

---

45 dis…Nicena] D. 31 c. 12 col. 201 **13,15** 2…Balaam] *Dictum Gratiani post* C. 2 q. 7 c.41, § *Item cum Balaam*, col. 929

---

45 31] We: 13 Bb Fi An Ly | Ergo] *omitted* Bb **47** residuo[2]] r'iduo Bb **52** eius] eorum We **55** Igitur…nisi] Igitur si papa non Ly **56** minime] ei *added* Ly **13,7** Igitur…9 diffamatum] *omitted* We Vd | vicem] vitam An **9** gerit] tenet Ly **11** hoc probatur] *omitted* Ly **12** iudicio] *omitted* We | concilii generalis] concilio generali Bb We | si] et Ly (Pz*) **14** et] *omitted* We **15** §…Balaam] c. *Nos* Ly | cum] Ly: *omitted* We Bb Fi An **17** suo] pristino Ww | tunc] dicit We | recte…18 videretur] We: rectum videtur Bb An Ly rectum videretur Fi **18** responderet] respondetur Bb Fi An

visa est maximo numero sacerdotum que mereretur effectum. Et cum postmodum ordinaretur quomodo esset accusandus, prefatus papa, ut causam diceret, occurrebat, sed ab emulis est impeditus". Ex quibus verbis datur intelligi quod Symachus papa, qui fuit de heresi accusatus sicut notatur in glosa dis. 17 § *Hinc*, coram synodo respondere debebat. Ergo in causa heresis concilium generale est super papam de heresi diffamatum.

Tertio per glosas super decretis hoc probatur. Ait enim glosa dis. 19 c. *Anastasius*: "*Papa tenetur requirere consilium episcoporum, quod verum est ubi de fide agitur et tunc synodus maior est papa*". Hiis verbis patenter asseritur quod in causa fidei synodus maior est papa.

Item, glosa dis. 15 c. *Sicut* dicit in hec verba: "*Videtur ergo quod papa non possit destruere statuta concilii, quia orbis est maior urbe 93 dis. Legimus circa medium. Unde requirit papa consensum concilii (dis. 19 c. Anastasius) Arg. contra dis. 17 § Hinc etiam et Extra, De electione c. Significasti, ubi dicitur concilium non potest pape legem imponere, et 35 q. 9 c. Veniam, sed intellige quod hic dicitur circa articulos fidei*". Ex quibus verbis colligitur quod circa articulos fidei synodus maior est papa et sibi legem potest imponere, et per consequens in causa fidei synodus iurisdictionem habet super papam.

Item, glosa dis. 21 c. *Nunc autem* ait: "*Queritur quare isti episcopi non deposuerunt papam cum esset confessus de heresi ut dis. 40 c. Si papa? Dicit Huguccio quia paratus erat*

---

24 glosa…Hinc] D. 17 c. 6, § *Hinc*, s.v. immunis, col. 92 **28** glosa…Anastasius] D. 19 c. 9 s.v. concilio col. 111 **32** glosa…Sicut] D. 15 c. 2 s.v. presumit, col. 71 **34** 93…medium] D. 93 c. 24 col. 599 **36** Extra…37 Significasti] X. 1. 6. 4 col. 110 **38** 35…Veniam] C. 35 q. 9 c. 5 col. 2453 **43** glosa…autem] D. 21 c. 7 s.v. Marcellinus, col. 127 **45** dis…papa] D. 40 c. 6 col. 259

---

19 maximo] maxime Ly | numero] numere Fi An | que mereretur] atque meretur Ww **20** quomodo] *omitted* Bb **22** est] *omitted* Fi An **23** notatur in] notat We **25** super] supra We **27** Tertio] sic *added* Fi An **28** consilium] concilium Bb **33** ergo] We: *omitted* Bb Fi An Ly **34** 93…medium] *omitted* Ww **35** Anastasius] 71 *added* Ly **36** contra] 19 Ly | 17] Vc Ba: 16 We Bb Fi An Va 1 Ly | etiam] *omitted* Ly **37** Significasti] Sig^{a}ti Bb Sig'ti Fi An Signasti We Signati Ly **38** 35] 15 Ly | hic] h' Fi hoc Ly **41** fidei synodus] synodus fidei An **43** dis 21] 31 c. *added* Ly | Queritur] *omitted* Ly **44** episcopi] *omitted* Ww deposuerunt] deposuerint We | papam] papa Bb | confessus] accusatus Fi An **45** 40] 60 Ly (Pz*) | Dicit] dicens Ly | Huguccio] Kn: Hugo CIC1582 H. Bb h' *or* hic We *omitted* Fi An Ly | quia] quod Ww

corrigi. Licet enim papa vel alius sit hereticus, si tamen paratus est corrigi non deponitur ut 24 q. 3 c. Dixit Apostolus, vel ideo non debebant ipsum deponere quia coactus fecit". Ex quibus verbis datur intelligi quod episcopi potestatem habent deponendi papam de heresi accusatum, licet non debeant ipsum semper deponere quia aliquando non est dignus deponi. Causam tamen pape habent audire et ita potestatem obtinent super ipsum.

Capitulum 14

Discipulus: Allegationes prescripte me fere ad perplexitatem inducunt. Durum enim michi videtur asserere quod oves super pastorem, membra super caput, filii super patrem, discipuli super magistrum, subditi super prelatum, iurisdictionem aut potestatem vel auctoritatem obtineant, presertim cum iniqua et falsa infamia iurisdictionem non debeat nec possit tribuere. Et ideo grave apparet dicere quod papa de heresi mendaciter diffamatus propter talem infamiam cuiuscunque vel quorumcunque subdatur iudicio, maxime cum impossibile minime videatur quod tota fides catholica in papa solo remaneat, saltem pro aliquo tempore brevi. Ex alia parte zelus fidei christiane me subtiliter angit ne dicam nullam debere fieri inquisitionem aut iudicium de papa super crimine heresis diffamato, quia cum probabiliter teneam papam posse hereticam incurrere pravitatem, si de ipso nulla

---

47 24…48 Apostolus] C. 24 q. 3 c. 29 col. 1885 **Capitulum 14,1**] witnesses fully reported in chapters 14 and 15: class 1 (Bb Na) class 2 (We Vc Vf) class 3 (Vg Va Ly Pz Gs) class 4 (Vd) class 5 (Ba Fr) class 6 (Sm) **7** presertim…12 brevi] Possible PP* | iniqua…8 tribuere] The point is also made by the Magister in lines 19-20* and in lines 67-70*.

---

47 ut] et *added* Ly **48** debebant] We: debebat Bb Fi An Ly **Capitulum 14,1** …2 me] *In* We *the text copied by the next scribe* of *its project* (scriptor 7us) *begins with these words,including the chapter number* (*at* fo. 67r *line 1*) **2** prescripte] /***/ scripte Fr *omitted* Vg | ad] in Fr Ba **3** perplexitatem] prolixitatem Va | enim] est ut Na est Sm | enim… videtur] est enim Fr | videtur] videlicet Sm *omitted* Fr Vd | videtur asserere] videre asseris Vg **6** iurisdictionem…obtineant] potestatem habeant Fr **7** et falsa] falsa et Sm **8** possit] posset Ba **9** propter] preter Pz | talem] falsam Sm | infamiam] diffamiam Ba **10** iudicio] iurisdictioni Fr **11** impossibile] possibile We | videatur] videtur Ly Pz Gs Ba **12** saltem] saltim Pz **13** zelus] caritas Vd | subtiliter] fortiter We | angit] anget Va **14** nullam] ullam Fr *omitted* Vd | debere] deberem We *omitted* Fr | aut iudicium] *omitted* Sm | de papa] pape Fr **15** quia] quare Ly Pz Gs Vg **16** papam] *omitted* Vd | ipso] facto Na nulla] fieret neque *added* Fr

posset inquisitio fieri tota fides posset periclitari. Unde si aliqui istam perplexitatem nituntur dissolvere michi revela.

Magister: Est quedam assertio quod propter nullam infamiam falsam habet ecclesia iurisdictionem super papam. Si tamen papa fuerit de heresi taliter diffamatus quod sine scandalo ecclesie vel periculo fidei tolerari non posset, non solum universalis ecclesia aut concilium generale sed etiam episcopi habent potestatem inquirendi de ipso, quem si deprehenderint manifeste hereticum ipsum debent cohercere vel aliis denuntiare pravitatem eiusdem.

Discipulus: Ista assertio contradictionem videtur includere. Una enim pars alteri apparet repugnare. Si enim nulla persona super papam de heresi diffamatum habet iurisdictionem, nulla persona de ipso valebit de iure inquirere, quia non ad inferiorem nec ad parem sed ad superiorem iurisdictionem habentem officium inquisitionis spectare dinoscitur.

Magister: Ad illam obiectionem respondetur quod sicut inquisitio ad superiorem spectat ita etiam citatio pertinet ad superiorem. Non enim par vel inferior potest regulariter suum superiorem citare, sed citare est iurisdictionem habentis. Et tamen hoc non obstante potest in casu quis iurisdictionem minime habens super alium citare eundem. Si enim probabiliter dubitatur an iudex habeat iurisdictionem super aliquem, ipsum debet et potest citare, et citatus ire tenetur et

---

17 posset[1]] poȝ Vg potest Ba | posset[2]] possit Fr poȝ Vg | posset periclitari] perclitaretur (*sic*) Va **18** istam] dictam Fr Ba perplexitatem] prolixitatem Sm | nituntur] nitantur Fr Vd **19** quedam] autem Sm | assertio] dicens *added* Fr Ba **20** habet] habeat Ba ecclesia] ecclesiam Bb | iurisdictionem] iurisdictione We **21** papa] papam Bb *omitted* Fr | taliter] *omitted* Ba **22** ecclesie] *omitted* Vd posset] possit We Vc Vf **23** etiam] et Sm **24** potestatem] *omitted* Na quem] quod Fr Vg **25** deprehenderint] deprehenderent Sm | manifeste] manifestum Fr Ba | cohercere] coherceri Vd **26** aliis] alias Va pravitatem] hereticam *added* Fr Ba Vd **28** includere] concludere Ly Pz Gs Vg Va | alteri] alteram Vd | apparet] videtur Sm Vd **29** diffamatum] condempnatum Vd **30** iurisdictionem] persona *added* Na | valebit] iudicare vel *added* Fr | de[2]] *omitted* ***Ly*** Pz Sm ipso de *added* Na **31** nec] non Vc Vf | nec…superiorem] *omitted* Sm **34** sicut] *omitted* Vd **35** ita etiam] et ita Sm | etiam] et Gs | pertinet] spectat Vd **36** inferior] minor Fr | regulariter] *omitted* Fr **37** habentis] habentem Va | Et] *omitted* Fr **39** super] *omitted* Sm | eundem] eum Ly Pz Gs Vg | enim] autem Ly Pz Gs Vg **40** dubitatur] dubitetur Sm habeat] haberet Bb Fi An Ly Pz Gs Va Vg **41** aliquem] tamen *added* Ly Pz Gs quem *added* Vg | ire] iure Na comparere Vd | ire tenetur] iure tenetur comparere Sm | et[3]…42 tenet] *omitted* Vd

ostendere quod citatio non tenet. Quod si non fecerit poterit ipsum alius excommunicare, et propter contumaciam iudex qui nullam habuit iurisdictionem super ipsum incipit iurisdictionem super eum habere, quantum ad hoc quod ipsum potest excommunicationis sententia innodare (Extra, *De appellationibus,* c. *Si duobus*).

Sic est, ut dicunt, de inquisitione dicendum. Quod licet inquirere regulariter ad superiorem pertineat, si tamen probabiliter dubitatur de aliquo qui non potest ad superiorem recurrere an habeat super alium iurisdictionem et potestatem inquirendi, et non aliter nisi inquirendo ad veritatem poterit pervenire (an scilicet super alium habeat iurisdictionem), licebit sibi de ipso inquirere ut cognoscat an ille ad eius iurisdictionem pertineat.

Sic dicunt esse in proposito, quia eo ipso quod papa de heresi tam graviter diffamatur quod talis infamia, absque scandalo ecclesie et periculo fidei, dissimulari aut tolerari non possit, prelati possunt probabiliter dubitare an papa sit catholicus vel hereticus. Quia de diffamato dubitandum est ante inquisitionem et examinationem cause an fama veritati innitatur, et per consequens dubitandum est an diffamatus

46 Extra…47 duobus] X. 2. 28. 7 col. 910

42 tenet] valet Fr Ba **43** alius] *omitted* Ly Pz Gs Vg Fr Ba | et] ideo *added* Vd Fr Ba | et…contumaciam] et ideo pro contumacia Fr propter contumaciam] contumaciam incurrit et ita Vd **44** habuit] habet Ly Pz Gs | incipit] *omitted* Bb Fi Ly Pz Gs Vg Na *gap* An videtur Fr incipit…45 quantum] tunc super eum iurisdictionem habere dinoscitur Vd **45** super eum] *omitted* Sm | habere] *gap* **Fi** haberet **Ly** Pz Gs Vg quantum] *omitted* Vd **46** sententia innodare] sententie innodare ut patet Fr | Extra] *omitted* Sm **47** Si] *omitted* Ly Pz Gs **48** Sic…dicunt] Ita dicunt est Fr | est] *omitted* Bb Fi An Ly Pz Gs Vg Na Sm Vd | ut] *omitted* Ly Pz Gs Vg | inquisitione] regulariter *added* Va **49** regulariter] *omitted* Va **52** nisi] *omitted* Fr **53** pervenire] perve^{it} vel Na pervenire vel Vd | scilicet] videlicet Ba | habeat] habuerit Fi An iurisdictionem] tunc *added* Sm et licebat et *added* Fr **54** cognoscat] agnoscat Sm | ille] ita Na Fr Vd ita *added* Ba **56** Sic] Sicut Vd Sic…esse] Sicut dictum est Fr | esse] quod est Ly Pz Vg Va | de] *omitted* Bb **57** diffamatur] diffamatus Bb Fi An Na Vc Vf Vg Va sit diffamatus Sm esset diffamatus Fr est diffamatus Vd Ba | infamia] diffamatio Sm diffamia Na Vd **58** aut] non *added* Sm | tolerari] tolerare Fr **59** possit] posset **Ly** Pz Gs Va Fr | papa] taliter diffamatus ad iurisdictionem ipsorum (=*omitted* Va) pertineat quia propter talem infamiam probabiliter dubitarent an papa *added* We Vc Ba Va **61** ante] an Fr | inquisitionem et] *omitted* Ly Gs Pz | et] *omitted* Vg | veritati…62 innitatur] veritate nitatur We Na **62** innitatur] initant Fr | est] *omitted* Sm Na | diffamatus] diffamationem Vd

crimen super quo diffamatur commiserit. Si autem prelati probabiliter dubitant an papa de heresi diffamatus sit catholicus vel hereticus, sequitur quod probabiliter dubitant an papa sit de iurisdictione ipsorum effectus. Nam si fama est falsa non est de iurisdictione ipsorum, quia papa manens papa propter falsam infamiam non est de iurisdictione quorumcunque. Falsa enim infamia nullam iurisdictionem tribuit. Si autem fama continet veritatem, papa taliter diffamatus est vere hereticus. Si autem vere est hereticus est de iurisdictione catholicorum.

Sicut igitur prelati catholici probabiliter dubitant an papa de heresi diffamatus sit catholicus vel hereticus, ita dubitant probabiliter an sit de iurisdictione ipsorum effectus. Ex quo autem probabiliter dubitant an sit de iurisdictione ipsorum effectus, si ad veritatem (an papa sit de iurisdictione ipsorum effectus) aliter quam inquirendo nequeunt pervenire, ipsi tenentur de ipso inquirere an scilicet papa de heresi diffamatus sit eorum iurisdictioni subiectus. Hoc autem non possunt inquirere nisi inquirendo an papa de heresi diffamatus sit hereticus vel catholicus. Ergo in hoc casu prelati catholici habent potestatem inquirendi de papa super heresi mendaciter diffamato, licet in rei veritate iurisdictionem non habeant super ipsum. Sicut potest quis alium citare cuius tamen in rei veritate non est iudex.

Capitulum 15

---

63 crimen] de crimine Fr Ba criminis Vd | diffamatur] diffamatus est Sm Fr Ba | commiserit] sit innodatus vel crimen illud commiserit Fr Ba commisit Va | autem] ante Sm **64** de…66 papa] *omitted* Vd **65** probabiliter dubitant] probare habent Ly Pz Vg **66** ipsorum] eorum Vc Vf Fr **67** ipsorum] eorum Fr **69** infamia] fama Fr **70** taliter] talis Bb Ly Pz Vg Fr Ba Vd **71** vere[1]] verus We | vere[2]] verus We | est[2]] *omitted* Ly Pz Gs Vg Fr | est[3]] *omitted* Vd **72** catholicorum] quia omnis hereticus est minor omni (=*omitted* Va) catholico et est de iurisdictione prelatorum catholicorum *added* **We** Vc Ba Va est effectus *added* Vd **73** an] sit de iurisdictione ipsorum effectus *added* Sm (*homoioteleuton begun but aborted*) **74** papa] scilicet *added* Sm **75** ipsorum] eorum Fr Ba **76** Ex…77 effectus] Sed Fr **77** ipsorum] eorum Ba | si…78 pervenire] *omitted* Ly Gs Pz Vg | an] scilicet *added* We Vc Vf Va papa] *omitted* Fr Vd **79** heresi] sic *added* Ly Pz Gs Vg **80** diffamatus] infamatus Ba | sit…82 diffamatus] *omitted* Ly Pz Gs Vg **81** inquirere] probare Sm reperire Fr Ba facere Va *omitted* Vd | nisi inquirendo] *omitted* Fi *(added* Fim*)* An **82** diffamatus] infamatus Ba | vel] sit *added* Ba | catholicus] catholico Bb **83** inquirendi] *omitted* Fr **84** mendaciter] *omitted* Fr **86** veritate] *omitted* Bb

Discipulus: Ex predictis michi est data occasio multa querendi. Ante omnia tamen expostulo ut ostendas quibus rationibus vel auctoritatibus possit assertio supradicta muniri.

Magister: Per rationes fundatas in scriptura divina et dictis sanctorum patrum predicta assertio videtur posse probari. Quam tamen primo exemplo patentissimo, ut nonnullis apparet, quidam demonstrare nituntur.

Nam sicut allegatum est supra, beato Marcellino papa de heresi diffamato, eo quod actum hereticalem (idolatrie videlicet) commisisset, plures episcopi convenerunt et inquisitionem de ipso fecerunt. Inquisitione autem facta, quia papam non deprehenderunt hereticum ipsum iudicare nolebant, sicut nec poterant. Ex quo datur intelligi quod de papa de heresi diffamato catholici potestatem habent inquirendi, et debent inquirere an fama contineat veritatem.

Discipulus: Notorium fuit quod beatus Marcellinus commiserat idolatriam, et per consequens quod esset hereticus, et ita non est simile de beato Marcellino et de papa mendaciter de heresi diffamato.

Magister: Istam responsionem excludunt, dicentes quod quamvis esset notorium apud infideles et etiam apud quosdam catholicos quod beatus Marcellinus sacrificasset idolis, tamen hoc non erat notorium apud episcopos qui ad

---

15,9 supra] 1 Dial. 6.10

15,2 michi] ī Sm | data] dato We | multa] manifesta Ly Gs Pz **3** querendi] inquirendi Fi An Vd Vc *omitted* Fr | omnia] *omitted* Ly Pz Gs Vg | ut] tu *added* Fr Ba Vd | ut ostendas] *omitted* Sm **4** vel] et Ba | possit] potuit Vd | supradicta] predicta Fr Ba **5** divina] sacra Fr **7** primo] *omitted* Ly Pz Gs Fr Vc Vf probo Vd **8** quidam] primo *added* Vc Vf | demonstrare] demostrare We monstrare Ly Pz Gs Vg **9** supra] de *added* Ly Pz Gs Va Vg Fr Vd | Marcellino] Marcello Sm | papa] *omitted* Fr Ba **10** hereticalem] hereticale We hereticabilem Sm **11** videlicet] *omitted* Vd scilicet Fr Ba | videlicet commisisset] videtur commisisse Ly Pz Gs Vg vere commisisset Va **12** inquisitionem] inquisitione We | fecerunt] et *added* Ly Pz Gs Vg Va | autem] *omitted* Ly Pz Gs Vg Va Fr **13** papam] papa We ipsum **Ly** Pz Gs Vg **14** nec] non Fr Ba Vd | quo] quibus verbis Fr Ba Vd | de] *omitted* We Vc Vf **15** heresi] sic *added* Vg Va **16** inquirendi…debent] *omitted* Ly Pz Gs Vg | et…inquirere] *omitted* Va | contineat] teneat Fr **17** Notorium] notum Ly Pz Gs Vg Sm | beatus] *omitted* Bb **18** commiserat] commiserit Vd | idolatriam] idolatrie Bb **19** beato] papa Ly Pz Gs Vg **21** responsionem] rationem Ly Gs Pz rōm Vg | excludunt] *omitted* Fi An **22** quamvis esset] erat Sm | notorium] notum Ly Gs Pz Vg Sm infideles] fideles Ly Gs Pz **24** notorium] notum Sm

concilium convenerunt, nec etiam erat notorium apud quoscunque quod ipse erat hereticus, et ideo dubitabant episcopi an esset hereticus, et forte magis credebant quod non esset hereticus, sicut nec fuit hereticus. Quia tamen nesciverunt veritatem, et ipse fuit de heresi diffamatus, convenerunt catholici et inquisierunt sollicite veritatem. Si enim veritatem scivissent superfluo inquisivissent. Inquisierunt ergo de facto pape, et ita de papa infamato de heresi est inquisitio facienda.

Discipulus: Adhuc instatur contra dictum exemplum, quia beatus Marcellinus non fuit infamatus de heresi sed de idolatria tantummodo, et ita exemplum propositum nequaquam concludit intentum illorum.

Magister: Istam instantiam excludunt, dicentes quod eo ipso quod fuit diffamatus de idolatria fuit diffamatus de heresi, quia omnis idolatra de quo nescitur an timore mortis vel sponte immolatur idolis de heresi est suspectus, et ita diffamare aliquem de idolatria antequam constet ipsum idolatrare solummodo timore mortis est ipsum infamare de heresi. Cum ergo beatus Marcellinus commiserit idolatriam, antequam rediit et penitentiam egerit et confitebatur se idolatrasse timore mortis tantummodo, nesciebatur an

---

25 convenerunt] convenerant Sm Fr Ba Vd | etiam] *omitted* Fi An Ly Gs Pz Vg | notorium] notum Sm **26** quoscunque] quosdam Ly Pz Gs Vg Vd | erat] esset Ly Pz Gs Vg Va Fr **27** episcopi] *omitted* Fr Ba | an] ipse *added* Fr | et…28 hereticus[2]] *omitted* Sm | quod] ipse *added* Vg Va | non] *omitted* Ly Pz Gs Vg **28** sicut…hereticus[2]] *omitted* Fi An Ly Pz Gs Vg | nec…hereticus[2]] non fuit Vc Vf **29** nesciverunt] nescierunt We Ba Fr Vd | veritatem] *omitted* Fr | et] *omitted* Ly Pz Gs Vg | ipse] ipsi Sm | fuit] *omitted* Bb | diffamatus] et *added* Ly Pz Gs Vg **30** inquisierunt] inquisiverunt Bb Ly Pz Vg Va **31** enim] autem Ly Gs Pz | superfluo] superflue convenissent vel Ly Pz Gs Vg superflue Va Fr Ba Vd Vc Vf | inquisivissent] inquisissent Bb We Vg Sm quisivissent vel inquisivissent Vc quisivissent vel inquisissent Vf Va **32** Inquisierunt] Inquisiverunt Ba | ergo] enim Fi An Na Fr Vd autem Sm | facto] de *added* Sm | infamato] diffamato Fi We Na **33** facienda] fienda Fr **34** instatur] instat Gs **35** quia] quod Sm | infamatus] diffamatus We Ba **36** exemplum] intentum Sm | propositum] positum Ly Pz Gs Vg Va Vc Vf **37** concludit] includit Sm Na Vc intulit Fr Vd | illorum] *omitted* Bb ipsorum Sm **39** diffamatus[1]] infamatus Na | fuit[2]] eriam *added* Ba **40** idolatra] idolatria Sm Ba | quo] qua Ba Vd Vg **41** vel] an Fr immolatur] immolat We Vc Vf Sm immolaverit Ly Gs **42** constet] constat Ba **43** solummodo] solum Ly Pz Gs Vg Sm | infamare] diffamare Fr Ba **45** antequam rediit] *omitted* Vc Vf | rediit] rediret Ly Pz Gs redierit Vg Va | egerit] egit We ageret Ly Pz Gs | confitebatur] confiteretur Ly Pz Gs **46** timore] metu Sm

pravitatem hereticam incurrisset. Et ita constat quod beatus Marcellinus fuit de heresi diffamatus.

Iterum, ut dicunt isti, esto quod beatus Marcellinus non fuerit de heresi diffamatus, habent intentum per dictum exemplum quod catholici potestatem habent inquirendi de papa de heresi diffamato. Nam non est maior ratio quod catholici habeant potestatem inquirendi de papa de crimine idolatrie diffamato quam de papa super crimine heresis diffamato. Cum ergo catholici habeant potestatem inquirendi de papa super crimine idolatrie diffamato sequitur quod habent potestatem inquirendi de papa super crimine heresis diffamato.

Discipulus: Dicerent aliqui quod certum fuit beatum Marcellinum idolatrasse, et ideo potuerunt catholici merito inquirere de facto eius. Sed si papa aliquis esset diffamatus de heresi non esset propter hoc certum ipsum sensisse hereticam pravitatem, et ita non est simile de beato Marcellino et de papa super crimine heresis diffamato.

Magister: Istam instantiam dicunt esse nullam, quia inquisitio non debet esse de certis sed de dubiis. Qui enim scit, certiorari non debet. Et per consequens superfluo inquirit quis nisi inquirat propter sua vel aliorum dubia excludenda. Si ergo fuit certum et notorium episcopis qui convenerunt ad

---

48 diffamatus] infamatus Ba **49** Iterum] Item Fi An Ly Pz Gs Va Fr Ba Vc | ut] *omitted* Vd | esto] *omitted* Vd | beatus] dictus Sm **50** fuerit] fuit Bb Fi An Fr Vd | habent] tamen *added* Ly Pz Gs habu^{o}nt Sm **51** quod] quia Ly Pz Gs | habent] habeant Fr Ba **53** habeant] maiorem *added* Ly Pz Gs Vg Va | de^{2}] super We Sm **54** diffamato] *omitted* Fi An | papa super] *omitted* Sm | super] quem *added* Na **55** diffamato] *omitted* Sm **56** quod] etiam *added* We Ba | quod…58 diffamato] intentum Sm **57** habent] habeant Fr habeant etiam Ba **59** certum] est vel *added* Ly Pz Gs Vg Va | certum…60 idolatrasse] certum est quod beatus Marcellinus idolatravit Fr beatus Marcellinus ut certum est idolatravit Ba | fuit] est vel fuit Vc Vf **60** potuerunt] poterunt We **61** aliquis] *omitted* Fr | diffamatus…62 heresi] *omitted* Bb **62** esset] semper certum *added* Na | ipsum] *omitted* Ba eum Fr **63** est] potest esse Fr **64** crimine heresis] heresi Ly Gs crimine Pz crimine heresis Vg **65** instantiam] responsionem Fr | nullam] malam Ly Pz Gs Vg Va **66** de^{2}] *omitted* Sm | enim…67 scit] scit enim Sm **67** certiorari] certificari Ly Pz Gs Vg | per…superfluo] superflue Fr | superfluo] superflua Fi superflue Ly Pz Gs Vg Va Vd Ba *omitted* Sm **68** quis… inquirat] quis enim inquirit nisi inquirit Fr Ba | nisi inquirat] *omitted* Ly Pz Gs Va Vg | excludenda] *implicit question mark added* (?) Fr Ba **69** Si ergo] Sic igitur quia Ly Pz Gs Sic ergo Vg | fuit] fuerit Fr Ba notorium] notum Sm | convenerunt] convenerant We Ly Pz Gs Vg Va Fr Ba venerant Vd

concilium beatum Marcellinum idolatrasse, de hoc non inquisierunt, sed inquisierunt quod erat eis ignotum, an scilicet solo timore mortis idolatravit. Ita si papa aliquem heresim predicaret et hoc esset notorium, de hoc non esset inquisitio facienda, sed esset inquisitio facienda an pertinaciam errori adiungeret, et ita de papa super crimine heresis diffamato est inquisitio per catholicos facienda.

Quam etiam assertionem pluribus rationibus isti confirmare nituntur. Quarum prima est talis. Ad unumquemque prelatum et pastorem spectat cognoscere que sunt oves sue et qui sunt sibi subiecti. Aliter enim exempli summi pastoris dicentis Ioh. 10 "*ego sum pastor bonus et cognosco meas*" erit nullatenus imitator, nec preceptum Salomonis implebit dicentis Prov. 27 "*diligenter agnosce vultum pecoris tui tuosque greges considera*". Debet ergo prelatus cognoscere qui sint subiecti sui. Ergo quando dubitatur de aliquo an sit subiectus alicuius prelati idem prelatus astringitur, ne forte subditus suus per negligentiam pereat et secum alios pertrahat in interitum, diligenter inquirere et investigare an ad gregem suum pertineat. Sed si

81 Ioh 10] John 10:14 **83** Prov 27] Proverbs 27:23

70 idolatrasse] et *added* Vc Vf idolatrasset Fr **71** inquisierunt[1]] quesierunt Ly Pz Gs Vg Va Vc Vf | inquisierunt[2]] de hoc Fr de hoc *added* Ba **72** scilicet solo] *omitted* Ly Gs Pz Va | idolatravit] idolatraverit Fi Ly Pz Gs Vg Va Sm Vc Vf | Ita] Item Ly Pz Gs Vg Ba aliquem] aliquam Ly Pz Gs Vg Sm Fr Ba aliam Va **73** predicaret] approbaret Fr Vd | hoc[1]] *omitted* Ly Pz Gs Vg | notorium] notum Sm et *added* Vg Va | hoc[2]] de m (*sic*) *added* Sm | esset[2]] *omitted* Bb aliqua *added* Sm **74** sed…facienda[2]] *omitted* Fi An | esset…facienda[2]] *omitted* Sm **75** pertinaciam errori] pertinacia errorem Vg Va | errori] errore Bb Fi An | de] dum Ly Gs Pz **76** diffamato] diffamatur Ly Gs Pz **77** etiam] autem Fr | isti] *omitted* Vd **78** confirmare] probare Sm **79** et pastorem] oves que sunt Va | pastorem] pastores Ly Gs Pz spectat] expectat We oves *added* Fr Ba | cognoscere] scilicet *added* Fr Ba **80** oves] *omitted* Fr Ba Vc | qui] que Fr Ba | subiecti] et *added* Bb subdite Fr Ba Vf subiecte Va Ba | exempli] exemplum Bb Fi An Sm Vc Vf Vg Va *omitted* We Fr Ba **81** Ioh 10] *omitted* Fr | 10] 16 Vg Vc Vf **82** cognosco] oves *added* Ly Pz Gs Va Fi An Sm Na Fr Ba Vd Vc Vf | meas] *omitted* Sm | erit] esset Sm **83** implebit] implendit Sm implë Vd impleret Ba Fr | 27] *gap* Pz 17 Fr Ba Vd **84** vultum] multum Pz | pecoris] pectoris We Vg Va Bb | greges] *omitted* Bb **85** cognoscere] agnoscere Fi An | sint] sunt Ly Pz Gs We Ba | sui] sibi Fr **86** idem…87 prelatus] *omitted* Fr **87** astringitur] constringitur Ly Pz Gs **88** secum] secus An solus Vd | pertrahat] pertrahit Sm | in] ad We Ba **89** inquirere] inquirerere Ly | investigare] debet *added* Sm Vd et *added* Ba | Sed] Si Bb

papa de heresi graviter diffamatus sit, prelati debent probabiliter dubitare an papa taliter diffamatus sit de iurisdictione ipsorum effectus, quia dubitare habent an sit hereticus, licet non statim debeant credere ipsum esse hereticum. Ergo in hoc casu tenentur inquirere an papa taliter diffamatus sit de iurisdictione ipsorum. Hoc autem nequaquam facere possunt nisi inquirendo an sit effectus hereticus. Ergo tenentur inquirere an papa taliter diffamatus hereticam incurrerit pravitatem.

Secunda ratio est hec. Ad illum spectat scire qui sunt subditi sui ad quem spectat corrigere omnium subditorum suorum excessus. Sed ad prelatos catholicos spectat corrigere omnium subditorum suorum excessus, ut sacri canones protestantur aperte. Ergo ad ipsos spectat scire de omnibus qui sunt subditi sui. Ergo ad ipsos pertinet inquirere de illis de quibus dubitatur an sint sibi subiecti utrum in rei veritate sint subditi sui vel non. Si autem papa de heresi graviter diffamatur, probabiliter dubitatur an sit subiectus catholicorum, quia probabiliter dubitatur an sit hereticus. Ergo ad catholicos pertinet inquirere an papa de heresi diffamatus sit eis subiectus.

Tertia ratio est hec. Prelati catholici tenentur ex officio suo oves suas contra luporum rabiem custodire. Ergo tenentur subditos suos contra hereticorum insidias conservare. Et per consequens quando nuntiatur prelatis catholicis per publicam famam quod aliquis nititur gregem suum invadere et corrumpere per hereticam pravitatem, debent diligenter inquirere veritatem, ipso Domino precipiente Deut. 13: “*Si*

---

99 hec] **117** Deut 13] Deuteronomy 13:12-15

---

90 sit] *omitted* We | prelati…91 sit] Bam (*adding* “etc.”) **91** sit] effectus *added* Vd **92** ipsorum] eorum Ly Gs | effectus…95 ipsorum] *omitted* Vc **93** debeant] debet Fr **96** nisi] non Vg Va | effectus] factus Ly Pz Gs Vg Va Vc Vf Sm **97** tenentur] tenetur An **98** incurrerit] incurrit Ly Pz Gs **99** hec] talis Fi An *omitted* Ly Pz Gs Fr | sunt] sint Fr **101** Sed…102 excessus] *omitted* Sm Vc Vf | catholicos] *omitted* Vd corrigere…102 excessus] *omitted* Bb **102** omnium] *omitted* Vd **103** protestantur] testantur Vc Ba | scire] *omitted* Bb **104** Ergo] *omitted* An | ipsos] quos Fi An **105** dubitatur] dubitant Fr Vd utrum…106 sui] *omitted* Fr **106** sui] sibi Vd Ba **107** dubitatur] dubitant Ly Pz Gs Vg Va Vd^{2}m Vc Vf | subiectus…108 sit] *omitted* Sm **108** quia] et Ba **110** sit…subiectus] *omitted* Bb | eis] ei Va **111** catholici] chatolici Bb **112** suo] *omitted* We | Ergo] *omitted* Bb **113** suos] *omitted* Vd **114** nuntiatur] a *added* Vd (*cancelled* Vd^{2}m) **116** debent] debet Ba **117** inquirere] inquire Va | Domino] Deo Na Ba Fr Vd | 13] 23 Ly Pz Gs | Si] Sed Bb

audieris in una urbium tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum dicentes aliquos egressi sunt filii Belial de medio tui et averterunt habitatores urbis tue atque dixerunt 'eamus et serviamus diis alienis' quos ignoratis, quere sollicite et diligenter, rei veritate perspecta, si inveneris certum esse quod dicitur et abhominationem hanc opere perpetratam statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii" etc. Ex quibus verbis datur intelligi quod si a providis et honestis papa vel quicunque alius publice diffamatur quod velit catholicos a fide avertere orthodoxa, est veritas diligenter inquirenda. Ergo de papa super crimine heresis graviter diffamato est inquisitio facienda.

Discipulus: Prelati non habent inquirere nisi de illis quos constat esse subditos suos, et ita de papa non habent inquirere.

Magister: Respondetur tibi quod quilibet prelatus debet inquirere de omnibus qui gregem suum invadunt, sive sint subditi sive non, saltem ad resistendum eisdem, quemadmodum rex debet omnes repellere qui regnum suum invadunt quantumcunque sint de alio regno, et quilibet etiam nullam habens iurisdictionem debet pro patria omnes invadentes pro posse repellere quamvis nullam super eis iurisdictionem obtineat.

Et ex hoc quarta ratio sic formatur. Non minus sollicite debent prelati catholici gregem suum contra spirituales inimicos defendere et ea que ad defensionem pertinent exercere quam reges et principes et subditi eorum debent

---

118 una] urbe seu *added* Sm | tuarum] *omitted* Ly Pz Gs | tuus] *omitted* Vd **119** tibi] vel(?) Na *omitted* Vd | ad habitandum] habitandam Ly Pz Gs **120** Belial] Beliad Pz | de…tui] *omitted* Bb Fi An We Vc Va Vf Sm Na Fr Ba Vd | averterunt] everterunt Bb Fi An We Va Vc Vf Sm Na Ba Vd adverterunt Pz **121** quos] que Na Fr **122** quere] quero Bb quare Ba | veritate] veritatem Bb | veritate perspecta] veritatem perscripta Va **123** hanc] habeant Sm **124** perpetratam] ipsam *added* Ba Fr (=*cancelled*) | percuties] percutiens Bb Fi An Ba | illius] *omitted* Sm **125** etc] *omitted* Ly Pz Gs **126** publice] *omitted* Fr Ba **128** diligenter] *omitted* Vc Vf **129** graviter] *omitted* Fi An **130** habent] debent Vd **131** constat] constet Vd | esse] discipulos et *added* Sm | de papa] papam Na | habent] habet Fr **133** tibi] *omitted* Vd | debet] tenetur Ba **134** de] ab Sm **136** quemadmodum] sicut Fr Ba **137** quantumcunque] quamvis Ly Pz Gs | sint] sunt Fr | etiam] qui *added* Vd **138** habens] habent Vd | pro] de Vc Vf | patria] etiam *added* Ba **139** eis] eam Sm hiis Fr ipsis Ba **140** obtineat] obtinet Bb habeat Ly Pz Gs Vc Vf habeant Vg Va obtineant Fr **144** reges] rex Vd et[2]] *omitted* Ly Pz Gs Vg Sm | subditi] subditos Ly Pz Gs Vg

regna sua et principatus ac patriam contra hostes suos defendere ac tueri. Sed reges et principes et subditi eorum debent terras suas contra invadentes iniuste defendere, licet de eorum iurisdictione nequaquam existant. Ergo multo animosius debent prelati contra inimicos spirituales greges suos defendere et ea facere que ad defensionem spiritualem spectare noscuntur. Sed ad defensionem noscitur pertinere investigare sollicite qui sunt isti hostes spirituales qui gregem nituntur invadere, maxime si est publica fama per viros honestos et providos suscitata quod aliqui volunt dominicum gregem invadere. Si ergo papa per viros providos et honestos de heresi publice diffametur, catholici debent diligenter inquirere veritatem.

Quinta ratio talis est. Cui periculosum est renuntiare iuri suo, ei periculosum est non inquirere ad quos extenduntur iura sua quando dubitatur de aliquibus an extendantur ad ipsos. Sed prelatis catholicis est periculosum renuntiare aut cedere iuri suo quod in causa Dei susceperunt a Deo, teste beato Cypriano qui, ut recitatur 7 q. 1 c. *Quam periculosum*, ait: "*Quam periculosum sit in divinis rebus ut quis cedat iure suo et potestate scriptura sancta declarat cum in Genesi Esau primatus suos inde perdiderit nec id recipere*

163 7…periculosum] C. 7 q. 1 c. 8 col. 1082

145 regna…147 debent] *omitted* Ly Pz Gs Vg | patriam] patrias Fr Ba **148** nequaquam] fuerunt seu *added* Sm | multo] fortius et *added* Ly Pz Gs magis *added* Vd **149** contra] *omitted* Bb **151** spectare] pertinere Fr Ba | defensionem] spiritualem *added* Sm | noscitur] noscuntur Pz Vg Va | pertinere] spectare Sm **152** sunt] sint Fr Ba **153** maxime] maxima Ba | si est] sine Vd | est] *omitted* Vc **154** suscitata] suscitatur Vc | suscitata…156 honestos] *omitted* Bb **156** diffametur] diffamatur We Vc Ly Pz Gs Va Sm Fr Ba Vd diffa^{tur} Vg | catholici] prelati *added* Fr Ba | debent] deberent Ly Pz Gs Vg **157** inquirere] requirere Vg | veritatem] etc. *added* Vd **158** Cui] Quibus Sm Quando Fr Vd **159** ei] eidem We Vc Vf Ba eis Sm *omitted* Fr Vd | periculosum] periculosius Vd **160** sua] *omitted* Vg | an] ut Bb | extendantur] extendatur Fr **161** catholicis] religiosis Ly Pz Gs Vg **162** quod] *omitted* Ba **163** 7] 5 Ly Pz Gs Vg Va Ba | q 1] *omitted* Fr | periculosum] sit *added* Ly Pz Gs Vg **164** ut quis] *omitted* Bb | iure…165 potestate] iuri suo et potestati We Vc Vf Ly Pz Gs Vg Va Sm Na Fr Ba Vd **165** sancta] divina Bb Fi An Ly Pz Gs Vg Va Sm Na Fr Ba Vd | in Genesi] *omitted* Ww Pz Sm Fr Ba Vd Vc Vf **166** Esau] Esan Pz | inde] *omitted* Ly Pz Gs iuste Vd | perdiderit] perdidit Bb Fi An We Va Vc Vf Ox Vd | nec] inde *added* Ly Pz Gs Va | id] *omitted* Ww Pz Gs Fr | recipere] percipere Bb Fi An Ly Pz Gs Vg Va Na Fr Ba Vd vel petere *added* Bb Fi An We Ly Pz Gs Vg Sm Na Vd Vc Vf Va nec petere *added* Ba Fr

postmodum potuit quod semel cessit". Ergo periculosum est prelatis catholicis non querere sollicite ad quos extenduntur iura eorum in causis Dei, quando de aliquibus dubitatur an sint potestati catholicorum subiecti. Si autem papa publice per viros providos et honestos de heresi diffamatur, probabiliter dubitandum est an sit potestati catholicorum subiectus. Ergo de hoc in hoc casu debent catholici diligenter querere veritatem, et ita habent de papa taliter diffamato inquisitionem facere diligentem.

Capitulum 16

Discipulus: Audivi rationes quibus ostenditur quod catholici potestatem habent inquirendi de papa super crimine heresis diffamato, occasione quarum accedit michi voluntas specialiter indagandi an propter appellationem aliquorum contra papam pro causa heresis interiectam catholici habeant potestatem inquirendi de summo pontifice. Cum enim talis appellatio sit diffamatoria pape, videtur, quod si prelati habent potestatem inquirendi de papa super crimine heresis diffamato, quod etiam propter talem appellationem eandem obtinent potestatem. Unde de hoc quid sentiant literati indicare digneris.

Magister: Circa hoc sunt assertiones contrarie, quibusdam dicentibus quod in nullo casu est appellationi contra summum pontificem deferendum nec propter eam aliquid est agendum, aliis dicentibus quod appellationi pro causa heresis contra summum pontificem interiecte debent prelati deferre, et propter eam oportet eos de iure de tali appellatione cognoscere.

Discipulus: Motiva prime assertionis allega.

Magister: Prima assertio auctoritatibus et rationibus videtur posse probari. Prima auctoritas est Gelasii pape et ponitur 9 q. 3 c. *Ipsi*, qui ait: "*Ipsi sunt canones qui*

Capitulum 16,23 9…Ipsi[1]] C. 9 q. 3 c. 16 col. 1159

---

167 quod] quo Sm | cessit] concessit Fi An Ly Pz Gs Vg | est] *omitted* Sm **168** non querere] *omitted* Pz Vg | querere] inquirere Ly Gs Pz Sm Fr Ba Vd **169** eorum] sua Sm **170** sint] *omitted* Pz **171** diffamatur] diffametur Ly Pz Gs Vg Va **173** hoc[2]] isto Sm *omitted* Vg Vd **174** querere] inquirere Fi An Fr Ba Vd Vc | diffamato] infamato Va /***/ **175** facere] inquirere Sm | diligentem] didigentem Bb **Capitulum 16,4** heresis] heresi Bb | accedit] accidit Ly **6** habeant] habent Ly **7** talis] *omitted* Ly **8** diffamatoria] diffamatorias Bb **9** habent] habeant Ly **10** eandem] e[d'] Fi An **15** nec…16 agendum] *omitted* Ly (*Vgm) **18** propter eam] per consequens Ly **23** 3] 1 Bb

appellationes totius ecclesie ad huius sedis examen voluere deferre. Ab ipsa vero nusquam prorsus appellare debere sanxerunt".

Secunda est eiusdem c. sequenti, qui ait: "*Cuncta per mundum novit ecclesia quod sacrosancta romana ecclesia fas de omnibus habeat iudicandi, neque cuiquam de eius liceat iudicare iudicio. Siquidem ad illam de qualibet mundi parte appellandum est, ab illa autem nemo est appellare permissus*".

Ex quibus colligitur quod in nullo casu a papa appellare licet, quia canones supradicti absolute sine omni distinctione affirmant quod a romana ecclesia appellare non licet. Ergo nec nos debemus distinguere.

Discipulus: Pro eadem assertione rationes adducas.

Magister: Prima ratio talis est. Ab illo qui non habet superiorem in terris appellare non licet (2 q. 6 c. *Anteriorum*). Sed papa non habet superiorem in terris cum ipse sit caput et iudex omnium christianorum. Ergo a papa appellare non licet.

Secunda ratio est hec. Qui licite pro causa heresis appellat ab aliquo est totaliter a iurisdictione ipsius exemptus, quia omnis appellans in eo super quo appellat est exemptus a iurisdictione illius a quo appellat (Extra, *De appellationibus*, c. *Cum teneamur* et c. *Proposuit*). Qui autem appellat super causa heresis appellat super tota iurisdictione illius a quo appellat, quia si est hereticus nullam habet iurisdictionem omnino. Ergo qui appellat ab aliquo super causa heresis a iurisdictione ipsius est exemptus omnino. Sed nullus christianus est exemptus omnino a iurisdictione pape. Ergo nulli licet appellare ab ipso.

---

27 c sequenti] C. 9 q. 3 c. 17 col. 1159 **39** 2…Anteriorum] C. 2 q. 6 c. 28 col. 879 **41** christianorum] The analyses of 1 Dial. 6.1 are not referenced in this possibly earlier and originally distinct (cf. 1 Dial. 6.68) composition. (PP*) **45** Extra…46 teneamur] X. 2. 28. 17 col. 916 **46** c Proposuit] X. 2. 28. 24 col. 921

---

24 voluere] voluerunt Pz **25** ipsa] ipso Ly | nusquam] nunquam Pz appellare] appellari Ly **30** iudicio] iudicare (*sic*) Fi An **31** nemo] non Fi An **32** permissus] permissum Fi An **33** quibus] verbis *added* Ly casu] *omitted* Ly **34** omni] discussione vel *added* Ly **36** nos] We: eos Bb Fi An Ly **37** eadem] eandem We | rationes] *omitted* Bb **39** 2…41 licet] *omitted* Bb | 6] 8 Ly | Anteriorum] Anterior Fi An **41** appellare] appellari Pz | appellare…licet] *omitted* Fi An **43** totaliter] vocaliter Fi **46** teneamur] teneamus Ly **49** ab aliquo] *omitted* We **51** omnino] *omitted* Ly **52** nulli] non Ly

Tertia ratio est hec. Ab illo appellare non licet a cuius obedientia non licet recedere, quia appellans recedit ab obedientia illius a quo appellat. Sed nulli christiano licet recedere ab obedientia pape (dis. 12 c. *Preceptis*). Ergo nulli christiano licet a summo pontifice appellare.

Quarto sic. Ab illo appellare non licet ad quem est ab omnibus qui oppressi fuerint appellandum, quia non licet eidem in eadem causa appellare ab aliquo et ad ipsum. Sed omni christiano in causa heresis, si oppressus fuerit, licet appellare ad papam (2 q. 6 c. *Si quis* et c. *Omnis* et c. *Ad romanam* 1 et c. *Ad romanam* 2). Ergo nulli christiano licet in causa heresis appellare a papa.

Quinto sic. Sicut imperator primatum habet in temporalibus, ita papa in spiritualibus primatum noscitur obtinere. Sed nulli pro aliqua causa temporali licet appellare ab imperatore secundum leges. Ergo nulli licet appellare pro causa spirituali a papa, et per consequens pro causa heresis non est a summo pontifice appellandum.

Sexto sic. Ab illo ad quem sunt omnes cause fidei deferende non est pro causa fidei appellandum. Sed omnes cause fidei sunt ad summum pontificem deferende (24 q. 1 c. *Quotiens* et Extra, *De baptismo et eius effectu*, c. *Maiores* et dis. 17 c. *Multis*). Ergo pro causa fidei non est a summo pontifice appellandum.

Ex quo concluditur quod si contingeret aliquem contra papam temere appellare tali appellationi esset minime deferendum, et propter eam non esset de papa aliqualiter inquirendum nec aliquid aliud innovandum.

Capitulum 17

---

56 dis…Preceptis] D. 12 c. 2 col. 55 **62** 2…quis] C. 2 q. 6 c. 4 col. 865 | c Omnis] C. 2 q. 6 c. 3 col. 865 | c^{3}…63 1] C. 2 q. 6 c. 6 col. 867 **63** c…2] C. 2 q. 6 c. 8 col. 867 **73** 24…74 Quotiens] C. 24 q. 1 c.12 col. 1835 **74** Extra…Maiores] X. 3. 42. 3 col. 1382 **75** dis…Multis] D. 17 c. 5 col. 89

---

53 ratio] eorum *added* Fi **56** 12] 13 Ly **57** christiano] christiani Bb **59** qui] si Fi An Ly **60** eidem] eodem Fi | et] *omitted* Ly **61** causa] causam Bb causis Ly **62** Si quis] Quisquis Ww | et^{1}] *omitted* Ly (Pz*) Omnis] Ly: Omnes Bb ōŝ Fi An ōms We **63** 1…2] *omitted* Ly | et] *omitted* Bb An ǫ Fi **68** secundum…Ergo] secundum ergo leges (*sic*) Pz **70** non] *omitted* Bb | summo pontifice] papa Ly **74** et^{3}] 2 Ly (*erroneous reading of* "et' *sign*) **77** contingeret] contigeret Bb **79** deferendum] defendendum We | propter eam] *gap* Fi An *omitted* Ly eam] *omitted* Bb **80** aliud] aliter Ly

Discipulus: Iste allegationes pro assertione predicta videntur fortes, quarum virtutes magis advertam si recitaveris quomodo respondetur ad illas et qualiter assertio contraria fulciatur. Unde primo assertionem contrariam munire nitaris, secundo narra quomodo ad rationes prescriptas respondetur.

Magister: Assertionem contrariam melius intelliges si tibi fuerit per particulas explicata.

Discipulus: Hoc peto ut facias.

Magister: Assertio contraria medullitus explicata tres continet conclusiones, quarum prima est quod a papa catholico, quamvis de heresi publice diffamato, pro causa heresis directe appellare non licet, nisi aliquis forte deceptus haberet iustam causam credendi papam esse hereticum.

Secunda conclusio est quod a papa heretico licet appellare.

Tertia conclusio est quod si aliquis de facto appellaret a papa catholico, antequam constaret appellationem huiusmodi non esse legitimam, esset eiusdem appellationi deferendum.

Discipulus: Istas tres conclusiones cupio per ordinem pertractari. Primam autem cupio explicari, quia plures partes continere videtur quas non bene intelligo. Ignoro etiam quare illud adverbium ‘directe’ adiungitur.

Magister: Bene dicis quod predicta conclusio tenet plures partes, quia tres continet explicite vel implicite. Quarum prima est quod qui non est deceptus de fidelitate pape, quia videlicet non habet probabilem causam credendi papam esse hereticum, non debet ab eo directe pro causa heresis appellare, sibi videlicet heresim imponendo vel ipsum de heresi accusando aut quomodolibet diffamando.

Secunda pars est quod in casu liceret non decepto de fidelitate pape indirecte contra ipsum pro causa heresis appellare, puta si sciret papam de heresi mendaciter diffamatum nolle se purgando vel iudicio submittendo vel alio modo debito scandalum exortum de ipso sedare. Tunc enim talis posset pro causa heresis papam ad iudicium

---

Capitulum 17,31 Secunda pars] This will be debated further at 1 Dial. 6.58ss.

Capitulum 17,3 virtutes] virtutem We **4** illas] ipsas We **7** si] S *then gap* Bb **10** Assertio] In assertione Ly **11** continet] continentur Ly **18** huiusmodi] eius Ly **22** Ignoro] Imo Ly | quare] quem Bb **23** adiungitur] ponitur Ly **24** Bene] Deinde We | tenet] continet We **26** qui] *omitted* Bb **29** heresim] heresi Bb | ipsum] eum We **34** purgando] purgare Fi An Ly **35** exortum] *omitted* Ly **36** enim] *omitted* Ly | ad iudicium] iudicio Ly

provocare, non sibi heresim imponendo sed allegando quod papa super crimine heresis mendaciter diffamatus exortum scandalum sedare tenetur.

Tertia pars est quod deceptus habens iustam causam credendi papam esse hereticum posset licite a papa catholico appellare.

Discipulus: Nova quidem et irrationabilia, ut michi videtur, infers auribus meis. Prima enim pars apparet michi vera, sed duas sequentes reputo falsas, et tamen pro omnibus allegationes audire desidero.

Magister: Pro prima sic arguitur. Appellans directe pro causa heresis ab aliquo heresim imponit eidem. Sed nulli non decepto licet imponere heresim pape catholico, ergo etc.

Pro secunda parte sic arguitur. Salus catholice fidei preferenda est summo pontifici quantumcunque sciatur catholicus. Si ergo papa catholicus super heresim diffamaretur, ex qua infamia periclitaretur fides, si nollet se catholicum declarare in favorem fidei christiane, liceret contra papam appellare, provocando eum ad iudicium, ut videlicet cogeretur pro salute fidei suam innocentiam declarare. Et ita indirecte licet pro causa fidei a papa catholico appellare.

Pro tertia parte allegatur sic. Cui licet pro aliqua causa appellare si non est deceptus, eidem licet pro eadem causa appellare si absque culpa sua est deceptus, sicut iudex deceptus per falsos testes vel falsa instrumenta, eandem potest licite proferre sententiam quam liceret sibi proferre si eadem causa esset per testes legitimos vel vera instrumenta probata. Propter quod ecclesia decepta falsam proferendo sententiam non peccat. Imo peccaret si, decepta, sententiam que est iniusta ex parte rei non ex parte ferentis non ferret. Sed qui scit papam esse hereticum potest contra eum licite appellare. Ergo deceptus habens iustam causam credendi papam esse hereticum, quamvis non sit, potest contra eum pro causa heresis licite appellare.

Ad probandum autem quod aliquis potest habere iustam causam credendi aliquem esse hereticum quamvis in rei

---

39 sedare] secare Bb **41** posset] potest Ly **43** quidem] quidam Bb quedam We **46** desidero] *omitted* Bb **51** est] *omitted* Bb | sciatur] esse *added* We **53** se] esse *added* We **54** liceret] licet Ly **55** provocando] provocandum We **56** videlicet] *omitted* Ly **57** indirecte] directe Ly **62** falsa instrumenta] We: falso instrumento Bb Fi An Ly **63** licite] *omitted* Fi An **64** eadem] eandem We | legitimos] legitimo Bb **66** decepta] deceptam Bb **70** papam] aliquem Ly

veritate non sit hereticus, quere argumenta libro primo c. quinto De optimo genere addiscendi.

Capitulum 18

Discipulus: Non requiro pro nunc plures allegationes pro tribus assertionibus supradictis, quia de aliquibus earum postea occasionem habebo loquendi. Ideo ad secundam conclusionem principalem te converte, et ad probandum quod licet a papa heretico appellare allegare coneris.

Magister: Antequam adducantur allegationes quod a papa heretico liceat appellare expedit tibi, forte ut eas melius intelligas, modum ponendi explicite aperiri.

Discipulus: Hoc volo.

Magister: Ponentes licere a papa heretico appellare nolunt ad strictissimam significationem 'appellationis' artari.

Discipulus: Ergo appellatio habet plures significationes.

Magister: Quod nomen appellationis plures significationes habeat Alexander 3us (Extra, *De appellationibus*, c. *Cum sit romana*) aperte insinuat, dicens: "*Sacri canones etiam extra iudicium passim appellare permittunt, nec solent huiusmodi dici appellationes sed provocationes ad causam*". Ubi dicit glosa: "*loquitur de appellationibus que fiunt extra iudicium ab adversario, ne faciat aliquid in preiudicium appellantis super eo pro quo appellat, et tales appellationes quasi provocationes sunt ad causam, et talibus appellationibus est deferendum (infra eodem, c. Bone) et tales appellationes faciunt clerici frequenter inter se et in electionibus et pro aliis negotiis*

Capitulum 18,15 Extra…16 romana] X. 2. 28. 5 col. 908 **19** Ubi… glosa] X. 2. 28. 5 s.v. non solent col. 909 **23** infra…24 Bone] X. 2. 28. 51 col. 941

74 primo…75 quinto] /***/ Vg: 1º 5 We primo Ly Pz (=1º) Vd Fr Ax Es To Di .10.5º Fi 105 Bb An Na Ox Av Vc Vf Ba Lc 145 Vb Pa Pc Sa Lb La 45 Va 14 Ca Pb Ar 15 Ce quarto, quinto capitulo Sm /***/ **Capitulum 18,2** plures] *omitted* Fi **3** assertionibus] allegationibus Ly **4** secundam] *omitted* Pz **6** allegare] *omitted* Bb **7** adducantur] We: advertantur Bb Fi An Ly **12** nolunt] nollent Fi An Ly **18** solent] solum Fi Ly | dici] *omitted* Ly **20** extra] êê Bb **21** faciat aliquid] aliquid fiat Ww | pro] super Fi An **23** infra…24 eodem] 14 Ly **25** se] et *added* Bb An We Ly | et^2] *omitted* Ww

ecclesie, supra De electione c. Consideravimus, c. Bone, c. Auditis, infra, De hiis que fiunt a maiori parte capituli, c. 1".

Ex quibus verbis colligitur quod appellatio plures habet significationes. Aliqua enim appellatio est que continet querelam inique sententie et fit a iudice. Aliqua autem est appellatio que non continet querelam inique sententie, que quandoque non est a iudice, sed est provocatio quedam ad causam ne aliquid fiat illicite.

Discipulus: Applica ista ad propositum.

Magister: Dicunt assertores predicti quod largissime uti volunt nomine 'appellationis', ne videantur concedere quod appellans a papa heretico eo ipso quod appellat habet papam hereticum pro iudice. Quia eo ipso quod aliquis appellat a papa heretico habet ipsum pro non iudice, quem tamen ad causam provocare intendit, ne in preiudicium appellantis et omnium catholicorum papali utatur officio.

Discipulus: Hoc ultimo dictum contraria videtur includere. Nam si licet appellare a papa heretico, maxime liceret appellare ab ipso si aliquo litigante coram ipso super questione fidei papa contra fidem diffinitivam proferret sententiam. Puta si aliquis accusans alium quod teneret Christum non fuisse natum de virgine, si papa daret sententiam diffinitivam pro eo, diffiniendo quod Christus non fuit natus de virgine, liceret accusatori a sententia pape appellare. Talis autem appellatio esset appellatio propriissime dicta, quia esset provocatio inique sententie querelam continens. Ergo isti non tantum debent loqui de appellatione largissime sumpta, sed etiam de appellatione strictissime sumpta.

---

26 De…Consideravimus] X. 1. 6. 10 col. 119 | c Bone] X. 1. 6. 23 col. 138 | c[3]…27 Auditis] X. 1. 6. 29 col. 154 **27** De…1] X. 3. 11. 1 col. 1100

---

26 electione] electis We electis et Ly | Consideravimus…27 Auditis] considerationibus bone auditionis Ly et *added* Ww **28** verbis] *omitted* We Ly (Pz*) **29** Aliqua] aliqualiter We **30** autem] *omitted* Fi An **31** non] *omitted* Ly | inique] alique Ly (*Pz) **32** est[2]] etiam *added* Ly **36** volunt] nolunt Ly **37** habet] habeat Ly (Pz*) **38** a…39 heretico] *omitted* Ly **39** tamen] ipsum *added* Pz **40** provocare] non *added* Fi An **44** si] *omitted* Bb | litigante] licite Ly | ipso[2]] contendente *added* Ly **45** questione] questionem Pz | papa] *omitted* Ly **48** diffiniendo] *omitted* Ly **49** sententia] mia (*sic*) Ly (*erroneous abbreviation i.o.* snia) (Pz*) **52** non] *omitted* We **53** sumpta] qui *added* Bb

Magister: Ista obiectio, ut dicunt, est tam frivola quod responsione non eget. Nam quamvis dicant se velle loqui de appellatione largissime sumpta, non propter hoc dicunt se nunquam velle loqui de appellatione stricte sumpta. Porro ex obiectione predicta datur michi occasio explicandi modum ponendi eorum.

Discipulus: Explica.

Magister: Duo dicunt. Primum est quod a papa heretico in casu licet appellationem stricte sumptam emittere, illam appellationem videlicet que est provocatio inique sententie querelam continens, puta si aliquibus litigantibus coram ipso super questione fidei, pro altero eorum, accusatore vel accusato, diffinitivam contra fidem proferret sententiam.

Secundo dicunt quod si papa fiat hereticus ex causa quacunque, etiam ille qui non litigat coram ipso potest appellare contra ipsum, et ista appellatio erit provocatio et non erit proprie dicta appellatio.

Discipulus: Probabilitatem videtur habere quod si papa in preiudicium litigantis coram ipso super questione fidei iniquam contra fidem catholicam diffinitivam proferret sententiam, liceret eidem a tali iniqua sententia appellare. Sed alii appellare non liceret, quia sua non interest cum contra eum non sit prolata sententia.

Item, quamvis de crimine commisso extra iudicium possit aliquis accusari, non est tamen contra eum appellandum. Quamvis ergo papa extra iudicium factus hereticus de heresi valeat accusari, non tamen est appellandum ab ipso, sicut neque est appellandum a quolibet criminoso, licet quilibet criminosus valeat accusari.

Magister: Ad primam istarum obiectionum respondetur quod quia questio fidei est questio communis et ad omnes pertinet christianos (dis. 96 c. *Ubinam*, ubi Nicholaus papa ait: "*Ubinam legistis imperatores antecessores vestros synodalibus conventibus interfuisse, nisi forsitan in quibus de fide tractatum est, que universalis est, que omnium*

---

86 dis…Ubinam] D. 96 c. 4 col. 617

---

56 velle] nolle Ly **66** eorum] istorum Ly **67** sententiam] *omitted* Bb **68** Secundo dicunt] Secundum est Ly | si] *omitted* Fi An **69** ille] We: ipse Bb Fi An *omitted* Ly **70** erit] est Fi An Ly **71** erit] est Fi An **74** iniquam] nunquam Pz **76** cum…77 eum] contra cum eum Ly contra eum cum Pz **77** prolata] probata Ly **78** Item] Iterum We | quamvis] nunc *added* Ly non *added* Pz **83** valeat] valeret Bb Ly **85** quia] *omitted* Ly **86** Ubinam] Ubi iam Bb Unam Ly **87** Ubinam] ubi nanque Ly vestros] nostros Fi Ly **88** in quibus] de quibusdam ubi Ww

communis est, que non solum ad clericos verum etiam ad laicos et ad omnes omnino pertinet christianos"), ideo non solum litigantis sed etiam cuiuslibet catholici interest contra iniquam sententiam pape contra fidem prolatam appellare, quia talis sententia cuilibet christiano preiudicium noscitur generare.

Ad secundam respondetur quod nonnunquam ad alium finem fit accusatio criminosi et appellatio ab aliquo criminoso. Accusatur enim criminosus ut de commisso crimine puniatur, sed appellatur ab aliquo ne aliquid in futurum in preiudicium appellantis attemptet. Et ideo si papa hereticus omnino cessaret a papali officio renuntiando papatui, posset de heresi accusari sed non esset necesse appellare ab ipso. Sed si papa hereticus a papali non cessaret officio, cum hoc redundet in preiudicium cuiuslibet christiani, quilibet christianus ab ipso vel contra ipsum poterit appellare, ipsum ad causam et iudicium provocando.

Discipulus: Ad quid distinguitur inter appellationem post sententiam diffinitivam et appellationem que fit extra iudicium?

Magister: Ideo distinguitur quia in appellatione que fit post diffinitivam sententiam non oportet in speciali allegare causam, sed sufficit dicere sententiam esse iniquam. Unde si duo litigarent coram papa super aliqua certa questione fidei (puta si unus accusaret alium quod esset hereticus quia pertinaciter asseruisset usuram non esse peccatum, vel Christum non contingenter sed necessitate absoluta fuisse passum et crucifixum, aut apostolos nunquam post missionem Spiritus Sancti per unam diem integram duxisse vitam communem cum aliis, aut legem christianam non esse veram et sanctam, vel Christum falsum fuisse prophetam), et papa diffinitivam daret sententiam pro eo quod non esset hereticus quia assertio sua esset catholica, liceret accusatori appellare a papa allegando solummodo quod sententia sua

---

114 puta] no added reference to the *visio beata* issue. Nor *infra* at lines 131ss.*

---

90 est] *omitted* Ly **92** litigantis] licitum Ly | interest] interesse Bb **96** nonnunquam] nunquam Ly | alium] unum Ly **103** non] *omitted* Bb Fi (*added* Fim) An | cessaret] cessat We **104** redundet] redundat Ly in] *omitted* Bb | preiudicium] preiudicio Pz **105** quilibet christianus] *omitted* Bb | poterit] ipsum *added* Fi **107** quid] quod Pz appellationem] que fit *added* Ly **108** appellationem] pp^{nem} We | extra] *omitted* Bb **112** esse] *omitted* Bb **119** communem] communam An Ly (Pz*) **120** et^{1}] vel Ly (Pz*) **123** appellare] ppellare Bb

esset iniqua et contra fidem catholicam, nec oporteret specialiter explicare in quo sua sententia fidei obviaret.

Si autem extra iudicium aut ante sententiam diffinitivam voluerit quis appellare, oportet quod causam talem in speciali alleget, que, si esset probata, deberet legitima reputari. Non enim sufficit in tali appellatione dicere, ad hoc ut legitima reputetur, quod papa est hereticus, sed oportet exprimere in quo est hereticus, puta quod est hereticus quia pertinaciter docet aut tenet fidem christianam non esse veram, aut Christum non descendisse de David, aut in Christo non fuisse duas substantias, aut aliquid huiusmodi quod fidei obviat orthodoxe.

Capitulum 19

Discipulus: Modum ponendi illorum aliqualiter incipio advertere. Ut tamen eum magis intelligam primo probare coneris quod a papa heretico in aliquo casu liceat appellare, et postea plura de eadem materia interrogabo.

Magister: Quia manifestiora si aliqui de eis dubitaverint sunt primo probanda, ut per ipsa ad ignotorum perveniatur notitiam, ideo primo supposito casu apertissimo ostenditur quod a papa heretico liceat appellare.

Discipulus: Pone casum, tamen possibilem.

Magister: Ponatur quod aliquis accuset alium coram papa quod est hereticus eo quod tenet et asserit fidem christianam esse falsam et legem sarracenorum esse tenendam, et Christum falsum fuisse prophetam et esse dampnatum. Quo accusato et lite contestata, papa proferat diffinitivam sententiam quod accusatus non est hereticus, quia omnia predicta que dicit et asserit continent veritatem.

Discipulus: Quamvis iste casus nunquam contigerit et forte nunquam eveniet, tamen durum michi videtur asserere quod sit impossibilis.

Nam apparet quod neque ex scriptura divina neque ex doctrina ecclesie potest ostendi aperte quod nullus papa

---

19,6 Quia manifestiora] Cpre *infra* 1 Dial. 6.84

---

124 et] *omitted* We | nec] *omitted* Bb **133** David] Deo Fi An **19,4** in] de Bb **6** manifestiora] manifesta Ly | si] sed Ly | dubitaverint] dubitaverunt Ly **8** notitiam] noctitiam We | apertissimo] apperti^{na} Bb **10** tamen] tuum Ly **11** Ponatur] ponitur Ly **13** esse^{1}] *omitted* Fi An Ly **14** esse…15 dampnatum] dampnandum Ly dampnaturum Pz **15** lite] licite We | proferat] proferret Ly **16** diffinitivam] *omitted* Fi An **18** contigerit] contingeret We **19** eveniet] evenient Bb We

futurus erit Antichristus. Cum etiam de tribu Dan, de qua nonnulli Antichristum estimant nasciturum, multi forte christiani mediantibus conversis ad fidem traxerint iam dudum originem, de quibus potest procreari Antichristus. Et adhuc possit forte de illa tribu aliquis fidem christianam suscipere de quo posset nasci filius qui primo valeret eligi in summum pontificem, et postea posset se patenter ostendere Antichristum. Et ita nescitur an aliquis christianus futurus papa de tribu Dan tracturus originem erit Antichristus. Constat autem quod Antichristus manifeste docebit quod lex christianorum est falsa et quod Christus fuit falsus propheta.

Casus autem predictus non videtur impossibilis quia nescitur quod nullus papa futurus sectam sarracenorum accipiet. Posset enim accidere quod papa, etiam qui primo fuisset catholicus, inciperet reputare sectam sarracenorum esse meliorem lege christianorum. Qui tantam posset primo contrahere amicitiam occultam cum sarracenis, quod, eorum potentia ad se vocata, auderet patenter asserere legem christianam esse falsam et iniquam et ad legem sarracenorum sumendam cogere christianos. Cum enim constet multos christianos, etiam clericos et religiosos, ad sectam sarracenorum fuisse conversos, non videtur quin etiam papa posset ad tantam insaniam devenire. Cum enim papa non sit confirmatus in fide, sicut nec ceteri, idem quantum ad possibilitatem convertendi se ad sarracenos de ipso et de aliis videtur esse tenendum.

Posito ergo casu predicto, pro assertione prefata satagas allegare.

---

23 Cum…24 nasciturum] For a discussion of this tradition see David Burr, *Olivi's Peaceable Kingdom*, Philadelphia 1993, p. 150. The theory goes back to St. Irenaeus' *Adversus Hereses*, Bk. 5 ch. 30, sec. 2 (Cf. e.g. http://www.newadvent.org/fathers/0103530.htm)

---

23 Cum] Quod Ly **24** nasciturum] nascitum We **25** mediantibus] parentibus *added* Ly | conversis] We: diversis Bb Fi An Ly | traxerint] traxerunt Ly **26** potest] posset Bb Fi An Pz **27** possit] posset Ly **28** posset] possit Ly | eligi] elegi Pz **31** tracturus] tractaturus Pz **32** autem] enim Ly (Pz*) **34** autem] ergo We | impossibilis] possibilis Bb | quia…35 nescitur] *omitted* Fi **36** accipiet] accipiem Bb | etiam] *omitted* Ly | qui] *omitted* Pz **41** et[2]] *omitted* Fi | ad] legem christianam esse falsam et iniquam et ad *added dittography* Bb **42** enim] autem Ly | multos] *omitted* Ly **43** etiam] *omitted* Ly **45** insaniam] infamiam Fi An Ly **46** idem] ideo Ly (Pz*) **47** aliis] idem *added* Ly **48** tenendum] tenendus Bb

Magister: Quod a papa predicto modo heretico liceat appellare multis modis ostenditur. Primo sic. A papa ipso iure deposito est licitum pro causa fidei appellare. Sed papa diffinitive pronuntians fidem christianam esse falsam et legem sarracenorum esse tenendam est ipso iure depositus. Ergo a tali licet appellare.

Discipulus: De isto modo, an scilicet papa hereticus sit ipso iure depositus post inquiram. Ideo aliam rationem adducas.

Magister: Secunda ratio talis est. Ab omni iudice vel pro iudice se gerente qui iudicem habet superiorem licet contra iniquam sententiam ipsius appellare. Sed papa diffinitive pronuntians legem christianam esse falsam habet iudicem superiorem. Ergo a tali papa licet appellare. Maior ostenditur auctoritate Iulii pape que ponitur 2 q. 6 c. *Placuit*, qui ait: "*Placuit ut a quibuscunque ecclesiasticis iudicibus ad alios iudices ecclesiasticos ubi est maior auctoritas provocatum fuerit audientia non negetur*". Ex quibus verbis colligitur quod a minori auctoritate ad maiorem appellare licet. Minor probatur. Tum quia omnis hereticus habet iudicem superiorem cum sit minor omni catholico (24 q. 1 § *Si autem*). Tum quia universalis ecclesia est maior papa sicut orbis maior est urbe (dis. 93 c. *Legimus*). Tum quia concilium generale est supra papam, ut notatur in glosa dis. 19 c. *Anastasius*.

Tertio sic. Ab illo licet pro causa fidei appellare qui nec iudex nec testis nec accusator in causa fidei vel alia esse potest. Hoc patet, quia ab illo qui se gerit pro iudice et tamen iudex esse non potest licet appellare. Sed papa pronuntians legem christianam esse falsam non potest esse iudex nec testis nec accusator, quia est hereticus. Heretici autem iudices esse non possunt cum nil habeant potestatis aut iuris (24 q. 1

---

58 post inquiram] 1 Dial. 6.68-75 **65** 2…Placuit] C. 2 q. 6 c. 9 col. 869 **71** 24…72 autem] *Dictum Gratiani post* C. 24 q. 1 c. 4 col. 1829 **73** dis…Legimus] D. 93 c. 24 *at* col. 599 **74** glosa…75 Anastasius] D. 19 c. 9 s.v. concilio col. 111 **82** 24…83 Didicimus] C. 24 q. 1 c. 31 col. 1849

---

52 ipso] a Ly pro Pz **53** papa…54 diffinitive] propria diffinitione Ly **55** ipso] de Ly **56** tali] papa *added* We **57** modo] Bb Fi An Ly: medio We **59** adducas] inducas Ly **63** christianam] christianorum Ly **67** auctoritas] si *added* Ly **68** audientia] audientiam We **69** minori] maiori We **70** Minor] Maior We Pz (?) **71** §] *omitted* Ly **77** nec[2]] non Bb **78** Hoc] Hec We | gerit] gererit We **80** christianam] *omitted* Ly (Pz*) **82** nil habeant] nichil habent Ly

c. *Didicimus*), nec possunt esse testes (Extra, *De hereticis*, c. 1), nec possunt esse accusatores (2 q. 7 c. *Alieni* et c. *Pagani* et c. *Non potest*). Ergo a papa pronuntiante legem christianam esse falsam appellare licet.

Quarto sic. Ab omni apostata qui se pro iudice in causa fidei gerit licet appellare, saltem si aliter causa fidei vitiata sublevari non potest. Sed papa diffinitive pronuntians fidem christianam esse falsam est manifestus apostata a fide christiana. Igitur si gerit se pro iudice in causa fidei licet appellare ab ipso.

Quinto sic. Omnis causa vitiata est per appellationis remedium sublevanda, teste Fabiano papa qui, ut habetur 2 q. 6 c. 1, ait: "*Liceat appellatori vitiatam causam appellationis remedio sublevare*". Et c. *Liceat* ait: "*Liceat etiam in criminalibus causis appellare, nec vox appellandi denegetur ei quem in supplicio sententia destinaverit*". Sed papa diffinitive pronuntiante pro reo legem christianam esse falsam, causa fidei est apertissime vitiata. Ergo licet accusatori a tali iniqua sententia lata contra fidem catholicam appellare.

Discipulus: Per istam rationem liceret a papa pro quacunque iniqua sententia in aliis causis quam in causa fidei appellare, si omnis causa vitiata per appellationis remedium poterit sublevari.

Magister: Respondetur quod omnis causa vitiata per appellationis remedium poterit sublevari quando ferens iniquam sententiam habet iudicem superiorem. Papa autem hereticus habet iudicem superiorem, ergo etc.

Discipulus: Video quod hec ratio fundatur in aliis rationibus, unde alias rationes adducas.

Magister: Sexta ratio talis est. Ab illo est licitum pro causa heresis appellare qui potest de heresi accusari. Sed

---

83 Extra…84 1] X. 5. 7. 1 col. 1669 **84** 2…Alieni] C. 2 q. 7 c. 23 col. 913 | c Pagani] C. 2 q. 7 c. 25 col. 913 **85** c…potest] C. 2 q. 7 c. 24 col. 913 **94** 2…95 1] C. 2 q. 6 c. 1 col. 865 **96** c Liceat] C. 2 q. 6 c. 20 col. 875

---

83 Didicimus] Dicimus Ly **87** apostata] apostotata Ly (Pz*) **89** fidem] Bb Fi An Ly: We **90** fide] fidem Bb **95** 1] We: *omitted* Bb Fi An Ly Liceat] We: Licet Bb Fi An Ly | appellatori] appellare et Ly **96** Liceat[1]] Licet Ww | Liceat[2]] Licet Ww | etiam] We: *omitted* Bb Fi An Ly **99** pronuntiante] pronuntiate Bb **101** accusatori] Vd: actori Ww (*abbrev.*) | a[1]] We: in Bb Fi An Ly **104** quacunque] omni We | iniqua] *omitted* Ly **105** si] sed Fi An **109** Papa…110 superiorem] *omitted* Ly (Vgm*) **110** ergo] ideo We **113** illo] eo Ly **114** potest] *omitted* Bb

papa potest de heresi accusari. Ergo licet a papa pro heresi appellare.

Discipulus: Ista ratio equaliter probat quod a papa licet pro omni heresi appellare, et non solum in casu predicto.

Magister: Omnes rationes allegate et allegande secundum rei veritatem concludunt quod a papa heretico licet appellare qualicunque heresi fuerit maculatus. Unde ille casus non est positus nisi ut rationes patentiores et probabiliores videantur.

Discipulus: Alias rationes adducas.

Magister: Septima ratio est talis. Ab illo licet appellare a cuius obedientia et communione licet recedere. Sed a communione et obedientia pape heretici pronuntiantis legem christianam esse falsam licet recedere, exemplo illorum Romanorum qui pro minori excessu (quia pro fautoria hereticorum dampnatorum) a communione et obedientia Anastasii 2[i] laudabiliter se abegerunt, ut habetur dis. 19 c. *Anastasius*. Ergo a papa pronuntiante diffinitive legem christianam esse falsam licet appellare.

Octavo sic. Ab illa sententia licet appellare quam licet publice impugnare, quia appellare videtur esse quidam modus specialis impugnandi iniquam sententiam. Sed sententiam pape pronuntiantis fidem christianam esse falsam et Christum falsum fuisse prophetam licet illi contra quem lata est sententia (sicut et omnibus christianis) publice impugnare. Sicut enim omnibus licet publice confiteri Christum (ipso dicente Matth. 10 "*Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus confitebor et ego eum coram patre meo qui est in celis*"), sic licet omnes blasphemos Christi impugnare. Papa autem pronuntians legem christianam esse falsam et Christum falsum fuisse prophetam est blasphemus Christi. Ergo licet cuilibet ipsum impugnare, et per consequens licet ab ipso appellare.

Nono sic. Ab illo appellare licet (si in causa fidei se pro iudice gesserit) qui in causa fidei iudex esse non debet. Sed

---

131 dis…132 Anastasius] D. 19 c. 9 col. 111 **141** Matth 10] Matthew 10: 32-33

---

115 de] pro We **121** qualicunque] quandocunque We **122** patentiores] potentiores Ly **126** et communione] *omitted* Ly **127** et] ab *added* Ly **128** illorum] malorum *added* Fi **129** quia] quam Ly **130** et] ab *added* Ly **131** 2i] etiam Ly | se] sese Ly **134** quam] quem Pz **139** et] in *added* We **141** coram] omnibus *added* Ly **143** omnes] omnibus We **144** christianam] Christi Ly **146** ipsum] publice *added* We **148** si] sed Bb **149** gesserit] processerit Bb Fi An Pz

papa diffinitive pronuntians Christum fuisse falsum prophetam nullam debet exercere potestatem in christianos, ergo ab eo licet appellare. Maior videtur certa. Minor probatur. Quia nullus blasphemus Christi debet exercere potestatem in christianos, teste Innocentio 3º qui in concilio generali, ut habetur Extra, *De iudeis*, c. *Cum sit*, ait: "*Cum sit nimis absurdum ut blasphemus Christi in christianos vim potestatis exerceat*" etc. Sed papa diffinitive pronuntians Christum falsum fuisse prophetam est blasphemus Christi. Ergo in christianos vim potestatis exercere non debet.

Discipulus: Ista ratio non videtur concludere, quia Innocentius in illo capitulo loquitur de iudeis. Papa autem licet pronuntiaret Christum falsum fuisse prophetam non esset propter hoc iudeus. Ergo per dictum capitulum non potest probari quod non possit in christianos vim potestatis exercere, quamdiu ab ecclesia toleratur.

Magister: Hec tua responsio per hoc excluditur quod licet Innocentius loquatur in illo capitulo de iudeis, statuens quod eis officia publica nullatenus committantur, statuti tamen sui rationem assignans asserit manifeste quod nullus blasphemus Christi debet in christianos vim potestatis exercere, et quod ideo iudeis non sunt officia publica committenda. Ubi autem est eadem ratio debet esse idem ius. Cum ergo papa diffinitive pronuntians Christum falsum fuisse prophetam sit manifeste blasphemus Christi, sequitur evidenter quod sicut iudei propter hoc quod sunt blasphemi Christi non debent in christianos vim potestatis exercere, ita

---

155 Extra…sit[1]] X. 5. 6. 16 col. 1665

---

150 pronuntians] legem (=fidem Vc) christianam esse falsam non debet esse iudex in causa fidei, cum sit inimicus fidei manifestus (*cf. infra at #*), ergo ab eo appellare licet. Decimo sic. Ab illo (=eo Vc) licet appellare qui nullam debet exercere potestatem in christianos. Sed papa diffinitive pronuntians (=qui diffinitive pronuntiat Ba) [=Ba *here retains the class 5 wording it shares with* Fr] *added* **We** Vc Ba (#)*The point was possibly borrowed from ratio 13 infra ll. 209*ss. Cf. further below in the apparatus at* "appellare" *for the* Va *repositioning of the same formulation.* **151** potestatem] potentiam Ly **152** appellare] Decimo sic. Ab eo licet appellare qui nullam debet exercere potestatem in christianos. Sed papa diffinitive pronuntians Christum fuisse falsum prophetam nullam debet exercere potestatem in christianos. Ergo ab eo licet appellare *added* Va (*repositioning the formulation*) **153** blasphemus] plasphemus Bb (*"p" for "b" is frequent in* Bb *for this word*) **156** blasphemus] blasphemum Pz **158** falsum] *omitted* Fi (*added* Fim) An **161** Innocentius] 3us *added* Ly | in…capitulo] *omitted* Ly **163** esset] esse We **167** illo] hoc **170** blasphemus] Dei seu *added* Ly

papa diffinitive pronuntians Christum falsum fuisse prophetam propter hoc quod est blasphemus Christi non debet in christianos vim potestatis exercere.

Decimo sic. Ab illo pro causa heresis licite appellatur, si se gerit pro iudice et iniquam contra fidem profert sententiam, ad quem in causa fidei non licet provocare. Quia ad illum se gerentem pro iudice licite provocatur a quo appellare non licet, sicut ad imperatorem pro temporalibus licite provocatur quia ab illo appellare non licet. Sed ad papam diffinitive pronuntiantem legem christianam esse falsam et legem sarracenorum esse tenendam nequaquam licite provocatur, cum sit alterius fidei quam catholici. Ad iudicium autem hominis alterius fidei catholicis provocare non licet, testante concilio Carthaginensi quod, ut habetur 2 q. 6 c. *Catholicus*, ait: "*Catholicus qui causam suam sive iustam sive iniustam ad iudicium alterius fidei iudicis provocat, excommunicetur*". Ergo ad papam pronuntiantem diffinitive legem sarracenorum esse tenendam provocare non licet, et per consequens licet appellare ab ipso.

Undecimo sic. Ab excommunicato pro iudice se gerente licet appellare. Sed papa pronuntians diffinitive legem christianam esse falsam est excommunicatus sicut et ille qui incidit in heresim iam dampnatam, teste glosa 24 q. 1 c . 1 que ait: "*Hic est casus in quo papa papam potest ligare in quo papa in canonem late sententie incidit*". Ergo ab ipso appellare licet.

Duodecimo sic. Contra illam sententiam appellare licet que nec est tenenda nec servanda nec timenda, quia illa sententia a qua appellare non licet est timenda. Sed sententia diffinitiva qua papa pronuntiat legem christianam esse falsam

---

190 2…Catholicus] C. 2 q. 6 c. 32 col. 889 **199** 24…1[2]] C. 24 q. 1 c. 1 s.v. in heresim col. 1828

---

180 Decimo] Undecimo We Vc Ba Va | pro] in Ly | si] qui Fi An **183** a quo] quod ab aliquo Ly **184** sicut…185 licet] *omitted* Ly (Vg* *but with* "ad illud" *i.o.* "ab illo") | licite] appellatur *added* Fi **185** illo] eo We **186** christianam] Christi Ly **188** sit] sint Ly **189** testante] teste Fi **190** quod] *omitted* Ly | Catholicus] Catholici Pz **191** ait] *omitted* Ly **192** fidei] *omitted* Ly | excommunicetur] exercere Pz **195** ipso] i° Bb Fi illo An **196** Undecimo] Duodecimo We Vc Ba Va **197** legem] fidem Ly **198** et] *omitted* Fi An **199** c 1] *omitted* We Ly **200** que] We: qui Bb Fi An Ly (Pz*) | in[1]…ligare] *omitted* Ww **201** ipso] illo We **203** Duodecimo] Tertiodecimo We Vc Ba Va **204** nec[2]] est *added* Ly

nec est tenenda nec servanda nec timenda, quia sententia contra legem divinam prolata non est timenda, sicut nec aliquod preceptum contra legem Dei est timendum. Ergo a tali sententia appellare licet.

Tertiodecimo sic. Ab illo est licitum appellare qui potest licite recusari. Sed papa pronuntians legem christianam esse falsam in omni causa fidei potest licite recusari, quia inimicus potest licite recusari. Talis autem papa esset omnium christianorum et totius legis christiane inimicus manifestus. Ergo a tali papa licet in causa fidei appellare.

Capitulum 20

Discipulus: Videtur quod argumentis abundas pro assertione predicta. Ideo non multiplices amplius argumenta, sed quomodo ad quandam instantiam quam faciam contra predicta secundum assertionem predictam debeat responderi indagare digneris.

Videtur itaque quod omnia argumenta predicta nichil concludant, quia papa pronuntians diffinitive legem christianam esse falsam est inter infideles indubie numerandus. Ab infideli autem fideles appellare non debent. Nusquam enim legitur quod sancti martyres, cum cogerentur negare fidem, ab iudicibus infidelibus appellassent. Nec etiam apostoli contra principes sacerdotum, cum protulissent contra fidem sententiam, appellaverunt. Ergo a papa pronuntiante diffinitive legem christianam esse falsam non debent catholici appellare.

Magister: Ad istam instantiam potest dari duplex responsio. Prima est quod non est necessarium absolute appellare a papa iniquam contra fidem proferente sententiam, propter quod multi fideles contra infideles et hereticos inveniuntur minime appellasse. Sed sufficit in multis casibus

---

207 tenenda] servanda Ly | tenenda…nec[3]] *omitted* Bb | nec[2]] est *added* Ly | servanda] timenda Ly | timenda] tenenda Ly | quia] nulla *added* We **208** contra…210 sententia] *omitted* Bb | non] *omitted* We **209** preceptum] pactum Ly peccatum Pz | legem] leges Ly | timendum] tenendum Ly (Pz*) **211** Tertiodecimo] Quartodecimo We Vc Ba Va **212** papa] *omitted* Fi An Ly | christianam] christianorum Ly **213** quia…214 recusari] *omitted* **Ly** Vg **214** potest] *omitted* We **216** papa] *omitted* Ly **20,2** quod] *omitted* We hic *added* Ly | abundas] habundas We **5** predictam] prescriptam We Ly prescriptam *added* Bb **6** indagare] indicare We Ly **7** itaque] namque Ly | predicta] *omitted* Ly **8** concludant] concludunt Ly **10** autem] ad Fi **12** fidem] Deum Fi An ab] Ly Vg: a Bb Fi An We **16** debent] debet An **17** instantiam] obiectionem We **19** proferente] proferentem Fi An We

sententiam pape vel alterius contra fidem simpliciter impugnare, detestari, et horrere, quemadmodum sancti patres, absque appellatione, hereticorum assertiones iniquas per sacras litteras impugnarunt. Verumptamen aliquando expedit appellare, exemplo beati Pauli qui ad Cesarem appellavit.

Discipulus: Non videtur quod beatus Paulus appellaverit pro causa fidei, sed pro aliis criminibus que sibi imponebantur mendaciter a iudeis. Ergo per exemplum beati Pauli probari non potest quod expediat pro causa fidei a papa heretico appellare.

Magister: Nonnullis apparet quod beatus Paulus pro causa fidei appellaverit, quod ex serie Actuum Apostolorum videtur posse probari. Nam 23 c. Actuum Apostolorum sic legitur scripsisse tribunus Claudius presidi Felici de Paulo: "*Virum hunc comprehensum a iudeis et incipientem interfici ab eis superveniens cum exercitu eripui cognito quia Romanus est, volensque scire causam quam obiciebant illi, deduxi eum in concilum eorum, quem inveni accusari de questionibus legis ipsorum nichil vero dignum morte aut vinculis habentem crimen*". Ex quibus verbis colligitur quod super causa fidei inter iudeos et Paulum questio vertebatur. Pro ista autem causa Paulus postea appellavit. Ergo super causa fidei appellavit ad Cesarem.

Rursus, 24 c. habetur expresse quod Paulus de causa fidei accusabatur a iudeis, unde et orator eorum accusans Paulum dixit: "*Invenimus hunc hominem pestiferum et concitantem seditiones omnibus iudeis in universo orbe et auctorem seditionis secte Nazarenorum qui etiam templum violare conatus est*". Ex quibus verbis apparet quod Paulus accusabatur de fide. Et quod pro illa causa appellaverit patet cum 25 c. sic legatur: "*Paulo autem reddente rationem quoniam neque in legem iudeorum neque in templum neque*

20,34 23…Apostolorum] Acts 23:27-29 **45** 24 c] Acts 24:5-6 **52** 25 c] Acts 25:8-11

---

28 appellaverit] appellavit Ly **29** exemplum] exempla Ly | beati] *omitted* We **32** quod…33 appellaverit] *omitted* Vg **33** appellaverit] appellavit Ly | Apostolorum] Ly: apostolicorum Bb Fi An We **34** 23] Ly Vg: 22 Bb Fi An We **39** deduxi] deduci Pz **40** ipsorum] i^{orum} Bb eorum Fi An Ly **43** appellavit] appellaverit Bb **44** ad] a We **45** 24] 34 Fi An **46** accusabatur] accusabitur Bb **47** dixit] dicit Ly | pestiferum] Ly Vg^{2}: *omitted* Bb Fi An We **48** seditiones] seditionem Ww **49** Nazarenorum] Nazareorum Ww **51** accusabatur] accusabantur Bb appellaverit] appellavit Ly **52** cum] *omitted* Ly | autem] omnibus *added* Ly **53** legem] lege We

in Cesarem quicquam peccavi. Festus autem volens iudeis gratiam prestare, respondens Paulo dixit 'vis Hierosolymam ascendere et ibi de hiis iudicari apud me', dixit autem Paulus 'ad tribunal Cesaris sto, ubi me oportet iudicari. Iudeis non nocui sicut tu melius nosti. Si enim nocui aut dignum morte aliquid feci non recuso mori, si vero nichil est eorum que hii accusant me nemo potest me illis donare. Cesarem appello". Et post Festus loquens de iudeis accusantibus Paulum ait: "*Cum ergo huc convenissent sine ulla dilatione sequenti die sedens pro tribunali iussi adduci virum de quo cum stetissent accusatores nullam causam deferebant de quibus ego suspicabar malum. Questiones vero quasdam de sua superstitione habebant adversus eum et de quodam Iesu defuncto quem affirmabat Paulus vivere. Hesitans autem ego de huiusmodi questione dicebam si vellet ire Hierosolymam et ibi iudicari de istis. Paulo autem appellante ut servaretur Augusti cognitioni iussi servari eum donec mittam eum ad Cesarem*".

Ex hiis colliguntur duo. Primum est quod pro illa questione que vertebatur inter iudeos et Paulum Paulus Cesarem appellavit. Secundum est quod super fide Christi inter ipsos questio vertebatur. Ex quibus sequitur quod pro causa fidei Paulus Cesarem appellavit.

Capitulum 21

Discipulus: Stuporem michi predicta ingerunt vehementem, quia pene incredibile michi videtur quod pro causa fidei in quocunque casu ad hominem contrarie secte liceat appellare. Et tamen apparenter ostenditur quod Paulus pro causa fidei Cesarem, qui erat secte contrarie, appellavit. Ex quo sequi videtur quod non esset inconveniens ad papam hereticum appellare, et per consequens ab eo appellare non licet, quia pro eadem causa non est ab eodem et ad eundem

---

61 ait] Acts 25:17-21

---

54 quicquam] *omitted* Fi An **55** dixit] dicit Ly **56** ibi] *omitted* Bb Fi An **57** ubi] Ly Vg: ibi Bb Fi An We **59** eorum] We: horum Bb Fi An Ly | que] de quibus Ww **60** me[1]] mei Bb | me[2]] *omitted* Fi | donare] Ly Vg[2]: dare Bb Fi An We **62** huc] Ly Vg[2]: hii Bb Fi An We **63** iussi] iussit Ly **65** malum] Ly Vg: mala Bb Fi An malam We **68** dicebam] decebam Bb **70** cognitioni] cognitione We | servari] reservari Bb Fi An **71** Cesarem] Cessarem We **72** hiis] quibus We quibus verbis Ly est] *omitted* Ly **74** fide] fidem We **21,1**] 12 Fi **6** Cesarem] Cessarem Bb | contrarie] *omitted* Bb **7** esset] *omitted* Bb est Ly **9** eadem] eadam Ly (Pz*)

appellandum. Et ita predicte assertioni que dicit quod licet a papa heretico appellare contrariari videtur. Unde quomodo ad istam contrarietatem respondere contingat enarra.

Magister: Pro dissolvenda contrarietate prefata dicunt quidam esse notandum quod dupliciter contingit ad aliquem pro causa fidei appellare. Uno modo quidem tanquam ad illum qui habet questiones motas de fide iuxta sanam doctrinam ex officio terminare, et isto modo ad nullum hominem alterius secte sive fuerit paganus sive hereticus est pro causa fidei appellandum, quia ad solos summos pontifices catholicos et fideles ac generale concilium catholicorum spectat questiones fidei terminare, sicut ex sacris canonibus patenter apparet.

Aliter contingit aliquem ad alium pro causa fidei appellare, non quidem sicut ad illum qui habet causas fidei terminare, sed tanquam ad illum qui ex officio vel ex electione appellantis aut alio quovis modo potest cognoscere an appellans debeat pro causa huiusmodi ab emulis accusari vel in iudicio a quo appellerat conveniri. Sic dicunt quod si aliquis super aliquo dubio fidei quod non est certum esse heresis nec est heresis dampnata explicite, licet sit heresis dampnata implicite, accusaretur coram episcopo, talis pro questione huiusmodi posset ad metropolitanum appellare. Non quidem tanquam ad illum qui habet tale dubium diffinire, sed tanquam ad illum ad quem spectat scire et iudicare quod talis questio nec per episcopum nec per ipsum metropolitanum debeat terminari, sed quod est summo pontifici vel generali concilio reservanda.

Per predicta suprascripta contrarietas dissolvitur, quia pro causa fidei in nullo casu est ad hominem secte contrarie appellandum tanquam ad illum qui questionem fidei habeat diffinire. Nec isto modo Paulus Cesarem appellavit. Sciebat enim quod Cesar fidem Pauli falsissimam reputabat. Aliquando tamen licuit pro causa fidei ad hominem secte

---

10 predicte] predicti We **11** videtur] videntur Bb Fi We **15** pro] aliqua *added* Ly | tanquam] ut Ly **16** illum] eum Ly **21** fidei] *omitted* We ex] in Ly **24** illum] alium We **25** illum] alium We | qui] *omitted* Bb | ex[2]] *omitted* Ly **26** electione] lectione We **28** a quo] aliquo Ly appellerat] app[at] Fi We appellatus Ly **30** heresis[1]] *omitted* Bb **33** habet] habeat We **34** spectat] expectat We **35** nec[1]] non Ly | ipsum] We: i[m] Bb Fi An *omitted* Ly **36** debeat terminari] debet determinari Ly **37** pontifici] pontifice Bb | generali] gentrali Pz **38** suprascripta] superscripta Bb supradicta Ly **41** Cesarem] Cessarem Bb **42** reputabat] reputaret We

alterius appellare tanquam ad illum qui ex officio vel electione appellantis vel alio quovis modo cognoscere potuit quod iudices sui de questione fidei se intromittere minime debuerunt, et hoc modo Paulus Cesarem appellavit. Sciebat enim Paulus quod nulla persecutio adhuc per romanos aut Cesarem contra christianos fuerat excitata, et ideo sciebat quod iudices Cesaris de tali questione secundum leges Cesaris se intromittere non debebant.

Propter quod, ut habetur Act. 18, Gallio proconsul Achaie, cum Paulus sibi accusaretur a iudeis quod contra legem persuaderet colere Deum, accusationem huiusmodi audire nolebat dicens: "'*Si quidem esset iniquum aliquid aut facinus pessimum, o viri iudei, recte vos sustinerem, si vero questiones sunt de verbo et nominibus legis vestre vos ipsi videritis, iudex ergo horum nolo esse', et minavit eos a tribunali*". Ex quibus verbis colligitur quod iudices missi a Cesare de hiis que pertinebant ad legem iudicandi potestatem minime habuerunt. Unde et Pilatus, sicut evangelica patefacit historia, propter nullam accusationem que de lege asserebatur contra Christum reputavit se debere iudicare Christum, sicut etiam ex Actibus Apostolorum c. 23 et 24 et 25 et 26 tribunus Lysias, Felix preses, Festus preses, et rex Agrippa propter illa que obiciebantur contra Paulum de lege et de doctrina Pauli iudicabant ipsum minime puniendum.

Paulus igitur, sciens quod talis questio etiam secundum leges et consuetudines Romanorum ad iudices et publicas potestates inferiores Cesare nullatenus pertinebat, Cesarem appellavit, tanquam ad illum qui iudicaret talem questionem ad iudices coram quibus Paulus fuerat accusatus minime pertinere.

21,52 Act 18] Acts 18:14-16 **64** c 23] Acts 23:29 | 24] Acts 24:25 25] Acts 25:25 | 26] Acts 26:31

---

47 Paulus] ad *added* Ly **48** Paulus] *omitted* Fi | adhuc] adhunc Bb **49** fuerat] fuerit We **50** leges] legem We **51** Cesaris] *omitted* Fi An **53** quod] *omitted* Bb **54** huiusmodi] eius Ly **55** quidem] quid Bb Fi An | esset] *omitted* Ly **58** videritis] videbitis Bb An | ergo] ego We *omitted* Ly | horum] verborum *added* Ly | nolo] noli An **59** verbis] *omitted* We | a…60 Cesare] ad Cesarem Ly **61** patefacit] patefit Fi An patefecit Pz **62** asserebatur] deferebatur Ly **63** Christum[1]] ipsum Ly **64** et 24] *omitted* Ly | et[2]] *omitted* Fi An Ly | tribunus] tribunis Ly **66** de[2]] *omitted* We **67** ipsum] illum Ly **70** Cesare] Cesaris Ly pertinebat] Ly: pertinebant Bb Fi An We **71** ad] *omitted* Bb | iudicaret] iudicarent Fi An

Capitulum 22

Discipulus: Contra predicta quattuor michi obiectiones occurrunt. Primo quidem videtur quod ex quo preses Festus sciebat quod talis questio ad illum non spectabat, non oportuit Paulum propter hoc appellare ab ipso, quia appellatio vel est a gravamine vel est a sententia. Paulus autem non appellavit a sententia Festi, quia nullam tulit, nec a gravamine, quia nullum volebat inferre, nam si Paulus non appellasset volebat ipsum dimittere.

Secundo, videtur quod Paulus non debuit Cesarem appellare, quia sciebat eum inimicum fidei sue et quod sententiam daret contra Paulum.

Tertio, apparet quod Paulus facto mentiebatur recognoscendo Cesarem iudicem suum, cum tamen, presertim in causa fidei, non fuerit iudex suus nec superior.

Quarto, videtur quod ad hominem alterius secte liceat appellare tanquam ad illum qui possit questionem fidei terminare et diffinire. Nam ad illum licet pro causa fidei illo modo appellare qui potest esse iudex in causa fidei, habens potestatem diffiniendi quid pertinet ad veritatem fidei orthodoxe. Sed hoc potest homo alterius secte. Nam sicut patet in libro De altercatione Athanasii contra Arium, Athanasius et emuli sui hominem paganum in iudicem pro causa fidei elegerunt. Ergo et ad hominem alterius secte est licitum pro causa fidei appellare.

Hec sunt que movent me contra predicta. Tu autem aperi quomodo respondetur ad illa.

Magister: Ad primam obiectionem respondetur quod Paulus appellavit a Festo ad Cesarem propter gravamina que timebat. Timuit enim quod quemadmodum Pilatus, quamvis nullam causam mortis reputaret in Christo, tamen tradidit Christum iudeis crucifigendum, ita Festus traderet Paulum iudeis accusantibus occidendum, quamvis putaret ipsum Paulum crimen dignum morte nullatenus commisisse. Quod beatus Paulus aperte insinuat cum dicit Festo: "*Si vero nichil*

22,22 in…Arium] Vigilius Tapsensis, *Altercatio Athanasii contra Arium coram Probo iudice*, PL 62, cols. 179-238 **35** dicit Festo] Acts 25:11

22,2 predicta] dicta Fi An **3** quidem] quibusdam Ly | quod] *omitted* Bb **4** illum] ipsum We **6** est] *omitted* Fi An **11** eum] ipsum Ly fidei] fedei Pz **13** Paulus] de *added* Fi An | mentiebatur] in *added* Fi **16** liceat] licet We **18** terminare et] *omitted* We | et] distinguere vel *added* Ly **21** orthodoxe] ortho$^{xa'}$ An **23** hominem] *omitted* Ly **27** illa] ipsa We **32** Christum] *omitted* Ly **35** beatus] *omitted* Ly | insinuat] insinuavit We | cum dicit] dicens Ly | dicit] dixit We

est horum de quibus hii accusant me, nemo potest me illis dare. Cesarem appello".

Discipulus: Unde timuit Paulus quod Festus volebat eum tradere iudeis?

Magister: Ex hoc quod interrogavit Paulum an vellet ascendere Hierosolymam et iudicari apud ipsum de impositis, et ex hoc quod favorabilis esset iudeis accusatoribus Pauli. Ex hoc enim ipso quod volebat Festus se intromittere de questione que ad ipsum, etiam secundum leges et consuetudines Romanorum, minime pertinebat, ipsum suspectum habebat. Et ideo appellavit, quamvis etiam aliud motivum habuerit appellandi, ut, scilicet, per appellationem liberatus a persecutione iudeorum in Iudea, deduceretur Romam ut ibi evangelium predicaret iuxta preceptum Christi (ut apparet Act. 23) demandantis et dicentis: "*Constans esto Paule, sicut enim testificatus es de me in Hierusalem, sic oportet te etiam Rome testificari*".

Ad secundam dicitur quod Paulus nescivit Cesarem manifestum inimicum doctrine sue, quia nondum Cesar persecutus fuerat christianos. Esto etiam quod scivisset eum inimicum, potuisset Cesarem appellare, quia ex causa rationabili licet ad inimicum appellare, sicut etiam licet alicui ex causa se iudicio inimici submittere. Paulus igitur volens a iudeis liberari et Romam ad evangelium predicandum adduci, appellavit, et licet scivisset Cesarem fidei inimicum, appellasset.

Ad tertiam respondetur dupliciter. Uno modo, quod Paulus erat inferior Cesare et Cesar erat iudex suus ordinarius. Aliter dicitur quod licet Cesar non fuerit iudex ordinarius Pauli, tamen Paulus potuit se submittere iudicio Cesaris, quemadmodum papa potest se submittere iudicio subditi sui (2 q. 7 c. *Nos*). Et ideo Paulus appellando Cesarem submisit se iudicio Cesaris infidelis, quod sibi licitum erat ex causa rationabili.

---

50 apparet…23] Acts 23:11 **67** 2…Nos] C. 2 q. 7 c. 41 col. 928

---

36 horum] eorum Ly | me[2]] *omitted* We **37** dare] donare We **39** eum] ipsum We **40** Paulum] Paulus Bb **41** iudicari] iudicium subire Ly **42** esset] erat We | accusatoribus Pauli] accusantibus Paulum Ly **44** etiam] *omitted* Fi An **46** aliud] ad illud We **47** habuerit] habuit Ly **49** ibi] ib We **50** 23] 13 Fi An | demandantis] Ly: de mandatis Bb Fi An We | et] *omitted* Fi An **51** testificatus es] testificatum ea Bb | es] ea Bb **52** etiam] Ly: *omitted* Bb Fi An We **53** secundam] obiectionem *added* Ly **54** sue] *omitted* Bb **63** Cesare] Cesar Pz **68** submisit] submittit Pz | infidelis] Bb: *omitted* Fi An We Ly

Discipulus: Quomodo licuit Paulo se submittere iudicio Cesaris infidelis, cum non liceat clericis se submittere iudicio secularium potestatum fidelium?

Magister: Respondetur quod hoc quod clericis non liceat se in multis causis submittere iudicio secularium potestatum non est ex lege divina, nec ex ordinatione Christi, nec ex lege nature, sed ex iure positivo humano, ad quod ius Paulus minime tenebatur quia nec tunc extitit introductum. Et ideo sibi licuit se iudicio Cesaris submittere, quod fecit facto Cesarem appellando.

Ad quartam respondetur quod dupliciter potest aliquis esse iudex in causa fidei. Uno modo est aliquis ordinarius iudex in causa fidei, habens ex officio potestatem questiones fidei terminandi, et ad talem iudicem licet pro causa fidei appellare, sed talis iudex in causa fidei non potest esse aliquis alterius secte. Alio modo potest aliquis esse iudex quasi arbiter electus, et hoc contingit dupliciter. Quia dupliciter contingit compromittere in aliquem super causa fidei, vel scilicet promittendo quod illud tenebitur quod ipse secundum conscientiam suam reputaverit esse firmiter tenendum, vel quod illud tenebitur quod ipse iudicaverit esse consonum fidei christiane. Primo modo liceret compromittere in fidelem, si nulla humana constitutio obviaret. Secundo modo licuit aliquando compromittere in aliquem infidelem.

Sic Athanasius et heretici sui emuli in quemdam paganum industrium et literatum compromiserunt, promittendo scilicet quod illud tenerent quod ipse iudicaret esse consonum fidei christiane. Qui, auditis allegationibus utriusque partis, pro Athanasio tulit sententiam, diffiniendo videlicet quod assertio Athanasii erat consona et necessario sequebatur ex libris christianorum, quos tam Athanasius quam sui adversarii receperunt, quamvis ipse iudex ipsos nullo modo susciperet.

---

71 clericis] clericos Ly | se submittere] *omitted* Fi **72** fidelium] *omitted* Fi An **73** quod[1]] quamvis *added* Ly | quod[2]] We Anm: *omitted* Bb Fi Ly **75** non] tamen *added* Ly **77** Paulus] tunc *added* Fi An tenebatur] respondere *added* Ly **78** fecit] de *added* Ly **82** habens] *omitted* We **84** aliquis] *omitted* Fi An Ly **85** aliquis] alius Ly **87** compromittere] committere Ly | in] *omitted* We **89** suam] sua We reputaverit] reputavit Ly **90** iudicaverit] iudicavit Ly **91** in] aliquem *added* Ly **92** fidelem] infidelem Ly **94** Sic] Sicut Ly **95** industrium] industrem Ly | compromiserunt] promiserunt Ly **96** ipse] ille We **98** utriusque] utrique Pz **100** quos] quod Ly

Discipulus: Videtur quod Athanasius, compromittendo in paganum, peccavit mortaliter, se videlicet obligando ad heresim sustinendam si ipse paganus dedisset sententiam quod assertio hereticorum erat consona fidei christiane.

Magister: Respondetur quod Athanasius non peccavit, quia licet promitteret stare sententie pagani predicti, non tamen promisit stare inique sententie eius. Et ideo non se obligavit ad heresim sustinendam si diffinisset assertionem hereticorum fuisse consonam fidei christiane, quia iniquum arbitrium nullatenus est servandum (Extra, *De arbitris*, c. *Non sine* et c. *Exposita*). In tali enim compromisso subintelligenda est talis conditio licet non exprimatur: 'si arbiter non fuerit arbitratus inique'.

Discipulus: Videtur quod Athanasius non debuit compromittere in paganum super questione fidei, cum secundum iura canonica etiam super rebus spiritualibus non liceat compromittere in laicum (Extra, De *arbitris*, c. *Contingit*).

Magister: Respondetur quod 'de rebus spiritualibus non potest compromitti in laicum' est ex ordinatione ecclesie et non ex lege divina. Et ideo Athanasius licite compromisit in paganum, quia tunc non erat prohibitum.

Discipulus: Miror quod Athanasius voluit compromittere in paganum, cum pagani etiam testes nequeant esse contra christianos.

Magister: Respondetur quod ecclesia, postquam habuit favorem imperatorum et regum, multa statuit contra paganos que nec ex lege divina nec ex ordinatione Christi erant antea constituta, et ideo multa sunt modo illicita que tunc licita erant. Tunc enim licitum erat sub imperatore apostata militare. Unde et multi sancti martyres et alii christiani sub Iuliano apostata militabant, et sibi in hiis que non erant contra legem divinam obedierunt sine peccato. Nunc tamen nulli christiano liceret sub imperatore apostata militare. Sic nunc esset illicitum de fide compromittere in paganum. Tempore autem Athanasii non erat illicitum.

---

112 Extra…113 sine] X. 1. 43. 2 col. 506 **113** c Exposita] X. 1. 43. 11 col. 516 **119** Extra…120 Contingit] X. 1. 43. 8 col. 512

---

105 ipse] ille We **113** sine] sum Fi An Ly | compromisso] promisso Ly **114** conditio] ordinatio Ly (Pz*) | exprimatur] exprimat We | si] nisi Ly **115** non] *omitted* Ly **122** est] *omitted* Ly **123** ideo] *omitted* Ly **126** etiam] *omitted* Ly **130** divina] *omitted* We **132** erat] *omitted* Fi An **136** liceret] licet Ly **137** esset illicitum] non esset licitum Fi An

Discipulus: Que utilitas fuit quod Athanasius compromisit in paganum?

Magister: Respondetur quod multiplex fuit utilitas. Quia catholici post sententiam pagani pro Athanasio fidem poterant liberius predicare, et heretici multorum amiserunt favorem. Unde autem hoc accidit gesta illorum temporum te poterunt edocere.

Discipulus: Videtur quod Athanasius, compromittendo in paganum, se et fidem catholicam magno periculo exponebat, quod tamen debuit evitare.

Magister: Respondetur quod Athanasius periculo probabili se minime exponebat. Sciebat enim paganum illum virum esse magne fidelitatis et constantie ac eximie intelligentie, qua ordinem assertionum quarum una sequitur ex alia vel aliis, et etiam repugnantiam assertionum quarum una alteri adversatur sciebat advertere. Et ideo Athanasius, sciens predictum paganum virtutibus politicis et rationali scientia illustratum, ipsius iudicio modo predicto absque periculo probabili se commisit, licet non absque omni periculo qualitercunque possibili. Periculum autem qualitercunque possibile nullus vitare tenetur, quia per hoc a bonis impediretur permaximis. Esset enim similis illi de quo dicit Salomon Ecclesiasti 11: "*Qui observat ventum non seminat, et qui considerat nubes nunquam metet*".

Capitulum 23

Discipulus: Ad principalem responsionem quam dedisti ad instantiam meam quod non est appellandum a papa pronuntiante diffinitive legem christianam esse falsam volo redire, et eam magis discutere. Cupio igitur audire quare assertores predicti asserunt expedire quod a tali sententia pape heretici appelletur.

---

161 Ecclesiasti 11] Ecclesiastes 11:4 **23,5** quare…7 appelletur] 1 Dial. 6.20.25-26

---

141 Magister] *omitted* Fi (*added* Fim) *gap* An **143** multorum] *omitted* Fi An **146** compromittendo] se *added* Ly **147** se et] *omitted* Ly catholicam] chatholicam We **151** ac] *omitted* Bb | ac eximie] eximie ac Fi An **152** qua] contra Ly | una] unam Fi **153** vel aliis] *omitted* Ly **154** adversatur] adversabatur Ly **155** rationali] rationabili Pz **156** scientia] *omitted* Bb **159** vitare] evitare Fi An **161** Salomon] Salamon We Sapiens Ly | Ecclesiasti] Ecc^{co} We | 11] 1 Fi An Ly **162** metet] etc. *added* Ly **23,3** instantiam] instan Bb **4** volo] nolo Ly **5** et] nec Ly | igitur] enim We **7** heretici] *omitted* We | appelletur] appellentur Fi

Magister: Huius dicti inter alias rationes tres assignantur. Prima est ut contra sententiam iniquam in causa fidei adhibeatur remedium quod consuevit contra alias iniquas sententias adhiberi. Secunda est ut cum maiori solempnitate iniqua sententia contra fidem prolata catholicam impugnetur. Tertia est ut satisfiat simplicibus et iuristis qui forte non crederent aliquem posse licite impugnare sententiam iniquam contra fidem, et huiusmodi impugnantem esse a catholicis defendendum, nisi contra eandem appellaret.

Capitulum 24

Discipulus: Intelligo rationes quare isti dicunt quod nonnunquam expedit a tali sententia appellare, sed nescio motiva eorum, quare dicunt quod non est absolute necessarium a tali sententia appellare. Ideo qua ratione moventur enarra.

Magister: Quod non sit absolute necessarium a tali sententia appellare, servando scilicet formam et puncta que in appellationibus secundum iura humana oportet servare, sic ostendunt. Non magis est necessarium appellare a sententia prolata contra legem Dei et fidem christianam quam a sententia prolata contra canones et leges humanas. Sed a sententia prolata contra canones et leges humanas non est necessarium appellare, teste Gregorio 9º qui, ut habetur Extra, *De sententia et re iudicata*, c. 1, ait: "*Sententia contra leges canonesve prolata licet non sit appellatione suspensa non potest tamen subsistere ipso iure*". Ubi dicit glosa: "*Sententia lata contra leges, id est ius constitutionis, ita quod hoc in sententia exprimatur, nulla est ipso iure et citra appellationem rescinditur*". Ergo multo magis sententia lata contra fidem nulla est ipso iure absque omni appellatione. Ergo non est necesse absolute appellare a sententia lata contra catholicam fidem.

24,4 quare dicunt] 1 Dial. 6.20.18-25* **15** Extra…1] X. 2. 27. 1 col. 876 **17** dicit glosa] X. 2. 27. 1 s.v. contra leges col. 876

---

9 ut] *omitted* We **11** sententias] sententiam Fi | adhiberi] exhiberi We maiori] manifesta Ly **13** satisfiat] satisfaciat Fi Ly **15** impugnantem] impugnatore We **16** eandem] eam Fi eadem Bb Ly (Pz*) **24,2** quare] We: quas Bb Fi An Ly **3** nonnunquam] nunquam We **8** sententia] iniqua *added* Ly **9** servare] observare Ly **12** humanas] humanos Pz **13** prolata] lata We **14** 9o] 14º Fi **17** tamen] *omitted* Ww | Ubi] Ut Ly **18** lata] *omitted* Fi An **19** hoc in] *omitted* Ly **20** multo] multo *added* Bb

Secundo sic. A sententia que non potest transire in rem iudicatam, nec valet firmitatem sententie obtinere, non est absolute necessarium appellare. Hec enim ratio assignatur in decretis (2 q. 6 § *Diffinitiva quoque*) quare a pluribus sententiis non est necesse appellare, ubi sic habetur: "*Si sententia lata fuerit contra res prius iudicatas, a quibus provocatum non est, sententia auctoritatem non obtinebit, et ideo appellare non est necesse*". Et infra: "*Si plures iudices dati sunt et unus tantum ex eis pronuntiasse proponitur, non videtur appellandi necessitas fuisse, cum sententia firmitatem iure non contineat*". Ex quibus colligitur quod a sententia que non potest transire in rem iudicatam nec firmitatem sententie obtinere non est necesse appellare. Sed sententia lata contra fidem non potest transire in rem iudicatam, nec valet auctoritatem seu firmitatem sententie obtinere. Ergo ab illa non est necesse appellare.

Tertio sic. In nulla causa contra quam nulla prescriptio currere potest est necesse appellare ab iniqua sententia. Sed contra fidem nulla prescriptio currere potest quin sententia lata contra fidem catholicam revocetur quandocunque veritas fuerit manifesta, quia omne quod est fidei contrarium orthodoxe vanum et irritum est habendum. Ergo a sententia lata contra fidem non est necesse appellare.

Quarto sic. Iniqua sententia lata contra matrimonium non potest esse magis privilegiata quam sententia lata contra fidem. Sed sententia lata contra matrimonium tale privilegium obtinet ut ab ea appellare non sit necesse. Quia licet a sententia lata contra matrimonium non sit appellatum, ipsa tamen revocanda est quandocunque fuerit ostensum

---

27 2…quoque] *Dictum Gratiani post* C. 2 q. 6 c. 41 col. 899 **31** Et infra] *ibid*.

---

25 nec] non Fi **27** 6] c. Si quis *added* Ly | §] c. Fi | Diffinitiva quoque] We: Diffinitivas Bb Ly Diffinitivasque Fi An **29** fuerit] *omitted* Fi An | iudicatas] inductas Ly **30** sententia] sententie Ww **31** ideo] ab ea *added* Ww | appellare non] *omitted* Ly (Pz*) | infra] ita An Ly **32** sunt] fuerint Bb Fi An We fuerunt Ly | eis] Ly: hiis Bb Fi An We **34** iure] iuris Ww | contineat] continet Bb Fi An | quibus] verbis *added* Ly **35** nec] valet *added* Ly **38** sententie] sententia We | ab illa] a sententia lata contra fidem We Vc **39** necesse] We: necessarium Bb Fi An Ly **40** nulla[1]] illa We **41** potest] non *added* We | necesse] necessare We Ly **43** catholicam] *omitted* Fi **44** manifesta] manifestata Ly **47** matrimonium] Kn: fidem Ww **49** fidem] Kn: matrimonium Ww | Sed…matrimonium] *omitted* Bb **50** privilegium] non *added* Bb Fi An We Pz | non] *omitted* Bb Fi An Pz **52** ostensum] ostensa We

fuisse iniquam, secundum quod colligitur manifeste ex sacris canonibus Extra, *De sententia et re iudicata*, c. *Lator* et c. *Consanguinei* et quampluribus aliis. Hinc glosa predicto capitulo *Lator* notat dicens: "*Contra matrimonium non currit prescriptio (33 q. 5 c. Quod Deo) etiam si ab illa sententia non fuit appellatum, quia sententia lata contra matrimonium non transit in rem iudicatam quin revocetur sententia quandocunque error sententie fuerit detectus*". Ergo multo magis a sententia lata contra catholicam fidem non est necesse appellare.

Quinto sic. Causa fidei est magis favorabilis et per consequens privilegiis debet gaudere maioribus quam causa matrimonii vel quecunque causa civilis. Sed causa matrimonii et nonnulle cause civiles tali privilegio gaudent quod non est necesse ab iniqua sententia appellare. Ergo multo magis causa fidei tali debet gaudere privilegio ut ab iniqua sententia contra fidem non sit appellare necesse.

Capitulum 25

Discipulus: Rationes adverto quare dicitur quod non est absolute necessarium appellare a sententia lata contra fidem. Sed ignoro quare ista assertio taliter modificatur: 'non est necesse appellare servando formam et puncta que in appellationibus secundum iura humana oportet servare'. Unde rationem istius modificationis assigna.

Magister: Ad intelligendum illud quod queris, distinguitur, quia appellatio a sententia lata contra fidem quadrupliciter accipi potest. Uno modo pro libello continente formam appellationis que communiter consuevit in aliis appellationibus observari, notante videlicet personam

---

54 Extra…Lator] X. 2. 27. 7 col. 878 | c^2…55 Consanguinei] X. 2. 27. 11 col. 882 **55** glosa…56 Lator] X. 2. 27. 7 s.v. permanere col. 879 **57** 33…Deo] C. 33 q. 5 c. 4 col. 2387 **25,4** taliter modificatur] 1 Dial. 6.24.8-9*

---

53 iniquam] iniqua We **55** quampluribus] quamplurimis We Ly **57** Quod Deo] Quando Ly Patri *added* Ww | illa] ipsa We **58** fuit] fuerit Ww **59** sententia] *omitted* Ww **60** sententie] *omitted* Ww **64** causa] cause Ly (Pz*) **65** vel…66 matrimonii] **We** Vc Ba Va: *omitted* **Bb Fi An Ly** (*final multiword sequence borrowed by* Va *from a* We-*type text)* **66** nonnulle] civiles (*omitted* Pz) sed nonnulle *added* Ly civiles] civilis We **67** iniqua] inqua Bb **69** iniqua] inqua Bb sententia] lata *added* We **25,4** modificatur] quod *added* Fi An **5** que] *omitted* Bb **9** a sententia] *omitted* Ly **10** accipi…modo] accipitur. Primo accipitur Ly

appellantem, et contra quam appellat, et causam pro qua appellatur vel sententiam a qua appellatur, et tempus quo appellatur, et alias circumstantias que ad appellationis formam debitam requiruntur.

Aliter accipitur appellatio pro voce qua quis absolute in presentia iudicis dicit ‘appello’. Unde glosa 2 q. 6 § *Forma apostolorum* dicit: “*Si coram iudice appellat sufficit si dicat ‘appello’*”.

Tertio accipitur appellatio pro impugnatione inique sententie late contra fidem, et sic quicunque impugnaret sententiam pape latam contra fidem intellegeretur appellare ab eodem, licet non diceret ‘appello’.

Quarto potest dici appellatio a sententia pape lata contra fidem omne factum quo faciens se ostendit pape sententiam reprobare, detestari, seu horrere. Et isto modo clerici Romani qui se a communione Anastasii secundi (de quo habetur dis. 19 c. *Anastasius*) abegerunt, dici poterant appellatores, quia facto ipsum tanquam hereticum reprobaverunt.

Discipulus: Duo prima membra istius distinctionis intelligo, sed alia duo non videntur convenienter assignari. Quia secundum tertium membrum omnis impugnans verbo alicuius iudicis sententiam diceretur appellare ab eodem, quod nullam verisimilitudinem habet. Secundum quartum vero membrum, inobediens sententie iudicis absque omni verbo appellandi diceretur appellans.

Magister: Ad hec solvenda dicitur esse notandum quod secundum iura dupliciter appellare contingit, scilicet verbo et facto. Quod verbo appellare contingat tu concedis. Quod etiam facto valeat quis appellare asserit Innocentius 3us manifeste, qui, ut habetur Extra, *De appellationibus*, c. *Dilecti*, ait: “*Cum autem plus sit ad sedem apostolicam facto*

---

18 glosa…19 apostolorum] *Dictum Gratiani post* C. 2 q. 6 c. 31 § *Forma apostolorum* s.v. in scriptis col. 889 **28** dis…29 Anastasius] D. 19 c. 9 col. 111 **42** Extra…43 Dilecti] X. 2. 28. 52 col. 947

---

13 quam] quem Bb Fi An **14** sententiam] sententia Bb Fi An **15** et] etiam Ly | appellationis] pp^{nis} We **17** Aliter] Secundo modo Ly (Pz*) **18** 6] c. *Potest appellationem added* Ly | Forma] We: Formam Bb Fi An Ly **19** apostolorum] appellationis Ww | dicit] dicens Ly **21** Tertio] modo *added* Ly **23** latam] *omitted* We | intellegeretur] intelligitur Ly **24** diceret] diceretur Ly **25** Quarto] modo *added* Ly **26** quo] quod We | faciens] patiens Ly **28** secundi] etiam Ly **32** convenienter] congrue We **37** appellans] appellandi Bb **38** hec solvenda] hoc solvendum Ly **40** contingat] contingit Ly **41** valeat] valeret (?) An

provocare quam verbo" etc. Ubi dicit glosa: "*Plus est factis demonstrare quam verbis dicere*". Et glosa 11 q. 3 c. *Existimant* ait: "*ipso facto appellamus*".

Ex quibus verbis patet quod quartum membrum congrue assignatur, quia scilicet facto contingit appellare a sententia pape lata contra fidem. Non autem aliter contingit appellare facto a sententia pape lata contra fidem nisi facto ostendendo quod talis sententia est tanquam heretica reprobanda. Ergo ille quartus modus appellandi congrue assignatur.

Et ex isto modo patet quod etiam tertius modus congrue assignatur. Quia vel plus vel non minus est manifeste et constanter asserere viva voce vel scripto sententiam pape esse hereticam, quam facto innuere eandem sententiam pape esse hereticam. Sed, sicut ostensum est, qui facto insinuat sententiam pape esse hereticam facto intelligitur appellare. Ergo et qui verbo vel scripto sententiam pape tanquam hereticam constanter impugnat intelligitur appellare, licet verbum appellandi non scribat nec proferat.

Discipulus: Dic quomodo secundum ista ad inconvenientia que intuli respondetur.

Magister: Ut responsiones ad illa percipias, duo dicuntur esse notanda. Primum est quod sicut cuilibet christiano interest sententiam pape latam contra fidem catholicam detestari, impugnare, reprobare, et horrere, ita cuilibet christiano licet, si voluerit, ab iniqua sententia pape contra fidem catholicam lata appellare, primo et secundo modo accepta appellatione, quia ab iniqua sententia potest quilibet cuius interest appellare.

Secundo dicitur esse notandum quod, quia papale officium est supremum in ecclesia Dei, nec est aliquis qui ex officio sit vero papa superior in spiritualibus, ideo, quando

---

44 Ubi…glosa] *Ibid.*, s.v. facto provocare col. 947 **45** glosa…46 Existimant] C. 11 q. 3 c. 84 s.v. factis col. 1258

---

45 demonstrare] demostrare We | 11] 5 Fi An Ly **46** Existimant] Estimant Ww **47** verbis] *omitted* We | patet] etiam *added* Pz congrue…48 assignatur] est congrue assignatum Ly **49** contingit] contingat Pz **50** facto[1]] *omitted* Ly | a…facto[2]] *omitted* Bb **51** quod] quia Bb Fi An | reprobanda] computanda Ly **53** Et] *omitted* Ly modus] etiam *added* Ly **56** quam…57 hereticam] *omitted* Ly Vg **58** pape] *omitted* Ly **61** verbum] verba Ly | nec] We: vel Bb Fi An Ly | proferat] profereat Bb **62** secundum…ad] ad ista Ly **64** illa] illas Fi An **66** christiano] christiani We **67** reprobare] *omitted* Bb | ita] et *added* Ly **68** pape] *omitted* Bb **69** lata] latam Bb Fi An Pz **70** sententia] pape *added* Ly **73** est[1]] dicitur esse Ly | Dei] *omitted* Ly

papa profert sententiam contra fidem, subtilitates iuris que contra prelatos inferiores proferentes sententiam contra fidem servantur, non sunt stricte servande, nec etiam littera legum civilium et canonicarum in hoc casu est omnino servanda. Sed oportet ad legem divinam et rationem naturalem, ac intentionem legislatoris et ad legem quam instituisset si legem specialem de papa proferente sententiam contra fidem constituisset, recurrere.

Per hoc respondent ad primum inconveniens. Quia non omnis impugnans verbo alicuius iudicis sententiam dici debet appellans, tum quia non omnis interest appellare a sententia iudicis vel etiam reprobare, tum quia de modo appellandi a sententia iudicum inferiorum sunt posite leges expresse, et ideo qui in talibus non servat huiusmodi leges non intelligitur appellare. Sed secus est de omni christiano impugnante absque verbo appellandi sententiam pape contra fidem, tum quia cuilibet christiano licet si voluerit a tali sententia appellare, quia talis sententia est preiudicialis omni catholico, et ideo sua interest talem sententiam impugnare, et per consequens sibi licet si voluerit a tali sententia appellare, exprimendo vocabulum appellandi. Tum quia de modo appellandi a sententia pape contra fidem non sunt leges speciales institute, imo secundum leges a tali sententia, cum in rem iudicatam transire non valeat, non est necesse appellare, et ideo quicunque sententiam pape contra fidem latam verbo vel scripto constanter impugnat absque verbo appellandi intelligitur appellare tertio modo, et tantum valet secundum rem acsi verbum appellandi proferret.

Per predicta etiam patet ad secundum inconveniens quod intulisti, quia inobediens sententie iudicis inferioris, verbum appellandi nequaquam emittens, non intelligitur facto appellare, quia cautum est in iure quod in hoc casu ad hoc ut aliquis intelligatur appellans oportet quod infra certum tempus viva voce vel scripto, cum debitis circumstantiis,

---

76 sententiam] sententias We **77** sunt] *omitted* Bb **78** canonicarum] canonicorum Ly **81** legem] lege We **83** Per] Propter Ly | hoc] hec We | respondent] respondendum Ly **84** impugnans] impugnas We dici] dicere Ly | debet] oportet Bb **85** appellans] appello Ly | omnis] cuiuslibet Ly **86** tum] *omitted* Ly (Pz*) **87** sententia] sententiis We Pz iudicum inferiorum] iudicis inferioris Ly **88** intelligitur] ētll'r Bb **89** Sed] *omitted* Ly **91** voluerit] noluerit We | sententia] pape *added* We **92** preiudicialis] preiudicibilis An preiudicalis We **100** latam] lata An **103** Per] *omitted* Bb **105** emittens] omittens Ly obmittens Pz **106** ut] quod Ly **107** intelligatur] intelligitur Ly

vocem appellationis exhibeat. Sed de modo appellandi a sententia hereticali pape nichil est in iure statutum. Ideo eo ipso quod quis facto ostendit se reprobare sententiam pape tanquam hereticam, facto intelligitur appellare.

Capitulum 26

Discipulus: Quare non est aliquod speciale statutum in iure de modo appellandi a sententia hereticali pape?

Magister: Huius due cause assignantur. Prima est quia non est necesse a tali sententia appellare primo modo vel secundo accepto vocabulo 'appellationis', eo quod talis sententia in rem iudicatam transire non potest. Secunda est quia leges fiunt de hiis que sepius accidunt. Raro autem accidit papam ferre sententiam hereticalem. Ideo non est necesse de hoc legem statuere.

Discipulus: Leges generaliter facte sunt de modo appellandi. Quare ergo non sunt leges ille servande cum quis vult a sententia pape heretica appellare?

Magister: Ad hoc responsum est prius. Dictum est enim quod quia papa verus non habet superiorem, ideo cum sententiat contra fidem non est necesse regulas generales de appellationibus datas servare. Hoc enim posset in periculum fidei redundare.

Discipulus: Videtur quod regule date de appellationibus strictius sunt servande cum quis vult a papa appellare quam si vult ab alio appellare, quia maior reverentia exhibenda est pape quam aliis inferioribus. Ergo regule que possunt derogare honori pape strictissime sunt servande, eo quod nullus debet gaudere maiori privilegio quam papa.

Magister: Respondetur quod leges canonice et civiles secundum diversitates causarum, personarum, temporum, et periculi quod imminet, ac etiam circa alias circumstantias, sunt magis stricte vel minus stricte servande vel penitus non servande. Et ideo quia papa ferens sententiam contra fidem gravius peccat quam alius (quia peccatum ex dignitate augetur), facilius est etiam habere iustitiam de inferiori papa

---

26,14 prius] 1 Dial. 6.25.72-82*

---

109 exhibeat] adhibeat Ly **110** statutum] statum Fi An Et *added* Ly **112** appellare] *omitted* Bb **26,2** aliquod] *omitted* We **7** est] *omitted* Ly **8** de] ex Ly **13** heretica] heretici Ly **15** superiorem] in terris *added* Ly **21** exhibenda] adhibenda Ly **23** derogare] derogari Ly **26** diversitates] diversitatem Ly **27** circa] iuxta We **28** vel[1]…stricte[2]] *omitted* We **31** inferiori] quam de *added* Ly

si tulerit contra fidem sententiam. Maius etiam periculum imminet omnibus christianis ex sententia hereticali pape. Ideo si quis voluerit in communi forma a tali pape sententia appellare in favorem fidei (cui magis favendum est quam pape), minus artandus est ad formam appellationis quam si ab alia sententia iudicis inferioris duxerit appellandum.

Unde et in hoc casu in favorem fidei quantum ad multa minor est reverentia exhibenda pape, et minori debet privilegio gaudere, quemadmodum, si accusetur, minori privilegio gaudet quam nonnulli alii presules qui, ut habetur 2 q. 4 c. *Presul*, nonnisi cum 72 testibus debent dampnari. Papa autem tali privilegio minime gaudet, teste glosa ibidem, que ait: "*Numquid contra papam duplicabuntur testes? Non. Imo duo sufficiunt et in hoc est deterioris conditionis quia ipse sine comparatione aliorum creatus est maior et ideo sine spe venie condempnandus est ut diabolus*". Ex quibus verbis patet quod nonnunquam papa propter crimen ipsius minori privilegio gaudet quam inferiores episcopi. Quod precipue servandum est quando ex crimine pape maius periculum imminet christianitati, quod accidit quando papa contra fidem profert sententiam.

Capitulum 27

Discipulus: Applica supradicta ad interrogationem meam. Quare, scilicet, dicitur quod a sententia pape heretica non est necesse appellare servando formam et puncta etc. ?

Magister: Ad interrogationem propositam taliter applicantur. Quod, videlicet, non est necesse appellare a tali sententia pape primo modo et secundo accepto vocabulo 'appellationis', et propter hoc in assertione predicta est addita modificatio memorata. Necesse est tamen appellare tertio modo vel quarto a sententia pape heretica quando scitur esse heretica, quia talis sententia est impugnanda, et qui scit eam

---

41 2…42 Presul] C. 2 q. 4 c. 2 col. 863 **43** teste…ibidem] s.v. presul col. 863

---

35 fidei] fides Pz **36** ab…37 alia] a Ly **37** duxerit] duxit Pz **38** et] *omitted* Ly **41** qui] quia Ly **42** Presul] presul *added* Ly | cum] *omitted* Ly | debent] We: debet Bb Fi An Ly **44** contra] circa Fi We Non Imo] Quinimo Ly non ninuo Pz **45** conditionis] et *added* We **46** aliorum] illorum We | maior] *omitted* Ww **47** condempnandus] dampnandus Ly **48** nonnunquam] nunquam We **27,3** Quare] quia Bb scilicet] supra Ly | heretica] heretici Ly **5** propositam] prepositam Ly **7** et secundo] *omitted* Bb | secundo] modo *added* We Ly **9** est tamen] ňŏ (*garbled* "vero"?) Bb **10** quarto] modo *added* Ly

esse hereticam facto debet ostendere quod reputat eam hereticam.

Discipulus: Nunquid solus ille contra quem lata est talis sententia tenetur appellare taliter ab eadem?

Magister: Respondetur quod non solus ille sed quilibet catholicus sciens talem sententiam esse hereticam appellare debet, quia aliter esset fautor pape heretici.

Discipulus: Nunquid tenetur infra certum tempus taliter appellare?

Magister: Respondetur quod non est tempus sibi determinatum, quia non oportet taliter appellare ne sententia transeat in rem iudicatam, sed ne appellans favere heretico videatur.

Capitulum 28

Discipulus: Ex his convinco quod talis modus appellandi tractari habet cum de fautoribus hereticorum exquisite inquiretur. Ideo de hoc supersedeas, et indica quomodo aliter respondetur ad instantiam qua probavi quod a papa pronuntiante fidem catholicam esse falsam non est aliquatenus appellandum. Dixisti enim quod ad illam instantiam duplex datur responsio. Cum ergo tractaverimus unam, dic aliam.

Magister: Dicitur quod a tali sententia necesse est appellare in forma communi appellandi infra tempus statutum a iure, quia aliter non audiretur quis contra sententiam pape si ipsam postea satageret impugnare. Pro hac autem assertione potest taliter allegari. Qui a sententia iniqua infra tempus statutum a iure negligit appellare, per interpretationem iuris

---

28,4 exquisite inquiretur] Cf. 1 Dial. 7.27-64, 69 (OP VII). The term '**appellatio**' is never used there, except briefly in 1 Dial. 7.38, where it refers to a paradoxically illegal utilization of what Ockham had described as 'appellatio' in the first and second sense (at 1 Dial. 6.25.10-20*). The otherwise exclusive term for 'appeals' in the *fautoria* analyses of 1 Dial. 7.27ss. (and thus 'appeals' in the 3rd and 4th senses as explained in 1 Dial. 6.25.21-30*) is '**impugnatio**'. **7** Dixisti enim] 1 Dial. 6.20.17-18*

---

12 eam] ipsam We esse *added* Ly **15** eadem] eodem Ly **18** fautor] fauctor We **20** appellare] ne sententia transeat in rem iudicatam *added* Ly (Vg*) **22** determinatum] determinandum We **28,2** convinco] conicio We cogito Ly **4** inquiretur] inquiritur We **7** quod] *omitted* Bb **8** tractaverimus] tractavimus Bb An **11** appellandi] et *added* Fi insuper et *added* Ly **12** audiretur] audiemus Bb **13** autem] *omitted* We **14** Qui] autem *added* Pz

late sententie parere videtur (Extra, *De sententia et re iudicata*, c. *Quod ad consultationem*). Qui autem sententie paret ipsam impugnare non potest, quia quod semel approbatum est postea reprobari non potest (dis. 4 c. *In istis* et 8 q. 2 c. *Dilectissimi*). Ergo qui non appellat infra tempus statutum a iure postea non auditur, et ita appellare est necesse si quis umquam voluerit sententiam pape hereticam impugnare.

Secundo sic. Appellationis remedium est ad presidium innocentie institutum (Extra, *De appellationibus*, c. *Cum speciali*). Ergo quanto magis innocentia impugnatur tanto magis necessarium est appellationis remedium. Sed quando papa pronuntiat diffinitive contra catholicum fidem christianam esse falsam, maxime innocentia impugnatur. Ergo tunc maxime necessarium est ad appellationis remedium convolare, et ita a tali sententia est necesse appellare.

Tertio sic. Unoquoque utendum est ad usum ad quem noscitur institutum. Appellatio autem est instituta ut oppressi releventur (2. q. 6 c. *Omnis oppressus* et c. *Ideo*, et in multis aliis sacris canonibus hoc idem habetur). Ergo appellatione est utendum ad relevandum oppressos. Sed catholici maxime opprimuntur si papa sententiat fidem christianam esse falsam. Ergo in hoc casu est precipue utendum appellationis remedio. Ergo a tali sententia est necesse appellare.

Capitulum 29

Discipulus: Tam rationes quibus ostenditur quod non est necesse appellare a sententia pape diffinitive pronuntiantis fidem christianam esse falsam quam rationes pro assertione contraria allegate apparentes michi videntur. Ideo peto ut

---

16 Extra…17 consultationem] X. 2. 27. 15 col. 887 **19** dis…istis] D. 4 c. 3 col. 13 **20** 8…Dilectissimi] C. 8 q. 2 c. 2 col. 1135 **25** Extra…26 speciali] X. 2. 28. 61 col. 964 **34** 2…oppressus] C. 2 q. 6 c. 3 col. 865 c Ideo] C. 2 q. 6 c. 10 col. 869

---

17 Quod] We: Qui Bb An Ly Quid Fi **20** tempus] empt (*sic*) Bb **21** statutum] assignatum Ly | auditur] audit. Ly (Pz*) | appellare] non *added* Pz **24** sic] si Bb Fi An **27** quando] cum We **28** catholicum] We: catholicam Bb Fi An Ly **29** christianam] ipsam Ly | impugnatur] impugnando An **31** convolare] convalere We **34** 2] 21 Ly | Omnis] Cum omnis Ww | in] *omitted* Ly **35** aliis] *omitted* Bb **36** relevandum] revelandum Pz **37** fidem] *gap added* Fi An | christianam] catholicam Fi An sive catholicam *added* Bb catholicam sive christianam Ly **38** est] erit We **39** necesse] We: necessarium Bb Fi An Ly | appellare] etc. *added* Ly **29,1**] 26 Pz **3** est] esse Bb

referas quomodo respondetur ad utrasque. Primo autem respondeas ad rationes probantes quod non est necesse appellare.

Magister: Ad primam istarum dicitur quod non est necesse appellare a sententia lata contra leges et canones quia hoc cautum est in iure. Non est tamen cautum in iure quod non est necesse appellare a sententia pape pronuntiantis legem christianam esse falsam.

Ad secundam dicitur quod sententiarum que non possunt transire in rem iudicatam duplex differentia reperitur. Quedam enim est sententia talis a qua si non appellat ille contra quem fuerit lata eo ipso ipsi parere censetur. Talis est sententia lata contra fidem, et ideo a tali sententia est necesse appellare, ne is contra quem fertur fautor pravitatis heretice reputetur. Alia est sententia que transire non potest in rem iudicatam, cui tamen ille contra quem fertur non censetur parere licet non appellet, et a tali sententia non est necesse appellare, et de tali est sermo in decretis 2 q. 6 § *Diffinitiva*.

Ad tertiam consimiliter respondetur quod in illa causa contra quam non potest prescriptio currere cui si ille contra quem fertur non censetur parere licet non appellet, non est necesse appellare, et talis non est causa fidei. Ideo si feratur iniqua sententia contra fidem necesse est appellare ne non appellans favere heresi iudicetur.

Ad quartam respondetur quod causa fidei est magis privilegiata quam causa matrimonii quia causam fidei debet quilibet contra quem lata est pro viribus defensare, ideo ad defensionem fidei appellare tenetur. Non sic autem tenetur quilibet defendere causam matrimonii, et ideo non semper est necesse appellare.

Et per hoc patet responsio ad quintam rationem.

29,7 ad…probantes] 1 Dial.6.24 **23** 2…Diffinitiva] *Dictum Gratiani post* C. 2 q. 6 c. 41 col. 897ss,

---

6 autem] tamen Ly **9** quod] ideo *added* We **11** in iure[1]] inquirere Bb tamen] Bb: autem Fi An We Ly **13** christianam] Christi Ly **17** quem] quam Ly | fuerit lata] fertur We | lata eo] latacio Bb | ipsi] ipse Ly **18** ideo] *omitted* We | a[1]] in Fi An **22** appellet] We: appellaret Bb Fi (=app[et]) An Ly **23** §] *omitted* Ly **25** potest] *omitted* Bb | cui…27 appellare] non est necesse appellare nisi ille contra quem fertur censeatur parere ex hoc quod non appellat Ly Vg **27** non] autem Ly **31** privilegiata] priviligiata We | quia…34 matrimonii] We Vc Ba (=*but cf. minor omission* "non...tenetur" *infra*): *omitted* Bb Fi An Ly **33** Non…tenetur[2]] *omitted* Ba **36** Et] *omitted* We | hoc] hec We responsio] etiam *added* Ly | rationem] *omitted* An

Capitulum 30

Discipulus: Iste responsiones valde debiles michi videntur, quas tamen pro nunc nolo amplius pertractari. Ideo dic quomodo ad rationes in contrarium respondetur.

Magister: Ad primam respondetur quod quando sententia transit in rem iudicatam (nisi fuerit appellatione suspensa), tunc qui a sententia iniqua infra tempus statutum a iure absque causa rationabili neglexerit appellare per interpretationem iuris late sententie parere videtur. Sed quando sententia iniqua nullo modo poterit transire in rem iudicatam, nec aliquo modo potest firmitatem sententie obtinere, ille qui a tali sententia non appellat non intelligitur per interpretationem iuris parere eidem. Talis autem est sententia pape lata contra fidem, quia nullo modo potest transire in rem iudicatam, nec unquam potest aliquis per talem sententiam obligari. Ideo non est necesse appellare, sed sufficit absque verbo appellandi verbo vel facto pro loco et tempore sententiam detestari, et eo ipso intelligitur quis eidem sententie dissentire, et talis dissensus loco appellationis est habendus.

Ad secundam respondetur quod remedium appellationis est ad presidium innocentie institutum quando aliter quam per appellationem non potest innocentia esse tuta. Sed quando innocentia potest aliter esse secura quam per remedium appellationis, non est simpliciter necessaria appellatio, licet nonnunquam possit esse utilis, etiam licet innocentia aliter possit esse tuta. Nunc autem de iure innocentia catholici contra quem papa pronuntiaret legem christianam esse falsam aliter quam per appellationis remedium potest esse tuta, quia de iure talis sententia ipsum nequit aliquo modo ligare. Et ideo de iure sufficit catholico absque verbo appellandi talem sententiam verbo vel facto impugnare et ei nullatenus obedire.

Discipulus: Quid si de facto catholicus non est tutus nisi appellet a tali sententia pape?

30,4 ad…contrarium] 1 Dial. 6.28

30,3 Ideo] Imo Ly Iō Pz **10** poterit] pt Fi An We potest Ly **13** interpretationem] interpretatione Bb | autem] *omitted* We Ly **17** verbo[2]] *omitted* Ly **21** respondetur] dicitur Ly **22** est] *omitted* Bb **24** esse] tuta et *added* Fi An | remedium] rem Bb **25** appellatio] appeliatio Pz **27** de iure] *omitted* Ly **28** pronuntiaret] pronuntiat Fi An **30** Et] *omitted* Ly **35** appellet] appellaret Ly

Magister: In hoc casu tenetur propter defensionem fidei et sue innocentie appellare. Si enim, taliter dampnatum a papa, alii christiani nollent defendere nisi vocem appellationis emitteret, necesse esset quod appellaret. Non quia de iure teneatur, sed quia aliter de facto tutus esse non potest.

Ad tertiam respondetur quod si quis debet uti aliquo, utendum est eo ad illum usum ad quem institutum est. Non tamen omni tempore nec in omni casu utendum est quolibet ad illum usum ad quem institutum est. Medicina enim instituta est ad sanitatem consequendam, et ideo qui debet uti medicina debet uti ipsa ad sanitatem consequendam. Non tamen debet quis omni tempore uti medicina intentione sanitatis consequende, quia hoc sepe esset impedimentum sanitatis et inductivum infirmitatis. Sic qui debet uti appellatione debet uti ipsa ut ab oppressione relevetur vel ne irrationabiliter opprimatur. Non tamen necesse est semper uti appellationis remedio si alio modo ab oppressione quis valeat relevari. Et ideo ab iniqua sententia pape pronuntiantis fidem christianam esse falsam non est absolute necesse appellare, licet in casu, quando oppressus aliter relevari non posset, necesse esset appellare.

Capitulum 31

Discipulus: Postquam disseruisti quantum volui an ille, contra quem papa diffinitivam ferret sententiam quod lex christiana est falsa, posset licite appellare a tali iniqua sententia, et ibidem recitasti quod licet cuilibet christiano a tali sententia appellare, sed motiva illius assertionis minime adduxisti. Ideo rogo ut eandem assertionem fulcire nitaris.

Magister: Quod cuilibet christiano a tali sententia licet appellare videtur multis modis posse probari. Primo sic. A sententia lata contra alium licet cuilibet appellare cui per

---

31,5 ibidem recitasti] Especially in 1 Dial. 6.18, 25, 27. **6** motiva…7 adduxisti] The point had already been independently argued in 1 Dial. 6.18.84-95* with a reference to D. 96 c. 4 ("*Ubinam*") col. 617

---

40 quia[1]] quod Fi An Ly | teneatur] teneretur An | non] *omitted* Bb **42** tertiam] tertium Pz | debet] debe We **43** Non…45 est] *omitted* Ly (Vg*) **45** enim] *omitted* Bb Fi An **48** quis] in *added* Fi **51** oppressione] oprimatione Pz **53** quis] quia Bb **56** licet] sed Bb relevari] revelari Bb **57** esset] esse We **31,2** disseruisti] We: asseruisti Bb Fi An Ly **3** ferret] fert Ly **8** tali] iniqua *added* We | licet] liceat We **9** probari] propari Bb

talem sententiam fit preiudicium manifestum (Extra, *De sententia et re iudicata*, c. *Cum super*). Sed per sententiam pape quod lex christiana est falsa latam contra alium fit cuilibet christiano preiudicium manifestum, quia cum, teste Apostolo, una sit fides omnium, sententia lata contra fidem est in preiudicium cuiuslibet christiani. Ergo a tali sententia lata contra alium licet cuilibet christiano appellare.

Discipulus: Non videtur quod per talem sententiam aliis preiudicium generetur, quia res inter alios acta aliis non nocet (Extra, *De fide instrumentorum*, c. *Inter dilectos*). Igitur sententia iniqua contra fidem lata contra aliquem aliis catholicis non nocet, et per consequens non interest eorum a tali sententia appellare.

Magister: Respondetur quod illa regula 'res inter alios acta aliis non nocet' "*fallit in multis casibus*" secundum quod notat glosa Extra, *De sententia et re iudicata*, c. *Quamvis*. Nocet enim, ut ibidem dicit glosa "*cum cause sunt connexe*". Et per consequens multo magis cum causa est una et eadem, cuiusmodi est causa fidei que omnibus est communis. Et ideo cum fides catholica condempnatur, omnibus catholicis preiudicium generatur. Quare omnibus licet, si voluerint, a tali sententia appellare.

Discipulus: Alia motiva adducas.

Magister: Secundo sic arguitur. Cuilibet licet appellando et defendendo suam prosequi iniuriam. Sed per talem iniquam sententiam pape cuilibet catholico fit iniuria. Igitur cuilibet licet a tali sententia appellare.

Tertio sic. Unusquisque catholicus magis tenetur defendere fidem catholicam quam filios, consanguineos, vel parentes, quia fides est illis omnibus preferenda. Ergo non minus licet appellare seu provocare pro fide catholica condempnata quam pro parente, filio, vel consanguineo condempnato. Sed mater, licet non posset agere pro filio, pro filio tamen condempnato appellare licet (2 q. 6 c. *Non solent*,

---

11 Extra…12 super] X. 2. 27. 17 col. 890 **14** teste…15 Apostolo] Ephesians 4: 5-6 **20** Extra…dilectos] X. 2. 22. 6 col. 770 **26** glosa… Quamvis] X. 2. 27. 25 s.v. res inter alios col. 903 **27** ibidem…glosa] *loc. cit.* **44** 2…solent] C. 2 q. 6 c. 30 col. 886

---

13 latam] lata Pz **16** est] *omitted* Bb **20** nocet] in multis casibus secundum quod glossa notat *added* Ly Vg **24** regula] *omitted* Bb **26** Extra] Et Ly | et] de *added* Bb **27** Nocet] notatur *added* Bb notat *added* Fi An | enim] *omitted* Bb **30** condempnatur] condamnatur Pz **31** voluerint] voluerit Bb **36** iniuria] iniuriam We **39** filios] *omitted* Bb **43** mater] iure Fi

ubi sic dicitur: "*Sed etsi mater cum filii rem sententia versam animadverteret provocaverit pietati dans dicendum est et hanc audiri debere*", ubi dicit glosa super verbo 'provocaverit': "*pro filio condempnato vel pro consanguineo etiam possunt appellare aliqui*". Igitur multo magis pro fide catholica condempnata licet cuilibet catholico appellare seu provocare.

Quarto sic. Non minus licet appellare a sententia inferente iniuriam, que est a catholicis maxime vindicanda, quam a sententia inferente iniuriam que minus est a catholicis vindicanda, quia appellatio vel est vindicta quedam vel via quedam ad vindictam inferendam. Sed iniuria illata per sententiam iniquam pape diffinitive pronuntiantis legem christianam esse falsam est magis vindicanda a catholicis quam quecunque iniuria propria alicuius illata per sententiam iudicis inferioris. Ergo si licet appellare a sententia iudicis inferioris iniqua qua sententiaretur aliquis esse privandus bonis suis temporalibus vel puniendus in persona, multo magis licet cuilibet catholico appellare a sententia pape pronuntiantis legem christianam esse falsam.

Maior istius rationis videtur manifesta. Minor, scilicet quod iniuria illata per talem sententiam pape est magis vindicanda etc., probatur. Quia illa est iniuria Christi et Dei directe. Iniuria autem Dei magis est vindicanda quam propria, teste beato Gregorio qui, ut habetur 23 q. 4 c. *Si is*, ait: "*Si is qui prelatus est debitori Dominico culpas impune dimittit, non mediocriter profecto offendit qui debita celestis regis et Domini sua presumptione resolvit. Ea namque que in nos committuntur, facile possumus dimittere, ea vero que in Deum commissa sunt, cum magna discretione, nec sine penitentia*

---

47 ubi…glosa] *loc. cit.* s.v. provocaverit **69** 23…is[1]] C. 23 q. 4 c. 28 col. 1739

---

45 Sed] Quod Ly | etsi] si Ww | cum…46 animadverteret] *omitted* Ww **46** pietati dans] ex pietate Ww | et] *omitted* Ly **47** hanc] hac Bb | debere] debet Ly **48** provocaverit] pro filio Ly | vel] *omitted* Ww **49** etiam] *omitted* Ww | appellare] appellari Bb | aliqui] alii Ly **50** cuilibet] christiano *added* Ly **54** catholicis] maxime *added* Bb **59** iniuria] iniuriam We | alicuius] alicui Ly **61** sententiaretur… privandus] sententiaret (=sententiaretur Pz) aliquem esse privandum Ly **62** puniendus] puniendum Ly **63** appellare] *omitted* Fi An **65** videtur manifesta] apparet Ly **68** directe] *omitted* Fi An **69** beato] *omitted* Bb | is[1]] sic *added* Ly **70** est] *omitted* Bb **72** Ea…que] Ly: nam eaque Bb Fi An We | nos] nobis Ww **74** nec] tamen *added* Ww

debemus elaxare". Et Chrysostomus super Mattheum ait: "*In propriis iniuriis esse quempiam patientem laudabile est. Iniurias autem Dei dissimulare nimis est impium*". Augustinus etiam, ut habetur 23 q. 4 c. *Si ea*, ait: "*Si ea de quibus vehementer Deus offenditur insequi vel ulcisci differimus, ad irascendum utique divinitatis patientiam provocamus*".

Ex quibus patet quod iniuria Dei est precipue et magis quam propria vindicanda. Et ita si licet a sententia inferioris iudicis inferente iniuriam propriam appellare, multo magis licet a sententia inferente Deo iniuriam (cuiusmodi est illa sententia pape qua condempnatur fides catholica) appellare.

Capitulum 32

Discipulus: Hec ultima ratio tripliciter videtur deficere. Primo quia auctoritates non loquuntur de omnibus christianis, sed tantummodo de prelatis qui debent Dei iniuriam vindicare. Secundo quia si concluderet, probaretur per illam quod necesse esset cuilibet catholico a tali sententia appellare, sicut quilibet catholicus tenetur iniuriam Dei vindicare. Tertio quia ex ipsa sequeretur quod quilibet criminosus excommunicatus et infamis posset a tali sententia appellare, sicut quilibet criminosus excommunicatus et infamis potest propriam prosequi iniuriam (ergo multo magis iniuriam illatam Deo, si ratio illa procedit). Hec sunt que illam rationem impedire videntur. Tu autem dic qualiter potest responderi ad ipsa.

Magister: Ad primam istarum posset aliquis dicere quod, eo ipso quod auctoritates superius allegate insinuant iniuriam Dei esse vindicandam a prelatis, etiam manifestant

---

75 Chrysostomus…Mattheum] Pseudo-Chrysostomus, *Opus imperfectum in Mattheum, homilia quinta*, in PG 56, col. 668 **78** 23…ea[1]] C. 23 q. 4 c. 50 col. 1761

---

75 debemus elaxare] possumus relaxare Ww **77** impium] Et *added* Fi An **78** ait…ea[2]] *omitted* Bb **79** vel] et Bb Fi An **80** divinitatis] deitatis Bb Ly **32,2** tripliciter] dupliciter Pz **5** illam] ipsam We **7** vindicare] iudicare Fi An **9** infamis] infamisi Ly (Pz*) | posset…10 infamis] *omitted* Ly Vg **10** excommunicatus] *omitted* Bb **11** prosequi] insequi Ly | iniuriam[1]] immo etiam inimicus posset a tali pape sententia appellare, quia inimicus potest prosequi iniuriam propriam *added* **We** Vc Ba **12** illa] *omitted* Ly **13** Tu] tua We **15** primam istarum] **Ly** Vg: primum istorum **Bb Fi An We** | aliquis] quis We **16** eo…quod[2]] We: *omitted* Bb Fi An Ly | superius] superioris We **17** Dei] *omitted* Ly manifestant] manifestat Bb We

quod omnes catholici, quantum licet et expedit pro gradu et officio uniuscuiusque, debent iniurie illate Deo occurrere. Et ideo appellare ab iniqua sententia non solum conveniat prelatis sed etiam subditis. Eo enim ipso quod prelati debent iniuriam Dei vindicare, licebit subditis (sed plus non possunt vel statui eorum non competit) a tali sententia appellare, quia minus est appellare quam vindictam exercere. Si ergo prelati debent vindictam exercere in illos qui iniuriantur Deo, licebit eis a tali sententia appellare.

Ad secundam dicitur quod per dictam rationem non probatur quod aliquis teneatur a tali sententia appellare, nisi quando non potest convenienter aliter quam appellando tali inique sententie obviare. Et in hoc casu conceditur quod necesse est a tali sententia appellare. Nec intendunt illi qui dicunt non esse necesse appellare a tali iniqua sententia quod in nullo casu sit necesse appellare, sed quod non est regulariter necesse. Quia, quando regulariter est necesse appellare ab aliqua iniqua sententia, hoc est ne talis sententia transeat in rem iudicatam. Ob hanc autem causam nunquam est necesse appellare a sententia lata contra fidem. Sed ob aliam causam potest alicui incumbere necessitas appellandi, puta si aliter (propter malitiam vel negligentiam vel imperitiam aliorum, vel ob aliam causam) non posset talem iniquam sententiam impugnare.

Ad tertiam potest dici quod si non esset alius quam criminosus et infamis qui vellet causam fidei prosequi contra papam pronuntiantem fidem christianam esse falsam, criminosis et infamibus liceret a tali sententia appellare et prosequi suam appellationem, essentque tales audiendi. Idemque posset dici de inimicis in favorem fidei christiane. Tales tamen ad testificandum non essent aliquatenus admittendi. Si autem essent alii bone fame et non inimici, non

---

18 quantum] in quantum Ly **20** ideo] cum *added* We | conveniat] convenit Ly **21** enim] *omitted* We | prelati] prelatis We **22** sed] si We **23** appellare] et appellationem prosequi cum effectu. Porro ex hac obiectione tua sequi videtur quod saltem prelatis licet a tali sententia appellare *added* **We** Vc Ba **25** illos] eos Ly | iniuriantur] iniurientur Ly **26** appellare] appellari Fi **27** secundam] scd'm We **28** probatur] probaretur Ly **32** quod…33 necesse] *omitted* Bb **33** nullo] illo We quod] Kn: *omitted* Ww **34** necesse[1]] appellare ab aliqua sententia iniqua *added* Ly (*transposition from next mainstream sentence*) Vg *follows mainstream sequence* **35** ab…sententia[1]] *omitted* Ly **37** Sed] Si Bb Fi An **40** imperitiam] peritiam Fi **41** sententiam] efficaciter *added* We **42** tertiam] tertium We | quam] *omitted* Bb **44** christianam] Christi Ly **49** essent] audiendi *added* Bb

essent predicti audiendi si a tali sententia appellarent, et tamen essent audiendi si propriam prosequerentur iniuriam, quia non essent alii qui eorum iniuriam prosequerentur.

Capitulum 33

Discipulus: Satis disputavimus an liceat a sententia pape appellare si diffinitive pronuntiaret contra catholicum fidem christianam esse falsam. Ideo ad interrogationem aliam me converto, an videlicet a sententia quacunque pape qualemcunque heresim continente liceat appellare. Unde de hoc unam vel plures narra sententias.

Magister: Tenentes quod nunquam licet appellare a papa dicerent quod nulli liceret a tali sententia appellare. Alii autem dicerent quod ab omni sententia pape, qualemcunque heresim contineat, sive dampnatam explicite sive solummodo implicite, licet appellare.

Discipulus: Pro ista secunda sententia nitere allegare.

Magister: Quod a tali sententia liceat appellare sic probatur. Ab omni sententia pape licet appellare quam est licitum impugnare. Sed talem sententiam licet impugnare, quia licet omnem heresim dampnatam explicite vel implicite impugnare. Ergo a tali sententia licet appellare.

Secundo sic. Idem iuris est in parvis quod in magnis (Extra, *De prebendis*, c. *Maioribus*, et 14 q. ultima c. ultimo). Ergo idem iuris est in heresi que videtur maxima et in heresi que videtur parva. Sed a papa diffinitive pronuntiante et determinante maximam heresim esse tenendam (quod fides christiana videlicet est falsa) licet appellare. Ergo a papa heresim que videtur minima pronuntiante diffinitive esse tenendam licet appellare. Et ita, quamcunque heresim sententiaverit esset tenendam, licet appellare.

33,20 Extra…Maioribus] X. 3. 5. 8 col. 1028 | 14…ultimo] C. 14 q. 6 c. 4 (*Fur autem*) col. 1416

---

50 si] et Bb **33,2** liceat] We: licet Bb Fi An Ly **3** pronuntiaret] pronuntiet We | catholicum] We: catholicam Bb Fi An catholicos Ly **5** videlicet] *omitted* Ly **6** heresim] heresi Fi An | continente] continentem Bb **11** explicite] explicitam Pz | sive[2]] dampnatam *added* We **13** nitere] nitaris Ly **16** licet] *omitted* Bb **17** omnem] omnibus Fi An | vel implicite] *omitted* Bb **19** iuris est] videtur esse Ly **20** 14] We: 24 Bb Fi An Ly | ultimo] fi. Ly (finali?) **22** parva] max[a] Bb | et… 23 determinante] *omitted* Bb **23** determinante] declarante Ly **24** est] esset Ly **25** heresim…26 appellare] quamcunque heresim cuicunque catholice veritati adversantem esse tenendam licet appellare Ly Vg **26** Et…27 appellare] *omitted* Ly (Vg*) **27** licet] liceret Fi

Tertio sic. Idem iuris est in parte quod in toto. Ergo idem iuris est de heresi que partem fidei catholice videtur destruere et de heresi que totam negat catholicam fidem. Sed a papa pronuntiante totam fidem Christi esse falsam licet appellare. Ergo a papa pronuntiante quamcunque heresim cuicunque veritati catholice adversantem esse tenendam licet appellare.

Quarto sic. Ratio quare a papa pronuntiante fidem christianam esse falsam licet appellare est quia talis papa est hereticus et destruit catholicam fidem. Sed papa pronuntians diffinitive quamcunque heresim esse tenendam est hereticus et destruit catholicam fidem. Ubi autem est eadem ratio debet esse idem ius. Ergo a papa quamcunque heresim pronuntiante diffinitive esse tenendam licet appellare.

Pro hac assertione possunt adduci rationes supra capitulo 18 inducte, quia ille probant quod ab omni papa heretico licet appellare, quamvis patentius quodammodo concludant quod a papa pronuntiante fidem christianam esse falsam licet appellare.

Capitulum 34

Discipulus: Ex predictis adverto quod secundum istos non refert ad hoc quod liceat a papa heretico appellare an papa diffinitive pronuntiet legem christianam esse falsam, vel quamcunque heresim que fidei obviet orthodoxe, quamvis etiam plures tenerent talem assertionem fidei catholice nullatenus repugnare.

Magister: Verum dicis**.** Quia indubitanter tenent quod omnis heresis, quantumcunque a christianis etiam eruditis et in scriptura sacra peritis reputetur catholica, est a quolibet catholico sciente eam veritati contrariari catholice impugnanda. Et ideo licet omni catholico a papa pronuntiante diffinitive quamcunque heresim esse tenendam appellare.

Discipulus: Quid si papa non pronuntiat diffinitive aliquam heresim esse tenendam, sed publice docet et predicat aliquam heresim esse tenendam? Nunquid licet appellare ab ipso?

---

29 videtur] videt We **42** hac] ista Ly | possunt] possent Fi An **45** christianam] catholicam An catholicam christianam Ly **46** appellare] etc. *added* Ly **34,3** a papa] ab Ly **4** pronuntiet] nuntiet Bb pronuntiat Ly | legem] fidem Ly **5** obviet] obviat Ly **9** omnis] We: cum Bb Fi An Ly **11** sciente] We: scienti Bb Fi An Ly **13** quamcunque] *omitted* Fi An **15** et] tenet vel *added* Ly **16** Nunquid] nunquam Bb

Magister: Respondetur quod appellare licet. Qualiter tamen et quando liceat appellare oportet attendere diligenter. Aut enim papa docet, predicat, dogmatizat aut asserit heresim contrariam veritati catholice quam tenetur explicite credere, et tunc statim licet appellare, non tantum a doctrina iniqua sed etiam a docente tanquam heretico, quia talis papa statim sine examinatione maiori est hereticus reputandus. Si enim papa assereret non esse in divinis tres personas distinctas, cum teneatur explicite credere Patrem et Filium et Spiritum Sanctum esse distinctas personas, statim papa censendus est hereticus.

Aut papa predicat vel dogmatizat heresim contrariam veritati quam non tenetur explicite credere, puta si predicaret David non fuisse filium Isai, vel Ieroboam non fuisse regem Israel. Et tunc non est statim appellandum a papa. Sed si de assertione oritur scandalum, est subtiliter indagandum an paratus sit corrigi suam assertionem revocando. Si autem non est paratus corrigi, tunc licet appellare, impugnando videlicet doctrinam hereticam, et docentem hereticum si fuerit pertinax deprehensus.

Capitulum 35

Discipulus: Non videtur quod in hoc casu sit appellandum a papa, sed magis apparet quod accusandus est papa. Nam appellatio seu provocatio vel fit a iudice vel se gerente pro iudice, vel fit extra iudicium ne aliquid fiat in preiudicium appellantis super eo pro quo appellat. Sed primo modo non est appellandum a papa si docet aut predicat hereticam pravitatem, quia docendo aut predicando non tenet locum iudicis nec se gerit pro iudice, sed gerit se pro doctore vel predicatore aut assertore. Nec secundo modo est in hoc casu appellandum a papa, quia talis appellatio est respectu

---

34,24 Si…25 assereret] Probable allusion to John XXII's sermon "*Gaudete in Domino semper*" of 17 December 1329 (Ockham, *Epistola ad Fratres Minores*, OP III, p.14, line 21 and Offler's note thereto). This passage may have been originally composed prior to the *visio beata* controversy since it does not mention it as an example.(PP*)

---

21 credere] tenere Ly **22** tantum] solum Ly *omitted* Pz **23** statim] *omitted* Ly **25** assereret] asserit Ly **26** cum teneatur] tamen tenetur Ly **27** est] esset We esse *added* Bb **36** docentem] dicentem tanquam We hereticum] heresim Ly **35,3** apparet] videtur Ly **6** pro quo] We: quod Bb Fi An Ly | Sed] Si Pz **7** docet] doceat Ly **9** gerit[1]] geret We gerit[1]…sed] *omitted* Bb | pro[2]] iudice *added* Fi **11** respectu] *omitted* Fi An

alicuius futuri ne fiat, sicut, quando aliquis appellat ne electio aliqua fiat in preiudicium appellantis, talis appellatio respicit electionem futuram, ne videlicet fiat. Sed assertio pape heretica quam predicavit aut docuit est preterita. Ergo a papa taliter predicante non est appellandum secundo modo.

Magister: Dicunt nonnulli, sicut tactum est prius, quod non intendunt loqui de appellatione stricte (secundum quod in iure positivo accipitur) quando dicunt quod licet appellare a papa docente hereticam pravitatem, sed intendunt loqui de appellatione largissime (secundum quod omnis impugnatio facto vel verbo pape docentis hereticam pravitatem potest dici appellatio), et isto modo licet appellare a papa heresim predicante, quia licet cuilibet catholico talem heresim impugnare et papam, si fuerit pertinax, accusare.

Discipulus: Isti loquuntur improprie cum dicunt quod omnis impugnatio pape potest dici appellatio, quia manifestum est quod omnis accusatio est impugnatio, accusatio autem distinguitur ab appellatione, ergo non omnis impugnatio est appellatio.

Magister: Isti, ut dixi, de proprietate locutionis in hac materia non curant.

Discipulus: Quare?

Magister: Quia, ut dixi prius, non reputant necessarium absolute appellare quantum est de iure in quocunque casu a papa heretico vel heresim predicante, vocando ‘appellationem’ quando verbum appellandi emittitur. Sed si quis voluerit vocare ‘appellationem’ omnem impugnationem pape heretici, sic dicunt quod necesse est appellare. Si autem dicat quis quod non sit utendum ‘appellatione’ in isto sensu, de verbis contendere nolunt. Et ideo in hoc sistunt quod papa predicans heresim modo predicto est a catholicis impugnandus.

Capitulum 36

Discipulus: Ex premissis intelligo quod dicentium licere catholicos appellare a papa heretico quidam dicunt

---

35,17 prius] 1 Dial. 6.18.11-12*, 36-37* **34** prius] 1 Dial. 6.20, 24, 25

---

14 videlicet] *omitted* Bb **16** est] *omitted* Bb **18** non] *omitted* Bb **19** quod] non *added* Ly **22** facto] *omitted* Bb **31** ut] prout Ly **32** non] *omitted* Bb **34** reputant] esse *added* Ly **35** a] ab Pz **36** vocando] notando Ly **38** omnem] ēē We (*misspelled for* ōē ?) | impugnationem] impunitionem Pz **36 ,1**] 26 An **2** intelligo] *omitted* Fi An **3** catholicos] catholicis Bb Fi An | papa] pape We

quod non est necesse verbum ‘appellandi’ emittere, licet aliquando expediat, quidam vero dicunt quod hoc est necesse. Primi autem diversas patiuntur difficultates vocales propter varias significationes quas nomini ‘appellationis’ attribuunt. Omnes autem predicti in hoc conveniunt quod omnem doctrinam pape hereticam, et etiam papam hereticum licet fidelibus impugnare. Ideo, omisso vocabulo ‘appellationis’ et ‘appellantis’, volo in quibusdam interrogationibus quas tibi de materia precedenti proponam uti vocabulo ‘impugnationis’ et ‘impugnantium’. In primis autem interrogo an impugnantes papam hereticum sint a catholicis aliis defendendi, etiam contra papam taliter impugnantes punire volentem.

Magister: Circa hanc interrogationem sunt assertiones contrarie. Una est quod impugnantes papam hereticum qui verbum ‘appellandi’ nequaquam emittunt non sunt a catholicis defendendi. Alia est contraria, scilicet quod sunt a catholicis defendendi.

Discipulus: Pro istis assertionibus contrariis te libenter audio allegare.

Magister: Prima assertio videtur posse probari tali ratione. Maius est defendere impugnantes papam hereticum quam eorum impugnationi deferre, quemadmodum maius est defendere appellantes quam appellationi deferre. Sed catholici non tenentur deferre impugnationi pape heretici nisi impugnantes interposuerint appellationem legitimam. Ergo nec tenentur taliter impugnantes defendere.

Secundo sic. Per impugnationem non eximitur impugnans a iurisdictione prelati quem impugnat, sed per appellationem legitimam eximitur appellans a iurisdictione prelati a quo appellat. Ergo per solam impugnationem pape heretici non eximitur impugnans a iurisdictione pape, sed per appellationem eximitur. Catholici autem non debent

---

36 ,8 Omnes…conveniunt] Cf. similar approach in 1 Dial. 6.75

---

6 vocales] notabiles Ly | propter] per Fi An **9** et…hereticum] *omitted* Ly **11** appellantis] appellantium We **13** impugnantium] impugnantis Ly **14** a] *omitted* Bb **16** Circa] *omitted* Bb **17** quod] si *added* We | qui] *omitted* We **19** Alia] *omitted* Fi | contraria…quod] quod omnes impugnantes qualitercunque absque peccato papam hereticum We Vc Ba **22** audio] audiam We **25** deferre] differre Ly | quemadmodum…26 deferre] *omitted* **Ly** sed catholici non tenentur deferre maius est defendere appellantes quam appellationi deferre *scripted then cancelled* Vg **27** deferre] differre Ly **28** interposuerint] interpossunt We **29** nec] non Fi An **31** quem…33 prelati] *omitted* Fi An | per] propter Ly **35** appellationem] pape *added* Ly

defendere contra papam nisi solos exemptos a iurisdictione pape. Ergo licet teneantur defendere appellantes, non tamen tenentur defendere impugnantes qui non appellant.

Capitulum 37

Discipulus: Sufficiant iste allegationes pro assertione predicta. Ideo pro contraria allegare conare.

Magister: Quod omnes impugnantes papam hereticum cum circumstantiis debitis, licet non appellent, sint a catholicis defendendi videtur multis rationibus posse probari. Est autem prima ratio talis. Qui sancte, rite, et legitime causam omnium fidelium prosequuntur sunt ab omnibus fidelibus defendendi. Qui enim negotium alicuius gerit utiliter auxilium et favorem ab eo meretur, aliter enim erit ingratus et nequam non reddens bonum pro bono. Sed impugnantes papam hereticum causam omnium fidelium prosequuntur, quia causa fidei est causa omnium catholicorum. Ergo sunt ab omnibus catholicis defendendi.

Secundo sic. Magis tenentur catholici et fideles defendere prosequentes causam fidei que est causa omnium quam teneatur papa defendere illos qui causas proprias prosequuntur. Sed papa debet defendere illos qui causas proprias prosequuntur, teste Zepherino papa qui, ut habetur 2 q. 6 c. *Ad Romanam*, ait: "*Ad Romanam ecclesiam ab omnibus maxime tamen ab oppressis est appellandum et concurrendum quasi ad matrem, ut eius uberibus nutriantur, auctoritate defendantur et a suis oppressionibus releventur*". Ergo multo magis si impugnantes papam hereticum ad quoscunque concurrerint orthodoxos, sunt ab eis defendendi.

Tertio sic. Magis sunt defendendi a catholicis impugnantes hereticam pravitatem, ne propter impugnationem huiusmodi patiantur, quam sint socii a sociis. Sed socius socium debet defendere, teste Ambrosio qui in libro De officiis, ut legitur 23 q. 3 c. *Non inferenda*, ait: "*Qui*

Capitulum 37,19 2…20 Romanam[1]] C. 2 q. 6 c. 8 col. 868 **30** 23… inferenda] C. 23 q. 3 c. 7 col. 1714

---

37 teneantur] teneatur We **38** appellant] apellaat We **Capitulum 37,5** cum] *omitted* Ly | appellent] appellatione Bb | a] *omitted* Bb **7** sancte…legitime] We: sancte et rite legitime Bb Fi An Ly **9** alicuius] alterius Fi An **12** omnium] hominum Pz **14** Ergo] taliter impugnantes papam hereticum *added* We **18** qui] *omitted* We **19** Zepherino] Zepherio Pz **20** ait] sic Pz | ab…21 omnibus] *omitted* Ww **21** tamen] *omitted* Ly | ab] ob Bb **22** nutriantur] et *added* Ly **24** si] *omitted* Ly **30** officiis] ait *added* Pz | ait] sic Ly (Pz*)

non repellit a socio iniuriam, si potest, tam est in vitio quam ille, qui facit". Ex quibus verbis colligitur quod socius socium debet contra iniuriantem defendere. Ergo multo magis catholici debent impugnantes hereticam pravitatem defendere ne propter impugnationem huiusmodi iniuriam patiantur.

Quarto sic. Non minus tenentur catholici defendere impugnantes hereticam pravitatem quam ecclesia teneatur defendere sceleratos et impios qui ad eam confugiunt, cum boni magis sint defendendi quam mali. Sed ecclesia tenetur defendere malos fugientes ad ipsam (17 q. 4 c. *Frater et coepiscopus noster* et c. *Sicut*, et in multis aliis decretis sanctorum patrum idem habetur). Ergo multo magis catholici tenentur defendere impugnantes hereticam pravitatem.

Discipulus: Quod ecclesia defendit malos fugientes ad ipsam est ex privilegio speciali quale non habent impugnantes hereticam pravitatem.

Magister: Hec responsio impugnatur. Quia ubi est eadem ratio debet esse idem ius. Sed ratio quare ecclesia defendit malos fugientes ad ipsam est ut honor ecclesie conservetur (17 q. 4 c. *Reum*). Honor autem ecclesie et universaliter omnium catholicorum et etiam Dei magis conservatur per defensionem impugnantium hereticam pravitatem quam per defensionem malorum quantumcunque ad ecclesiam confugerint. Ergo magis defendendi sunt quam tales mali predicti.

Discipulus: Alias rationes adducas.

Magister: Quinto videtur posse probari eadem assertio sic. Fides catholica magis defendenda est quam patria. Unusquisque autem patriam debet defendere, iuxta illud sapientis: "*Pugna pro patria*". Cui concordat Ambrosius primo De officiis qui, ut legitur 23 q. 3 c. *Fortitudo*, ait: "*Fortitudo, que vel in bello tuetur a barbaris patriam, vel*

---

40 17…41 noster] C. 17 q. 4 c. 10 col. 1568 **41** c Sicut] C. 17 q. 4 c. 12 col. 1568 **50** 17…Reum] C. 17 q. 4 c. 9 col. 1568 **60** sapientis] *Monosticha Catonis*, 30. Cf. http://faculty.georgetown.edu/jod/texts/monostich.html **61** 23…Fortitudo] C. 23 q. 3 c. 5 col. 1714

---

39 boni] *omitted* Fi An | sint] sunt Ly **40** fugientes] fugiente We | c^1] reum et c. *added* We | et…41 coepiscopus] *omitted* Ww **41** noster] vester Ly **44** defendit] defendat Ly **54** sunt] impugnantes pravitatem hereticam *added* We Vc Ba **55** tales…predicti] mali ad ecclesiam confugientes We Vc mali predicti ad ecclesiam fugientes Ba **57** eadem] eandem We **60** sapientis] Catonis Ly | patria] etc. *added* Ly Ambrosius] libro *added* We **62** vel in] *omitted* Ww

domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena iustitie est". Ergo multo magis fides catholica est ab omnibus catholicis defendenda. Non autem defenditur fides nisi defensentur impugnantes hereticam pravitatem. Igitur omnes catholici pro loco et tempore impugnantes hereticam pravitatem debent defendere.

Sexto sic. Hoc debet catholicus impugnantibus papam hereticum sine quo dilectio Dei et proximi non habetur. Sed absque defensione impugnantium papam hereticum dilectio Dei et proximi non habetur. Quod autem dilectio Dei, patet, quia quod non fit impugnantibus propter Deum papam hereticum non fit Deo, iuxta illud Christi Matth. 25: "*Quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec michi fecistis*", ubi Christus asserit manifeste quod opera misericordie que non fiunt suis fidelibus intelliguntur non fieri sibi, propter quorum omissionem impii deputabuntur eternis suppliciis. Ergo defensio que non exhibetur impugnantibus papam hereticum intelligitur non exhiberi Deo. Qui autem non exhibet defensionem debitam honori divino Deum non diligit. Ergo qui non defendit impugnantes hereticam pravitatem caret dilectione divina. Nec etiam habetur dilectio proximi si impugnantes hereticam pravitatem minime defenduntur. Quia qui proximo in sua necessitate non subvenit caritatem proximi minime habet. Impugnantes autem papam hereticum maxime indigent defensione. Ergo qui eos negligunt defensare caritatem ad ipsos nullatenus habent.

Septimo sic arguitur. Non defendere Christum et non defendere discipulos Christi veritatem catholicam nuntiantes ad idem genus criminis pertinet, sicut spernere Christum et spernere discipulos Christi. Sed spernere Christum et spernere discipulos Christi ad culpam spectat consimilem, ipso Christo testante qui, ut habetur Luc. 10, dixit discipulis suis: "*Qui vos spernit me spernit*". Hoc etiam patet, quia non defendere alium est quidam modus specialis alium contempnendi. Qui enim non defendit, spernit. Non defendere

---

74 Matth 25] Matthew 25:45 **95** Luc 10] Luke 10: 16

---

63 iustitie] iustitia Ww **66** defensentur] defendantur Fi An Ly **69** debet] quilibet *added* Ly (Pz*) **70** hereticum] facere *added* Ly (Pz*) **72** Quod] Qui Bb | autem] non We Ly (Pz*) **75** his] istis Ly **77** suis] *omitted* Fi An **92** pertinet] pertinent Fi pertinere videtur We **93** Christi…94 Christi] *omitted* Fi | Sed…94 Christi] *omitted* We **94** Christi] *omitted* An **96** Hoc] Hec We **97** alium[2]] *omitted* Ly

namque, cum quis potest, ex contemptu procedit, sicut defendere ex amore procedit. Sed omnes catholici Christum debent defendere quando possunt, testante Augustino, qui turbam asserit graviter deliquisse quia Christum, cum duceretur ad mortem, non defendit, qui, ut habetur 23 q. 3 c. ultimo, ait: "*Ostendit propheta nec illos immunes esse a scelere, qui permiserunt principibus Christum interficere, cum pre multitudine timerentur, et possent illos a facto et se a consensu liberare*". Ergo etiam illi qui discipulos Christi veritatem catholicam nuntiantes non defendunt non sunt immunes a scelere reputandi. Tales autem discipuli Christi sunt papam hereticum impugnantes qui veritatem profitentur catholicam. Ergo tales sunt ab omnibus catholicis defendendi.

Octavo sic. Qui miserie alicuius compatitur subvenit sibi et defendit eum cum potest. Sed sanum membrum et verum corporis Christi mistici compatitur alteri membro in periculo constituto, cum videmus iuxta Apostolum quod "*si quid patitur unum membrum*" (corporis naturalis) "*compatiuntur omnia membra*" (1 Cor. 12). Ergo si aliqui patiuntur propter impugnationem catholice veritatis, omnia membra sana corporis Christi mistici compatiuntur eisdem, et per consequens eis subveniunt et ipsos defendunt si possunt.

Nono sic. Opera misericordie sunt omnibus impendenda. Ergo et defensio, cum sit opus misericordie, est omnibus impendenda, et per consequens defensio impugnantibus papam hereticum est prestanda.

Capitulum 38

Discipulus: Per istam rationem probaretur quod impugnantes catholicam veritatem essent a catholicis defendendi, quia opera misericordie non solum bonis sed etiam malis oportet catholicos exhibere. Cum ergo defensio

103 23…104 ultimo] C. 23 q. 3 c. 11 col. 1715 **117** 1…12] 1 Corinthians 12:26

99 namque cum] enim quem Ly **101** testante] beato *added* We | qui] quia Bb **102** deliquisse] delinquisse Fi An **103** qui] qua Ly | c…104 ait] *omitted* Ly **105** interficere] et *added* Ly **106** pre] pro Ww **109** reputandi] repugnandi Pz | discipuli Christi] *omitted* We **110** qui] quia We **112** sic] *omitted* Ly **115** videmus] videamus Ly **117** 1] ad *added* Ly **119** compatiuntur] compatitur Bb | eisdem] eidem Bb Fi An **120** subveniunt] subvenit We **122** et] *omitted* Fi An Ly **123** impendenda] exhibenda We **Capitulum 38 ,3** catholicam] fidem vel *added* Ly **4** sed…5 etiam] immo We

sit opus misericordie, oportet catholicos defensare hereticos veritatem catholicam impugnantes.

Item, opera misericordie nequaquam cadunt sub precepto. Tunc enim qui non daret eleemosynam aut non redimeret captivos peccaret mortaliter. Si ergo defensio est opus misericordie, catholici ad talem defensionem de necessitate salutis minime astringuuntur.

Amplius, sicut punire delinquentes pertinet solummodo ad iudices seculares vel ecclesiasticos, ita defendere bonos ad superiores et potestates publicas noscitur pertinere. Ergo non ad omnes catholicos pertinet defensare impugnantes papam hereticum.

Rursus, oppressorum defensio exhibetur cum illate vel inferende iniurie propulsantur. Sed iniurias propulsare ad viros perfectos minime pertinet. Tum quia talibus Ipsa Veritas ait Matth. 5: "*Ego autem dico vobis non resistere malo*". Tum quia armis iniuria propulsatur, viris autem perfectis (sicut clericis) non licet arma movere. Ergo saltem ad viros perfectos minime spectat impugnantes papam hereticum defensare.

Ista sunt que rationem factam de operibus misericordie et nonnullas alias, ut michi videtur, impediunt. Ideo quomodo respondetur ad ea gestio scire.

Capitulum 39

Magister: Dicunt nonnulli quod iste obiectiones tuam insipientiam manifestant, et quod non intelligis assertionem predictam ostendunt. Ad cuius evidentiam tria dicunt esse notanda.

Quorum primum est quod sicut diversa sunt opera iustitie, quorum quedam omnibus subditis et prepositis possunt congrue convenire (sive enim subditus sive prepositus alienum habet, de necessitate iustitie restituere debet nisi ex aliqua causa rationabili excusetur), quedam vero sunt opera iustitie que non conveniunt omnibus sed solum

---

Capitulum 38 ,21 Matth 5] Matthew 5:39

---

6 defensare] contra *added* Pz | hereticos] *omitted* Fi An **8** nequaquam] nunquam Fi An **10** mortaliter] mortale Bb **12** salutis] precepti We **15** potestates] potestatas Bb | non] *omitted* Bb **16** impugnantes] *omitted* Ly **19** propulsantur] pulsantur Ly **20** pertinet] spectat We Ipsa] Iª Bb Fi prima Ly **28** ea] illas Fi *omitted* An **39,4** dicunt] debent Ly dñt Pz **8** sive enim] sicut cum Ly sive cum Pz **9** habet] habuerit We **10** debet] habet Fi An Ly | aliqua] *omitted* Ly | rationabili] rationali Ly

prepositis (sicut iudicare iuste non competit nisi superiori), sic sunt quedam opera misericordie et beneficentie que omnibus competere possunt (sicut orare, intercedere pro aliquo, et nonnulla alia), quedam vero sunt opera misericordie que non omnibus competere debent, cuiusmodi opus est nonnunquam aliquos armis defendere.

Secundo dicunt esse notandum quod licet precepta affirmativa obligent semper, non tamen pro semper. Et ideo semper remanet quilibet obligatus ad opera misericordie que sibi competunt proximis exhibenda. Non tamen tenetur quilibet talia opera misericordie omni tempore exercere, sed loco et tempore opportunis aliis circumstantiis debitis observatis.

Tertio dicunt esse notandum quod multis modis potest quis alios defensare. Uno modo armis violentie resistendo, alio modo verbis pro aliquo allegando vel impugnare volentes verbis exhortatoriis, preceptoriis, vel prohibitoriis seu aliis quibuscunque a violentia reprimendo, alio modo occultando vel non prodendo aut in domum vel locum tutum recipiendo, aliisque modis quampluribus quos longum esset enarrare contingit alios defensare.

Discipulus: Narra quomodo ad obiectiones meas per ista notabilia respondetur.

Magister: Ad primam dicunt quod quamvis interdum oporteat etiam malis opera misericordie exhibere, non tamen omnia opera misericordie sunt omnibus malis et impiis exhibenda. Intercedere enim apud iudicem pro puniendis reis est opus misericordie, et tamen pro sceleratis incorrigibilibus liberandis nullus intercedere debet (23 q. 4 c. *Est iniusta*). Et ideo licet hereticis impugnantibus catholicam veritatem sint quedam opera misericordie impendenda, defensio tamen que in favorem heretice pravitatis vel in preiudicium fidei

---

39,18 licet…19 semper[2]] The most extended utilization of this adage is in 1 Dial. 7.61 (OP VII). Cf. also 1 Dial. 4.29.45 (OP V, p. 189) and 1 Dial. 7.10 (OP VII) **40** 23…iniusta] C. 23 q. 4 c. 33 col. 1745

---

13 que] qui Bb **16** debent…opus] *In* We scriptor 8[us] *begins his copywork with these words* (*at* fo. 79r *line 1*) | opus] misericordie *added* We **17** aliquos] alios Ly **22** sed] hoc *added* Ly (Pz*) **23** debitis] debite Ly **26** alios] de *added* Bb *omitted* Ly **27** aliquo] alio Ly volentes] nolentes Ly **29** quibuscunque] modis *added* Fi An reprimendo] reprehendendo Ly **30** vel[2]] in *added* Fi An **31** quampluribus] pluribus Ly **32** contingit] convenit Ly **33** Discipulus] *gap* An **36** exhibere] exhiberi Bb *omitted* Fi **38** reis] rei Bb

christiane posset aliqualiter redundare est omnino subtrahenda, que tamen catholicis papam hereticum impugnantibus in favorem fidei orthodoxe a fidelibus est prebenda.

Ad secundam potest dici quod omnia opera misericordie pro aliquo tempore cadunt sub precepto, quemadmodum amor proximi (ex quo omnia opera misericordie procedere debent) cadit sub precepto. Et ideo defensio impugnantium papam hereticum, circumstantiis debitis observatis, cadit sub precepto, licet tale preceptum non intelligatur pro omni tempore obligare.

Discipulus: Pro quo tempore secundum istos obligat hoc preceptum?

Magister: Respondetur quod sicut dare eleemosynam tenetur de necessitate ille qui potest cum ex parte indigentis apparet evidens et urgens necessitas, nec scit alium quem probabiliter credit velle et posse necessitatem habentis indigentiam subvenire, sic tunc tenetur quilibet qui potest modo defensionis sibi congruo et possibili impugnantes papam herereticum defensare, quando tali defensione necessario indigent nec apparet alius qui eis velit et possit tuitionem impendere. Sicut etiam quando immineret periculum fidei essent prelati a subditis arguendi et fides catholica esset fideliter confitenda, sic quando ex omissione defensionis impugnantium papam hereticum periculum fidei immineret vel subtraheretur honor Dei, essent impugnantes papam ab omnibus qui possent (si non appareret alius qui eos protegeret) defendendi, et quicumque eis in aliquo casu (videlicet predictorum) defensionem debitam denegaret, in peccatum mortale et fautoriam heretice pravitatis laberetur nec posset aliquis nisi per solam impotentiam excusari.

Discipulus: De ista materia in septimo huius diligenter inquiram. Ideo refer quomodo ad aliam instantiam respondetur.

---

75 in…76 inquiram] Especially the summation at 1 Dial. 7.69 (OP VII) although earlier contexts (e.g. 1 Dial. 7.20, 28, 41, 48) are also relevant.

---

44 posset] potest Ly **50** ex] e Bb **53** intelligatur] intelligitur Ly **60** credit] credat We | habentis] habenti iuxta Ly habentis iuxta Pz **64** eis] eas Bb **65** tuitionem] tutionem Ly (Pz*) | immineret] imminet An Ly **67** confitenda] confidenda We **70** papam] hereticum *added* Ly possent] possunt Bb An Ly | appareret] We: apparet Bb Fi An Ly **71** casu…72 videlicet] casuum We **74** posset aliquis] possent aliqui Ly **75** materia] *omitted* Ly | diligenter] *omitted* Ly **76** aliam] illam Pz

Magister: Ad illam instantiam dicitur quod aliquod genus defensionis solummodo pertinet ad iurisdictionem habentes, quemadmodum ad eos pertinet tantummodo regulariter plectere delinquentes. Sed preter talem defensionem, sicut dictum est in tertio notabili suprascripto, sunt multi alii modi defendendi papam hereticum impugnantes, qui aliis a iudicibus competere possunt. Sepe enim aliqui a violentiis aliorum solis precibus defenduntur. Unde et de tali modo defensionis habetur dis. 87 c. *Eos*, ubi sic legitur: "*Eos, qui ad ecclesiam confugerint, tradi non oportere, sed loci sancti reverentia et intercessione defendi*". Ex quibus verbis colligitur quod nonnunquam eo ipso quod aliqui non traduntur vel pro eis interceditur, defenduntur. Multis etiam aliis modis potest quis defendi, qui non solum ad iurisdictionem habentes sed etiam ad quoscunque alios pertinere noscuntur. Possunt ergo catholici minimi nullam iurisdictionem habentes et etiam maiores multis modis defendere papam hereticum impugnantes, quia interdum eos non tradendo, occultando, ab eorum persecutione molestantes verbis multiphariis revocando, et aliis modis quos longum esset enarrare.

Et per idem respondetur ad obiectionem quartam. Quia preter defensionem que fit armis sunt multi alii modi defendendi impugnantes predictos. Cum vero accipis quod iniuriam propulsare ad viros perfectos minime pertinet, negatur de multis modis iniuriam propulsandi. Et cum allegas auctoritatem Christi, respondetur secundum Augustinum super Iohannem, ut legitur 23 q. 1 c. *Paratus*, quod dictum Christi preceptum magis est ad preparationem cordis quam ad opus. Cum autem dicis quod armis iniuria propulsatur, verum dicis. Sed preter istum modum propulsandi iniuriam sunt alii multi viris perfectis et clericis congruentes.

---

86 dis…Eos] D. 87 c. 6 col. 555 **105** 23…Paratus] C. 23 q. 1 c. 2 col. 1701

---

78 instantiam] respondetur seu Ly **80** eos] eosdem Ly **81** plectere] petere plectere Ly **85** solis] solum Fi An Ly **86** et] *omitted* Ly (Pz*) **87** legitur] habetur Fi An | confugerint] We: confugerunt Bb Fi An confugiunt Ly **88** oportere] oportet Ww **92** ad[2]] *omitted* Bb Fi An quoscunque] quoslibet Fi An **93** minimi] minime Bb *omitted* Ly **95** eos] *omitted* Ly **97** multiphariis] multifariis Bb **99** ad] ab Bb obiectionem] *omitted* Ly **101** impugnantes predictos] impugnatos We **104** secundum] per beatum We **106** est] esse Bb **108** propulsandi] pulsandi Ly

Capitulum 40

Discipulus: Considero ex predictis quod isti largissime nomine ‘defensionis’ utuntur cum dicunt quod impugnantes papam hereticum sunt a catholicis defendendi, et ideo magis quam prius assertionem predictam intelligo. Et tamen adhuc vellem scire an amplius quam prius sepedicta assertio explicetur.

Magister: Videtur quod ultimate sic valeat explicari. Quilibet catholicus et fidelis impugnantes zelo fidei orthodoxe papam hereticum, cum evidenter indigent et necessario, vel periculum immineret fidei christiane, tenetur de necessitate salutis modo sibi possibili et congruenti defendere, si alius non apparet in promptu quem probabiliter credat velle et posse taliter impugnantes papam hereticum defensare.

Discipulus: Quid si quis credat tales ex rancore vel odio aut alias ex mala radice papam hereticum mala intentione impugnare? Nunquid tenetur eos predicto modo defendere?

Magister: Nullus debet presumere tales papam hereticum mala intentione impugnare nisi sibi hoc constet legitime et non ex levi iudicio. Si tamen constaret sibi quod ex mala intentione papam hereticum impugnarent, eos deberet defendere ne propter impugnationem pravitatis heretice paterentur, maxime si ex omissione defensionis ipsorum periculum fidei immineret. Quia in hoc magis veritas defenderetur catholica quam pravitatem hereticam impugnantes. Ad veritatem autem catholicam defendendam universi catholici sunt astricti.

Discipulus: De quo periculo fidei imminente intelligitur dicta assertio cum dicit quod taliter impugnantes papam hereticum sunt tuendi quando periculum fidei immineret?

Magister: Respondetur quod intelligitur de periculo fidei in una regione vel regno, imo etiam uni soli homini imminente, quia si quis probabiliter estimaret quod unum regnum vel regio aut civitas vel etiam unus homo averteretur

---

40,5 Et] *omitted* Ly **6** an] si Ly **7** explicetur] We: expli^{tur} Bb expli^{tr} Fi An explicatur Ly **9** zelo] zeli Bb **12** de] *omitted* Bb Ly (Pz*) **14** et] vel Ly **16** vel] et Ly **17** mala intentione] *omitted* We **18** eos] eas Bb **19** debet] *omitted* Bb | tales] talem Ly **20** hoc] *omitted* Ly **21** legitime] lime Bb | iudicio] indicio We **23** deberet] deberent Bb Fi An **25** immineret] videtur imminere Ly **26** defenderetur] We: d’fend’r Bb defend^{r} Fi An defenditur Ly **29** imminente] imminenti Ly **31** immineret] imminet Ly **34** imminente] imminenti Ly | quis] aliquis Ly | estimaret] extimaret We

a fide vel faveret heretice pravitati nisi taliter impugnantibus papam hereticum defensionem impenderet, ipse non tuendo, si posset, mortaliter peccaret.

Capitulum 41

Discipulus: Assertionem predictam, ut estimo, clare intelligo, quamvis non sit michi demonstratum quod contineat veritatem. Pro qua adhuc allegare coneris ut sciam fundamenta quibus frater M. et sui sequaces probare nituntur quod sunt a catholicis contra summum pontificem defendendi.

Magister: Assertio memorata decimo tali ratione videtur posse probari. Illud sine quo periclitatur tam fides catholica quam humana societas magis est a catholicis impendendum pro fide catholica conservanda quam pro societate humana servanda, eo quod quilibet catholicus magis zelare tenetur pro fide quam pro societate humana. Absque mutua autem defensione periclitatur tam catholica fides quam humana societas. Pro humana autem societate servanda christiani auxilium mutuum sibi debent impendere quia, quemadmodum Veritate testante, ut habetur Matth. 12: "*Omne regnum divisum contra se desolabitur, et omnis civitas vel domus divisa contra se non stabit*". Sic omnis societas per mutuam defensionem minime colligata non stabit, quod Veritas Ipsa ubi prius insinuare videtur aperte cum dicit: "*Qui non est mecum contra me est et qui non congregat mecum spargit*". Ex quibus verbis colligitur quod qui non est cum aliquo, ipsum modo sibi congruenti et possibili defendendo, contra ipsum esse dinoscitur. Ex quo sequitur quod talis societas minime stabit. Et ita pro societate humana servanda debet unus alii defensionem impendere. Ergo multo magis pro servanda fide catholica debet unus alteri defensionem et

41,17 Matth 12] Matthew 12:25 **21** ubi prius] Matthew 12:30

36 impugnantibus] We : impugnantes Bb Fi An Ly **37** defensionem impenderet] defenderet Ly | ipse] ipsos Ly tamen *added* Fi An **41,2** estimo] extimo We **5** M] Mich' Bb Fi An We Michael Ly **8** decimo] Vg Fi An: decima Bb We undecimo Ly (Pz*) **9** periclitatur] periclitaretur Ly **12** servanda] conservanda Ly **14** periclitatur] periculi Bb **15** autem] etiam Pz | servanda] conservanda Ly **17** ut] prout Bb ut habetur] *omitted* Fi An **18** contra se] *omitted* Ly **21** ubi] *omitted* Ly | Qui] autem *added* Bb Fi An Ly **23** spargit] We: dispergit Bb Fi An Ly | est] *omitted* Bb **24** sibi congruenti] convenienti Ly **27** unus alii] unusquisque alteri Ly unusquisque alii Pz

tuitionem, cum potest, impendere. Ex quo infertur quod impugnantibus papam hereticum est defensio exhibenda.

Undecima ratio talis est. Qui debet alteri auxilium et consilium in aliqua causa impendere debet eidem defensionem congruam exhibere. Catholicus autem debet impugnantibus papam hereticum auxilium et consilium impendere, aliter enim zelator catholice fidei nequaquam existeret. Ergo debet eis etiam defensionem impendere.

Duodecima ratio talis est. Quilibet tenetur defendere, si potest, patientem quamcunque iniuriam. Ergo multo magis quilibet tenetur defendere, si potest, patientem iniuriam quia defendendo fidem catholicam papam hereticum nititur impugnare. Consequentia est manifesta et evidens, quia si patiens iniuriam est defendendus, maxime defendendus est si propter iustitiam et catholicam fidem iniuriam noscitur sustinere. Antecedens autem auctoritatibus sanctorum patrum videtur aperte probari.

Ait enim Symachus papa, ut habetur dis. 83: "*Mortem enim languentibus probatur infligere, qui hanc, cum possit, non excludit*". Et per consequens iniuriam probatur inferre qui hanc cum possit non excludit. Nullus autem debet iniuriam inferre. Ergo quilibet tenetur iniuriam patientem, cum possit, defendere.

Item, Ambrosius libro De officiis, et ponitur dis. 86 c. *Pasce*, ait: "*Quisquis enim pascendo hominem servare poteras, si non pavisti, occidisti*". Ex quibus verbis colligitur quod ille dicitur occidere alium qui sustentationem, cum potest, non exhibet corporalem. Ergo similiter ille intelligitur iniuriam irrogare qui, cum potest, iniuriam non excludit. Et ita quilibet, si potest, debet defendere iniuriam patientem.

---

46 dis 83] *Dictum Gratiani ad* D. 83 *ante* c. 1 col. 532 **52** dis…53 Pasce] D. 86 c. 21 col. 550

---

30 exhibenda] adhibenda Ly **31** Undecima] We Bb Fi An Vg Duodecima Ly (Pz*) **37** Duodecima] Tredecima Ly Vg (Pz*) | ratio] *omitted* Fi An **39** iniuriam] propter iustitiam *added* Ly **41** si] *omitted* Ly **42** defendendus[1]] *omitted* Ly | est[2]] *omitted* Ly | si] *omitted* Bb **44** sustinere] subsistere Bb substinere We suscipere Ly **46** *83] c. Presbyter added* Ly **47** enim] *omitted* Bb Fi An We **48** Et…49 excludit] *omitted* Bb | probatur] videtur Ly **52** Ambrosius] in *added* Ly **53** Quisquis enim] *omitted* Bb | enim] *omitted* Fi An We hominem] hominibus Bb **54** poteras] poteris Bb Fi An We Vg poteras…pavisti] potes si non paveris fame Ly **55** qui] *omitted* Bb sustentationem] substentationem We **56** potest] possit Ly

Item, Innocentius 3us, ut habetur Extra, *De sententia excommunicationis* c. *Quante*, asserit manifeste quod "*facientes et consentientes pari pena plectendos catholica condempnat auctoritas, eos delinquentibus favere interpretans, qui, cum possunt, manifesto facinori desinunt obviare*". Ex quibus verbis datur intelligi quod qui proximum ab inferenda iniuria non defendit, cum potest, est pari pena cum iniuriante plectendus. Ita quilibet, cum potest, patienti iniuriam debet defensionem impendere.

Capitulum 42

Discipulus: Auctoritates predicte de solis iudicibus vel prelatis habentibus super alios potestatem debent intelligi, non autem de illis qui potestatem vel iurisdictionem super iniuriantes nullam habent. Quod pluribus modis videtur posse probari.

Primo autem hoc auctoritate beati Augustini, que ponitur 23 q. 4 c. *Forte*, ostenditur. Ait enim: "*Forte in populo Dei stat iuxta te avarus, raptor, inhians rebus alienis, quem nosti talem, et fidelis est, vel potius fidelis vocatur. Non eum potes de ecclesia pellere, non habes aliquem aditum castigando et corripiendo corrigere, accessurus est tecum ad altare. Noli timere*", et infra: "*Sane si iudex es, si iudicandi potestatem accepisti, ecclesiastica regula, si apud te accusatur, si veris documentis testibusque convincitur, coherce, corripe, excommunica, degrada*". Ex quibus verbis datur intelligi quod non ad socios sed ad prelatos spectat corrigere delinquentes, et per consequens non ad socios sed ad prelatos spectat defendere passos iniurias. Quia cuius est

59 Extra…60 Quante] X. 5. 39. 47 col. 1919 **42,8** 23…Forte[1]] C. 23 q. 4 c. 11 col. 1721 **13** infra] *Ibid.*

61 catholica] canonica Bb Fi An **62** delinquentibus] deliquentibus Bb delinquentes Pz **63** possunt] possint We **66** iniuriante] iniurianto Bb plectendus] et *added* We Ly **42,1**] *not numbered* Fi **2** Discipulus] Dic queso qualiter auctoritates predicte intelligi debent. Magister: *added* Pa[2]b | predicte] secundum quosdam *added* Pa[2] **5** modis] *omitted* Fi An **7** hoc] *omitted* Ly (Pz*) | beati] *omitted* We | que] qui Bb **8** ostenditur] *garbled* Bb **9** Dei] *omitted* Fi An **10** et] hic An **11** eum] autem We | habes] habens Bb Fi An **12** et] We: vel Bb Fi An Ly corripiendo] corrigendo Ly ipsum *added* Bb Fi An Ly illum *added* We **13** infra] in(f)erius Bb | Sane] eodem capitulo Ly **14** si] *omitted* Bb Fi An **15** testibusque] testibus Bb **16** excommunica] et *added* Ly **17** spectat] specta Bb **18** corrigere…19 spectat] *omitted* Fi

defendere patientem iniuriam, eius est reprimere et per consequens plectere iniuriam inferentem.

Secundo probatur idem sic. Si socius tenetur defendere socium, videns aliquem verberare clericum et non defendens ipsum sententiam excommunicationis incurreret iuxta auctoritatem Innocentii 3-ii superius allegatam. Sed hoc est inconveniens, sicut glosa ibidem tali ratione probat: "*Nullus excommunicatur ex facto alterius nisi participando vel in locutione, vel in oratione, aut in crimine, supra eodem capitulo Nuper, vel nisi eius mandato vel auctoritatem prestiterit, supra capitulo Mulieres*". Sed hic nullo tali modo participat, ergo non est excommunicatus, et per consequens socius non tenetur defendere socium.

Tertio probatur idem ratione quam innuit glosa ubi supra, et eandem tangit glosa 23 q. 3 c. *Non inferenda*, que sic potest formari. Nullus tenetur ad illud pro quo potest ex pacto recipere pecuniam, quia illud ad quod quis de necessitate absque omni pacto tenetur debet gratis impendere. Sed pro defensione socii socius licite recipit pecuniam, nec receptam pecuniam tenetur restituere. Ergo socius non tenetur socium de necessitate absque pacto defendere.

Quarto ostenditur idem sic. Non magis tenetur socius socium defendere quam teneatur medicus periclitantem infirmum gratis curare. Sed medicus non tenetur gratis infirmum curare, quia de suo non tenetur quis facere beneficium (10 q. 2 c. *Precarie*). Ergo nec socius tenetur socium gratis defendere.

Quinto sic. Defensio socii est quedam militia vel aliquid simile militie. Sed nemo tenetur suis stipendiis militare,

---

25 superius] 1 Dial. 6. 41.59* **26** glosa ibidem] X. 5. 39. 47 s.v. interpretans (*in fine*) col. 1919 **29** capitulo Nuper] X. 5. 39. 29 col. 1897 **30** capitulo Mulieres] X. 5. 39. 6 col. 1880 **33** ubi…34 supra] X. 5. 39. 47 s.v. interpretans col. 1919 **34** glosa…inferenda] C. 23 q. 3 c. 7 s.v. si potest col. 1714 **45** 10…Precarie] C. 10 q. 2 c. 4 col. 1177

---

23 et] *omitted* Bb **24** incurreret] incurrerit Bb incurrit Ly **26** probat] probatur Bb Fi An **27** vel] *omitted* Ly **28** in[1]] *omitted* We Ly supra…29 Nuper] fuerit ei compar Ly **29** nisi] *omitted* Ly | mandato] obediendo *added* Ly | auctoritatem] auctoritate Ly **30** prestiterit] prestando Bb Fi An We predicando Ly **36** quis] *omitted* Bb **38** recipit] ex pacto *added* We **41** ostenditur] probatur Ly | ostenditur idem] dicitur ibidem Pz | socius] *omitted* Bb **42** socium] gratis *added* We de necessitate *added* Ly | teneatur] tenetur Ly **44** facere] ferre Ly **45** 10] 18 Bb Fi An

testante Apostolo qui 1 Cor. 9 ait: "*Quis militat suis stipendiis umquam*?". Quasi diceret 'Nullus'. Ergo nemo tenetur alium gratis defendere.

Sexto sic. Defendere socium est benefacere. Sed nemo tenetur alii benefacere gratis, quia per leges nemo cogitur benefacere sed malefacere prohibetur, ut testatur Augustinus contra Petilianum, et ponitur 23 q. 5 c. *Ad fidem*. Ergo nemo tenetur socium gratis defendere.

Hec sunt quibus probari videtur quod socius non tenetur socium gratis defendere. Ex quo sequitur quod non tenentur omnes catholici impugnantes papam hereticum defensare.

Porro quia, ut estimo, frater M. et adherentes sibi illos qui ipsos contra summum pontificem non defendunt reprehensibiles arbitrantur, putantes quod non solum pro causa fidei patientes sed etiam alii pro levioribus causis sustinentes persecutiones et iniurias non tantum a prelatis sed etiam a sociis et aliis sunt pro viribus defendendi, peto quod assertionem predictam, quod socius videlicet tenetur defendere socium, allegationibus quantum potes fortioribus munire coneris, et quomodo ad rationes in contrarium quas adduxi frater M. et sui respondeant studeas propalare. Per huiusmodi enim et impugnationes quibus predicti frater M. et sui dominum summum pontificem et sibi adherentes impugnare conantur magis profunde intelligam, et quomodo debent reprobari et refelli evidentius animadvertam.

Capitulum 43

Magister: Nequaquam deciperis estimando quod frater M. et adherentes sibi valde reprehensibiles nonnullos reputant christianos et a peccato mortali nullatenus excusandos pro eo

---

49 1…9] 1 Corinthians 9:7 **55** 23…fidem] C. 23 q. 5 c. 33 col. 1783

---

49 testante] teste Ly | qui] *omitted* Fi An | 1] ad *added* Ly | ait] *omitted* Fi An **50** umquam] *omitted* Ly **54** sed] *omitted* Bb **55** Petilianum] Potilianum Bb Pelagium Ly (Vg*) | 23] 22 Ly (Pz*) **57** Hec…58 defendere] *omitted* Ly (Vg*) **59** defensare] *omitted* Bb Discipulus: *added* Bb Fi An Ly Vg **60** estimo] extimo We | M] Ly: Mich' Bb Fi An Michael We **64** sustinentes] substinenses We persecutiones] persecutionis Bb **66** videlicet] *omitted* Fi An **68** coneris] teneris Bb **69** adduxi] adduxisti Ly adduxit Pz | M] Ly: Mich' Bb Fi An Mich. We | propalare] ut *added* Ly **70** enim] *omitted* Ly | et[1]] *omitted* We Ly | M] Ly: Mich' Bb Fi An Mich We **73** evidentius] advertam *added* Fi | animadvertam] advertam Ly **43,2** estimando] existimando Ly **3** M] Mich. We | sibi] sui Ly **4** excusandos] excusantes Bb Pz

quod eis defensionem contra dominum I. non impendunt, dicentes quod quilibet, cum potest, modo congruenti et sibi possibili tenetur socium iniuriam patientem defendere et a periculo liberare. Ex quo moliuntur inferre quod cum ipsi propter iustitiam et fidem catholicam persecutiones gravissimas patiantur, sunt a catholicis defendendi et a periculis liberandi.

Quod autem socius socium patientem iniuriam, cum potest, modo sibi congruenti et possibili, teneatur etiam gratis defendere, auctoritatibus, rationibus, et exemplis videtur posse probari. Hoc enim Ambrosius, ut allegatum est superius, vocaliter et sententialiter videtur asserere dicens: "*Qui enim non repellit a socio iniuriam, si potest, tam est in vitio quam ille, qui facit*". Ex quibus verbis colligitur quod qui non defendit socium culpam incurrit, quia repellere iniuriam est defendere reputandum.

Discipulus: Ad hoc respondet glosa ibidem dicens: "*Si potest, id est, si est in potestate positus*". Ex quibus verbis glose datur intelligi quod Ambrosius loquitur de prelatis.

Magister: Glosa illam expositionem non asserit sed tantummodo recitat, quam in fine notule illius reprobare videtur dicens: "*Sed istis*", scilicet asserentibus expositionem predictam, "*obviat infra eodem capitulo ultimo.*" Ex quo capitulo colligitur evidenter quod turba iudeorum que non defendit Christum contra principes ipsum volentes occidere nequaquam fuit immunis a scelere. Ex quo sequitur quod non solum prelati sed etiam plebei tenebantur defendere Christum contra prelatos eorum. Et ita socius etiam tenetur defendere socium. Quod etiam illa expositio corrumpat textum patet aperte, cum loquitur expresse de illo qui a socio iniuriam non repellit.

Discipulus: Ad idem plures auctoritates adducas.

43,16 superius] 1 Dial. 6.37.29-35* (*third argument*) | dicens] C. 23 q. 3 c. 7 col. 1714 **21** dicens] *Ibid.*, s.v. si potest **26** dicens] *Ibid.* **27** Ex…28 capitulo] C. 23 q. 3 c. 7 col. 1715 *cf. also gloss* s.v. Ostendit propheta

---

5 eis] eos Bb | I] Ly: Io. Bb Fi An We Pz Ioh' Vg **7** possibili] compossibili Bb Ly **10** patiantur] *omitted* Bb **16** vocaliter] notabiliter Ly **17** tam] tantum Ly **18** quam] quantum Ly **19** incurrit] Magister**:** Istam glossam exponam *added* Ly Vgm **20** reputandum] Magister**:** Glosam illam *added* Bb (*premature advance to line 24**) **24** Glosa] super *added* Ly | expositionem] hoc *added* Ly (Pz*) **25** quam] quod Ly **26** Sed] Si Pz | scilicet] *omitted* Ly **29** occidere] interficere Fi An **31** tenebantur] tenentur Ly **34** aperte] experte Bb

Magister: Hoc idem Ambrosius, ut superius est adductum, asserit manifeste, quia dicit quod tueri "*a latronibus socios plena iustitie est*". Opus autem iustitie tenetur quilibet exercere. Ergo de necessitate iustitie sunt socii defendendi.

Item, idem, ut habetur dis. 86 c. *Non satis*, loquens illi qui opera misericordie proximo tenetur impendere (qualis est non solum prelatus sed etiam subditus) ait: "*Si tempore periculi, quo rapitur ad mortem, plus apud te pecunia tua valeat quam vita morituri, non est leve peccatum*". Ex quibus verbis colligitur quod debet quis socium a morte redimere, et per consequens, eadem ratione, tenetur eum si potest defendere.

Item, ista videtur esse sententia Salomonis, qui in Proverbiis (secundum beatum Hieronimum in Prologo) parvulum docens, et per consequens non ad prelatum sed ad alium sermonem dirigens, ait: "*Erue eos qui ducuntur ad mortem, et qui trahuntur ad interitum liberare non cesses*". Ex quibus verbis colligitur quod non solum prelati sed etiam alii persecutiones et iniurias patientes defensare tenentur.

Discipulus: Sufficiant ad presens auctoritates iste pro assertione predicta. Ideo rationes inducas.

Magister: Prima ratio est talis. Qui debent sibi mutuum consilium, auxilium et favorem impendere, sibi etiam mutuam defensionem tenentur. Omnes autem catholici sibi debent mutuum consilium, auxilium et favorem impendere. Tum quia omnes catholici sunt membra unius corporis, membra autem pro se invicem sollicita sunt (1 Cor. 12). Tum quia episcopi, quorum unus non est prelatus alterius,

---

37 superius] 1 Dial. 6.37.60-68* (*fifth argument*) **38** dicit] C. 23 q. 3 c. 5 col. 1714 **42** dis…satis] D. 86 c. 14 col. 547 **51** secundum…Prologo] Hieronimus , *Prologus in Bibliam*, in *Biblia Latina cum Glossa Ordinaria* (facsimile reprint of the A. Risch 1480/1481 Strassburg *editio princeps*), Brepols-Turnhout, 1992, vol. II, p. 653b: "in Proverbiis parvulum docens". **53** ait] Proverbs 24:11 **64** 1…12] 1 Corinthians 12:25

---

38 adductum] *omitted* Bb **39** iustitie[1]] iustitia We Ly **42** ut] We: *omitted* Bb Fi An Ly | illi…43 opera] qualiter opus Ly **44** tempore] sui *added* Bb Fi An We **46** valeat] valet We **50** sententia] *omitted* Ly qui…51 Proverbiis] *omitted* Bb **51** beatum] *omitted* Ly | Hieronimum] et *added* Ly **52** parvulum] carissimum *added* Ly **53** ducuntur] dicuntur Bb **57** Sufficiant] Sufficiunt Ly **60** consilium] iuvamen Ly | etiam] We: et Bb Fi An Ly **61** defensionem] exhibere *added* We | tenentur] impendere *added* Ly | autem] christiani sive *added* Ly **64** autem] *omitted* We **65** non] *omitted* Ly

auxilium mutuum sibi debent impendere, teste Innocentio 2º qui, ut dicitur dis. 90 c. *Precipimus*, ait: "*Precipimus, ut episcopi, ad solum Deum et salutem populi habentes respectum, omni tepiditate semota, ad pacem firmiter tenendam, mutuum consilium sibi et auxilium prebeant, neque hoc alicuius amore vel odio pretermittant. Quod si quis in hoc Dei opere tepidus inventus fuerit, dampnum proprie dignitatis incurrat*". Cui etiam concordat Alexander papa qui, ut legitur 3 q. 1 c. *Nulli*, ait: "*Qui autem ex vestro fuerit collegio, et ab auxilio vestro se subtraxerit, magis schismaticus quam sacerdos esse probabitur. 'Ecce' (inquit propheta) 'quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum'. Illi vero non habitant in unum, qui a fratrum se solatio subtrahunt*". Ex quibus verbis datur intelligi quod episcopi et sacerdotes, quorum etiam unus alteri minime est subiectus, auxilium mutuum sibi debent impendere, et per consequens sibi debent defensionem mutuam congruentem prestare. Ex quo sequitur quod socius socium debet defendere.

Secunda ratio talis est. Magis tenetur socius socium a non suo superiori patientem iniuste defendere quam viri ecclesiastici teneantur defendere sceleratos qui eis minime sunt subiecti. Sed viri ecclesiastici sceleratos et impios ad ecclesiam fugientes, licet eis nullatenus sint subiecti, tenentur defendere. Ergo multo magis socius socium innocentem debet defendere. Minor probatur auctoritate Gregorii qui, ut habetur 23 q. 5 c. *Reos*, ait: "*Reos sanguinis defendat ecclesia*". Ubi dicit glosa: "*Omnes fugientes ad ecclesiam tenetur defendere ut 17 q. 4 Reum, et hoc verum est sive rei sunt sive non*".

---

67 dicitur…c] D. 90 c. 11 col. 573 **74** 3…Nulli] C. 3 q. 1 c. 5 col. 949 **76** inquit…77 propheta] Psalms 132:1 **92** 23…Reos[1]] C. 23 q. 5 c. 7 col. 1771 **93** glosa] *Ibid.*, s.v. defendat **94** 17…Reum] C. 17 q. 4 c. 9 col. 1567

---

66 impendere] pendere Bb **67** dicitur] habetur We | dis 90] xc. di. Ly (Pz*) | 90] 98 Bb Fi An **69** respectum] illum *added* Ly **70** prebeant] Ly: impendant Bb Fi An We **71** pretermittant] premittant Ly permitant Pz **74** vestro] nostro Ly **76** probabitur] comprobatur Fi An probatur Ly **77** propheta] ecce *added* Bb Fi An Ly **78** a] Ly: *omitted* Bb Fi An We **79** verbis] *omitted* Bb **82** consequens] etiam *added* Fi | congruentem] sibi *added* Bb An We **85** socium] *omitted* Fi An | a…86 superiori] a suo non inferiori Ly Vg **90** innocentem] nocentem Bb **91** Minor] Maior Bb Fi An **94** tenetur] Ly: tenentur Bb Fi An We **95** sunt] sint Fi An Ly

Discipulus: Hoc dicit Gregorius quia viri ecclesiastici ecclesiam tenentur defendere, et ideo tenentur prohibere ne fugientibus ad ecclesiam violentia fiat.

Magister: Tu aliam causam assignas quam Gregorius quare rei sunt ab ecclesia defendendi. Nam Gregorius, causam assignans sui dicti, immediate post verba predicta subiungit: "*ne effusionis sanguinis particeps fiat*". Ex quibus verbis colligitur quod ideo viri ecclesiastici debent defendere reos ad ecclesiam fugientes ne homicidii fiant participes. Quia qui non resistit cum potest, consentit, iuxta sanctorum patrum sententias. Ergo consimiliter qui non defendit socium iniuriam patientem, cum possit, iniurie crimen incurrit.

Unde ex hoc tertia ratio sic formatur. Quilibet catholicus ad hoc tenetur sine quo etiam in crimine participat criminoso. Sed qui non defendit, cum potest, socium iniuriam patientem participat in crimine iniuriam inferenti. Ergo socius socium cum potest tenetur defendere. Maior est manifesta. Minor auctoritatibus sanctorum patrum patenter ostendi videtur. Ait enim Eleutherius papa, ut habetur 2 q. 7 c. *Negligere*: "*Negligere, cum possis perturbare perversos, nichil aliud est quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occulte qui manifesto facinori desinit obviare*". Eadem sententia etiam verbaliter ponitur dis. 83 c. *Error*, et 23 q.3 c. *Qui potest* sub hiis verbis: "*Qui potest obviare et perturbare perversos, et non facit, nichil aliud est quam favere eorum impietati. Nec enim caret scrupulo societatis occulte qui manifesto facinori desinit obviare*". Ex quibus colligitur quod qui non resistit inuriam facienti eidem communicat in crimine atque favet.

Discipulus: Verba que allegasti de prelatis tantummodo debent intelligi secundum quod notat glosa 2 q. 7 c. *Negligere*.

---

102 subiungit] C. 23 q. 5 c. 7 col. 1771 **114** 2…Negligere] C. 2 q. 7 c. 55 col. 939 **118** dis…Error] D. 83 c. 3 col. 533 | 23…potest] C. 23 q. 3 c. 8 col. 1715 **125** glosa] C. 2 q. 7 c. 55 col. 939 s.v. deturbare

---

101 assignans] assignat Ly | dicti] cum *added* Ly **108** sic] *omitted* Ly **109** quo] *omitted* Fi An | etiam] *omitted* We **113** auctoritatibus] autoritatibus We | patenter] *omitted* Ly **114** Eleutherius] Euleutherius Ly Eulenchius Pz | Negligere] We: Negligentia Bb Fi An Ly **115** Negligere] We: Negligentia Bb Fi An Ly **116** fovere] favere Ww **117** etiam] *omitted* Ly **118** 23] 27 We | potest] ponitur *added* Fi An We Ly **120** favere] fovere Bb Fi An | eorum impietati] Ly: *omitted* Bb Fi An We **121** enim] *omitted* Ww **122** quibus] verbis *added* Fi An Ly **126** Negligere] We: Negligentia Bb Fi An Ly

Magister: Hec tua responsio dupliciter impugnatur. Primo quia glosa hoc non asserit, sed tantummodo dicit quod ista "*videtur de prelatis tantum loqui*". Secundo quia perturbare perversos contingit dupliciter. Uno modo ipsos pro sua perversitate pena congrua puniendo, et sic perturbare perversos regulariter solummodo pertinet ad iudices vel prelatos. Alio modo saltem eis, cum expedit, verbis monitoriis resistendo. Et istud spectat ad omnes, glosa ibidem aperte insinuante quod quilibet tenetur perturbare, "*id est prohibere et removere a malo, et hoc cum commode potest illud facere, alias non peccat qui sic non prohibet*". Et subdit: "*secundum hoc quilibet tenetur prohibere iniuriam a proximo*", et per consequens proximum saltem verbis, si potest, debet defendere, licet non sit prelatus ipsius.

Quarta ratio est hec. Ille tenetur, si potest, defendere socium iniuriam patientem, qui tenetur corripere et corrigere iniuriam inferentem, nam corrigendo iniuriari volentem defendit quantum in se est ipsum qui esset passurus iniuriam. Sed alii quam iudices vel prelati, si possunt, tenentur corrigere iniuriari volentem. Ergo si commode possunt debent defendere illum qui est passurus iniuriam. Maior evidens esse videtur. Minor multipliciter videtur posse probari.

Primo auctoritate beati Augustini, qui in libro De verbis Domini (et ponitur 23 q. 4 c. primo) ait: "*Tolerandi sunt quidem mali pro pace, nec corporaliter ab eis recedatur. Sed spiritualiter exire est facere quod pertinet ad correctionem malorum, quantum licet pro gradu cuiusque, salva pace*". Ubi dicit glosa super verbo 'pro gradu': "*Id est pro dignitate,*

---

128 dicit] *Ibid.*, s.v. cum possis **134** glosa ibidem] *Ibid.*, s.v. deturbare **151** 23…primo] C. 23 q. 4 c. 1 col. 1715 (*Tolerandi sunt*) **155** glosa] *Ibid.*, s.v. pro gradu col. 1717

---

127 tua] *omitted* Ly tertia Pz **129** ista] ita We | videtur] dicens videtur *added* We | tantum] *omitted* Fi tantummodo An **132** vel] et Fi An **133** modo] exhortatione malum reprobando, et illo modo *added* Ly (Vg*) | cum] *omitted* Ly **134** istud] hoc Fi An **136** removere] re Bb commode] Ly Vg: commodius Bb Fi An We **137** alias] aliter Ly | non[1]] *omitted* Fi An enim Ly **141** hec] talis Fi An **144** ipsum] illum We **145** si possunt] *omitted* Fi An **147** illum] alium Ly | est] esset We **148** Minor…149 probari] *omitted* Ly Vg **150** beati] *omitted* We Augustini] Au[9] Bb | in] *omitted* Ly **151** ait] We: *omitted* Bb Fi An Ly **152** quidem] quidam Ly | pro pace] *omitted* Ly **153** spiritualiter] spiritualiter autem *added* Ww **154** cuiusque] cuiuscunque Bb cuiuslibet Ly **155** pro gradu] pro gradu *added* We

et officio cuiuscunque. Aliter enim debent prelati corrigere delinquentes, et alio modo socii. Prelatus corrigit increpando et verberando, ut infra, eadem questione, capitulo Forte. Socius vero monendo et reprobando factum eius". Ex quibus datur intelligi quod non solum prelati sed etiam alii tenentur corrigere delinquentes et iniurias aliis facientes.

Quod etiam idem Augustinus, ut habetur 23 q. 5 c. *Non putes*, sentire videtur. Ait enim: "*Non putes te tunc amare servum tuum quando eum non cedis*". Et infra: "*Aut tunc amare vicinum tuum quando non corripis eum. Non est ista caritas sed languor*". Ex quibus verbis habetur quod vicinus vicinum tenetur corrigere.

Item, Anacletus, ut habetur 24 q. 3 c. *Tam sacerdotes*, ait: "*Tam sacerdotes quam reliqui fideles omnes summam debent habere curam de his qui pereunt*". Ergo ad omnes spectat corrigere iniuriam inferentes.

Discipulus: Scis quod multi hiis diebus tenent doctrinam Thome de Aquino. Quare dic quid ipse sentit de hac re, an scilicet ad omnes spectet corrigere delinquentes.

Magister: Ipse tenet quod sic. Nam 2ª 2ᵉ q. 33 articulo 3 dicit sic: "*Duplex est correctio. Una quidem que est actus caritatis, qui specialiter tendit ad emendationem fratris delinquentis per simplicem admonitionem. Et talis correctio pertinet ad quemlibet caritatem habentem, sive sit subditus sive prelatus*". Et articulo 4 dicit sic: "*Correctio fraterna, que est actus caritatis, pertinet ad unumquemque respectu cuiuslibet persone ad quam caritatem debet habere, si in eo aliquid corrigibile inveniatur*".

Discipulus: Non adducas plura ad probandum quod omnes tenentur corrigere iniuriari volentem. Sed adhuc proba quod socius tenetur socium iniuriam patientem defendere.

---

158 Forte] C. 23 q. 4 c. 11 col. 1721 **162** 23…163 putes[1]] C. 23 q. 5 c. 36 col. 1783 **168** 24…sacerdotes] C. 24 q. 3 c. 14 col. 1881 **176** dicit] Aquinas, *Summa Theologie*, II-II, 33, 3, *Responsio* **180** dicit] Aquinas, *Summa Theologie*, II-II, 33, 4, *Responsio*

---

156 Aliter enim] Alio tantum modo Ly Alio enim modo Pz **157** et] *omitted* Ww **158** et] *omitted* Ww | infra] Ly: supra Bb Fi An We capitulo] e. Ly **159** eius] *omitted* Ly | quibus] verbis *added* Ly **160** etiam] et *added* Bb **163** sentire…putes[2]] *omitted* Bb **165** corripis] corrigis Ww **168** sacerdotes] Ly Vg: sacerdos Bb Fi An We **169** sacerdotes] Ly Vg: sacerdos Bb Fi An We **172** quod] quia Ly | hiis] istis Ly **174** spectet] spectat Ly **177** qui] que Ww | ad] *omitted* Bb **180** sive] sit *added* Bb We **182** cuiuslibet] *omitted* Ly | quam] quem Bb **183** inveniatur] inveniat Ly

Magister: Quinta ratio pro assertione predicta est hec. Ad eundem spectat malum proximi removere, si potest, ad quem spectat bonum eiusdem, si potuerit, procurare. Sed quilibet tenetur bonum proximi procurare, quia aliter caritatem ad ipsum minime habet. Ergo quilibet tenetur malum alterius removere, si potest, et ita tenetur removere malum iniuriam patientis. Sed sepe hoc non fit nisi ipsum defendendo. Ergo quilibet tenetur alium defendere si potest.

Sexta ratio est hec. Non minus indiget in periculo constitutus contra volentem iniuriari defendi quam esuriens cibari et sitiens potari. Sed quilibet qui potest tenetur esurientes cibare et sitientes potare si per alium eis minime subvenitur. Ergo quilibet tenetur alium defendere, si potest, si non appareat alius qui velit et possit eum defendere.

Discipulus: Adducas exempla pro assertione eadem.

Magister: Primum exemplum est de Abraham, qui, ut legitur Genes. 14, quamvis non haberet iurisdictionem super captivantes Loth fratrem suum et alios, tamen non solum Loth defendit sed etiam irruit super captivantes eosque percussit et reduxit Loth cum substantia eius.

Secundum est de Moyse, qui Hebreum percussum ab Egyptio defendit, et occidit Egyptium, ut legitur Exod. 2, de quo scribit Ambrosius, ut habetur 23 q. 3 c. *Non inferenda*, dicens: "*Cum vidisset Hebreum ab Egyptio iniuriam accipientem, defendit ita, ut Egyptium prosterneret*". Et tamen super Hebreos aut Egyptios tunc Moyses nullam iudiciariam habuit potestatem. De quo etiam ubi prius Exod. 2 scribitur quod septem filias sacerdotis Madian a pastoribus defensavit, cum tamen neque super puellas neque super pastores iurisdictionem haberet.

Tertium exemplum est de Raab meretrice, que, ut habetur Iosue 2, exploratores filiorum Israel abscondendo defendit.

---

203 Genes 14] Genesis 14:14-16 **208** Exod 2] Exodus 2:11-12 **209** 23…inferenda] C. 23 q. 3 c. 7 col. 1715 **213** Exod…214 2] Exodus 2:16-17 **218** Iosue 2] Joshuah 2:4

---

188 removere…190 proximi] *omitted* Bb **191** habet] haberet We **195** Sexta] Octava Pz **196** volentem] voluntatem Bb **198** eis] illis Ly **200** alius] aliquis Ly **204** captivantes] capientes Ly **205** etiam] *omitted* Bb | captivantes] capientes Ly **207** Hebreum] Ebreum Bb **211** accipientem] We: recipientem Bb Fi An Ly | ita] *omitted* Ly **213** iudiciariam] We: iurisdiciariam Bb An Ly iurisdictionariam Vg iuridiciariam Fi **214** 2] 7 Ly | septem] *omitted* Ly | Madian] Madiani Fi **216** haberet] habuit Ly **217** est] *omitted* Ly

Quartum est de beato Petro, qui etiam arma movendo Christum defendere satagebat (Matth. 26). Nec videtur de voluntate defendendi reprehensus a Christo, sed quia hesitare videbatur an Christus aliter quam per arma poterat defensari. Propter quod Christus ipsum acriter increpando dixit: "*An putas quia non possum rogare Patrem meum et exhibebit michi plus quam duodecim legiones angelorum?*"

Quintum exemplum est de discipulis Damasci, qui, ut legitur Act. 9, beatum Paulum submittendo illum in sporta contra iudeorum insidias defendebant. Alia quamplura exempla, quod alii quam prelati in periculo positos defendebant, tam in scriptura divina quam in aliis scripturis auctenticis scribuntur aperte.

Capitulum 44

Discipulus: Nolo plures allegationes audire pro assertione predicta. Et ideo dic quomodo possunt obiectiones quas feci dissolvi.

Magister: Prima auctoritas Augustini quam allegas non loquitur specialiter de iniuriantibus aliis, sed de delinquentibus in communi. Quia tamen assertores predicti consimiliter dicunt de omnibus peccantibus corrigendis et de passis iniuriam defendendis, ideo ad auctoritatem Augustini predictam respondent, dicentes quod in prima parte loquitur Augustinus de hiis qui, auctoritatem iudiciariam non habentes, corrigendo secrete apud delinquentes nequaquam proficerent, sed eos deteriores efficerent. In hoc enim casu non debet aliquis iurisdictionem nullatenus habens corrigere delinquentes. Consimiliter, ubi aliquis attemptando defendere patientes iniuriam ipsos defendere non posset et ad deteriora inferentes iniuriam provocaret, deberet defensionem subtrahere.

Sed sicut subditi peccant mortaliter si, timore temporalia aut humanum favorem perdendi aut propter personale periculum evitandum vel ob aliquod terrenum habendum,

---

221 Matth 26] Matthew 26:21; John 18:10 **228** Act 9] Acts 9:25 **44,4** feci] 1 Dial. 6.42

---

220 Quartum] exemplum *added* Ly **221** Nec] Et non Ly **225** putas] putes Ly **229** quamplura] complura Ly (Pz*) **231** aliis] alii Bb **44,2** Nolo] Volo Ly **4** quas] qua Bb **5** Augustini] Aug[9] Bb **9** defendendis] defendendi Bb **12** habentes] habent Ly **15** delinquentes] delinquentem We | attemptando] intendendo Ly **19** temporalia] temporalium Ly **20** propter] *omitted* Ly **21** evitandum] evitandi Ly

socios vel prelatos, cum probabiliter putant quod possunt eos a peccato retrahere, negligunt secreto corrigere, ita peccant mortaliter qui, cum convenienter possunt, ex timore vel cupiditate defensionem in periculis constitutis vel patientibus iniuriam non impendunt.

Discipulus: Estne aliquis doctor modernus qui teneat quod non corrigentes in casu predicto peccantes peccent mortaliter?

Magister: Thomas de Aquino hoc sentit expresse. Dicit enim 2ª 2ᵉ, q. 33, articulo 2: "*Pretermittitur fraterna correctio cum peccato mortali quando scilicet 'formidatur.. iudicium vulgi et carnis excrutiatio vel peremptio', dum tamen hec ita dominentur quod fraterne caritati preponantur. Et hoc videtur contingere quando aliquis presumit de aliquo delinquente probabiliter quod posset eum a peccato retrahere, et tamen propter timorem vel cupiditatem pretermittit*". Ex quibus colligitur quod etiam pro morte vitanda non debet quis dimittere corrigere delinquentem si probabiliter credit quod potest eum per secretam correctionem retrahere a peccato. Ex quo concluditur quod quilibet catholicus debet si potest corrigere inferentem iniuriam, et per consequens defendere iniuriam patientem.

Discipulus: Quid dicitur ad hoc quod accepi in illa obiectione, quod videlicet cuius est defendere iniuriam patientem eius est reprimere, et per consequens plectere, iniuriam inferentem?

Magister: Ista negatur tanquam falsa. Quia ad plures pertinet defensio patientium et in periculis positorum, ad quos tamen, quamvis pertineat reprimere iniuriantes cum moderamine inculpate tutele, ad eos tamen non spectat plectere iniuriam facientes, quemadmodum cuilibet licet vim vi repellere cum moderamine inculpate tutele (dis. 1 c. *Ius naturale*) ad quem tamen non semper pertinet illatam iniuriam vindicare.

---

30 Dicit] Aquinas, *Summa Theologie*, II-II, 33, 2, *Ad tertium* **32** formidatur…33 peremptio] Augustine, *De Civitate Dei*, I, 9 (in PL 41, col. 22) **53** dis…54 naturale] D. 1 c. 7 col. 5

---

23 secreto] secrete We **24** vel] ex *added* Fi An **28** peccent] peccant Ly **31** 2] quod *added* Ly **33** hec…34 dominentur] hoc ita dominetur Bb **34** preponantur] preponatur Bb We **38** pretermittit] pretermittat Ly quibus] verbis *added* Ly **44** accepi] accipitur Ly **45** videlicet] *In* **Bb** fo. 88v *ends here, and the text* ("cuius est defendere" etc.) *continues at the beginning of* fo. 90r **49** patientium] inurias *added* We **51** eos] quos Pz **52** licet] *omitted* Bb Fi An **53** 1] c. *Tutele* et c. *added* Ly

Discipulus: Dic ad secundam obiectionem.

Magister: Ad illam potest dici quod quamvis videns clericum verberari non incurrat excommunicationis sententiam si ipsum, quamvis possit, non defendat, tamen peccat mortaliter si ipsum non defendit cum possit. Quod non tantum habet veritatem de clerico verberato sed etiam de laico verberato iniuste, quia ex caritate fraterna quilibet, cum convenienter potest, tenetur alii in omni periculo subvenire. Et hec responsio ex glosa super preallegato capitulo *Quante* colligitur, que ait: "*Videtur peccare omnis qui non defendit alium si potest (23 q. 3 c. Non inferenda et c. ultimo), et si non possit aliter defendere, saltem defendat clamore*". Et infra: "*Si ego qui non habeo aliquam potestatem video quod aliquis vult verberare clericum sive percutere sine meo consilio vel auxilio, non credo quod sim excommunicatus si non prohibeo illum, licet alias forte peccem quia ipsum non defendo cum possim*". Ex quibus verbis colligitur primo quod sunt diversi modi defendendi, cum aperte dicatur quod potest quis defendere clamore. Et eadem ratione contingit defendere verbis monitoriis, monendo inferentem iniuriam quod desistat. Quod etiam glosa ibidem asserit manifeste, dicens: "*Alia est prohibitio sociorum et aliorum, quia illi solummodo admonendi sunt verbis sed non factis*", vindicando videlicet iniuriam illatam, licet factis, si possint, teneantur defendere saltem expositum periculo occultando. Sicut enim secundum Augustinum ut habetur 23 q. 4 c. *Ipsa pietas*, quilibet tenetur alium se volentem occidere liberare et de periculo si potest etiam violenter extrahere, ita tenetur quilibet alium quesitum occidi de periculo liberare si potest, saltem, si non potest

---

64 preallegato] 1 Dial. 6.41 (p. 103)* **65** ait] X. 5. 39. 47 col. 1919 s.v. interpretans **66** 23…inferenda] C. 23 q. 3 c. 7 col. 1713 | c ultimo] C. 23 q. 3 c. 11 col. 1715 (*Ostendit propheta*) **68** infra] X. 5. 39. 47 col. 1919 s.v. interpretans **76** glosa ibidem] *Ibid.* **81** 23…pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1733

---

61 etiam] et Ly **63** alii] *omitted* Ly **64** Quante] We: Quanto Bb Fi An Ly **65** que] qui Bb | omnis] amnis Bb **67** possit] posset Bb Fi An defendat] *omitted* Bb **68** ego] ergo Ly | qui] We: *omitted* Bb Fi An Ly | habeo] habeam Ly **69** vult] voluit Ly **71** illum] *omitted* Ww peccem] peccet Bb **72** possim] possum Ly **74** clamore…defendere[2]] *omitted* Bb | contingit] quis *added* Ly | defendere[2]] *omitted* Fi An **77** quia] qui Bb Fi An | illi] *omitted* Ly **78** admonendi sunt] monendo Bb Fi An We *omitted* Ly | sed] *omitted* Bb Fi An We et Ly | videlicet] *omitted* Ly **79** si] *omitted* Bb | possint] possunt We **81** Augustinum] Augustinus Bb

aliter, occultando. Sunt ergo diversi modi defendendi alium in periculo constitutum.

Secundo ex verbis glose colligitur quod videns clericum verberari et non defendens, si potest, licet peccet, tamen excommunicationis sententiam non incurrit. Et per hoc respondetur ad rationem glose superius allegatam, quia per illam rationem non concluditur quod non defendens clericum, si potest, non peccat, sed quod non incidit in excommunicationis sententiam.

Discipulus: Videtur quod ista ratio non concludit quod non incidit in excommunicationis sententiam. Nam iudex vel iurisdictionem habens, non defendendo clericum cum potest, incidit in excommunicationis sententiam, et tamen nullo predictorum modorum participat clericum verberanti. Quia nec locutione, nec oratione, nec in crimine, nec eius mandato clericus verberatur, nec auctoritatem prestat, quia plus est auctoritatem prestare quam non defendere.

Magister: Potest dici quod innuit glosa quod iudex et superior non defendendo auctoritatem prestat, et ideo incidit in excommunicationis sententiam.

Discipulus: Hec sententia non videtur sufficiens, quia si iudex non defendendo auctoritatem prestat, eadem ratione socius non defendendo causam vel occasionem prestat. Qui autem causam prestat vel occasionem, ita punitur sicut faciens, sicut qui occasionem dampni dat dampnum dedisse videtur (Extra, *De iniuriis et dampno dato* c. *Si culpa*). Ergo si iudex qui non defendit clericum verberatum sententiam excommunicationis incurrit, et quilibet alius qui non defendit clericum, cum potest, excommunicationis sententia innodatur.

Magister: Tu tangis unum motivum fundamentale quorundam dicentium quod quilibet qui potest debet defendere impugnantes papam hereticum, quamvis nesciat papam esse hereticum.

Discipulus: Ex quo istud est unum de motivis illorum, maiorem tractatum de isto usque ad illam materiam censeo

---

90 superius] 1 Dial. 6.42 **110** Extra…culpa] X. 5. 36. 9 col. 1854 **119** usque…120 differendum] Cf. *infra* 1 Dial. 6.50

---

87 Secundo] *omitted* Fi *gap* An **91** concluditur] excluditur Bb Fi An **95** Nam] *garbled* Bb Quia Ly **100** auctoritatem] autoritatem We **102** quod[1]] sicut We ut Ly **105** sententia] responsio We **110** Extra] *omitted* Bb | dato] illato Fi An **111** verberatum] cum potest *added* Ly **112** incurrit] incurrat Ly **113** cum potest] *omitted* Ly **118** illorum] eorum Fi An

differendum. Tamen nunc dic breviter quomodo per glosam predictam ad hoc respondere contingat.

Magister: Potest dici quod quamvis sive iudex sive alius qui clericum non defendat, si potest, mortaliter peccat, ex lege tamen nature neuter sententiam excommunicationis incurrit, quia pena excommunicationis solummodo ex iure positivo infligitur. Pene autem iuris positivi sunt restringende et nullatenus ampliande. Et ideo, salva lege positiva, sententia excommunicationis lata per canonem contra non defendentes clericum ad pauciores quantum permittit canon debet extendi. Cum ergo predictus canon *Quante* salvari potest intelligendo ipsum tantummodo de potestatem et iurisdictionem habentibus, qui gravius peccant non defendendo quam alii, de aliis non debet intelligi, licet alii non defendentes clericum, cum possunt, peccant mortaliter.

Discipulus: Dic ad tertiam obiectionem.

Magister: Ad tertiam respondetur quod hec non est vera 'nullus tenetur ad illud pro quo potest ex pacto pecuniam recipere'. Si quis enim videret alium in articulo extreme necessitatis ex fame, posset licite vendere sibi panem, et tamen si alius non haberet unde emeret vel etiam nollet, teneretur sibi dare gratis panem pro vita sustentanda. Si tamen in necessitate constitutus extrema haberet unde emere sibi necessaria vite ab aliis, a quibus posset emptione sibi acquirere necessaria vite, iste non teneretur sibi gratis necessaria exhibere. Sic in proposito licet recipere pecuniam pro defensione socii si socius potest et vult dare pecuniam, vel apparet alius qui potest et vult eum defendere, vel ipse potest defendere semetipsum. Si autem ipse non potest semetipsum defendere, vel non potest aut non vult dare pecuniam pro defensione sua, alius tenetur eum defendere

---

120 differendum] defferendum Fi An | nunc] tunc Bb | glosam] glosa We **122** sive[1]] *omitted* Ly **123** qui] Ly Vg[2]: *omitted* Bb Fi An We clericum] clericus Fi An | defendat] defenda Bb defendit Ly | peccat] peccet Bb We **124** ex] *gap* Fi An **125** ex] de Fi An **130** Quante] aperte Ly | potest] possit Bb An We Ly poss[t] Fi **132** qui] quod Ly **134** possunt] possint We | peccant] Bb: peccent Fi An We Ly **135** obiectionem] rationem Ly **138** videret] indigeret Ly **141** teneretur] tenetur We **142** constitutus] *omitted* Bb | emere] We: *omitted* Bb Fi An Ly **143** a…144 vite] emere posset, essentque presentes qui vendere vellent necessaria Ly Vg[2] **144** vite] *omitted* Bb Fi An | teneretur] tenetur Fi An Ly **145** in] *omitted* Bb **146** socii] sui *added* Fi An **147** apparet] aliquis Ly **148** ipse] *omitted* Ly

absque pecunia. Poterit tamen postea petere ab eo pecuniam et alius sibi dare tenebitur.

Ad quartam respondet glosa dis. 83, dicens: "*Patet hic quod medicus gratis debet curare pauperem infirmum, quia plus debet valere apud eum vita illius quam propria pecunia ut 86 dis. Non satis. Sed quid si infirmus dives est et nichil vult dare medico nunquid gratis tenetur eum curare ? Videtur quod non cum nemo de suo cogatur facere beneficium, ut 10 q. 2 c. Precarie, cum etiam medicus licite potest recipere mercedem, ut 14 q. 5 c. Non sane ? Dico quod tenetur eum curare suis impensis, et si convaluerit repetat expensas, quia utiliter gessit negotium eius*".

Discipulus: Ista videtur michi fortis allegatio pro assertione prefata, quod scilicet quilibet tenetur in periculo constitutum defendere et iuvare. Cui tamen repugnare videtur quod glosa allegat dicens nemo de suo cogitur facere beneficium (10 q. 2 c. *Precarie*). Unde quomodo ad hoc respondetur expone.

Magister: Dicitur quod illa auctoritas truncate allegatur, quia verba illius capituli 10 q. 2 *Precarie* sunt hec: "*Cum ratio et usus obtineat neminem cui non vult contra utilitatem et rationem cogi de proprio facere beneficium*", que longe aliam sententiam continent quam dicere quod nemo de suo cogitur beneficium facere. Sepe enim lege divina pariter et nature ac etiam lege humana cogitur quis de suo beneficium facere. Aliter enim nemo eleemosynam de suo facere alii teneretur, quod legi divine et nature ac etiam humane noscitur obviare. Nemo tamen contra utilitatem suam et contra rationem cogitur de proprio beneficium facere. Non enim dare eleemosynam de proprio non est contra rationem nec contra utilitatem spiritualem eleemosynam facientis, licet

---

153 glosa…83] *Dictum Gratiani ante* D. 83 c. 1 col. 531 s.v. inferas **158** 10…159 Precarie] C. 10 q. 2 c. 4 col. 1177 **160** 14…sane] C. 14 q. 5 c. 15 col. 1411 **170** verba] C. 10 q. 2 c. 4 col. 1177

---

152 tenebitur] tenenebitur Pz **153** 83] cap. 1 *added* Ly | Patet] Per An | hic] h' An hoc Ly **154** gratis] *omitted* Ww **156** ut…satis] *omitted* Ww | quid] *omitted* Ww **157** eum curare] ipsum iuvare We Videtur…158 non] *omitted* Ww **158** suo] sua Bb | 10] 18 Bb Fi An **159** medicus] *omitted* Ww **161** impensis] expensis Ly **165** tamen] *omitted* Ly **166** allegat] asserit Ly **171** obtineat] obtineant Ly **173** continent] continet Fi An | suo] proprio Ly **175** etiam] *omitted* Ly | quis] quia Bb **176** enim] ei (*abbr.*) Ly | alii] aliis Ly **177** etiam] *omitted* Bb We Ly **178** contra[1]] *omitted* We **180** non] *omitted* Bb We Ly | est…rationem] econtra rationi Bb

quandoque sit contra utilitatem temporalem. Sic etiam defendere socium gratis absque mercede temporali non est contra utilitatem saltem spiritualem nec contra rationem, et ideo sepe cogitur quis lege nature et divina tale beneficium aliis gratis impendere.

Discipulus: Ista responsio videtur apparens. Ideo dic qualiter ad quintam instantiam respondetur.

Magister: Respondetur quod regulare est neminem teneri suis stipendiis militare pro persona privata. Fallit tamen in casu, quia si aliquis militando potest salvare vitam alterius qui non potest sibi reddere stipendium, debet pro eo stipendiis propriis militare salvando vitam eiusdem. Si enim miles in bello viderit socium ab adversariis fortiter impugnatum et in mortis periculo constitutum, debet, si potest, non sperando ab ipso stipendium, ipsum de periculo liberare.

Discipulus: Miles recipit stipendium a principe pro principe et aliis sibi fidelibus defendendis quando potest. Quare debet absque stipendio recipiendo a socio ipsum quando expedierit defensare.

Magister: Sicut miles recipit stipendium a principe etiam pro aliis comilitionibus quando expedierit defendendis, ita quilibet recipit preceptum a Deo et a lege nature pro sociis quando necesse fuerit defendendis. Non minus autem obligatur quis ex precepto divino et lege nature quam ex stipendio recepto a principe. Quare sicut miles tenetur comilitiones defendere quando convenienter potest, ita quilibet tenetur socium defendere quando convenienter potest.

Discipulus: Dic qualiter ad obiectionem ultimam respondetur.

Magister: Respondetur quod quamvis per leges nemo cogatur benefacere, tamen sepe per leges cogitur quis bonum facere. Lex enim neque divina neque humana cogit benefacere, quia sicut dicit Augustinus post verba que

---

216 dicit] C. 23 q. 5 c. 33 col. 1783

---

182 Sic] Sicut Ly **184** spiritualem] defendentis *added* Ly **185** quis] aliquis Ly **188** instantiam] rationem Ly **189** neminem] nemine Bb **191** aliquis] quis Fi An **193** militare] *omitted* Fi An **194** viderit] videret Fi An **199** sibi] *omitted* Fi An Ly **200** a socio] *omitted* Fi **203** expedierit] necesse fuerit We **205** necesse] necessarie Bb **206** lege] legis We **208** comilitiones] comilitonem (*sic*) We comilitones Ly **209** quilibet] socius Ly **214** sepe] vel *added* Bb Fi An **216** sicut] *omitted* Ly

allegasti: "*Benefacere nemo potest nisi elegerit, nisi amaverit, quod est in libera voluntate*". Ex quibus verbis colligitur quod sicut voluntas non potest cogi ita nemo potest cogi benefacere. Potest tamen quis cogi bonum facere, et quandoque quidem absolute, quandoque autem conditionaliter. Et sic per leges divinas et humanas cogitur quis conditionaliter benefacere, scilicet (si voluerit vitare penam temporalem vel eternam) socium, cum potest, defendere.

Discipulus: Istam responsionem rationabilem arbitror, cui tamen glosa sub illo verbo 'cogimini' repugnare videtur, cum dicit: "*Qui enim ex timore benefacit, reputatur non facere*". Ex quibus verbis colligitur quod aliquis potest benefacere ex timore, et ita aliquis saltem timore conditionaliter cogitur benefacere, quemadmodum cogitur bonum facere.

Magister: Respondetur quod glosa intentionem textus Augustini expressius habuisset si dixisset: 'qui ex timore bonum facit reputatur non facere', sicut Augustinus, ut habetur Extra, *De regulis iuris*, dicit: "*Qui ex timore facit preceptum, aliter quam debeat facit, et ideo iam non facit*". Potest tamen dici quod glosa posuit 'benefacere' pro 'bonum facere'. Non est autem dubium quin leges cogant bona facere, et ideo sepe metu legum nonnulli bona faciunt et ita timore benefaciunt, accipiendo 'benefacere' pro 'bonum facere'. Sed Augustinus aliter accipit 'benefacere', quia pro meritorie et ex bona voluntate facere.

Capitulum 45

Discipulus: Allegationes quas supra in diversis capitulis adduxisti ad probandum quod catholici qui possunt de necessitate tenentur papam hereticum impugnantes defendere, tantummodo de scientibus et credentibus papam esse

---

227 glosa] C. 23 q. 5 c. 33 col. 1784 s.v. cogimini **236** Extra…iuris] X. 5. 41. 8 col. 1964

---

220 Potest…facere] *omitted* Ly (Vg*) | cogi] *omitted* Fi An **223** benefacere] *omitted* We **224** eternam] tenetur *added* Ly **227** cogimini] cogitavi Ly **228** enim] *omitted* Ly **234** habuisset] hubuisset Pz **237** iam non] non iam Bb Ly **239** cogant] sepe *added* Ly **240** legum] et timore *added* Ly | nonnulli…timore] nonnulli bona faciunt et sed (=*garbled*) timore Vg (*cancelled by* Vg^2 *substituting* "et timore nonnulli" *then* Pz/Ly *also cancels* "nonnulli") | bona…timore] *omitted* Ly | ita] *omitted* We **242** benefacere] *omitted* Ly **243** ex] *omitted* Bb

hereticum videntur concludere: quod illi soli videlicet qui sciunt aut credunt papam esse hereticum tenentur de necessitate salutis ipsum impugnantes, si possunt, defendere. Non autem videntur ostendere quod nescientes papam esse hereticum teneantur defendere ipsum de pravitate heretica impugnantes. Ideo quod de hoc sentiunt literati propala.

Magister: Rationes ille, saltem multe, non tantum de scientibus papam esse hereticum sed etiam de nescientibus, tamen dubitantibus, videntur procedere. Unde nonnulli putant quod, sicut si aliquis de facto a papa catholico appellaret ipsi heresim imponendo, antequam constaret appellationem huiusmodi non esse legitimam esset appellationi deferendum eiusdem, ita si aliqui impugnant papam hereticum, alii catholici nescientes ipsum esse hereticum et ignorantes an impugnantes ipsum veraciter et iuste impugnent, tenentur, si possunt, taliter impugnantes defendere.

Discipulus: Secundum ista que dicis, hic est locus congruus pertractandi conclusionem tertiam illorum qui tenent quod licet appellare a summo pontifice, quam supra cap. 17 recitasti, et nunc iterum replicasti. Ideo pro illa conclusione primo satagas allegare.

Magister: Quod deferendum sit appellationi a papa catholico pro causa heresis interiecte antequam constet ipsam non esse legitimam multis modis videtur posse probari. Primo autem sic. Non minus deferendum est appellationi pro causa heresis interiecte quam aliis appellationibus pro gravaminibus spiritualibus et levibus interiectis, quia appellatio pro causa fidei interiecta spectat ad ius publicum et utilitatem communem, ergo non minori privilegio gaudere debet quam appellatio interiecta pro utilitate privata. Sed aliis appellationibus est deferendum quamvis non constet quod non sunt legitime eo quod causa allegata non est probata. Ergo multo fortius appellationi a papa pro causa heresis interiecte est deferendum dummodo non constet quod non est legitima.

Discipulus: Tardiores exemplis apertis sepe moventur. Ideo pone exemplum apertum de appellatione a papa catholico interiecta.

45,6 concludere] excludere We | videlicet] scilicet Ly **11** quod] quid Fi An Pz **13** etiam] *omitted* Ly **15** ipsi] ipse Pz **22** est] erit We **23** qui…24 tenent] *omitted* Pz **24** tenent] dicunt Ly | quam] quod Bb Fi An **25** 17] 7 Bb **29** multis] multi Bb **30** autem] *omitted* Ly **35** utilitate] utilitatem Bb **36** est] *omitted* Bb

Magister: Sicut in principio istius materie tibi apertius indicavi, tenentes istam assertionem quod appellationi a papa catholico est deferendum antequam constet appellationem non esse legitimam nolunt ad strictissimam significationem ‘appellationis’ artari, sed utuntur nomine ‘appellationis’ quo poterunt largius, scilicet pro provocatione largissime sumpta, imo etiam, si usus permittit, pro recusatione. Intendunt igitur quod appellationi seu provocationi a papa catholico, vel etiam recusationi, quando allegatur causa que si esset probata deberet legitima reputari, tali appellationi vel recusationi est omnino deferendum.

Tali modo loquendi supposito, ponatur quod aliquis appellat a papa vel recusat eum, allegando et se velle probare firmiter offerendo quod papa tenuit et asseruit fidem christianam esse falsam et fictam, et ideo papatus non potest nec debet officium exercere. Quo posito, dicunt isti quod tali appellationi seu provocationi vel recusationi, quantumcunque causa allegata sit falsa, quia tamen est talis que si esset probata deberet legitima reputari, antequam allegans eam fuerit de calumpnia convictus vel in probatione defecerit, aut per aliam exceptionem legitimam vel alium modum congruum appareat repellendus, tam papa quam alii catholici debent appellationi vel recusationi tali deferre circa talem appellantem vel recusantem, antequam eum malitiose constiterit processisse, nichil penitus innovando. Imo pro tempore illo a iurisdictione summi pontificis est exemptus.

Hoc exemplo posito, probatur quod modo predicto tam summus pontifex quam alii tali appellationi vel recusationi deferre tenentur, et primo sic. Secundum leges favore religionis multa statuuntur contra rationem, quod sane intellectum consonum veritati dinoscitur, quia religio christiana maiori favore dinoscitur esse digna quam quecunque causa privata. Ex quo concluditur quod verba iuris

---

45,44 in principio] 1 Dial. 6.18

---

47 nolunt] volunt Pz **49** pro] *omitted* Bb Fi An **50** etiam] eeiãm Pz si] *omitted* Ly **51** etiam] *omitted* Ly **55** supposito] subposite Bb **56** appellat] appellet We Ly | recusat] recuset We Ly **58** papatus] We Bb Vg: papa Fi An *omitted* Ly *cancelled* Vg^2 **59** officium] papatus *added* Ly Vg^2 **61** tamen] non *added* Bb Fi An **63** calumpnia] et falsitate *added* We **65** repellendus] repellandus Bb | quam] omnes *added* We **66** circa] contra We | talem] taliter We Ly **67** antequam] priusquam Ly **72** Secundum] S^c Fi **73** statuuntur] constituuntur Ly sane…74 consonum] sano intellectui inconsonum Ly Vg^2 **74** quia] vel Bb autem *added* Fi An **76** quecunque] quacunque Bb

in favorem religionis amplianda sunt et nullatenus restringenda. Et per consequens omnia iura canonica et civilia in favorem edita appellantis interpretanda sunt largissime quando appellans pro religione christiana et fide catholica se asserit appellare. Constat autem secundum iura canonica et civilia quod appellationi illius qui pro re alia quam pro fide talem causam allegat que si esset probata deberet legitima reputari, iudex a quo appellat et alii deferre tenentur. Ergo per eadem iura probatur quod appellans a papa allegans quod papa tenet et asserit fidem christianam esse falsam, papa et alii appellationi eius vel recusationi deferre tenentur, quia si hec causa esset probata deberet legitima reputari. Si enim talis appellans probaret legitime papam tenere fidem christianam esse falsam, papa nec super ipsum nec super alium iurisdictionem haberet.

Secunda ratio talis est. Appellationi vel recusationi illius deferendum est (antequam constet eum frustratorie seu malitiose procedere) cui licet pro causa quam allegat ab alio appellare vel alium recusare. Quia sicut omni appellationi vel recusationi legitime deferendum est, ita etiam omni appellationi et recusationi quam non constat esse illegitimam deferendum est. Sed catholico licet a papa appellare vel papam recusare si papa asserit fidem christianam esse falsam. Ergo si pro causa hac quis appellat a papa vel papam recusat pro iudice (antequam constet talem appellationem vel recusationem non esse legitimam) tali appellationi vel recusationi deferendum est. Sed non potest constare talem appellationem vel recusationem non esse legitimam nisi constiterit causam allegatam esse falsam. Ergo antequam constet causam allegatam esse falsam, deferendum est appellationi vel recusationi huiusmodi.

---

80 quando] quia Ly **83** fide] si *added* Ww **90** ipsum] istum Ly **91** super] *omitted* Bb An aliquem *added* We **92** ratio] est Bb | est] Sicut *added* Ly | illius] legitime Ly **93** est] ita etiam omni (*om*. Vg) appellationi et recusationi quam non constat illegitimam esse deferendum est *added* Ly Vgm **94** cui] et Ly | allegat] alleget Ly **95** recusare] et *added* Ly | sicut] sic Ly **96** ita…98 est] *omitted* Ly Vg **98** catholico] *In* Bb, fo. 91v *ends here, and the text* (“licet a papa appellare” etc.) *continues at the beginning of* fo. 89r **99** esse falsam] *omitted* Fi An **100** appellat] ppellat Ly (Pz*) | a…papam] vel a papam Bb | a…recusat] appellationem vel recusationem Vg | a…103 talem] *omitted* Ly (Vg* *retains* “pro iudice...constare talem” *while omitting* “vel recusationi” *as infra*) | papam] *omitted* Fi An **102** vel…103 recusationi] *omitted* Vg **105** antequam…106 falsam] *omitted* Ly Vg **106** deferendum] *omitted* An

Tertia ratio talis est. Si appellationi vel recusationi huiusmodi est minime deferendum, aut hoc est quia causa assignata si esset probata non deberet legitima reputari, aut quia ille a quo appellatur vel qui recusatur est talis persona a qua pro causa tali appellare non licet, vel quia appellans vel recusans est talis persona cui specialiter est interdictum a iure ne pro tali causa appellet, vel quia appellans vel recusans infra tempus statutum a iure non appellat vel non recusat, vel suam appellationem vel recusationem nequaquam prosequitur, vel quia in forma appellationis aliqua que deberent inferri obmittuntur. Quia si aliqua appellatio vel recusatio repellitur, aut est repellenda propter causam non legitimam si etiam esset probata, vel propter defectum appellationis aut prosecutionis, aut propter obmissionem temporis a iure statuti, vel propter conditionem persone a qua appellatur vel recusatur, vel propter conditionem persone appellantis vel recusantis.

Sed propter primum non est dicendum quod tali appellationi vel recusationi est minime deferendum, quia causa assignata (quod papa videlicet tenet et asserit fidem christianam esse falsam) est talis que si esset probata deberet ab omnibus catholicis sufficiens et legitima reputari.

Nec propter secundum, quia a papa si asserit et tenet fidem christianam esse falsam licet appellare, imo est ab omnibus catholicis evitandus.

Nec propter tertium est tali appellationi vel recusationi minime deferendum, quia ponatur quod appellans seu recusans sit bone fame quando appellat vel recusat et talis contra quem nichil obici possit, imo ponatur quod sit rex vel episcopus aut talis opinionis et fame quod contra personam non possit exceptio legitima allegari.

Nec propter quartum est tali appellationi vel recusationi minime deferendum, tum quia, sicut probatum est, tali appellanti vel recusanti non potest currere tempus, cum non sit simpliciter necesse appellare pro tali causa, tum quia

140 probatum est] 1 Dial. 6. 24, 30

111 appellatur] We: appellat Bb Fi An Ly **114** appellet] appellaret Ly **118** vel…119 recusatio] *omitted* Bb **119** non] *omitted* Ly (Pz*) **121** obmissionem] emissionem Bb **122** statuti] stat Bb | qua] quo Bb **123** appellatur] apppellatur (*sic*) Pz | vel[1]] que *added* We **129** sufficiens] sufficientissima We **139** vel recusationi] *omitted* Fi An We a iudice *added* Ly

ponatur quod infra tempus statutum a iure appellet vel recuset et appellationem vel recusationem prosequatur.

Nec propter quintum est tali appellationi vel recusationi minime deferendum, tum quia in hoc casu in favorem fidei christiane non est necesse servare subtilitates iuris, tum quia ponatur quod talis appellans vel recusans nichil de contingentibus et subtilitatibus iuris obmittat.

Patet igitur quod nulla ratio potest allegari quare tali appellationi sit minime deferendum, quia nec ex parte cause assignate, nec ex parte appellantis, nec ex parte persone a qua appellatur, nec ex parte temporis, nec ex parte forme appellationis. Et ita dicendum est, secundum istos, quod tali appellationi seu recusationi est deferendum omnino.

Discipulus: Potest dici quod ratio potest reddi quare tali appellationi seu recusationi est minime deferendum ex parte cause, quia causa est falsa, eo quod papa est catholicus secundum casum.

Magister: Ista responsio frivola reputatur, quia falsitas cause non impedit quominus appellationi vel recusationi sit deferendum antequam falsitas sit probata vel offerens se probaturum causam in probatione defecerit. Aliter enim nunquam esset aliqua appellatio reprobanda cui iudex vel alius rationabiliter detulisset, quod tamen constat esse falsum. Si enim iudex iustam contra aliquem profert sententiam, si ille duxerit appellandum allegans quod sententia est iniqua, iudex quamvis sciat appellationem esse iniquam et causam esse falsam, quia tamen adhuc non est probata causa esse falsa, nec dum appellans in probatione defecit, iudex appellationi sue deferre tenetur. Qui tamen postquam de iniqua appellatione fuerit convictus, exigente iustitia est graviter puniendus.

Discipulus: Alias rationes adducas.

Magister: Quarta ratio pro assertione predicta talis est. Illius appellationi vel recusationi est deferendum (qui appellat vel recusat ex causa que si esset probata deberet legitima reputari) cuius accusatio et testimonium contra superiorem in eadem causa debet admitti. Sed qui voluerit papam de

---

143 ponatur] ponitur Ly **144** prosequatur] proseqt' Ly prosequitur Pz **147** servare] observare Ly **149** et] vel Fi An | et subtilitatibus] *omitted* Bb **150** igitur] primo Bb Fi An | quod] quia Fi An **154** istos] ipsos Ly (Pz*) **156** potest] dari vel Ly **157** seu recusationi] *omitted* Ly Vg **164** cui] an Ly **166** profert] proferret Ly **168** esse] *omitted* Ly **170** dum] etiam Ly **178** et] vel Ly

supradicta heresi accusare vel contra eum testificari, si alias est persona idonea, eius est accusatio et etiam testificatio admittenda. Ergo si ex eadem causa duxerit appellandum, vel eundem superiorem duxerit recusandum, eius appellationi vel recusationi est deferendum. Maior videtur manifesta, quia ex eque levibus causis vel equalibus contingit contra aliquem appellare et recusare ipsum de quibus contingit eum accusare vel contra eum testimonium ferre. Sepe etiam licet aliquem iudicem recusare quando recusans ipsum accusare vel testificari contra ipsum non debet. Minor etiam videtur certa, quia constat quod papa potest de heresi accusari secundum iura, et per consequens contingit contra ipsum super heresi testimonium ferre, quod maxime veritatem habet si papa tenet fidem christianam esse falsam.

Quinta ratio est hec. Ille cuius appellationi vel recusationi merito non defertur, de appellatione iniqua seu frustratoria vituperandus censetur, quia solummodo appellationi et recusationi frustratorie vel inique est minime deferendum. Sed qui appellat vel recusat papam pro iudice se gerente, se offerens probaturum quod papa tenet et asserit fidem christianam esse falsam, ante examinationem cause et antequam convincatur de falsi criminis impositione vel in probatione defecerit, non est vituperandus iuxta sententiam sapientis qui, ut habetur Ecclesiastici 11, ait: "*Priusquam interroges, ne vituperes quemquam*". Ergo tali appellationi vel recusationi, antequam ostendatur iniqua, est deferendum.

Sexta ratio talis est. In dubiis via securior est tenenda (Extra, *De regulis iuris*, c. *Estote* et Extra, *De homicidio*, c. *Ad audientiam*). Sed deferre appellationi vel recusationi pape ex causa predicta est via securior. Nam ex hoc quod tali

---

203 Ecclesiastici 11] Ecclesiasticus 11:7 **207** Extra[1]…Estote] X. 5. 41. 2 col. 1962 particularly in gloss s.v. in meliorem partem | Extra[2]…208 audientiam] X. 5. 12. 12 col. 1705

---

180 supradicta] predicta Ly | testificari] testificare Fi An | alias] aliter An alius Ly **183** superiorem] We: errorem Bb Fi An iudicem Ly **184** videtur] est Ly | ex] *omitted* Ly **186** de] ex Ly | contingit] *omitted* Fi An **187** eum] *omitted* Bb ipsum Fi An | etiam] enim Ly **188** quando…accusare] *omitted* Ly | accusare] accusari Bb **189** non debet] ut patet Ly (Pz*) **191** contingit] *omitted* Fi An | super] de Ly **192** ferre] ferri Ly **197** et] vel Fi An Ly **198** se…199 gerente] *omitted* We **199** gerente] gerentem Ly | se] scilicet Ly | quod] quia Bb Fi An **201** criminis] crimine Fi | in…202 probatione] improbatione Pz **204** ne] non Fi **205** ostendatur] offendatur Pz **206** securior] securio Bb **207** De[1]] *omitted* Fi An **208** vel] et We **209** est] *omitted* Bb

appellationi vel recusationi defertur nullum periculum imminet, neque fidei christiane neque summo pontifici, si est innocens. Si autem talibus appellationibus et recusationibus esset minime deferendum, magna pericula possent fidei catholice imminere. Posset etiam papa, absque metu stricti iudicii et pene condigne, in catholicis fidei corrumpere puritatem. Ergo, securiorem viam sequendo in favorem fidei christiane, est talibus appellationibus et recusationibus deferendum.

Discipulus: Videtur quod talis via non est securior, quia summo pontifici, si talibus esset appellationibus et recusationibus deferendum, multiplicia et magna imminerent dispendia. Posset enim quilibet papam catholicum tanquam hereticum recusare, ex quo fama summi pontificis multipliciter lederetur, et ipse suam innocentiam declarando modis variis vexaretur.

Magister: Ista responsio impugnatur, quia talis via non est securior, quod sic probatur. Illa via que est in favorem fidei christiane et non in probabile dispendium summi pontificis innocentis est securior quam illa via que potest vergere in notabile dispendium fidei orthodoxe et in periculosum favorem pape pravitate heretica maculati. Sed deferre huiusmodi appellationibus et recusationibus interiectis ex causa predicta, antequam legitime constet causam esse falsam, est in favorem fidei christiane et non est in probabile dispendium vel periculum summi pontificis innocentis, quia summo pontifici innocenti plurime vie patent omne periculum evadendi. Non deferre autem huiusmodi appellationibus et recusationibus potest vergere in notabile dispendium fidei orthodoxe, et in favorem pape heretici. Poterit enim libere papa hereticus pravitate heretica corrumpere orthodoxos si nemo contra eum est super crimine heresis audiendus. Deferre ergo huismodi appellationibus et recusationibus est via securior et ideo est tenenda.

Discipulus: Ista ratio dupliciter videtur deficere. Primo quia, sicut dixi, deferre appellationibus et recusationibus huiusmodi potest vergere in personale periculum summi

---

210 nullum] illum Bb **212** et] vel An Ly (Pz*) **213** esset] We: est Bb Fi An Ly **214** etiam] enim We **215** pene] pone Bb | in catholicis] catholice Ly **217** et] vel Ly (Pz*) **219** est] sit Ly **221** deferendum] *omitted* Fi An **228** in] *omitted* Ly **230** in^{2}…231 periculosum] periculum et in Ly **231** favorem] favore Bb *omitted* Fi An | maculati] maculari Fi **234** est^{2}] *omitted* Fi An **235** probabile] personale Ly **237** omne] ēē Bb e^{e} Fi An **245** sicut] ego *added* Ly

pontificis innocentis, quia quilibet poterit eum diffamare et multipliciter fatigare. Secundo deficit quia quamvis non sit talibus appellationibus et recusationibus deferendum, non tamen poterit papa hereticus libere pravitate heretica corrumpere orthodoxos. Quia si aliqui qui sint minime repellendi eum accusare voluerint de heretica pravitate, eis non debet audientia denegari.

Magister: Prima instantia tua frivola multis apparet. Quia, sicut (quemadmodum notatur glosa Extra, *De presumptionibus* c. *Quia verisimile non est*) "*de nemine presumendum est quod bona sua iactet, supra De renuntiatione c. Super eo, et supra De restitutione spoliatorum c. Sollicite*", ita de nemine presumendum est quod gratis confusioni et totius amissioni honoris ac pene pravitatis heretice se exponat. Sed qui appellaret a papa vel ipsum tanquam hereticum recusaret, eidem imponendo quod fidem christianam asserat esse falsam, se confusioni perpetue et amissioni totius honoris et pene pravitatis heretice exponeret. Talis enim propter tanti criminis impositionem tante persone omnibus predictis esset dignissimus. Ergo de nemine qui fuerit bone discretionis et fame est presumendum quod tale quid velit mendaciter imponere summo pontifici. Quare quantumcunque talibus appellationibus et recusationibus deferatur, probabile periculum nequaquam imminet summo pontifici innocenti, quia nullatenus oportet probabiliter formidare quod unquam aliquis tantum crimen summo pontifici innocenti audebit imponere. Et si contingeret quod semel vel bis aliqui ad tantam devenirent insaniam quod mendaciter tale crimen imponerent summo pontifici innocenti et propter hoc appellarent ab ipso vel recusarent eundem, non essent propter hoc tales appellationes vel recusationes regulariter repellende. Quia, sicut in legibus statuendis ita in interpretatione legum, ea que frequenter et

---

255 glosa] X. 2. 23. 10 col. 889 (*misprint for* 789) s.v. concesserit **257** De…258 eo] X. 1. 9. 5 col. 227 **258** De…259 Sollicite] X. 2. 13. 2 col. 622

---

250 poterit] *In* Bb fo. 89v *ends here. The text* ("papa hereticus libere" etc.) *continues at the beginning of* fo. 94r **252** voluerint] voluerunt Pz **255** sicut] sic Ly (Pz*) | glosa] Kn: *omitted* Ww **256** non est] We: non Bb Fi An quia sicut Ly **257** quod] quia Bb Fi An **258** eo] hoc Ww **263** perpetue] pape Ly **264** heretice] se *added* Ly **265** impositionem] impositioni Bb **269** Quare] Quia Bb **271** oportet] debet Fi An **274** aliqui] *omitted* An **275** quod] cum Bb **279** statuendis] stuendis Bb | in] *omitted* Bb

non que raro accidunt sunt pensanda. Quare cum raro vel nunquam accidat quod aliquis appellando vel recusando papam sibi imponat quod fidem abnegaverit christianam (cum ista sit causa que si esset probata deberet legitima reputari), concluditur quod iura que asserunt quod est appellationibus et recusationibus deferendum (in quibus assignatur causa que si esset probata deberet legitima reputari) ad appellationem et recusationem pape in qua pro causa assignatur quod papa fidem christianam asserit esse falsam sunt omnimode extendenda.

Secunda instantia tua per rationem quartam superius factam refellitur, ubi ostensum est quod cuilibet licet accusare papam de heretica pravitate, et eius appellationi et recusationi pro causa heresis est omnimode deferendum, cum minus sit appellare vel iudicem recusare quam accusare eundem.

Capitulum 46

Discipulus: Ex quo allegasti pro assertione dicente quod deferendum est appellationi seu recusationi pape antequam constet talem appellationem vel recusationem non esse legitimam, quia causa videlicet allegata non est probata licet sit talis que, si esset probata, deberet legitima reputari, peto ut pro assertione contraria aliquas allegationes adducas.

Magister: Quod nescientes et dubitantes talem appellationem vel recusationem esse legitimam eidem deferre non debeant, maxime si papa sciens causam esse falsam non defert eidem, videtur posse probari.

Primo sic. Preceptis pape oportet non solum in certis sed etiam in dubiis obedire, cum etiam in dubiis precepto regis sacrilegi miles debeat obedire, teste Augustino qui, ut legitur 23 q. 1 c. *Quid culpatur*, ait: "*Vir iustus, si forte sub rege et homine etiam sacrilego militet, recte potest illo iubente bellare, si vice pacis ordinem servans, quod sibi iubetur, vel non esse contra Dei preceptum certum est, vel utrum sit, certum non est, ita ut fortasse reum faciat regem*

46,15 23…culpatur] C. 23 q. 1 c. 4 col. 1705

281 nunquam accidat] unquam accida Bb **289** omnimode] omnino Fi An **290** Secunda] Et secunda Ly Et Pz | per] contra Bb Pz | per rationem] contra Fi An **291** refellitur ubi] repellitur nam Ly | cuilibet] cui We **292** et[1]] *omitted* We **293** omnimode] omnino Fi An **46,6** que] quod Ly | deberet] posset We **9** vel recusationem] *omitted* Bb non *added* Ly | eidem] eis Ly **11** defert] deferret Ly **14** debeat] deberet Fi An | Augustino] Au[9] Fi **15** legitur] habetur Ly | Vir] *omitted* Bb **16** militet] militem Fi An

iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo serviendi". Ex quibus verbis colligitur quod miles regi sacrilego in dubiis obedire tenetur. Ergo multo magis in dubiis est obediendum summo pontifici. Ex quo concluditur quod dubitantes talem appellationem vel recusationem esse legitimam si papa non defert ei et aliis mandat ne deferant, ipsi ei obedire debent.

Secundo sic. Nulli clerico licet ante tempus sententie ab episcopo suo discedere (8 q. 4 c. *Nonne*). Ergo multo magis propter nullam appellationem vel recusationem ante decisionem cause licet catholicis ab obedientia pape recedere. Ergo post recusationem vel appellationem huiusmodi est in omnibus obediendum pape sicut prius. Ergo si papa precipit tali appellationi vel recusationi nequaquam deferri, dubitantes talem appellationem vel recusationem non esse legitimam ei non deferre tenentur. Aliter oporteret catholicos nescientes papam esse hereticum ab obedientia ipsius recedere, quod nullatenus est tenendum.

Capitulum 47

Discipulus: Non puto quod fortiores rationes quam sint iste due pro assertione predicta valeant inveniri. Ideo plures nequaquam adducas, sed dic quomodo respondetur ad istas.

Magister: Ad primam respondetur de dubiis distinguendo. Nam, sicut distinguitur de ignorantia prout legitur 1 q. 4 § *Notandum* quod alia est ignorantia facti, alia iuris (et ignorantia facti alia est eius quod oportet scire et alia eius quod non oportet scire, et similiter ignorantia iuris alia est iuris naturalis alia civilis), sic est dubitatio facti et dubitatio iuris. Et alia est dubitatio facti quod oportet scire, alia est facti quod non oportet scire. Et similiter alia est dubitatio iuris quod quis scire tenetur, et alia est iuris quod quis non tenetur scire.

---

28 8…Nonne] C. 8 q. 4 c. 1 col. 1139 **47,7** 1…Notandum] *Dictum Gratiani post* C. 1 q. 4 c. 12 col. 777

---

26 obedire] deferre non We **28** c…magis] *omitted* Ly **31** vel] *omitted* Bb **33** deferri] diferri Fi An deferre We **35** oporteret] orporteret Ly (Pz*) **47,4** nequaquam] non Ly **7** 4] c. Crimen *added* Ly | alia[2]] est *added* Ly **8** et[1]] *omitted* Ly | alia[2]] est *added* Fi **9** alia…10 iuris] *omitted* Fi **10** sic est] et alia Pz | est[2]] alia *added* Ly | et] alia *added* Ly **11** est] *omitted* Ly **12** alia[1]…scire] *omitted* **Ly** Vg **13** iuris[1]] *omitted* Ly | scire] non *added* Ly | est] dubitatio *added* We **14** non] *omitted* Ly (Vg*) | scire] et alia est dubitatio iuris quod quis scire non tenetur *added* Ly (Vg*)

Per hoc respondetur ad primam rationem quod quedam sunt dubia que oportet scire, et quedam sunt dubia que non oportet scire. In dubiis autem que non oportet scire est obediendum superiori, et in tali casu loquitur Augustinus in verbis superius allegatis. In dubiis vero que oportet scire non est semper obediendum superiori. Si enim rex vel alius preciperet adorare Machometum vel servare legem iudeorum, quamvis subditus dubitaret tale preceptum esse contra legem Dei et iniquum, nullatenus excusaretur a peccato obediendo, quemadmodum iudei et alii minime excusantur licet nesciant se malefacere.

Sic dicunt in proposito, quod si aliquis dubitat an sit obediendum pape precipienti quod tali appellationi vel recusationi minime deferatur, dubitat de illo quod oportet scire et nullatenus dubitare. Quilibet enim capax rationis scire tenetur quod magis favendum est legi divine quam cuicunque mortali, et ideo occurrendum est magis ubi imminet periculum legis divine quam ubi imminet periculum hominis cuiuscunque mortalis. Quare quilibet scire tenetur quod in derogationem et subversionem legis divine nulli oportet obedire prelato. Tenetur etiam quilibet scire quod si non esset deferendum appellationi vel recusationi huiusmodi antequam constaret eam non esse legitimam, posset legis divine subversio imminere. Posset enim libere papa hereticus absque resistentia legem divinam subvertere, et introducere sectam catholice fidei adversantem. Quare quilibet scire tenetur quod tali precepto est minime obediendum. Et ideo si dubitans obediat a peccato minime excusatur, quia dubitat ubi dubitare non debet.

Discipulus: Omnino videtur irrationabiliter dictum quod quilibet tenetur scire quod tali precepto pape non sit obediendum, cum pauci vel nulli hoc teneant. Ea autem que quilibet scire tenetur noscuntur esse communia quedam que paucis sunt ignota. Ergo non quilibet tenetur scire quod non est obediendum tali precepto summi pontificis.

---

19 superius] 1 Dial. 6.46

---

17 est] semper *added* We **19** vero] autem We **21** adorare] We: adorari Bb Fi An Ly **24** quemadmodum] sicut Ly | nesciant] non sciant Ly **26** dubitat] dubitet We Pz duditet (*sic*) Ly **30** est] *omitted* Fi An **31** mortali] morali Pz **37** constaret] constet Ly **40** Quare] We: Quia Bb Fi An Ly **41** precepto] pape *added* We **45** sit] *omitted* Bb **47** tenetur] non *added* Bb | noscuntur] cognoscuntur Ly | communia quedam] contraria his Ly **48** Ergo] *omitted* Bb | quod] quia Fi

Quod etiam ratione videtur posse probari. Quia spectantia ad mores que quilibet scire tenetur vel pertinent ad ius naturale vel ad ius divinum. Ea vero que sunt de iure positivo non quilibet scire tenetur. Sed non obedire tali precepto non pertinet ad ius naturale, quia tunc esset naturaliter notum. Nec spectat ad ius divinum quia ius divinum in scripturis sacris habetur. In tota autem scriptura divina nulla de hoc fit mentio, ergo non spectat ad ius divinum.

Magister: Respondetur quod sicut natura humana est corrupta per peccatum, ita etiam cognitio humana in multis per varia vitia quo ad multa penitus est amissa. Et ideo si nulli vel pauci tenent quod non est obediendum tali precepto pape, hoc ex corruptione accidit vitiorum. Pauci enim vel nulli inveniuntur qui velint pro veritate incurrere indignationem summi pontificis. Si autem summus pontifex hoc teneret, omnes vel multi de hoc nullatenus dubitarent. Si etiam vellent ad conscientiam suam recurrere, invenirent esse tenendum quod nulli mortali est obediendum in subversionem legis divine, et per consequens quod tali precepto pape cum possit esse in subversionem legis divine non est obediendum quoquo modo.

Cum vero dicis quod spectantia ad mores que quilibet scire tenetur vel pertinent ad ius naturale vel ad ius divinum, dicitur quod verum est aliquo modo. Quia vel sunt principia aut conclusiones iuris naturalis vel divini, aut sequuntur simul ex iure naturali et divino. Et ita est de ista assertione ‘non est obediendum huiusmodi precepto pape’, quia sequitur ex his que sunt de dictamine iuris naturalis et ex aliquibus contentis in iure divino. Quia per rationem naturalem scitur quod quilibet debet preferre legem quam reputat divinam omni mortali. Per legem autem divinam scitur quod lex christiana est lex divina. Ergo per rationem et legem divinam simul scitur quod lex christiana est omni homini preferenda, et per consequens nulli precepto pape in derogationem vel

---

50 etiam] autem Bb Fi | probari] probare Bb **51** pertinent] pertinet Bb **52** vero] enim We **55** naturaliter] naruraliter (*sic*) Ly (Pz*) | spectat] pertinet Ly **57** nulla] nec Pz **60** etiam] et Ly **63** ex] *omitted* Bb **64** incurrere] *In* Bb fo. 94v *ends here. The text* (“indignationem summi pontificis” etc.) *continues at the beginning of* fo. 92r **67** suam] *omitted* Bb **69** subversionem] subversione Ly | quod] *omitted* Fi An **73** pertinent] pertinet Bb **76** et divino] *omitted* Bb **78** que] qui Ly (Pz*) | de] ex Ly **79** divino] et *added* Ly **82** simul] vel Fi An

subversionem legis christiane est aliqualiter obediendum. Et ita spectat quodammodo ad ius naturale et ad ius divinum.

Cum vero dicis quod non pertinet ad ius naturale quia tunc esset naturaliter notum, respondetur quod non est verum, quia multa spectant ad ius naturale tanquam conclusiones que non sunt naturaliter nota.

Cum autem dicis quod de hoc in iure divino nulla fit mentio, respondetur quod de hoc non fit mentio vocaliter in iure divino. In iure tamen divino sicut conclusio virtualiter continetur.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad secundam rationem.

Magister: Dicitur quod non est generaliter verum quod nulli clerico licet ante tempus sententie ab episcopo suo discedere, teste glosa 2 q. 7 c. *Sacerdotes*, que ait: "*Si prelati sunt heretici vel excommunicati, vel non servant canones, vel simoniaci, vel notorii fornicatores, tunc potest recedi ab eis ante sententiam 19 dis. c. Nulli, 16 q. ult. c. Sane et 32 dis. c. Nullus*". Ex quibus patet quod licet clericis in casu ante tempus sententie late ab homine ab episcopo suo vel prelato recedere. Et ideo etiam quandoque a papa ante sententiam latam ab homine licet discedere.

Discipulus: Ista responsio non videtur apparens. Quia, quamvis clerico liceat quandoque ante tempus sententie late ab homine ab episcopo suo vel prelato recedere, hoc tamen non licet ante tempus sententie late a iure. Unde, si prelati sunt heretici vel excommunicati vel simoniaci vel notorii fornicatores, licet sententia non sit lata contra eos ab homine, sententia tamen lata est a iure. Sed propter appellationem seu recusationem alicuius nulla est sententia lata contra papam a iure neque ab homine. Ergo non obstante tali appellatione vel recusatione est pape obediendum sicut prius. Et ita si precipit

---

99 glosa] C. 2 q. 7 c. 8 col. 906 s.v. agant **102** 19…Nulli] D. 19 c. 5 col. 107 | 16…Sane] C. 16 q. 7 c. 15 col. 1545 | 32…103 Nullus] D. 32 c. 5 col. 205

---

87 dicis] probatur Ly **89** spectant] peccant Bb | tanquam] ad *added* Ly **91** in] *omitted* Bb Fi An **92** vocaliter] *omitted* Fi An **102** ante sententiam] *omitted* Ww | 19…Nulli] We: *omitted* Bb Fi An Ly | ult] fi. Ly | 32] 30 Bb 23 Ly **103** quibus] verbis *added* Ly **104** vel…105 recedere] discedere We **105** etiam] *omitted* Ly **106** discedere] recedere Fi An **108** quamvis] licet We **109** ab homine] *omitted* Fi An id est *added* Ly **114** papam] neque *added* We | a…115 iure] *omitted* Fi An **115** vel] et Ly

ne appellationi vel recusationi huiusmodi deferatur, obediendum est.

Magister: Dicitur quod secundum iura et dictamen recte rationis, ante sententiam latam ab homine vel a iure non licet alicui simpliciter a suo prelato recedere. Verumptamen, sicut sepe per appellationem vel recusationem suspensa est iurisdictio alicuius et potestas, vel quantum ad aliquam causam determinatam vel quantum ad omnem causam, ita propter appellationem vel recusationem potest potestas pape suspendi quo ad quedam precepta, ne videlicet aliquid precipiat ante decisionem cause in preiudicium appellantis vel etiam recusantis. Et quemadmodum propter appellationem vel recusationem huiusmodi est suspensa potestas pape quo ad precepta in preiudicium appellantis, ita omnes subditi pape scientes appellationem vel recusationem huiusmodi interiectam, licet nesciant causam esse legitimam, absoluti sunt ab obedientia pape quo ad precepta in preiudicium appellantis vel recusantis. Et ideo sicut tunc papa non debet precipere aliquid in preiudicium appellationis vel recusationis huiusmodi, ita subditi sui quo ad hoc sibi nullatenus obedire tenentur.

Capitulum 48

Discipulus: Miror quod dicitur potestatem pape posse suspendi per appellationem vel recusationem cuiuscunque, cum nullus debeat suspendi nisi ab homine vel a iure. Papa autem ab homine suspendi non potest, cum nullus sit eo superior. Nec potest suspendi a iure. Quia quicunque suspensus est a iure vel est suspensus a iure naturali vel a iure divino vel a iure positivo. Sed potestas pape per huiusmodi appellationem vel recusationem non est suspensa a iure naturali, cum appellationes et recusationes non sint a iure naturali sed ab inventione humana. Nec est suspensa a iure divino propter idem, nec a iure positivo, quia in toto iure positivo de tali suspensione nulla penitus mentio reperitur.

---

117 vel] *omitted* Bb | huiusmodi] *omitted* Fi An | deferatur] differatur Pz **122** appellationem] accusationem Ly **123** et…vel] potestas et vel Bb **124** omnem] communem Bb Fi An **126** quo] quod Fi **127** precipiat] precipiant Fi An | ante…cause] aut determinet esse Ly **128** propter] per Fi An We **129** vel] et Ly **130** appellantis] appellanti Bb **132** causam] eam We **134** vel] et Ly etiam *added* We **48,4** nisi] vel *added* We **7** est[1]…suspensus[2]] *omitted* Bb **10** et] vel Ly | sint] sunt Ly **12** idem] nec a iure divino propter idem *added dittography* Bb quia] quoniam Ly

Magister: Isti de vocabulo ‘suspensionis’ nolunt contendere. Et ideo qualitercunque accipiatur in iure, ipsi insecundum quod importat potestatem in alium ex causa minime ex hoc casu utuntur nomine ‘suspensionis’ secundum quod importat potestatem in alium ex causa minime exercendam. Et isto modo dicunt potestatem pape aliquo modo suspensam per talem appellationem vel recusationem, quia, scilicet, papa de necessitate salutis tenetur non exercere potestatem in appellantem vel recusantem in preiudicium appellationis vel recusationis ipsius. Et ista suspensio est a iure nature, quia est ex dictamine naturali.

Dictat enim ratio naturalis quod si aliquis appellat vel recusat iudicem ex causa que si esset probata deberet legitima reputari, iudex antequam appellans vel recusans de malitia convincatur non debet potestatem exercere in ipsum in preiudicium appellationis vel recusationis ipsius. Et cum dicis quod appellationes et recusationes non sunt a iure naturali sed ab inventione humana, respondetur quod ex hoc non sequitur quod talis suspensio non sit a iure naturali. Peccata enim non sunt a iure naturali. Cohibitio tamen peccatorum est a iure naturali pro statu nature corrupte, licet non pro statu nature institute. Similiter posset dici quod talis suspensio est a iure divino, quia ex iure divino potest ostendi quod papa non debet in talem potestatem in sue appellationis vel recusationis preiudicium exercere.

Capitulum 49

Discipulus: Apparet quod isti per talem suspensionem non aliud intelligunt nisi quod papa tali appellationi vel recusationi deferre tenetur. Ideo obmittamus verbum ‘suspensionis’, et conare probare quod papa tali appellationi vel recusationi deferre tenetur, appellantem videlicet vel recusantem propter appellationem vel recusationem nullatenus molestando ante decisionem cause.

Magister: Quod papa teneatur tali appellationi vel recusationi deferre videtur posse probari primo sic. Papa in hiis que sunt ad alterum non debet dominium vel potentiam

---

14 nolunt] volunt Ly **22** vel] *omitted* Bb **23** ista] ita Ly **30** et] vel Fi An **32** naturali] quia sicut licet Ly | enim] *omitted* Ly **33** peccatorum] sic *added* Ly **34** nature[2]] *omitted* Pz **35** dici] *omitted* Bb | est] *omitted* Bb **37** potestatem] suam *added* Ly **49,4** tenetur] et *added* Fi An **6** vel[2]] We: et Bb Fi An Ly et et (*sic*) Pz **7** propter] per Fi An

contra iustitiam vel misericordiam exercere, iuxta illud beati Petri: "*Neque ut dominantes in cleris*". Sed si papa appellationi vel recusationi huiusmodi non deferat, erga appellantem vel recusantem nec iustitiam nec misericordiam sed dominium et potentiam exerceret. Quod non iustitiam patet, quia ad iustitiam minime spectat appellationi vel recusationi non deferre antequam constet eam non esse legitimam. Nec exercet misericordiam constat, quia nullam facit taliter appellanti vel recusanti appellationi vel recusationi minime deferendo. Exercet ergo potentiam et dominium absque ratione, imo contra rationem. Ergo dampnabiliter peccat.

Secundo sic. Si papa non tenetur tali appellationi vel recusationi deferre, aut hoc est quia nulli appellationi vel recusationi pro causa heresis interiecte deferre tenetur, aut quia scit talem appellationem vel recusationem esse iniquam et causam assignatam esse falsam. Non propter primum, quia si causa assignata esset vera, puta quod teneret fidem christianam esse falsam, tali appellationi vel recusationi deferre deberet. Nec propter secundum, quia falsitas cause non impedit quominus debeat quis appellationi vel recusationi deferre, dummodo sit talis que si esset probata deberet legitima reputari. Relinquitur ergo quod papa tali appellationi vel recusationi deferre tenetur.

Tertio sic. Iudex debet illi appellationi vel recusationi deferre, quamvis sciat eam esse iniquam et causam assignatam esse falsam, cui alii deferre tenentur. Sed alii a papa tali appellationi vel recusationi deferre tenentur. Ergo etiam papa debet deferre eidem.

Ad hoc etiam possunt allegari rationes supra cap. 45 inducte.

Capitulum 50

Discipulus: Post predicta ad interrogationem quam supra proposui, an scilicet nescientes papam esse hereticum teneantur impugnantes papam de heretica pravitate defendere,

---

49,12 illud] 1 Peter 5:3 **41** Ad…42 inducte] PP* **50,3** supra] 1 Dial. 6.45

---

13 Neque ut] Non Ww | cleris] clero Ww **14** deferat] Bb: deferret Fi An We Ly **19** nullam] nulla misericordiam Ly nullam misericordiam Pz **20** appellanti] appella^{ti} Bb **32** debeat] *omitted* Ly **33** deferre] deberet *added* Ly **38** cui] et Bb **50,3** proposui] posui Fi An | scilicet] *omitted* Ly

volo redire. Porro quia fundamenta emulorum summi pontificis discutere cupio diligenter, unum autem de fundamentis eorum est quod appellantes, recusantes, accusantes et testificantes contra papam de heretica pravitate, ac adherentes et faventes eisdem sunt a cunctis catholicis, etiam nescientibus papam esse hereticum, defendendi, ideo posco ut ostendas quomodo possit probari quod impugnantes papam de heretica pravitate sunt tuendi a cunctis catholicis quibus non constat legitimis documentis quod taliter impugnantes inique procedunt. Volo autem sub nomine 'impugnantium' comprehendere appellantes, recusantes, accusantes, testificantes contra papam, et adherentes et prebentes favorem, auxilium, et consilium supradictis et impugnationi eorum. Volo etiam uti nomine 'defensionis' largissime, pro defensione scilicet que fit quocunque modo, verbo vel facto, vel taciturnitate vel omissione, secundum quod dicitur aliquis alium defendere qui eum non prodit vel non manifestat.

Magister: Sic acceptis vocabulis 'impugnantium' et 'defensionis', quod omnes catholici teneantur defendere impugnantes papam, etiam catholicum, de pravitate heretica, antequam constet legitimis documentis eos malitiose procedere, ostenditur primo quadam ratione que tacta est prius cap. 44, que talis est: 'Qui occasionem dampni dat dampnum dedisse videtur (Extra, *De iniuriis et dampno dato*, c. *Si culpa*)'. Ergo similiter qui occasionem persequendi vel molestandi vel iniuriandi dat, persecutionem vel molestiam vel iniuriam intulisse videtur. Sed non defendens impugnantes papam de heretica pravitate, cum potest, occasionem persequendi vel molestandi vel iniuriandi dat, quia si defenderet, ex quo potest, persecutionem vel molestiam vel iniuriam illatam vel inferendam excluderet.

29 Extra…30 culpa] X. 5. 36. 9 col. 1854

7 est] *omitted* Fi An **8** et] *omitted* We **10** etiam] et Ly **11** quomodo] *omitted* An **12** papam] etiam *added* Bb **13** quibus] quando Ly (Pz*) **14** procedunt] procedant We **17** et[1]] *omitted* Bb Fi An **19** fit] a *added* Bb Fi An | quocunque modo] quomodocunque We **20** omissione] commissione Fi An **21** prodit] producit Ly **23** impugnantium] impugnationis Fi An Ly **25** impugnantes] *omitted* Fi An (*added* Anm) **29** videtur] Ly: videtur dinoscitur Bb dinoscitur Fi An We | dato] illato Fi An **30** persequendi] prosequendi Bb | vel] et Fi An **31** molestandi] molestando Bb **36** inferendam] inferentem Bb Fi An

Ergo talis non defendens predictos predicta intulisse videtur vel dinoscitur. Sed nullus debet impugnantibus papam de pravitate heretica, antequam constiterit eos malitiose procedere, persecutionem aut molestiam vel iniuriam irrogare. Ergo quilibet qui potest eos tenetur defendere.

Discipulus: Dare occasionem dampni vel persecutionis aut iniurie aut nocumenti contingit dupliciter, scilicet aut positive, aliquid agendo vel loquendo, vel negative, scilicet aliquid omittendo. Qui primo modo dat occasionem dampni, dampnum dedisse videtur, et reprehensibilis reputatur. Qui autem dat occasionem dampni vel persecutionis vel nocumenti vel molestie sive iniurie aliquid omittendo, non videtur dampnum vel molestiam intulisse, nec culpabilis est censendus. Tunc enim quicunque non iuvaret alium vel non ditaret, et ex hoc accideret dampnum alterius, videretur dampnum dedisse et esset reprehensibilis iudicandus, quod est nimis durum.

Magister: Ista responsio assertionibus sanctorum patrum obviare videtur. Quia ipsi intelligunt quod non solum dampnum dat qui occasionem dampni dat aliquid faciendo vel loquendo, sed etiam qui occasionem dampni dat aliquid omittendo, et quod inde tenetur saltem in conspectu Dei. Hoc auctoritatibus multis videtur posse probari.

Gregorius enim 9us , ut legitur Extra, *De iniuriis et dampno dato*, c. *Si culpa*, ait: "*Si culpa tua datum est dampnum vel iniuria irrogata, seu aliis irrogantibus opem forte tulisti, aut hec imperitia tua seu negligentia evenerunt, iure super his satisfacere te oportet. Nec ignorantia te excusat, si scire debuisti, ex facto tuo iniuriam verisimiliter posse contingere vel iacturam*". Ex quibus verbis colligitur evidenter quod non solum dampnum intelligitur dare qui verbo vel facto occasionem dampni dat. Sed etiam qui per negligentiam aliquid omittendo occasionem dampni dat intelligitur dampnum dare, et ex hoc culpabilis iudicatur.

---

60 Extra…61 culpa[1]] X. 5. 36. 9 col. 1854

---

37 talis] *omitted* We | predictos predicta] taliter papam de pravitate heretica impugnantes cum potest persecutionem vel molestiam aut iniuriam We Vc Ba | videtur…38 vel] *omitted* We **43** scilicet] *omitted* Ly **44** scilicet] *omitted* Ly **48** molestie] moleste Bb **50** censendus] tenendus Ly **54** Ista] *omitted* Bb **62** aliis] alii Bb **63** forte] We: ferre Bb Fi An Ly | tulisti] distulisti Ly | hec] hoc Ly | negligentia] nec gligentia (*sic*) An | evenerunt] evenerit Ly **65** tuo] inde *added* Bb Fi An Ly | verisimiliter] merisimiliter Pz **68** dat] *omitted* Bb **70** dampnum] *omitted* Fi An

Item, qui occasionem mortis dat solummodo aliquid omittendo reus homicidii iudicatur, teste Ambrosio qui, ut habetur dis. 86 c. *Pasce*, ait: "*Quisquis enim pascendo hominem servare poteras, si non pavisti, occidisti*". Ergo consimiliter qui occasionem dampni vel nocumenti dat solummodo aliquid omittendo huiusmodi dampnum vel nocumentum dare videtur, et exinde reus et culpabilis est censendus.

Discipulus: Quamvis allegationes iste magnam apparentiam videantur habere, non video tamen quod generaliter qui occasionem dampni dat aliquod omittendo sit culpabilis iudicandus, cum etiam absque culpa possit quis occasionem dampni dare aliquid faciendo (23 q. 5 c. *De occidendis*). Et ita ex hoc quod aliquis non defendat papam de heretica pravitate impugnantes, quamvis ex hoc quod non defendit sequatur dampnum vel nocumentum eorum, non potest inferri quod talis non defendens sit culpabilis reputandus.

Magister: Istam responsionem vel obiectionem nonnulli nituntur excludere. Ad cuius evidentiam predicte regule, scilicet 'qui occasionem dampni dat etc.', intellectum exponunt. Et primo quidem quando aliquis dat occasionem dampni solummodo aliquid omittendo, secundo quando quis dat occasionem dampni aliquid faciendo vel loquendo.

Quantum ad primum dicunt quod si aliquis occasionem dampni dat solummodo aliquid omittendo, aut tenetur illud facere, et tunc ex tali omissione tenetur et culpam incurrit. Hinc in Exodo legitur, et recitatur Extra, *De iniuriis et dampno dato*, c. *Si bos*: "*Si bos alienus cornupeta esset ab heri et nudius tertius, et non custodivit eum dominus suus, reddet bovem pro bove*". Ubi dicit glosa super verbum "non

---

73 dis…Pasce] D. 86 c. 21 col. 549 **83** 23…84 occidendis] C. 23 q. 5 c. 8 col. 1771 **98** legitur] Exodus 21:36 | Extra…99 bos[1]] X. 5. 36. 3 col. 1852 **101** glosa] *Ibid*., s.v. non custodivit

---

73 86] 8x (*garbled*) We **74** poteras] poteris Ww | pavisti] paveris We Ly **76** solummodo] solum Fi An | huiusmodi] hïc Ly hoc Pz **78** censendus] tenendus Ly **79** iste] *omitted* Fi An **82** quis] aliquis Bb **84** defendat] defendit We Ly eos qui *added* Ly **85** impugnantes] impugnant Ly (Pz*) **86** sequatur] se^{r} Pz **89** Magister] *gap* An **90** predicte…91 scilicet] predictiones Bb **92** quidem] quidam Ly (Pz*) | aliquis] quis We **93** omittendo] committendo Bb **96** dat] *omitted* Fi **97** tenetur et] *omitted* Ly **98** in] *omitted* Fi An **99** c…bos[1]] *omitted* Ww **100** nudius] nudi Bb | custodivit eum] We: custodierit Bb Fi An Ly | suus] eius Ww **101** verbum] verbo We Ly

custodivit": "*Supple, et alterius bovem occiderit, unde tenetur, quia culpa sive negligentia ipsius dampnum datum est, qui debuit diligentiam adhibere*". Ex quibus datur intelligi quod ideo dominus bovis non custodiendo tenetur si bos suus dampnum fecerit, quia debuit diligentiam adhibere ex quo scivit bovem suum cornupetam.

Si autem aliquis dat occasionem dampni solummodo aliquid omittendo, si non tenebatur facere quod omisit, qualecunque dampnum acciderit ex occasione data, ille qui occasionem dampni dedit est immunis a culpa. Quod Exodi 21 lex divina insinuare videtur, ubi sic legitur: "*Si bos cornu petierit virum aut mulierem, et mortui fuerint, lapidibus obruetur et non comedentur carnes eius dominus quoque bovis innocens erit, quod si bos cornupeta fuerit ab heri et nudius tertius et contestati sunt dominum eius nec reclusit eum, occideritque virum aut mulierem, et bos lapidibus obruetur et dominum illius occident*". Ex quibus verbis datur intelligi quod si ex non reclusione bovis quando dominus ipsum recludere non tenetur mors viri vel mulieris acciderit, domino non recludenti minime imputatur. Et ita qui occasionem dampni dat aliquid omittendo quod facere non tenetur culpabilis minime iudicatur.

Secundo dicunt quod si quis dat occasionem dampni aliquid faciendo, aut dat operam rei licite aut rei illicite. Si rei illicite, omne dampnum quod sequitur ei imputatur. Si dat operam rei licite aut adhibet diligentiam quam debet, et sibi nullum dampnum quod sequitur imputatur. Aut non adhibet diligentiam debitam et tunc dampnum quod sequitur sibi imputatur.

Discipulus: Ista valde rationabilia michi videntur, sed non video quomodo ad propositum debeant applicari.

Magister: Nonnullis apparet quod demonstrative potest ostendi quod impugnantes papam de heretica pravitate sunt a catholicis defendendi. Ut tamen ratio eorum magis appareat,

---

112 legitur] Exodus 21: 28-29

---

102 custodivit] custodierit Fi An Ly **103** sive] sine Ly (Pz*) | ipsius] We: *omitted* Bb Fi An Ly **104** adhibere] exhibere Ly | quibus] verbis *added* Ly **108** aliquis] quis Ly | occasionem] occasione We **112** cornu…113 petierit] cornupeta percusserit Ly **114** dominus quoque] dominusque Fi An **115** erit] o^t^ Bb **116** reclusit] recluserit Bb Fi An We incluserit Ly **117** occideritque] occiderit Bb Fi An | aut] et Ly (Pz*) **119** dominus] *omitted* Bb **120** acciderit] accidit Ly **121** domino] dominus Fi An **128** Aut] Si autem Ly **129** et] *omitted* Ly | sibi] ei An Ly **133** Magister] Per ista *added* We

probant primo istam conclusionem: quod videlicet taliter impugnantes papam de heretica pravitate si queruntur vel ducuntur ad mortem sunt a morte corporali per catholicos, si valuerint, liberandi. Et ex ista conclusione inferunt quod ab omni persecutione et periculo sunt a catholicis eruendi.

Discipulus: Proba primo quod tales sunt a morte corporali liberandi.

Magister: Hoc ostenditur auctoritate Salomonis (que allegata est supra) qui ait: "*Erue eos qui ducuntur ad mortem*" etc. Hoc etiam Augustinus, ut legitur 23 q. 4 c. *Ipsa pietas*, videtur asserere manifeste, dicens quod si duo fuerint in domo ruitura, si possumus ambos liberare, tenemur, quia, ut dicit ibidem: "*Nisi faceremus non immerito crudeles iudicaremur*". Si etiam duo fuerint in aliqua domo ruitura et neuter vult exire, sed unus vult necare seipsum si alter fuerit liberatus, illum unum a morte liberare debemus. Similiter si multi essent in domo ruitura et si unus solus liberaretur omnes alii seipsos precipitio vellent occidere, illum unum eruere deberemus. Igitur quilibet tenetur alium etiam invitum et nolentem a morte liberare, si potest, etiam si ob talem liberationem unius alii vellent seipsos occidere. Ergo multo fortius, si quis invite et iniuste trahitur ad mortem, alii qui possunt eum a morte liberare, tenentur. Ex quo sequitur quod qui possunt debent quesitos ad mortem defendere.

Et ita si quis vult impugnantes papam de pravitate heretica querere ad mortem, catholici qui possunt, vel armis resistendo si competit ipsorum personis, vel querentes eos ad mortem verbis monitoriis aut increpatoriis aut supplicatoriis et aliis modis quibus possunt, a tanta nequitia compescendo, vel quesitos ad mortem occultando vel non tradendo, eos debent defendere.

Discipulus: Per istam rationem quicunque videret latrones et homicidas ac alios malefactores dampnatos a iudice duci ad mortem eos si posset liberare deberet.

---

144 supra] 1 Dial. 6.43.50-56* (*citing* Proverbs 24.11) **145** 23…146 pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1733

---

136 primo] igitur Bb Fi An **137** si] *In* Bb fo. 93v *ends here. The text* ("queruntur vel ducuntur"etc.) *continues at the beginning of* fo. 95r **140** persecutione] perse Bb **144** qui[1]] sic *added* Ly **145** etiam] *omitted* Ly **148** Nisi] si Fi An | non immerito] *omitted* Ww **150** sed] si Fi An Ly | necare] interficere Ly **154** deberemus] debemus Ly | etiam] *omitted* Bb *cancelled* Fi **155** si[2]] *omitted* Fi **157** trahitur] traditur Fi **163** aut increpatoriis] *omitted* Ly **164** et] vel We

Magister: Ad istam instantiam respondetur quod secus est de illis qui, servato ordine iudiciario, condempnantur ad mortem, et de illis qui absque cause cognitione propter hoc quod volunt superiorem impugnare pro causa pro qua licet superiorem impugnare mortis periculo exponuntur. Primi enim non sunt liberandi, quia semper presumitur pro his que fiunt a iudice et pro sententia eius, nisi fuerit legitime reprobata vel per appellationem vel per alium modum congruentem suspensa. Et ideo tales dampnati non sunt a morte liberandi nisi a sententia iudicis legitime appellatum existeret. Tunc enim liberandi essent ab illo qui posset. Secundi vero liberandi sunt ab illis qui convenienter possunt. Et ideo si papa mandaret aliquos capi et duci ad mortem propter hoc quod eum de pravitate heretica impugnare nituntur, liberandi essent, quia in hoc casu presumendum esset pro impugnantibus papam et non pro papa.

Quod autem presumendum esset pro impugnantibus papam ostenditur. Quia sicut unusquisque presumitur bonus nisi probetur contrarium, ita de quolibet presumendum est quod bene agit illa que agit nisi contrarium constiterit per legitima documenta. Et ideo si quis facit illud quod bene fieri potest, presumendum est quod bene facit antequam contrarium constiterit, quia ea que bene et male fieri possunt in meliorem partem interpretenda sunt. Cum ergo possibile sit quod aliquis rite et iuste ac veraciter impugnet papam de heretica pravitate, presumendum est de quolibet impugnante papam de heretica pravitate quod rite et iuste faciat, antequam constet contrarium. Pro impugnantibus ergo papam de heretica pravitate presumendum est, antequam legitimis documentis constiterit quod malitiose impugnant et inique.

---

192 quia…193 sunt] Cf. also 1 Dial. 3.9 (OP V, pp. 127. 35-128.43), 1 Dial. 6.50 192-193*, 1 Dial. 6.79.670-672*, 1 Dial. 7.4, 24 (OP VII)

---

170 instantiam] *omitted* Ly **171** condempnantur] condempnatur Fi An **172** cause] *omitted* Fi An **173** superiorem] impugnare pro causa pro qua licet superiorem (Vgm) | pro[1]…174 impugnare] *omitted and transferred infra to line 183** Ly (Pz*) | pro[2]] We: *omitted* Bb Fi An **175** liberandi] a morte *added* Ly **177** per[2]] *omitted* Fi An **178** congruentem] convenientem We | a…179 morte] *omitted* Fi An **179** legitime] *omitted* Ly **180** qui] *omitted* Bb **181** Secundi] Si Bb Fi An **182** et] vel Fi An **183** impugnare] pro causa pro qua licet superiorem impugnare *added* Ly (Pz*) **189** illa…agit[2]] *omitted* Ly **191** facit] faciat We **196** iuste] hoc *added* We **198** pravitate] impugnantes *added* Ly (Pz*) **199** quod] non *added* Ly (Pz*) | et] neque Ly

Quod autem non sit presumendum pro papa qui ante iudicium preciperet taliter impugnantes neci tradi vel etiam carceri mancipari aut alias dure tractari, probatur. Nam non est presumendum pro illo qui iudicium subterfugit, imo presumendum est contra illum (Extra, *De presumptionibus* c. *Nullus* et 11 q. 1 c. *Christianis* et 3 q. 9 c. *Decernimus* et dis. 74 c. *Honoratus*). Sed papa qui mandaret taliter impugnantes ipsum neci tradi vel dure tractari, iudicium subterfugeret. Ergo non esset presumendum pro illo sed contra ipsum.

Discipulus: Iste allegationes dupliciter videntur deficere. Primo quia pro illo est minime presumendum qui iudicium subterfugit quando tenetur stare iudicio. Papa autem non tenetur stare iudicio. Ergo si iudicium subterfugit non est propter hoc presumendum contra ipsum. Secundo deficiunt quia non est presumendum pro illo qui presumitur ex invidia et non ex caritate procedere. Sed qui papam de heretica pravitate impugnaret presumendum esset quod non ex caritate sed ex invidia impugnaret, quemadmodum presumitur accusationem potius fieri causa invidie quam caritatis (6 q. 1 c. *Si omnia* in textu et glosa et 2 q. 6 c. *Decreto* in glosa et 2 q. 7 c. *Si quis episcopus*, ubi canon vocat accusationem illaudabilem actionem). Ergo pro impugnantibus papam de heretica pravitate est nullatenus presumendum, sed presumendum est contra eos sicut contra detractores.

Magister: Ad primam istarum instantiarum nonnulli respondere nituntur dicentes quod papa tenetur stare iudicio si apparuerint aliqui, qui legitima exceptione repelli non possunt, qui eum voluerint de pravitate heretica accusare. Cum enim, ut dicunt, constet aperte quod papa potest de heresi accusari, patenter infertur quod aliqui sunt qui valent

---

204 Extra…205 Nullus] X. 2. 23. 4 col. 786 **205** 11…Christianis] C. 11 q. 1 c. 12 col. 1193 | 3…Decernimus] C. 3 q. 9 c. 10 col. 999 | dis…206 Honoratus] D. 74 c. 8 col. 475 **219** in textu] C. 6 q. 1 c. 7 col. 1055 | glosa[1]] *Ibid.* s.v. invidie | glosa[2]] C. 2 q. 6 c. 11 col. 870 s.v. emulorum | 2[2]…220 episcopus] C. 2 q. 7 c. 50 col. 935

---

204 contra illum] contrarium Ly **205** 11] 5 Fi An | Christianis] Christianus Ly | Decernimus] Decrevimus Ly **206** Honoratus] Honoratis Ly **207** ipsum] *omitted* Fi An **208** pro] de Bb Fi An | illo] ipso We **210** Primo] *omitted* Ly **211** stare] in *added* Ly **212** stare] in *added* Ly **217** ex] *omitted* Fi An **219** et[1]] in *added* Fi An | et[2]…glosa[2]] *omitted* Ly et 2 q. 6 in et in glosa (*sic--- scripted then cancelled* Vg) | 2[2]] eadem We **220** vocat] notat Ly **221** pro] *omitted* Bb **222** pravitate] pravitatem Bb **225** stare] in *added* Ly **228** papa] *omitted* Ly | potest] dicit Bb

papam de heresi accusare. Ex quibus sequitur evidenter quod papa in tali casu iudicio stare tenetur. Et ideo si iudicium subterfugit reddit se suspectum, et est contra ipsum merito presumendum.

Ad secundam dicitur quod non est semper presumendum quod impugnans papam de heretica pravitate, sive appellando, sive recusando, sive accusando, sive testificando, causa invidie moveatur. Nec est semper presumendum quod accusatio ex invidia non ex caritate procedat. Imo nisi apparuerit aliquod indicium invidie speciale, presumendum est quod accusatio ex caritate fiat, cum accusare etiam prelatum, circumstantiis debitis observatis, ad rectitudinem et Dei timorem pertineat, teste Gregorio qui, ut legitur 2 q. 7 c. *Sicut*, ait: "*Sicut (inquit) laudabile discretumque est reverentiam et honorem debitum exhibere prioribus, ita rectitudinis et Dei timoris est, si qua inter eos indigent correctione, nulla dissimulatione postponere, ne totum (quod absit) corpus incipiat morbus invadere, si languor non fuerit curatus in capite*". Ex quibus verbis datur intelligi quod non est presumendum statim accusationem prelati fieri ex invidia, sed ex zelo boni communis.

Ad allegationes tuas respondet glosa 2 q. 7 c. *Si quis episcopus*, super illo verbo "illaudibilis intentionis" dicens: "*Vel dic illaudabilem quo ad vulgi opinionem. Nam alias presumitur quis bono zelo accusare, ut Extra, De dolo et contumacia, c. Veritatis in parte decisa Ex caritate enim debet provenire accusatio (Extra, De accusationibus c. Si quis episcopus) et qui accusat publice salutis custodiam gerit, ut Cod. De famosis libellis, lege una*". Ex quibus verbis

---

243 2…Sicut[1]] C. 2 q. 7 c. 46 col. 933 **252** glosa] C. 2 q. 7 c. 50 cols. 936-937 s.v. illaudabilis intentionis **255** Extra…256 in] X. 2. 14. 8 col. 659 **257** Extra…258 episcopus] X. 5. 1. 2 col. 1573

---

231 tenetur] videtur Fi **236** sive recusando] We: *omitted* Bb Fi An Ly **237** moveatur] movatur Bb **239** nisi] si non We **242** pertineat] pertinet Bb **243** inquit] *omitted* Ww **244** laudabile] et *added* Ly discretumque] discretum An Ly | debitum] *omitted* Ww **245** qua] qua *or* contra Bb **246** inter eos] in eis sunt que Ww | indigent] indiget Bb dissimulatione] dissimulationem Bb **247** incipiat…248 invadere] morbus invadat Ww **250** boni…251 communis] caritatis Ly **253** illaudibilis] illaudabilem Ly | intentionis] *omitted* Ww **254** alias] aliter An Ly **255** ut] vel Bb **256** in…decisa] est verbum Ww **257** accusationibus] detractionibus We **258** et] *omitted* Bb Fi An **259** ut] u Bb | Cod] S Fi

colligitur quod non est semper presumendum ex invidia accusationem fieri. Imo si accusans fuit hactenus bone fame, nec apparet quod fuerit inimicus accusati, nec facile litigans, nec vilis aut levis persona, sed omni suspicione carens, presumendum est quod bono zelo accusare proponat.

Et consimiliter est dicendum de impugnantibus papam de heretica pravitate. Non est enim verisimile quod aliquis bone fame et opinionis, mansuetus et humilis, litigia minime querens, discretus et providus, se velit periculis infinitis exponere papam de pravitate heretica impugnando, nisi conscientia urgeatur. Quare presumendum est, antequam contrarium appareat, quod impugnans papam de heretica pravitate, et per consequens confusioni perpetue, imo pluribus mortibus et mortis periculis se exponens, zelo fidei orthodoxe (quam vite corporali videtur facto preponere) moveatur. Et ideo omnes impugnantes papam de heretica pravitate, antequam constiterit legitimis documentis quod malo zelo moventur, sunt a catholicis qui possunt defendendi, qui etiam eis zelo fidei orthodoxe, prout statui et officio cuiuslibet congruit, tenentur impendere consilium, auxilium, et favorem. Et similiter, si taliter impugnantes fuerint deprehensi malo zelo moveri, quia vel de falsitate convincuntur vel in probatione eorum que imponunt pape deficiunt, sunt acerrime puniendi, et videtur quod essent curie seculari tradendi.

Patet igitur, secundum istos, quod si impugnantes papam de heretica pravitate queruntur ad mortem, sunt a catholicis defendendi. Ex quo infertur quod etiam ab omni sunt persecutione et periculo liberandi, quia consimilis ratio videtur quod sint liberandi a maiori periculo et minori.

Capitulum 51

Discipulus: Puto quod si omnes rationes pro assertione predicta quantum possemus profundius discutere moliremur, librum maximum faceremus, et forte omnes difficultates tactas a iuristis de appellationibus, recusationibus,

---

261 fuit] sit Ly **266** enim] autem Ly **269** exponere] *omitted* Bb **273** mortibus et] *omitted* Ly **274** preponere] proponere An Ly **277** moventur] moveantur Ly **278** statui et] statim ex Ly **280** similiter] Bb: consimiliter Fi An We Ly **281** vel] *omitted* Ly **283** acerrime] a crimine Fi Pz **286** pravitate] pravitates Bb **288** consimilis] consimiliter et eadem Ly **289** videtur] *omitted* Fi An | quod] et *added* Ly

denuntiationibus, inquisitionibus, testificationibus, exceptionibus, accusationibus, detractionibus, diffamationibus, calumpniis, probationibus, presumptionibus, et purgationibus, disserere cogeremur. Ideo absque perscrutatione subtili aliqua alia media brevissime tange quibus videatur ostendi assertio memorata, nam illis omnibus intellectis, melius sciam dominum summum pontificem ab oppositionibus emulorum defendere.

Magister: Secunda ratio ad probandum quod omnes catholici, qui congrue possunt, tenentur defendere impugnantes papam de heretica pravitate (antequam constiterit quod malo zelo procedunt), si fuerint in periculo constituti, talis est. Unusquisque tenetur alii facere quod sibi vult fieri, teste Veritate que Matth. 7 ait: "*Omnia ergo quecunque vultis ut faciant vobis homines et vos facite eis. Hec est enim lex et prophete*". Et Luc. 6 ait: "*Prout vultis ut faciant vobis homines et vos facite illis similiter*". Sed unusquisque, propter zelum bonum periculis mortis vel aliis quibuscunque expositus, rationabiliter vellet ab aliis defendi, foveri, et iuvari. Ergo quicunque videt alium in mortis periculis vel aliis constitutum propter impugnationem pape de heretica pravitate, quam presumit vel presumere debet ex bono zelo procedere, tenetur eum, si potest, defendere, fovere, et iuvare.

Tertia ratio est hec. Qui sunt audiendi in aliqua causa sunt etiam defendendi, si querantur ad mortem pro tali causa. Sed volentes impugnare papam de heretica pravitate sunt in favorem fidei audiendi. Ergo sunt etiam defendendi.

Quarta ratio est hec. Sicut ad legislatorem pertinet providere subiectis ne criminentur iniuste, ita ad ipsum spectat cavere ne delinquere valeant insolenter. Sed Deus est perfectissimus legislator, cuius subiecti sunt summus pontifex et catholici universi. Ergo sicut ad legem divinam omnibus datam catholicis spectat providere summo pontifici

---

Capitulum 51,19 ait] Matthew 7:12 **21** ait] Luke 6:31

Capitulum 51,6 inquisitionibus] et *added* Bb Fi An Ly testificationibus] testibus Ly **7** detractionibus] *omitted* Ly **8** probationibus] provocationibus Ly **10** alia] *omitted* Ly **13** oppositionibus] opinionibus Fi An Ly **14** Magister] *omitted* Ly (Pz*) **20** quecunque] que We | homines] ita *added* We | eis] Ly Vg: illis Bb Fi An istis We similiter *added* Ly **21** Hec] Hoc Ly | Et] Etiam Bb **24** quibuscunque] malis *added* Ly **26** periculis] periculo Ly **33** Ergo… defendendi] *omitted* Bb **36** spectat] sp^{c} Bb | Sed Deus] Deus autem We **39** omnibus datam] *omitted* Bb | providere] provideri Bb An

ne a subditis suis criminetur iniuste, ita ad legem divinam spectat cavere ne summus pontifex in suorum subditorum perniciem et fidei periculum christiane delinquere valeat insolenter. Sed si impugnantes papam de heretica pravitate non essent a catholicis defendendi, papa libere absque metu legis cuiuscunque posset predicare, docere, et tenere pravitatem hereticam insolenter in catholicorum perniciem et periculum fidei orthodoxe. Ergo taliter impugnantes papam sunt a catholicis defendendi.

Quinta ratio est hec. Ad caritatem fraternam spectat proximis in cunctis suis necessitatibus subvenire, iuxta illud beati Iohannis Apostoli in canonica sua 1 cap. 3: "*Qui habuerit substantiam mundi et viderit fratrem suum necessitatem habere et clauserit viscera sua ab eo quomodo caritas Dei manet in eo?*", quasi diceret 'nullo modo'. Et ideo subdit: "*Non diligamus verbo nec lingua sed opere et veritate*". Ex quibus verbis colligitur quod omnes tenemur proximis, cum indigent, si possumus, non solum verbo aut lingua sed etiam veritate et opere subvenire. Quod maxime continet veritatem quando presumimus vel debemus presumere proximos nostros absque culpa sua et ex bonitate sua in necessitatem vel indigentiam quam sustinent incidisse. Sed si videmus impugnantes papam de heretica pravitate in gravibus periculis constitutos, si non constet nobis legitime quod ex malo zelo procedunt, debemus presumere ipsos ex zelo bono et bonitate sua in talia pericula incidisse. Ergo tunc eis maxime subvenire tenemur, et per consequens eos, si possumus, defendere et liberare tenemur.

Sexta ratio est hec. Magis tenetur catholicus catholicum defendere ne pro fide catholica patiatur iniuste, quam teneatur servus defendere dominum suum ne sibi pro causa temporali iniuria inferatur. Sed servus, quamvis iurisdictionem non habeat, debet defendere dominum suum ne sibi pro causa temporali iniuria inferatur. Ergo multo magis catholicus,

51 in…sua] 1 John 3:17 **55** subdit] 1 John 3:18

40 criminetur] criminentur Bb Fi **45** posset] potest Ly (Pz*) **46** in] *omitted* Bb **47** orthodoxe] etc. *added* Ly **51** Apostoli] *omitted* Fi An Ly | in] *omitted* Bb We | sua] We: *omitted* Bb Fi An Ly **52** mundi] huius *added* Ww | suum…53 habere] *omitted* Bb **53** quomodo] quo Bb **61** in] *omitted* Ly | sustinent] sustinet An **64** debemus] oportet Ly **66** tenemur] temus Bb debemus We **69** pro] *omitted* Fi **70** servus] sermo Bb

etiam non prelatus, catholicum debet defendere ne pro fide catholica contra iustitiam patiatur.

Septima ratio talis est. Illum debet unusquisque, si potest, defendere, qui patitur pro causa quam quilibet tenetur vite corporali preponere. Sed causam fidei catholice quilibet debet vite corporali preponere. Ergo omnem patientem pro fide catholica quilibet debet defendere, si potest. Sed qui cernit impugnantes papam de heretica pravitate (antequam convincantur de malo zelo) periculis propter huiusmodi impugnationem expositos, presumere debet quod pro fide catholica patiantur. Ergo tunc eos, si potest, tenetur defendere.

Octava ratio est hec. Qui tenetur bonum alterius procurare, debet malum eiusdem, si potuerit, removere. Sed quilibet catholicus tenetur, si potest, bonum impugnantium papam de heretica pravitate procurare. Aliter enim non diligeret ipsos sicut seipsum. Ergo si viderit eos in periculo constitutos, debet eos a periculo, si potest, liberare.

Nona ratio est talis. Quilibet catholicus magis tenetur liberare personam proximi propter impugnationem pape heretici de heretica pravitate in periculo constitutam, quam teneatur asinum vel iumentum inimici sui, si prostratum viderit, sublevare. Sed quilibet tenetur asinum inimici sui, si prostratum viderit, sublevare, teste lege divina que, ut habetur Exod. 23, ait: "*Si videris asinum odientis te iacere sub onere non pertransibis sed sublevabis cum eo*". Ergo multo fortius, si viderit catholicum quem nescit errare pati iniuriam vel in periculo constitutum propter zelum fidei orthodoxe, ipsum liberare tenetur, si potest.

Decima ratio est hec. Unusquisque proximum suum sicut seipsum debet diligere (Matth. 22). Ergo quilibet debet facere alii in extremo periculo constituto quod vult facere pro seipso. Sed quilibet vult seipsum defendere. Ergo quilibet tenetur defendere proximum suum in periculo constitutum,

---

97 ait] Exodus 23:5 **103** Matth 22] Matthew 22:39

---

74 etiam] *omitted* Ly **76** talis est] est hec Ly **78** Sed…79 preponere] *omitted* Ly Vg **79** debet] tenetur We (*cancelling* "debet") | omnem] *omitted* Ly **82** convincantur] convincatur Bb **84** patiantur] patiuntur We **85** ratio…hec] est talis Fi An **86** eiusdem] eius Ly **87** si potest] *omitted* Ly **89** eos] *omitted* Ly **91** est talis] *omitted* Fi An est hec Ly **92** liberare] diligere Ly **93** heretici] *omitted* We **94** sui] *omitted* Ly **95** sui] *omitted* We **97** 23] 13 We | onere] honere Fi An **98** cum eo] eum Ly **99** vel] *omitted* Bb **100** periculo] periculum Ly | fidei] catholice *added* Bb Fi An **102** est hec] *omitted* Fi An **103** seipsum] semetipsum Bb | 22] 12 We

maxime si propter iustitiam periculum sustinere videtur. Quilibet ergo, si viderit proximum suum in periculo constitutum propter hoc quod impugnat papam de heretica pravitate, et non constat sibi quod malo zelo movetur, ipsum tenetur defendere.

Undecima ratio est hec. Illud quod extra tempus necessitatis est licitum, tempore necessitatis extreme est debitum, cum videamus multa, que extra tempus necessitatis extreme sunt illicita, tempore necessitatis extreme esse non solum licita sed etiam debita. Dare enim rem alienam pauperi pro sustentatione sua extra tempus necessitatis est illicitum, secundum quod sacri canones testantur aperte, et ratio manifestat. Dare tamen rem alienam pauperi pro sustentatione nature tempore necessitatis extreme, quando scilicet aliter pro illo tempore sustentari non potest, est debitum. Qui enim viderit pauperum mori fame, et non posset sustentare ipsum nisi dando sibi panem alienum, si non appareret alius qui vellet aut posset pauperi subvenire, peccaret mortaliter nisi panem alterius sibi preberet. Illud igitur quod extra tempus necessitatis extreme est licitum, pro tempore necessitatis extreme est debitum.

Sed defendere impugnantes papam de pravitate heretica extra tempus necessitatis extreme est licitum, saltem si papa non precipit contrarium. Ergo tempore necessitatis extreme defendere taliter impugnantes papam, sive papa precipiat contrarium sive non, est debitum. Papa enim non potest precipere contra illud quod homo debet alii tempore necessitatis extreme, nisi ipse per se vel per alium necessitatem extremam patienti voluerit ministrare. Non enim posset papa precipere cuicumque non pascere de alieno pauperem constitutum in extrema necessitate, si aliter non posset pascere ipsum, nec papa per se nec per alium vellet pascere eum, nec appareret alius qui posset eius indigentie subvenire. Nichil enim potest papa precipere quod obviat caritati fraterne. Ergo consimiliter non potest papa precipere

---

109 quod] non Bb **112** Illud] Id Ly **113** est[1]…necessitatis[2]] *omitted* Bb **116** enim] autem Fi An **121** aliter] ille *added* Ly (Pz*) | illo] *omitted* Ly (Pz*) **122** viderit] videret Ly **124** appareret] apparet An Ly **125** sibi] *omitted* Ly | Illud] Id Ly **127** extreme] *omitted* Ly **128** impugnantes] impugnantem We **130** tempore] tempus Ly **131** impugnantes] impugnantem We **132** contrarium] *omitted* Ly non[1]] precipiat *added* We **133** illud] id Ly **135** ministrare] subvenire We **138** ipsum] eum Ly | nec[2]] vel Ly **139** eum] illum We *omitted* Ly | appareret] apparet Ly | eius] ipsius We

alicui quod non defendat modo sibi congruenti impugnantem papam de pravitate heretica, si est in ultimo periculo constitutus, et non constat sibi quod talis impugnans nequaquam malo zelo movetur. Et si papa daret tale preceptum, sibi non esset obediendum quoquo modo, quia preciperet contra legem divinam.

Capitulum 52

Discipulus: Desine allegare pro assertione predicta, et dic quomodo potest ostendi quod prelati et iurisdictionem habentes debent defendere sibi subiectos si papam de pravitate heretica voluerint impugnare.

Magister: Hoc videtur posse probari primo sic. Qui oves sue cure commissas quas reputat innocentes vel reputare debet non defendit, cum potest, mercenario comparatur, de quo dicit Christus Ioh. 10: "*Videt lupum venientem et dimittit oves et fugit et lupus rapit et dispergit oves. Mercenarius autem fugit quia mercenarius est*" etc. Sed prelati debent esse pastores, non mercenarii. Ergo tenentur oves suas, precipue quas reputant innocentes vel reputare debent, ab invasoribus defendere.

Discipulus: Prelati debent defendere oves contra lupos, non contra papam. Ideo si papa mandaverit impugnantes ipsum de pravitate heretica captivari, vel incarcerari, aut pena alia plecti, prelati eos non debent defendere.

Magister: Ex ista responsione tua putant nonnulli demonstrative probare assertionem predictam. Quia prelati debent defendere oves suas contra omnes lupos, si possunt. Sed si papa mandaverit captivari et male tractari ipsum de pravitate heretica impugnare volentes, absque cause cognitione vel antequam de malo zelo fuerint aperte convicti, inter lupos gregem dominicum crudeliter invadentes est merito computandus, quia propter opus quod licitum invenitur nullus debet puniri priusquam convincatur tale opus

---

Capitulum 52,9 dicit] John 10:12-13

---

143 ultimo] extremo Ly **145** nequaquam] *omitted* Ly **146** esset] est Bb Fi An **Capitulum 52,3** et] *omitted* Ly **4** papam] ipsum Fi **5** voluerint impugnare] per eos noverint impugnari Ly **6** Magister] Nonnullis videtur quod tales prelati teneantur suos subditos taliter papam impugnantes defendere. Et *added* **Ly** (Pz* Vg*) **9** 10] 14 Ly 4 Pz Videt] Vidit Bb **11** etc] *omitted* We **12** tenentur] tenetur Bb precipue] precipere Bb **18** prelati] *omitted* Bb Ly (Pz*) **20** assertionem] assertione Bb **21** omnes] *omitted* Ly | possunt] possint Ly **24** de] *omitted* Bb

non bene sed impie perpetrasse. Constat autem quod impugnare papam de heretica pravitate potest esse licitum, quia papa potest esse hereticus et de heresi licite impugnari. Ergo nullus qui impugnat papam de pravitate heretica, antequam appareat quod talis impugnatio ex malitia et ex iniquitate procedit, puniri debet. Papa ergo, puniens et male tractans ipsum taliter impugnare volentes antequam ostenderit quod male moventur, contra ipsos potestatem tyrannicam exercere dinoscitur, et per consequens est inter lupos merito numerandus. Ex quo sequitur quod prelati contra ipsum tenentur oves suas in hoc casu defendere.

Discipulus: Prelati inferiores supponere debent quod papa iuste facit quicquid facit, et ideo presumere debent quod iuste mandat ipsum impugnare volentes pena debita plecti.

Magister: Sunt autem nonnulli dicentes quod hic incidis in heresim manifestam in quam, ut dicunt, plurimi modernis temporibus sunt prolapsi, quemadmodum fertur de multis quod asserunt papam deum reputandum in terris, et ideo nulli licet iudicare quod unquam aliquod peccatum committat. Dicunt igitur quod hec est manifesta heresis, scilicet quod prelati inferiores debent supponere quod papa iuste facit quicquid facit. Ex hoc enim sequeretur quod si prelati viderent papam demones invocare, Christum blasphemare, fidem negare, adulterium committere, furari, innocentem occidere, peierare, ecclesias vendere, ad usuras dare pecuniam, deberent ipsum de crimine excusare, et quod bene faceret iudicare, quod est heresis manifesta. Dicunt igitur quod, iuxta sententiam Bede, de criminibus manifestis quorumcunque, pape et aliorum, nobis permittitur iudicare. Quod etiam exemplo beati Pauli constat aperte, qui de facto beati Petri iudicavit aperte, et ideo ipsum malefecisse publice reprehendit. Si igitur papa mandaret ipsum impugnare volentes male tractari antequam eos indebite se impugnare monstraret, liceret cuilibet iudicare papam impie et iniuste

55 Bede] X. 5. 41. 2 col. 1962 **57** exemplo…Pauli] Cf. 1 Dial. 5.2 (OP V, pp. 202-203) | constat aperte] Galatians 2:11

30 et] de heretica pravitate potest esse licitum quia papa potest esse hereticus et *added dittography* Bb | licite] *omitted* Fi An **31** Ergo…32 antequam] Si igitur Ly Vg^2 **32** ex^2] *omitted* We **33** iniquitate] non *added* Ly | puniri] non *added* Ly **39** supponere] subponere Bb An **42** autem] *omitted* We **45** quod] qui Ly | nulli] nonnulli Bb Fi An **48** supponere] subponere Bb An **51** furari] *omitted* Ly **52** peierare] peiorare Ly | ecclesias] beneficias *added* Ly beneficia *added* Pz **53** de crimine] *omitted* Ly **56** nobis] *omitted* Ly **57** aperte] *omitted* Bb

procedere, imo de principali imposito, scilicet de pravitate heretica, suspectum habere deberent, et prelati suas oves ab eo tanquam a lupo crudeli defendere tenerentur.

Discipulus: Mirum est quod isti dicunt, cum asserunt cuilibet licere iudicare papam in hoc impie et iniuste procedere, et quod prelati debent taliter impugnantes contra papam defendere, cum papa sit magis immediatus prelatus taliter impugnantium quam quicunque alius prelatus inferior. Quare qui eos defendit contra papam iniuriam pape noscitur irrogare, a iurisdictione pape suos subditos subtrahendo.

Magister: Respondetur ad hoc quod taliter impugnantes sunt pars contra papam. Quare in hoc papa iudex eorum esse non debet, cum nullus iudex esse debeat in propria causa.

Discipulus: Hoc non videtur verum de papa, quia papa potest esse iudex in propria causa, teste Innocentio 3º qui, ut habetur Extra, *De iudiciis* c. *Cum venisset*, ait: "*Cum super privilegiis sedis apostolice causa vertatur, nolumus de ipsis per alios iudicari*". Ergo papa potest esse iudex in propria causa, et per consequens si aliqui volunt impugnare papam, ipse papa potest esse iudex. Et ita, si dat sententiam contra eos, mandando quod detineantur, vel incarcerentur, vel alias puniantur, standum est sententie eius.

Magister: Hoc quibusdam apparet contra rationem omnino. Nam licet papa debeat iudicare inter litigantes super interpretandis privilegiis eius, quia eius est interpretari cuius est condere, licet etiam posset esse iudex in propria causa que de rebus temporalibus verteretur, nullo tamen modo est consentaneum rationi quod sit iudex in propria causa cum de crimine impugnatur. Et ita papa nullo modo debet esse iudex quando apparent ipsum de heresi impugnare volentes. Quare si ipsos propter hoc punit, licet cuilibet iudicare quod iniuste et impie agit, et quod iudicium subterfugere querit. Quare etiam de heresi esset merito suspectus habendus.

Discipulus: Alias rationes allega.

Magister: Secunda ratio pro eadem assertione talis est. Magis tenentur prelati defendere impugnantes papam de

---

77 Extra…venisset] X. 2. 1. 12 col. 530

---

65 Discipulus] Magister Fi **70** defendit] dendit Bb | noscitur] *omitted* Bb **72** quod] *omitted* Pz **74** debeat] debet Ly **78** vertatur] vertitur Ww **82** alias] aliter Fi **84** contra] *omitted* Fi **85** papa] papam Bb **86** eius[1]] We: *omitted* Bb Fi An Ly **88** nullo…89 causa] non tamen Ly Vg **91** apparent] apparet Ly (Pz*) aliqui *added* We **92** propter] papa ex Ly **96** Secunda] Quedam Bb Fi An **97** papam] ipsum Ly

heretica pravitate, antequam sibi constiterit ipsos ex malo zelo procedere, quam teneantur defendere viduas et pupillos. Sed prelati viduas et pupillos tenentur defendere (dis. 87 c. 1 et c. *Defensionis*). Ergo multo magis tenentur defendere papam de heresi impugnantes antequam sibi constiterit quod sint nocentes.

Tertia ratio est hec. Prelati tenentur defendere sibi subiectos etiam contra papam, contra quos nulla causa iniquitatis obicitur. Si enim papa aliquos vellet confundere absque omni causa, prelati eorum, si possent, eos defendere tenerentur. Ergo multo magis tenentur prelati defendere sibi subiectos si pro causa que presumenda est iusta a papa ad mortem vel ad aliam confusionem queruntur iniuste. Sed qui impugnare desiderant papam de heretica pravitate, antequam constiterit quod malo zelo moventur, presumendi sunt causam iustam habere. Ergo tunc a prelatis sunt potissime defendendi.

Quarta ratio est hec. Illi qui tenentur papam de crimine corrigere, tenentur volentes papam de eodem crimine impugnare defendere, nisi constiterit eis quod malo zelo moveantur. Sed prelati tenentur papam de heresi corrigere si eum sciverint hereticam pravitatem incurrisse. Quia aliter papa de heresi accusari non posset. Ergo tenentur volentes eum de heresi impugnare defendere.

Capitulum 53

Discipulus: Nunquid reges et principes ac alie publice potestates tenentur volentes papam de heresi impugnare defendere?

Magister: Dicunt quidam quod sic, fundantes se in hoc quod causa fidei per sacros canones est causa universorum fidelium, et ideo omnes fideles tenentur causam fidei defendere et fovere. Quare etiam debent defendere causam fidei prosequentes si non constat quod eandem causam falso prosequuntur et inique. Qui autem impugnant papam de heretica pravitate causam fidei ostendunt se prosequi. Ergo

---

100 dis…1] D. 87 c. 1 col. 553 **101** c Defensionis] D. 87 c. 2 col. 555

---

100 Sed…pupillos] *omitted* Bb **107** possent] possint Ly **108** tenerentur] tenentur We Ly | tenentur] debent We **111** papam] *In* Bb *this sentence* (at fo. 97vb) *is interrupted after* "desiderant papam", *and continues* ("de heretica pravitate" etc.) *at* fo. 98ra **112** moventur] moveantur Ly **114** de] heretico *added* Ly **115** corrigere] illi *added* We papam] ipsum Ly **116** eis] eos Bb **118** Quia] *omitted* Bb **53,9** falso] false Ly **11** causam] *omitted* Bb | ostendunt] ostendere Bb

reges et alie publice potestates eos tenentur defendere, si non constiterit eis quod fovent causam iniustam. Hoc etiam probant rationes plures supra inducte.

Capitulum 54

Discipulus: Nunquid reges et principes debent arma movere pro defensione illorum qui volunt papam de heresi impugnare?

Magister: Respondent quidam quod sic, dicentes quod si apparuerint dicentes se velle papam de heresi legitime impugnare, qui sint tales quod ab accusatione seu impugnatione pape sint nullatenus repellendi, reges et principes ac alie publice potestates in quorum dominio seu iurisdictione morantur, pro eorum defensione res et personas, si oportuerit, tenentur exponere, quod tali ratione nituntur ostendere.

Pro defensione illorum debent reges et principes arma movere, si oportuerit, et etiam res et personas suas exponere, qui, cum sint a regibus et principibus defendendi, prosequuntur causam pro qua reges et principes debent, si oportuerit, arma movere ac etiam res et personas suas exponere. Quia cum tales ex tali causa defenduntur, magis defenditur causa quam ipsi. Sed reges et principes debent arma movere ac res et personas suas exponere pro causa quam taliter impugnantes papam prosequuntur, quia pro causa fidei ad talia facienda tenentur. Ergo etiam pro defensione ipsorum consimilia facere astringuuntur.

Item, reges pro iustitia usque ad mortem certare tenentur, iuxta illud Ecclesiastici 4: "*Usque ad mortem certa pro iustitia*". Sed sicut iustum est reges et principes defendere fidem catholicam, ita iustum est eos defendere illos qui causam fidei prosequuntur, cuiusmodi sunt, inter alios, illi qui papam volunt de heresi impugnare. Ergo pro defensione

---

53,13 Hoc…14 inducte] PP* **54,25** Ecclesiastici 4] Ecclesiasticus 4:33

---

13 iniustam] iustam Fi An **14** inducte] adducte Ly **54,3** illorum] eorum Fi An **5** quidam] *omitted* Bb Fi | quod[1]] *omitted* Ly | quod[2]…6 dicentes] *omitted* Bb **6** apparuerint] appareant Ly aliqui *added* We **7** qui] quod Fi An | sint] sunt Ly | accusatione] actione Ly **8** sint] *omitted* Bb sunt Ly (Pz*) **9** alie] ali Bb | publice] *omitted* Bb Fi An seu] suo Bb **11** exponere] expenere Bb **14** res] *omitted* Bb **19** defenditur] defenđt Bb defendr Fi defendŕ An **22** talia…etiam] *In* We scriptor 9[us] *begins his copywork with these words* (at fo. 95r line 1) etiam] We: *omitted* Bb Fi An Ly **23** ipsorum] eorum Ly **24** reges] et principes *added* We **27** est] *omitted* Bb

eorum reges et principes usque ad mortem certare tenentur, et per consequens pro eis arma movere ac res et personas suas exponere, si oportuerit, de necessitate iustitie compelluntur.

Amplius, non minus tenentur reges et principes repellere a subditis suis violentiam inferendam, quam teneantur vindicare illatam iniuriam. Sed reges et principes, ad vindicandam illatam iniuriam volentibus papam de pravitate heretica impugnare, arma movere tenentur. Ergo etiam ad repellendam violentiam inferendam taliter impugnantibus papam debent arma movere, et ita pro eorum defensione arma movere tenentur. Maior videtur aperta.

Minor ostenditur sic. Non minus tenentur reges et principes arma movere pro vindicanda iniuria illata subditis in contemptum fidei christiane, quam pro iniuria illata in contemptum regie maiestatis. Sed pro iniuria illata subditis in contemptum regie maiestatis reges arma movere tenentur, exemplo David regis qui, ut legitur 2 Reg. 10, Amonitas potenter invasit propter iniuriam factam nuntiis eius. Ergo reges et principes pro vindicanda iniuria illata in contemptum fidei christiane arma movere tenentur.

Capitulum 55

Discipulus: Multa scrutati sumus de appellationibus a summo pontifice et de impugnantibus ipsum, motivaque quedam illorum qui asserunt quod sepe expedit a papa heretico appellare, licet, quantum est de iure divino et humano, non oporteat appellare sed sufficit impugnare, et quod impugnantes papam de heretica pravitate, antequam constiterit eos malo zelo moveri, sunt a catholicis defendendi, iuvandi, et fovendi. Que omnia, et eis annexa, tecum post completionem istius operis iterum pertractabo, et quid tu de omnibus sentias indagabo. Ideo finem isti materie faciendo,

---

47 2…10] 2 Samuel 10:1-14

---

32 iustitie] Vc Vd Fr: iuste Bb Fi An Ly iustitiam We *omitted* Ba **35** a] *omitted* Bb | inferendam] deferendam Bb **39** repellendam] repellandam Bb **40** debent] deberent Ly **42** Non] Nam Bb **44** illata] subditis *added* Ly **45** Sed…46 maiestatis] *omitted* Bb Sed pro secundo Ly Vg^2 **47** David] Dd^t Bb Dd' Fi An Dd We | 10] 18 We **49** vindicanda] vindicandi Bb **55,2** appellationibus] appell'antibus We **8** moveri] impugnare et quod impugnantes papam de heretica pravitate antequam constiterit eos malo zelo moveri *added dittography* Bb **9** tecum] tactum We **10** istius] *omitted* Ly | iterum] tecum (*cancelling previously scripted* "iterum") We **11** isti] istius Ly

dic quomodo respondetur ad allegationes quibus ostenditur quod a papa appellare non liceat.

Magister: Iste allegationes posite sunt supra capitulo 16, ubi per auctoritates et rationes ostenditur quod in nullo casu licet a summo pontifice appellare. Ad intelligentiam autem auctoritatum dicunt quidam esse notandum quod non semper verbum generale est generaliter intelligendum, quod per infinita exempla scripture divine dicunt posse probari, de quibus adducam pauca.

Legimus enim 4 Reg. 8: "*Ivit igitur Asahel in occursum eius*" , scilicet Helysei, "*habens secum munera et omnia bona Damasci*". De quo tamen constat quod in Damasco multa bona reliquit. Nec etiam de omni genere bonorum Damasci habuit secum. Non enim portavit secum aliqua de omni specie lapidum, vasorum, instrumentorum, lignorum, animalium, ciborum, metallorum, et ceterarum rerum que erant in Damasco.

Legitur etiam Marci 1: "*Egrediebatur ad illum*", scilicet Iohannem Baptistam, "*omnis Iudee regio, et Hierosolimite universi et baptizabantur ab illo*". Et tamen multi Hierosolimite a Iohanne minime baptizati fuerunt. Multi enim principum, sacerdotum, et seniorum qui erant Hierosolimis ab ipso baptizari nolebant, quia sibi nullatenus crediderunt, teste Salvatore qui, ut habetur Matth. 21, dixit eis: "*Venit enim ad vos Iohannes in via iustitie et non credidistis ei*". Et ita verba Marci predicta non sunt generaliter intelligenda.

55,14 supra] 1 Dial. 6.16 **21** 4…8] 2 Kings 8:9 **29** Marci 1] Mark 1:5 **35** Matth 21] Matthew 21:32

---

13 liceat] licet Fi An Ly **15** 16] 15 Bb An We Pz **16** intelligentiam] intelligendam We **17** autem] auct^{x} We **18** semper] per (*cancelling originally scripted* "propter") We **21** Legimus] Legitur Pz | 8] We: 7 Bb Fi An Ly | Asahel] Asael Bb Fi An Assael We Azael Ly **23** Damasco] Damascei Bb etiam *added* Ly **24** reliquit] reliquid We relinquit Pz | Nec] *In* Bb *after* "Nec" *the rest of* fo. 98vb *is left blank and the sentence* ("etiam de omni genere bonorum" etc.) *continues at* fo. 97vb (line 16) after "desiderant papam" (cf. *above at* 1 Dial 6.52) **27** animalium] alium Fi **29** 1] de Iohanne *added* Ly | scilicet] ad *added* We **30** regio] religio Bb **31** et] ut Ly | baptizabantur] baptizantur Bb baptizarentur Ly **32** a] ab Bb | Multi…33 principum] Et patet quod nulli Ly **34** ipso] i^{o} An | nolebant] volebant Ly (Pz*) crediderunt] credebant Ly **35** 21] 22 Bb An 222 (=22 et?) Fi 11 Ly dixit] dicit Ly d^{t} Fi An | eis] ipsis We *omitted* Ly | enim] *omitted* Ww **36** credidistis] credistis Fi **37** Marci] *omitted* Ly

Sic etiam sepe mandata generali iussione nonnulla intelliguntur excepta (Extra, *De officio legati* c. *Quod translationem*). Verba ergo generalia non debent semper generaliter intelligi.

Per hoc ad auctoritatem Gelasii respondent quidam, dicentes quod ab apostolica sede (hoc est a papa) nunquam prorsus est appellandum, nisi inveniatur contra fidem errare vel in aliquo crimine de quo scandalizetur ecclesia incorrigibilem se ostendat.

Aliter dicunt aliqui quod Gelasius loquitur de appellationibus absque quibus sententia iudicis transit in rem iudicatam. Tali enim appellatione non est appellandum a papa licet contra fidem erraverit orthodoxam, quia sententia contra fidem, sive appelletur sive non appelletur, non potest transire in rem iudicatam. Et ideo dicunt quod quamvis liceat tamen non est necesse a tali sententia appellare. Et quamvis a tali sententia aliquis non appellaverit, quamcunque tempus transierit licebit tamen sententiam impugnare.

Aliter dicunt nonnulli quod Gelasius loquitur de appellationibus interiectis pro causis particularibus, non pro causis que tangunt totam christianitatem. Non enim licet appellare, ut dicunt, nisi papa erraverit contra fidem, vel nisi sit incorrigibilis de aliquo crimine de quo omnes christiani leduntur. Pro aliis autem causis appellare non licet, quamvis quidam dicant quod si ecclesia universalis conveniret in unum ipsa haberet papam de omni crimine iudicare.

Discipulus: Quamvis non audierim quod frater M. et adherentes sibi istud ultimum opinentur, tamen alias super

---

39 Extra…40 translationem] X. 1. 21. 4 col. 390 **42** ad…Gelasii] 1 Dial. 6.16.22-26*

---

38 etiam] et Fi | iussione] iurisdictione We **39** intelliguntur] intelligunt Bb | excepta] *omitted* Ly **42** Gelasii] Galatii We **43** dicentes] dñentes (*sic*) We | ab] *omitted* Bb **44** est appellandum] appellare We **47** Gelasius] *In* Bb *after* "Gelasius" (*the last word in* fo. 97vb) t*he text continues* ("loquitur de appellationibus" etc.) *as opening* fo. 99ra line 1 **50** quia] talis *added* Ly **51** fidem] *omitted* Bb | appelletur[1]] appellatur Ly | appelletur[2]] *omitted* Ly **52** quod] *omitted* Ly **54** appellaverit] appellaret Ly | quamcunque] quantumcunque Fi An in quodcunque Ly **55** tamen] dictam We **57** interiectis] incriminatis *or* interminatis We **59** erraverit] erravit Bb **60** quo] scandalizetur ecclesia. Iste anbe (*sic*) (*omitted* Ba) cause de se ad omnes pertinent christianos quia per duo predicta *added* **We** Ba scandalizatur ecclesia. Iste autem ambe cause ad omnes pertinent christianos quia per duo predicta *added* Vc **61** Pro aliis] Primo his Pz | quamvis] licet We **64** M] Ly: Mich' Bb Fi An Michael We **65** sibi] sui Ly | opinentur] opientur Bb

isto volo tecum diligentius disputare, et motiva eorum ad reprobandum sollicite perscrutari. Nunc vero dic quomodo ad aliam auctoritatem Gelasii respondetur.

Magister: Ad illam respondetur sicut ad precedentem, quod loquitur in aliis causis quam in causis fidei, vel de appellationibus absque quibus sententia transit in rem iudicatam. Sunt enim nonnulli qui horrent audire quod, quamvis papa assereret legem christianam esse falsam et Christum fuisse pseudo-prophetam, non liceret appellare ab ipso.

Discipulus: Iste sunt hereses tam patentes et totam fidem catholicam enervantes, quod non est negandum quin pro talibus a summo pontifice appellare liceret. Tamen, ut videtur, pro aliis appellare non licet.

Magister: Dicunt nonnulli quod hic erras aperte, quia si pro maxima heresi licet appellare a summo pontifice, etiam pro minima heresi appellare licebit, quia idem iuris est in magnis et in parvis.

Quod Alexander 3us, ut habetur Extra, *De appellationibus* c. *De appellationibus*, aperte testari videtur, dicens: "*De appellationibus pro causis minimis interpositis volumus te tenere, quod eis, pro quacunque levi causa fiant, non minus est, quam si pro maioribus fierent, deferendum*". Ubi dicit glosa: "*pro qualibet causa appellatur quia ita potest quis gravari in parvo sicut in magno, quantitas cause non facit, quare introducta sit appellatio, sed iniquum gravamen, supra eodem c. Ad nostram et infra eodem c. Cum speciali § Porro. Sic etiam in minima re furtum committitur 14 q. ultima c. ultimo*". Ex hiis colligitur quod si licet a summo pontifice appellare pro maxima heresi, puta si pronuntiaret vel

---

67 ad…68 Gelasii] 1 Dial. 6.16.27-32* **84** Extra…85 appellationibus^2] X. 2. 28. 11 col. 913 **89** glosa] *Ibid*., s.v. minimis **92** c^1…nostram] X. 2. 28. 3 col. 906 | eodem^2…93 Porro] X. 2. 28. 61 col. 966 **93** 14…94 ultimo] C. 14 q. 6 c. 4 (*Fur*) col. 1415

---

69 illam] auctoritatem Gelasii *added* Ly **70** quam…causis^2] *omitted* Bb **71** absque] sine Ly | transit] transiret We | in rem] *omitted* Fi **73** assereret] asseret Bb | et] vel Fi An **77** enervantes] annullantes We **78** liceret] liceat Ly **79** non licet] licet non Bb **81** etiam] et Fi An Ly **82** minima] *omitted* Fi **83** magnis…parvis] parvis sicut in magnis Ly magnis sicut in parvis Pz | in] *omitted* Bb We **88** si] *omitted* We **89** qualibet causa] quocunque Ww | appellatur] appellante Ly | quia] *omitted* Ww **92** eodem^1] quarto Pz | c^1] 4° *added* Ly | §] *omitted* We c. Ly **93** Porro] et *added* We | Sic] Sicut Ly | minima re] minimis rebus We **95** pro] *omitted* Bb

assereret legem christianam esse falsam et malam vel Christum fuisse pseudo-prophetam, licebit pro minima heresi appellare ab ipso. Et consimili ratione, si licet impugnare et accusare papam si diceret legem christianam esse falsam et fidem sarracenorum esse tenendam, licebit etiam impugnare et accusare papam si minimam heresim qualitercunque sacris literis obviantem presumpserit affirmare.

Et per eandem rationem dicunt aperte patere quod si impugnantes et accusantes papam asserentem quod fides christiana est falsa et mala sunt a catholicis defendendi. Impugnantes etiam et accusantes papam de minima heresi quamcunque latenti sunt a catholicis defendendi.

Discipulus: Ista nimis me urgent, de quibus post opus istud mentem tuam exquiram. Nunc vero dic quomodo ad rationes quibus ostenditur quod a papa appellare non licet respondetur.

Magister: Ad primam respondetur quod si papa fiat hereticus, superiorem habet in terris, et ideo ab eo appellare licet, et ita licet impugnare et accusare ipsum.

Ad secundam respondetur quod a iurisdictione pape heretici sunt omnes catholici absoluti. Et ideo a papa heretico licet cuilibet appellare, non ut eximatur a iurisdictione pape heretici, quia non per appellationem sed per apostasiam pape quilibet a iurisdictione sua est exemptus. Licet tamen catholico appellare a papa heretico, quia forte videt quod per appellationem utilius et efficacius papam hereticum poterit impugnare.

Si autem papa non errat contra fidem, appellans ab illo falso et inique non est a iurisdictione pape simpliciter et absolute exemptus, sed ad tempus, ut pape innocentia declaretur et calumpniator evidentius convincatur et acerrime

112 primam] 1 Dial. 6.16.38-41* **115** secundam] 1 Dial. 6.16.42-52*

98 si] *omitted* Ly **99** si…101 papam] *omitted* Ly Vg **103** Et] *omitted* Ly | aperte patere] *omitted* Ly **104** impugnantes] etiam *added* Ly accusantes] accusante Bb **105** est] esset We **106** papam] *omitted* Ly **107** quamcunque] Bb: quantumcunque Fi An We Ly | latenti] latente Ly **112** fiat] fieret Ly **114** et[1]…licet[2]] *omitted* Bb | ita] etiam *added* We **116** a] *omitted* Bb **119** a] *omitted* Bb | sua] ipsius We | tamen] etiam We **120** catholico] *omitted* Ly | forte] for Bb | videt] debet *added* An **121** appellationem] apostasiam We **123** errat] erret Ly | illo…124 falso] ipso false Ly **125** ut] et *added* We **126** acerrime] a crimine Fi Ly

puniatur, est habendus pro exempto. Alii autem, nescientes ipsum inique procedere, in favorem fidei christiane et, ut vel pape innocentia declaretur vel eius malitia confundatur, debent talem appellantem defendere, qui, postquam fuerit de iniquitate convictus, debent, ut puniatur acerbe, fideliter laborare.

Discipulus: Quid si papa tenuerit aliquam assertionem contrariam veritati catholice quam non tenetur explicite credere, et alius ipsum de tali errore impugnaverit, nunquid talis impugnans a iurisdictione pape est exemptus?

Magister: Respondetur quod in hoc casu talis impugnans non est a tota iurisdictione pape exemptus etiam ad tempus, quia in omnibus que non sunt in derogationem impugnationis sue pape sicut prius obedire tenetur. Quantum vero ad illa que suam impugnationem impedire valerent, pape deberet minime obedire, quia fides catholica est summo pontifici preferenda. Imo etiam quelibet minima veritas catholica est summo pontifici etiam catholico preponenda. Et ideo impugnans assertionem pape hereticam contrariam veritati quam papa explicite credere non tenetur (et propter hoc papa in tali casu non esset hereticus sed catholicus reputandus), in nullo deberet obedire pape in preiudicium impugnationis sue legitime, licet sibi teneatur in aliis obedire.

Discipulus: Dic qualiter ad tertiam rationem respondetur.

Magister: Dicitur quod ab obedientia pape heretici licet recedere, exemplo illorum qui ab obedientia Anastasii 2[i] laudabiliter recesserunt. Ab obedientia autem pape catholici errantis contra fidem quantum ad aliquid quod non tenetur credere explicite non licet absolute recedere, quamvis assertionem suam liceat impugnare. Et si aliquid preciperet quod esset in preiudicium impugnationis sue, quantum ad hoc non esset obediendum eidem. Capitulum autem dis. 12

---

150 tertiam] 1 Dial. 6.16.53-57*

---

127 puniatur] nec *added* Ly | exempto] papa enim ne videatur iudex in propria causa in talem appellantem potestatem in preiudicium appellationis exercere non debet *added* We Vc Ba **128** ipsum] illum Ly inique] iniquos We **130** qui] ut *added* Ww **131** debent] debet Fi | ut puniatur] puniantur Bb | acerbe] a crimine Fi acerrime An **136** est] erit We **140** pape] *omitted* Ly **142** deberet] debet Fi An **144** etiam] et Bb **145** impugnans] impugnantes Ly | pape] *omitted* Bb **146** veritati] *omitted* Fi An **148** deberet] debet Ly **149** teneatur] teneantur Bb **155** quantum] quo Ly **156** non…quamvis] Ww Vg: licet non absolute licet Pz | recedere] *omitted* Ly | quamvis] licet Ly **157** si] *omitted* Bb

Preceptis loquitur de papa catholico nichil precipiente quod sit in derogationem divini honoris et fidei orthodoxe.

Ad quartam rationem dicitur quod non licet eidem pro eadem causa, eodem tempore, absolute appellare ab aliquo et ad ipsum. Et ideo qui appellaret a papa pro heresi, non liceret sibi tunc pro heresi appellare ad ipsum, et si de facto attemptaret, esset tanquam sibimetipsi contrarius repellendus. Pro diverso autem tempore licet eidem pro eadem causa appellare ab aliquo et ad ipsum, et econverso. Unde sepe quis appellat ad suum episcopum vel metropolitanum, qui tamen postea, si senserit se gravatum indebite vel reputaverit sententiam datam iniquam, appellat ab ipso. Sic aliquis reputans papam catholicum poterit ad ipsum pro causa heresis appellare, a quo tamen, si aliquid diffinierit vel asseruerit fidei contrarium orthodoxe, sibi appellare licebit.

Ad quintam rationem respondetur quod pro aliqua causa temporali appellare ab imperatore liceret, sicut et de aliqua posset coram populo accusari. Nam et populus posset ex causa imperatorem deponere, quemadmodum diversa regna suos reges deposuisse leguntur.

Ad sextam respondetur quod ab illo ad quem sunt omnes cause fidei deferende non est appellandum si non erraverit contra fidem orthodoxam. Si autem erraverit, licet appellare ab ipso, et etiam licet eum fortiter impugnare. Et tali impugnationi est ab omnibus catholicis deferendum, et tales impugnantes sunt ab omnibus catholicis, quantum congruit cuilibet, defendendi.

Discipulus: Nunquid secundum illos tenentur catholici talibus impugnationibus summi pontificis adherere?

Magister: Respondetur quod multi tenentur taliter impugnantes papam defendere et impugnationibus eorum deferre, qui tamen non tenentur eorum impugnationibus adherere. Quia ad hoc quod aliquis teneatur taliter

---

162 quartam] 1 Dial. 6.16.58-64* **175** quintam] 1 Dial. 6.16.65-70* **180** sextam] 1 Dial. 6.16.71-76*

---

160 Preceptis] assumptum Ly preceptum Pz | catholico nichil] heretico super hoc Ly **162** dicitur] respondetur Ly **163** absolute] *omitted* We **166** attemptaret] appellaret Ly | sibimetipsi] sibimet Ly **171** ipso] illo Ly **173** vel] et Ly **174** asseruerit] asseruit Ly (Pz*) **176** et] etiam Fi An Ly | aliqua] aliquo We **177** populo accusari] papa appellare Ly **180** sextam] rationem *added* We **181** deferende] doferende Ly (Pz*) **183** eum] ipsum We Ly **184** ab] *omitted* Ly **185** tales] taliter We **186** congruit] congruerit Ly **191** deferre…impugnationibus] *omitted* Ly (Vg*)

impugnantes papam defendere et impugnationibus eorum deferre, sufficit quod nesciat eos malo zelo papam de heresi impugnare, cum etiam iudex quandoque sciens appellationem iniquam et falsam debet eidem deferre. Ad hoc autem quod teneatur quis impugnationibus adherere, requiritur quod sciat quod talis impugnatio continet equitatem et veritatem. Et ideo qui sciunt aliquos papam de heresi impugnare, quamvis non debeant eorum impugnationibus adherere, debent tamen eos defendere quousque causa fuerit terminata, et interim querere sollicite veritatem, iuxta legem divinam que, ut habetur Deuter. 13, sic precipit: "*Si audieris in una urbium tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum dicentes aliquos egressi sunt filii Belial ... et averterunt habitatores urbis .. atque dixerunt 'eamus et serviamus diis alienis' quos ignoratis, quere sollicite*" etc. Ex quibus verbis datur intelligi quod si aliqui asserunt papam vel alium velle fidem corrumpere orthodoxam, non sunt statim repellendi, nec continuo cruciandi, vel alias male tractandi, sed prius est veritas sollicite indaganda, et per consequens ipsi sunt interim defendendi.

Capitulum 56

Discipulus: Non modicam apparentiam habere videtur, et ex auctoritate Deuter. 13 suprascripta videtur trahere fulcimentum, quod si aliqui, maxime viri literati et hactenus bone opinionis et fame, constanter affirmant et se offerunt probaturos papam esse pravitate heretica vitiatum vel irretitum, alii catholici debent in favorem fidei sollicite querere veritatem. Ideo ad materiam a qua, ex quo de appellationibus a summo pontifice et impugnantibus ipsum

---

203 Deuter 13] Deuteronomy 13:12-14 **56,8** ad…qua] *Supra* 1 Dial. 6.15 | ad…10 reverti] Resuming the discussion interrupted after 1 Dial. 6.15 by the "Appeal" and "Defense" digressions.

---

193 papam] hereticum *added* Ly **194** nesciat] nesciant We **196** debet] debeat We Ly **198** continet] continent Bb | equitatem…veritatem] equitate et veritate Bb **201** interim] iterum Ly **203** precipit] precepit Ly **205** averterunt] everterunt Ww **206** atque] adque We **207** quere…etc] *omitted* Ly | sollicite] veritatem *added* Fi An **209** nec] in *added* Ly **210** cruciandi] trucidandi We Vc Ba Fr* (= cf. OP VII 1 Dial. 7.70) **212** interim] interea Ly **56,3** et] *omitted* Ly (Pz*) | suprascripta] We: scripta Bb Fi An Ly **4** hactenus] actenus We **5** affirmant] affirment Ly offerunt] offerent Bb offerant se (*sic*) Ly offerent se (sic) Pz **6** vitiatum vel] *omitted* We **8** ad] *omitted* Bb primam *added* Ly **9** appellationibus] appellantibus We

tractavimus, aliqualiter digressi videmur, volo reverti, et diligenter discutere qualiter, si papa fuerit de heresi diffamatus, debent catholici procedere inquirendo veritatem, quia sic limpidius inspiciam veritatem.

In primis autem cupio scire quid, secundum istos assertores, catholicis sit agendum si, postquam catholici zelo fidei christiane accensi inquirere ceperint de papa super crimine heresis diffamato, papa taliter diffamatus eos totis viribus molitus fuerit impedire.

Magister: Respondent quod eo ipso quod papa in hoc casu niteretur catholicos impedire ne de ipso inquirerent veritatem, deberent ipsum magis suspectum habere, eo quod ostenderet se lucem odire, et quod nollet ad lucem stricti iudicii venire ne arguerentur ipsius errores. Et propter hoc deberent magis sollicite querere veritatem, et auxilium brachii secularis requirere pro inquisitione securius facienda.

Discipulus: Quid si papa nullo modo vellet desistere ab impediendo eos ne ad inquisitionem procederent?

Magister: Respondent quod si non possent catholici aliter ad inquisitionem procedere nisi prius summum pontificem captivarent, ipsum deberent capere et tenere, si potentiam talem possent habere, invocato auxilio brachii secularis.

Discipulus: Hic isti videntur contradicere assertioni priori. Nam prius dixerunt quod nulla persona aut collegium habet iurisdictionem super papam de heresi mendaciter diffamatum, licet debeant catholici dubitare an habeant iurisdictionem super ipsum, et ideo teneantur ad inquisitionem procedere faciendam. Nunc autem dicunt quod habent potestatem ipsum capiendi. Potestas autem capiendi nunquam est sine iurisdictione coactiva, ergo sibiipsis contradicunt aperte.

---

28 Respondent…32 secularis] See Bb, fo. 100rbm: casus Jo. 23. This marginal reference by a later reader clearly refers to the Pisan Pope John XXIII (1410-1415) **34** prius] 1 Dial. 6.15

---

10 digressi] disgressi Fi An Ly **11** de heresi] *omitted* Ly graviter *added* We **12** debent] debet An debeant We **14** In] Im Ly | istos…15 assertores] istas assertiones Ly **15** zelo] zolo Bb **17** crimine] crimen Bb **19** Respondent] aliqui *added* Ly **20** inquirerent] inquireret Fi **21** deberent] debent We **22** odire] hodire We | stricti] districti Ly **25** secularis requirere] seculare quirere Bb **26** si] sit We **27** eos] *omitted* Ly **34** prius] *omitted* Bb | aut] nec We **35** super…heresi] de heresi super papam Ly **39** autem] ipsum *added* We **40** iurisdictione] iurisdictionem Bb | coactiva] *omitted* Ly

Magister: Dicunt quod hic ostendis te scripturarum et naturalis rationis intellectum nequaquam habere. Nam potestas capiendi, detinendi, et ligandi nonnunquam ab omni iurisdictione separatur. Nam non solum medicus sed etiam socius, imo etiam subditus et servus, habet potestatem capiendi et ligandi freneticum etiam dominum suum se precipitare volentem, vel in aqua submergere, vel alio modo occidere semetipsum, secundum quod ex verbis beati Augustini, que ponuntur 5 q. 5 c. *Non omnis* et 23 q. 4 c. *Ipsa pietas* et c. *Nimium*, colligitur evidenter.

Discipulus: Istud exemplum non est ad propositum, quia secus est de aliquo subdito se volente occidere quia perdidit usum rationis, et de papa qui est caput omnium, in quem in nullo casu licet manus inicere violentas.

Magister: Male dicis, ut dicunt, cum asseris quod in nullo casu licet in papam manus inicere violentas, quamvis non liceat in ipsum manus iniuriosas inicere. Nam si papa, sive effectus freneticus aut aliter alienatus a sensu, vel, habens usum rationis, ex desperatione vel tristitia vel alia causa quacunque vellet seipsum occidere, semetipsum de muro precipitando vel aliter, violenter esset tenendus. Si etiam esset in aliqua domo quam quis sciret certissime ruituram, et ille sibi prenuntiaret domum ruituram, sed papa nollet credere nec exire, papa in hoc casu esset extrahendus invitus, et ita manus violenta esset inicienda in papam. In pluribus etiam aliis casibus licite posset quicunque servus manus inicere violentas in papam, ipsumque ligare et fortiter detinere.

---

50 5[1]…omnis] C. 5 q. 5 c. 2 col. 1043 | 23…51 pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1733 **51** Nimium] C. 23 q. 4 c. 37 col. 1747

---

44 et] *omitted* We | nonnunquam…47 ligandi] *omitted* Ly (Vg*) **46** habet] habent We **47** etiam] We: et Bb Fi An Ly **50** omnis] omni Ly **51** Nimium] Minimum Ly | evidenter] ad omnes in caritate existentes (noscitur *add.* Pz) pertinere *added* Ly (Vg*) **52** est ad] a Bb **55** in[2]] *omitted* We **56** dicunt] videtur Fi An **58** liceat] licet Ly | Nam] *omitted* Ly **59** vel] non Ly **63** esset] *omitted* Fi An | quis] qui Fi **64** prenuntiaret] pronuntiaret Ly | sed papa] We: sed papam Bb si papa Fi An Ly **65** casu] *omitted* Bb Fi An **66** papam] ipsum We

Et ita manifeste potestas capiendi, ligandi, et detinendi ab omni iurisdictione poterit separari. Non enim per frenesim pape vel alterius, vel voluntatem occidendi seipsum, tribuitur alicui iurisdictio super volentem seipsum occidere, et tamen tunc habet etiam servus potestatem capiendi, ligandi, et detinendi etiam papam.

Discipulus: Cogor concedere quod potestas capiendi, detinendi, et ligandi ab omni iurisdictione poterit separari, sed hoc non accidit nisi quis velit seipsum occidere.

Magister: Quid si papa vellet absque nece in seipsum manus inicere, oculosque proprios eruere, aut manus vel pedes abscindere?

---

70 Et…manifeste] /***/ witnesses fully reported for lines 70-90*: class 1(Bb Fi An Ce Na) class 2 (We Vc Ox) class 3 (Ly Pz Gs Vg Va Pa Pb Pc Sa Ko Ar Lb Vb) class 4 (Ca Vd La Lc Un) class 5 (Ba Es Di To Fr Ax) class 6 (Sm)

---

70 ita] /***/ patet *added* Ca Fr Ax Es Di To Ba | manifeste] quod *added* Fr Ax Es Di To Ba | capiendi ligandi] ligandi capiendi Lb Vc Ox ligandi et capiendi Vd La Un Fr Ax Es To | ligandi] *omitted* Ly Pz Gs Vg Va Pc Pa Ko Sa **71** poterit] potuit Va | separari] separare Bb | Non…72 alterius] Non per frenesim vel alterius Vb Sa infirmitatem *added* Sa **72** pape…voluntatem] vel per aliam infirmitatem volenti Pb Ar alterius] ali' We | vel[2]] *omitted* Ly Pz Gs | voluntatem] volumptatem We volentis Ly Pz Gs voluntate Ce Sm_Ax violentam Ox | occidendi] occidi Ly Pz Gs Sm occidere Pc Pb Ar | seipsum] se Fr Ax Es To Di Ba | tribuitur] tribuit Ox **73** super] supra Ly Pz Gs Vg Va | volentem] volente Ca La Lc Un valentem Sm | seipsum] se Ly Pz Gs Sm | et] *omitted* Ca Vd La Lc Un Fr Ax Es To Di Ba | et…74 potestatem] *omitted* Ar **74** habet…servus] etiam servus habet Fr Ax Es To Di Ba Lb[2] | capiendi ligandi] ligandi, capiendi We Vc Ox Ba Ca Vd La Lc Un et] *omitted* Ar Un **75** etiam] *omitted* Vd Fr Ax Es To Di et Sa et etiam Ar **76** Cogor] *omitted* Ar **77** detinendi] *omitted* Bb | detinendi… ligandi] ligandi et detinendi Ly Pz Gs Pc Fr Es To Di Ba | separari] seperari Ax Magister *added* Vd **78** sed] licet Ax et Pa Fr | hoc] *omitted* Lc Es To | nisi] quando *added* La Fr Es To Di Ba | velit] vult Fr Ax Es Di Ba se vult To | occidere] interficere Pb **79** Magister] Bb Fi An We Ly Pz Gs Vc Ox Na Sm Vg Va Pa Pb Pc Vb Sa Lb Un Ko Ar: Ideo quero Fr Ax Es To Di Ba Pa[2] Lb[2] Discipulus Vd La *omitted* Ca Lc | nece] voce To necessitate Gs **80** manus[1]] violentas *added* Fr Ax Di Ba Lb[2] violontas *added* To | manus[1]…proprios] iniceret manus violentas oculos sibi volens Es | oculosque] oculos Sm Ly Pz Vb Pb Lb Ar Di Ba oculus Sa oculos quoque Fr | proprios] *omitted* Ly Pz Gs Vb Sa Pb Lb Ar Di Ba ipsos Vg Va Ko | aut] et Ce | aut…vel] vel manus aut Na Sm Ca La Lc Un Vd Fr Ax Es To Di Ba **81** abscindere] absidere We etc. *added* La

Discipulus: Etiam tunc posset licite ab alio absque iurisdictione ligari.

Magister: Si papa vellet alium occidere sine causa, nunquid illi liceret vim vi repellere absque iurisdictione?

Discipulus: De hoc vellem scire quid predicti assertores dicant.

Magister: Dicunt quod liceret saltem regi vel laico vim vi repellere, et tamen per talem repulsam iurisdictionem super papam repellens vim vi minime obtineret.

Discipulus: Non adducunt exempla nisi ubi imminet mors corporalis vel saltem lesio gravis.

Magister: Si licet pro morte corporali (imo pro gravi iniuria corporali) propria et aliena vitanda manus inicere violentas in papam absque iurisdictione, multo magis pro morte spirituali multitudinis fidelium evitanda licebit in casu manus inicere violentas in papam.

Consimili enim modo arguendi arguit beatus Augustinus ad probandum quod licet in hereticos exercere vindictam, ut habetur 23 q. 4 c. *Ipsa pietas*, fundans se in isto medio: 'omne quod debemus impendere hominibus pro morte eorum temporali vitanda, debemus eisdem impendere pro morte eterna vitanda', dicens in hec verba: "*Quid igitur de opere misericordie quod, pro vita eterna adipiscenda et pena eterna*

---

100 23…pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1735

---

82 Discipulus] Bb Fi An We Ly Pz Gs Vc Ox Na Sm Vg Va Pa Pb Pc Lb Vb Sa Ko Ar: Magister Ca La Lc Un Vd Fr Ax Es To Di Ba Pa^2 Lb^2 Etiam] *omitted* Fr Ax Es To Di Ba Lb^2 Et Sm | Etiam…84 Magister] *Certainly written in the bottom margin of* We fo. 96r (*tiny remnants are visible*), *but cut during the binding process.* | posset] potest Ax To Ba Vg possit Ko | licite] aliquis *added* Vg Va Pa Pc Ko | alio] illo Ar **83** iurisdictione] iurisdictioni Sa **84** Magister] Bb Fi An We Ly Pz Gs Na Sm Vc Ox Vg Va Pa Pc Pb Vb Lb Sa Ko Ar Discipulus Ca La Lc Un Vd Fr Ax Es To Di Ba Pa^2 Lb^2 Quid *added* We Fr Ax Es To Di Ba Pa^2 Lb^2 | sine] absque Es To | sine causa] *omitted* Va **85** illi] ei Ko **86** Discipulus] *omitted* Pa La Un Vd Fr Ax Ex To Di Ba Magister (?) Lc | De] ad Ca Lc | hoc] enim *added* Fr Ax Es To Di Ba | vellem] vellet Va **88** liceret] in casu *added* Pb Ar | saltem] saltim Fi An | regi] recti Ko | vel] et We Vc Ox *omitted* Sa **89** et] *omitted* Sm | per] saltem *added* Vg (*then cancelled*) | repulsam] repulsum Vg Sm **90** repellens] repellendi Ly Pz Gs Vg | obtineret] habet Sa /***/ **91** adducunt] addunt Bb | ubi] x^i (*Christi?*) Bb | imminet] ipsi immineret Ly **94** vitanda] fidelium evitanda Ly **95** iurisdictione] speciali (spirituali Pz) multitudinis fidelium *added* Ly **96** multitudinis fidelium] *omitted* Ly **103** dicens] dicit Ly **104** quod] *omitted* Ly adipiscenda…eterna^2] *omitted* Bb

vitanda, hominibus debemus impendere, iudicandum est, si pro salute ista, non solum temporali sed etiam brevi ad ipsum tempus exiguum liberanda, sic nos subvenire hominibus ratio vera et benigna compellit". Ex quibus verbis et processu Augustini ibidem, ubi per multa probat exempla quod debemus etiam illos qui minime sunt de iurisdictione nostra liberare a morte invitos et in eos manus inicere violentas pro morte vitanda, colligunt isti quod si pro vitanda morte pape et alterius licet manus inicere violentas in papam, ipsumque captivare, tenere, et ligare, multo fortius licebit in casu pro morte spirituali vitanda ipsius pape et aliorum, et pro vita eterna adipiscenda, salvandoque grege dominico, manus inicere violentas in papam ipsumque ligare fortiter et tenere.

Discipulus: Videtur apparens, si constaret papam velle spiritualiter corrumpere orthodoxos, quod captivari posset et teneri. Sed propter infamiam facti, de qua non constaret quod non esset falsa, non esset hoc agendum.

Magister: Non dicunt isti quod propter infamiam papa captivari deberet, sed asserunt quod si patenter impediret inquisitionem debitam fieri de ipso, pro salute totius christianitatis deberet detineri per illos qui tantam haberent potentiam temporalem, nec essent detinentes excommunicati. Sicut nec illi sententiam excommunicationis incurrerent, qui detinerent papam volentem seipsum vel alium innocentem absque causa occidere. Absque enim temeritate vel dolo, non incidit quis in canonem propter iniectionem manuum in papam vel alium clericum.

Discipulus: Violentia non videtur esse sine temeritate vel dolo.

Magister: Respondent quod potes equivocare de vocabulo 'violentie', et aliter uti vocabulo quam ipsi accipiant. Ipsi enim accipiunt 'iniectionem manuum violentam' pro omni iniectione manuum in invitum. Et sic constat quod iniectio manuum violenta in aliquem potest esse caritativa, absque omni temeritate et dolo.

---

105 debemus] We: *omitted* Bb Fi An Ly **106** brevi] et *added* Ww ipsum] *omitted* Ww **107** liberanda] liberandam Bb Fi An **108** compellit] compellitur Bb **111** et] etiam We **112** morte[2]] corporali *added* Fi An **115** aliorum et] alterorum Ly **118** Discipulus] Istud *added* Ly **119** captivari] capi Ly **120** facti] falsam Ly **121** esset[1]] esse Bb falsa…esset[2]] *omitted* Bb **126** potentiam] potestatem Ly **128** detinerent] detineret Ly (Pz*) **134** potes equivocare] equivocas Ly **135** aliter] vis *added* Ly

Capitulum 57

Discipulus: Ex quo, secundum istos, de papa super crimine heresis diffamato catholici habent inquirere, et ipsum etiam captivare si propter resistentiam eius aliter non possunt procedere ad inquisitionem faciendam, peto ut dicas ad quos, secundum istos assertores, spectat inquisitio supradicta.

Magister: Dicunt quod spectat ad illos catholicos ad quos spectaret pape punitio, si esset in heresi manifesta deprehensus.

Unde, ut dicunt, predicta inquisitio primo et principaliter spectaret ad universalem ecclesiam, si essent ita pauci catholici quod omnes convenirent in unum vel possent leviter convenire.

Secundo, pertineret ad concilium generale quod vicem gerit universalis ecclesie.

Tertio, si nec universalis ecclesia conveniret in unum, nec generale convocaretur concilium, spectaret ad diocesanum in cuius diocesi moraretur papa, cum consilio vicinorum episcoporum si esset necesse.

Si autem diocesanus negligeret, pertineret ad sedem vel clerum ubi papa moraretur.

Si vero omnes clerici essent dampnabiliter negligentes, talis inquisitio spectaret ad laicos.

Capitulum 58

Discipulus: Video quod isti proportionabiliter dicunt de inquisitione facienda de papa super heresi diffamato sicut dicunt de punitione pape in manifesta heresi deprehensi. Ideo istam materiam censeo differendam quousque investigavero quis debet punire papam qui manifeste deprehenditur in heresi. Nunc autem dicas propter quam infamiam, secundum istos, est de papa inquisitio facienda.

58,5 investigavero] *Infra* 1 Dial. 6.72ss.,1 Dial. 6.82ss.

57,2 de…super] super papa de Ly **3** heresis] heresi Ly **6** inquisitio] facienda *added* Fi Ly **7** spectat] spectant Ly **8** manifesta] manifeste We Ly **12** quod omnes] *omitted* Fi An | convenirent] convenissent Fi An We **15** gerit] tenet Ly **16** ecclesia] *omitted* Bb nec concilium generale *added* We **17** nec…concilium] vel convocaretur We | convocaretur] convocatur Bb **19** vicinorum] viciorum Bb **58,1**] 56 An Fi (*corrected to* 58 *in* Fim) **2** proportionabiliter] propor^{tr} Fi proporna^{r} An proportionaliter We **5** censeo] ceseo Bb **6** deprehenditur] deprehenderetur We | in] de Ly **7** propter] per Fi An **8** papa] *omitted* Bb

Magister: Ut ad tuam interrogationem perfecte respondeant, distinguunt. Quia aut fama est orta a certis personis, providis et discretis, integre opinionis et fame, ante infamiam pape nolentibus papam accusare de heresi, aut est orta ab incerto auctore, vel a certo auctore nolente contra papam inscribere sed denuntiare volente. Si primo modo, dicunt quod est omnino procedendum ad inquisitionem nisi papa sponte se velit iudicio bonorum virorum submittere. Si autem orta est fama ab incerto auctore, vel auctore certo denuntiare volente, et non est tanta infamia quin absque scandalo ecclesie et periculo fidei valeat tolerari aut etiam dissimulari, non videtur quod sit ad inquisitionem procedendum. Aliter de necessitate salutis tenetur ille cuius interest, et potest, diligenter inquirere veritatem.

Discipulus: Dic quomodo, secundum istos, procedere debet iudex iuxta primum membrum.

Magister: Dicunt quod cum aliquis vult papam de heresi accusare, illi qui esset iudex pape in heresi deprehensi debet suam intentionem exprimere, quam iudex, quicunque sit ille, sive ecclesiasticus sive laicus, debet diligenter examinare. Et si invenerit ipsum ad accusandum idoneum, denuntiet pape quod de heretica impetitur pravitate, rogando eundem quod iudicio eligendorum iudicum se submittat, exemplo sanctorum patrum qui pro minoribus criminibus se aliorum iudicio subiecerunt. Quod si papa de sua confidens innocentia pro omni scandalo amovendo consenserit facere, eligantur iudices a papa et accusare volente, qui secundum iustitiam sine personarum acceptione procedant.

Si autem papa noluerit quoquo modo submittere se iudicio, ille qui esset iudex pape manifeste in heresi deprehensi, si habet tantam potentiam temporalem vel habere potuerit, ratione dubii, quia dubitatur an sit de iurisdictione iudicis supradicti, citet eundem et tandem, si potuerit, compellat papam sibi respondere.

---

10 Quia] Quod Ly | aut] aud We **12** nolentibus] volentibus Ww | est] *omitted* Bb **13** vel…nolente] volente **Ly** Vg **14** sed] seu Ly denuntiare] denunctiare We **17** vel auctore] *omitted* Bb | auctore[2]] *omitted* Ly **18** et] *omitted* Bb **20** dissimulari] et *added* Bb **25** Dicunt] *omitted* Bb **26** accusare] tunc *added* Ly | illi] ille Bb Ly **27** quam] quem Bb **28** sive[1]] *omitted* Bb **29** invenerit] inve[t] Fi An invenit Ly **30** denuntiet] denunctiet We | impetitur] impeditur Ly | pravitate] pravatate We **31** eundem] eum Ly | iudicum] *omitted* Ly **32** exemplo] ex Bb **39** habet] habeat Ly | potentiam] potestatem Ly **41** potuerit] poterit We

Discipulus: Ista narratio multos includere videtur errores. Talis enim processus non est circa aliquem alium a papa habendus, ergo nec circa papam.

Item, quomodo potest quis citare papam qui non est iudex pape?

Amplius, non videtur quod papa teneatur se iudicio cuiuscunque submittere.

Rursus, talis processus non videtur in legibus prefinitus.

Quare temere isti talem modum procedendi prefigunt.

Magister: Istas obiectiones et multas alias isti assertores faciunt contra seipsos, respondentque ad ipsas, dicentes primo ad ultimam, quod non intendunt alicui formam procedendi circa papam prefigere, sed quia papa superiorem in causa heresis, quamdiu manet papa, non habet, et qualiter sic proceditur circa papam contra quem apparet legitimus accusator de heresi in legibus minime invenitur, ne papa contra fidem errare possit insolenter et catholicos secum trahere in errorem, oportet modum aliquem specialem, rationi consonum, non verbis legum totaliter innitentem nec ab intellectu legum penitus discrepantem, circa accusationem summi pontificis invenire. Quemadmodum, si regnum aliquod ex causa rationabili regem suum vellet compellere in iudicio coram populo respondere, cum in legibus regnorum de hoc casu nichil penitus caveatur, oporteret modum aliquem specialem excogitare qui esset in tali casu servandus.

Modus autem superius recitatus de papa quem cupit aliquis idoneus accusare rationabilis istis apparet, quare videtur illis quod modus predictus circa papam congrue poterit observari. Nec tamen invident cuicunque qui modum magis rationabilem cogitare valebit. Et forte in aliquo casu, propter aliquas circumstantias, non esset predictus modus usquequaque servandus, nec forte propter potentiam et auctoritatem pape poterit dari modus certus in omni casu servandus.

---

44 circa] contra We **45** circa] contra We **46** quis] aliquis Ly **54** alicui] aliquam Fi Ly **55** circa] contra Fi An We | sed quia] quia si Fi An **57** sic…circa] procedendum sit contra We | circa papam] *omitted* Bb quem] quam Bb **58** ne] contra *added* Fi **62** legum] *omitted* Ly | circa] contra We **65** cum] quia Ly **66** caveatur] teneatur Bb habetur Ly cavetur Pz | oporteret] oportet Fi An **67** specialem] rationabilem *added* We **68** recitatus] recitatur Fi An **72** cogitare] excogitare Ly **74** forte] *omitted* Fi An | potentiam et] potestatem vel Ly **75** omni] hoc Fi

Per hoc dicunt quod male arguis cum dicis ‘talis processus non est tenendus circa alium a papa ergo nec circa papam’. Nam circa papam, quia non constat quod habet superiorem in hac causa, eo quod non constat ipsum esse hereticum, necesse est aliquid speciale servare et modo speciali procedere.

Cum vero dicis quod nullus potest citare papam qui non est iudex pape, respondent quod quia non solum qui est in rei veritate iudex alicuius, sed etiam qui dubitatur esse iudex potest ipsum citare, ideo potest quis citare papam quando probabiliter dubitatur an sit iudex eius.

Discipulus: Nemo debet dubitare se esse iudicem pape, quia debet esse certus quod non est iudex pape antequam de heresi convincatur.

Magister: Respondetur quod quamdiu non apparet quis idoneus qui vellet accusare papam, nec est graviter diffamatus, debet quilibet esse certus se non esse iudicem pape. Quam cito autem apparet accusator idoneus de quo presumitur quod bono zelo papam accusare proponit, vel papa est de heresi graviter diffamatus ita ut talis diffamatio convenienter dissimulari non possit, quicumque esset iudex pape (si papa esset manifeste in heresi deprehensus) posset probabiliter dubitare se esse iudicem pape. Postquam autem papa esset aperte in heresi deprehensus talis non debet dubitare sed debet esse certus se esse iudicem olim pape. Non ergo in hoc casu quilibet debet esse certus se non esse iudicem pape, imo potest probabiliter dubitare papam ex suo delicto esse effectum de iurisdictione sua, et propter dubitationem probabilem habet potestatem in iure citandi ipsum.

Discipulus: Quid si non audet citare ipsum, scilicet papam?

---

81 aliquid…servare] Cf. 1 Dial. 7.71 (“novitates”)

---

77 Per] Propter Ly | cum dicis] *omitted* Ly **78** circa[2]] contra We **79** Nam…papam[2]] *omitted* Bb Ly | quod] non *added* Bb Fi An Ly **83** vero] ergo We **84** quod] *omitted* Ly **89** de…90 heresi] *omitted* Ly **91** Respondetur] Videtur Ly | quis] aliquis We **92** vellet] velit We **96** ut] quod Ly **97** possit] poss’t An potest Ly **98** posset…100 deprehensus] *omitted* Bb **101** se…pape] quod est iudex pape Ly esse iudicem pape Pz (Vg*) **104** propter] talem *added* We **105** in] de We **107** ipsum scilicet] *omitted* We | scilicet] id est Ly

Magister: Respondetur quod si principes et potestates ac clerici et laici causam Dei negligerent, et favor pape indebitus ita multitudinem occuparet quod papa nec ad submittendum se iudicio nec ad respondendum quomodolibet induci vel cogi valeret, non restaret illis qui eum de iure citare deberent nisi dolor et gemitus, essetque eis servandum consilium beati Augustini quod dat catholicis quando peccans habet multitudinem sociam, qui, libro secundo contra epistolam Parmeniani, ut recitatur 23 q. 4 c. *Non potest*, ait: "*Non potest esse salubris a multis correptio, nisi cum ille corripitur, qui non habet sociam multitudinem. Cum vero idem morbus plurimos occupaverit, nichil aliud bonis restat quam dolor et gemitus*". Et infra: "*Revera si contagio peccandi multitudinem invaserit, divine discipline severa misericordia necessaria est. Nam consilia separationis et inania sunt, et perniciosa atque sacrilega, quia impia et superba sunt, et plus perturbant infirmos bonos quam corrigant animosos malos*". *Et infra:* "*Turba autem iniquorum, cum facultas est in populis promendi sermonem, generali obiurgatione ferienda est et maxime si occasionem atque opportunitatem prebuerit aliquod flagellum desuper Domini, quo eos appareat pro suis meritis vapulare*".

Sic, si contra papam appareat idoneus accusator vel ipse fuerit de heresi graviter diffamatus, si multitudo sibi favet ut nec induci vel cogi possit in iudicio comparere, nichil aliud accusatori illique qui esset iudex suus si esset manifeste in heresi deprehensus et aliis bonis catholicis restaret quam dolor et gemitus. Tunc enim citatio et accusatio essent inanes et tamen non solum occulte sed etiam publice, cum facultas

117 23…potest] C. 23 q. 4 c. 32 col. 1743

109 Respondetur] We: *omitted* Bb Dicitur Fi An Respondent Ly | et potestates] *omitted* Bb **110** clerici] cleri Pz **113** valeret] posset Ly **114** essetque] et esset Ly **115** consilium] conscilium We | peccans] potestas Ly **116** sociam] sociorum Ly | qui] in We **117** epistolam] episcopum Pz | Parmeniani] Permeniani Bb An Permeniam Ly | ait] enim *added* We | ait…118 potest] *omitted* Bb **118** ille] We: ipse Bb Fi An Ly **121** dolor] color Bb | si] cum Ww **122** severa] vera Ly **123** necessaria] necessa An | separationis] reparationis We | et] *omitted* Fi An We **124** sunt] istis *added* Ly **125** sunt] *omitted* Ww **127** populis] propriis Bb **128** est] Ly: *omitted* Bb Fi An We **129** atque] adque We | aliquod…desuper] *omitted* Ly **130** Domini] Deo Bb Fi An Ly | quo] qua Ly **131** ipse] pape Bb **132** favet] faveret Ly **133** comparere] parere Ly **134** illique] illius Ly **137** facultas] faculta Bb

haberetur absque perturbatione bonorum, essent fautores pape graviter increpandi et modis omnibus inducendi ut laborarent fideliter, quantum liceret pro officio cuiusque, quatenus in favorem fidei christiane papa iudicio se submitteret, vel illi qui esset iudex suus si esset manifeste in heresi deprehensus respondere cogeretur.

Cum autem dicis quod papa non tenetur se submittere iudicio cuiuscunque, respondent quod in casu, pro scandalo evitando et veritate catholica declaranda et exaltanda ac pro communi utilitate procuranda tenetur papa de necessitate salutis se iudicio inferiorum submittere.

Capitulum 59

Discipulus: Pande rationem eorum quare, si apparet accusator idoneus, papa tenetur de necessitate salutis se iudicio inferioris vel inferiorum suorum submittere.

Magister: Non putes quod ipsi intendunt dicere papam in omni casu ad voluntatem cuiuslibet se debere submittere iudicio aliorum. Sed volunt quod absque causa rationabili papa non debet iudicium recusare quando ex submissione sua declararetur veritas et iustitia. Et talis submissio nullum sibi spirituale preiudicium generaret, et accusantis zelus vel malitia panderetur.

Ad hoc autem dicendum tali ratione moventur. Utilitas propria et communis sunt preferende malitie proprie et aliene omnique utilitati proprie temporali. Nam multorum utilitas preferenda est utilitati unius, ut habetur 7 q. 1 c. *Scias*, et 8 q. 1 c. *In scripturis*, et 25 q. 1 c. *Que ad perpetuam*. Ergo multo fortius utilitas propria et communis preferende sunt utilitati proprie, et multo magis preferende sunt malitie proprie et aliene. Sed papa quem accusator idoneus vult de heresi accusare, submittendo se iudicio catholicorum, procurat utilitatem propriam et communem, quia procurat

---

59,15 7…Scias] C. 7 q. 1 c. 35 col.1101 | 8…16 scripturis] C. 8 q. 1 c. 9 col. 1125 **16** 25…perpetuam] C. 25 q. 1 c. 3 col. 1897

---

140 cuiusque] cuiuscunque Fi An cuiuslibet Ly **141** vel] *omitted* Ly illi] ille Bb **142** manifeste] manifestus Ly **144** dicis] *omitted* Bb **59,2** Pande] Ostende Ly (Pz*) | apparet] appareat Ly **4** inferioris vel] *omitted* We Ly **5** intendunt] intendant Fi An Ly **6** casu] et *added* We **8** debet] *omitted* Bb **9** declararetur] declaretur Ly | nullum sibi] We: nullius Bb Fi An nulli Ly **11** malitia] malitiam We **12** moventur] mo^{tr} Fi nam *added* We | Utilitas] et *added* Bb **14** proprie] pape Ly **16** 1^{1}] *omitted* Bb | 1^{2}] 3 Ly **18** magis] fortius Ly **20** submittendo] submittende Bb | iudicio] aliorum scilicet *added* We

declarationem veritatis et iustitie que est utilitas propria et communis. Et hec utilitas propriam utilitatem non impedit. Ergo papa ad hoc tenetur in hoc casu de necessitate salutis.

Hoc enim faciendo, si est innocens, ab omni impetitione super crimine falso liberat semetipsum accusantisque malitiam vel innocentiam manifestat, et veritatem exaltat ac bono exemplo sibi subiectos edificat universos, dum ex zelo veritatis et iustitie suorum inferiorum iudicium non recusat. Si autem papa est reus, multo magis tenetur se submittere aliorum iudicio vel sponte renuntiare papatui. Quia absque periculo anime non potest papatui presidere, eo quod omnis hereticus publicus et occultus est omni ecclesiastica dignitate privatus.

Discipulus: Ista assertio videtur probabilitate carere quia per predictam rationem papa pro omni iniuria quam faceret alicui et pro omni excessu teneretur se subdere aliorum iudicio. Si enim pro crimine falso teneretur se subdere iudicio aliorum, multo fortius pro vera iniuria et vero excessu se subdere iudicio teneretur. Sed hoc constat esse falsum et per verba Augustini evidenter convincitur, qui in libro De vita clericorum, ut recitatur dis. 86 c. *Quando*, asserit manifeste quod cum prelatus corrigendo subditos suos modum excedit, ab eo nequaquam exigitur ut veniam a subditis expostulet. Ergo multo magis si papa de crimine falso impetitur non est necesse quod inferiorum suorum iudicio se submittat.

Magister: Ad hoc respondetur quod non est simile de iniuriis, et nonnullis aliis criminibus, et de heresi, quia iniurie et alia crimina multa papam reum non deponunt, potestque papa aliter satisfacere passis iniuriam et de suis scandalizatis excessibus quam se alicuius iudicio submittendo, et ideo, quando hoc potest, non tenetur se submittere iudicio alicuius. Sed crimen heresis papam de papatu deponit ipso facto, et ideo, si non potest aliter satisfacere accusare volenti et scandalizatis de ipso nisi se submittendo iudicio, ad hoc de necessitate salutis astringitur. Et consimiliter dicunt quod si papa de aliqua iniuria vel alio excessu non aliter posset

---

23 utilitatem] *omitted* Fi An **25** enim] autem Ly **30** autem] ergo Ly **37** teneretur] tenetur Ly | subdere] *omitted* Bb **38** crimine] mine Bb **42** c Quando] ubi Ly **44** eo] We: eis Bb Fi An Ly **45** magis] fortius Fi An **46** impetitur] impeditur Ly | suorum] *omitted* Ly **48** Magister] *omitted* Pz **53** hoc] *omitted* Ly (Pz*) | potest] *omitted* Fi | submittere] subdere We **56** submittendo] submittat Ly **58** alio] aliquo Ly

satisfacere illi vel illis cui vel quibus tenetur quam se submittendo iudicio, ad hoc esset de necessitate salutis astrictus. Si vero papa se nullius subdendo iudicio possit satisfacere ipsum de heresi accusare volenti et aliis scandalizatis de ipso, poterit alium modum tenere.

Ad Augustinum dicitur quod prelatus qui in corrigendo modum excedit aliter potest satisfacere subditis quam ab eis veniam postulando, et ideo non exigitur de ipso ut veniam postulet ab eis.

Discipulus: Quomodo secundum istos posset papa satisfacere accusare volenti nisi subderet se alicuius iudicio?

Magister: Respondetur quod sepe potest negativa probari. Et ideo si esset talis casus quod contrarium illius quod accusare volens intendit posset papa probare, sufficeret pape talem negativam probare. Nec tunc teneretur se subdere alicuius iudicio.

Capitulum 60

Discipulus: Puto quod intelligam istorum in hac parte sententiam. Sed queso, indica michi quid isti dicant agendum si papa se sponte iudicio arbitrorum submiserit, et accusator in probatione defecerit, an scilicet papa teneatur se purgare.

Magister: Dicunt quod si papa apud bonos et graves est enormiter de heresi diffamatus, ita quod grave scandalum apud catholicos est exortum, ipse de necessitate salutis se purgare tenetur si aliter suam famam recuperare non potest. Si autem taliter non est diffamatus, ad purgationem minime obligatur.

Discipulus: Pro primo membro si habent aliqua motiva profer in medium.

Magister: Dicta assertio pluribus rationibus videtur posse probari. Quarum prima talis est. Qui famam suam integram et illesam servare tenetur, si potest, etiam ipsam famam, si absque culpa sua vel etiam ex negligentia lesa est vel perdita, de necessitate salutis recuperare et restaurare, si potest, astringitur. Sed papa de necessitate salutis, si absque

---

59 tenetur] teneretur We **60** ad hoc] adhuc Ly **61** possit] *omitted* Bb **63** de ipso] *omitted* Fi An **64** dicitur] dicunt We Ly | corrigendo] corripiendo Ly **66** de] ab We **67** postulet] expostulet Fi deposcat We **71** probari] *omitted* An | talis] *omitted* Bb **72** volens] nolens Pz **73** negativam] negatiam Bb | Nec] Quia We | teneretur] tenetur Ly **60,3** dicant] iudicant Ly indicant Pz **9** suam] *omitted* Fi An **12** habent] habes Ly **16** etiam ipsam] ipse We **17** famam] *omitted* Ly | ex] e Bb **18** recuperare] reparare Ly tenetur *added* Fi An

crimine potest, tenetur famam suam illesam et integram custodire. Igitur si fama pape ex aliquo casu lesa est vel perdita et ipse est immunis, de necessitate salutis, si potest, famam suam recuperare vel restaurare et reintegrare tenetur. Et per consequens si non potest aliter quam se purgando hoc facere, se purgare legitime de necessitate tenetur. Maior videtur evidens.

Minor probatur auctoritate Augustini qui, ut legitur 12 q. 1 c. *Nolo*, ait: "*Nolo ut aliquis de vobis inveniat male vivendi occasionem. Providemus enim bona, ut ait Apostolus, non solum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus. Propter nos conscientia nostra sufficit nobis, propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis. Tenete quod dixi atque distinguite. Due res sunt conscientia et fama. Conscientia necessaria est tibi, fama proximo tuo. Qui fidens conscientie sue negligit famam suam crudelis est*".

Item, Gregorius, ut habetur 11 q. 3 c. *Non sunt audiendi*, ait: "*Non sunt audiendi, sive viri sancti sive femine, quando reprehensa in aliquo negligentia sua, per quam fit ut in malam veniant suspicionem, unde suam vitam longe abesse sciunt, dicunt sibi coram Deo sufficere conscientiam, existimationem hominum non solum impudenter, verum etiam crudeliter contempnentes, cum occidant animas aliorum*". Et infra: "*Proinde quisquis a criminibus flagitiorum atque*

60,27 12…28 Nolo[1]] C. 12 q. 1 c. 10 col. 1282 **29** ut…Apostolus] 2 Corinthians 8:21 **36** 11…audiendi] C. 11 q. 3 c. 56 col. 1245

---

21 pape] de necessitate salutis, si absque crimine potest, tenetur famam suam illesam et integram custodire. Igitur si fama pape *added dittography* Bb **24** hoc…25 facere] famam suam recuperare vel reintegrare We Vc **25** de] In An t*he contribution of the* scriptor primus (*who had copied the text of* 1 Dial. *from the very beginning of the manuscript* (fo. 1va line 1 /OP V, p.1/) *ended at mid-sentence with this word* ("de") (fo. 70va--line 23). Scriptor secundus *completed the rest of* fo. 70va (lines 23 to 48), *beginning with the word* "necessitate". | necessitate] salutis *added* Vc Vd Ba Fr | tenetur] *garbled* An **28** vobis] nobis Ly **29** Providemus] Providimus Fi | enim] etiam Bb Fi An **30** omnibus] *omitted* We **31** sufficit] necessaria est Ww | nobis] *omitted* Bb Ly **32** fama nostra] famam nostram We | pollui] polluiꝛ Fi | vobis] nobis Ww | Tenete… 33 distinguite] *omitted* Ww **33** fama] bona *added* Ly **34** fidens] confidens Ww **36** c…37 ait] *omitted* Ly **37** sancti] We: *omitted* Bb Fi An Ly | femine] qui *added* Ww | quando] non Fi An **38** reprehensa… sua] reprehenduntur in aliqua negligentia Ww | per] Ly: propter Bb Fi An We **39** veniant] veniat Fi **40** sciunt] Ly: sciant Bb Fi An We conscientiam] puram *added* Ww **42** occidant] Ly Vg: occidunt Bb We occident Fi An **43** Proinde] Provide Ly | atque] adque We

facinorum vitam suam custodit, sibi benefacit, quisquis autem etiam famam, et in alios misericors est. Nobis enim necessaria vita nostra est, aliis fama nostra".

Ex hiis aliisque quam pluribus colligitur evidenter quod quilibet christianus quantum in ipso est famam suam servare debet illesam. Ergo potissime ad hoc summus pontifex obligatur, quia ad illa que sunt de iure nature et ad utilitatem proficiunt aliorum non minus quam alii est astrictus. Et ex hoc evidenter infertur quod famam suam si lesa est vel perdita, si non potest aliter, per purgationem restaurare debet.

Secunda ratio est hec. Non minus debet papa satisfacere bonis et modestis apud quos de heresi graviter infamatur quam detractoribus malivolis et malignis, teste beato Gregorio qui, ut habetur 11 q. 3 c. *Inter verba*, ait: "*Quid enim, si homines non laudant et conscientia nos accuset? Aut que debet esse tristitia si omnes accusent et sola conscientia liberos nos esse demonstret ?*". Et infra: "*Quid aliud detrahentes faciunt, nisi in pulverem sufflant, et in oculos suos in terram excitant ? Ut unde plus detractionis perflant, inde magis nichil veritatis videant. Vocandi tamen etiam sunt ipsi et tranquille admonendi, eisque satisfieri omnibus modis debet, scientes quid de iudeis Veritas dicit: 'ne forte scandalizemus eos'*". Ex quibus verbis patenter habetur quod innocens, a detractoribus malivolis et malignis mendaciter diffamatus, ipsis modis omnibus satisfacere debet. Ergo multo magis sive fortius si papa apud bonos et honestos est

57 11…verba] C. 11 q. 3 c. 55 col. 1243 **65** Veritas dicit] Matthew 17:26

45 autem] *omitted* Fi Ly | et in] We: *omitted* Bb Fi An Ly | alios] aliis Ww **46** nostra[2]] We: *omitted* Bb Fi An Ly **47** quam] *omitted* We pluribus] plurimis Ly **49** ad hoc] adhuc Fi An **50** nature] nullo modo Fi **54** minus] *The contribution of* "scriptor secundus" *in* An *ended with this word* (fo. 70va line 48), *also in mid-sentence*. | debet papa] *In* An scriptor tertius *took over with these words* (fo. 70vb line1) *and continued until the last script line of* fo. 84vb . Cf. *infra* (1 Dial. 6.79.705*) **56** detractoribus] detractatoribus We | beato] *omitted* Ly **57** qui] *omitted* We Ly | ait] *omitted* Ly (Pz*) **58** enim] ĕ Fi An | homines] nos *added* Ly | nos…59 conscientia] nostra Ww **60** nos] non Pz demonstret] We Pz: demonstraret Bb Fi Ly demret An | Quid] enim *added* Ww **61** et] ut Ly (Pz*) **62** in] *omitted* We Ly | excitant] excitent Ly | detractionis] detractationis Ly **63** inde] in Fi An **64** tranquille admonendi] transquille admovendi Pz | eisque] eisdem Fi An **65** quid] quod Ww **67** detractoribus] detractionibus An **68** modis] modum Pz | omnibus] et per consequens *added* Fi An **69** magis sive] *omitted* We | sive] sine An

de heresi graviter, licet mendaciter, diffamatus, eis modis omnibus, et per consequens, si non potest aliter, se purgando, satisfacere debet.

Tertia ratio est hec. Papa non minus quam alii peccatum mortale vitare tenetur. Sed qui diffamatus de crimine recusat se purgare, cum non potest suam innocentiam aliter declarare, incurrit peccatum mortale, cum hoc sit scandalizare pusillos et infirmos, et etiam magnis et perfectis occasionem scandali dare. Tale autem scandalum est peccatum mortale, quod ex gravitate pene que sibi debetur constat aperte, cum Salvator dicat Matth. 18: "*Qui autem scandalizaverit unum de pusillis qui in me credunt expedit ei ut suspendatur mola asinaria in collo eius et demergatur in profundum maris*". Ergo papa tale scandalum de necessitate salutis vitare tenetur, et ita debet se purgare, si non potest aliter suam innocentiam declarare et infamiam exortam sedare.

Discipulus: Dicerent forte aliqui quod si papa diffamatus nolit se purgare et alii scandalizantur de hoc, scandalum tale non est datum sed acceptum, et ideo propter tale scandalum non tenetur papa se purgare.

Magister: Hanc responsionem alii impugnare nituntur, probantes quod tale scandalum est datum, non acceptum, quia ille qui ex forma facti reddit se suspectum de crimine scandalizat infirmos active quantum in se est. Qui autem renuit se purgare quando est graviter diffamatus de crimine reddit se suspectum. Imo videtur quod facto fatetur se convictum. Quia non minus reddit se convictum de crimine qui, diffamatus, renuit se purgare, quam qui vocatus in ius iudicium nititur subterfugere, cum gravius et periculosius sit subire iudicium quam purgationem prestare. Sed qui iudicium subterfugit ostendit se convictum (Extra, *De presumptionibus* c. *Nullus* et 11 q. 1 c. *Christianis* et 3 q. 9 c. *Decernimus* et

---

80 Matth 18] Matthew 18:6 **100** Extra…101 Nullus] X. 2. 23. 4 col. 786 **101** 11…Christianis] C. 11 q. 1 c. 12 col. 1193 | 3…Decernimus] C. 3 q. 9 c. 10 col. 999

---

70 licet] vel Ly | eis…71 omnibus] *omitted* Ly **71** non] *omitted* We aliter] excusare *added* Ly | se] *omitted* Ly **73** hec] *omitted* Bb **74** qui] quod We cum Ly | recusat] recuset We **76** incurrit] Sm Sa Ba: est Ww pusillos] pupillos Bb Fi An **79** que sibi] *omitted* Fi An quam sibi We **80** 18] 6 Ly | de] ex hiis We | pusillis] pupillis istis Bb Fi An **82** et…maris] etc. We **87** de] ex Ly **93** quantum] *omitted* Bb **95** quod] de *added* Ly **100** convictum] convictus Bb **101** Christianis] Christianus Ly | et 3] 23 Fi An | Decernimus] Decrevimus Ly

dis. 74 c. *Honoratus*). Ergo multo fortius qui, diffamatus, se purgare recusat, ostendit se convictum et per consequens scandalum exhibet manifestum.

Quarta ratio est hec. Illa oportet papam facere que sunt facilia ad agendum et sibi nec temporaliter nec spiritualiter obsunt, sed spiritualiter prosunt, et quorum obmissio est periculosa subditis et nociva. Sed quod papa diffamatus de heretica pravitate se purget, saltem per proprium iuramentum, est facile, et, si est innocens, sibi nec temporaliter nec spiritualiter obest, imo spiritualiter prodest. Talis autem purgationis omissio est subditis periculosa pariter et nociva. Ergo talem purgationem papa exhibere tenetur.

Maior videtur manifesta, quia qui talia subditis negligit exhibere ostendit aperte se utilitatem subditorum non amare, cum sine dampno proprio temporali et spirituali et labore gravi utilitatem eorum despiciat procurare.

Minor quo ad omnes suas partes veritatem continere videtur. Nam purgatio, presertim per proprium iuramentum, nulli debet videri difficilis. Talis etiam purgatio exhibenti nec temporaliter nec spiritualiter obest sed spiritualiter prodest, cum sit actus meritorius subiectos edificans et ab infamia liberans exhibentem. Quod autem talis purgationis omissio sit periculosa subditis et nociva patet de se, quia offendiculum prebet infirmis et conscientias percutit subditorum.

Quinta ratio est hec. Qui ex debito caritatis tenetur proximo exhibere illud quod minus est utile sibi, tenetur etiam illud quod magis est utile exhibere proximo, si est eque facile et nec sibi nec alicui alii preiudiciale in aliquo magis quam illud quod minus est utile. Si enim ex debito caritatis tenetur aliquis proximum suum vestire, ex eiusdem debito caritatis tenetur eundem pascere et potum dare, si eque faciliter potest et non maius dampnum aut periculum sibi vel

102 dis…Honoratus] D. 74 c. 8 col. 475

102 diffamatus] est *added* Fi An est et *added* Ly **104** exhibet] generat Ly **105** papam] papa An **107** sed…prosunt] *omitted* Bb **111** obest… spiritualiter[2]] *omitted* Bb **116** proprio] *omitted* Bb | spirituali] pariter *added* We **117** eorum] We: propriam Bb Fi An Ly **118** Minor] Maior Ly vero *added* We | quo] quantum Ly **120** etiam] autem Ly **121** obest] nocet Ly **122** edificans] hedificans We **123** Quod] Qui Bb omissio] amissio Bb Fi An **124** et nociva] *omitted* Ly | quia] quoniam Ly **125** conscientias] conscientiam We **127** exhibere…128 proximo] *omitted* Bb **128** illud] *omitted* Fi An **129** et] *omitted* Ly | alii] *omitted* Ly | preiudiciale] preiudicialem Bb **130** Si] Ubi Ly **131** vestire] et *added* Ly **133** maius] magus Pz

alii imminet ex uno quam ex alio. Sed magis utile est fidelibus quod papa de heresi diffamatus suam innocentiam, se purgando, declaret, quam sit vestiri, pasci et potari ab ipso. Sed papa tenetur ad opera misericordie corporalis, si potest. Ergo magis tenetur ad purgationem que non immerito spiritualis misericordia est censenda, si eque faciliter, absque dampno et periculo aliorum et proprio, eam valeat exhibere.

Sexta ratio est hec. Qui tenetur scandala evitare et minime suscitare, tenetur scandala suscitata tollere et sedare, si potest. Sed papa tenetur scandala evitare et minime suscitare, quia non erit aliter imitator Christi dicentis "*ut autem non scandalizemus eos*" etc. (Matth. 17), neque Apostoli Pauli dicentis 1 ad Cor. 8 "*si esca mea scandalizat fratrem meum non manducabo carnem in eternum, ne fratrem meum scandalizem*", neque illud Apostoli ad Rom. 14 adimplebit: "*Iudicate magis ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum*". Ergo papa tenetur scandala suscitata a subditis removere, si potest, et maxime que de persona sua sunt exorta. Sed si est de heresi diffamatus, grave scandalum de ipso est exortum. Ergo hoc scandalum removere debet, si potest, et ita si non potest aliter removere nisi seipsum purgaverit, se purgare tenetur.

Septima ratio est hec. Ille qui propter scandala evitanda debet spiritualia bona omittere, multo magis propter idem debet spiritualia bona perficere. Papa autem propter scandala evitanda debet nonnulla spiritualia bona omittere saltem ad tempus, sicut predicationem verbi Dei, punitionem malorum, et nonnulla alia. Ergo multo magis propter scandala evitanda debet spiritualia bona perficere. Sed quod diffamatus se purget est bonum spirituale. Ergo propter scandala evitanda pariter et sedanda debet papa, si est diffamatus, se purgare.

---

145 Matth 17] Matthew 17:26 **146** 1…8] 1 Corinthians 8:13 **148** Rom…149 14] Romans 14:13

---

136 declaret] declararet Ly | potari] portari An **137** corporalis] temporaliter We corporalia et spiritualia Ly | potest] Ly: habet Bb Fi An We Pz **138** Ergo] multo *added* We **140** aliorum] eorum An | valeat] valea Bb **142** suscitare] sustinere Ly | tenetur…144 suscitare] *omitted* Fi An | scandala] *omitted* Pz | suscitata] suxitata We (substitution of "x" for "sc" *frequent by this scriptor*) **144** suscitare] sustinere Ly dicentis] dicentes Bb | ut…145 non] Ly: ne forte Bb Fi An We **146** ad] *omitted* Bb Fi An | 8] Ly: 9 Bb Fi An We **147** carnem] Ly: carnes Bb Fi An We **148** meum] We: *omitted* Bb Fi An Ly | neque] nam Bb Apostoli] Apostolicum We **149** adimplebit] hoc iudicate Ly **154** ita] *omitted* Ly **157** omittere] dimittere Ly | idem] scandala evitanda We

Discipulus: Ista ratio dupliciter peccare videtur. Primo, quia si concluderet, sequeretur quod propter scandalum evitandum aliquis teneretur religionem intrare et proprietatem omnium temporalium in perpetuum abdicare, quod non videtur verum. Secundo deficit quia quod papa purget se non videtur bonum spirituale, quia talis purgatio posset esse sibi nociva. Nullum autem bonum spirituale est alicui nocivum.

Magister: Primam tuam instantiam isti nituntur excludere, dicentes quod ratio illa concludit de bonis spiritualibus que non sunt supererogationis. Huiusmodi autem est purgatio canonica quando aliquis est de crimine diffamatus. Et ideo quando papa est de heresi diffamatus, debet se purgare propter scandalum evitandum. Non tamen tenetur proprietatem omnium abdicare, quia hoc est supererogationis, et ideo ad hoc non tenetur. Secundam instantiam excludunt, dicentes quod purgatio non potest esse nociva pape nisi propter malam voluntatem pape, quemadmodum omnia bona spiritualia preter caritatem possunt esse occasio nocumenti. Est tamen inter bona spiritualia computanda.

Octava ratio est hec. Prelatus qui tenetur subditos suos a minori dampno vel periculo liberare, debet eos a maiori dampno vel periculo, si potest, eripere. Sed papa tenetur subditos suos a dampno ac periculo corporali et temporali, si potuerit, liberare, sicut et quilibet christianus, iuxta illud Exo. 23: "*Si videris asinum odientis te iacere sub onere non pertransibis sed sublevabis cum eo*". Et iuxta illud Prov. 24: "*Erue eos qui ducuntur ad mortem et qui trahuntur ad interitum liberare non cesses*". Et iuxta illud Psalm. 81: "*Eripite pauperem et egenum de manu peccatorum liberate*". Ergo multo magis debet papa subditos suos scandalizatos de

189 Exo…190 23] Exodus 23:5 **191** Prov 24] Proverbs 24:11 **193** Psalm 81] Psalms 81:4

166 quia] quod Pz **167** teneretur] tenetur Ly **168** in] *omitted* Bb **169** videtur] videretur Pz **174** supererogationis] supererogationes Fi An **175** aliquis] quis We **178** omnium] bonorum temporalium *added* We **179** non] *omitted* Pz **180** potest] debet Ly **181** voluntatem] volumptatem We **182** quemadmodum] et *added* Bb Ly **183** nocumenti] et ideo talis purgatio licet possit esse occasio nocumenti *added* We Vc Est] Sunt Ly **186** vel] et Bb | liberare…187 periculo] tenetur a maiori Bbm Fim *omitted* Bb Fi An **187** si potest] *omitted* Ly **188** ac periculo] *omitted* Bb **190** odientis] odiei' (*sic*) An | onere] honere Fi We **191** sublevabis] subsenabis An levabis Ly **193** 81] *omitted* Ww **194** Eripite] Eripe Fi | manu] ma. Bb | peccatorum] peccatoris Bb We

ipso a dampno et periculo spirituali, si potuerit, liberare. Hoc autem potest se purgando. Ergo tenetur seipsum purgare.

Dicunt igitur isti, propter istas rationes et alias quarum multiplicitate te nolo gravare, quod papa de heresi graviter diffamatus, propter famam propriam restaurandam, et propter scandalum evitandum pariter et sedandum, et propter exaltationem et declarationem fidei christiane, ac etiam propter subditos ab omni spirituali periculo preservandos, debet se purgare. Quomodo enim, ut dicunt, papa, pro fide catholica dilatanda et pro ovibus suis animam suam morti exponeret, si non curat pro eis a crimine se purgare? Aut quomodo cum Apostolo carnem non manducaret in eternum ne fratrem suum scandalizaret, sive subditos suos scandalizaret, si non curat famam propriam declarare? Aut quomodo curam debitam subditorum suorum censendus est habere si, negligendo se purgare, animas occidit eorum?

Capitulum 61

Discipulus: Ista sententia decretis sanctorum patrum summorum pontificum obviare videtur. Nam Sixtus papa et Leo papa, licet se purgaverint, ad hoc tamen minime tenebantur.

Unde Sixtus papa, scribens omnibus episcopis, ut recitatur 2 q. 5 c. *Mandastis*, ait: "*Mandastis, ut scriberem vobis, qualiter instans iurgium contra me suscitatum sit, vel a quo, ut vestro adminiculo pelleretur, et causa mea firmaretur. Scitote me criminari a quodam Basso, et iniuste persequi. Quod audiens Valentinianus Augustus nostra auctoritate synodum congregari iussit. Et facto concilio, cum magna examinatione satisfaciens omnibus, licet evadere aliter satis potuissem, suspicionem tamen fugiens, coram omnibus me purgavi, me scilicet a suspicione et emulatione liberans, sed*

61,7 2…Mandastis[1]] C. 2 q. 5 c. 10 col. 849

---

197 seipsum] se We **198** rationes] ones Bb **199** multiplicitate] multipli[re] Fi multipliciter We **202** declarationem] dilatationem Ly **205** dilatanda] dilantanda We **208** sive] si, ne We | sive…209 scandalizaret] *omitted* Ly et Pz **209** si] *omitted* We | Aut] aud We **210** suorum] *omitted* We **61,1**] *no numbering* Fi *gap* An **2** patrum…3 summorum] *omitted* We **3** Sixtus] Sistus We **6** Unde] Dum We Sixtus] Sistus We **7** 5] 4 Ly | Mandastis[2]] Mandasti Bb **8** suscitatum] instigatum Ly **10** Scitote] Scire Bb Sitote We | iniuste] me *added* Ww **14** tamen] si Fi An | coram] eorum Fi An

non aliis, qui noluerint aut sponte hoc non elegerint, faciendi formam exemplumque dans".

Item, Leo papa, ut habetur eisdem causa et questione c. *Auditum*, ait: "*Auditum est, fratres carissimi, qualiter mali homines in me gravia crimina confinxerunt. Quamobrem ego Leo pontifex sancte romane ecclesie purifico me in conspectu vestro coram Deo et angelis eius, quia istas criminosas et sceleratas res, quas illi michi obiciunt, nec perpetravi nec perpetrari iussi. Hoc autem faciens non legem prescribo ceteris, qua id facere cogantur*".

Ex quibus auctoritatibus videtur manifeste probari quod summus pontifex diffamatus ad purgationem nequaquam astringitur, licet sponte, si voluerit, valeat se purgare. Qualiter tamen ad ista predicti assertores respondeant manifesta.

Magister: Predictas instantias multis modis refellere moliuntur, primo dicentes quod predicti summi pontifices Sixtus et Leo sponte, non de necessitate, se purgare volebant. Et ideo in tali casu in quo erant Sixtus et Leo formam faciendi consimilem aliis minime prefixerunt.

Ad cuius evidentiam dicunt esse sciendum quod, sicut notat glosa 11 q. 3 c. *In cunctis*: "*infamia orta ab inimicis non inducit purgationem, Extra, De purgatione canonica c. Cum in iuventute, et 2 q. 5 c. Omnibus, nec etiam a levibus personis, nec ab illis qui de facili credunt*". Quod etiam Innocentius 3us , ut habetur Extra, *De accusationibus* c. *Qualiter et quando*, testari videtur, dicens: "*Cum prelatus excedit, si per clamorem et famam ad aures superioris pervenerit, non quidem a malivolis et maledicis, sed a providis et honestis, nec semel tantum, sed sepe, quod clamor*

---

18 c…19 Auditum[1]] C.2 q. 5 c. 18 col. 853 **36** glosa] C. 11 q. 3 c. 52 s.v. maledicorum col. 1243 **37** Extra…38 iuventute] X. 5. 34. 12 col. 1843 **38** 2…Omnibus] C. 2 q. 5 c. 19 col. 855 **40** Extra…41 quando] X. 5. 1. 24 col. 1597

---

17 exemplumque] *omitted* Ww **18** eisdem…questione] ei de causa q. Fi An | et] *omitted* Bb | questione] 2 (=et?) *added* Bb Fi An **19** ait Auditum] *omitted* We **20** confinxerunt] confixerunt Bb Ly infixerunt Fi **21** Leo] *omitted* Bb | sancte] *omitted* Bb **22** quia] quod Bb An We **23** nec perpetravi] *omitted* Fi An **24** perpetrari] feci vel *added* Ww Hoc] Hec We **25** qua] quia Ly | id] illud Bb Fi An | cogantur] cogatur Fi An **26** probari] probare Ly **28** licet] sed Fi An **29** respondeant] respondent Fi **30** refellere] repellere We **32** Sixtus] Systus We | volebant] nolebant An **37** Cum…38 iuventute] in immunitate Ly **38** 2] *omitted* Bb | a levibus] ab omnibus Ly **40** Extra] *omitted* Bb **41** dicens] quod *added* Ly **42** clamorem…famam] amorem etiam Fi clamorem etiam An

innuit et diffamatio manifestat, debet coram ecclesie senioribus veritatem diligentius perscrutari". Ex quibus verbis datur intelligi quod propter infamiam ortam ab inimicis, maledicis, et levibus personis, non est necesse purgationem prestare.

Ex quo isti respondent ad prescriptas instantias dicentes quod si prefati pontifices Sixtus et Leo diffamati fuerint, illa infamia orta fuit ab inimicis et maledicis et detractoribus. Quod evidenter Sixtus de se insinuat dicens "*scitote me criminari a quodam Basso et iniuste persequi*". Hoc etiam Leo de se aperte demonstrat dicens "*mali homines in me gravia crimina confinxerunt*". Ex quibus verbis apparet quod, si isti pontifices diffamati fuerint, illa infamia a malis processit. Quare propter talem infamiam non fuit necesse ut se purgarent.

Secundo dicunt quod sepedicti pontifices non erant diffamati sed solummodo accusati, et ideo non fuit necesse quod purgationem prestarent, quia accusatore deficiente non cogitur reus se purgare nisi fuerit diffamatus.

Tertio dicunt quod predicti summi pontifices se purgando legem simile faciendi aliis summis pontificibus minime prebuerunt, quia nec potuerunt eis legem imponere, cum non habeat imperium par in parem. Prebuerunt eis tamen simile exemplum faciendi, et summi pontifices in tali casu ad hoc ex lege divina et iure nature ac debito caritatis necessario sunt adstricti.

Discipulus: Nulla istarum responsionum videtur sufficere. Prima non, quia videtur quod undecunque infamia sit exorta debet diffamatus purgationem exhibere, unde et rationes quas induxisti de laborante infamia undecunque

---

46 senioribus] superioribus Ly **48** maledicis] maledictis Fi | et] a *added* We **50** prescriptas] predictas Ly **51** prefati] predicti Ly **52** et[2]] *omitted* Ly (Pz*) | detractoribus] detractionibus An **53** insinuat…55 se] *omitted* Bb | scitote] sitote We **54** et iniuste] iniuste et Fi An Ly iniuste] me *added* We **55** homines] qui *added* Ly **56** gravia] graviter Bb | confinxerunt] confixerunt Bb Ly infixerunt Pz | verbis] *omitted* Bb **58** fuit] fuerit Fi fru[t] An **59** purgarent] purgaverint Ly purgaverit Pz **60** erant] erat An **61** solummodo] tantummodo We **62** accusatore] accusare An | deficiente] difficienti Fi An **65** simile] similem Ly **67** non] *garbled* Bb | habeat] habet Ly | tamen] *omitted* Fi **70** adstricti] astricti Fi We **72** sufficere] satisfacere Ly | undecunque] illius *added* Ly **74** induxisti] adduxisti Ly

suborta eque videntur concludere. Quod etiam glosa Extra, *De accusationibus* c. *Qualiter et quando* insinuare videtur, dicens: "*Satis potest dici quod indicenda est purgatio undecunque procedat infamia saltem propter scandalum argumentum infra De purgatione cap. Accedens*".

Secunda autem responsio videtur deficere, quia secundum beatum Gregorium, sicut superius allegasti, detractoribus modis omnibus satisfieri debet. Ergo pape prefati suis detractoribus et criminatoribus satisfacere debuerunt, et per consequens saltem propter eos debuerunt se purgare.

Tertia etiam non procedit, quia Sixtus non solum asserit se aliis simile faciendi formam minime dare, sed etiam dicit quod aliter evadere potuisset.

Magister: Ista et plura alia allegant contra seipsos, que etiam conantur dissolvere.

Ad evidentiam prime obiectionis dicunt esse notandum quod infamia aliquando usque ad bonos et honestos procedit. Interdum vero providi et discreti ex infamia suscitata nichil mali suspicantur contra taliter diffamatum. In primo casu, sive infamia orta sit ab incerto auctore, sive a certo auctore provido et honesto, sive a certo auctore malivolo, inimico, maledico, vili persona, vel a personis suspiciosis et qui facile credunt, sive undecunque, purgatio est prestanda, et de taliter diffamato apud providos et honestos undecunque fama mala procedat loquitur glosa inducta, et de tali rationes inducte superius concludere videntur. In secundo casu, quando quis solummodo apud inimicos, detractores, malivolos et suspiciosos, et qui facile credunt, aliquis diffamatus existit,

---

75 glosa] *Ibid.*, s.v. a malevolis col. 1598 **79** De…Accedens] X. 5. 34. 14 col. 1845 **81** superius] 1 Dial. 6.60.54-71* (*second argument*)

---

75 suborta] exorta Ly | videntur] videtur We | Quod] Quia Bb **79** infra] We: primum Bb Fi An Ly **80** autem] etiam We | responsio] rn^{to} Fi An **81** beatum] *omitted* Ly | allegasti] de *added* Ly **82** omnibus] *omitted* Fi An **83** detractoribus] detractionibus (?) An | criminatoribus] criminatõ^{bus} An **84** debuerunt^{1}] debñu't (*sic*) An | debuerunt^{2}] debu'nt Fi An **86** etiam] responsio Ly | Sixtus] Sistus We **87** simile] similem We Ly **90** dissolvere] Et *added* We **91** prime] primo Fi **95** orta] exorta Ly | sive^{2}…auctore^{2}] *omitted* Bb **96** inimico] invido Ly **97** maledico] maledicto Fi An | a] *omitted* Bb | qui] que Ly **98** sive] sicut Ly **101** videntur] *omitted* An | secundo] autem *added* Ly | quis] *omitted* Ly **103** suspiciosos] suspectos Ly

purgationem prestare non oportet, et in hoc casu loquitur Innocentius 3us et glosa 11 q. 3 c. *In cunctis*.

Ad secundam obiectionem respondetur quod detractoribus inimicis et malivolis satisfieri debet absque onere satisfacientis et periculo, quando de eorum correctione spes habetur. Si vero de eorum correctione spes nequaquam habetur, non oportet satisfacere ipsis. Et ideo predicti summi pontifices suis detractoribus debuerunt satisfacere absque onere purgationis, eis veritatem indicando et monendo ne ipsos mendaciter diffamarent, si habebatur spes de correctione ipsorum.

Ad tertiam respondetur quod Sixtus aliter potuisset evadere quam se purgando, quia apud providos et honestos non extitit diffamatus et criminator ipsius incorrigibilis putabatur.

Capitulum 62

Discipulus: Quid est agendum secundum istos si papa de heresi graviter diffamatus nullo modo voluerit se purgare?

Magister: Dicunt quod pro convicto debet haberi, et ideo est papatu privandus.

Discipulus: Quomodo probant quod pro convicto debet haberi?

Magister: Hoc probant sic. Magis debet haberi pro convicto papa diffamatus qui se purgare recusat quam ille qui, cupiens se purgare, conpurgatores habere non potest. Iste enim pretendit quod paratus est corrigi, nec in hoc peccat quod desiderat se purgare, presertim si est innocens, licet ex aliquo casu conpurgatores habere non possit. Ille vero incorrigibilem se ostendit, et novum scandalum ac peccatum committit cum se purgare recusat. Sed qui cupit se purgare et conpurgatores habere non potest, pro convicto haberi debet

---

104 non] debet nec *added* We **105** et…3] *omitted* Bb **107** malivolis] malvolis Bb **110** oportet] debet Ly **111** detractoribus] detratoribus Pz **113** ipsos] ipsi Ly | habebatur] habeatur Ly **114** ipsorum] eorum We **115** tertiam] tertium Pz **117** extitit] existit Pz **62,1**] 61 *continues in* Ly 62 Pz Vg **4** pro] *omitted* Bb **8** Hoc] *omitted* Fi An **9** convicto] convictu Bb An **10** cupiens] cupit Ly | conpurgatores] cum purgatores Ly **11** pretendit] predit An **12** licet ex] sed Fi An **13** conpurgatores] purgatores Ly | possit] possʳ An **14** peccatum] fautum Fi An **15** et… 16 conpurgatores] cum purgatores Ly **16** potest] possit Ly | haberi] non *added* Ly

(Extra, *De purgatione canonica* c. *Cum P.* et c. *Inter*, et Extra, *De simonia* c. *Insinuatum* et c. *De hoc*). Ergo multo fortius si papa de heresi graviter diffamatur et se nullatenus vult purgare, pro convicto debet haberi. Per hoc enim est contra ipsum presumptio violenta propter quam poterit merito condempnari.

Discipulus: Quis secundum istos debet papam se purgare nolentem dampnare?

Magister: De hoc sunt diverse opiniones. Una est quod papa, eo ipso quod diffamatus esset de heresi et, requisitus, nollet se purgare, esset ipso facto papatu privatus tanquam hereticus. Alia est quod non esset ipso facto depositus sed esset per iudicem deponendum.

Discipulus: Per quem?

Magister: Una est opinio quod per concilium generale, alia quod per diocesanum, vel per illum qui est iudex pape si esset per evidentiam rei in heresi deprehensus. Unde quidam dicunt quod deponendus esset a Romanis.

Capitulum 63

Discipulus: Dic quomodo ad obiectiones in contrarium primo capitulo huius sexti et decimo adductas prefati respondent assertores.

Magister: Ad omnes auctoritates que contra prefatam assertionem sonare videntur unicam dant responsionem generalem, dicentes quod intelligi debent quando papa non est diffamatus de heresi nec in aliquo crimine de quo scandalizetur ecclesia incorrigibilis notorie reperitur.

62,17 Extra[1]…P] X. 5. 34. 7 col. 1838 | c Inter] X. 5. 34. 10 col. 1841 Extra[2]…18 Insinuatum] X. 5. 3. 13 col. 1612 **18** c[2]…hoc] X. 5. 3. 11 col. 1610

---

17 P] .p. Fi An Per Bb We Ly | Inter et] Intererit etiam Ly **19** diffamatur] diffamatus Bb diffamatus est Ly | vult] se[2] *added* Bb Fi An **20** est] *omitted* Fi **23** Discipulus] *omitted* Bb | se…24 nolentem] purgare volentem Pz **27** facto] de *added* We **28** Alia] opinio *added* We | non] *omitted* We | ipso] de *added* Fi An **32** alia] est *added* Ly est] esset We **33** quidam] qui Bb **63,1**] 62 Ly 63 Pz Vg[2] *overscripting erased* Vg *number* (62?) **2** Dic] Dich Bb | ad obiectiones] obiectionem Pz | obiectiones] auctoritates Ly | contrarium] in *added* Fi **3** et decimo] *omitted* Ly et 14º Pz | prefati] pati Bb **6** sonare] senare Fi An **8** de[2]…9 scandalizetur] scandalizaretur Ly

Discipulus: Ista generali responsione nonobstante, dic quomodo ad singulas auctoritates responsiones dant speciales et quomodo eas pertractare conantur.

Magister: Dicunt quod prima auctoritas, sumpta ex primo capitulo (9 q. 3 c. *Nemo*), solvit seipsam cum dicit expresse: "*Nemo iudicabit primam sedem iustitiam temperare desiderantem*". Ex quibus verbis colligitur quod illud capitulum loquitur de papa (manente papa) quando desiderat iustitiam temperare. Tunc autem non est papa incorrigibilis neque hereticus. Licet enim papa etiam notorie deliquerit, si tamen desiderat iustitiam temperare non est incorrigibilis reputandus.

Discipulus: Secunda pars auctoritatis eiusdem expresse insinuat quod papa in nullo casu est iudicandus, cum dicit: "*neque enim ab Augusto*" etc. Ex quibus verbis datur intelligi quod papa in nullo casu est iudicandus a quoquam.

Magister: Isti respondent dicentes quod sane debes intelligere verba prefata, ut intelligas ea in illo casu in quo loquuntur precedentia verba, quando scilicet papa desiderat iustitiam temperare. Unde quod non sic generaliter, nullo casu excepto, debeant intelligi, glosa ibidem asserit manifeste, dicens nemo iudicabitur "*nisi se alicuius iudicio submittat ut 2 q. 7 c. Nos si, et in causa heresis 40 dis. c. Si papa, et cum submittit se confessori suo tenetur ei parere*". Hic exprimuntur tres casus in quibus potest papa ab alio iudicari. Quartum casum exprimit glosa dis. 40 c. *Si papa*, sicut dictum est, quando scilicet de crimine notorio pape scandalizatur ecclesia et ipse est incorrigibilis. Et ita patet

---

63,13 prima auctoritas] 1 Dial. 6.1. 36-44* **30** glosa] C. 9 q. 3 c. 13 s.v.nemo col. 1159 **32** 2…si] C. 2 q. 7 c. 41 col. 927 | 40…33 papa] D. 40 c. 6 col. 259 **35** glosa] *Ibid.*, s.v. a fide devius col. 260 **36** dictum est] 1 Dial. 6.2.14-16*

---

11 responsiones] irrisiones Bb rñ^{es} Fi An **12** conantur] donantur Fi **14** primo] illo We Ly | q 3] et Ly **15** temperare] temptare Pz **16** colligitur] intelligitur Ly | illud] dictum We **17** manente papa] *omitted* Ly | quando] qui Fi An **18** autem] ee An | papa] *omitted* Ly incorrigibilis] incorri^{l} Fi incorri^{t} An (=*the* "t" *is probably a hurriedy scripted* "l" . *Cf. infra line 20*)* **19** deliquerit] Ly: delinquerit Bb Fi An We **20** est] ideo *added* Ly minus *added* Pz | incorrigibilis] incori^{l} An **22** pars auctoritatis] auctoritas Ly **23** cum…25 iudicandus] *omitted* Fi An | dicit] a quoquam *added* Ly **26** respondent] respondet An We **27** in^{1}] ab We | in illo] que in Ly **31** iudicabitur] iudicabit Pz | se… 32 causa] committat (?) (*garbled as* "ommi") Fi An **32** submittat] committat Bb We | et] etiam Ly **34** tres] tee Bb

quod verba predicta non debent sine exceptione intelligi. Quando tamen ipsemet papa vult et potest facere iustitiam, non esset ab aliquo iudicandus.

Discipulus: Quid si papa esset hereticus et vellet se corrigere iustitiam temperando, essetne ab alio iudicandus?

Magister: Respondent dicentes quod papa, si efficiatur hereticus, eo ipso non est papa, et ideo quantumcunque tunc cuperet facere iustitiam, esset ab alio iudicandus. Sed si manet verus papa et vult facere iustitiam, non debet ab alio iudicari.

Discipulus: Si papa manens papa quocunque crimine involutus volens facere iustitiam non est ab alio iudicandus, ergo nullus alius haberet super ipsum iurisdictionem coactivam, quia incorrigibilitas pape non tribuit alicui iurisdictionem.

Magister: Dicunt quod sicut ratione delicti fit aliquis prius non subditus alicuius de iurisdictione eius, ita papa, ratione incorrigibilitatis in crimine de quo scandalizatur ecclesia, fit de iurisdictione illorum qui prius fuerunt sibi subiecti.

Discipulus: Quid si papa primo incorrigibilis apparet, et postea, cum causa sua inciperet ventilari, correctionem promitteret et corrigi vellet, nunquid qui inceperunt discutere causam pape ipsum iudicare deberent?

Magister: Circa hoc sunt assertiones diverse. Una est quod ex quo isti qui cepissent ventilare causam pape habuissent iurisdictionem super papam, propter

---

38 debent] deberent Fi debet An | intelligi] Discipulus *added* Sm Fr Ax Es[1] To Di **39** Quando…40 iudicandus] *omitted* Es[2] **40** esset] est We **41** Discipulus…42 iudicandus] Bb Ly Pz Vg Va Pa Sa Es[2] [Es[2] *omitted* "Discipulus**"** *and overwrote the cancelled* "Quando...iudicandus" *passage* (ll.39-40) *with the text of* ll. 41-42 *keeping some original letters of line 42 (printed in bold herewith*) => Quid si papa erit (*rather than* esset) hereticus et vellet se (**p**)corrigere **iustitiam** temperando essetne **ab aliquo iudicandus**]: *omitted* Fi An Ce Na Sm Vd Fr Ax Es[1] To Di Discipulus: Ergo secundum eos (ipsos Ba) si papa esset hereticus et vellet iustitiam facere non esset ab alio iudicandus We Vc Ba **43** Magister] Discipulus Vd **45** alio] aliquo Fi An **46** alio] aliquo Ly **48** Discipulus Si] Sed Vd **49** volens] nolens Bb | alio] aliquo Ly **53** aliquis] aliquid Fi ad An **54** prius] primus Bb Fi An **55** incorrigibilitatis] incorrigibilitas Pz | in crimine] et criminis Ly **56** prius] primus Fi An **58** papa] pupa Pz apparet] appareret Bb Ly **59** inciperet] incipere Pz | ventilari] recusari Fi recusari *or* retulari An **60** inceperunt] inciperunt Fi An **61** deberent] debent Bb Fi An **63** cepissent] incepissent Fi Ly incepisset An **64** habuissent] habuisset An

promissionem pape nequaquam dictam iurisdictionem amitterent, et ideo ipsum iudicare valerent. Alia est quod sicut per incorrigibilitatem pape acquiritur iurisdictio super ipsum, ita per corrigibilitatem amittitur.

Discipulus: Quomodo secundum istam assertionem erit nota incorrigibilitas pape?

Magister: Respondetur quod erit nota cum per presumptionem violentam constat quod habet propositum se nullatenus corrigendi, puta quia asserit quod non vult se corrigere, vel quia sepe monitus se non corrigit. Sic enim imperator et Romani papam Iohannem 12um incorrigibilem iudicaverunt, quia sepe monitus nullatenus se correxit.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritatem Symachi pape.

Magister: Dicitur quod intelligenda est quando papa non est de heresi graviter diffamatus, nec in aliquo crimine de quo scandalizatur ecclesia incorrigibilis invenitur. Cum vero dicitur quod ubi canon non excipit nec nos debemus excipere, respondetur quod ista regula est regulariter vera. Fallit tamen ubi alius canon excipit, et ubi scriptura divina excipit, vel etiam ubi ius naturale vel ratio evidens naturalis dictat excipiendum. Sic est autem in proposito, quia ratio naturalis et ius naturale dictat quod ubi papa esset notorie hereticus vel criminosus et scandalizaret ecclesiam, et se nollet corrigere, abiciendus esset. Que ratio scripture divine concordat approbanti assertionem Caiphe principis sacerdotum dicentis: "*Expedit ut unus moriatur homo pro populo et non tota gens pereat*". Ex quibus verbis colligitur quod si fuit expediens quod Christus innocens pro populo moreretur ne tota gens periret, etiam expedit quod papa hereticus et criminosus et

---

77 auctoritatem…78 pape] 1 Dial. 6.1.45ss.* **82** dicitur] 1 Dial. 6.1.53ss.* **90** dicentis] John 11:50

---

66 amitterent] amitterentur An **67** incorrigibilitatem] incorrigi^{ee} An **69** istam] ista Bb | erit] est Ly **70** nota] ñ Fi nō An **72** violentam] cum *added* Pz **73** corrigendi] corripiendi Fi | quia] quod Ly **74** vel] *omitted* Fi An | corrigit] corri Bb vel quis sepe monitus se non corrigit *added dittography* Bb | Sic] Sicut Fi **75** 12um] 22um We Ba Sm **76** nullatenus] non Fi *omitted* An **80** nec] ut Fi **81** scandalizatur] scanda^{tr} Fi scanda datur An scandalizetur We Ly **83** regulariter] irregulariter Bb **85** vel] etiam *added* We **87** dictat] dictant Ly **88** scandalizaret] scanda datur An | scandalizaret ecclesiam] scandalizaretur ecclesia We **91** ut] et Bb | pro] *omitted* Bb | et non] ne Ly **92** si] sicut Ly **94** periret] ita *added* Ly

incorrigibilis moriatur civiliter, de papatu proiectus, et non tota gens pereat.

Discipulus: Que est ista ratio naturalis que dictat papam criminosum et incorrigibilem abiciendum?

Magister: Dicitur quod ratio est tacta prius, ista videlicet quod membrum incurabile totius corporis infectivum est pro salute corporis amputandum.

Discipulus: Salus christianorum a Deo dependet. Deus autem potest conservare salutem eorum absque amputatione membri incurabilis.

Magister: Respondetur quod ubi fideles possunt humanum auxilium invenire, non debent ad potentiam divinam recurrere, Hoc enim esset Deum temptare. Quare, si aliquod membrum apparet incurabile debet humanitus amputari.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritatem Anteri pape.

Magister: Respondetur quod Anterus papa loquitur quando papa vult seipsum corrigere. Unde hec est differentia inter papam et alios corrigendos. Quia alii, licet non sint incorrigibiles, iudicantur a papa, papa autem qui non est incorrigibilis a Domino solo iudicatur.

Discipulus: Dic quomodo dicunt quod papa in causa heresis, licet non probetur incorrigibilis, ab alio iudicatur.

Magister: Videtur quod non bene intelligis assertionem predictam. Tenet enim assertio sepedicta quod nunquam est papa iudicandus ab homine nisi submittat se iudicio vel nisi incorrigibilis ostendatur. Et ideo papa existens papa non est pro causa heresis alicuius subiectus iudicio, licet si papa de heresi fuerit diffamatus, et recusaverit se subdere iudicio aut purgare, alii potestatem habeant inquirendi de ipso, imo etiam citandi ipsum, sed antequam apparuerit incorrigibilis vel hereticus ipsum iudicare non possunt.

---

99 prius] *supra* 1 Dial. 6.11.21-31* **110** auctoritatem…111 pape] 1 Dial. 6.1.60-64*

---

95 civiliter] similiter sit Ly **99** tacta prius] *omitted* Bb Fi An Ly **101** amputandum…102 Deus] *omitted* Fi An **103** autem] enim We **108** incurabile] non curabile Fi An **109** amputari] dampnari Bb **110** ad] *omitted* Bb tertiam *added* Ly **111** Anteri] Anterii Bb Fi An Anastasii We Antheri Ly Antherii Pz **112** Anterus] Anterius Bb Fi An Anastasius We Antheros Ly Antherius Pz **115** papa[2]] *omitted* Fi An **119** non… intelligis] male intelligas Ly male intelligis Pz | intelligis] intelligas We **123** iudicio] iurisdictioni Fi **125** habeant] *garbled* (hē ē) Fi hē est An **127** iudicare] corrigere Ly

Discipulus: Istud est omnino irrationabile reputandum quod aliquis habeat potestatem inquirendi de aliquo et citandi ipsum, et tamen non habeat potestatem iudicandi eundem, cum inquirere et citare non pertineat nisi ad iurisdictionem habentem. Qui autem habet iurisdictionem super aliquem ratione alicuius criminis, habet potestatem iudicandi et cohercendi eundem. Aliter enim talis iurisdictio esset omnino inutilis iudicanda.

Magister: Ad hanc obiectionem responsum est prius, ubi ostensum est quod quando dubitatur de iurisdictione, ratione illius dubitationis potest quis habere potestatem inquirendi et citandi alium, licet in rei veritate iurisdictionem non habeat super ipsum.

Discipulus: Ista responsio videtur contraria veritati, quia quando dubitatur de iurisdictione alicuius eo ipso non est iudex, sicut quando dubitatur de tutela duorum neuter est tutor.

Magister: Dicunt te aperte errare contra iura, quia sepe ratione dubitationis fit quod alias non fieret, et precipue ratione dubitationis de iurisdictione alicuius. Si enim aliquis, qui in rei veritate non est subditus alicuius episcopi, graviter licet mendaciter diffamatur deliquisse in diocesi episcopi non sui, talis episcopus super diffamatum iurisdictionem minime habet, quia falsa infamia iurisdictionem nequaquam confert. Et tamen episcopus propter infamiam habet potestatem inquirendi et citandi diffamatum si fuerit in diocesi sua.

Discipulus: Istud exemplum est ad oppositum, quia talis episcopus habet iurisdictionem super taliter diffamatum eo quod, si crimen fuerit probatum contra ipsum, poterit eum condempnare. Si autem non fuerit probatum legitime, poterit eum absolvere. Non solum autem sententia condempnationis sed etiam sententia absolutionis spectat ad iurisdictionem habentem.

Magister: Respondetur tibi quod in hoc casu episcopus pro diffamato non profert sententiam absolutionis tanquam

---

136 prius] 1 Dial. 6.14

---

130 habeat] habet Ly **131** pertineat] pertineant We Ly **132** habentem] habente An | iurisdictionem] *omitted* Bb **133** et] *omitted* An **135** iudicanda] etc. *added* Ly **146** fit] illud *added* We | et] etiam *added* We **147** Si] Dum Ly **148** in] *omitted* Bb **149** mendaciter] mendacititer Pz **151** infamia…confert] infa Ly (=*printing error*) Pz *has mainstream text* **153** citandi] citande An **155** diffamatum] infamatum Pz **156** eum] ipsum We de hoc *added* Ly **157** poterit] p^{t} We **161** casu] quod *added* Fi pro *added* An **162** tanquam] *omitted* Bb

habens iurisdictionem super ipsum, sed pronuntiabit diffamatum (eo quod nullum crimen est probatum contra ipsum) ad suam iurisdictionem minime pertinere.

Discipulus: Hec responsio non videtur sufficiens, quia talis episcopus potest indicere purgationem taliter diffamato. Indicere autem purgationem pertinet ad iurisdictionem habentem, ergo etc.

Magister: Ad hoc dupliciter respondetur. Uno modo, quod episcopus non potest tanquam iurisdictionem habens super diffamatum eidem purgationem indicere, sed potest eum rogare quod propter scandalum vitandum vel sedandum se purget. Quod si ipse noluerit, ratione scandali quod prestat nolendo se purgare fit de iurisdictione episcopi, quia illud scandalum non est sine delicto. Aliter dicitur quod debet diffamatum ad suum superiorem remittere et ille sibi purgationem indicere.

Discipulus: Satis tractavimus istud exemplum, et ideo pone aliud quod ratione dubitationis de iurisdictione potest quis inquirere vel citare aliquem super quem tamen iurisdictionem minime habet.

Magister: Aliud exemplum ponitur Extra, *De rescriptis* c. *Pastoralis*, ubi asseritur quod quando de revocatione literarum ambigitur, tam priores iudices quam posteriores, si neuter velit deferre aliis, de huiusmodi revocatione possunt cognoscere, et tamen alteri nullam iurisdictionem habent omnino. Aliud exemplum est de delegatis ad quos litere, tacita veritate vel suggesta falsitate, per fraudem et malitiam impetrantur, qui antequam de hoc eis fuerit facta fides, per tales literas possunt citare partem adversam, eo quod dubitant an litere sint legitime impetrate. Qui tamen postquam sciverint quod non sunt legitime impetrate, eis uti non debent (Extra, *De rescriptis* c. *Super literis*).

Sic dicunt esse de papa, quod papa propter nullam infamiam de heresi est alicuius subiectus iudicio, de quo tamen catholici, eo quod dubitatur an sit hereticus (et per

---

183 Extra…184 Pastoralis] X. 1. 3. 14 col. 44 **194** Extra…literis] X. 1. 3. 20 col. 52

---

166 quia] quod Ly (Pz*) **171** tanquam] tāʒ Fi ta'm An **174** ipse] ille We **177** sibi] debet *added* We Ly **183** De] *omitted* Bb **186** velit] volunt Bb voluerint We | velit…aliis] voluerit differre Ly | possunt] possint We **187** habent] habet Fi An **188** omnino] omino Ly (Pz*) delegatis] legatis Ly **191** citare] citari Fi An **195** papa[2]] *omitted* Ly **196** infamiam] *falsam* added We **197** tamen] possunt *added* We

consequens an sit effectus de iurisdictione catholicorum), possunt et debent inquirere possuntque citare ipsum. Quod si nec vult se iudicio submittere nec purgare, eum pro convicto interpretatione iuris debent habere, et ideo tunc poterunt eum legitime cohercere.

Discipulus: Sufficiant ad presens ista de auctoritate Anteri pape, et dic ad illam de Constantino.

Magister: Respondetur quod Constantinus non loquitur specialiter de summo pontifice sed generaliter de omnibus clericis, qui tamen possunt ab homine iudicari.

Discipulus: De illa materia, an scilicet clerici debeant a laicis iudicari, alias disputabo. Ideo dic quomodo respondetur ad auctoritatem Gelasii pape.

Magister: Respondetur quod illa verba Gelasii intellecta de summo pontifice non possunt generaliter absque omni exceptione intelligi. Tunc enim papa non posset alterius iudicio se submittere. Tunc etiam si papa iudicaret fidem christianam esse falsam et fictam, vel publice idolis immolaret, nulli liceret iudicare de ipso. Debent ergo intelligi si manens papa incorrigibilis minime reperitur. Et eodem modo respondetur ad auctoritatem Nicolai pape. Et similiter respondetur ad alias auctoritates que idem sonare videntur.

Capitulum 64

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad rationes que in eodem capitulo 1º huius sexti sunt adducte.

Magister: Ad primam dicitur quod in casu heresis licet appellare a summo pontifice. Iura autem adducta loquuntur in alio casu quam in casu heresis.

---

204 illam…Constantino] 1 Dial. 6.1.65-73* **209** alias disputabo] *Infra* 1 Dial. 6. 99 **210** auctoritatem…pape] 1 Dial. 6.1.74-85* **218** auctoritatem…pape] 1 Dial. 6.1.86-92* **219** ad…auctoritates] 1 Dial. 6.1.98-100* **64,4** primam] 1 Dial. 6.1.102-106*

---

198 effectus de] subiectus Ly | de] *omitted* Pz | iurisdictione catholicorum] iurisdictioni eorum Ly **199** citare] citari An **201** interpretatione…202 legitime] *omitted* Fi An **203** Sufficiant] Sufficiunt Ly | de auctoritate] ad auctoritatem We **204** Anteri] Anterii Bb Fi An We Pz Antheri Ly | pape] *omitted* Ly | et] *omitted* We **209** iudicari] iudi^r^ An tecum *added* We **211** Gelasii] pape *added* Ly **215** vel] et Ly **216** immolaret] in inclaret (*or* m mclaret) *garbled* An **217** papa] in crimine *added* We **64,1**] 62 *continues in* Ly 63 Vg Pz (=*distinct chapter but repeated numbering as* 63)

Discipulus: De hac materia transi, quia dudum contuli tecum de ipsa. Ideo ad secundam rationem te converte.

Magister: Ad secundam rationem respondetur quod idem respectu eiusdem et eorundem potest esse superior et inferior in diversis causis. Sic enim delegatus quandoque est inferior ordinario iudice in multis causis, et in aliqua causa est eo superior. Sic papa de heresi diffamatus et notorie criminosus, de quo scandalizatur ecclesia, si incorrigibilis fuerit in causa sua, est inferior catholicis aliis. In aliis tamen causis ante pronuntiationem sententie in causa sua omnibus est superior.

Ad tertiam rationem dicitur quod papa potest accusari. Nec obstat quod quedam decreta dicunt quod oves pastorem accusare non possunt, quia illa capitula sane intelligenda sunt et in multis casibus capiunt instantias, sicut per sacros canones claret aperte.

Capitulum 65

Discipulus: Quomodo secundum predictam assertionem ad rationes adductas in contrarium in 10º capitulo huius sexti respondetur, non differas explicare.

Magister: Ad primam illarum rationum dicitur quod falsa infamia non tribuit alicui super alium iurisdictionem coactivam. Nonnunquam tamen movet rationabiliter iurisdictionem habentem ad inquirendum de aliquo an ad eius iurisdictionem pertineat. Sicut si aliquis exemptus a iurisdictione episcopi falso fuerit diffamatus de crimine ratione cuius esset de iurisdictione ipsius episcopi, talis infamia non tribuit iurisdictionem episcopo super exemptum, et tamen rationabiliter movebit episcopum ad inquirendum de taliter diffamato.

Sic dicunt in proposito, quod nulla infamia falsa tribuit alicui iurisdictionem super papam, tamen debet movere

---

7 dudum] 1 Dial. 6.55 **9** secundam] 1 Dial. 6.1.107-111* **18** tertiam] 1 Dial. 6.1.112-118* **65,5** primam] 1 Dial. 6.10.27-32*

---

10 respectu] respectum We **11** quandoque] *omitted* Ly **13** eo] etiam Fi | Sic] Sicut Fi An **15** inferior] inferio Bb | In aliis] *omitted* Fi An **16** causis] et *added* Ly (Pz*) | omnibus] quibus Fi An **19** quedam] predicta We **20** sunt] *omitted* Bb **22** claret] declaratur Ly **65,1**] 63 Ly 64 Pz Vg **2** Quomodo] *gap* + nõ An | secundum] post Bb **3** ad rationes] *omitted* Fi An | capitulo] *omitted* Ly **5** dicitur] respondetur Ly **10** episcopi…11 iurisdictione] *omitted* Fi An | diffamatus] accusatus Ly **11** ratione] *omitted* Bb | ipsius] huius Ly | talis] *omitted* Bb **15** falsa] de papa *added* We **16** movere] monere Pz

catholicos fidei zelatores ad inquirendum an talis infamia contineat veritatem. Non enim videtur eis quod aliquis christianitatis amator deberet asserere quod, si papa esset publice et graviter diffamatus quod vellet sarracenos super christianos inducere et per eos christianos cogere universos ad recipiendam sectam sarracenorum et negandum Christum, non deberent christiani veritatem inquirere nec periculo futuro occurrere.

Discipulus: Propter solam infamiam non deberent catholici procedere ad talem inquisitionem de summo pontifice faciendam, nisi apparerent presumptiones alique violente quod papa vellet modo predicto vel alio consimili christianitatem destruere.

Magister: Si concedis quod propter infamiam et presumptiones violentas in quocunque casu sit de summo pontifice inquirendum, putant isti habere propositum quod licet in casu de summo pontifice inquisitionem facere diligentem antequam sit ipso iure papatu privatus. Quia propter solam heresim papa est ipso facto papatu privatus. Ergo propter infamiam et presumptiones violentas non est ipso iure summo sacerdotio destitutus. Ergo adhuc manet verus papa, et tamen concedis quod propter infamiam et presumptiones huiusmodi de ipso licet inquirere veritatem. Ergo licet in casu de papa inquirere, licet in rei veritate non sit alicuius iurisdictioni subiectus. In quibus autem causis specialibus, et propter quam infamiam, et propter cuiusmodi presumptiones hoc liceat, isti nequaquam specificant nisi duos casus generaliter assignando, scilicet si est de heresi graviter diffamatus, et si incorrigibilem de aliquo crimine se ostendit.

---

19 christianitatis] christianus Fi An | deberet] debeat Ly | quod] *omitted* We **20** vellet] pellet Fi An **21** christianos[2]] seducere *added* Fi **23** deberent] debeant Ly **24** occurrere] incurrere Pz **25** deberent] debe't An **27** alique] *omitted* Ly **28** violente] violentes Bb | alio] *omitted* Fi **30** concedis] concedas Ly | infamiam] infamias Ly **32** habere] querere Bb **34** Quia…35 privatus] *omitted* Ly (Vg*) **35** heresim] heresi An **36** et] propter *added* Ly **37** iure] facto papatu privatus nec a Ly | destitutus] distitutus Fi An distinguendus Ly | adhuc] *omitted* Fi An **39** veritatem…40 inquirere] *omitted* Bb **40** inquirere] inquire Pz | in[2]] secundum We | veritate] veritatem We **42** quam… propter[2]] *omitted* Bb | cuiusmodi] cius (*sic*) An

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad rationem secundam.

Magister: Respondetur quod in una et eadem causa numero et eodem tempore, idem respectu eiusdem vel eorundem non est superior et inferior. Idem tamen respectu alicuius vel aliquorum in una causa et in uno tempore est superior et in alia causa eiusdem speciei et alio tempore respectu eiusdem vel eorundem est inferior.

Rex enim alicuius regni quod alteri quam regi non est subiectum, et quando rex non habet superiorem personam, potest in aliqua causa esse inferior regno. Unde et regnum in casu iuste posset regem incorrigibilem deponere. Et tamen, quando rex inveniretur immunis a tali delicto et omnes de regno suo culpabiles in delicto consimili probarentur, rex esset omnibus superior et omnes posset de iure iuste punire, si tantam haberet potentiam temporalem.

Sic etiam dicitur esse in ordinibus mendicantium, quod capitulum generale pro aliquo delicto potest prelatum suum supremum deponere. Et tamen si ipse immunis esset a delicto tali, et omnes in generali capitulo congregati essent culpabiles, ipse in omnes et singulos posset iustitiam exercere.

Discipulus: Istud secundum exemplum non videtur conveniens, quia quod generalia capitula ordinum mendicantium possint pro aliquo delicto prelatos suos supremos deponere habent ex privilegio speciali Romani pontificis.

Magister: Hoc, dicunt isti, non impedit dictum eorum, quia, undecunque habeant, concedendum est quod idem respectu eiusdem vel eorumdem in una causa uno tempore est superior, et in alia causa eiusdem speciei alio tempore est inferior. Ex quo concludunt quod non est inconveniens quod idem respectu eorumdem in una causa sit superior, et tamen

---

47 ad…48 secundam] 1 Dial. 6.10.33-41*

---

48 secundam] tertiam Pz **51** et] vel Bb Fi An **52** et] vel Ly | in[2]] *omitted* We **53** et[2]] in *added* Ly (Pz*) **54** respectu] *omitted* Bb eorundem] eorum Bb **55** quod] *omitted* Bb | alteri] regni *added* Bb est] *omitted* Bb **56** et…rex] licet Ly **57** potest] tamen *added* Ly causa] *omitted* Fi An **60** consimili probarentur] consimiliter probaretur quod Ly **63** etiam] enim We **69** secundum] *omitted* Ly **71** possint] possunt We **72** Romani] *omitted* An **75** habeant] habeat Ly hoc *added* We **76** causa] in *added* Fi et in *added* Ly **77** alia] a[d] An **79** respectu] respectum We

alias in causa alia eiusdem speciei illi qui sunt inferiores habeant potestatem inquirendi de superiore suo.

Et ita dicunt esse de papa, quod si omnes christiani preter papam errarent in fide, ipse omnes de iure punire deberet, et tamen in alio casu, si christiani in fide perseverarent catholica et papa de heresi esset graviter diffamatus, catholici potestatem haberent inquirendi de ipso. Si tamen ipsum invenirent innoxium, nullam iurisdictionem super ipsum haberent.

Discipulus: Video intentionem istorum ad rationem secundam. Ideo dic quomodo respondetur ad tertiam.

Magister: Ad tertiam dicitur quod non solum ecclesia universalis habet potestatem inquirendi de papa super crimine heresis graviter diffamato, sed etiam alii, qui haberent iudicare papam si esset manifeste in heresi deprehensus habent potestatem inquirendi de ipso. Quemadmodum absque universali ecclesia et concilio generali episcopi convenerunt ad inquirendum de facto beati Marcellini, qui idolatriam commiserat.

Discipulus: Istum peccatum fuit ita horrendum quod dissimulari non poterat.

Magister: Si concedis quod pro quocunque peccato sit inquirendum de papa, totam illam assertionem enervas que dicit quod papa in nullo casu habet superiorem in terris. Quia si conceditur quod papa pro publica idolatria, vel si publice et manifeste predicaret Christum fuisse mendacem et falsum prophetam, aut fidem christianam esse falsam, aut sectam sarracenorum esse tenendam, aut si se circumcideret et iudeum efficeret, vel corpus Christi in lucum proiceret, vel resurrectionem futuram negaret, aut aliquod tale omnibus fidelibus detestandum presumeret perpetrare, esset catholicorum subiectus iudicio. Oportet consequenter concedere quod papa potest in casu habere superiorem in terris, ex quo sequitur quod posset accidere casus quod de papa diffamato haberent fideles inquirere veritatem.

---

90 tertiam] 1 Dial. 6.10.42-54*

---

81 potestatem] po^{te} An | superiore] superiori An Ly **83** in] a Bb Fi An **85** perseverarent] perseveraret An **87** invenirent] inveniret An **90** Ideo] *omitted* Ly **91** tertiam] rationem *added* We **96** convenerunt] convenerint We **99** horrendum] horridum Pz **101** concedis] concedas Ly **104** conceditur] concedatur Ly **106** aut^{1}] aud We | sectam] septam We **107** aut] aud We | si] *omitted* Ly | circumcideret] circumcideat An | et] vel Fi **108** iudeum] in deum (*sic*) Pz | lucum] lacum Ly **109** aut] aud We

Discipulus: Nunquid secundum istos est concedendum quod aliqua persona habet potestatem inquirendi de papa super crimine heresis diffamato?

Magister: Isti concedunt quod sic. Sicut concedunt quod si papa esset in heresi notorie deprehensus aliqua persona haberet iurisdictionem super ipsum.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad exempla de Marcellino et Symacho.

Magister: Respondetur quod per utrumque exemplum habent isti propositum. Nam beato Marcellino de heresi diffamato, inquisitionem fecerunt episcopi, et ipsi propter talem infamiam reputaverunt se potestatem habere inquirendi de papa. Sed postquam inquisiverunt et invenerunt veritatem, scilicet quod beatus Marcellinus non erat hereticus et quod idolatraverat timore mortis tantummodo, constabat eis quod licet antea habuissent potestatem inquirendi de papa veritatem propter dubitationem in cordibus eorum exortam ex infamia precedenti, tamen post inquisitionem non habuerunt potestatem iudicandi ipsum, nec sibi de iure debebant aliquam penitentiam pro commisso infligere.

Consimiliter dicunt de Symacho pape. Quod quia in generali concilio congregati non invenerunt ipsum hereticum, non habuerunt potestatem iudicandi ipsum. Prius tamen, propter infamiam suscitatam de ipso, habuerunt potestatem inquirendi et etiam cogendi ipsum oppositionibus respondere, quod ex verbis superius allegatis, ut videtur istis, evidenter apparet.

Capitulum 66

Discipulus: De istis responsionibus sollicite cogitabo, et post istud opus de ipsis tecum conferam diligenter. Nunc autem queso ut dicas quomodo isti assertores respondent ad rationes adductas supra 12^0 capitulo huius sexti, quibus

---

121 exempla…122 Symacho] 1 Dial. 6.10.57-114*

---

124 Nam] de *added* Fi Ly **125** ipsi] ideo We **126** reputaverunt] repu^{zlt} An | potestatem] potentes Bb **127** inquisiverunt] We: inquisisierunt Bb inquisierunt Fi An Ly **128** erat] esset We | et] *omitted* Bb **129** idolatraverat] idolatravirit (*sic*) An **130** habuissent] habuisset An haberent Ly **131** eorum exortam] exortam et Ly **134** infligere] in affligere An **135** pape] papa Fi We **136** ipsum] *omitted* An **66,1**] 64 Ly Vg Pz (=*repeating the previous chapter number*) **4** respondent] respondet An **5** rationes] ratione Bb | 120] 14^0 An | quibus] qui hius (*sic*) Bb

ostenditur quod concilium generale non habet iurisdictionem super papam de crimine heresis diffamatum.

Magister: Ad primam istarum respondetur quod ecclesia universalis, si esset simul congregata (sicut aliquando potuit congregari, et nescitur an ad tantam paucitatem deveniet quod posset insimul convenire), potestatem haberet inquirendi de papa super heresi diffamato, et si probaretur hereticus ipsum punire deberet. Ad rationes autem in contrarium responsum est prius.

Ad secundam dicitur quod, in casu, non solum congregatio particularis sed etiam aliqua persona potestatem haberet super papam. Si enim, ut dicunt, papa publice predicaret et assereret fidem christianam esse falsam, fictam, et iniquam, diocesanus catholicus cui hoc constaret haberet potestatem de iure capiendi et detinendi ipsum. Si etiam papa efficeretur iudeus vel sarracenus, deficientibus prelatis ecclesiasticis, potestas secularis ipsum captivare deberet. Si autem papa de tali flagitio esset graviter diffamatus, non solum concilium generale sed etiam prelatus specialis haberet potestatem inquirendi de papa, non capiendi nec puniendi.

Ad tertiam respondetur quod etiam persona que potest contra fidem errare, dum tamen non erret de facto, posset in casu habere iurisdictionem super papam.

Ad quartam patet, ut dicunt, per illa que dicta sunt in capitulo precedenti. Quia, sicut si papa esset in heresi notorie deprehensus, concilium generale haberet iurisdictionem super ipsum, et tamen si papa esset fortis in fide et omnes alii de concilio generali errarent, essent sibi subiecti. Ita, si papa esset de heresi diffamatus, concilium generale haberet potestatem inquirendi de ipso, et tamen si papa non erraret et

---

66,8 primam] 1 Dial. 6.12.10-14* **14** prius] 1 Dial. 6.65 **15** secundam] 1 Dial. 6.12.15-21* **26** tertiam] 1 Dial. 6.12.22-26* **29** quartam] 1 Dial. 6.12.27-48*

---

7 heresis] heresi Ly (Pz*) **8** respondetur] respondent We Ly **10** potuit] simul *added* Ly **11** deveniet] deveniat We | posset insimul] possit simul We **12** heresi] crimine heresis Ly **15** secundam] secundum Ly **18** christianam] vanam *added* Ly | esse falsam] esse et falsam et Ly fictam] fidem Fi An **19** iniquam] nunquam Fi | cui] cum Bb **21** efficeretur] esset Ly | deficientibus] de vicinibus Bb de vicibus Fi An **22** potestas] po^{tis} Bb **25** capiendi] captivandi Ly | nec] vel Ly **26** Ad] Item An | tertiam] tertium Ly | que] *omitted* An **27** non] ni An erret] erraret We **28** super] supra Ly **29** quartam patet] quartum respondetur Ly | dicunt] patet Ly **32** de] ad An **34** de] in Ly

omnes alii errarent, papa de iure ipsos iudicare deberet. Et hoc quia, sicut dictum est, in diversis causis eiusdem speciei diversis temporibus idem respectu eiusdem vel eorundem potest esse superior et inferior.

Ad quintam dicitur quod concilium generale habet auctoritatem principaliter ab ecclesia universali cuius vicem gerit et cuius auctoritate principaliter convocatur, licet immediate per papam, si est catholicus et desideret sequi iustitiam, congregetur. Unde et absque papa congregari posset in casu.

Capitulum 67

Discipulus: Recitasti nonnulla de quibus investigationem specialem habebo. Verumptamen antequam illa proponam numera modos in quibus catholici et fideles habent potestatem super papam.

Magister: Intendis solummodo loqui de papa qui est verus papa, vel generaliter de illo qui fuit verus papa et gerit se pro papa, sive de iure fuerit papa sive non?

Discipulus: Loquor de omni illo qui, postquam fuisset verus papa, gereret vel niteretur se gerere pro papa.

Magister: Adhuc volo scire de qua potestate intendis, an de potestate que est iurisdictio, an de omni alia quam potest quis licite in alium exercere? Minister enim iudicis potest exercere potestatem in dampnatum per iudicem, et tamen iurisdictionem minime habet super eum. Potest etiam quis licite insidiantem occidere, et eum qui vult eum occidere, et tamen ex hoc iurisdictionem super insidiantem minime habet. Contingit etiam quandoque licite absque iudicis auctoritate latrones occidere, super quos occidens

40 quintam] 1 Dial. 6.12.49-56*

36 errarent] errarem Bb **38** respectu] respectum We | vel] et Ly eorundem] eorum Bb **40** quintam] quintum Ly **41** auctoritatem] potestatem Ly | cuius] eius Bb An **42** licet] sed Ly **43** desideret] desiderat We Ly **44** Unde] *omitted* Bb | papa] papam Bb **45** casu] cau Bb tertium *added* Fi **67,1**] 65 Ly Vg **3** specialem] speciale An Verumptamen] V^{m} p^{n} An **4** illa] *omitted* Ly **7** papa^{1}] *omitted* Ly generaliter] generalius An We | qui] postquam *added* Ly | et] *omitted* Ly **8** papa^{2}] *omitted* Ly **10** pro papa] *omitted* Bb **11** intendis] intelligis Ly **12** an^{2}] vel We **14** in] et An **15** minime] ml^{ne} An minime…eum] non habet minime super eum Bb Fi An | eum] ipsum We **16** insidiantem] insidiante An | et…occidere^{2}] *omitted* Ly | eum^{2}] *omitted* We **18** Contingit] Contigit Bb

iurisdictionem minime habet. Licet enim non habenti iurisdictionem vim vi repellere.

Discipulus: Aperte conspicio quod contingit non habentem iurisdictionem licite potestatem in aliquem exercere. Et ideo loquor de potestate communiter dicta.

Magister: Nunc video intentionem tuam, et ideo, ad mentem tuam respondendo, dico quod assertores predicti asserunt manifeste quod contingit licite exercere potestatem simpliciter vel secundum quid in papam.

Discipulus: Expone quam potestatem vocant ‘potestatem simpliciter’ et quam vocant ‘potestatem secundum quid’.

Magister: ‘Potestatem simpliciter’ vocant quam quis vel ordinarie vel in aliquo casu pro determinato tempore contingit in alium exercere ipso nolente et a principio renitente. ‘Potestatem secundum quid’ vocant quam potest quis in alium exercere ipso volente.

Discipulus: Intelligo distinctionem eorum, et ideo explica in quibus casibus contingit fideles licite exercere potestatem in papam verum vel in eum qui fuit et gerit se pro papa.

Magister: Dicunt quod potestatem secundum quid possunt catholici exercere in papam si eorum iudicio vel potestati inquirendi se submittat. Sic enim Leo papa iudicio imperatoris et suorum se submisit. Unde, et legitur 2 q. 7 c. *Nos si*, scribens Ludovico imperatori, ait: “*Nos, si incompetenter aliquid egimus et in subditis iuste legis tramitem non conservavimus, vestro ac missorum vestrorum cuncta volumus emendare iudicio*”.

67,44 2…45 si[1]] C. 2 q. 7 c. 41 col. 927

---

22 contingit] contigit Bb contingint We **24** potestate] iuridica *added* Ly **26** tuam] *omitted* Bb | respondendo] respondeo et We respondebo Ly **27** contingit] contigit Bb contingint We **30** vocant potestatem] *omitted* Ly **33** in] *omitted* Ly | pro] aliquo *added* Ly **34** alium] aliquem We et] etiam Fi An We **35** renitente] retinente Bb Fi An **36** volente] violente An **39** in[1]…41 potestatem] *omitted* An | et] vel Ly **41** quod] secundum *added* Fi | quid] quod Fi An **42** possunt] post Bb **43** Sic] Sicut Ly **44** submisit] submixit We | Unde] etiam *added* Ly | et[2]] ut We Ly **45** si[1]] *omitted* Ly | scribens] scribas We | Ludovico] Ludewico Bb Luduvico Fi An **46** aliquid] a[d] An | et] *omitted* Ly **47** tramitem] tramite Bb | conservavimus] We: servavimus Bb Fi An observavimus Ly observamus Pz ac *added* Fi

Hinc etiam Gregorius cupiebat se subdere aliorum iudicio qui, ut habetur causa et questione predictis c. *Si quis*, ait: "*Si quis super his nos redarguere voluerit vel extra auctoritatem nos facere contenderit, veniat ad sedem apostolicam, quo omnia ecclesiastica negotia de quibus questio habetur confluere iussa sunt, ut ibi ante confessionem beati Petri mecum iuste decertet, quatinus inibi unus ex nobis sententiam suscipiat suam*".

Ex hiis datur intelligi quod cum papa iudicio se submittit, alius in ipsum suscipit potestatem. Sicut autem papa potest se submittere iudicio aliorum, ita valet committere aliis potestatem inquirendi de ipso.

Discipulus: Refer casus in quibus aliquis haberet potestatem simpliciter in papam.

Magister: Ponunt quattuor casus nec tamen alios negant.

Primus est si papa in se vel in alium manus crudeles cupit inicere. Puta si seipsum vult occidere aut graviter vulnerare vel mutilare, vel alium sine omni causa vult occidere. In hoc enim casu licet papam, sive fuerit alienatus a sensu sive non, compescere et modo debito cohercere.

Secundus casus est si papa, hoc est qui fuit verus papa et cupit gerere se pro papa, in heresi manifeste deprehenditur. Tunc enim licet ipsum de sede eicere violenter et debite subdere ultioni.

Tertius est si papa in aliquo crimine fuerit deprehensus de quo scandalizatur ecclesia, et ipse incorrigibilem se ostenderet.

Quartus est si fuerit de heresi diffamatus etiam mendaciter. Tunc enim catholici habent potestatem inquirendi de ipso, licet non habeant potestatem iudicandi ipsum nisi

---

50 c…quis] C. 2 q. 7 c. 42 col. 931

---

49 Hinc] *omitted* Ly **50** predictis] predicta Fi **53** quo…54 sunt] *omitted* Ww **54** confessionem] confexionem We **55** inibi] ibi Ww nobis] nb' An **58** suscipit] suscit An | Sicut…60 potestatem] *omitted* An **61** haberet] habet We **63** Ponunt…65 papa] *omitted* An **65** in[2]] *omitted* Ly **66** inicere] mittere Ly **67** causa] *omitted* An **68** occidere] in omni casu vult occidere *added* An | licet] sed An **70** hoc] hic Pz **71** cupit] capit An | deprehenditur] deprehentur An **72** ipsum] eum detinere et Ly | eicere] deicere Ly **75** scandalizatur] scanda[tr] Bb Fi scanda[r] An scandalizetur We **76** ostenderet] ostendit Ly **77** est] We: *omitted* Bb Fi An Ly | etiam] et Ly **79** habeant] habeat An | nisi] ipse *added* We

cum scandalo ecclesie irrevocabiliter sive pertinaciter se submittere vel purgare renueret.

Preter istos casus forte ponerent alios, sed ad istos vel ad aliquem eorum potuerunt forte reduci.

Capitulum 68

Discipulus: Postquam de papa super crimine heresis mendaciter diffamato plura quesivi, et quedam interserui de papa effecto heretico, volo nunc plura de papa vere heretico indagare. In primis autem exoro ut disseras an papa, si efficiatur hereticus, ipso facto sit omni auctoritate et ecclesiastica dignitate nudatus.

Magister: De hoc videntur esse diverse sententie. Una est quod papa si efficiatur hereticus, sive manifestus sive occultus, ipso facto est papatu privatus. Alia est quod non est papatu privatus quamdiu ab ecclesia toleratur.

Discipulus: Quo iure dicunt papam esse papatu privatum si hereticam incurrerit pravitatem?

Magister: Dicunt quod iure divino est privatus.

Discipulus: Quomodo possunt hoc dicere, cum in tota scriptura divina de papa heretico nulla mentio penitus habeatur?

Magister: Respondent quod, licet in scriptura divina non fiat de papa heretico mentio specialis et vocalis, plura tamen universalia in scriptura sacra reperiuntur que possunt ad papam hereticum applicari. Ex quibus (et ista vel consimili ‘papa est hereticus’) concluditur evidenter quod papa hereticus non est verus papa, et per consequens quod est papatu privatus.

Discipulus: Hoc scire desidero, scilicet, quomodo ex contentis in scriptura divina probare nituntur quod papa, si efficiatur hereticus, non est verus papa.

Magister: Hoc per plures rationes probare conantur.

---

81 submittere] submitti An iudicio *added* We | renueret] renuerit Bb Fi renuit Ly **82** ad[1]] *omitted* Ly **83** aliquem] aliqui An | eorum] istorum Ly | potuerunt] poterunt Fi We Ly **68,1**] 66 Ly Vg **3** et] etiam We An (=*scripted then cancelled*) **5** exoro ut] exordiis Ly **7** ecclesiastica] ecclesiastico An activa We **9** manifestus] malus Fi An **10** Alia…11 quamdiu] quamvis Ly Vg **11** toleratur] toll’r[r] An toleretur Ly **13** hereticam] hereticum An **18** Respondent] respondet An **19** non fiat] nulla inveniatur Ly **20** universalia] verba We **21** et] ex We **23** quod] *omitted* We **25** desidero] desi[re] An | scilicet] *omitted* Ly **26** nituntur] mittuntur Bb nituntus An

Quarum prima est hec. Verus papa, quantumcunque sceleratus et impius, a catholicis est sequendus, quia, licet eius opera imitanda non sint, eius tamen doctrina est servanda, Ipsa Veritate testante, que Matthei 23 ait: "*Super cathedram Moysi sederunt scribe et pharisei, omnia ergo quecunque dixerint vobis servate et facite, secundum opera vero eorum nolite facere*". Ex quibus verbis colligitur quod sacerdotes veteris legis sequendi fuerunt quantum ad doctrinam et precepta. Ergo multo magis papa sequendus est quamdiu manet papa. Sed si papa efficiatur hereticus, nullatenus est sequendus, precipiente Christo qui, ut habetur Luce 21, ait: "*Multi enim venient in nomine meo dicentes quia 'ego sum', et tempus appropinquabit, nolite ergo ire post illos*". Ex quibus verbis colligitur quod, qui venerit in nomine Christi, et tamen est adversarius Christi, non est eundum post eum. Sed quicumque dicit se esse vicarium Christi, venit in nomine Christi, et si errat contra fidem est adversarius Christi. Ergo non est eundum post illum, nec est aliquo modo sequendus, et per consequens non est verus vicarius Christi, quia verus vicarius Christi est sequendus. Et ita papa quam cito fit hereticus sententia Christi est papatu privatus.

Discipulus: Ista ratio tripliciter videtur deficere. Primo, quia male intelliguntur verba Christi cum dicit "*multi enim venient in nomine meo dicentes 'ego sum'*". Non enim loquitur Christus de illis qui venturi erant in nomine Christi, asserturos se esse vicarios Christi, quales sunt summi pontifices. Sed loquebatur de illis qui venturi erant in nomine Christi dicturi se habere potestatem et dignitatem ac sublimitatem Christi, et illi nullo modo sunt sequendi. Si enim aliquis papa primo catholicus postea diceret se esse Christum, et quod honor divinus esset ei impendendus, nullo modo esset eundum post ipsum.

68,32 Matthei 23] Matthew 23:2-3 **40** Luce 21] Luke 21:8

---

35 vero] autem We | verbis] vobis An **37** papa] *omitted* Ly **38** efficiatur] efficitur Bb efficeretur Ly **40** enim] *omitted* Ww **41** quia] *omitted* Ww | sum] Christus *added* We **42** venerit] ve^{t} Fi An **44** quicumque] qui Ly **46** illum] eum We **48** Christi^{1}] *omitted* Bb sequendus] secandus An **49** est] *omitted* Bb An We **52** enim] *omitted* Ww **53** venient] veniunt Bb Fi An **54** erant] *omitted* An **55** asserturos] assertures An asserentes Ly | vicarios] vicario An **56** loquebatur] loquitur Ly | illis] naturalis An **57** et dignitatem] *omitted* Bb **58** Christi] *omitted* Bb

Secundo videtur deficere ratio supradicta, quia ire post papam contingit dupliciter: vel sequendo eius doctrinam, vel sequendo precepta ipsius. Quamvis ergo, si papa efficeretur hereticus, non esset eundum post ipsum sequendo eius doctrinam, quia doctrina heretica est omnimodo vitanda. Esset tamen eundum post ipsum eius obediendo preceptis, et ita maneret verus papa.

Tertio deficit ratio supradicta, quia, si ipsa concluderet, probaret aperte quod, si papa absque omni pertinacia erraret contra fidem, esset papatu privatus. Nam qui docet falsam doctrinam, sive pertinaciter sive non pertinaciter, non est in hoc sequendus. Et ita qui veniret in nomine Christi dicens ‘ego sum papa et vicarius Christi’, et teneret quomodocunque doctrinam contra fidem, non esset eundum post illum. Et per consequens esset papatu privatus, quod est omnino contrarium veritati.

Magister: Istas instantias tuas quidam pro re frivolas arbitrantur, putantes per ipsas demonstrative probare conclusionem intentam.

Per primam enim ostendunt, ut eis videtur aperte, quod papa, si efficiatur hereticus, voce Christi est papatu privatus. Talem namque faciunt rationem. Idem iuris est de heresi minima et de maxima, quia idem iuris est in parvis et in magnis. Sic etiam deferendum est pro causa minima sicut pro maxima interiecte appellationi. Furtum etiam ita committitur in re minima sicut in maxima. Sed si aliquis papa, effectus hereticus, diceret se esse Christum et verum Deum sicut Christus fuit verus Deus, voce Christi esset papatu privatus, cum dicit “*nolite ire post illos*”. Illis enim verbis Christus precepit nullum esse sequendum qui diceret se Christum et Deum, et per consequens eisdem verbis papam papatu privavit, si presumeret se asserere Christum et verum Deum. Ergo, consimiliter, Christus eisdem verbis papatu privavit

---

62 supradicta] predicta Ly **63** contingit] contigit Bb | vel[1]…doctrinam] *omitted* Bb | eius] *omitted* Ly **64** sequendo…ipsius] precepta eius Ly si] *omitted* Ly **65** esset] *omitted* Bb **66** doctrinam quia] *omitted* Bb doctrina] eius *added* We | est] et *added* We | vitanda] esset *added* We **74** quomodocunque] quemcumque Bb **75** illum] eum We **76** omnino] omino Ly omīno Pz **78** pro re] prompte Fi pro te We *omitted* Ly **79** arbitrantur] arbitñ An **82** efficiatur] effi[tr] Bb **83** iuris] ius Ly **84** minima] minime An | iuris] ius Ly | in[2]] *omitted* Bb **85** magnis] magis An | est] a papatu *added* We **86** interiecte] interdicte An appellationi] *omitted* We | ita] *omitted* Ly **88** esse] *omitted* Ly **89** esset] *omitted* An **91** precepit] precipit Bb Fi An **92** papatu] privata An **93** asserere] *omitted* Ly

omnem papam qui in quamcunque, etiam minimam, heresim laberetur. Et per hoc respondent ad instantiam memoratam, dicentes quod verba Christi predicta debent intelligi tam de illis qui dicturi erant se dignitatem Christi habere quam de omnibus hereticis asserentibus se doctrinam veram asserere.

Per secundam etiam instantiam conclusionem intentam probare nituntur, quia, si papa est sequendus, aut sequendus est quantum ad doctrinam, aut quantum ad precepta. Sed neutro modo papa hereticus est sequendus. Ergo non est verus papa. Maior videtur aperta. Minor probatur, quia quod non sit sequendus quo ad doctrinam patet, quia nulla doctrina heretica est sequenda. Quod etiam non sit sequendus quantum ad precepta patet, quia unum de principalibus preceptis pape est ut subditi eius doctrinam observent. Si ergo papa hereticus non est sequendus quo ad doctrinam, nec etiam quo ad precepta est sequendus, et per hoc patet responsio ad instantiam quam adducis.

Ad tertiam respondetur quod papa non in omnibus est sequendus. Si enim male vivit eius vita nullatenus est sequenda. Et ideo si docet aliquid absque omni pertinacia contra fidem in hoc minime est sequendus. Papa tamen, manens papa, quantum ad illa que irrevocabiliter docet est sequendus. Et ideo, si irrevocabiliter aliquid docet contra fidem, sit eo ipso non verus papa et est papatu privatus. Si autem aliquid docet contra fidem et paratus est corrigi, non est propter hoc papatu privatus.

Discipulus: Quomodo scietur quod papa docet aliquid irrevocabiliter contra fidem, et aliquid non irrevocabiliter?

Magister: Ad hoc dicitur quod hoc iudicari debet per verba et opera eius. Quandoque enim convincendus est per verba que dicit, quandoque per opera que agit, sicut ex quarto huius potes advertere.

---

125 sicut…126 advertere] PP*

---

95 in] *omitted* Bb | quamcunque] quantamcunque Ly | minimam] mo^{nam} An **96** hoc] hec Bb **98** dicturi] ducturi An **99** se] sese Ly asserere] astruere Ly **100** etiam] *omitted* Fi | conclusionem] etiam *added* We | conclusionem intentam] intentum Ly **104** probatur] sic *added* We | quia] *omitted* Ly **105** quo] quantum We **107** principalibus] principalioribus Bb **108** observent] servent Ly **110** etiam] *omitted* Bb **111** quam] quo Bb An **116** quantum…117 sequendus] quantum autem ad illa que contra fidem docet irrevocabiliter non est sequendus Ly (Vg*) **118** sit] sic Ly | non] est *added* Ly **120** propter hoc] *omitted* Pz **121** scietur] hoc *added* Ly **124** et] per *added* Ly **125** per] *omitted* Pz **126** potes advertere] potest averti We

Discipulus: Suntne plures rationes pro assertione predicta?

Magister: Secunda ratio, in scriptura divina fundata, est talis. Universi pseudoprophete et pseudochristi a cunctis fidelibus sunt vitandi, Ipsa Veritate testante, que, ut habetur Matthei 24, ait: "*Surgent enim pseudochriste et pseudoprophete et dabunt signa magna et prodigia ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi. Ecce predixi vobis. Si ergo dixerint vobis 'ecce in deserto est', nolite exire, 'ecce in penetrabilibus', nolite credere'*". Ex quibus verbis datur intelligi quod pseudoprophete et pseudochristi sunt vitandi. Sed papa, si efficiatur hereticus, inter pseudoprophetas et pseudochristos est censendus. Ergo voce Christi, quam cito scitur esse talis, a cunctis catholicis est vitandus et per consequens voce Christi est papatu privatus, quia verus papa a catholicis nullatenus est vitandus.

Tertia ratio talis est. Qui est de medio fidelium auferendus non est verus papa, cum verus papa sit a cunctis fidelibus honorandus. Sed papa hereticus, etiam si signa faceret et prediceret aliquid et ita eveniret, est de medio fidelium auferendus, eo quod sententia divina lata est contra ipsum Deuteronomio 13, ubi sic legitur: "*Si surrexerit in medio tui propheta aut qui sompnium vidisse se dicat, et predixerit signum atque portentum et evenerit quod locutus est et dixerit tibi 'eamus et sequamur deos alienos' quos ignoras, et 'serviamus eis', non audies verba prophete illius aut sompniatoris, quia temptat vos Dominus Deus vester*". Et infra: "*Propheta autem ille aut fictor sompniorum interficietur quia locutus est ut vos averteret a Domino Deo vestro qui eduxit vos de terra Egipti et redemit vos de domo servitutis, ut errare te faceret de via quam precepit tibi*

---

132 Matthei 24] Matthew 24:24-26 **149** Deuteronomio 13] Deuteronomy 13:1-3 **155** infra] Deuteronomy 13:5

---

129 Secunda] Quarta Pz | divina] sacra Ly **130** Universi] uñs Fi An **131** vitandi] vitanda Bb **132** Matthei] *omitted* An | enim] *omitted* Bb Fi An | pseudochriste] seudochriste We **133** ut] non Bb An **136** penetrabilibus] penetra^{bus} Fi penetralibus Ly penetrabilis Pz **139** Ergo] vera *added* Ly **140** cito] sic *added* Ly **141** est] *omitted* Bb **145** a cunctis] ab omnibus We **146** faceret] fieret An **147** aliquid] aliqua Pz | eveniret] evenirent Ly **148** lata] latam An **149** medio] meo An **150** qui] quis Ly | sompnium] sompnes Fi **151** evenerit] veniret Bb venerit Fi An We | locutus] *omitted* Ly **153** prophete] prophīē Fi prophiē An **156** vos] nos An **157** domo] medio We

Dominus Deus tuus, et auferes malum de medio tui". Ex quibus verbis colligitur quod quicumque, nullo excepto, nisus fuerit a via Domini et a veritate catholica fideles avertere, est de medio fidelium auferendus. Sed papa, si est hereticus et pravitatem docuerit hereticam, a fide conatur fideles avertere, ergo est de medio fidelium auferendus, et per consequens verus papa minime est censendus.

Discipulus: Si papa doceret servire diis falsis vel colere idola, videtur quod eo ipso non esset reputandus verus papa. Sed propter quamlibet heresim non videtur quod sit statim papatu privatus.

Magister: Hic concedis quod est aliqua heresis quam, si papa incurrerit, statim ipso facto est papatu privatus voce Dei. Ergo pro omni heresi cui pertinaciter adheserit est ipso facto per divinam sententiam papatu privatus, quia de heresi una et alia quantum ad hoc consimiliter est dicendum.

Quarta ratio est hec. Antichristus non est verus Christi vicarius reputandus. Sed papa hereticus est veraciter Antichristus, teste beato Iohanne qui, in canonica sua 1ª cap. 4º, ait: "*Omnis spiritus qui solvit Iesum ex Deo non est, et hic est Antichristus de quo audistis quoniam iam venit*". Ex quibus verbis datur intelligi quod quicunque negat fidem Christi Antichristus est censendus. Papa ergo hereticus est Antichristus, et per consequens non est verus vicarius Christi. Ex quo sequitur quod est papatu privatus.

Quinta ratio est hec. Ille non est verus papa cui fideles minime communicare debent, quia pape et est communicandum et obediendum. Sed pape heretico fideles communicare minime debent. Ergo papa hereticus non est verus papa. Maior est manifesta. Minor probatur auctoritate

178 beato Iohanne] 1 John 4:3

159 tuus] Fi (*scripted then cancelled*): *omitted* Bb An We Ly **160** verbis] *omitted* Bb | nisus] visus An Ly **162** Sed] si *added* An **163** docuerit] docet We | hereticam] hereticum An **166** colere] celere An **168** quamlibet] *omitted* An **171** incurrerit] incurreret Fi An Ly | est] *omitted* Bb **176** Antichristus] Antechristus An **177** reputandus] *omitted* Ly **178** Antichristus] An'x^{t} An | qui] *omitted* Ly | in] *omitted* Fi An 1a] 9ª (=contra) Bb **179** 4o] 9 An Ly | ait] dicit We | solvit] sol^{vi} or so^{m} Fi | Iesum] Ihiū An **180** de quo] et de eo Ly | audistis] audivistis An **182** censendus] censcendus Bb **186** non est] *omitted* An **187** et] *omitted* Ly

beati Iohannis qui, in canonica sua 2ª, ait: "*Si quis venerit ad vos et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec 'ave' ei dixeritis. Qui enim dicit ei 'ave' communicat operibus eius malignis*". Que verba Beda, ut legitur 24 q. 1 c. *Omnis*, exponens, ait: "'*Si quis venit ad vos, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec 'ave' ei dixeritis. Qui enim dicit illi 'ave' communicat operibus eius malignis'. Hec Iohannes de hereticis sive schismaticis detestandis que verbis docuit etiam factis exhibuit. Narrat enim de illo auditor eius sanctissimus et martyr fortissimus Policarpus, Smyrneorum antistes, quod tempore quodam, cum apud Ephesum balneas lavandi gratia fuisset ingressus, et vidisset ibi Cherinthum, exilierit continuo, et discesserit non lotus, dicens 'fugiamus hinc, ne et balnee ipse corruant, in quibus Cherinthus lavat inimicus veritatis'*". Ex quibus verbis datur intelligi quod illi qui non affert doctrinam Christi est nullatenus communicandum. Papa autem hereticus non affert doctrinam Christi, ergo ei nullatenus est communicandum, et per consequens non est verus papa.

Discipulus: Beatus Iohannes non loquitur de papa heretico, sed de aliis hereticis quibus non est communicandum.

Magister: Hec responsio impugnatur. Primo, quia beatus Iohannes inter papam non afferentem doctrinam Christi et alium non distinguit, sed dat pro regula generali quod quicunque non attulerit doctrinam Christi, non est communicandum eidem.

---

191 beati Iohannis] 2 John 1:10-11 **195** 24…Omnis] C. 24 q. 1 c. 24 col. 1843 **216** dat…generali] Unusual formulation. Ockham as a rule prefers "nec nos debemus distinguere".

---

191 in] *omitted* Fi An We | 2a] 2^0 An *omitted* Ly | venerit] Ly Vg: venit Bb Fi An veñ We **192** doctrinam] suam *added* Ly **193** dicit] dixerit Ly | ei^2] Ly: illi Bb Fi An We **194** malignis] We: malis Bb Fi An Ly **195** 24] .e. *added* Bb | venit] Ly: venerit Bb Fi An We **197** dicit] dixit Ly **198** eius] illius Ly | malignis] We: malis Bb Fi An Ly | Hec] enim *added* Ly **199** detestandis] devitandis Ww | que] qui An | etiam] et Fi Ly **200** auditor…sanctissimus] Ms. Sm *ends with these words.* sanctissimus] vir *added* Ly **201** Smyrneorum] Ly: Smirnorum Bb Fi Simirnorum An Smirniorum We **202** Ephesum] Epheseum Ly | balneas] balnea We **203** exilierit] *omitted* Bb Fi An We exiit Ly **204** et] Ly: *omitted* Bb Fi An We | discesserit] discescit We discessit Pz **205** et] *omitted* Ly | Cherinthus] Chorinthus Bb Corinscus Fi An | lavat] lavatur Ww **206** illi] ei Ly **211** loquitur] le^{tur} Bb **215** afferentem] auferentem An

Secundo, ostenditur ex ratione beati Iohannis quod regula sua magis intelligenda est de papa heretico quam de aliis hereticis. Assignans enim pro ratione quare hereticus est vitandus, et non est ei dicendum ‘ave’, ait: “*Qui enim dicit illi ‘ave’ communicat operibus eius malignis*”. Ex quibus verbis datur intelligi quod qui dicit ‘ave’ heretico communicat operibus eiusdem malignis. Sed operibus malis neque pape heretici neque aliorum hereticorum est communicandum quoquo modo. Immo minus communicandum videtur operibus malis pape heretici quam aliorum hereticorum, eo quod propter dignitatem qua fungitur papa hereticus magis nocere valebit fidei orthodoxe, si fautores, sequaces, et defensores habuerit, quam alii heretici, teste beato Augustino qui, ut legitur dis. 83 c. *Nemo*, ait: “*Nemo quippe in ecclesia amplius nocet quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis habet. Delinquentem namque hunc nemo redarguere presumit, et in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reverentia ordinis peccator honoratur*”. Ex quibus verbis infertur quod nemo amplius nocere potest ecclesie Dei quam papa perverse agens et heresim dogmatizans, si pro reverentia papalis officii honoratur. Si ergo operibus malis aliorum hereticorum catholici communicare non debent, multo magis communicare non debent operibus malis pape heretici. Et per consequens ei dicere ‘ave’ minime debent, quia, secundum beatum Iohannem, qui dicit cuicunque heretico ‘ave’ communicat operibus illius malignis.

Discipulus: Alias rationes adducas.

Magister: Sexta ratio est hec. llle non est verus papa qui neque in spiritualibus neque in temporalibus debet esse iudex fidelium, quia verus papa est verus iudex omnium christianorum. Sed papa hereticus neque in spiritualibus

---

222 ait] 2 John 1:11 **232** dis…Nemo[1]] D. 83 c. 2 col. 531

---

221 Assignans] affirmatur Ly | quare] qualiter We **222** ait] dicit Ly enim] *omitted* An | dicit] dixerit We Ly | illi] sibi Ly **223** eius] illius Bb An | eius malignis] suis malis Ly | Ex…225 malignis] *omitted* We verbis] *omitted* Bb **225** eiusdem] suis Ly **227** quoquo…228 hereticorum] *omitted* Ly Vg | videtur…228 malis] est operibus malignis We **228** hereticorum] *omitted* An **230** valebit] valeret Ly **231** habuerit] haberet Ly **232** qui] est An | ecclesia] Dei *added* We Ly **233** agens] ageret Bb **234** sanctitatis] vel sacerdotis *added* Ly | nemo] nullus Ww **237** nemo] potest *added* An **238** agens] *omitted* Ly **239** reverentia] rev’e’a^{o} An **241** debent] debet An **243** minime] non Ly **246** adducas] deductas An **247** qui] *omitted* Bb

neque in temporalibus debet esse iudex fidelium. Quod autem non in temporalibus patet per Apostolum qui, 1 Corinth. 6 Corinthios reprehendit quod coram infidelibus litigabant, dicens sic: "*Non est inter vos sapiens quisquam qui possit iudicare inter fratrem suum? Sed frater cum fratre iudicio contendit, et hoc apud infideles?*" Ex quibus verbis datur intelligi quod fideles, etiam pro temporalibus, non debent coram infideli contendere, si inter se sapientem habuerint qui inter ipsos sciat et valeat iudicare. Ex quo concluditur quod multo fortius infidelis in spiritualibus non debet esse iudex fidelium. Papa autem hereticus est infidelis. Ergo non debet esse iudex fidelium, et per consequens non est verus papa.

Septima ratio est hec. Ille qui, tanquam proprio iudicio condempnatus, est a fidelibus devitandus, non est verus papa, quia verus papa nec est condempnatus nec est a fidelibus devitandus. Sed papa hereticus, tanquam proprio iudicio condempnatus, est a fidelibus devitandus, teste Apostolo qui, ad Titum 3º, ait: "*Hereticum hominem post unam et secundam correptionem devita, sciens quia subversus est qui eiusmodi est et delinquit proprio iudicio condempnatus*". Ex quibus verbis patet quod papa hereticus, tanquam proprio iudicio condempnatus, est vitandus.

Quod etiam Ambrosius, ut habetur 24 q. 1 c. *Que dignior*, asserit manifeste, ita dicens: "*Fides ergo in primis ecclesia querenda mandatur, in qua, si Christus habitator sit, haud dubie sit legenda. Sin vero populus perfidus, aut preceptor hereticus deformet habitaculum, vitanda hereticorum communio, fugienda synagoga censetur,*

---

252 1…6] 1 Corinthians 6: 5-6 **269** ad…3o] Titus 3:10-11 **274** 24…275 dignior] C. 24 q. 1 c. 26 col. 1846

---

251 autem] *omitted* We Ly **252** non] *omitted* Bb Fi An | 1] ad *added* We Ly | 1 Corinth] *omitted* Fi **253** reprehendit] rep'hē^{t} Fi rep'hēt An **255** suum] et fratrem Bb Fi An We | fratre] in *added* Ww **257** debent] debet An **258** infideli] infidelibus Ly | si] sed Pz | habuerint] hir'it An **264** hec] talis Ly **265** condempnatus] est *added* Ly | devitandus] evitandus Ly | non…267 Sed] *omitted* Ly Vg **266** nec^{1}] non We | a…267 devitandus] af^{e}de^{s} *followed by gap* An **268** condempnatus] est ergo *added* Ly | devitandus] evitandus Ly **269** unam] Ly: primam Bb Fi An We **270** quia] quod Ly | qui…271 eiusmodi] cuiusmodi Fi **271** et delinquit] *omitted* We | delinquit] cum sit *added* Ly | Ex…273 vitandus] ergo est evitandus Ly (Vg*) **274** q] *omitted* Bb | Que] Qui Bb An We **276** ecclesia] ecclesie We Ly **277** haud] hanc Bb haut Fi An se *added* We | legenda Sin] legendum. Si Ww | aut] ac Fi An **278** deformet] ecclesie *added* Ww

excutiendo pedum puluis, ne fatiscentibus perfidie sterilis siccitatibus tanquam humi arido arenosoque mentis tue vestigium polluatur. Nam sicut corporeas infirmitates populi fidelis suscipere in se debet evangelii predicator, et tamquam propriis inania gesta pulueri comparanda allevare, atque abolere vestigiis, iuxta quod scriptum est 'quis infirmatur, et ego non infirmor ?', ita, si qua est ecclesia que fidem respuat, nec apostolice predicationis fundamenta possideat, ne quam labem perfidie posset aspergere, deserenda est. Quod Apostolus quoque evidenter asseruit dicens 'hereticum hominem post unam et secundam correptionem devita'". Ex quibus verbis datur intelligi quod papa hereticus, etiam absque omni humana sententia, est vitandus. Ratio enim quare Ambrosius asserit hereticos devitandos est ne quos labe perfidie, scilicet pravitatis heretice, possint aspergere. Papa autem hereticus inter omnes hereticos efficacius, fortius, celerius, et universalius potest aspergere heretica pravitate populos christianos. Ergo papa hereticus, ante omnem humanam sententiam, est a catholicis, tanquam divina condempnatus sententia, devitandus, et per consequens verus papa minime est censendus.

Discipulus: Verba Apostoli videntur ostendere quod papa hereticus non est sententia divina condempnatus, cum dicat Apostolus "*hereticum hominem post unam et secundam correctionem devita*", aperte insinuans quod ante primam et secundam correctionem non est a fidelibus devitandus. Ex quo infertur quod papa hereticus ante primam et secundam correctionem non est divina sententia condempnatus.

---

285 scriptum est] 2 Corinthians 11:29

---

280 excutiendo] excuti$^{d'}$ Bb excutiendus Fi An We Ly | puluis] p^{o}lvis An **281** humi] huni Bb humarido Fi hūm An | arido] aride Ly (Pz*) *omitted* An | arenosoque] arenosque Fi arenoscunque An arenoseque Ly | mentis…282 polluatur] In We scriptor 10us *begins his copywork with these words* (at fo. 103r line 1) | tue] Ly: sue Bb Fi An We **282** corporeas] corpore etas (*sic*) An **283** et…285 vestigiis] *omitted* Ww **287** quam…288 labem] quem labe Ww **288** posset] possit Ww deserenda] desenda An **289** Apostolus] App^{9} Fi **290** secundam] alteram Ww **291** datur] potest Ly **293** devitandos] devintandos An **294** perfidie] *omitted* Bb | possint] possit Pz **295** hereticos] et (*omitted* We) plusquam quicunque hereticus *added* **We** Vc **296** universalius] Fi: ul'u^{9} Bb ullus An uilius We ulius Ly (*abbreviations*) **303** unam] primam Ww **305** a fidelibus] hereticus We | devitandus] evitandus We **307** est] a fidelibus devitandus (evitandus Vc) et per consequens ante primam et secundam correctionem non est *added* We Vc Ba

Magister: Ad istam obiectionem respondetur quod prima et secunda correctio minime requiruntur ad condempnationem pape heretici, nec precedunt condempnationem eius, quia absque omni correctione papa hereticus est dampnatus. Cum enim correctio sententiam dampnationis nequaquam contineat, et nullus absque omni sententia divina et humana est vitandus, si papa hereticus post primam et secundam correctionem sic est vitandus, constat quod ante correctionem primam et secundam papa hereticus aliqua sententia divina vel humana extitit condempnatus, et ita prima et secunda correctio non precedunt sententiam condempnationis pape heretici. Sed sepe quando aliquis fit hereticus, quia negat veritatem quam non tenetur explicite credere, ad hoc quod sciatur esse condempnatus divina sententia, et per consequens ut constet quod est a catholicis devitandus, requiritur prima et secunda correctio, quia sepe aliter constare non potest quod est pravitate heretica irretitus. Quandoque enim per primam correctionem minime innotescit quod errans contra fidem pertinaciter errat, et ideo adhuc non constat quod est vitandus. Per secundam autem correctionem constat an paratus sit corrigi, vel in sua sententia pertinaciter perseveret. Et ideo tunc scitur an sit divina sententia condempnatus, et per consequens an sit a fidelibus evitandus.

Per primam ergo et secundam correctionem intelligit Apostolus omnem correctionem qua innotescit errantem esse in sua sententia pertinacem, et per consequens qua constat ipsum esse divina sententia condempnatum et a catholicis devitandum.

Discipulus: Suntne plures rationes pro assertione predicta?

Magister: Octava ratio est hec. Qui est anathematizatus non est verus papa, quia talis est ab ecclesia separatus. Verus autem papa est ab ecclesia minime separatus, cum sit caput ecclesie. Caput vero ab ecclesia separatum non est verum

---

310 precedunt] prece^{ut} An **311** eius] cuius An **312** sententiam] *omitted* An **314** si…315 vitandus] *omitted* An **315** sic est] sit Fi We **317** vel] et An **318** ita] ī An **319** aliquis] quis We | fit] sit An **321** esse] hoc *added* Fi | condempnatus] dampnatus We Ly **322** catholicis] chatholicis Bb **325** innotescit] innotesit We **328** vel] *omitted* An **329** perseveret] perseverare Ly (Pz*) **330** condempnatus] condampnatus We | evitandus] devitandus We **332** correctionem] in *added* Ly **333** qua] quia Bb Fi An **334** ipsum] illum Ly **339** est[1]] *omitted* Bb talis] anathematizatus We **340** caput] capud We **341** vero] autem Ly verum] amplius Ly

caput, sicut nec caput a corpore separatum est amplius caput, quemadmodum homo mortuus non est homo, et, ut dicit quidam, 'caput est capitati caput'. Sed papa hereticus est anathematizatus, teste Apostolo, qui, ad Galatos 1º cap., ait: "*Licet nos aut angelus de celo evangelizet vobis preter quam quod evangelizavimus vobis anathema sit, sicut prediximus et nunc iterum dico, si quis vobis evangelizaverit preter id quod accepistis, anathema sit*". Ergo papa hereticus non est verus papa.

Discipulus: Videtur quod ista ratio non concludit quia Apostolus non dicit quod talis evangelizator anathema est, sed dicit 'anathema sit', insinuans quod talis non est anathematizatus sed anathematizandus. Et ita papa hereticus non est anathematizatus sed anathematizandus.

Magister: Respondetur quod verba Apostoli non recte intelligis. Non enim dicit Apostolus 'anathema sit' quia evangelizator hereticalis doctrine est anathematizandus non anathematizatus, sed ideo dicit 'anathema sit' quia vult verba sua intelligi conditionaliter, scilicet, si aliquis evangelizaret contra doctrinam apostolicam, sequitur quod sit anathema, ita quod talis conditionalis est vera: 'si aliquis evangelizaret contra doctrinam Apostoli ipse est anathema'.

Aliter dicitur, et predictis non obviat, quod cum dicit Apostolus 'anathema sit', sic debet intelligi: anathema sit, hoc est tanquam anathema sit habendus, et per consequens talis est ab ecclesia fidelium separatus.

Discipulus: Alias libenter audiam rationes.

---

343 ut…344 quidam] Ockham, *Expositio in librum predicamentorum Aristotelis*, cap. 13 (OPh, II, p.253): "caput dicitur convenienter capitati caput". Cf. L. Minio-Paluello, *Aristoteles Latinus*, I, (Bruges-Paris: Descles de Brouwer, 1961) pp. 19, 60, 98. **345** Galatos…cap] Galatians 1:8-9

---

344 quidam] We Bb Fi An Vc Ba Fr: Aristoteles Ly Vg Va Aristoteles *added* Bb Fi An Na Vd iste est *added* Ox (*sic*) **346** evangelizet] evangelizaret Fi An **347** quod] *omitted* Bb | evangelizavimus] evangelizamus Bb An evangelizemus Fi | prediximus] Ly: predixi Bb Fi An We **348** evangelizaverit] evange^{lit} An **349** verus] *omitted* Ly **351** concludit] concludat We **352** dicit] concludit Ly (Pz*) anathema…355 anathematizandus] anathe^{tus} An **354** sed…355 anathematizandus] *omitted* Fi **355** sed] est *added* We **356** recte] *omitted* Bb **357** enim] ideo *added* We **358** evangelizator] evangelista Fi | anathematizandus] anathe^{tus} An **360** evangelizaret] evangelizet We **361** doctrinam] doctrina Bb | ita] ista Bb infra An **362** evangelizaret] evangelizet We **364** quod] *omitted* Ly **365** sit^{1}] et *added* We | sic] *omitted* An | sic…sit^{2}] *omitted* Ly Vg

Magister: Nona ratio est hec. Homo alterius secte non debuit esse rex fidelium constitutorum sub veteri lege. Ergo, multo fortius, homo alterius secte non debet esse caput constitutorum sub nova lege. Papa autem est caput omnium constitutorum sub nova lege. Ergo nullus alterius secte potest esse verus papa. Sed verus papa est caput omnium christianorum, papa autem hereticus est alterius secte, ergo papa hereticus non est verus papa.

Quod autem homo alterius secte non debuit esse rex fidelium constitutorum sub veteri lege lex divina apertius manifestat, cum dicat Deuteronomio 17: "*Non poteris alterius gentis hominem regem facere qui non sit frater tuus*". Ergo consimiliter homo alterius secte non est verus papa.

Decima ratio est hec. Nemo alterius secte est verus propheta et doctor christianorum. Ergo, multo magis, nemo alterius secte est verus papa catholicorum. Papa autem hereticus est alterius secte, ergo non est verus papa.

Quod autem nemo alterius secte possit esse propheta aut doctor catholicorum divinis testimoniis videtur aperte probari. Ait enim Deus Moysi Deuteronomio 18: "*Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, et ponam verba mea in ore eius.*" Ex quibus verbis colligitur quod verus propheta et doctor christianorum catholicorum est de medio fidelium tantummodo suscitandus, et ita alterius secte esse non potest. Et per consequens homo alterius secte non est verus papa, cum verus papa sit verus propheta, id est doctor, fidelium, quia verbo pascere debet catholicos, Christo dicente Petro "*pasce oves meas*".

Undecima ratio est hec. Verus papa est verus pastor ovium Christi. Papa autem hereticus non est verus pastor ovium Christi. Ergo papa hereticus non est verus papa. Maior est manifesta, quia est successor beati Petri, qui fuit verus

---

379 Deuteronomio 17] Deuteronomy 17:15 **389** Deuteronomio 18] Deuteronomy 18:18 **397** dicente Petro] John 21:17

---

369 hec] talis Ly **370** Ergo…372 lege] *omitted* Ly Vg **371** esse] *omitted* An **374** verus[2]…est] papa est verus Bb **376** papa[1]] *omitted* Ly **379** 17] 16 Ly **384** et] aut We | doctor] docto Bb **388** probari] probare Bb Fi An **389** Deus] Dominus We Ly | Moysi…18] Moy sideutō 28 (*sic*) An | 18] 28 Fi **390** fratrum] ftratum (*sic*) Pz **392** propheta] We: papa Bb Fi An Ly | christianorum] *omitted* We **393** ita] infra An **394** esse…secte] *omitted* Bb **396** verbo] volo An **401** ovium…402 successor] *omitted* Bb

pastor constitutus a Christo. Minor probatur, quia verus pastor ovium Christi est sequendus, teste ipso Christo qui, ut legitur Iohann. 10, de vero pastore loquens, ait: "*Oves vocem eius audiunt et proprias oves vocat nominatim et educit eas et cum proprias oves emiserit ante eas vadit et oves illum sequuntur*". Et ita patet quod verus pastor est sequendus. Papa autem hereticus non est sequendus. Ergo non est verus pastor.

Item, fur non est verus pastor, quia Veritas Ipsa, ubi prius, furem a vero pastore distinguit. Sed papa hereticus est fur, quia papa hereticus tanquam fur non venit nisi ut furetur, et mactet, et perdat. Ergo papa hereticus non est verus pastor, et per consequens non est verus papa.

Duodecima ratio est hec. Qui non est de corpore ecclesie militantis non est verus papa, eo quod verus papa est verum caput ecclesie. Sed papa hereticus, nulla contra eum lata humana sententia, non est de corpore ecclesie militantis. Ergo papa hereticus non est verus papa. Maior est evidens. Minor ostenditur sic. Nullus hereticus est de corpore ecclesie quantumcunque putetur esse de corpore ecclesie. Ergo papa hereticus non est vere de corpore ecclesie. Antecedens probatur aperte auctoritate Augustini asserentis quod licet mali catholici pertineant ad ecclesiam que comprehendit bonos et malos, heretici tamen non sunt de societate ecclesie. Ait enim in omelia de parabola zizaniorum: "*Cum negligenter agerent prepositi ecclesie, et dormitionem mortis acciperent Apostoli, venit diabolus et superseminavit eos quos malos filios Dominus interpretatur. Sed recte queritur utrum heretici sint an male viventes catholici. Possunt enim dici filii mali etiam heretici, qui etiam ex eodem evangelii*

---

405 Iohann 10] John 10:3-4 **412** prius] John 10:1ss. **428** Ait] Augustinus Hipponensis, *Questiones septemdecim in evangelium secundum Mattheum*, q. XI (PL, t. 35, col. 1367)

---

403 pastor] papa Ly **405** 10] 18 An **406** vocat] vocant Fi An **407** emiserit] omiserit An | illum] We: ipsum Bb Fi An eum Ly **408** Et] *omitted* Ly **411** Ipsa] *omitted* Ly **417** Duodecima] 22ª An **419** nulla] nulli Fi An etiam *added* Ly | eum] ipsum We **420** militantis] quantumcunque putetur esse de corpore ecclesie Ly Vg **421** verus] *omitted* Ly **423** quantumcunque…ecclesie] *omitted* Ly Vg **424** vere] *omitted* Ly **425** Augustini] Vc: Gregorii Ww **426** comprehendit] comprehendet An **428** enim] Gregorius *added* Bb Fi An Ly | in] *omitted* Fi **431** Dominus] Deus Ly **432** sint] sit An **433** etiam[1]] et Ly | etiam[2]] *omitted* We Ly

semine et Christi nomine procreati, pravis opinionibus ad falsa dogmata convertuntur. Sed quod dicit eos in medio tritici seminatos, quasi videntur illi significari qui unius communionis sunt. Verumptamen quoniam Dominus agrum, non ecclesiam, sed hunc mundum interpretatur, intelliguntur heretici, qui non societate unius ecclesie vel unius fidei, sed societate solius nominis christiani in hoc mundo permiscentur bonis, ut illi qui in eadem fide mali sunt, palea potius quam zizania deputentur, quia palea etiam fundamentum ipsum habet cum frumento, radicemque communem. In illa plane sagena qua concluduntur et mali et boni, non absurde mali catholici intelliguntur. Aliud mare quod magis mundum istum significat, aliud sagena que unius fidei vel unius ecclesie communionem videtur ostendere". Ex quibus verbis aperte colligitur quod absque omni humana sententia omnes heretici sunt a corpore ecclesie separati, nec sunt de ecclesia, licet quidam eorum putentur esse de ecclesia quia quod sint heretici ignoratur. Dicit enim Augustinus quod heretici "*non societate unius ecclesie vel unius fidei sed societate solius nominis christiani in hoc mundo permiscentur bonis*". Ex quo patenter habetur quod heretici non sunt de corpore eiusdem ecclesie cum bonis.

Item, omnes qui sunt de corpore ecclesie militantis, sive sint boni sive mali, in una sagena concluduntur. Sed heretici cum catholicis, licet sint in uno mari, quia in uno mundo, non tamen sunt in una sagena secundum Augustinum. Ergo heretici non sunt de corpore ecclesie.

Quod etiam sic probatur. Ecclesia Christi est regnum Christi. Sed heretici non spectant ad regnum Christi, quia soli catholici spectant ad regnum Christi, teste beato Augustino

---

435 quod] quid Fi **436** quasi] quo Ly qua Pz **437** communionis] conditionis Ly | quoniam] Ly: quando Bb Fi An We | agrum] agl'u An **439** non] *omitted* Bb **442** deputentur] reputentur Ly **443** ipsum] idem Ly **444** illa] palea *added* Bb Fi An Ly | plane sagena] sane sagenaque Ly **445** mare] magnum *added* Ly **446** quod…significat] magnum quod significat istum mundum Bb Fi An | magis] *omitted* Ly **448** aperte] *omitted* Ly **449** heretici] catholici An **451** Augustinus] Vc: Gregorius Ww **452** unius[2]] *omitted* Bb **458** sint] sit An sunt Ly | sagena] segena An **460** Augustinum] Vc: Gregorium Ww **463** heretici…quia] *omitted* Ly | quia…464 Christi] *omitted* Vg

qui, super Iohannem, ait quod fideles christiani sunt regnum quod non tollitur, imo emitur sanguine Christi. Et alibi super Iohannem ait: "*Quid est enim regnum eius nisi credentes?*" Ex quibus patet quod heretici non sunt de regno Christi, licet mali catholici sint de regno Christi. Quod autem regnum Christi sit ecclesia asserit evidenter Gregorius qui, in omelia de communi virginum, ait: "*Sciendum nobis est quod sepe in sacro eloquio regnum celorum presentis temporis ecclesia dicitur, de quo in alio loco Dominus dicit 'mittet filius hominis angelos suos, et colligent de regno eius omnia scandala'*". Cum ergo heretici non sint de regno Christi, quod comprehendit bonos et malos, sequitur quod non sunt de corpore ecclesie militantis. Et ita papa hereticus non est de corpore ecclesie.

Item, quod heretici non sint de corpore ecclesie sic probatur. Qui est extra ecclesiam non est de corpore ecclesie. Sed omnes heretici sunt extra ecclesiam. Ergo non sunt de corpore ecclesie. Maior est evidens. Minor probatur multis modis.

Primo sic. Qui noviter veniunt vel redeunt ad ecclesiam catholicam, prius extra ecclesiam extiterunt. Sed heretici, suas hereses relinquentes, veniunt vel redeunt ad ecclesiam (1 q. 7 c. *Si qui voluerint* et c. *Quotiens* et c. *Saluberrimum* et c. *Convenientibus*). Ergo heretici non sunt de corpore ecclesie.

Item, illi qui sunt alibi quam in ecclesia catholica non sunt de corpore ecclesie. Sed heretici sunt alibi quam in

---

465 super Iohannem] Ockham paraphrases Augustine's *De Trinitate*, I, c. 10 (PL, t.42, col. 835) where the latter, commenting on John 16:25-28, states: "fideles quippe eius quod redemit sanguine suo dicti sunt regnum eius". **466** alibi] Augustinus Hipponensis, *In Iohannis evangelium*, tract. 115 (PL, t.35, col. 1939) **470** Gregorius] Gregorius Magnus, *Homiliarum in evangelio libri duo*, lib. 2, homil. 12 (PL, t.76, col. 1118) **473** in… loco] Matthew 13:41 **487** 1…488 voluerint] C. 1 q. 7 c. 8 col. 795 **488** c Quotiens] C. 1 q. 7 c. 9 col. 795 | c Saluberrimum] C. 1 q. 7 c. 21 col. 803 | c^4…489 Convenientibus] C. 1 q. 7 c. 4 col. 789

---

465 quod] Kn: *omitted* Ww **466** tollitur imo] colligitur sed Ly **467** est] *omitted* Ly **468** quibus] verbis *added* Ly **471** nobis] vobis Ly **473** quo] et *added* We **475** sint] sunt Ly **478** ecclesie] militantis *added* Ly **485** sic] modo Ly **486** catholicam…487 ecclesiam] *omitted* Bb extiterunt] restiterunt Bb **487** relinquentes] delinquentes Ly | vel] et Fi An Ly **488** qui voluerint] Quis voluerit Fi | Saluberrimum] saluberrimi Ly **490** illi] *omitted* Ly | alibi] *omitted* Bb **491** $sunt^2$] *omitted* Bb

ecclesia catholica (1 q. 7 c. *Qui in qualibet* et c. *Si qui presbyteri*). Ergo heretici non sunt de corpore ecclesie.

Item, qui exit de ecclesia non est de corpore ecclesie. Omnes autem heretici, quando efficiuntur heretici, exeunt de ecclesia (1 q. 1 c. *Si quis de ecclesia*). Ergo heretici non sunt vere de corpore ecclesie, etiam nulla lata humana sententia contra ipsos.

Item, ecclesia catholica ab ecclesia hereticorum distinguitur. Ergo heretici non sunt intra ecclesiam catholicam. Et ita papa hereticus non est de corpore ecclesie catholice.

Item, ecclesia catholica est congregatio fidelium. Sed papa hereticus, quantumcunque reputetur papa, etiam absque omni humana sententia, non est de congregatione fidelium. Ergo ante omnem humanam sententiam, eo ipso quod est hereticus, vere est extra ecclesiam et non est de corpore ecclesie.

Item, aut heretici, eo ipso quod sunt heretici, absque omni humana sententia, sunt extra ecclesiam, aut solummodo sunt extra ecclesiam per humanam sententiam. Si detur primum, habetur intentum, quod papa eo ipso quod est hereticus, ante omnem humanam sententiam, est vere extra ecclesiam. Si autem heretici sunt extra ecclesiam solummodo per humanam sententiam, ergo heretici qui precesserunt talem humanam sententiam fuerunt intra ecclesiam, quod non modicum inconveniens est censendum. Ex hoc enim sequitur manifeste quod aliquando fuit una ecclesia catholicorum et hereticorum, immo sequitur quod posset adhuc esse una ecclesia catholicorum et hereticorum, quia omnis humana sententia qua heretici extra ecclesiam missi fuerunt, posset, per illos qui eandem auctoritatem habent quam habuerunt qui talem tulerunt sententiam, revocari. Et ita, revocata humana

---

492 1…qualibet] C. 1 q. 7 c. 10 col. 797 | c[2]…493 presbyteri] C. 1 q. 7 c. 1 col. 785 **496** 1[1]…ecclesia[2]] C. 1 q. 1 c. 70 col. 699 **516** non…517 censendum] A point against the opinion of 1 Dial. 6. 75

---

492 qualibet] quolibet An | et] in *added* Fi An **497** vere] *omitted* Ly **499** hereticorum] heretica Bb catholicorum Fi An **504** quantumcunque] quandocunque Bb Fi An **505** de] *omitted* An **507** est[2]] *omitted* An **510** omni] We: *omitted* Bb Fi An Ly **513** ante…sententiam] absque omni humana sententia We **514** solummodo] secundo modo Ly **516** intra] extra We **517** modicum] modicom Bb | Ex…enim] Eo quod ex illis verbis Ly | hoc] hec Fi An Ly **518** et…519 hereticorum] *omitted* Bb **519** sequitur] *omitted* An | posset] possit Ly **521** missi] exclusi Ly **522** habuerunt] habebant Ly **523** tulerunt] tulerit An

sententia, possunt heretici in sua perfidia persistentes reverti ad ecclesie unitatem, quod impossibile est censendum. Quia, si, revocata humana sententia qua sola heretici ab ecclesia exclusi fuerunt, redirent ad ecclesie unitatem, aut redirent ad unitatem ecclesie catholice, aut redirent ad unitatem alterius ecclesie quam catholice. Si redirent ad unitatem ecclesie catholice, ergo intra ecclesiam catholicam includuntur heretici, et sic ecclesia catholica ita esset infidelium sicut fidelium, quod impossibile est censendum. Si autem redirent ad aliam ecclesiam quam ad catholicam, et redirent ad unitatem a qua per humanam sententiam exclusi fuerunt, ergo catholici essent de alia ecclesia quam de ecclesia catholica, quod etiam est inconveniens reputandum. Omnis ergo hereticus, sive papa sive alius, eo ipso quod est hereticus, etsi nulla contra ipsum proferatur sententia, vere est extra ecclesiam catholicam. Ex quo sequitur quod papa hereticus, eo ipso quod est hereticus, non est de corpore ecclesie, et per consequens non est caput ecclesie. Et ita papa hereticus non est verus papa.

Tertiadecima ratio principalis est hec. Verus papa habet potestatem et ius super omnes catholicos. Sed papa hereticus nil potestatis aut iuris habet omnino. Ergo papa hereticus non est verus papa. Maior est evidens. Minor ostenditur auctoritate beati Cypriani qui, ut legitur 24 q. 1 c. *Didicimus*, ait: "*Didicimus omnes omnino hereticos et schismaticos nil habere potestatis aut iuris*".

Discipulus: Bene probatur quod papa hereticus non est verus papa, et quod est papatu privatus, sed non probatur per auctoritatem predictam quod papa hereticus sit per divinam sententiam papatu privatus, quia beatus Cyprianus non dicit

548 24…Didicimus] C. 24 q. 1 c. 31 col. 1849

524 possunt] pn'e An **526** sola] We: *omitted* Bb Fi An Ly | ecclesia] sola *added* Bb Fi An **527** ecclesie] catholice *added* Ly **528** redirent… unitatem[2]] *omitted* Ly **529** redirent] rediret Bb **530** catholicam] catholicum An | includuntur] includerentur We **531** sic] ita We **532** censendum] censcendum Bb | redirent] rediret Bb rodirent An **533** ad[2]] *omitted* Ly **534** a] *omitted* An | fuerunt] fuerant Ly **536** ergo] autem Ly **538** ipsum] eum Ly | proferatur] proferetur humana We **544** Tertiadecima] Tredecima Ly **546** habet] 9[et] (*badly scripted* "h"?) An **548** auctoritate] auctoritati An | beati] *omitted* Ly | 24] 34 An Didicimus] Dicimus We **549** Didicimus] Dicimus We **552** papatu] inpapatu (*sic*) An

555 ‘didicimus in scriptura divina omnes omnino hereticos’ etc. , sed sine determinatione ait “*didicimus*” etc. Potuit autem in canonibus sacris addiscere quod omnes omnino heretici nichil habent potestatis ac iuris, quia licet per scripturam divinam heretici non sint omni potestate privati, sunt tamen per sacros
560 canones omni potestate ac iure nudati.

Magister: Videtur nonnullis quod, si verba sequentia beati Cypriani pensares subtiliter, invenires quod beatus Cyprianus asserit manifeste se in scriptura divina didicisse omnes omnino hereticos et schismaticos nichil habere
565 potestatis ac iuris. Nam ad probandum verba predicta subdit: “*Invenimus in tali facinore non solum duces et auctores, sed etiam participes penis destinari, nisi a communione malorum se separaverint, precipiente per Moysem Domino et dicente ‘separamini a tabernaculis hominum istorum durissimorum,*
570 *et nolite tangere ab omnibus que sunt eis ne simul pereatis in peccatis eorum’. Et quod comminatus per Moysem fuerat Dominus, implevit, ut quisquis se a Chore et Dathan et Abiron non separasset, penas statim pro impia communione persolveret. Quo exemplo ostenditur et probatur obnoxios*
575 *omnes et culpe et pene futuros, qui se schismaticis contra prepositos et sacerdotes irreligiosa temeritate miscuerint, sicut etiam per Osee prophetam Spiritus Sanctus testatur et dicit ‘sacrificia eorum tamquam panis luctus, omnes qui manducant ea, contaminabuntur’, docens scilicet et*

---

565 subdit] *Ibid.* **568** dicente] Paraphrasing Numbers 16:26: “Recedite a tabernaculis hominum impiorum, et nolite tangere que ad eos pertinent, ne involvamini in peccatis eorum” **578** dicit] Osee 9:4

---

555 didicimus] dicimus We | in] ex Ly | etc] omitted Ly **556** didicimus] didiscimus An dicimus We **557** addiscere] addisce An **558** habent] habeant Ly | ac] aut Ly | ac…559 potestate] *omitted* An **559** sint] sunt Ly (Pz*) **560** canones] canonicos Pz **561** Magister] *gap* An | verba] We: *omitted* Bb Fi An Ly **562** pensares] pensare Fi An **563** scriptura divina] sacra scriptura Ly | didicisse] et *added* Pz **564** et] *omitted* An **565** ac iuris] *omitted* Ly **566** facinore] facinora An auctores] auctoritates An **567** participes] eorum *added* Ww | malorum] We: eorum Bb Fi An Ly **569** tabernaculis] tabernaculo Ly **570** ab] de Ww | eis] eorum Ww | pereatis] per’ An **571** comminatus] locutus Ly **572** et[1]] a *added* We | Dathan] Dethan An **573** non] *omitted* Bb statim] stim We (*abbr.*) | pro] *omitted* Ly (Pz*) | impia] ipsa Ww **575** omnes et] *omitted* Bb | et[1]] *omitted* Fi An We Ly | culpe…pene] pene et per consequens culpe Ly | et[2]] in We **576** sacerdotes] sacerdos An | miscuerint] miscuerit An We miscuerunt Ly **577** testatur] contestatur Ww **578** luctus] lictus An latens Ly **579** ea] eam Fi An

ostendens, omnes omnino cum auctoribus supplicio coniungi, qui fuerint eorum peccato contaminati". Et infra: "*Si autem foris cuncti heretici et schismatici non habent Spiritum Sanctum, et ideo apud nos eis manus imponitur, ut hic accipiatur, quod illic nec esse nec dari potest: manifestum est, nec remissionem peccatorum dari per eos posse*". Ex quibus verbis colligitur quod beatus Cyprianus ad declarationem assertionis, scilicet, quod omnes omnino heretici et schismatici nichil habent potestatis ac iuris auctoritates scripture divine adducit. Ex quo sequitur evidenter quod in scriptura sacra didicit quod omnes heretici nichil habent potestatis ac iuris, et non solum per canones, quia canones asserentes quod omnes heretici nil habent potestatis ac iuris hec a scriptura accipere divina.

Item, quod beatus Cyprianus intelligat se in scriptura divina didicisse quod heretici nichil habent potestatis ac iuris ex aliis verbis eius colligitur. Nam, ut habetur 1 q. 1 c. *Si quis inquit*, idem Cyprianus ait: "*Si quis (inquit) de ecclesia heretica presumptione exierit, a semetipso dampnatus est. Cum huiusmodi, secundum Apostolum, nec cibum quidem sumere debemus. Declaratur hoc in libro Regorum, ubi, cum homo Dei ad Hieroboam missus esset, qui ei peccata sua exprobraret atque ultionem futuram prediceret, panem quoque apud illum edere et aquam bibere vetaretur*". Et infra:

---

596 1[1]…597 inquit[1]] C. 1 q. 1 c. 70 col. 699 **600** in…Regorum] 1 Kings 13:7-9

---

580 omnino] *omitted* Ly | auctoribus] auctoritaribus Pz suis *added* Ww supplicio] supplici Fi An suppliciis Ly | coniungi] An: iungi Bb Fi We mergi Ly **581** fuerint] fuerunt Ly | peccato] peccatis Ww **582** schismatici] sunt *added* Ww | non…583 Sanctum] Ly Vg[2]: *omitted* Bb Fi An We **583** ideo] omnino Fi An | nos] et *added* Bb Fi An imponitur] impe[to] An **584** nec esse] non est Ww | manifestum] institutum Fi An **585** posse] possunt Bb posso An quos constat Spiritum Sanctum non habere *added* Ly Vg[2] **587** assertionis] sue *added* We **588** ac] et An aut Ly **589** adducit] adducunt Pz **590** sacra] divina Ly didicit] dicit Pz | habent] habeant Ly **591** ac] hac Bb aut An Ly (Pz*) et…592 iuris] We Vc Bam: *omitted* Bb Fi An Ly Vg **593** hec] licet Bb hoc We | accipere] accepere We | divina] dicuntur *added* Ly **595** ac] *omitted* Bb aut Ly (Pz*) **597** inquit[1]] in quid Bb Fi An We *omitted* Ly (Pz*) | inquit[2]] *omitted* Ww **598** est] Ly: *omitted* Bb Fi An We **600** sumere] accipere Ww | Regorum] Regnorum An We Regum tertio Ly **601** Hieroboam] Iereboam Bb | ei] *omitted* Ww **602** prediceret] predicerent An **603** quoque] *omitted* Ww | illum] We: ipsum Bb Fi An Ly | vetaretur] prohibitus est Ww

"*Et audet quisquam dicere, aquam baptismi salutarem et gratiam celestem communem cum hereticis esse posse, cum quibus nec terrestris cibus, nec secularis potus debet esse communis ?*". Ex quibus verbis aperte colligitur quod beatus Cyprianus in scriptura divina se fundavit asserens quod hereticorum communio est vitanda, et per consequens quod nichil habent potestatis ac iuris.

Ex quo sequitur evidenter quod, sicut papa hereticus per scripturam divinam communione fidelium est privatus, ita per scripturam divinam est omni potestate et ecclesiastica dignitate nudatus. Cum vero enim papa communicandum est. Nullus etiam fugere a communione veri pape tenetur. Ergo ille qui est communione fidelium auctoritate scripture divine privatus non est verus papa.

Quarta decima ratio est hec. Ad verum papam sunt cause fidei deferende (24 q. 1 c. *Quotiens*). Sed ad papam hereticum non sunt cause fidei deferende, quia ad adversarium fidei sunt cause fidei minime deferende. Papa autem hereticus est adversarius fidei christiane. Ergo ad papam hereticum non sunt cause fidei deferende, et ita papa hereticus non est verus papa.

Discipulus: Ista ratio videtur fortis si ex iure divino haberet papa verus quod ad ipsum essent cause fidei perferende, quia non videtur quod minor, scilicet quod ad papam hereticum non sint cause fidei perferende, probatione indigeat. Et ideo proba quod ex iure divino papa verus illam prerogativam obtineat quod ad ipsum sint cause fidei deferende.

Magister: Hoc videtur posse probari per hoc quod ex eodem iure habet papa verus quod ad ipsum sint questiones fidei deferende ex quo iure super omnes fideles dinoscitur

---

620 24…Quotiens] C. 24 q. 1 c. 12 col. 1835

---

604 Et audet] An debet Ww | quisquam] quisque Bb An | aquam… salutarem] sacramentum salutare Ww **609** quod] *omitted* Ly **610** habent] habet Ly | ac] aut Ly **614** enim] etiam Ly **615** etiam] enim We | veri] domini Fi An **619** papam] poʒ An **620** papam] propam An **622** fidei[2]] *omitted* Bb Fi An | deferende] perferende We **624** deferende] perferende We | ita] infra An ideo Ly **626** videtur] videretur We **627** essent] sint Fi Ly (Pz*) | cause] questiones Ly (Pz*) **628** perferende] deferende Ly | videtur] video We Ly | minor] hoc Ly **629** sint] sit An sunt Ly | perferende] deferende Fi An Ly | probatione] probari Ly | probatione…639 deferende] *omitted* An **630** proba] probatur We michi *added* Ly **633** ex] *omitted* Ly

habere primatum. Sed papa verus ex iure divino super omnes fideles obtinet principatum (dis. 21 c. *Quamvis* et dis. 22 c. *Omnes* et c. *Sacrosancta*). Igitur ex iure divino habet quod ad ipsum sunt cause fidei deferende.

Decima quinta ratio est hec. Ille cui secundum legem divinam catholici debent se opponere, maxime in hiis que ad religionem pertinent christianam, non est verus papa, cum verus papa caput sit omnium christianorum, precipue in hiis que spectant ad religionem specialiter christianam. Sed pape heretico, secundum legem divinam, catholici se opponere astringuuntur.

Unde et Dominus per Ezechielem prophetam, 13º capitulo, illos qui non resistunt hereticis acriter reprehendit, dicens: "*Non ascendistis ex adverso neque opposuistis vos murum pro domo Israel ut staretis in prelio in die Domini*". Ex adverso enim ascendere et pro domo Israel se murum opponere, est pro defensione catholice veritatis cuicunque heretico domum Israel (que est ecclesia) cupienti destruere totis viribus obviare.

Quod evidenter Urbanus papa videtur innuere qui, ut legitur 1 q. 3 c. *Salvator*, ait: "*Salvator predicit in evangelio circa finem seculi pseudochristos et pseudoprophetas surgere et multos seducere, et fideles suos in mundo multas habituros pressuras, sed tamen portas inferi non prevalituras. Proinde, quia ut ait Apostolus, oportet hereses esse, ut qui probati sunt manifesti fiant, oportet nos cum propheta ex adverso consurgere, et murum opponere pro domo Israel*". Ex quibus verbis datur intelligi quod contra quascunque hereses insurgentes oportet catholicos ex adverso consurgere, et se murum opponere pro defensione fidei orthodoxe. Ergo, si

637 dis[1]…Quamvis] D. 21 c. 3 col. 223 (*misprint for* 123) | dis[2]…638 Omnes] D. 22 c. 1 col. 129 **638** c Sacrosancta] D. 22 c. 2 col. 129 **648** Ezechielem] Ezechiel 13:5 **657** 1…Salvator[1]] C. 1 q. 3 c. 8 col. 757 **661** Apostolus] 1 Corinthians 11:19

636 primatum] principatum An Ly **638** ex] de Ly **641** Decima quinta] Quintadecima We Quindecima Ly | Ille] illi Bb Fi An **646** legem] *omitted* Bb **650** opposuistis] apposuistis An **652** pro domo] *omitted* Bb **654** cupienti] cupiditati Pz **657** predicit] Bb: predixit Fi An We Ly **658** pseudochristos] pseudochristianos We pseudoapostolos Ly | et pseudoprophetas] prophetas Bb **659** seducere] seduce An | habituros] habituras Pz **660** inferi] We: inferni Bb Fi An Ly **661** quia] *omitted* Ww **662** fiant] fiunt Fi | oportet] et *added* Ly **664** quascunque] qualescunque Fi

papa fiat hereticus et fidem molitus fuerit destruere orthodoxam, oportet catholicos ei animosius obviare.

Et per consequens papa hereticus non est verus papa censendus secundum testimonia sacrarum scripturarum.

Capitulum 69

Discipulus: Pro ista assertione fortiter allegasti, et puto quod apparentiores rationes pro ipsa non est facile invenire. Ideo, ut michi detur occasio cogitandi, pro assertione contraria aliquas rationes excogitare conare.

Magister: Quod papa hereticus non sit iure divino papatu privatus videtur multis modis posse probari. Primo quidem sic. Sicut papa est caput fidelium qui sunt sub nova lege, ita summus sacerdos, quantum ad illa que spectant ad legem divinam, caput erat fidelium qui erant sub lege veteri constituti. Sed summus sacerdos in veteri lege, quamvis errasset a fide, non fuisset summo sacerdotio iure divino privatus, quia, ut videtur, plures summi sacerdotes in antiqua lege deviaverunt a fide, et tamen postea summo sacerdotio fungebantur. Ergo, licet papa erraret a fide et efficeretur hereticus, non esset divino iure papatu privatus.

Confirmatur hec ratio. Quia non magis per scripturam divinam probari potest quod papa hereticus est papatu privatus, quam quod summus sacerdos veteris legis, effectus hereticus, fuit sacerdotio summo privatus. Quia rationes sumpte ex scriptura sacra, maxime ex veteri testamento, non magis concludunt de summo sacerdote nove legis quam veteris. Sed summus sacerdos in antiqua lege, effectus hereticus, non fuit iure divino sacerdotio summo privatus. Ergo nec papa, effectus hereticus, iure divino est papatu privatus.

Secunda ratio est hec. Papa non est deterioris conditionis quam alii prelati et episcopi. Sed alii prelati et episcopi, si efficiantur heretici, non sunt iure divino omni dignitate privati. Ergo nec papa hereticus est iure divino omni dignitate privatus. Maior videtur certa. Minor probatur. Quia, si

---

667 fuerit] fuit An **669** papa[1]] *omitted* Ly **670** testimonia] testimonio An testimonium Ly **69,1**] 67 Ly Vg **4** ut] *omitted* Bb **5** excogitare] cogitare Bb **8** quidem] *omitted* Ly (Pz*) **17** magis] mag° An **20** fuit] *omitted* An fuerit Ly **21** ex[1]] de An | sacra] divina Ly **25** Ergo…26 privatus] *omitted* Ly (Vg*) | papa] ipse Fi **30** efficiantur] efficiuntur We fiant Ly **31** privati…dignitate] *omitted* An | Ergo…32 privatus] *omitted* Ly Vg | omni] eî Bb

episcopi et alii prelati, effecti heretici, essent iure divino omni dignitate privati, non possent absque nova electione ad suas recipi dignitates, vel saltem suas dignitates minime retinerent. Sed nonnulli prelati, effecti heretici, absque nova electione ad suas dignitates recepti fuerunt, vel retinuerunt easdem (1 q. 7 c. *Maximum* et q. 1 c. *Omnis cuiuslibet* et c. *Quod quidam*). Ergo et papa, quamvis efficiatur hereticus, papalem retinet dignitatem, et ita nequaquam est iure divino papatu privatus.

Tertio sic. Non deterioris conditionis est papa quam imperator, vel principes seculares. Sed imperator, effectus hereticus, iure divino non est imperiali dignitate privatus, nec reges, nec alii principes seculares, si efficiantur heretici, iure divino suis dignitatibus sunt privati. Ergo nec papa hereticus est iure divino dignitate papali privatus. Maior videtur certa. Minor ostenditur manifeste. Nam in veteri lege multi reges idolatre et heretici effecti fuerunt, et tamen veri reges remanserunt. Iulianus etiam Apostata hereticus de christiano fuit effectus, et tamen fuit verus imperator (11 q. 3 c. *Iulianus*). Ergo principes seculares heretici nequaquam dignitatibus suis iure divino privantur. Ergo nec papa, quamvis efficiatur hereticus, iure divino est privatus papatu.

Quarto sic. Si papa hereticus esset iure divino papatu privatus, hoc non esset propter aliam causam nisi quia hereticus catholicis preesse non potest. Sed hereticos et infideles prefuisse catholicis, et catholicos infidelibus obedisse, in sacris literis et aliis scripturis auctenticis legitur manifeste. Joseph enim servivit et obedivit Pharaoni, et

---

69,37 1…38 Maximum] C. 1 q. 7 c. 19 col. 803 **38** q…cuiuslibet] C. 1 q. 1 c. 112 col. 735 | c^3…quidam] C. 1 q. 1 c. 97 col. 717 **51** 11…52 Iulianus] C. 11 q. 3 c. 94 col. 1263 **61** Joseph] Genesis 39:4

---

34 possent] posset An **35** saltem] saltim Pz | retinerent] retineret An **38** Omnis] omnes Ly | Quod] Quam Ly **42** sic] *omitted* Ly | quam] hereticus *added* An **43** principes] princeps We Ly | seculares] secularis Bb We Ly **44** dignitate] dignitatem An **45** nec] et We | alii] *omitted* Ly **48** manifeste] manifesta We **49** idolatre] idolare We **50** remanserunt] et tamen veri reges remanserunt *added dittography* Bb Iulianus] Iuliano Fi | etiam] We: item Bb autem Fi An quoque Ly **54** est] *omitted* Bb An We | privatus] privatur We **56** sic] *omitted* Ly **57** esset] esse Bb **58** hereticos] heretico An **60** scripturis] litteris Fi

Daniel Nabuchodonosor, et christiani plures infidelibus imperatoribus servierunt. Ergo non est contra legem divinam quod hereticus vel infidelis fidelibus presit. Ergo non est contra scripturam sacram quod papa hereticus remaneat verus papa.

Quinto sic. Ad quem pertinet institutio alicuius, ad eundem destitutio spectat eiusdem (Extra, *De hereticis*, c. *Cum ex inuncto*). Sed papa non instituitur iure divino, sed eligentium electione canonica et concordi. Ergo nec papa destituitur iure divino, sed, si est destituendus, oportet quod ipsum destituant electores.

Sexto sic. Illa assertio nullatenus est tenenda ad quam sequi potest totius ecclesiastice ierarchie confusio, cui tota ecclesia subvenire non posset. Sed, si papa hereticus iure divino esset papatu privatus, posset sequi totius ecclesiastice ierarchie confusio. Posset enim papa esse occultus hereticus, cuius ordinationes, promotiones, consecrationes, et cetera facta eius, nullius essent momenti, si iure divino esset papatu privatus. Et ita, si papa occulte efficeretur hereticus, nullus prelatus factus per ipsum esset verus prelatus, et per consequens totus ordo ecclesiasticus esset confusus, quia nullus esset verus prelatus, nec tota ecclesia Dei, que de occultis iudicare non potest, valeret tali confusioni ecclesiastici ordinis obviare. Ergo non est tenendum quod papa, effectus hereticus, statim iure divino sit papatu privatus.

Septimo sic. Illa pena pape heretico per scripturam divinam minime est inflicta de qua in tota scriptura nulla mentio reperitur. Sed de pena privationis officii et beneficii nulla penitus in sacra scriptura mentio reperitur. Ergo per scripturam sacram papa hereticus papatu nullatenus est privatus.

---

62 Daniel] Daniel 2:48 **69** Extra…70 inuncto] X. 5. 7. 12 col. 1677

---

62 Nabuchodonosor] Nabugodonoxor (*sic*) We Nabugodonozor Pz infidelibus] etfidelibus An (*the* ‘et’ *sign mistakenly replaces* “in-”) **65** scripturam] scriptura An **68** pertinet] pertineat We **69** spectat] spectant Bb An **70** inuncto] incerto Ly **76** ierarchie] iararchie Bb tota] contra An **77** papa] hereticus *added* Bb **78** ecclesiastice] ecĉê An **79** ierarchie] iararchie Bb **82** ita] infra An | efficeretur] efficitur Ly **84** quia] quare Ly **85** que] contra An **88** effectus] *omitted* Ly **90** Illa] *omitted* An **91** inflicta] inf’ucta An **92** reperitur] recipitur An

Capitulum 70

Discipulus: Ista assertio est pure negativa, et ideo cum asserit in sacris literis minime reperiri papam hereticum ipso facto esse papatu privatum, videtur quod contra omnem proterviam probari non posset, nisi per singula loca scripture sacre (presertim que tractant de hereticis vel infidelibus) discurrendo. Hoc autem nolo quod facias. Ideo cum pro ista parte rationes, ut michi videtur, alligaveris fortiores, queso ut indices qualiter ad ipsas respondere contingat. De rationibus enim pro alia parte tecum post completionem istius Dialogi collocutionem habebo.

Magister: Ad primam istarum rationum multipliciter respondetur. Dicitur enim uno modo quod summus sacerdos veteris legis, eo ipso quod efficiebatur hereticus, fuit sacerdotio summo privatus, nec tunc erat verus summus sacerdos secundum veritatem, licet extiterit secundum opinionem hominum summus sacerdos. Verumptamen, inter summum sacerdotem veteris legis et summum pontificem nove legis talis fuit differentia, quod summus sacerdos veteris legis, effectus hereticus, si postea convertebatur ad fidem veram, sacerdotium recuperavit amissum, quemadmodum excommunicatus et executione privatus officii, quando absolvitur, officii recuperat executionem. Sed si summus

---

70,2 Ista…7 cum] PP* **4** videtur…5 posset] But the response of the original draft was nevertheless preserved *infra* 1 Dial. 6.70.407-420* **9** De…11 habebo] PP* **10** post…Dialogi] This is the only passage in the text of 1 Dial. (other than its PP* Prologus) where this very specific expression appears. All other contexts merely refer to the "opus" without naming it. On the other hand the expression is quite current in 3 Dial. As "istius Dialogi" in 3 Dial. 1 [OP VIII pp. 142, 144, 152, 246, 268, 288, 292] and in 3 Dial. 2 [3.16, 3.17, 3.23]; as "huius Dialogi" in 3 Dial. 1 [OP VIII, pp. 128, 138. 153, 181, 237] and in 3 Dial. 2 [1.19, 1.24, 3.15 (*twice*) , 3.17]; as "nostri Dialogi" in 3 Dial. 1 [OP VIII, pp. 115, 145, 216, 244] and in 3 Dial. 2 [Prologus, 1.23, 3.16]; and simply as "Dialogi" in 3 Dial. 1 [OP VIII, p. 167. **12** Ad primam] 1 Dial. 6.69.7-26*

70,1] 78 Fi 68 Ly Vg **2** ideo] *omitted* Fi **3** asserit] asserat We quod *added* Ly | reperiri] reperitur Fi An Ly **4** privatum] privatus Bb An omnem…5 proterviam] protervum Ly **6** que] contra An (9 *as* q?) | que tractant] tractantia Ly | vel] et An **8** ut[1]…9 indices] *omitted* An **9** rationibus] cum *added* Pz allegatis *added* Ly (Pz*) **10** enim] etiam Ly | tecum] to[m] Bb | completionem] complectionem We **11** collocutionem] collationem We **12** multipliciter] dupliciter Ly tripliciter Pz **14** efficiebatur] efficitur Bb Fi effic[tr] An **16** sacerdos] pontifex Ly | secundum[1]] rei *added* Ly **17** opinionem] epi[em] An **18** summum[1]…legis] ipsum Ly | pontificem] pon[ce] An **21** recuperavit] recuperabat Ly **22** quando…23 officii] *omitted* Bb

pontifex nove legis efficitur hereticus, quantumcunque occultus, sic papatum amittit quod, quantumcunque postea convertatur ad fidem, papatum nequaquam recuperat.

Discipulus: Istud videtur ratione carere, cum nequeat neque auctoritate scripture divine neque ratione muniri. Quod non ratione de se patet, quia talia que sunt positiva per rationem probari non possunt. Neque auctoritate scripture divine, quia talis differentia inter summum sacerdotem veteris legis et papam in tota scriptura non poterit inveniri.

Magister: Respondetur quod predicta differentia ex scripturis sacris accipit fulcimentum. Constat enim secundum scripturam divinam quod summum sacerdotium veteris legis certe cognationi aut generi debebatur. Nullus enim preter filios Aaron debuit esse summus sacerdos. Papatus autem certe cognationi aut generi non debetur. Petrus enim nequaquam pro se et filiis papatum recepit a Christo. Ex quo ergo iure successionis qui erat summus sacerdos in veteri lege sacerdotium summum obtinuit. Et non erat statutum in lege veteri quod summus sacerdos effectus hereticus, ipso ab heresi desistente, non recuperaret illud quod sibi debebatur iure successionis hereditarie. Conveniens fuit, ut videtur, quod ipso ad fidem reverso recuperaret sacerdotium quod per hereticam pravitatem amiserat. Papa autem iure successionis hereditarie papatum minime habet, et ideo, si propter perfidiam heresis papatu privatur, nequaquam papatum recuperat, nisi eligeretur de novo.

Aliter dicitur quod, quia summus sacerdos antique legis sacerdotium habuit iure successionis, ideo executionem officii amittere potuit per hereticam pravitatem. Officium autem, quamdiu vixit, non amisit. Sed papa non habet officium papatus iure successionis. Ideo amittendo executionem papalis officii ipsum officium papale amittit. Et ita differentia est inter papam hereticum et summum sacerdotem hereticum in veteri lege.

---

34 secundum…35 divinam] Exodus 29:9,28

---

24 efficitur] efficiatur We | quantumcunque] quomodocunque Ly **29** non] de *added* Fi | ratione] recte Pz **31** sacerdotem] pontificem Ly **33** predicta] talis Ly **36** aut] Fi: et aut Bb An et We Ly **37** sacerdos] pontifex Ly **38** Petrus] Futuros (*sic*) We **39** filiis] suis *added* Ly papatum] papatu Bb **40** ergo] *omitted* An **45** ipso] ipse Ly | fidem] fide Bb | reverso] reversus Ly | per] propter We **48** papatum] papatu Bb Fi An **49** eligeretur] obligeretur Bb Fi An **51** habuit] habuerit Fi An **52** per] propter Ly | hereticam] hereticum An **56** ita] ista Bb Ly

Discipulus: Intelligo responsionem istorum ad primam rationem. Ideo indica qualiter respondetur ad secundam.

Magister: Ad secundam rationem dicitur quod omnes episcopi et prelati ecclesiastici incurrentes hereticam pravitatem, sive publice sive occulte, iure divino suis dignitatibus sunt privati, quia in hiis que sunt propria religioni christiane nulla potest esse communicatio heretici ad fidelem. Et ideo, quantum ad illa que spiritualia sunt, hereticus fidelibus preesse non potest. Distinctio enim fidelis et infidelis non est ex iure humano canonico et civili, sed est ex iure divino. Et ideo quod infidelis, qualis est omnis hereticus, fidelibus in spiritualibus preesse non debeat est ex iure divino. Quare iure divino omnis hereticus omni prelatione ecclesiastica est privatus. Quod Apostolus 2 Cor. 6 insinuare videtur cum dicit: "*Nolite iugum ducere cum infidelibus, que enim participatio iustitie cum iniquitate, aut que societas lucis ad tenebras, que autem conventio Christi ad Belial, aut que pars fidelis cum infidele, quis autem consensus templo Dei cum idolis?*" In quibus verbis Apostolus videtur precipere fidelibus universis ne subsint infidelibus, et ne communicent eis. Quod potissime veritatem habet quantum ad spiritualia et ea que propria sunt religioni christiane. Quamvis enim in temporalibus possint fideles subesse infidelibus et communicare ipsis, in spiritualibus tamen eis subesse non debent. Et ita omnis hereticus, cum sit infidelis, iure divino omni prelatione ecclesiastica est privatus. Et ita, minor istius rationis est falsa secundum assertionem istam.

Ad probationem eius respondetur quod licet episcopi inferiores summo pontifici, et alii prelati, si hereticam incurrerint pravitatem, sint iure divino omni ecclesiastica prelatione privati, tamen ex causa rationabili, per ordinationem concilii generalis vel summi pontificis possunt, si conversi fuerint, ad suas restitui dignitates. Quamvis enim

---

60 Ad…rationem] 1 Dial. 6.69.27-40* **71** 2…6] 2 Corinthians 6:14-16

---

59 secundam] rationem *added* Ly **61** hereticam] *omitted* An **62** sive publice] *omitted* An **63** hiis] illis We **66** et…67 infidelis] *omitted* Bb **67** humano] sive *added* Ly | canonico] canonica An | et] vel We **68** infidelis] infideles Ly **69** debeat] debeant Ly **72** cum dicit] ait enim Ly **74** lucis] luci We Pz | Belial] belli An **75** fidelis] fideli We infidele] infideli Ww | templo] Ly: templi Bb Fi An We **76** Dei] *omitted* Bb Fi An | videtur] insinuare et *added* Ly **77** fidelibus…78 Quod] *omitted* An **81** ipsis] *omitted* Ly | eis] ipsis Ly **85** probationem] istam *added* Bb **86** pontifici] pontifice Bb An Ly

iure divino heretici sint omni ecclesiastica prelatione privati, restitutio tamen eorum ad pristinam dignitatem, si conversi fuerint, est iure divino nullatenus interdicta, et ideo per ecclesiam restitui possunt, et talis restitutio vel est nova electio vel equipollet electione nove.

Discipulus: Ista responsio sacris canonibus obviare videtur. Nam non videtur quod episcopus factus hereticus iure divino sit episcopatu privatus. Quia qui iure divino est episcopatu privatus statim absque licentia cuiuscunque episcopatui renuntiare tenetur. Qui enim auctoritate superioris est dignitate privatus non debet petere ab inferiori cedendi licentiam. Sed episcopus factus hereticus non potest renuntiare sine licentia pape (qui est inferior lege divina, Extra, *De renuntiatione* c. *Nisi* et c. *Post translationem*). Ergo episcopus factus hereticus non est per legem divinam episcopatu privatus.

Item, si episcopus hereticus esset iure divino episcopatu privatus, quilibet qui fuit subditus eius, sciens ipsum esse hereticum, ipsum vitare deberet nec deberet sibi quomodolibet obedire. Sed hoc canoni Symachi pape, qui ponitur 8 q. 4 c. *Nonne*, aperte repugnat, qui iubet nullum clericum ante tempus sententie ab episcopo suo discedere, dicens: "*Nonne directa sunt verba canonum 'quicunque clericorum ab episcopo suo ante sententie tempus pro dubia suspicione discesserit, manifestam eum manere censuram'. Lex enim ecclesiastica pontificem ab aliis accusatum priusquam sub luce obiecta constiterint exigit non relinqui*". Ex quibus verbis datur intelligi quod ante tempus sententie non est ab obedientia episcopi heretici recedendum, et per consequens non est iure divino episcopatu privatus.

Magister: Ad evidentiam prime obiectionis tue, que fundatur in hoc quod pro nullo crimine potest episcopus renuntiare episcopatui sine licentia pape, dicitur esse

---

104 Extra…Nisi] X. 1. 9. 10 col. 232 | c[2]…translationem] X. 1. 9. 11 col. 238 **111** 8…Nonne] C. 8 q. 4 c. 1 col. 1139

---

91 sint] sunt Ly | ecclesiastica] ecclesiastico An **93** est] ex Ly nullatenus] est *added* Ly **97** non] *omitted* Ly **98** divino[1]] non *added* Ly **99** cuiuscunque] quacunque Ly **100** tenetur] teneretur Ly **107** Item… 108 privatus] *omitted* An **111** repugnat] repignat An **112** discedere] descendere Bb **113** quicunque] si quis Ly **114** clericorum] canonicorum Fi An **115** discesserit] discessit Bb We | manifestam] ma[ta] Bb An in *added* Ww | eum] Ly: eo Bb Fi An We **116** enim] ab *added* Fi **117** luce] Ly Vg: lege Bb We le[e] Fi An | constiterint] constituerit An constiterit We ex *added* Bb | relinqui] reliqui Fi relique An

sciendum quod, sicut recitat glosa in capitulo preallegato (Extra, *De renuntiatione* c. *Nisi*), de hoc sunt opiniones contrarie, quibusdam dicentibus "*quod nullus criminosus, nullus irregularis potest renuntiare sine licentia pape... etiam si talis sit qui titulum non habeat ut simoniacus et intrusus*", et secundum istos videtur quod episcopus factus hereticus non potest renuntiare sine licentia pape. Alii dicunt quod quidam renuntiare possunt sine licentia pape. Unde "*dicunt quod simoniacus et intrusus non habent titulum sed fures et invasores sunt, 1 q. 1 c. Ordinationes et 9 q. 1 c. Ordinationes. Et ideo quanto plus rem tenent tanto plus peccant et fur semper est in mora...*" Unde dicunt quod isti renuntiare "*tenentur canonis auctoritate, 1 q. 1 c. Si quis*" etiam absque licentia pape. Sed "*in aliis qui titulum habent secus est: ibi enim necessaria est licentia pap*e". Patet ergo quod de petenda cedendi licentia sunt opiniones diverse.

Hoc viso, dicitur distinguendo, ut videtur, concordando cum glosa que opiniones recitat supradictas. Quia episcopus criminosus aut habet titulum secundum veritatem, vel hominum opinionem (sicut simoniacus, saltem non notorius sed occultus, vel non notorius hereticus), aut non habet titulum neque secundum veritatem neque secundum opinionem hominum (sicut publice intrusus). In secundo casu, videtur quod, cum habet conscientiam et propositum renuntiandi, statim renuntiare debet, nec videtur quod unquam tenetur petere cedendi licentiam. Si autem criminosus habet titulum secundum veritatem, nullo modo potest cedere absque licentia petita et obtenta. Si autem habet

124 glosa] X. 1. 9. 10 s.v. sed dumtaxat col. 233 **131** dicunt] *Ibid.* col. 234 **133** 1[1]…Ordinationes] C. 1 q. 1 c. 113 col. 735 | 9…134 Ordinationes] C. 9 q. 1 c. 5 col. 1143 **135** Unde dicunt] X. 1. 9. 10 s.v. sed dumtaxat col. 234 **136** 1[1]…quis] C. 1 q. 1 c. 70 col. 699 **137** Sed] X. 1. 9. 10 s.v. sed dumtaxat col. 234

124 sicut] s[u] An **127** pape] (...) *Ockham abbreviates by not listing the specific authorities available in the gloss*. | etiam] et An **128** talis… qui] *omitted* Ww **132** simoniacus] symochus An | habent] habet An **133** et…134 Ordinationes] *omitted* Ww **134** quanto] quando Fi An rem] *omitted* Ww **135** et] quia Ww | mora] (...) *Again Ockham abbreviates by not listing the relevant authorities available in the gloss.* quod] *omitted* Fi An **137** aliis] illis Ly | habent] habet An **138** enim] *omitted* We **140** viso] *omitted* Bb | videtur] habetur Fi An **142** vel] aut secundum Ly **143** non] anon Bb **145** secundum[1]] rei *added* Fi **147** quod] talis statim *added* Bb An We Ly talis statim *scripted then cancelled* Fi **149** tenetur] teneatur Bb An Ly | cedendi] cendendi Bb **150** habet] habeat Ly **151** habet] habeat Ly

titulum non secundum veritatem sed secundum opinionem hominum, ab omni administratione et executione officii statim cessare tenetur, et nichilominus in manu superioris, scilicet pape, renuntiare debet, et ita debet quodammodo petere cedendi licentiam, vel verius quare non potest retinere officium explicare. Et hoc debet non quin sit dignitate privatus, sed quia debet satisfacere illis qui ipsum reputant verum titulum habuisse, presertim cum possit esse occultum quod non habuit titulum verum, et nullus debet diffamare seipsum. Quare, ne diffamet seipsum, debet petere cedendi licentiam, et auctoritate superioris renuntiare sollempniter. Hiis glosa concordare videtur, que ait: "*Licet titulum non habeat simoniacus, tamen videtur habere titulum, cum per electionem habuerit ecclesiam, quo ad communem opinionem habet titulum, cum occulta fuerit simonia. Unde saltem propter hoc tenetur licentiam petere, et causa potest subesse, quia, si bene administraverit, papa de facili dispensabit cum eo*". Et post: "*Satis posset hic dici quod intrusus omnino debet cedere, quia nec quantum ad opinionem nec quantum ad veritatem titulum habet*". Ex his patet quod quandoque occupans dignitatem debet statim cedere, quandoque non debet statim cedere, publice scilicet renuntiando, licet nonnunquam ante talem renuntiationem publicam cessare debeat ab omni administratione et officii executione.

Per hoc ad tuam obiectionem taliter respondetur, quod interdum episcopus iure divino episcopatu privatus, licet statim debeat cessare ab administratione officii, potest tamen et debet publice ex causa petere cedendi licentiam ab inferiori iure divino, non quia non est privatus iure divino, sed ex alia rationabili causa. Sic est de episcopo pravitatem hereticam incurrente, quia debet petere licentiam cedendi, non quia non

163 glosa] *Ibid.* **169** Et post] *Ibid.*

154 cessare] cassare We | nichilominus] no[9] Bb | superioris] superiorum An **155** debet[2]] *omitted* Ly **156** verius] renuntiare *added* Ly **157** explicare] explicite allegando Ly **160** habuit] habuerit An **162** superioris] superiorum Pz **164** cum] enim *added* Ly **165** electionem] electores Bb | habuerit] habuit Ww **166** cum] si Ww **167** subesse] *omitted* Bb **168** cum] *omitted* Bb **169** post Satis] per hoc Ly | hic] *omitted* Ww | quod] quia An **170** quia] quod Fi **171** ad] *omitted* An | veritatem] veritate An **172** dignitatem] dignitate An **174** nonnunquam] nunquam Ly | publicam] *omitted* Ly **175** debeat] debet Ly **176** hoc] hec We **177** iure] quare Bb **178** debeat] debet Ly **179** ab inferiori] a superiori Ly **180** non est] *omitted* Bb

sit de iure divino privatus, sed quia ante perfidiam heresis habuit verum titulum, et post habuit secundum opinionem hominum. Et ideo debet statim cessare ab omni administratione et executione episcopalis officii, sed non debet statim publice et sollempniter renuntiare, presertim si est occultus hereticus, ne prodat et diffamet seipsum, sed debet a papa petere licentiam renuntiandi, ut sic auctoritate pape publice et sollempniter renuntiet, ne credatur quod renuntiat propter hereticam pravitatem.

Discipulus: Per hanc rationem non deberet cessare ab executione episcopali officii, quia sic proderet et diffamaret seipsum.

Magister: Dicitur quod absque diffamatione suiipsius de heretica pravitate potest cessare ab executione episcopalis officii, et ideo debet cessare, quia sibi non licet, quantumcunque sit penitens, exequi officium episcopale, ex quo fuit hereticus et per superiorem vel potestatem habentem est minime restitutus. Sed petere licentiam renuntiandi vel renuntiare in manu pape licet sibi quantumcunque fuerit heretica pravitate fedatus, et ideo hoc debet facere, tum propter statutum ecclesie, tum propter scandala evitanda.

Ad secundam obiectionem dicitur quod quicunque scit episcopum suum esse hereticum, ipsum debet non episcopum reputare et sibi minime obedire, sicut notat glosa 2 q. 7 c. *Sacerdotes*, et glosa 24 q. 1 § 1 que ait: "*Si scirem prelatum meum esse hereticum, quia novam fingit, nec tamen predicaret, si me excommunicaret, celebrarem in occulto*". Ex quibus verbis clare patet quod episcopo heretico non debet sciens ipsum esse hereticum obedire, sed licet ab ipso discedere, quia iam sententia legis divine et etiam

207 glosa…208 Sacerdotes] C. 2 q. 7 c. 8 s.v. agant col. 906 **208** glosa…1[2]] *Dictum Gratiani ante* C. 24 q. 1 c. 1 s.v. qui vero col. 1828 **213** et…214 ecclesie] Anticipating (or including) the positions of 1 Dial. 6.75

183 de] *omitted* We **184** post] opus Bb **188** prodat] perdat Fi **192** Per] Propter Ly | deberet] debent An **193** quia] si *added* Ly | proderet] perderet Fi | proderet et] procederet Ly **196** de…197 officii] *omitted* An **202** hoc] *omitted* Bb **203** statutum] statum Bb **205** quod] *omitted* Bb | scit] sit We **206** esse] *omitted* Bb **208** § 1] c. 1 Ly Si Fi An prelatum] prelalatum We **209** novam] heresim *added* Ww **210** celebrarem] celebrare Fi An | in occulto] *omitted* An sed non in aperto *added* Ly **211** patet] apparet Ly **213** quia] quare Ly

constitutionis ecclesie est dampnatus. Nec huic obviat canon Symachi pape, si quis subtiliter verba eius inspexerit. Nam, sicut expresse patet, ipse loquitur de illis qui pro dubia suspicione ab episcopo accusato antequam obiecta constituerint presumunt recedere, quod est minime faciendum. Quia quantumcunque episcopus aliquis fuerit effectus hereticus, nullus subditus eius pro dubia suspicione debet ab eo recedere ante tempus sententie. Secus est de illo qui non dubitat, sed scit, episcopum suum pravitatem hereticam incidisse.

Discipulus: Dic quomodo ad tertiam rationem respondetur.

Magister: Ad tertiam respondetur quod secus est de prelatione ecclesiastica et seculari. Nam prelatio ecclesiastica introducta est a iure divino, quia ex ordinatione divina est quod unus fidelis aliis fidelibus in spiritualibus preest. Prelatio vero secularis introducta est a iure humano, quia ex ordinatione humana est quod unus in temporalibus aliis preest. Et ideo, quia distinctio debet esse inter fideles et infideles quoad spiritualia, nec in spiritualibus communicant vel concordant sed dissentiunt, possunt autem in temporalibus concordare. Ideo, licet principes seculares, quamvis efficiantur heretici, non sint iure divino principatu seculari privati, prelati tamen ecclesiastici, si efficiantur heretici, iure divino ipso facto principatu ecclesiastico sunt privati.

Discipulus: Ista responsio tripliciter videtur deficere. Primo, quia aliquorum regum principatus secularis fuit a iure divino, et tamen, quamvis fuissent effecti heretici, non fuissent principatu seculari iure divino privati. Ergo non est hec causa quare principes ecclesiastici, si efficiantur heretici,

---

226 Ad tertiam] 1 Dial. 6.69.42-54*

---

214 Nec] Sic An **216** qui] *omitted* Bb | dubia] dua An (*perhaps meant to script* du^{a} *as infra line 220**) **218** constituerint] constiterint Ly **220** pro] *omitted* Ly | dubia] du^{a} An **222** scit] sit We | suum] in *added* We Ly **226** respondetur] sic *added* Ly **227** ecclesiastica^{1}] heretica Fi An **228** quia] *omitted* Bb **229** in] *omitted* Fi An | preest] preesse debet Ly **230** quia…232 preest] *omitted* Ly Vg | ex…232 quia] *omitted* An **233** nec…spiritualibus] *omitted* Bb **234** dissentiunt] discentiunt We **235** seculares] singulares Ly **236** efficiantur] efficia^{r} An | non sint] *omitted* Bb | sint] sit de An **237** tamen] autem Fi An Ly (Pz*) | ecclesiastici] ecclesie Ly **242** fuissent] fuisset An fuiessent (*sic*) We **243** fuissent] fuisset An **244** quare] quia Fi An | principes] id est *added* Fi An | si] *omitted* Pz | efficiantur] efficiuntur Ly

iure divino sunt privati quia eorum scilicet principatus est a iure divino.

Secundo, videtur quod etiam principes seculares, si efficiantur heretici, iure divino suis principatibus sunt privati. Quia illi sunt iure divino privati dominio et principatu super fideles quibus ex precepto iuris divini fideles communicare non debent. Sed ex precepto iuris divini fideles infidelibus communicare non debent, teste Apostolo qui, sicut allegatum est prius, ait "*nolite iugum ducere cum infidelibus*". Ergo principes seculares, si efficiantur heretici, iure divino suis principatibus sunt privati.

Tertio, videtur quod propter hoc quod fideles et infideles quoad spiritualia dissentiunt et discordant, non est dicendum quod infideles quoad spiritualia fidelibus preesse non possint. Nam boni et mali quoad spiritualia dissentiunt et discordant, et tamen malus bonis quoad spiritualia preesse potest. Ergo consimiliter, licet fideles et infideles quoad spiritualia dissentiant et discordent, tamen infidelis etiam quo ad spiritualia fidelibus preesse valebit.

Magister: Ad primam istorum respondetur quod non ideo prelati ecclesiastici, si efficiantur heretici, omni prelatione ecclesiastica sunt iure divino privati quia sint prelati a iure divino, sed quia prelatio ecclesiastica a iure divino solummodo sumpsit originem, nec humanitus est inventa, quamvis quod aliqui sint prelati ecclesiastici habeant ex iure humano (quod enim unus sit episcopus et non alius est ex voluntate humana eligentium et consentientium). Prelatio autem secularis est inventa humanitus, vel potuit humanitus ordinari, licet quidam fuerint principes seculares ex speciali ordinatione divina. Et ideo idem dicendum est de illis

---

253 prius] 1 Dial. 6.70.71-78* (2 Corinthians 6:14)

---

245 scilicet] *omitted* We **247** quod] *omitted* Bb | quod etiam] etiam quod Ly **248** sunt] super Pz **249** dominio et] *omitted* Ly | super] sunt Pz | super…250 fideles[1]] suo Ly (Pz*) **250** ex] de An **251** debent] debet An **252** debent] debet An | Apostolo] Apo[le] An **253** prius] primus An **257** dissentiunt] discenciunt We **258** possint] p[t] We **259** dissentiunt] disscenciunt We **260** malus] mali Ly | potest] possunt Ly | Ergo] *omitted* Bb **262** dissentiant] discenciant We | discordent] discordant Bb | infidelis] infideles Ly | etiam] *omitted* Bb Ly etiam…ad] quo etiam ad Fi An **263** valebit] valebunt Ly **264** primam] p[m] An We | istorum] *omitted* Ly **265** si efficiantur] si officiantur Bb cum efficiuntur Ly (Pz*) **266** sint] sunt Bb Fi An **270** ex] a Ly **271** ex] a Ly **272** humanitus[1]] *omitted* Ly

principibus secularibus qui ex ordinatione prefuerunt divina et de aliis regibus sive principibus qui ex ordinatione prefuerunt humana, quia non aliud ius vel aliam prelationem habuerunt isti quam alii, licet consimile ius vel prelationem habuerint ab alio isti quam alii. Prelati autem ecclesiastici aliud ius et aliam prelationem habent quam principes seculares, quia prelationem habent inventam divinitus, quam infideles super fideles habere non debent. Et causa apparentior assignatur, quia fideles et infideles in spiritualibus, que respicit prelatio ecclesiastica, non communicant sed discordant. Et ideo, sicut infideles nolunt in ritibus suis doceri et regi ab aliquo ritus contrarii, ita non debent fideles quoad spiritualia et ritus religionis sue aliquo modo infideli subesse.

Ad secundam tuam instantiam respondetur quod principes seculares infideles, sive nunquam fidem susceperint sive fidem susceptam reliquerint, vel pertinaciter contra fidem erraverint, non sunt suis principatibus iure divino privati, nec regulariter ex precepto iuris divini fideles eos vitare tenentur, quia in temporalibus eos vitare non necessario astringuntur regulariter ex iure divino (licet ex iure divino aliqui infideles fuerint specialiter devitandi), sed in spiritualibus et in hiis que contra religionem faciunt christianam eos vitare tenentur. Quod enim infideles ex iure divino non sunt in omnibus evitandi aperte insinuat Paulus Apostolus cum dicit 1ª Corinth. 7: "*Si quis frater uxorem habet infidelem et hec consentit habitare cum illo, non dimittat illam, et si qua mulier habet virum infidelem et hic consentit habitare cum illa non dimittat virum*". Ex quibus verbis datur intelligi quod licet fidelibus communicare infidelibus. Quod etiam in plerisque locis epistolarum suarum

300 1a…7] 1 Corinthians 7:12-13

275 prefuerunt] presunt An | divina] sicut *added* Ly (Pz*) **277** quia] qui Ly | aliam] *omitted* Ly **278** isti] *omitted* Ly | quam alii] *omitted* An aliam Ly | alii] illi We **279** habuerint] habuerunt Ly (Pz*) | alii] illi We **281** seculares] secures An | inventam] inventa An **282** debent] debet An **284** ecclesiastica] ecclesiastico An **285** nolunt] volunt Fi **286** regi] *omitted* Bb | non] nec We **289** secundam…instantiam] aliam obiectionem Ly **290** susceperint] susceperit An **291** reliquerint] relinquerint Bb An **292** sunt suis] sint Ly **294** necessario] *omitted* An **295** regulariter] irregulariter Bb | ex[1]] precepto *added* Fi An | licet…divino[2]] *omitted* Bb **296** sed] *omitted* Bb **300** Apostolus] *omitted* Ly 1a] ad *added* Ly **301** habet] habeat Ly (Pz*) **304** verbis] *omitted* Ly communicare] cum Ly **305** Quod] Quia An

innuit manifeste, precipiens fidelibus dominis etiam infidelibus obedire. Verumptamen, in hiis que erant contra legem divinam, nec eis communicare nec eis obedire debebant, teste beato Augustino qui, ut habetur 11 q. 3 c. *Imperatores*, ait: "*Iulianus extitit infidelis Imperator. Nonne extitit apostata, iniquus, idolatra? Milites christiani servierunt Imperatori infideli. Ubi veniebatur ad causam Christi, non agnoscebant nisi illum qui in celo erat. Quando volebat ut idola colerent, ut thurificarent, preponebant illi Deum. Quando autem dicebat, producite aciem, ite contra illam gentem, statim obtemperabant. Distinguebant Deum eternum a domino temporali*". Ex quibus verbis colligitur quod infidelibus et hereticis in nova lege licebat fidelibus in temporalibus obedire, sed non in spiritualibus. Et ideo, quantum est ex iure divino, non sunt infideles et heretici regulariter devitandi.

Discipulus: Hoc videtur contradicere supradictis, et etiam beato Cypriano qui, ut allegasti in ratione tertiadecima, pro assertione ista ex iure divino accipit fundamentum quod infidelibus etiam in temporalibus non debent communicare fideles, cum probat quod cum infidelibus nec terrestris cibus nec secularis potus debet esse communis, per hoc quod, ut legitur in libro Regum, propheta qui ivit ad exprobandum Ieroboam prohibitus fuit a Deo comedere panem et bibere vinum in loco illo.

Magister: Respondetur ad hoc quod hoc fuit speciale in exprobrationem et aggravationem ac detestationem peccati Ieroboam, qui apostatavit a fide et alios apostatare fecit. Ex hoc tamen exemplo accepit Cyprianus argumentum quod

---

309 11…310 Imperatores] C. 11 q. 3 c. 98 col. 1265 **323** allegasti] 1 Dial. 6.68.541ss.*

---

306 dominis] et *added* Ly (Pz*) | dominis…307 infidelibus] *omitted* Bb **308** communicare…eis[2]] *omitted* Bb **309** c…310 Imperatores] Ly Vg[2]: *omitted* Bb Fi An We **311** iniquus] et *added* Ww **312** veniebatur] inveniebatur Fi An veniebant Ly **314** volebat] ve[bat] An | ut[1]… preponebant] *omitted* An | ut[2]] et Ww **315** ite] item An **316** gentem] gente An | obtemperabant] et *added* Ww | Distinguebant] distinguebat Bb Fi An **318** et] etiam We Ly **320** et] etiam Bb An We | heretici] enim *added* An **321** regulariter] irregulariter Bb Fi | devitandi] et per hoc patet responsio ad obiectionem tertiam *added* Ly (Pz* Vg*) **323** in] *omitted* Ly **324** accipit] accepit We **325** etiam] *omitted* We **326** cum[1]] *omitted* Bb | nec] non Fi An | cibus] cibum Bb **327** ut] *omitted* Ly **329** comedere] convenire An **331** Respondetur] *omitted* Ly | hoc[1]] dicitur *added* Ly **333** apostatavit] apostav[t] An | alios] 9[os] An **334** accepit] accipit We Ly

hereticis cupientibus alios ad suam trahere pravitatem, cum commode vitari possunt, eis nullatenus communicare debemus. Ita quod hoc regulare est quod infidelibus quibuscunque, absque causa rationabili et quasi urgente, ex precepto iuris divini communionem negare non debemus et tenemur. Hoc autem generale est, quod eis in spiritualibus et in hiis que religioni christiane sunt propria neque obedire neque subesse valemus, nisi preceptis legis divine contraire velimus.

Discipulus: Explana quomodo ad alias rationes respondetur.

Magister: Ad quartam rationem patet responsio per predicta. Quia non est extra legem divinam hereticos et alios infideles fidelibus in temporalibus presidere, et ideo Joseph et Daniel et alii catholici et fideles, tam in novo testamento quam sub veteri constituti, absque transgressione legis divine infidelibus in temporalibus servierunt.

Ad quintam dicitur quod hec non est generaliter vera: ‘ad quem spectat institutio alicuius ad eundem spectat destitutio eiusdem’. Nam metropolitanus potest confirmare, consecrare, et constituere electum in episcopum, et tamen eundem destituere minime valet. Et esto quod hec esset vera generaliter, hec tamen est omnino falsa: ‘ad illum solum pertinet destitutio alicuius ad quem institutio spectat eiusdem’. Quia institutio sacerdotis spectat ad episcopum, et tamen superior episcopo potest destituere ipsum. Ita, esto quod eligentes papam possent destituere ipsum, ex hoc non sequitur quod non potest destitui a iure divino, quod est super omne ius humanum et omnium eligentium potestatem.

---

335 cum] si Ly | cum…336 commode] cūcmod’ An **336** vitari] vitare Ly | eis] *omitted* Ly **337** debemus] Et *added* Ly | regulare] irregulare Bb Fi An **338** causa] caui An | quasi] q Bb .q. Fi necessitate Ly **339** divini communionem] divinim communione An | non] *omitted* Bb Fi An | non…et] *omitted* We | et] nec Ly **340** tenemur] tenentur An eis] *omitted* Bb **342** divine] *omitted* Bb **345** respondetur] respondes Bb **347** Quia] Quod Ly | extra] contra Ly **348** et[1]] *omitted* Pz | et[2]] *omitted* Ly **349** catholici] catholice An | in] sub We **350** sub] in Ly **351** in temporalibus] *omitted* Bb | servierunt] deservierunt Fi An **353** quintam] rationem *added* Ly | hec] *omitted* Bb hoc Pz | vera] verum Ly **354** institutio] instititutio Ly (Pz*) **356** constituere electum] instituere electionem We | electum] clericum Ly **358** ad] dr (*dicitur*?) An | solum] *omitted* Ly (Pz*) **363** super] supra We **364** potestatem] ponentem Bb Et *added* An

Ad sextam dicitur quod ecclesia universalis regitur a Spiritu Sancto, et ideo ecclesia universalis nunquam deficiet in hiis que sunt necessaria ad salutem, licet in aliis deficere possit pariter et errare. Et ideo si papa esset occultus hereticus, et per consequens papatu privatus (et ideo illa que iurisdictionis sunt exercere non posset, quamvis posset facere ea que ordinis sunt), Deus ecclesie provideret, vel revelando ecclesie perfidiam pape, et quod non valuerunt quantum ad ea que iurisdictionis sunt illa que fecit, vel preservando aliquos episcopos, vel per alium modum sibi possibilem, licet nobis ignotum. Et ideo nullus ordo ecclesiasticus necessarius ad salutem ecclesie universalis confunderetur, licet multa sine quibus posset esse salus possent esse confusa. Preservaret enim Deus ne confunderentur illa que universali ecclesie sunt necessaria ad salutem. Unde ista ratio concludit equaliter quod mulier non potest putari papa et haberi pro papa et quod paganus et infidelis (reputatus tamen christianus fidelis) non potest haberi pro papa, sicut quod papa hereticus et iure divino papatu privatus non potest haberi pro papa.

Quia si mulier vel paganus infidelis haberetur pro papa, et de facto consecraret episcopos, et ordinaret, et christianos ad dignitates ecclesiasticas promoveret, non minus confunderetur ecclesiastica ierarchia quam si papa hereticus, iure divino papatu privatus, putaretur papa et papale officium in omnibus exerceret. Imo magis confunderetur ecclesiastica ierarchia quam si hereticus iure divino papatu privatus putaretur a catholicis esse papa. Licet, ordinando de facto et consecrando nulli tribueret executionem officii, verumptamen ordinem conferret dummodo servaret formam ecclesie. Mulier autem, aut paganus vel iudeus qui nunquam fuit christianus, nec executionem nec aliquem ordinem verum conferret, licet servaret formam ecclesie. Cum ergo constet

372 Deus…provideret] Compare 1 Dial. 5.***

367 deficiet] defi^{ce} An **368** in^{2}] et An **374** ea] illa We | preservando… 375 aliquos] preservando alios veros We consecrando alios Ly Vg^{2} **375** per] *omitted* An **376** ecclesiasticus] ecca^{co} An | necessarius] *omitted* Bb **377** confunderetur] confundaretur Bb Fi An **378** posset] potest An Ly | possent] posset An **379** que] in *added* Ly **380** ratio] *omitted* Bb Fi An **381** et^{1}…papa^{2}] *omitted* Bb **382** christianus] et *added* We **383** sicut…384 papa] *omitted* Ly (Vg*) **386** et^{3}] *omitted* Ly **387** ad] et Ly **388** ierarchia] gerarchia An **390** confunderetur] confundaretur Bb Fi An **393** officii] effici^{ii} An **394** formam] *omitted* An ordinem Ly **395** aut] ac Ly **397** constet] constat Ly

quod aliquando mulier a cunctis catholicis putabatur papa (et eadem ratione aliquis paganus vel iudeus retinens in corde infidelitatis perfidiam posset putari christianus et in papam assumi), non est incredibile quod aliquando hereticus habeatur pro papa, licet verus papa non sit, eo quod iure divino est papatu privatus. Sic ergo constat quod maior difficultas est si mulier habeatur pro papa quam si papa fiat hereticus, licet iure divino ipso facto sit papatu privatus.

Ad ultimam rationem respondetur quod, licet in sacra scriptura de privatione officii et beneficii sub hiis verbis nullatenus mentio habeatur, sub aliis tamen verbis de hac pena mentio in divinis scripturis habetur. Quia ex hoc ipso quod papa hereticus non est sequendus sed vitandus, et ex hoc quod non est ei in spiritualibus communicandum, habetur quod papa hereticus officio et beneficio est privatus, quia papa verus qui non est privatus officio et beneficio est sequendus, et est ei non solum in temporalibus sed etiam in spiritualibus communicandum, et est obediendum eidem. Constat autem per scripturam sacram quod papa hereticus, quam cito scitur esse hereticus, non est sequendus, nec est ei in spiritualibus communicandum. Ergo per scripturam sacram officio et beneficio est privatus.

Capitulum 71

Discipulus: Allegasti multa ad probandam et defendendam assertionem que dicit quod papa hereticus factus est iure divino papatu privatus. Nunc autem peto ut referas quam potestatem secundum literatos habet ecclesia super papam labem hereticam incurrentem.

---

398 aliquando mulier] "Pope Joan". Cf. 1 Dial. 7.44 (OP VII); OQ 1.17.22-24 [OP I^2, p.61]

---

398 cunctis] *omitted* Ly **401** assumi] assm An | quod] quin Ly **405** licet] *omitted* Bb sed Ly | ipso facto] ipse Ly **409** nullatenus] ullatenus An **410** Quia] Quare Ly | ipso] ipse Bb **412** habetur] haberetur We hoc *added* Ly **413** et beneficio] *omitted* Ly Vg **414** non…415 ei] *omitted* An | est^2] non solum (=nedum Ly) in temporalibus sed etiam (=et Ly) in spiritualibus *added* Ly Vg/Vg^2 **415** non…416 spiritualibus] *omitted* Ly Vg **416** et] etiam *added* We **417** Constat…419 communicandum] *omitted* Vg *corrected* Vg^2 quod…419 sacram] *omitted* An **418** quam cito] quando Ly | cito] scito Bb **71,1**] 69 Ly Vg **2** probandam…3 defendendam] probandum et defendendum Ly **4** est] de *added* Ly | Nunc] Non Bb **5** quam…7 Magister] *omitted* An

Magister: Circa interrogationem tuam opiniones reperiuntur contrarie. Quarum una est dicentium papam hereticum esse iure divino papatu privatum, qui tenent quod papa hereticus non maiori privilegio gaudet quam alius episcopus, si pravitate heretica fuerit maculatus, et ideo ecclesia universalis (et concilium generale, et quelibet persona catholica) eandem habet potestatem super papam hereticum quam super alium episcopum hereticum habere dignoscitur. Et pro ista assertione arguitur sic.

Si papa, effectus hereticus, haberet privilegium speciale quod alii episcopi heretici minime habent, aut habet illud privilegium a iure divino, aut a iure humano. Non a iure divino, quia in tota scriptura divina non poterit reperiri quod inter papam hereticum et alium episcopum hereticum fiat distinctio. Nec habet aliquod privilegium speciale a iure humano, quia etiam ius humanum inter papam hereticum et alium episcopum hereticum non distinguit. Nullo ergo privilegio gaudet papa hereticus speciali.

Discipulus: Dicetur forte quod ex recto dictamine rationis papa hereticus gaudet privilegio speciali, quia, sicut secundum rectam rationem nobiles minus puniuntur quam ignobiles (24 q. 1 c. *Qui contra*), ita videtur quod secundum rectam rationem minus sunt puniendi maiores in ecclesia quam minores. Cum ergo papa in ecclesia sit maximus, videtur quod secundum rectam rationem minus puniendus est, si efficiatur hereticus, quam alius episcopus hereticus inferior. Et ita gaudet aliquo privilegio speciali.

Magister: Nonnullis apparet quod ratio tua non concludit propositum sed magis oppositum. Nam crimini graviori maior debetur vindicta, Extra, *De hereticis*, c. *Excommunicamus*, ubi sic scribitur: "*In quo maior est culpa gravior exerceatur vindicta*". Sed labes heretica maior est in

---

71,28 24…contra] C. 24 q. 1 c. 32 col. 1851 **36** Extra…37 Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1683

---

7 tuam] illam An Ly **9** papatu] papatui Bb An | tenent] tuum An **10** maiori] maior We | privilegio] previlegio Pz **11** et] *omitted* Bb ideo] nec *added* Ly (Pz*) **12** ecclesia universalis] esset An | et[1]] nec Ly **13** super] sicud An **14** episcopum] hereticum *added* Bb **16** speciale] spo[le] An **19** reperiri] reperari Bb inveniri Ly **20** alium episcopum] episcopum et alium Ly **21** distinctio] destinctio Bb Fi An Nec] fiet An **22** humano] humane An **25** Dicetur] Diceretur Ly **26** sicut] *omitted* Pz **28** ignobiles] innobiles Ly (Pz*) **32** efficiatur] efficatur Bb officiatur An **33** ita] infra An **36** maior] maiori Bb An **38** gravior] maior Ww | maior] Kn: gravior Ww

papa quam in alio inferiori episcopo. Ergo secundum rectam rationem gravius puniri debet. Quia, ut notat glosa 2 q. 5 c. *Presul*, papa si peccat, quantum ad aliquid "*deterioris conditionis*" est, "*quia ipse sine comparatione aliorum creatus est maior et ideo sine spe venie condempnandus est ut diabolus*".

Ad rationem ergo tuam respondetur quod quantum ad aliquid est simile de nobili et ignobili et de papa heretico et alio episcopo heretico, et quantum ad aliquid est dissimile. Est enim simile quantum ad hoc, quod, sicut nonnulla peccata graviora sunt in nobili quam in ignobili, ita perfidia heresis gravior est in illo qui fuit papa quam in alio episcopo. Et ideo, sicut nobilis quantum ad aliquam penam gravius punitur quam ignobilis (ut notat glosa super preallegatum capitulum *Qui contra pacem*), sic papa hereticus gravius est puniendus quam alius episcopus hereticus. Est autem quantum ad hoc dissimile, quod nobilis per peccatum suum nobilitatem nequaquam amittit, sed retinet, et ideo aliqua pena minus punitur quam ignobilis. Nec mirum, quia, si pena aliqua speciali, puta verberibus vel consimili, puniretur sicut ignobilis, alii innocentes de genere suo vituperati forent. Sed papa, si fiat hereticus, dignitatem papalem non retinet sed amittit, et ideo propter dignitatem quam non retinet non debet minui pena. Et ideo simpliciter gravius puniendus est papa hereticus quam alius episcopus hereticus, nec aliquo gaudet privilegio speciali.

Capitulum 72

Discipulus: Dixisti circa interrogationem meam esse opiniones contrarias. Recitasti autem unam. Dic ergo aliam.

---

40 glosa] C. 2 q. 4 c. 2 s.v. Presul col. 863 **52** glosa] C. 24 q. 1 c. 32 s.v. ignobiles col. 1851 **72,2** Dixisti] 1 Dial. 68.8-11*

---

40 5] Ly Vg: 4 Bb Fi An We **41** si peccat] *omitted* Ly | deterioris] deteriorum An **42** comparatione] cooperatione Ly (Pz*) **43** maior] *omitted* Ww | venie] Ly: *omitted* Bb Fi An We **46** ignobili] innobili Ly (Pz*) | et[3]] de *added* Bb Fi An **49** sunt] *omitted* Bb | in[2]] Ly Vg: *omitted* Bb Fi An We | ignobili] innobili Ly (Pz*) **50** in[2]] ab Bb aliquo *added* Ly **52** ignobilis] innobilis Ly ingnobilis Pz **55** quod] quia Ly **56** nequaquam] non Ly **57** ignobilis] innobilis Ly (Pz*) | Nec mirum] Nimirum Ly **59** ignobilis] innobilis Ly (Pz*) | vituperati] We: vituperari Bb vituperandi Fi An Ly **61** quam] quod An | non[2]] *omitted* Ly **62** simpliciter] sī^r^ Fi si^r^ An similiter Ly **63** hereticus[2]] *omitted* Bb **72,1**] 70 Ly 78 Vg **3** autem] ergo Fi An *omitted* Ly

Magister: Alia est opinio dicentium quod papa hereticus non est iure divino papatu privatus, qui tenent quod nullus super papam optinet potestatem, nisi ecclesia universalis vel concilium generale. Ecclesia autem universalis, si conveniret in unum, et etiam concilium generale, habet potestatem deponendi papam et sibi penas alias infligendi. Alie autem congregationes et persone, antequam papa hereticus per universalem ecclesiam aut concilium generale fuerit papatu privatus, super papam hereticum nullam optinent potestatem. Sed postquam fuerit depositus, iurisdictioni inferioris summo pontifice, sicut ceteri heretici, est subiectus, nisi ecclesia universalis vel concilium generale post depositionem ulteriorem punitionem pape heretici sibi specialiter reservaret.

Discipulus: Michi videtur quod tenentes istam opinionem tria probare deberent. Quorum primum est quod papa hereticus non est iure divino papatu privatus.

Secundum est quod ecclesia universalis, et etiam concilium generale, habet potestatem papam hereticum deponendi.

Tertium est quod nulla congregatio vel persona inferior ecclesia universali et concilio generali potestatem habet papam hereticum deponendi.

Si enim ista essent vera, cetera essent plana. De primo autem tractatum est supra, ubi adducte sunt rationes ad probandum quod papa hereticus non est iure divino papatu privatus. Ideo pro secundo, ad probandum scilicet quod ecclesia universalis et etiam concilium generale habet potestatem papam hereticum deponendi aliquas rationes excogita.

Magister: Ad satisfaciendum petitioni tue oportet duo probare, quorum primum est quod ecclesia universalis habet

---

28 supra] 1 Dial. 6.69 (*reference system (i.e. "Ubi...privatus" retained from earlier edits*)

---

6 papam] hereticum *added* We **8** etiam] in An **9** generale] generalem Bb **10** congregationes] congregatione Bb **13** optinent] optn An **14** iurisdictioni] etiam *added* We | inferioris] inferiorum Ly **16** ulteriorem] ulteriore An **17** heretici] heresi Ly (Pz*) **19** opinionem] *omitted* Bb | deberent] debent Bb **21** est] *omitted* Ly **22** habet] habeat Ly habent Pz **25** habet] supra *added* Ly **26** deponendi] deponendum Ly **30** pro] de Fi **31** etiam] *omitted* Ly **32** aliquas] alias Ly **34** satisfaciendum] satisfan$^{\bar{u}}$ An

potestatem deponendi papam hereticum. Secundum est quod concilium generale talem optinet potestatem.

Primum autem probatur primo sic. Illa congregatio que potestatem habet super papam de heresi mendaciter diffamatum, multo magis potestatem habet super papam de heresi irretitum. Sed ecclesia universalis habet potestatem, scilicet inquirendi de papa super crimine heresis diffamato, licet mendaciter, ut probatum est supra in hoc sexto, capitulo 11^0. Ergo multo magis universalis ecclesia habet potestatem deponendi papam de heretica pravitate convictum.

Discipulus: Cerno quod rationes ille capitulo 11^0 huius sexti adducte magis concludunt de papa heretico quam de papa super crimine heresis mendaciter diffamato. Ideo ad presens nolo pro hac assertione alias rationes audire. Quare transi ad secundum.

Magister: Secundum, scilicet quod concilium generale habet potestatem deponendi papam hereticum, sic probatur. Concilium generale est supra papam de heresi diffamatum, sicut ostensum est supra capitulo 13^0. Ergo multo fortius habet potestatem papam vere hereticum deponendi.

Discipulus: Iste etiam allegationes in illo capitulo adducte sunt, ut arbitror, fortiores, que poterunt cogitari ad probandum quod concilium generale habet potestatem super papam hereticum. Ideo accede ad tertium probandum, scilicet quod nulla congregatio vel persona ecclesia universali et concilio generali inferior, habet potestatem papam hereticum deponendi.

Magister: Hoc probatur primo sic. Inferior superiorem iudicare non potest (dis. 21 c. *Inferior* et c. *Denique* et c. *Submittitur* et c. *In tantum*). Sed papa, etiam hereticus, si non

---

43 supra] 1 Dial. 6.11 (PP*) **54** supra] 1 Dial. 6.13 (PP*) **64** dis… Inferior] D. 21 c. 4 col. 223 (=123) | c Denique] D. 21 c. 6 col. 125 c^3…65 Submittitur] D. 21 c. 8 col. 127 **65** c…tantum] D. 21 c. 9 col. 127

---

36 papam] *omitted* Bb Fi An | est] *omitted* Ly **40** de] veraciter Ly *omitted* We **41** heresi] veraciter *added* We **42** diffamato] diffamatum Fi diffa^{te} An **43** licet] *omitted* Bb **44** 110] 2 Ly | habet] *omitted* Bb potestatem] potestate An **46** 110] 2 Ly **47** de^2] *omitted* Bb An **48** papa] *omitted* Bb Ly | super] *omitted* Ly **53** supra] sive An **55** papam] *omitted* Ly **56** Iste] Secunde An | allegationes] assertiones Ly | illo] .i. Fi An **57** sunt] se An | poterunt] potuerunt Ly | cogitari] cogiri An **58** super] supra Fi **60** persona] ecclesiastica *added* Ly (Pz*) | ecclesia] ecclesiastica Pz **61** generali] gel^e An **64** potest] *omitted* An **65** etiam] in *or* ni An

est iure divino papatu privatus, est superior omni congregatione inferiori universali ecclesia et concilio generali. Est etiam superior omni persona alia ecclesiastica. Ergo a nulla illarum poterit iudicari.

Secundo sic. Non minor auctoritas requiritur in iudicante papam hereticum quam in iudicante alium episcopum hereticum. Sed episcopus hereticus iudicari non potest ab aliqua persona vel congregatione inferiori se si non esset hereticus, quia episcopus hereticus non potest deponi ab aliquo sacerdote vel congregatione sue diocesis. Ergo nec papa potest deponi ab aliqua persona vel congregatione inferiori concilio generali.

Tertio sic. Sicut quod omnes tangit ab omnibus approbari debet, ita causa que omnes tangit ab omnibus tractari debet. Sed causa pape heretici omnes tangit christianos, ergo per omnes christianos vel per congregationem que gerit vicem omnium christianorum, cuiusmodi est concilium generale, tractari debet, et per consequens nulla persona vel congregatio inferior concilio generali potest deponere papam hereticum.

Capitulum 73

Discipulus: Suntne plures opiniones circa interrogationem meam quam tibi proposui?

Magister: Tertia est opinio quod non solum universalis ecclesia et concilium generale, sed diocesis Romana, et collegium cardinalium, et imperator, et etiam episcopus in cuius diocesi moraretur papa hereticus, posset eundem deponere.

Hec opinio quantum ad Romanos probatur per exemplum de Iohanne 12[0], quem privaverunt Romani papatu et alium elegerunt.

---

78 quod…79 debet] Corpus iuris canonici (ed. 1582), Liber Sextus, *De regulis iuris*, regula 29, col. 812 **73,9** probatur] 1 Dial. 6.5

---

67 inferiori] et *added* Bb Fi An **68** etiam superior] inferior An **73** aliqua] alia An **75** vel] etiam An **77** concilio] continuo Bb **78** Sicut] *omitted* Ly **79** ab…80 tangit] *omitted* Bb **80** causa] casum Fi **81** vel] et An Ly (Pz*) | per[2]] *omitted* Ly **73,1**] 71 Ly Vg *distinct chapter but unnumbered* Va **4** Tertia] Secunda Pz | est] *omitted* We opinio quod] oponio quando Bb **5** et[2]] *omitted* Ly (Pz*) etiam *added* We **7** moraretur] moretur An | papa] qõ (*sic*) An **9** Romanos] Ly: rationes Bb Fi An We **10** 120] 22 Fi 23 An

Quantum autem ad episcopum in cuius diocesi moraretur papa hereticus, probatur primo sic. Ex iure divino, ad quemlibet spectat episcopum suam diocesim de pravitate heretica expurgare. Ergo, quilibet hereticus trahens moram in episcopatu cuiuscunque episcopi iudicio illius episcopi est subiectus. Aliter enim non haberet episcopus potestatem suam diocesim de omni heretica pravitate purgandi. Ergo papa hereticus est subiectus iudicio episcopi in cuius diocesi commoratur. Ergo episcopus ille potest deponere papam hereticum.

Secundo sic. Episcopi vicini diocesi in qua papa hereticus moraretur haberent potestatem papam hereticum deponendi. Ergo multo magis episcopus in cuius diocesi moraretur papa hereticus, saltem cum vicinorum episcoporum consilio, haberet potestatem deponendi papam hereticum. Antecedens probatur per exemplum de episcopis tempore beati Marcellini qui, ut legitur dis. 21 c. *Nunc autem*, et allegatum est supra, convenerunt ad inquirendum de beato Marcellino, qui idolatraverat, quem deposuissent si eum in perfidia heresis invenissent.

Capitulum 74

Discipulus: Si sunt plures opiniones circa interrogationem meam propositam, enarra.

Magister: Est una opinio quod papa hereticus, nisi sponte renuntiare voluerit, a quacunque congregatione vel persona deponi non potest. Fundamentum autem istius opinionis est hoc, quod inferior superiorem suum deponere non potest. Papa autem hereticus, cum non sit iure divino papatu privatus (secundum istam opinionem), est superior omni congregatione et persona christiana. Tota enim ecclesia Dei distincta a papa est inferior papa. Ergo tota ecclesia distincta a papa non potest deponere papam qui non est iure divino depositus.

---

28 dis…autem] D. 21 c. 7 col. 126 **29** supra] 1 Dial. 6.10

---

12 Quantum] Exemplum An **13** papa hereticus] *omitted* Ly **14** pravitate] pravitatate Pz **25** moraretur] moratur Ly **26** papam…27 hereticum] *omitted* An **27** probatur] patet Ly **29** convenerunt] cum venerunt Ly **30** idolatraverat] idolatraverant Bb idolatraveant An quem] omnino *added* We | deposuissent] deposuisset An **31** invenissent] invenisset An **74,1**] 72 Ly Vg **3** meam] *omitted* We propositam] *omitted* Ly **6** non] debet *added* An | autem] *omitted* Bb **7** hoc] hec Pz | quod] quia Ly **8** sit] de *added* Ly (Pz*) **11** Dei] *omitted* Ly

Secundum fundamentum dicte opinionis est tale. Omnes subditi simul alicuius patriarche vel metropolitani non possunt deponere talem patriarcham vel metropolitanum hereticum, si non est a iure divino depositus. Ergo omnes subditi pape non possunt papam deponere hereticum si non est de iure divino depositus.

Capitulum 75

Discipulus: Prima istarum opinionum, scilicet quod papa hereticus est iure divino papatu et omni ecclesiastica dignitate privatus, ut videtur, fortiter est fundata. Secunda etiam opinio, et tertia, colorate videntur. Quarta autem in preiudicium fidei orthodoxe et favorem pape heretici videtur inducta. Quia, si papa hereticus non esset iure divino papatu privatus, nec ab aliqua congregatione vel persona deponi valeret, posset papa hereticus libere, absque timore pene temporalis vel cohibitionis humane, fidem abnegare catholicam, et cogere christianos ad sectam sarracenorum vel iudeorum, vel aliorum infidelium, acceptandam, quod horrent audire catholici et fideles. Ideo, illa opinione quarta pro nunc dimissa, volo opiniones alias quantum ad aliquid pertractari. Videtur enim quod omnes ille in hoc conveniunt quod, si hiis diebus aliquis papa efficeretur hereticus, ipso facto esset de iure papatu privatus. Unde et de hoc quid sentiant literati non differas indicare.

Magister: Verum dicis quod tres opiniones predicte tenent pro firmo quod, si papa nunc hereticam incurreret pravitatem, esset de iure papatu et omni ecclesiastica dignitate privatus. Prima enim tenet quod esset iure divino papatu privatus. Secunda et tertia tenent quod esset iure

---

17 a] de Ly | divino] Vc Es Fr: *omitted* Ww **18** hereticum…19 depositus] *omitted* We **19** divino] *omitted* Bb (*but cf. dittography*) divine An | depositus] Ergo omnes subditi pape non possunt papam deponere hereticum si non est de iure divino depositus *added dittography* Bb **75,1**] 73 Ly Vg **3** omni] *omitted* Ly **5** colorate] Fi An Ba: colorato Bb colorata We tollerari Ly collorate Pz Vg collocate Vd colo^{te} Fr | videntur] videtur We **6** et] ad Ly **8** vel persona] *omitted* Fi An **9** valeret] valent An | libere] li^{o} An **10** cohibitionis] cohertionis We Pz coertionis Ly | fidem] fidei Bb **11** sarracenorum] sarra(c)orumen An **12** horrent] cum *added* An horrerent Ly **14** aliquid] aliud Ly **15** si] in *added* Ly **16** aliquis] quis Ly | hereticus] catholicus An **17** et] quid Ly **20** pro firmo] confirmo An | nunc] vere An **21** iure] divino *added* Bb Fi An **22** dignitate] et auctoritate *added* We | esset] de *added* Bb Fi An Ly **23** papatu] *omitted* We

humano privatus. Pro primo istorum argutum est multipliciter supra, cap. 68. Secundum probatur sic.

Concilium generale habet potestatem deponendi et dampnandi papam hereticum, sicut probatum est supra. Ergo, si sententia vel dampnatio concilii generalis indistincte lata fuerit contra hereticos, est ad papam hereticum extendenda, quia ubi canon generalis concilii non distinguit, nec nos debemus distinguere. Sed omnes heretici, nullo excepto, sunt per generale concilium condempnati, teste generali concilio sub Innocentio 3º celebrato, quod, ut habetur Extra, *De hereticis* c. *Excommunicamus*, ait: "*Excommunicamus itaque et anathematizamus omnem heresim extollentem se adversus hanc sanctam, orthodoxam et catholicam fidem quam superius exposuimus condempnantes hereticos universos quibuscunque nominibus censeantur*".

Sententiam etiam huiusmodi condempnationis contra omnes hereticos indistincte tulit concilium Carthaginense quartum, quod, ut legitur 24 q. 3 c. *Clericus*, ait: "*Clericus hereticorum et schismaticorum tam convivia quam sodalitates evitet equaliter. Eorum conventicula non ecclesia sed conciliabula appellanda sunt. Cum eis neque orandum est neque psallendum*".

His etiam concordat concilium Martini pape, quod, ut habetur 1 q. 1 c. *Non liceat*, ait: "*Non liceat clericis vel laicis ab hereticis eulogias accipere, quia maledictiones sunt magis quam benedictiones, neque liceat aut cum hereticis aut cum schismaticis orare*".

75,27 supra] 1 Dial. 6.72 **33** Extra…34 Excommunicamus[1]] X. 5. 7. 13 col. 1670[2] (*misprint for* 1680) **37** superius] *Ibid.* in gloss s.v. superius: Supra De Summa Trinitate c. 1 et 2 (X. 1. 1. 1-2 cols. 7-14) **41** 24… Clericus[1]] C. 24 q. 3 c. 35 col. 1888 **47** 1[1]…liceat[1]] C. 1 q. 1 c. 67 col. 697

---

24 humano] humane An | argutum] argumentatum Ly **26** habet] licet An | et] vel An **27** papam] po[a]m An **28** vel] et We | dampnatio] dampna[9] An **30** quia] *omitted* Ly | ubi] enim *added* Ly | distinguit] disent[t] An **33** quod] We: qui Bb Fi An Ly **36** sanctam] *omitted* Ww et] *omitted* We | quam…37 exposuimus] *omitted* Ww **37** condempnantes] dempnantes An **39** Sententiam] Sententia Fi An *omitted* Bb | condempnationis] dampnationis We *omitted* Ly **41** quod] qui Fi An **42** et] aut Bb Fi We a[d] An ac Ly **43** sodalitates] Ly Vg: societates Bb Fi An We **44** conciliabula] We: conciliabilia Bb conciliabulia Fi An concilia Ly **45** psallendum] spallendum Bb Fi An **46** quod] *omitted* Ly **47** 1[1]] 7 Ly | laicis] *omitted* An **48** ab hereticis] *omitted* Fi | eulogias] cologias Fi exlogias An eulogia id est benedictiones Ly **49** aut[1]] *omitted* Bb An We | cum[2]] *omitted* Ww

Item, concilium Africanum, ut habetur Extra, *De hereticis* c. *Si quis*, ait: "*Si quis episcopus heredes instituerit extraneos a consanguinitate sua, vel hereticos, etiam consanguineos, aut paganos pertulerit, saltem post mortem ei anathema dicatur*".

Item, in eodem concilio, ut habetur eodem titulo cap. *In eos*, sic legitur: "*In eos qui catholici non sunt etiam si consanguinei fuerint episcopi vel presbyteri nichil conferant*".

Item, in concilio Laodicensi, ut habetur 1 q. 1 c. *Non oportet*, sic scribitur: "*Non oportet hereticorum benedictiones accipere, quoniam magis sunt maledictiones quam benedictiones*".

Ex quibus, aliisque quampluribus, colligitur quod in omnes hereticos indistincte per generalia concilia sententie plures sunt prolate. Ergo omnia illa concilia generalia et alia sunt ad papam hereticum extendenda. Quod glosa super preallegatum capitulum *Si quis episcopus* videtur asserere manifeste, dicens: "*Idem iuris est in paganis quam de hereticis, et idem est de omnibus qui catholici non sunt*". Cum ergo paganus non sit verus papa, nec hereticus est verus papa. Et ita papa hereticus est papatu privatus, et per consequens sententia divina vel humana lata est contra ipsum.

Secundo probatur eadem conclusio sic. Quicunque in heresim dampnatam labitur, eius dampnatione seipsum involvit (24 q. 1 c. *Achatius*). Sed papa hereticus incidit in aliquam heresim per generale concilium condempnatam explicite vel implicite, quia omnis heresis est implicite vel explicite per generalia concilia condempnata. Ergo papa hereticus incidit in heresim iam dampnatam. Ergo eius

---

51 Extra…52 quis[1]] X. 5. 7. 5 col. 1670 **56** cap…57 eos[1]] X. 5. 7. 6 col. 1671 **59** 1[1]…60 oportet[1]] C.1 q. 1 c. 66 col. 697 **66** glosa] X. 5. 7. 5, s.v. paganos col. 1671 **76** 24…Achatius] C. 24 q. 1 c. 1 col. 1827

---

52 c…quis[1]] Ba Fr*: omitted* Ww **53** vel] etiam *added* Bb We in *added* An | etiam] *omitted* We Bb Fi An vel Ly **54** pertulerit] pretulerit Bb We Ly pretulerat Fi pertulatur An | ei] eius Ww **56** eodem titulo] 11 Ly 2 Pz **57** legitur] loquitur Ly | si] *omitted* An **58** episcopi] prelati *added* Ly | conferant] conferatur An **59** Laodicensi] Laodunensi Ly | ut] *omitted* Bb **68** in] de Ww | quam] et Ww **69** et] *omitted* Ly | idem] ideo Bb | est] *omitted* Ly **70** verus[1]] nerus We (*misspelled* "v"?) **75** dampnatam] semel *added* Ly **76** involvit] includit An | 24] 4 Ly 1] *omitted* Ly (Pz*) **77** aliquam] antiquam Ly | condempnatam] dampnatam Ly **78** implicite vel] *omitted* Ly **79** concilia] iam *added* Ly **80** Ergo] si *added* Ly

dampnatione involvitur. Ergo per generalia concilia papa hereticus est dampnatus.

Discipulus: Secundum ista ad dampnandum papam hereticum non oporteret generale concilium convocari, quia ad dampnandum iam dampnatum non est necesse generale concilium convocari. Immo nulla est congregatio convocanda, ex quo iam dampnatus est papa hereticus, cuius tamen oppositum videtur veritatem habere. Nam ad inquirendum de papa super crimine heresis diffamato, oportet aliquid concilium generale vel aliud convocari, exemplo illorum episcoporum qui ad inquirendum de beato Marcellino quondam idolatra convenerunt. Ergo etiam ad deponendum papam hereticum oportet concilium convocari.

Magister: Ad hoc respondetur quod papa hereticus, vel iure divino secundum primam opinionem, vel iure humano (concilii videlicet generalis) secundum alias opiniones, est dampnatus et papatu privatus, quia omni ecclesiastica dignitate est nudatus. Et ideo ad deponendum papam hereticum de iure non est necesse generale concilium vel aliud congregari. Oportet tamen in casu concilium convocari ad potenter pellendum papam hereticum de apostolica sede, et ad ecclesiam Dei salubriter disponendam, vel ad audiendam causam et accusationem pape heretici, et ad pronuntiandum ipsum esse hereticum. Sic etiam episcopi convenerunt ad inquirendum de beato Marcellino, non quia fuisset dampnatus si fuisset hereticus, sed quia volebant inquirere veritatem, quem, si invenissent esse hereticum, pronuntiassent eum fuisse dampnatum.

---

81 Ergo] *omitted* Ly **85** dampnandum] heresim *added* Ly | dampnatum] dampnatam Fi An Ly **86** convocari] 9ndcari An | est] Ly: esset Bb Fi An We esse Pz **87** est] *omitted* An **88** videtur] vel *added* An **90** aliquid] aliquod Fi Ly | exemplo] ex^{9m} An **91** episcoporum] *omitted* Ly **93** concilium] continuum Bb **94** respondetur] sic *added* Ly (Pz*) **96** videlicet] videt Bb We **97** dampnatus] dampnato An | quia] quod An **98** est] *omitted* We | deponendum] ponendum Bb **99** hereticum] We: *omitted* Bb Fi An Ly | generale] *omitted* Ly | vel…100 aliud] *omitted* Fi An Ly **100** Oportet] Oporteret We **102** et] *omitted* Ly **104** pronuntiandum] probandum Ly | Sic] Sicut Ly | etiam] enim Ly (Pz*) **105** Marcellino] Marcello An | quia] q'n Bb Fi quī Pz **106** dampnatus…fuisset^{2}] *omitted* Bb | fuisset^{2}] fusset An **107** quem] quam An | invenissent] invenisset An **108** pronuntiassent] pronuntiasset An | eum fuisse] ipsum esse Ly

Discipulus: Est aliquod exemplum de aliquo papa heretico qui, absque convocatione novi concilii generalis pro condempnatione eius, fuit ab ecclesia habitus pro dampnato?

Magister: Exemplum ponitur de Anastasio 2°, quem quidam clerici Romani, absque congregatione novi concilii generalis, reputavere dampnatum, et se ab eius communione laudabiliter abegerunt, ut habetur dis. 19 c. *Anastasius*, ubi notat glosa quod clerici illi "*non recesserunt ante sententiam quia inciderunt*" (scilicet Anastasius) "*in heresim iam dampnatam*". Ex quibus verbis patenter habetur quod ad dampnandum papam hereticum non est necesse concilium generale noviter congregari. Quia, quemadmodum verberans clericum, ipso facto, nulla denuntiatione nova vel sententia expectata, immo licet ipse solus esset conscius facti sui, excommunicationis sententia est ligatus, quia incidit in canonem late sententie. Ita papa hereticus, ipso facto, nulla alia expectata sententia vel convocatione, est iure divino vel humano dampnatus.

Discipulus: Exemplum istud non videtur esse ad propositum, quia Anastasius inciderat in heresim iam dampnatam. Posset autem papa effici hereticus licet non incideret in heresim iam dampnatam.

Magister: Respondetur quod instantia ista dictum exemplum non impedit, quia omnis heresis est dampnata, ut supra secundo huius est ostensum. Et ideo quicunque papa efficeretur hereticus, incideret in heresim iam dampnatam, licet possit incidere in heresim dampnatam implicite. Inter heresim autem dampnatam explicite et dampnatam implicite

---

116 glosa] D. 19 c. 9, s.v. abegerunt col. 111 **133** supra] 1 Dial. 2.18ss. (OP V, pp. 69ss.) LTR

---

109 Est] *omitted* Bb **110** pro…111 fuit] fuerit Ly **111** eius] cuius An habitus…dampnato] hereticus condempnatus Ly | dampnato] condempnato Fi An **112** 2o] *omitted* An Ly **113** quidam] *omitted* Ly **114** reputavere dampnatum] reputabant condempnatum Ly **115** ubi] ut Ly **117** inciderunt] inciderat Bb Fi Ly We inciderant An **118** dampnatam] dampnata An **120** Quia] *omitted* Bb **122** licet] sed An si Ly *omitted* Pz **123** incidit] non dicit An **124** sententie] sniam An **126** humano] est *added* An **127** esse] e^{x} An **129** hereticus] hereticum An | non] iam Bb An iam non Fi **130** dampnatam] posset autem papa effici <u>hereticus</u> licet iam incideret in heresim iam dampnatam *added dittography* An (*correcting* "hereticum" *to* "hereticus' *but maintaining the superfluous* "iam" *instead of the proper* "non") **131** Respondetur quod] *smudged* Fi **134** heresim] heresi An **135** possit] posset We | heresim] heresi An **136** explicite…implicite] implicite...explicite Ly

non est differentia ad hoc quod incidens in heresim dampnatam explicite sit dampnatus, et incidens in heresim solummodo dampnatam implicite non sit dampnatus. Sed quantum ad hoc potest esse differentia, quod incidens in heresim dampnatam explicite non solum est dampnatus sed etiam pro dampnato est habendus. Incidens autem pertinaciter in heresim dampnatam solummodo implicite, quamvis esset dampnatus, non tamen esset pro dampnato habendus, sed ad habendum ipsum pro dampnato oporteret generale concilium congregari. Anastasius autem 2us incidit in heresim iam dampnatam explicite, et ideo non solum fuit dampnatus, sed etiam fuit pro dampnato habendus.

Est ergo exemplum ad propositum quantum ad hoc quod papa, quandocunque efficeretur hereticus, esset dampnatus. Non est tamen ad propositum quantum ad hoc quod sit pro dampnato habendus, nisi incidat in heresim dampnatam explicite, cuiusmodi est omnis heresis que in eisdem terminis alicui veritati scripture divine contradicit, vel etiam contradicit cuicunque veritati que patenter omnibus iudicio rationis utentibus sequitur ex contento vel contentis in scriptura divina, vel contradicit veritati que est apud omnes catholicos tanquam catholica divulgata.

Capitulum 76

Discipulus: Postquam disseruimus de papa heretico, an sit papatu privatus, peto ut secundum predictas opiniones exponas qua pena papa hereticus est plectendus.

Magister: Respondetur quod papa hereticus omnibus penis est subditus et subdendus quibus alii heretici, saltem episcopi, involvuntur vel sunt etiam involvendi, quia, sicut dictum est, papa hereticus non gaudet privilegio speciali, nec

---

Capitulum 76,8 dictum est] 1 Dial. 6.71

---

137 non…138 explicite] *omitted* An | differentia] quantum *added* We **138** dampnatam] solummodo *added* Ly | explicite] implicite Ly | et…139 dampnatus] *omitted* Ly (Vg*) **141** dampnatam] *omitted* Ly (Pz*) dampnatus] dampnatam Fi An **143** solummodo] tantummodo We quamvis esset] licet sit We **144** esset] est We | habendus] unde si papa incideret in heresim dampnatam solummodo implicite quamvis esset (Ba= licet sit) dampnatus non tamen esset pro dampnato habendus *added* We Vc Ba **146** heresim] heresi An **148** habendus] hereticus We **150** quandocunque] quantumcunque Fi An Ly **153** cuiusmodi] huius An **154** vel etiam] aut que Ly **155** cuicunque] alicui Ly **156** vel] ex *added* Fi **Capitulum 76,1**] 74 Ly Vg **4** papa] *omitted* An **6** et subdendus] *omitted* An **7** involvuntur] involvunt Bb | etiam] *omitted* Ly

in taxatione penarum hereticorum papa pravitate heretica irretitus excipitur. Quare cum sit dampnatus sive iure divino sive iure humano, omnibus penis hereticis indistincte per ius divinum, ius naturale, per generalia concilia et canones summorum pontificum inflictis noscitur subiacere.

Discipulus: Aperte video quod si papa hereticus est dampnatus sive a iure divino sive a statutis generalium conciliorum, quod penis inflictis hereticis a iure divino et a statutis generalium conciliorum involvitur. Sed dic quomodo ostenditur quod subiacet penis illatis hereticis per summos pontifices.

Magister: Hoc sic probatur. Si papa hereticus est dampnatus sive per ius divinum sive per canones generalium conciliorum, factus est inferior summo pontifice si alius papa catholicus eligatur. Ex quo sequitur quod omnibus penis quas idem summus pontifex de novo electus duceret indistincte hereticis imponendas, papa hereticus est plectendus. Sed predecessores novi summi pontificis fuerunt eiusdem auctoritatis cuius est iste. Ergo, sicut papa hereticus subiaceret penis per suum successorem impositis, ita subiacet omnibus penis predecessorum suorum hereticis indistincte inflictis.

Capitulum 77

Discipulus: Ex quo modum ponendi predictum intelligo, discurramus per penas quibus papa hereticus est plectendus.

Magister: Ut ordinatius procedatur, due distinctiones secundum primam opinionem dicuntur esse notande. Quarum prima est quod penarum hereticis debitarum quedam taxantur in iure divino vel iure naturali, quedam taxantur et determinantur in iure humano. Secunda distinctio est quod heretici aliquas penas incurrunt ipso facto, aliquas non

---

12 divinum] et *added* Ly **13** noscitur] noscetur An **15** sive[2]] et Ly **18** ostenditur quod] *omitted* Ly | per] *omitted* An **20** Hoc] *omitted* Ly **21** canones] canonem Ly **24** duceret] diceret Ly **25** hereticis] hereticus An | Sed] We: *omitted* Bb Fi An Ly **27** sicut] si Ly **28** subiacet] subiaceret Ly **29** penis] ponis An **Capitulum 77,1**] *gap* Fi 75 Ly Vg **3** discurramus] discrecius An **5** Ut] *omitted* An **7** taxantur] et determinantur *added* Ly **8** iure[2]] *omitted* Ly | iure[2]…9 in] *omitted* An taxantur…9 determinantur] *omitted* Ly **9** Secunda] Etiam An **10** aliquas[1]] aliqua Fi | aliquas[2]…11 facto] *omitted* Bb Ly aliquas incurrunt ipso facto Vg (*thus omitting the* "non" , *whence* Vg[2] *cancelled the* Vg *text*)

incurrunt ipso facto, sed sunt eis per catholicos vel catholicum infligende.

Discipulus: Incipias ergo a penis hereticorum que taxantur in iure divino vel in iure naturali secundum primam opinionem.

Magister: Prima pena quam incurrit omnis hereticus, sive papa sive alius, est privatio omnis ecclesiastice prelationis, quia omnis hereticus, licet non sit privatus caractere qui confertur in ordinibus, est tamen omni ecclesiastica prelatione privatus.

Si enim secundum iura humana, in iure divino et naturali fundata, qui preest et illi quibus preest debent esse eiusdem professionis specialis, propter quod abbas monachorum debet esse monachus et canonicorum canonicus, ut ex sacris canonibus colligitur (Extra, *De electione et electi potestate* c. *Cum causam*, et c. *Officii tui*, et c. *Cum in magistrum*, et 16 q.7 c. *In nona actione*, et Extra, *De institutionibus* c. *In ecclesia*), multo magis, secundum ius divinum, qui preest in spiritualibus et illi quibus preest debent esse eiusdem professionis, saltem generalis. Hereticus autem et catholicus non sunt eiusdem professionis, etiam generalis. Heretici enim et catholici in nulla una professione conveniunt, sed discrepant et discordant. Ergo hereticus catholicis preesse non potest. Quod est aperte in lege veteri figuratum, cum Deuteronomio 22 dicitur: "*Non arabis in bove simul et asino. Non indueris vestimento quod ex lana linoque contextum est*". In quibus verbis innuitur quod in una eademque congregatione non debet esse dispar professio. Quare hereticus catholicis preesse non potest.

Discipulus: Per istam rationem probaretur quod catholicus hereticis preesse non posset, cuius tamen videtur

---

Capitulum 77,25 Extra…26 causam] X. 1. 6. 27 col. 150 **26** c^{2}…tui] X. 1. 6. 38 col.172 **27** c^{1}…magistrum] X. 1. 6. 49 col. 189 | 16…actione] C. 16 q. 7 c. 22 col. 1547 | Extra…28 ecclesia] X. 3. 7. 2 col. 1063 **35** Deuteronomio 22] Deuteronomy 22:10-11

---

11 incurrunt] incurrit An | eis] etiam *added* Ly | vel] per *added* Ly **14** naturali…16 hereticus] *omitted* An **16** Prima pena] Pena hereticorum Ly **20** ecclesiastica] ecclesiasticas We | privatus] prelatus An **22** illi] alii Ly **23** specialis] spiritualis Ly **24** canonicorum] *omitted* An **26** et^{1}…potestate] An: *omitted* Bb Fi We Ly | et^{2}…tui] *omitted* Ly tui] *omitted* Bb Fi An We **27** c^{2}…actione] *omitted* Ww **28** institutionibus] We: institutis Bb An Ly insti^{te} Fi **30** esse] *omitted* Bb **31** et] *omitted* Fi An | eiusdem] e^{9} An **34** est] etiam Ly **35** cum] est Ly | 22] ubi *added* Ly **36** simul] *omitted* Ly **41** posset] potest Ly

oppositum, cum iudei sint servi christianorum (Extra, *De iudeis*). Et similiter, per eandem rationem infideles fidelibus in temporalibus preesse non possent, nec umquam potuerunt, cum fideles et infideles diverse professionis existant.

Magister: Ad primam instantiam respondetur quod catholicus preesse non debet hereticis ad informandum et regendum in sua superstitione eosdem, licet possit eisdem preesse ad puniendum eosdem si contra Deum vel bonos mores deliquerint. Ergo, consimiliter, hereticus preesse non debet catholicis ipsos instruendo et regendo in observantia religionis christiane. Cum ergo prelatus fidelium in religionis observantia christiane et fide catholica docere debeat et regere christianos, nullo modo, secundum legem divinam et rationem in divina lege et propositionibus naturaliter notis simul fundatam, hereticus preesse poterit catholicis orthodoxis. Quare omnis hereticus etiam secundum legem divinam omni prelatione est privatus.

Ad secundam instantiam respondetur quod, licet fideles et infideles diverse professionis existerent, et ideo nec fidelis infidelium nec infidelis fidelium debet esse doctor et rector quoad illa que ad suam professionem spectare noscuntur. Tamen in temporalibus, que communia sunt christianis fidelibus et infidelibus et que nullam sibi professionem certam determinant, et infidelis fidelibus et fidelis infidelibus, quantum est ex lege divina, preesse valebit.

---

42 Extra…43 iudeis] Possibly based on a strained interpretation of X. 5. 6. 13 col. 1663: "...iudeos quod propria culpa submisit perpetue servituti..."

---

43 iudeis] 'et sarracenis et eorum servis' *omitted* Ww | Et] Etsi Bb An We | similiter] *omitted* Ly | eandem] eadem Bb An We **44** possent] posset An | umquam] nunquam Pz | potuerunt] poterunt Ly **45** existant] existat Bb **46** primam instantiam] Ly: p^m Bb primam Fi An primum istorum We **49** eosdem] eos Ly **50** deliquerint] delinquerint Fi deliquerent We **51** instruendo] informando We **52** religionis christiane] religiones christiani An **53** et[1]…catholica] fidem catholicam Ly **55** rationem] naturalem *added* Ly | divina] divino Bb An | et] in *added* Ly **56** catholicis] *omitted* We **57** Quare] Quia An Ly **58** prelatione] ecclesiastica *added* We **59** instantiam] instentiam An **60** fidelis] fideles Bb Fi **62** professionem] profectionem Pz **63** que] omnia *added* Ly christianis] *omitted* We **64** et infidelibus] *omitted* Bb | que] qui Pz **65** determinant] determinat An | infidelis] fidelis Pz **66** quantum] quod Ly | quantum est] eis Pz | valebit] volebit An

Et ita per utramque instantiam tuam, ut videtur, potest patenter inferri quod, quemadmodum legi divine repugnat quod fidelis sit doctor et rector infidelium quantum ad illa que ad professionem infidelium spectant (tunc enim in talibus communicaret eisdem), ita legi divine repugnat quod infidelis sit doctor et rector fidelium quantum ad illa que ad religionem pertinent christianam. Quare per legem divinam omnis hereticus omni prelatione ecclesiastica est privatus. Et est hec pena ad papam hereticum extendenda, tum quia maius periculum immineret fidei orthodoxe si hereticus esset verus papa quam si esset verus episcopus, tum quia si hereticus non potest esse in minori officio propter repugnantiam quam habet ad religionem christianam, multo magis non poterit fungi maiori officio, et ita non poterit esse verus papa.

Capitulum 78

Discipulus: De ista pena satis dixisti. Ideo dic aliam penam quam ex iure divino vel iure naturali papa hereticus et generaliter omnes heretici ipso facto incurrunt.

Magister: Una assertio est quod omnes incurrunt penam infamie. Dicitur enim esse sciendum quod, sicut notat glosa 3 q. 7 § *Porro*: "*Infamia alia iuris, alia facti. Infamia facti est quando quis aggravatur vel infamatur apud bonos et graves ... Infamia iuris est diminutio status alicuius*". Primam infamiam heretici, presertim occulti, non semper incurrunt, quia nonnulli heretici sepe apud bonos et graves minime diffamantur, apud quos tamen interdum catholici gravissime infamantur. Secundam autem infamiam papa hereticus et universaliter omnes heretici incurrunt. Ad cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod "*infamia iuris quandoque*

78,6 glosa] C. 3 q. 7 c. 2 s.v. infamia col. 990 **7** Infamia[2]…8 graves] the gloss continues with multiple references. **15** infamia…16 facto] *Ibid.*

---

67 ita] infra An | tuam] et aliam An **68** quod…divine] *With these words* scriptor 17[us] *briefly takes over in* We at fo. 112r line 1, *and continues the copywork until the end of* fo. 114r. **70** spectant] spectat Fi spectatur An **71** divine] dieni An **73** religionem] relionem Bb **74** prelatione ecclesiastica] ecclesiastico An **75** ad] *omitted* Bb **76** immineret] imminet Ly | hereticus] *omitted* Ly **80** officio et] *omitted* An | papa] s[s] (=satis?) An **78,1**] 76 Ly Vg **3** ex] *omitted* Ly **5** omnes] heretici *added* Ly **6** enim] tamen We | quod sicut] *omitted* Bb **7** §] omitted Fi An Ly | Infamia[1]…iuris] Alia est infamia iuris Ww **8** aggravatur vel] *omitted* Ww | graves] viros *added* Ly **9** iuris] *added* Ww **11** quia] quod An | sepe] non semper Ly | minime] *omitted* Ly **12** diffamantur] diffa[tur] Fi diffa'tr An **14** universaliter] generaliter Ly

irrogatur ipso facto", quandoque per sententiam. Et utroque modo incurrunt infamiam heretici universi, quia ex hoc ipso quod efficiuntur heretici committunt peccatum dignum infamia. Per sententiam etiam eis infamia irrogatur, dum per legem divinam de crimine maximo condempnantur, et illese dignitatis statu privantur.

Discipulus: Videtur secundum istos quod infamia iuris est duplex. Ideo ut intentionem eorum melius advertam, expone istos duos modos infamie iuris.

Magister: Ut clarius eorum habeas intellectum, scire debes quod de infamia per sententiam irrogata distinguunt, quia quedam est irrogata per sententiam latam a iure, quedam per sententiam latam ab homine. Primam infamiam incurrunt semper heretici. Secundam non incurrunt semper. Quam tamen nonnunquam veri catholici et ab omni crimine innocentes incurrunt, quia sepe catholici condempnantur ab homine, et heretici exaltantur et honorantur. Ex hiis dicunt quod cum fama sit illese dignitatis status moribus ac legibus comprobatus, infamia iuris est duplex, secundum quod status hominis dupliciter ledi potest.

Quia aut leditur per actum ipsius infamis, committendo videlicet actum infamie, quemadmodum de iniquis dicit Salomon Prov. 2^0: "*Quorum vie perverse sunt et infames gressus eorum*", et 14^0 c. dicit: "*Ambulans recto itinere et timens Deum despicitur ab eo qui infami graditur via*", patenter insinuans quod omnes gressus et vie pravorum sunt infames, quare omnes pravi et iniqui sunt infames. Et est hec infamia iuris, quamvis non semper habeat annexam infamiam facti, quia omnes actus malorum in quantum mali sive iure divino aut naturali vel humano dampnantur. Et hec infamia

38 Prov 20] Proverbs 2:15 **39** 140 c] Proverbs 14:2

20 condempnantur] condemp^{tr} An condempnatur Ly (Pz*) **23** duplex] x^{v} An | Ideo] We: Ita Bb Fi An Igitur Ly | intentionem] intemptionem We **25** intellectum] inte^{m} An **26** de] *omitted* Ly | distinguunt…27 quia] duplex est Ly **27** est] que est *added* Ly **29** heretici] et *added* Fi Secundam] infamiam *added* Ly | incurrunt] incurrit An **30** nonnunquam] non in quantum Ly | veri] vī An viri Ly **31** innocentes] non *added* Ly (Pz*) **32** hiis] enim *added* Ly **33** cum fama] infamia Ly | illese] lese Ly (Pz*) **34** comprobatus] approbatus An **35** hominis] communis An **36** ipsius infamis] infamie Ly **38** sunt] *omitted* Ww **39** 140] 19^0 Fi An 8^0 Ly **40** despicitur] respicitur Ly **42** quare…infames^2] *omitted* Ly (Vg*) **43** iuris] *omitted* An Ly habeat] habeant Ly (Pz*) **44** sive] sunt Fi An Ly **45** aut] iure *added* Ly

iuris potest vocari infamia irrogata per sententiam latam a iure.

Aliter leditur status hominis per superiorem suum ipsum de crimine condempnantem et de dignitate fame illese privantem, licet interdum nichil commiserit propter quod infamia ledi deberet. Et hec infamia potest vocari infamia iuris irrogata per sententiam latam ab homine.

Discipulus: Intelligo distinctionem eorum de duplici infamia iuris, per quam patenter adverto quod papa hereticus et omnes heretici infamia iuris primo modo dicta sunt infames, quia eorum pertinacie et protervie sunt infames, sicut et alii actus pravi malorum sunt infames secundum sententiam Salomonis. Sed ex hoc non sequitur quod sint infames infamia iuris secundo modo dicta. Et ideo, quomodo hoc probare nituntur, ostende.

Magister: Videris velle transire ad penas que irrogantur iure humano?

Discipulus: Quia aliquotiens eadem pena iure divino et naturali et humano infertur, ideo, undecunque infamia hereticis irrogetur, dic qualiter probatur quod omnes heretici sunt infames.

Magister: Hoc multis auctoritatibus et rationibus videtur posse probari. Dionysius enim papa, ut legitur 2 q. 7 c. *Alieni*, hoc videtur asserere manifeste. Ait enim: "*Infames omnes esse censemus qui suam aut christianam prevaricantur legem*". Omnes autem heretici legem christianam prevaricantur. Ergo omnes sunt infames.

His etiam concordat Stephanus papa qui, ut habetur 6 q. 1 c. *Infames*, ait: "*Infames esse eas personas dicimus, que pro aliqua culpa notantur infamia, id est omnes qui christiane legis normam abiciunt*". Omnes ergo heretici sunt infames.

Quod etiam rationibus videtur posse probari, quarum prima est hec. Omnes iniqui qui regnum Dei minime

---

68 2…69 Alieni] C. 2 q. 7 c. 23 col. 913 **73** 6…74 Infames[1]] C. 6 q. 1 c. 17 c. 1059

---

49 de[2]] Bb: *omitted* Fi An We Ly **50** privantem] privatione An **51** deberet] debeat Ly **52** latam…homine] We Vc Ba Frm: *omitted* Bb Fi An iudicis Ly Vg[2]m hominis Vd[2]b **56** quia eorum] *omitted* Fi pertinacie] vie Ly | protervie] pertinacie Ly **58** Salomonis] Salomon Bb Fi An **61** irrogantur] a *added* An Ly **63** et] *omitted* Ly **65** probatur] probetur Ly **69** Infames] esse *added* Ly **70** esse] *omitted* Ww | suam] fidem *added* Ww **73** 6…74 1] 9 q. 2 Ly **74** esse…personas] omnes etiam Ly **75** notantur] *or* vocantur (?) An **76** abiciunt] obeciunt An

possidebunt sunt infames, teste Fabiano papa qui, ut habetur 6 q. 1 c. *Illi*, ait: "*Illi qui illa peccata perpetrant de quibus Apostolus ait 'quoniam qui talia agunt regnum Dei non consequuntur', valde cavendi sunt, et ad emendationem, si voluntarie noluerint, compellendi sunt, quia infamie maculis sunt aspersi, et in barathrum dilabuntur*". Sed heretici sunt iniqui qui regnum Dei non consequuntur. Ergo heretici sunt infames.

Secunda ratio est hec. Minoris culpe est peccatum luxurie quam peccatum heresis. Sed incontinenter viventes sunt infames, quia non sunt bone fame, dicente Heli sacerdote ad filios suos qui dormiebant cum mulieribus que observabant ad hostium tabernaculi, ut legitur 1 Reg. 2: "*Quare facitis res huiuscemodi quas ego audio, res pessimas, ab omni populo? Nolite filii mei: non enim est bona fama quam ego audio*". Ergo multo magis heretici sunt infames.

Capitulum 79

Discipulus: Dic si papa hereticus et alii heretici alia pena plectuntur secundum ius divinum vel ius naturale vel etiam ius humanum.

Magister: Sunt nonnulli dicentes quod papa hereticus et generaliter omnes heretici hac pena plectuntur ipso iure quod sunt ab omni testimonio repellendi, nec eis in quocunque negotio est credendum.

Discipulus: Moliunturne hanc assertionem aliquibus rationibus vel auctoritatibus communire?

Magister: Hanc assertionem pluribus rationibus in scripturis fundatis auctenticis, et auctoritatibus multis,

---

81 6…Illi[1]] C. 6 q. 1 c. 4 c. 1053 **82** Apostolus ait] Galatians 5:21 **92** 1…2] 1 Kings 2:21--22 **79,2** Dic] Continuing the unified approach of 1 Dial. 6.78.61-66*.

---

80 teste] testes Bb **81** Illi[2]] Ille Bb | perpetrant] penetrant Fi **83** consequuntur] consequantur Bb conseqū Fi consequenter Pz | et] Ly Vg[2]: *omitted* Bb Fi An We **84** voluntarie] *omitted* Fi An Ly venire *added* Ww | compellendi] expellendi Bb Fi An | sunt] Ly: *omitted* Bb Fi An We | maculis] macula Ww **86** consequuntur] consequantur Bb We consequentur Ly **87** infames] infamas An **88** Minoris] Maioris Pz **91** filios] fideles Bb **92** tabernaculi] tabernacula Fi | 2] Et *added* Ly **93** res[1]] *omitted* Ly | huiuscemodi] huiusmodi Bb | ego] *omitted* Ly res[2]] *omitted* Ly (Pz*) **95** ego] *omitted* Ly **79,1**] 77 Ly *distinct but not numbered chapter* Vg **4** ius] *omitted* Ly **7** ab] aþ An **9** hanc] hunc An **10** auctoritatibus] aucteritatibus An | communire] munire Ly

probare nituntur. Est autem prima ratio talis. Nullus criminosus est ad testimonium admittendus, nec ei in quocunque negotio est credendum. Omnes heretici sunt criminosi. Ergo nullus hereticus est ad testimonium admittendus, sed est ab omni testimonio repellendus, et ei in nullo negotio est credendum.

Discipulus: Sola maior istius rationis probatione indigere videtur. Quam sepe in scripturis legi auctenticis, nec tamen unde habeat firmitatem inveni, utrum scilicet ex iure divino vel naturali aut solummodo ex constitutione humana. Quod tamen scire a multis temporibus affectavi. Et ideo circa istam maiorem primo eam auctoritatibus munire nitaris, secundo an ex sola constitutione humana dependeat, vel ex iure divino aut naturali capiat fulcimentum, velis disserere. Sic enim fortassis ad veritatem perveniam.

Magister: Fateor quod, quia multos novi scelestos igne vel perpetuo carcere notorie dignos, qui de personis innocentibus gravia confinxerunt et mendaciter imposuerunt ex odio vel rancore, istam materiam libenter secundum hominum opiniones discutiam. Et quid ego sentiam toti mundo alias explicabo. De hac enim materia librum intendo facere specialem.

Discipulus: Et ego huiusmodi criminatores et detractores agnovi, de quibus in tertia parte huius operis, scilicet tractatu de gestis circa fidem altercantium orthodoxam, in speciali plures questiones tibi proponam. Quia impositores et relatores falsorum criminum in tantum odio habeo quod michi videtur eos esse dignos pena maiori

---

29 Magister…43 procede] This interesting passage promises a specific treatise “De impositione falsorum criminum”. If actually written this was archived and subsequently (after 1348) lost or confiscated. Cf. also the proposed 3 Dial. 3. 8 (=De gestis et doctrina fratris Willelmi Ockham) in the light of the IPP prologue (OP IV, pp. 279-81)

---

13 probare nituntur] probant Pz **14** ei] oportet Bb **15** Omnes] autem *added* Ly **20** Quam] Nam Ly **22** solummodo] so^{m} iuris An | humana] habeatur *added* Ly **24** maiorem] materiam An **25** dependeat] dependat Pz **26** velis] l’ (*sic*) An **27** fortassis] fortasset Fi An **29** scelestos] scelestes Bb We **30** dignos] dignes Bb Fi An **31** confinxerunt] confixerunt Pz | mendaciter] mandaciter Fi **32** vel] et We | rancore] rōē Fi **38** scilicet] de *added* Bb Fi An | gestis] grestis An **39** tibi] *omitted* Pz **40** impositores] impositionis An | falsorum] fi^{dorum} (*sic*) An **41** esse] *omitted* We

quam illi qui essent impositis criminibus irretiti. Nunc vero circa maiorem prescriptam, sicut dixi, procede.

Magister: Quod omnes criminosi sint a testimonio repellendi multis auctoritatibus videtur posse probari. Ait enim Damasus papa, ut habetur 2 q. 7 c. *Testes*: "*Testes absque ulla infamia aut suspicione, vel manifesta macula, et vere fidei plenitudine instructi esse debent*".

Item, Celestinus papa 3us, ut legitur Extra, *De exceptionibus* c. 1, ait: "*Cum, sicut canonica instituta declarant, testes absque ulla infamia, vel suspicione vel manifesta macula in ferendo testimonium requirantur*".

Item, Pontianus papa, ut habetur 3 q. 5 c. *Suspectos*, ait: "*Suspectos aut inimicos aut facile litigantes, et eos qui non sunt bone conversationis aut quorum vita est accusabilis, et qui rectam non tenent et docent fidem, accusatores esse et testes et antecessores nostri apostoli prohibuerunt, et nos eorum auctoritate submovemus, atque futuris temporibus excludimus*."

Ex quibus patet aperte quod criminosi sunt a testimonio repellendi.

Discipulus: Scio quod sepe invenitur in iure quod criminosi sunt a testimonio repellendi, et quod etiam sunt ab accusatione penitus submovendi. Ad quod tamen probandum aliquas auctoritates adducas, et alia signa ubi debeant reperiri.

Magister: Quod criminosi sint ab accusatione penitus repellendi testatur Iulius papa qui, ut legitur 3 q. 5 c. *Similiter*, ait: "*Similiter in iam prefixa synodo est decretum ne suspecti aut infames aut criminosi aut gratiosi vel calumpniatores vel affines aut scelerati aut facile litigantes*

---

47 2…Testes[1]] C. 2 q. 7 c. 39 col. 925 **50** Extra…51 1] X. 2. 25. 1 (*Denique*) col. 834 **54** 3…Suspectos] C. 3 q. 5 c. 4 col. 967 **68** 3…69 Similiter[1]] C. 3 q. 5 c. 10 col. 969

---

43 maiorem] maiore An **45** sint] sunt Ly **47** Damasus] Damascenus Fi **48** vel] Ly: et Bb Fi An We | et…49 vere] cum vera Ly **49** fidei] Ly: *omitted* Bb Fi An We | debent] debet An **50** papa] *omitted* We **51** sicut] sint Fi An **54** Pontianus] Pentianus An | Suspectos] Supectos Ly (Pz*) **56** sunt] *omitted* Bb **57** et[1]] aut Ly **59** submovemus] submonemus Bb Ly | atque…62 repellendi] *omitted* Bb **60** excludimus] prohibemus Ly **61** quibus] verbis *added* Ly **65** accusatione] accusationibus An Ly **66** aliquas] alias Ly | alia] alias We Ly **67** criminosi] si *added* Bb | sint] sunt Ly **68** Iulius] Iulianus Ly **69** in] *omitted* An im Pz | iam] *omitted* Ww | ne] nec An

suscipiantur accusatores, sed tales qui omni careant suspicione."

Item, Eusebius papa, ut habetur eisdem causa et questione c. *Constituimus*, ait: "*Constituimus iterum, firmantes cana patrum statuta, cum omnibus qui nobiscum sunt episcopis, sicut dudum decretum reperimus, ut homicide, malefici, fures, sacrilegi, raptores, adulteri, incesti, venefici, suspecti, criminosi, domestici, periuri, et qui raptum fecerunt, vel falsum testimonium dixerunt, seu qui ad sortilegos divinosque concurrerunt, similesque eorum, nullatenus ad accusationem vel ad testimonium sint admittendi, quia infames sunt et iuste repellendi, quia funesta est vox eorum.*" Ex quibus patet expresse quod criminosi tam ab accusatione quam a testimonio sunt penitus repellendi.

Quod etiam asseritur manifeste 3 q. 4 c. *Nulli*, et c. *Si quis*, et c. *Consanguineorum*, et 3 q. 5 c. *Canonica*, et 6 q. 1 c. *Omnes*, et c. *Quiescite*, et Extra, *De sponsalibus et matrimoniis* c. *Cum in tua*, et 2 q. 1 c. *Prohibentur*, et Extra, *De accusationibus* c. *Cum oporteat*, in textu et glosa, et Extra *De testibus* c. *Veniens*.

Quod etiam criminosi non sint in testimonium admittendi tali ratione probatur. Minus sunt admittendi criminosi convicti quam quibus crimina opponuntur. Sed illi quibus crimina opponuntur, sive in modum exceptionis sive

---

75 c Constituimus] C. 3 q. 5 c. 9 col. 969 **86** 3…Nulli] C. 3 q. 4 c. 11 col. 963 | c^2…87 quis] C. 3 q. 4 c. 3 col. 961 **87** c Consanguineorum] C. 3 q. 4 c. 4 col. 961 | 3…Canonica] C. 3 q. 5 c. 6 col. 967 | 6…88 Omnes] C. 6 q. 1 c. 2 col. 1051 *or* C. 6 q. 1 c. 4 col. 1053 **88** c Quiescite] C. 6 q. 1 c. 12 col. 1057 | Extra…89 tua] X. 4. 1. 27 col. 1440 **89** 2… Prohibentur] C. 2 q. 1 c. 14 col. 821 | Extra…90 oporteat] X. 5. 1. 19 col. 1588 **90** glosa] *Ibid.*, s.v. ad denuntiandum | Extra…91 Veniens] X. 2. 20. 10 col. 709

---

72 suscipiantur] suspicantur Bb Fi An | omni] Ly: omnino Bb Fi An We | careant] carent Ly vitio aut *added* Ww **74** eisdem] easdem (?) We eadem Ly **75** iterum…76 statuta] *omitted* Ww **76** omnibus qui] *omitted* An **77** sicut…reperimus] *omitted* Ww **78** malefici] et *added* Bb Fi An Ly | incesti] incestuosi Ww **79** domestici] demestici Bb **80** vel] qui *added* Ww | qui] que Fi **81** concurrerunt] concurrunt Ww **82** accusationem] accusandum Ww | sint] sunt Bb Ly st' Fi An We **83** est] in talibus *added* Ww **87** Consanguineorum] Consangwieorum (*sic*) Bb Sanguinei Ly | 3] Ly: *omitted* Bb Fi An We | 5] 4 Ly **88** De…89 matrimoniis] De sponsatione impuberum Bb Fi An De desponsatione impuberum We Ly **89** 2] We: 22 Bb Fi An Ly | 1] *omitted* Fi **92** sint] sit An sunt Ly **93** tali] *omitted* Ly **94** criminosi] crimine Ly

in modum accusationis, non sunt ad testimonium admittendi (Extra, *De testibus* c. *Super eo* et c. *Testimonium* et c. ultimo et Extra, *De exceptionibus* c. *Denique*). Ergo multo magis notorie criminosi et convicti vel confessi de crimine non sunt in testimonium admittendi.

Discipulus: Iste allegationes pro hac assertione sufficiant. Ideo ad secundum te converte, et unde accipitur quod criminosis in nullo negotio fides debeat adhiberi secundum literatorum sententias manifesta.

Magister: Circa hoc contingit diversimode opinari. Est enim una opinio quod non est ex constitutione humana sed ex recta ratione et iure divino quod nulli criminoso est credendum, quia de nullo criminoso est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri vel etiam peierare. Illi autem in preiudicium alterius nullatenus est credendum de quo non est presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri. Ergo nulli criminoso in quocunque negotio, precipue in alterius preiudicium, est credendum.

Discipulus: Ista opinio duo probare deberet. Quorum primum est quod de nullo criminoso est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri vel etiam peierare. Secundum est quod illi non est credendum de quo non est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri.

Magister: Primum declaratur sic. Ille de quo constat quod caret aliqua vera virtute non est presumendum quod careat vitio contrario, saltem secundum preparationem cordis, licet constare possit quod careat contrario vitio quantum ad opus exterius. Multi enim sunt de quibus constat quod non

---

97 Extra…eo] X. 2. 20. 22 col. 716 | c Testimonium] X. 2. 20. 54 col. 755 | c ultimo] X. 2. 20. 56 (*Non debet*) col. 757 **98** Extra…Denique] X. 2. 25. 1 col. 834

---

96 ad] in Ly **97** eo] eos Ly **98** exceptionibus] exceptione Ly **99** notorie] notoria An | convicti] victi Ly **101** hac] *omitted* Ly **102** Ideo] *omitted* An **103** criminosis] criminoso Ly **104** literatorum] beatorum An Ly | manifesta] mani^{t} An **106** est] ex Ly *omitted* Pz **107** quod] *omitted* Ly | nulli] ull'i An | criminoso] criminosi Fi **110** peierare] periurare Ly | nullatenus] *gap* An **112** quod] *omitted* Pz mentiri] vel etiam *added* An **113** preiudicium…114 deberet] *omitted* An **114** deberet] debet Ly **116** presumendum] credendum Ly | etiam] *omitted* Ly **117** peierare] peirare Bb periurare Ly **118** est] credendum de quo non est *added dittography* An | sit verax] verax est Ly **121** caret] careat Ly | caret…quod^{2}] *omitted* An **122** contrario] We: *omitted* Bb Fi An opposito Ly quocunque Frm

sunt vere iusti, quia constat quod exercent opera iusta ex timore vel cupiditate. De quibus tamen per consequens constat quod non sunt iniusti quantum ad opus exterius, quia nullum faciunt opus iniustum. Sed non constat quod non sint iniusti secundum preparationem cordis. Criminosus autem caret illa veritate seu veracitate que est vera virtus. Ergo de criminoso est nullatenus presumendum quod non sit falsus et mendax et quod nolit mentiri.

Discipulus: Ista ratio videtur michi mirabilis. Sequitur enim ex ipsa quod nunquam de aliquo pagano vel infideli fuerit presumendum quod non fuerit falsus neque mendax et quod noluerit peierare, quia de quolibet pagano et infideli constat quod non habuerit veram virtutem que est veritas seu veracitas, quia nulla est vera virtus sine sana fide, sicut nec iustitia est sine sana fide, teste Augustino qui, ut habetur 24 q. 1 c. *Ubi*, ait: "*Ubi sana fides non est non potest esse iustitia.*" Ergo consimiliter ubi sana fides non est veritas seu veracitas esse non potest. Constat autem quod pagani veram fidem minime habuerunt, ergo de nullo eorum presumendum fuit quod non esset falsus neque mendax. Quare nullus eorum fuit unquam ad testimonium admittendus, quod constat esse falsum.

Magister: Ad istam instantiam respondetur distinguendo de vera virtute. Ad cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod bonum actum exteriorem contingit tripliciter exercere. Sicut dicere veritatem, recte iudicare, pascere pauperem, et actus bonos alios exercere contingit vel propter Deum, vel quia dictantur a ratione recta, vel quia neque

---

139 24…140 Ubi[1]] C. 24 q. 1 c. 29 coll. 1849 **148** distinguendo… virtute] Ockham, *Quaestio de connexione virtutum*, OTh VIII, 335-336

---

126 tamen] et *added* An **127** quantum] quo Ly **128** opus] *omitted* Ly sint] sunt Ly **130** veritate] virtute We Ly | seu veracitate] scilicet veritate Ly **131** sit] fuit *added* An **133** Sequitur…134 enim] Nam sequitur Ly **135** fuerit[1]…136 infideli] We Vc Ba: *omitted* Bb Fi An Ly Vg presumendum fuit quod non fuerit falsus et mendax Fr (*apparent self-correction on the basis of the sentences which follow*) **137** constat] eo Fr | quod…habuerit] Bb Fi An We Pz: quod non vult An quod habuerit Ly (Pz* Vg*) quod vere habuerit Vd **138** vera] *omitted* Ly sicut] ideo sicut Ly **139** est] *omitted* Bb | qui] *omitted* Ly | 24] 3 Ly **140** non est] *omitted* Fi | est] ibi *added* Ly | esse] sana *added* Ly **141** veracitas] v'tas An **143** eorum] illorum Ly **144** quod…145 unquam] quod unquam esset Ly Vg **145** quod] quia Fi **147** respondetur] rn^{orum} (*sic*) An **148** vera] una An **149** contingit…150 exercere] *omitted* Ly **151** contingit] tripliciter *added* Ly Vg[2] **152** dictantur] dictatur Ly ditatur Pz

propter hoc quod Deo placent neque quia dictantur a ratione recta, sed propter aliquod bonum utile aut delectabile consequendum vel propter aliquod malum aut periculum evitandum.

Actibus bonis primo modo elicitis correspondent virtutes perfecte. Qui enim ex habitu veritatem loquitur propter Deum habet veritatem seu veracitatem que est virtus perfecta, quam habent soli fideles, quia illi soli propter Deum verum ex caritate veritatem loquuntur. Et ista virtus nullum vitium secum compatitur, quia habens talem virtutem secundum preparationem cordis habet omnes virtutes et actus earum et omni vitio caret, quemadmodum habens caritatem secundum preparationem cordis habet omnes virtutes et omni vitio caret.

Actibus bonis secundo modo elicitis correspondent virtutes vere sed imperfecte respectu primarum virtutum. Qui enim ex habitu loquitur veritatem propter hoc quod ratio recta dictat veritatem esse dicendam, licet de Deo non cogitet, habet veritatem seu veracitatem que est vera virtus, sed imperfecta. Que ideo est vera virtus quia habens taliter veritatem secundum preparationem cordis habet omnes virtutes morales et omni vitio caret. Et ideo, quia talis veritas omne vitium excludit, potest vera virtus vocari, sed est imperfecta sicut actus in tali dicente est imperfectus. Velle enim dicere veritatem propter Deum est multo perfectior actus quam tantummodo velle dicere quia recta ratio dictat veritatem esse dicendam, quemadmodum Deus est perfectior quam ratio recta. Et ideo ista veracitas est imperfectior alia. Virtutes autem isto modo dicte fuerunt, secundum aliquos, in philosophis multis et paganis quampluribus, quia plures eorum ideo fecerunt actus bonos ex genere quia secundum rationem rectam vivere voluerunt.

---

162 quia…163 cordis] Ockham, *ibid.*, 347-348. Cf. also Ockham, *Quaestiones in librum tertium Sententiarum*, III, q. 12, OTh VII, 426

---

153 placent] placet Ly | quia] *omitted* Bb | dictantur] dictatur Ly ditatur Pz **155** aut] ac Ly **157** elicitis] licitis Fi **158** Qui] Quis Bb Fi An **160** quam] quem Ly (Pz*) **161** ista] ita Bb Fi An Pz **169** loquitur] dicit Ly *omitted* Pz **171** sed…172 quia] *omitted* Ly (Vg*) **172** imperfecta] imperfectam An Ly **173** veritatem] *omitted* Pz **174** quia] *omitted* Ly **175** excludit] et *added* Ly **176** dicente] veritatem *added* We **178** actus] actio Ly | dicere] veritatem *added* We **179** est] *omitted* An **180** veracitas] veritas Ly **181** aliquos] alios Ly **183** ex] et An | quia] quod Fi An **184** vivere] vive^{re} viv'e viv'e (*sic*) An

Actibus autem bonis exterioribus tertio modo elicitis non correspondent vere virtutes neque perfecte neque imperfecte, quia nec virtutes generantur ex eis, nec ipsi ex virtutibus generantur. Qui enim loquitur veritatem vel ut honoretur vel ut ditetur, vel ut infamiam aut aliquod malum evitet (quemadmodum ambitiosi, hypocrite, avari, et alii multis criminibus involuti veritatem dicunt et actus bonos alios operantur), non habent veritatem que est virtus vera neque perfecta neque imperfecta. Tales enim non sunt virtuosi sed sunt ambitiosi, timidi, vel avari. Omnia namque opera sua faciunt vel ut videantur ab hominibus et honorentur, laudentur, et exaltentur ab eis, vel ut acquirant pecunias, aut ut infamiam et confusionem temporalem evadant.

Discipulus: Antequam ista ad propositum applicentur, ad unam interrogationem meam respondeas: an scilicet sic dicentes teneant virtutes perfectas et imperfectas esse distinctas specie vel solo numero propter maiorem et minorem gradum eiusdem perfectionis secundum speciem.

Magister: Circa istam interrogationem sunt opiniones contrarie, quibusdam asserentibus quod non distinguuntur specie, aliis opinantibus quod specie distinguuntur, quemadmodum actus voluntatis quo elicitur vel imperatur bonus actus exterior propter Deum distinguitur specie ab actu voluntatis quo elicitur vel imperatur actus bonus exterior quia a recta ratione dictatur. Illi enim ponunt omnes veras virtutes esse in voluntate, et quod quibuslibet distinctis actibus bonis voluntatis distincti habitus correspondent.

---

209 Illi…ponunt] Ockham, *Quaestio de connexione virtutum*, 323-326

---

185 elicitis] elicis We **187** eis] ipsis Fi An **189** ut[1]] We: *omitted* Bb Fi An Ly | ditetur] dictetur Bb An | ut[2]] Ly Vg: *omitted* Bb Fi An We **190** evitet] non ideo verax et virtuosus est *added* Ly Vg[2] quemadmodum] Fi: quem Bb An Ly quomodo We quoniam Pz **192** alios] aliquos Ly | non] autem *added* Ly **194** sunt] *omitted* Ly ambitiosi] vel *added* Fi | timidi] tumidi Pz **195** videantur] vidantur An | honorentur] honorificentur We **196** acquirant] acquirent Fi An pecunias] pecuniam Ly **197** temporalem] temporale An | evadant] evadent Fi **199** unam…meam] istam instantiam Ly **203** istam] i[ta] An interrogationem…opiniones] Bb Fi An We Vg: opinionem habentur assertiones Ly opinionem sunt interrogationes Pz **207** propter…208 exterior] **We** Vc Ba: *omitted* Bb Fi An Ly Vg propter Deum Frm propter Deum distinguitur specie ab actu voluntatis quo elicitur Ox (=*scripted the beginning of the* We *text then cancelled it and omitted the rest through* "exterior") **209** dictatur] dicatur Bb

Discipulus: Opiniones predictas intelligo. Quarum discussionem curiosis reputo relinquendam, quia parum utilitatis habent. In hoc autem opere utilia tantum reputo pertractanda. Ideo dic quomodo per illa que predicta sunt de virtute perfecta et imperfecta ad factam instantiam respondetur.

Magister: Respondetur quod non solum qui habet virtutem perfectam que sine fide et caritate minime reperitur, sed etiam qui habet quamcunque virtutem veram moralem, licet imperfectam respectu virtutis que est in fidem et caritatem habentibus, habet secundum preparationem cordis omnes virtutes morales et omni morali vitio caret. Et ideo talis virtuosus secundum preparationem cordis est verax nec est falsus neque mendax. Tales autem virtutes morales, ut quidam putant, in multis fuere paganis. Multi enim eorum secundum rationem rectam vivere nitebantur, et vixerunt. Quare veraces fuerunt, et ideo in testimonium admittendi fuerunt. Quia igitur quilibet etiam paganus presumendus est virtuosus virtute morali imperfecta (nisi constet contrarium), pagani qui non fuerunt aliquo morali crimine involuti ad testimonium admittendi fuerunt.

Cum autem dicit Augustinus "*ubi sana fides non est, non potest esse iustitia*", ipse loquitur de iustitia perfecta cui correspondent actus iusti ex caritate Dei eliciti. Talis enim iustitia in paganis et in quibuscunque carentibus sana fide non fuit. Alia tamen iustitia, que vocatur iustitia politica vel civilis, fuit in pluribus. Multi enim eorum multa fecerunt non propter aliquod lucrum vel commodum vel honorem, vel propter aliquod exterius malum vel periculum evitandum, sed quia rectam rationem sequi volebant.

---

212 Quarum…215 pertractanda] PP*. In effect this "backburns" the query of 1 Dial. 79.198-202*. The curious contrast between lines 198ss.* and lines 212ss.* suggests that some material included in an earlier draft may have been cancelled in the version prepared for publication. Cf. 1 Dial. 5.5 (OP V, p. 225. 23) for a similar attitude concerning technical logical issues.

---

213 discussionem] distinctionem Pz | relinquendam] relinquendum Fi An **214** reputo] reputi An **215** predicta] dicta Ly **216** virtute] voluntate Fi An | factam] perfectam Bb **220** quamcunque] quantumcunque Bb **221** fidem] fide Bb **223** et] etiam Bb **226** eorum] *omitted* Pz **227** et] *omitted* An **233** Cum] Quando Fi Ly **236** sana] sane An **237** Alia] *omitted* Ly | politica] politicarum An **238** multa] iusta Fi An opera iusta We

Discipulus: Licet prescripta apparentia et subtilia videantur, contra ipsa tamen alique michi obiectiones occurrunt. Quarum prima est quod secundum assertiones sanctorum patrum pagani non sunt ad testimonium admittendi (2 q. 7 c. *Pagani*).

Secunda est quia omnes pagani sunt et fuerunt criminosi, quia infidelitas species criminis esse dinoscitur. Et tamen secundum predicta aliqui pagani fuerunt in testimonium admittendi. Ergo criminosus est ad testimonium admittendus.

Tertia est quia, si ideo pagani aliqui fuerunt reputandi veraces et non falsi neque mendaces quia secundum rationem rectam vivere nitebantur, et constat quod multi criminosi secundum rectam rationem vivere moliuntur (qui enim ex sola ignorantia peccant secundum rationem vivere conari videntur, multi autem criminosi ex sola ignorantia peccant), ergo multi criminosi, omnes scilicet ex sola ignorantia delinquentes, sunt in testimonium admittendi.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod pagani quos a testimonio decreta sanctorum patrum excludunt fuerunt ex malitia christianis infesti, et ideo tanquam inimici et suspecti non fuerunt contra christianos in testimonium admittendi coram iudice christiano.

Ad secundum dicitur quod nonnulli fuerunt pagani qui nequaquam criminosi fuerunt. Nam et Job paganus fuit, et multi alii boni qui ad legem Mosaicam nequaquam astricti fuerunt. Et ideo eis adhibenda fides fuit. Si etiam aliqui essent in puris naturalibus constituti secundum rationem vivere satagentes, non essent criminosi censendi, et ideo esset credendum eisdem, quia virtutes morales haberent imperfectas. Illi autem pagani qui crimine infidelitatis irretiti fuerunt, de stricto iure non fuerunt in testimonium a fidelibus admittendi, sed tamen infideles, qui infidelitatem crimen minime putaverunt eos recipere debuerunt.

---

246 2…Pagani] C. 2 q. 7 c. 25 col. 913

---

244 est] l[d] An hec *added* Ly **246** 2] "et" *sign* An **247** Secunda] ratio *added* Ly **250** ad] a'd An **252** Tertia] ratio *added* Ly | quia] quod We Ly | fuerunt] fuerant An **256** peccant] peccat An **257** peccant…258 ignorantia] *omitted* An **258** omnes] *omitted* An | sola] We: *omitted* Bb Fi An Ly | ignorantia] ignorantiam Bb **260** primum istorum] primam istarum Ly **263** et] *omitted* Ly **265** secundum] secundam Ly **267** Mosaicam] Moysaycam An **268** fides] fide Bb **269** essent] esset Bb **272** imperfectas] imperfecte Ly **274** crimen] dm¬ An esse *added* Ly

Discipulus: Nunquid secundum istam opinionem aliqui philosophi vel imperatores aut alii pagani qui idola coluerunt habuerunt aliquam virtutem licet imperfectam?

Magister: Respondetur quod nullus idolatra, sive paganus sive alius, dum erat idolatra, habuit veram virtutem etiam imperfectam. Nam omnes tales criminosi fuerunt, et nullum vitium dampnabile stat cum quacunque vera virtute, quia, sicut dictum est, quicunque habet unam veram virtutem habet secundum preparationem cordis omnem aliam virtutem, et ideo omni vitio caret.

Discipulus: Contra hoc est obiectio tertia quam feci. Ideo indica quomodo respondetur ad ipsam.

Magister: Ad illam dicitur quod nullus criminosus vivere secundum rationem conatur. Cum vero dicis quod qui ex sola ignorantia peccant secundum rationem vivere conari videntur, respondetur quod quedam ignorantia excusat ut actum qui communiter est peccatum reddat ab omni peccato immunem, vel saltem faciat esse veniale peccatum. Et qui ex tali ignorantia peccat vel facit actum qui communiter est peccatum non est criminosus. Alia est ignorantia que non excusat, vel saltem non excusat a peccato mortali, et ex tali ignorantia multi criminosi peccant. Sed nullus peccans ex ignorantia tali nititur vivere secundum rationem. Si enim secundum rationem vivere conaretur, quomodo esset vivendum inquireret diligenter. Si autem inquireret, inveniret. Quod si invenire non posset, ipsum ignorantia invincibilis excusaret.

Et propter hoc philosophi et alii idolatrantes non fuerunt a crimine excusati. Quia aut sciverunt idola non esse colenda (quemadmodum plures philosophi docuerunt in scholis nichil divinitatis esse in idolis, et quod eis non esset honor divinus aliqualiter exhibendus, et tamen simul cum aliis idola coluerunt, et de illis constat quod criminosi fuerunt et

---

277 aut] et Ly **280** habuit] habuerint An **282** quacunque] *omitted* Ly **285** ideo] ide *or* inde An **286** feci] et *added* Ly **288** illam] ipsam Ly nullus criminosus] nulli criminoso Ly **289** conatur] donatur An Ly dicis] dicitur Ly **290** peccant] peccat An Ly | conari] conori An **291** videntur] videtur Ly **292** actum] actam An | ab] ad An **293** esse] *omitted* Ly **294** actum] actam An **298** nititur] utitur An **300** inquireret[2]] inquiret An | inveniret] *omitted* Bb **301** Quod] *omitted* Ly | ignorantia] ig[ea] An | invincibilis…302 excusaret] In We scriptor 11[us] *begins his copywork with these words* (at fo. 115r line 1) **303** propter hoc] propterea Ly | idolatrantes…304 sciverunt] *omitted* An **305** philosophi] philosophiam An **306** in] *omitted* Bb Fi An **307** simul cum] *omitted* An cum Ly

secundum rationem vivere nullatenus conabantur), aut huiusmodi idolatrantes ignoraverunt huiusmodi idola non esse colenda, et constat quod ignorantia invincibili minime laborabant, quia per rationem naturalem poterant invenire quod nichil divinitatis erat in idolis manufactis et quod eis honor divinus non debuit exhiberi. Ergo laborabant ignorantia affectata aut crassa et supina. Talis autem ignorantia non excusat, imo talis ignorantia est dampnabilis. Ergo criminosi fuerunt, et ideo secundum rationem vivere nullatenus nitebantur. Quare nullam veram virtutem, etiam imperfectam, que potest esse sine fide et caritate, penitus habuerunt. Et ideo de stricto iure in nullo negotio debuere fideles et virtuosi eis indubitatam credulitatem aliqualiter exhibere.

Discipulus: Ista ultima dicta prioribus repugnare videntur. Nam dictum est prius quod multi philosophi et alii habuerunt veras virtutes, licet imperfectas. Nunc autem asseritur quod nullus idolatra habuit veram virtutem. Constat autem quod omnes philosophi fuerunt idolatre. Ergo secundum ultimo dicta nullam habuerunt veram virtutem, et ita ultima prioribus contradicunt.

Magister: Respondetur quod non constat omnes philosophos fuisse idolatras. Imo probabile est quod aliqui non fuerunt idolatre. Quicunque enim secundum rationem vivere nitebantur omnem idolatriam evitaverunt. Si ergo aliqui philosophi vel alii secundum rationem vivere conabantur, idolatre non fuerunt.

Discipulus: Istam rationem, per quam probatur quod de nullo criminoso est firmiter presumendum quod sit verax, intelligo. Que in hoc michi fundari videtur quod omnis criminosus secundum preparationem cordis omni crimine irretitur, quemadmodum habens caritatem vel quamcunque veram virtutem secundum preparationem cordis habet

---

311 colenda] colunda An | ignorantia] i^{goa} An **313** nichil] nc (*sic*) An erat] esset We | quod^{2}] qui An **315** aut] *omitted* Bb et Ly | Talis…316 ignorantia] *omitted* An **316** Ergo] Et ideo Ly **318** nitebantur] videbantur Fi An nitabantur We **320** de stricto] de scripto We districto Ly (Pz*) | debuere] debuerunt Ly **321** indubitatam] indubitam Fi An indubitatem Pz | exhibere] adhibere We Ly **322** Ista] Ita Bb **323** Nam…est] Dictum est enim Ly | et alii] *omitted* Ly **325** habuit] habuerit An **328** ita] sic Ly **330** fuisse] fuse An | Imo] Ideo Ly **331** idolatre] idolatras Ly **332** nitebantur] nitebatur We | omnem] *omitted* Ly | evitaverunt] Ly Vg: evitavit Bb An We evita^{t} Fi **334** fuerunt] Capitulum 78 *added* Ly *simple text continuation with no chapter indicator or number* Pz Vg **337** intelligo] intellectio We **339** quemadmodum] quemamodum We

omnem actum virtutis sibi possibilem. Quod tamen mirabile michi apparet, quod nullus intelligens hoc debeat opinari, cum quedam vitia sint omnino contraria. Qui autem habet unum contrariorum non habet etiam secundum preparationem cordis reliquum contrariorum.

Rursum, quedam sunt vitia penitus disparata. Qui autem habet unum disparatorum non propter hoc reliquum habere dinoscitur, etiam secundum preparationem cordis. Ergo non omnis criminosus habet secundum preparationem cordis omnia vitia.

Item, sepe videmus aliquos uno crimine irretitos qui alia crimina in se et in aliis detestantur in tantum quod ante se morti exponerent quam crimina talia committerent quoquo modo. Ergo non sunt etiam secundum preparationem cordis omni crimine irretiti. Ista sunt per que patenter ostenditur, ut videtur, quod non omnis criminosus secundum preparationem cordis omni crimine irretitur. Que, quamvis evidentia et insolubilia michi appareant, peto tamen ut gratia exercitii quomodo ad ipsa respondetur enarres.

Magister: Responsiones ad ista melius intelliges si tibi fuerit declaratum quid est secundum opinionem contrariam secundum preparationem cordis aliquo vitio irretiri.

Discipulus: Rogo quod hoc declares.

Magister: Dicunt quod irretiri aliquo vitio secundum preparationem cordis non est aliud quam habere aliquam dispositionem vel principium inclinans naturaliter ad vitium, et per nullam veram virtutem a tali vitio refrenari. Sicut habere actus virtutis secundum preparationem cordis non est aliud quam habere dispositionem vel principium inclinans ad actus virtutum. Propter quod qui habet caritatem habet secundum preparationem cordis omnes actus virtutum sibi possibiles, in tantum quod qui habet caritatem exit in omnem actum virtutis quando tenetur. Quod si dimittit quemcunque actum virtutis, quando tenetur, caritatem amittit. Sic homo

---

341 possibilem] possibile Bb | Quod tamen] Hoc autem tam Ly tamen] autem An **342** intelligens] intellectus Ly **346** Rursum] Preterea Ly **348** dinoscitur] dignoscitur We **351** qui] quedam We **354** cordis] *omitted* An **355** irretiti] irrititi We **356** non] *omitted* We **358** insolubilia] indissolubilia We | appareant] apparent Pz | tamen] *omitted* Fi An **359** respondetur] We: respondeas Bb Fi responderis An respondeatur Ly | enarres] enarra Bb Fi An **363** hoc] *omitted* Ly **366** inclinans naturaliter] inclia natl'i^{r} An **368** virtutis] virtutem Bb virtutum We Ly | cordis] *omitted* An **372** exit] exsiit We **373** virtutis] virtutum An | dimittit] dimitteret Ly **374** amittit] et *added* We

iracundus habet secundum preparationem cordis actus omnium vitiorum, que dicuntur esse filie ire, quia habet dispositionem inclinantem ad actus omnium vitiorum illorum, licet sepe per aliquam passionem predominantem ire ne in actus vitiorum illorum prorumpat pro tempore retrahatur.

Discipulus: Intelligo quid isti vocant 'secundum preparationem cordis aliquo vitio irretiri'. Ideo quomodo ad predictas instantias respondetur expone.

Magister: Ad predictas instantias refellendas dicunt isti esse notandum quod, quemadmodum in speculabilibus sunt quedam principia universalia ex quibus conclusiones plurime demonstrantur (propter quod dicitur quod principia sunt minima in quantitate et maxima in virtute), quia ex uno principio cum aliis propositionibus assumptis immediate vel mediate conclusiones innumerabiles inferuntur, et sicut in naturalibus quedam sunt cause universales et quodammodo illimitate ex quibus diversi et innumeri causantur effectus (quandoque quidem ex illis solis, quandoque ex illis et aliis particularibus causis concurrentibus) ita ut eadem causa universalis vel propter diversitatem passivorum vel propter diversitatem particularium agentium sit causa contrariorum, ita in moralibus sunt quedam dispositiones ad plurimos actus virtutum vel vitiorum naturaliter inclinantes. Quemadmodum

---

376 dicuntur] Aquinas, *Summa Theologie*, 2ª 2ᵉ , q. 158, art. 7 **386** dicitur] Cf. Ockham, *Breviloquium* 2.1.10-14 (OP IV, 111)

---

376 que] qui Ly | filie] filii Ly **378** licet…379 retrahatur] **Bb Fi An We** Fr Vd: licet (=*omitting* "sepe") per aliquem passionem parumper et pro tempore retrahatur **Ly** licet (=*omitting* "sepe") per aliquem passionem pro tempore retrahatur Pb prorumper atque pro tunc tempore durante ire in actus vitiorum illorum propumper et pro tempore retrahatur Vg prorumpat licet pro tempore dominantem ire vel actus vitiorum illorum prorumpat pro tempore retrahatur Va prorumper sepe per aliquam passionem (=*added* Pa²) pro tempore (=*cancelled* Pab /Pa²?/) predominantem ire ne in actus vitiorum illorum prorumpat pro tempore retrahatur Pa prorumpere pro tempore retrahitur Sa prorumpat pro tempore dominantem ire ne in actus vitiorum illorum prorumpat pro tempore retrahatur Pc | in] *omitted* An **379** tempore] dominantem ire ne in actus vitiorum illorum prorumpat pro tempore *added dittography* An (*which includes the* "in" *missed earlier*) retrahatur] retraatur We **380** quid] quod Bb An **381** quomodo] quo An **382** instantias] inste'ᵃˢ An **383** refellendas] repellendas Ly **384** speculabilibus] speculationibus We **385** quedam] quidam An quibus] sunt quedam principia universalia ex quibus *added dittography* Bb **387** virtute] v'ᵢᵗᵉ An **388** cum] cam An | assumptis] coasuntis We | vel] et Bb Fi An **390** quodammodo] quod' An **392** quidem] quidam We **394** passivorum] passorum Fi **396** moralibus] modaᵇᵘˢ An plurimos] plures Ly

caritas imperat et inclinat ad omnes actus omnium virtutum, et ira ad contumelias, rixas, contentiones, detractiones, percussiones, homicidia, et plures actus alios vitiosos inclinat.

Per hoc ad tuas instantias respondetur. Ad primam dicitur quod quamvis quedam sunt vitia contraria, et ideo actus eorum simul esse non possunt, tamen habens unum vitium habet preter vitium illud unam dispositionem malam inclinantem ad actum vitii contrarii, nisi impediatur vel deficiat aliquid ad actum vitii contrarii requisitum. Verbi gratia: prodigalitas et tenacitas sunt vitia contraria, et tamen tenax potest habere actum prodigalitatis secundum preparationem cordis, quia in tenace propter ipsam tenacitatem est desiderium pecuniam acquirendi, et ideo si tenax videt quod per actum prodigalitatis potest multa acquirere, ex desiderio acquirendi plura exit in actum prodigalitatis. Sic etiam videmus quod vitia et virtutes contrariantur et tamen sepe vitiosus habet actum virtutis secundum preparationem cordis. Sepe enim mendax ut sibi credatur loquitur veritatem, et ambitiosus ut magnos honores acquirat parvos honores spernit et respuit.

Discipulus: Clare video quod licet aliqua vitia sint contraria, tamen habens unum vitium potest actum contrarii vitii habere secundum preparationem cordis. Imo etiam videtur quod secundum predicta qui habet unam virtutem habet actum vitii contrarii secundum preparationem cordis, si habens vitium habet actum virtutis secundum preparationem cordis.

Magister: Respondetur quod falleris, quia non est simile de actibus vitiorum exterioribus et de actibus virtutum exterioribus. Nam multi sunt actus vitiorum exteriores qui nullo modo bene fieri possunt, sicut mentiri nullo modo potest fieri bene. Actus etiam fornicandi et multi alii nequaquam bene fieri possunt. Nullus autem est actus virtutis

---

399 rixas] rixsas We | contentiones] contemptiones We **400** homicidia] omicidia We | inclinat] et *added* Ly **401** instantias] insten'^{as} An **402** sunt] sint Bb We sit An | vitia] *omitted* Fi An **404** vitium^{1}] illud *added* Bb Fi An | preter…illud] We: *omitted* Bb Fi An Ly **406** vitii] et *added* An **407** tamen] tunc Ly (Pz*) **408** actum prodigalitatis] prodigalitatem Fi prodiga$^{t'}$ An **409** tenace] tenaci We | propter] p^{r} An **410** tenacitatem] tenaci^{te} An **412** ex] et An | exit] exiit We **414** actum] actus Bb Fi **415** Sepe] Se Bb **416** ambitiosus] abitiosus An **418** aliqua] acca'ta An **419** habens] *omitted* Bb | potest] omnes *added* Ly | actum] We: actus Bb Fi An Ly **421** secundum] *omitted* Bb **422** si] sic Ly **425** falleris] *omitted* Ly **427** exterioribus] et de actibus *added* Bb interioribus Ly | qui] que We **429** etiam] We: *omitted* Bb Fi An Ly

exterior quin male fieri possit. Nam orationes, ieiunia, eleemosine, male fieri possunt. Imo actus martyrii male suscipi potest. Propter quod criminosus habet actus virtutum exteriores, sed non interiores, secundum preparationem cordis. Unde hypocrite, ambitiosi, avari, superbi, et alii criminosi nonnunquam mirabiles actus virtutum exteriores exercent. Unde de hypocritis dicit Christus Matth. 6: "*Exterminant enim facies suas, ut appareant hominibus ieiunantes*". Et de ambitiosis dicit Innocentius 3[us] : "*Humilitatem simulat et honestatem mentitur, affabilitatem exhibet, benignitatem ostendit*". Ex quibus patet quod vitiosi possunt habere actus virtutum exteriores secundum preparationem cordis. Sed virtuosus actus vitiorum non habet secundum preparationem cordis, quia illi a virtuoso nequaquam fieri possunt.

Discipulus: Ista instantia non est ita fortis sicut ante putavi. Ideo dic quomodo respondetur ad secundam.

Magister: Respondetur ad illam quod nulli actus vitiorum sunt taliter disparati quin quocunque crimine irretitus habeat aliquam dispositionem malam inclinantem naturaliter, nisi impediatur, saltem alia causa concurrente, ad quemlibet actum vitiosum. Et ideo quilibet criminosus habet actum cuiuslibet vitii secundum preparationem cordis.

Discipulus: Que est illa dispositio mala que inclinat ad omnem actum vitiosum?

Magister: Respondetur quod tales dispositiones male sunt plures, scilicet contemptus rationis, amor sui, aversio a Deo, et huiusmodi, que a nullo vitio separantur. Quemadmodum plures conditiones et dispositiones bone

---

437 Matth 6] Matthew 6:16 **439** dicit] Innocent III, *De contemptu mundi sive de miseria conditionis humane*, lib. 2, cap. 26 (*de ambitioso*), PL, t. 217, col. 727A

---

432 Imo] etiam *added* We **434** sed…interiores] *omitted* An **435** hypocrite] ipocrite We **437** 6] 5 Ly **438** Exterminant] Exterminat An | enim] *omitted* Bb Fi An | appareant] appareat An **439** ambitiosis] ambitioso Ly **440** Humilitatem] Humanitatem Ly | et] *omitted* We affabilitatem] affabilem Ly **441** ostendit] eum d[t] Fi eum dicit An quibus] verbis *added* Ly **442** habere] exercere Ly **444** quia] quod An a virtuoso] abirtuoso An | virtuoso] bene *added* We **445** possunt] *omitted* Bb **446** ita] *garbled* An **448** ad illam] ad primam Fi primam An ad secundam Ly **449** crimine] crimino Bb **450** irretitus] irretitur We **451** saltem] *omitted* Fi An **458** separantur] seperantur An **459** Quemadmodum] Quemamodum We | conditiones] p˜ccores Bb | et dispositiones] *omitted* Ly

omni virtuti sunt annexe, propter quas quicunque habet unam veram virtutem habet actum omnis virtutis sibi possibilis secundum preparationem cordis. Qui enim ideo est castus quia vult vivere secundum rationem rectam, ipse etiam vult facere omnem actum virtutis cuiuslibet quandocumque ratio recta dictat quod actum virtutis facere debet. Et sine tali voluntate et dispositione inclinante ad omnem actum cuiuslibet virtutis secundum dictamen rationis recte, nullus habet castitatem que est virtus vera, quantumcunque ab omni actu venereo et impudico abstineat. Et ita, qui habet veram castitatem que est virtus, secundum preparationem cordis habet actum omnem cuiuslibet virtutis sibi possibilem.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad instantiam tertiam quam feci.

Magister: Respondetur quod non ideo dicitur quis habere actum vitiosum secundum preparationem cordis quia est semper paratus in omnem eventum actum huiusmodi exercere. Sic enim mendax non haberet secundum preparationem cordis actum mendacii, quia sepe mendax nequaquam vult mentiri. Neque enim aliquis vitiosus haberet secundum preparationem cordis actus vitii quo noscitur irretiri. Neque enim luxuriosus, neque gulosus, neque iracundus, neque invidus, neque superbus semper vult actus vitiosos exteriores elicere, et tamen quilibet vitiosus habet secundum preparationem cordis actus vitii quo noscitur irretiri.

Dicitur ergo, sicut predictum est, quis habere actus vitiosos secundum preparationem cordis quia habet dispositionem malam inclinantem naturaliter ad actus vitiosos exteriores, et per nullam veram virtutem ab actu huiusmodi cohibetur. Non tamen semper exercet huiusmodi actus, quia sepe ab actibus exercendis huiusmodi prohibetur, vel propter

---

461 actum] *omitted* Bb | possibilis] possibilem We **462** Qui] Si .q. An | ideo] *omitted* Ly **463** rectam] castitatis *added* Pz **464** quandocumque] quando Ly | quandocumque…467 virtutis] *omitted* An **465** recta] *omitted* Bb **466** voluntate] vote Bb **467** nullus] non An Ly **468** que] qui Fi An | quantumcunque] quandocunque Fi **469** et] *omitted* Ly | impudico abstineat] impudio abstinat An | ita] infra An **470** virtus] quantumcunque non exerceat actum cuiuslibet virtutis tamen *added* Ly Vg | cordis] *omitted* Ly **471** virtutis] v't[9] An **475** vitiosum] virtuosum Bb Fi An **478** quia…479 mentiri] nequaquam <u>enim</u> (*added* Vg[2]) vult <u>semper</u> (*added* Vgm) mentiri Ly Vg/Vg[2] **479** nequaquam] *omitted* Bb | enim] *omitted* We Ly | vitiosus] criminosus Ly | haberet] *omitted* An **484** quo] quibus Ly **486** predictum] dictum Ly **490** exercet] exerceret Pz

absentiam cause particularis que ad actum talem requiritur, vel propter aliquam aliam causam predominantem impedientem talem actum. Verbi gratia: luxuriosus querens delectationem in actibus venereis, et in nullo propter rationem rectam a libidine se refrenans, habet dispositionem malam ad omnes actus venereos inclinantem, scilicet desiderium dilectandi in actu venereo, qui tamen sepe ab actu venereo se restringit, vel quia deficit sibi obiectum quod concupiscit, vel quia timet confusionem. Propter timorem enim pene vel confusionis aut inhonorationis vel dampni temporalis, multi abstinent a peccato luxurie qui aliter nullatenus abstinerent. Sic etiam multi mendaces sepe minime mentiuntur, vel quia non indignantur contra aliquem cui nocere desiderent, vel quia timent in mendacio deprehendi. Sic etiam fures sepe non furantur, vel quia nichil inveniunt quod furentur, vel quia penam furti formidant. Omnes tamen predicti habent actus huiusmodi vitiosos secundum preparationem cordis. Sic est de multis criminosis qui antea morerentur quam crimina quedam committerent, non ex amore virtutis, sed quia habent aliquas passiones vel dispositiones etiam malas vel non virtuosas ad actum contrarium inclinantes, ut pote vel quia timent inhonorationem vel confusionem aut aliquid aliud quod, antequam incurrerent, mortem susciperent. Et tamen cum hoc stat quod habent huiusmodi actus secundum preparationem cordis modo predicto. Quemadmodum multi hypocrite, occulti luxuriosi et mendaces, antequam deprehenderentur in actu luxurie vel mendacii, se morti exponerent. Et tamen habent huiusmodi actus secundum preparationem cordis, a quibus sepe strictissime se

---

493 vel] *omitted* An | aliquam] *omitted* Fi | predominantem] et *added* Ly **494** impedientem] *omitted* An | Verbi gratia] V'g' An **495** et] *omitted* Ly **498** dilectandi] delectandi An We Ly | se…499 restringit] restringitur Ly **501** inhonorationis] *The mainstream text is interrupted in* Pz *after this word* (*at* 1.6.79.502*) *and continues with* "eo ipso" (*at* 1.6.79.688*). Pz*'s missing text* (*from* "vel dampni temporalis" *up to* "minori crimine irretitur") *fills almost exactly one full folio* in Vg *from* fo. 101ra first line *through fo.* 101vb last line) | dampni] danni We multi…503 etiam] *omitted* Fi An **502** qui] quia Bb | aliter nullatenus] alias nunquam Ly **503** Sic] Sicut Ly | quia] *omitted* Ly **504** desiderent] desiderant We Ly **505** deprehendi] reprehendi Bb Ly Sic] Sicut Ly **506** vel[1]] *omitted* Ly **507** furti] fu[ri] An **508** est] etiam We **509** qui] quia We **510** quedam] predicta We **511** etiam] *omitted* Ly **514** antequam] illud *added* Ly | susciperent] susciperet An **515** habent] habeant Ly **516** multi] *omitted* Ly **517** hypocrite] et *added* We Ly | occulti] occulte Ly **518** actu] actum Fi An

restringunt, quia timor in eis confusionis et verecundie predominatur passioni et vitio ad actum luxurie et mendacii inclinanti.

Discipulus: Ista opinio intellecta modo prescripto maiorem apparentiam habere videtur quam antea arbitrarer. Ideo pro ipsa nitere allegare.

Magister: Ista opinio multis rationibus communitur, quarum prima est hec. Omnis superbus habet secundum preparationem cordis omnes actus vitiorum. Omnis criminosus est superbus. Ergo omnis criminosus habet secundum preparationem cordis actus omnium vitiorum.

Maior probatur sic. Qui habet initium omnis peccati habet secundum preparationem cordis omnes actus vitiorum et peccatorum, quia, sicut dictum est, habere secundum preparationem cordis actum vitiosum est habere dispositionem inclinantem naturaliter ad actum vitiosum, et per nichil quod virtutis est refrenari. Sed qui habet initium omnis peccati habet dispositionem inclinantem ad omnia peccata, et per nichil virtuosum retrahitur a peccato. Ergo qui habet initium omnis peccati habet omnia peccata secundum preparationem cordis. Omnis autem superbus habet initium omnis peccati, teste Sapiente qui, Ecclesiastici 10, ait: "*Initium omnis peccati est superbia*". Ergo omnis superbus habet omnem actum peccati secundum preparationem cordis.

Item, qui habet matrem omnium vitiorum habet omnem actum vitiosum secundum preparationem cordis, quia ex matre omnium vitiorum omnes actus vitiosi oriuntur vel oriri possunt. Omnis autem superbus habet matrem omnium vitiorum, quia, secundum beatum Gregorium, superbia est

---

542 Ecclesiastici 10] Ecclesiasticus 10:15 **549** Gregorium] Gregorius Magnus, *Moralia in Job*, lib. 31, cap. 45 (PL, t. 76, col. 621A): radix quippe cuncti mali superbia est, de qua, scriptura attestante, dicitur 'initium omnis peccati est superbia'

---

522 predominatur] dominantur Fi An Ly | et[2]] vel Ly | mendacii] We: mendacio Bb Fi An etiam mendacii Ly **525** antea] ante eam We arbitrarer] arbitrabar Ly **526** nitere allegare] sic intellecta allegare coneris Ly **527** communitur] munitur Ly **529** vitiorum] vitiosos. Sed Ly **531** actus] *omitted* Bb **533** omnes…vitiorum] actum vitiosum An | omnes…534 dictum] actum vitiosum Vg | omnes…534 est] actum vitiosum Ly **534** et…dictum] *omitted* An | habere] autem *added* Ly **536** inclinantem…538 dispositionem] *omitted* Ly Vg | vitiosum…537 initium] *omitted* An **539** retrahitur] retraitur We **541** autem superbus] asribʒ An **542** 10] 18 We Ly **543** superbus] Ww **545** Item…546 cordis] *omitted* Bb

mater omnium vitiorum. Ergo omnis superbus habet omnem actum vitiosum secundum preparationem cordis.

Minor autem, scilicet quod omnis criminosus est superbus, probatur primo ex precedentibus. Quia omnis criminosus habet initium peccati, quia sine initio neque est medium neque finis. Superbia autem est initium omnis peccati, ergo omnis criminosus habet superbiam.

Secundo hoc ostenditur auctoritate Innocentii qui, loquens de superbia, ait: "*Importabilis superbia omnibus odiosa, inter omnia vitia, tu semper es prima, tu semper es ultima. Nam omne peccatum te accedente committitur, et te recedente dimittitur. Scriptum est enim 'initium omnis peccati superbia', 'primogenita mors'*". Ex quibus verbis colligitur quod nullum peccatum absque superbia reperitur, et ita omnis criminosus est superbus.

Quod tertio ratione probatur sic. Omnis criminosus a Deo avertitur. Quicunque autem a Deo avertitur, eo quod Deum contempnit et contra Deum erigitur, superbia elevatur. Ergo omnis criminosus est inter superbos merito computandus. Quod veritatem habet secundum quosdam prout omnis aversio a Deo vocatur superbia, non prout solus appetitus proprie excellentie superbia appellatur.

Discipulus: Puto quod ad probandum tam maiorem quam minorem rationis istius multas scires tam rationes quam auctoritates adducere, sed nolo pro nunc plures audire. Cupio tamen scire an aliquis doctorum qui sequelam habent et tamen a pluribus improbantur, sentiant quod omnis superbus secundum preparationem cordis omni crimine irretitur.

---

558 Innocentii] Innocent III, *op. cit.*, lib. 2, cap. 31 (*de superbia et casu Lucifer*), PL, t. 217, col. 729A **563** primogenita mors] Cf. Job 18:13

---

550 habet] *omitted* An **553** Minor] *gap* An | autem scilicet] vero Ly **554** primo] sic *added* Ly **555** initium] omnis *added* Ly **558** hoc ostenditur] probatur Ly **559** superbia[2]] *omitted* An **560** inter] contra We | omnia] alia Bb An Ly | es[1]…561 et] *omitted* An **561** et] *omitted* Bb Fi We Ly **566** Quod] etiam *added* Ly | ratione] *omitted* Ly **568** erigitur] origitur An **571** vocatur] convocatur Bb **574** istius] huius Ly | multas] multa We | tam rationes] *omitted* An **575** plures] eos Ly **576** habent] habet Fi Sed An habuit Ly **577** improbantur] improbatur Ly | sentiant] sentient We sentiat Ly

Magister: Nonnullis apparet quod hoc est de intentione Thome de Aquino. Nam 2ª2ᵉ , q. 162, articulo 2º ait sic: superbia "*potest considerari secundum redundantiam quamdam in alia peccata. Et secundum hoc habet quandam generalitatem, inquantum scilicet ex superbia oriri possunt omnia peccata, duplici ratione. Uno modo, per se, inquantum scilicet alia peccata ordinantur ad finem superbie, que est propria excellentia, ad quam potest ordinari omne id quod quis inordinate appetit. Alio modo, indirecte, et quasi per accidens, scilicet removendo prohibens, in quantum scilicet homo per superbiam contempnit divinam legem, per quam prohibetur a peccando, secundum illud Ieremie: 'confregisti iugum..., rupisti vincula..., dixisti: non serviam'*". Ex quibus verbis colligitur quod ex superbia possunt oriri omnia peccata. Ex quo sequitur quod omnis superbus secundum preparationem cordis omnibus criminibus irretitur, licet a quibusdam criminibus aliquando per alias passiones, non per virtutem veram, prohibeatur.

Discipulus: Sufficiant ista pro ratione predicta, et si alie tibi occurrunt de illis breviter te expedias.

Magister: Secunda ratio ad probandum quod omnis criminosus secundum preparationem cordis omni crimine irretitur talis est. Non est maior ratio de uno crimine quam de alio quod criminosus aliquo speciali crimine irretitus sit secundum preparationem cordis omni alio crimine involutus. Sed criminosus cupiditate, que est speciale peccatum, implicitus, omni alio crimine secundum preparationem cordis involvitur, teste Apostolo (1 Tim. 6) qui ait: "*Radix omnium*

---

580 Thome…Aquino] Aquinas, *Summa Theologie*, 2ª 2ᵉ, q. 162, art. 2 (*Utrum superbia sit speciale peccatum. Responsio*) **590** Ieremie] Jeremy 2:20 **606** 1…6] 1 Timothy 6:10

---

579 intentione] mente sancti Vg² **580** Thome] cathyᵉ An | 162] 16 Ly **581** considerari] considerare Fi An **582** quamdam] quemdam An quemadmodum Ly | in] et Ly | habet] *omitted* Fi | quandam] quemdam Fi An **583** generalitatem] genera liᵗᵉᵐ An **584** omnia] alia *added* Ly **585** scilicet] omnia *added* Ly | que] qui Bb An We **586** omne] *omitted* Ly | id] illud Bb Fi Ly **587** quasi] quod An **590** secundum] *omitted* Bb | Ieremie] *omitted* Ly **592** oriri] ori An **595** alias] aliam Bb aliquas Ly **596** virtutem] virᵗᵉˢ An | virtutem veram] virtutes veras Ly **597** Sufficiant] Sufficiat An | ratione] assertione Ly **598** tibi] rationes *added* Ly **601** irretitur] irrititur We **602** irretitus] irrititus We talis est. Non est maior ratio de uno crimine quam de alio quod criminosus aliquo speciali crimine irretitus *added dittography* An **605** crimine] peccato Ly **606** Apostolo] qui ait ut legitur *added* Ly | 1] *omitted* Ly | qui ait] *omitted* Ly

malorum est cupiditas". Ubi glosa, obiciens, ait: "*Alibi dicit scriptura quod superbia est initium omnis peccati. Hic vero dicitur quod avaritia sive cupiditas est radix omnium malorum, que non videntur convenire*". Et respondens ait: "*Sciendum vero utrumque vere dictum esse, si peccatorum genera attendantur. Nullum enim genus peccati est quod aliquando non proveniat ex superbia, et nullum quod aliquando non proveniat ex cupiditate. Et est utique aliquis homo qui ex cupiditate fit superbus, et aliquis qui ex superbia fit cupidus. Est enim aliquis homo qui non esset amator pecunie, nisi per hoc putaret se excellentiorem esse, et est qui non amaret excellere, nisi putaret per hoc maiores divitias habere*". Ex quibus verbis colligitur quod omnia peccata ex cupiditate seu avaritia oriri possunt. Quare omnis cupidus seu avarus secundum preparationem cordis est omni crimine irretitus. Hoc est, nullum crimen est quod avarus seu cupidus propter habendam pecuniam non committeret si nulla passio timoris, aut erubescentie, aut aliqua alia nequaquam rationis iudicio regulata, eum a committendo crimen prohiberet, ita quod per nullam veram virtutem a quocunque crimine committendo retrahitur.

Tertia ratio est hec. Homo iracundus secundum preparationem cordis est omni crimine irretitus. Ergo, per rationem consimilem, omnis criminosus secundum preparationem cordis est omni crimine irretitus. Antecedens probatur. Quia qui est in ianua omnium vitiorum omnibus criminibus secundum preparationem cordis involvitur. Homo autem iracundus est in ianua omnium vitiorum, teste glosa que super illo Prov. 29 "*vir iracundus provocat rixas*" ait:

---

607 glosa] Petrus Lombardus, *Collectaneorum in Paulum continuato: in epistolam primam ad Timotheum*, PL, t. 192, cols. A, B **634** glosa] Walafrid Strabo, *Glossa ordinaria libri Proverbiarum*, PL, t. 113, col. 1112A **635** Prov 29] Proverbs 29:22

---

607 cupiditas] radix omnium malorum *added* Bb Fi An | dicit] sic *added* Ly **611** vero] vere An nobis est Ly **612** enim] igitur Bb **614** ex] et An **615** aliquis] est *added* Fi An Ly **616** Est enim] Et est Fi An **617** nisi] *omitted* An **618** excellere] We: excellentiam Bb Fi An Ly | divitias] dītīs An **619** quibus] quibusdam Bb **620** cupidus] capidus An **622** est[1]] dictum *added* Bb Fi An **623** non] nec Bb Fi An | nulla] eum *added* Ww **625** regulata] releganda We | crimen] crimine We Ly **627** retrahitur] retraitur We **631** irretitus] irrecitatus An **635** que] *omitted* Ly | que super] super que Bb Fi An | illo] illud We verbo *added* Ly | rixas] rixsas We ubi *added* Ly

"*Ianua omnium vitiorum iracundia, qua clausa, virtutibus intrinsecus dabitur quies, aperta, ad omne facinus armabitur animus*". Ergo homo iracundus in ianua vitiorum existens ad omnia genera peccatorum armatur. Et per consequens secundum preparationem cordis omni crimine irretitur.

Discipulus: Mirum est quod dicit glosa, scilicet quod clausa iracundia virtutibus intrinsecus dabitur quies, cum multos videmus mansuetos qui tamen multis aliis criminibus involvuntur.

Magister: Respondetur quod nunquam iracundia, que est ianua omnium vitiorum, vere est clausa nisi per mansuetudinem que est vera virtus. Mansuetudo autem que est vera virtus nullum vitium secum compatitur, quia nullus est vere mansuetus nisi mansuetudinem propter Deum vel propter rationem rectam conservet. Qui autem est mansuetus propter Deum omni vitio criminali caret, et consimiliter qui est mansuetus ut rationi recte se conformet nulli vitio subiacet criminali. Multi autem videntur mansueti qui ab omni iracundia exteriori se cohibent ut aliquod malum aut periculum devitent, vel ut honorem aut aliquod aliud bonum utile vel delectabile consequantur. Sed omnes tales non sunt mansueti mansuetudine que est virtus vera. Quemadmodum multi actum exteriorem fortitudinis efficiunt, vel quia magnitudinem periculi non perpendunt, vel propter alicuius passionis impulsum, vel propter aliquod temporale commodum acquirendum aut incommodum evitandum, qui in rei veritate vera fortitudine que est virtus carent, licet fortes plerumque putentur.

Discipulus: Per istam rationem de nullo potest sciri quod habeat veram virtutem et quod non sit criminosus. Et

---

636 Ianua] est *added* Bb Fi An We | qua] qua *or* contra An **637** quies] qua *added* Ly | aperta] aperte Bb Fi An **641** est] hoc *added* We **643** videmus] videamus An We Ly | mansuetos] mansuetes Bb **646** est[1]] in *added* We **647** Mansuetudo…648 virtus] que Ly (Vg *initially continues after* "virtus" *with* "nullum vitium" *then cancels this and thus avoids a homoioteleuton*) **648** compatitur] patitur Ly **649** mansuetudinem] mensuetudinem An **650** mansuetus] mensuetus An **651** criminali] We: carnali Bb Fi An Ly corporali Vd | consimiliter] secundus similiter scilicet Ly secundus similiter Vg **652** mansuetus] mensuetus An **654** cohibent] vel *added* We **655** devitent] evitent Ly aliquod] *omitted* An | aliud] *omitted* Ly **656** Sed omnes] Sedmones (*sic*) Ly **657** mansueti mansuetudine] mensueti mensuetudine An **658** exteriorem] exteriore An | efficiunt] perficiunt Ly **660** aliquod] *omitted* An **662** vera] *omitted* Ly | fortitudine] *omitted* Bb **665** veram] *omitted* Ly | non] *omitted* Bb | Et…666 ita] Itaque Ly

ita, si nulli criminoso est credendum, nulli homini certa fides est adhibenda.

Magister: Dicitur quod absque operatione miraculi facti in testimonium sanctitatis alicuius, de nullo potest per certitudinem sciri quod non sit criminosus. Quia tamen ea que possunt fieri bene et male in meliorem partem interpretari debemus (Extra, *De regulis iuris*, c. *Estote*), ideo multi sunt virtuosi censendi (quia omnes quos nullum actum qui non possit bono animo fieri facere ignoramus), et ideo tales sunt ad testimonium admittendi.

Discipulus: Compleas alias rationes.

Magister: Quarta ratio pro assertione predicta est hec. Ille qui in minori crimine involutus est, eo ipso secundum preparationem cordis maiori crimine irretitur. Igitur et omnibus criminibus secundum preparationem cordis noscitur irretitus, quia omnia crimina vel sunt maiora, vel minora, vel equalia. Si igitur minori crimine involutus maioribus criminibus secundum preparationem cordis noscitur involutus, multo magis secundum preparationem cordis minoribus et equalibus involutus est putandus, et ita secundum preparationem cordis omnibus criminibus irretitur.

Sed qui minori crimine irretitur eo ipso secundum preparationem cordis maiori crimine irretitur, Ipsa Veritate testante, que Luce 16 ait: "*Qui in modico iniquus est, et in maiori iniquus est*". Que verba secundum actum nequaquam possunt intelligi, quia multi crimina minora committunt qui tamen non faciunt actu maiora. Ergo verba illa quantum ad preparationem cordis debent intelligi, ut iste sit sensus: qui in modico iniquus est secundum preparationem cordis etiam in

---

672 Extra…Estote] X. 5. 41. 2 col. 1962 **689** Luce 16] Luke 16:10

---

666 ita] inf[i] An | nulli[1]] nullo Bb Fi An | homini] hoim (*sic*) Ly **668** miraculi] mirabili We **670** sciri] scire An **671** interpretari] interpretare Fi **673** quos] We: qui Bb Fi An Ly | actum] faciunt *added* Ly **674** fieri] et quo animo illos *added* Ly | facere] faciant Ly ignoramus] illos virtuosos censere debemus *added* Ly **678** in] *omitted* Bb Fi | est] *omitted* Bb **679** Igitur et] Ly: *omitted* Bb Fi An We **681** sunt] *omitted* Bb | vel[2]] sunt *added* Ly | vel[3]] sunt *added* Ly **682** involutus] involvitur Ly **685** equalibus] esse *added* Ly **686** cordis] minoribus et equalibus involutus est putandus, et <u>infra</u> secundum preparationem cordis *added dittography* An (*but with* "infra" *instead of* "ita") **687** Sed qui] Secundum quod Ly | qui minori] minori qui Fi An | eo…688 irretitur] *omitted* Bb **689** 16] 18 Ly **691** qui] *omitted* Bb **693** debent] debet Fi **694** etiam] et Fi An

maiori iniquus est, hoc est, per nullam virtutem a maiori crimine cohercetur, et quicunque minori crimine irretitur, si possit et temptatus fuerit et non timeat confundi nec aliquod utile vel delectabile amittere, a crimine maximo et enormissimo se nullatenus continebit. Quia si criminosus a crimine quocunque de quo temptatur se cohibet, propter aliquem finem vel aliquod motivum se cohibet ab eodem, et non propter finem virtutis nec propter motivum dictatum a ratione recta. Ergo propter aliquem alium finem vel aliud motivum se cohibet. Illo ergo fine vel motivo remoto, se minime cohibebit. Et ita criminosus secundum preparationem cordis omni alio crimine irretitur, licet ab actu pro tempore refrenetur. Quia tamen non refrenatur propter Deum nec propter bonum virtutis sive propter rationem rectam sed aliunde, dicitur habere talem actum secundum preparationem cordis, quemadmodum, sicut dictum est prius, luxuriosus habet actum luxurie secundum preparationem cordis, licet interdum ex aliqua alia causa quam ex ratione recta ab actu luxurie se refrenet.

Quinta ratio est hec. Qui habet radicem omnium criminum habet omnia crimina secundum preparationem cordis. Omnis autem criminosus habet radicem omnium criminum, quia amorem sui, non Dei, qui est radix omnium criminum. Quod expresse insinuat beatus Paulus 2º Tim. 3 dicens: "*Erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, criminatores, incontinentes, immites, sine benignitate, proditores, protervi, tumidi, ceci, voluptatum amatores magis quam Dei*". Ubi dicit glosa: "*Ex eo autem quod seipsos, non Deum, amant, quasi ex radice hec que sequuntur mala oriuntur*". Ex quibus

718 2o…3] 2 Timothy 3:2-4 **724** glosa] Walafrid Strabo, *Glossa ordinaria in epistola secunda ad Timotheum*, PL. t. 114, col. 636B

695 nullam] veram *added* Ly **696** quicunque minori] ideo qui minimo We | minori] minimo Bb Fi **698** maximo] maxime An | et…699 enormissimo] etiam inormissimo We **700** cohibet] choibet We **702** a] *omitted* Ly **703** propter] *omitted* An **705** Et…criminosus] *In* An "scriptor quartus" *takes over with these words* (fo. 85ra line 1) *and continues to the last line of* fo. 85rb. **706** licet] quandoque *added* Ly **707** refrenetur] refrenentur Bb **708** sed] We: sive Bb Fi An Ly **709** dicitur] dicetur We **714** hec] *omitted* An **716** autem] *omitted* Ly **718** 3] 2 Fi **720** superbi] et *added* An **722** immites] Ly Vg: *omitted* Bb Fi An We **723** tumidi] timidi Bb Ly **724** dicit] *omitted* Ly | autem] enim Ly | seipsos] et *added* Ly **725** quasi ex] ex qua Ly

verbis colligitur quod omnia mala que enumerat Apostolus ex amore sui oriuntur. Cum ergo omnia peccata spiritualia et corporalia valeant ad illa reduci, sequitur quod ex amore sui omnia peccata oriri possunt. Ergo amans seipsum, non Deum, habet omnia peccata secundum preparationem cordis, licet quandoque ab aliquibus non propter bonum virtutis se abstineat.

Sexta ratio est hec. Qui est reus omnium criminum habet omnia crimina secundum actum vel secundum preparationem cordis. Sed omnis criminosus est reus omnium criminum, teste beato Iacobo qui ait: "*Offendat autem in uno, factus est omnium reum*". Ergo omnis criminosus habet omnia crimina secundum actum vel secundum preparationem cordis. Et constat quod non secundum actum. Ergo habet omnia crimina secundum preparationem cordis.

Discipulus: Cessa allegare pro ista assertione qua tenetur quod omnis criminosus est secundum preparationem cordis omni actu criminis irretitus. Ex quo sequitur primum quod assumptum est circa rationem qua probatur quod non ex constitutione sola humana sed ex ratione recta et iure divino accipitur quod nulli criminoso in quocunque negotio est credendum. Quia ex illa assertione sequitur quod de nullo criminoso est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri. Ideo nunc proba secundum, secundum istam opinionem, scilicet quod illi non est credendum de quo non est firmiter presumendum quod sit verax et quod nolit mentiri.

Magister: Hoc probatur sic. Nulli nisi qui reputatur verax est credendum. Illi ergo de quo non est firmiter presumendum quod sit verax non est credendum.

Discipulus: Ista assertio evidens michi videtur. Ideo, pertractata assertione qua dicitur quod ex ratione recta et iure

---

736 ait] James 2:10 **749** secundum[1]…750 opinionem] 1 Dial. 6.79.117-119*

---

728 corporalia] carnalia We | illa] illam Ly **731** quandoque] aliquando Ly | aliquibus] alibus Bb **736** ait] *omitted* An | Offendat autem] Qui offenderit etiam Ly **737** reum] Bb: reus Fi An We Ly **738** secundum[2]] omitted Pz **741** qua…742 tenetur] que tenet Fi An Ly **742** est] *omitted* Bb **744** assumptum est] Ly Vg[2]: *omitted* Bb Fi An We extra Pz probandum fuit Frm | circa] contra We | probatur] in principio huius capituli Ly **747** assertione] acceptione Fi **749** secundum[2]] *omitted* Ly **751** verax] *omitted* Bb **755** credendum] Capitulum 79 *added* Ly *simple text stream continuation with no chapter indicator or number* Pz Vg **757** qua dicitur] dicente Ly

divino accipitur quod nulli criminoso est credendum, dissere opinionem contrariam.

Magister: Circa opinionem contrariam sunt duo modi ponendi. Unus modus ponendi est quod ex ratione recta et iure divino absque omni constitutione humana accipitur quod aliquibus criminosis in nullo negotio est credendum. Ex constitutione autem humana sola habetur quod quibusdam criminosis non est credendum.

Discipulus: Istam opinionem expone.

Magister: Opinio ista ponit quod ex recta ratione accipitur, absque omni constitutione humana, quod illis criminosis qui involvuntur criminibus que ad falsitatem vel mendacium (quod committitur factis vel verbis) pertinent quoquo modo, non est credendum in quocunque negotio. Huiusmodi criminosi sunt periuri, mendaces, hypocrite, simulatores, ficti, qui libellos famosos componunt vel retinent aut divulgant, et qui falsum testimonium dixerunt vel ad dicendum falsum testimonium alios induxerunt, et qui sic aliis sunt subiecti ut probabile sit quod de facili possunt induci ut falsum testimonium dicant, et omnes qui cupiunt placere hominibus, quales sunt ambitiosi, dolosi, bilingues, proditores, criminatores, calumpniatores, diffamatores, falsorum criminum impositores, detractores, detractores libenter audientes, susurratores, murmuratores, adulatores, conspiratores, contentiosi, contumeliosi, suspiciosi, temere iudicantes, interpretantes in deteriorem partem que bono animo fieri possunt, qui secreta revelant, et consimiles. Isti sunt ab omni testimonio repellendi. Et quecunque constitutio humana constitueret quod aliquis istorum vel consimilium esset ad testimonium admittendus esset constitutio iniqua nec esset servanda. Alii criminosi a ferendo testimonio per rationem rectam vel per ius divinum nullatenus prohibentur, licet prohibeantur per constitutionem humanam. Tales sunt

---

760 Circa] Contra We | contrariam] *omitted* Bb **764** autem] *omitted* Pz **772** criminosi] *omitted* Ly | periuri] periurii Bb **773** vel] *omitted* Ly **774** aut] *omitted* Ly **775** dicendum] dandum Ly **777** dicant] dictant Bb **778** sunt] *omitted* Bb | bilingues] billingwes Bb **779** calumpniatores] *omitted* Ly **780** detractores[1]] et *added* We | detractores[2]] detractiones Bb *omitted* Ly **781** susurratores] subsurrones We | adulatores] adulteri Ly **782** contentiosi] et *added* Ly | suspiciosi] *omitted* Bb | temere] temerarie We **783** deteriorem] peiorem Ly | bono] sb' An **786** aliquis] aliqui Ly | aliquis istorum] alii[torum] Bb | vel consimilium] *omitted* Ly **787** esset[1]] essent Bb An Ly | admittendus] admittendi Ly **790** licet] sed An

gulosi et luxuriosi et alii pauci. Ista opinio fundatur in hoc quod propter illa crimina que veritati repugnant et non propter alia est quis per ius naturale et divinum a testimonio repellendus. Sed sola crimina que ad mendacium (quod verbis et factis committitur) spectant veritati repugnant. Igitur de iure nature et divino propter sola crimina talia est quis a testimonio repellendus.

Discipulus: Ob prolixitatem vitandam dimitte opinionem istam et transi ad aliam.

Magister: Alia est opinio quod propter nullum crimen ex iure nature vel divino est quis a testimonio repellendus, sed quod aliqui criminosi repelluntur est solummodo ex iure humano.

Discipulus: Pro ista opinione nitere allegare.

Magister: Pro ista assertione arguitur sic. Nichil a principe aut prelato rite statui potest quod iuri naturali aut divino repugnat. Sed cautum in legibus civilibus et canonicis invenitur quod in aliquo casu quicunque criminosi heretici et alii ad accusandum et testificandum debent admitti. Ergo non est contra ius naturale nec contra divinum quod criminosi ad accusationem et testimonium admittantur. Maior videtur certa. Minor per plura iura probatur.

Nam papa Deusdedit, ut habetur Extra, *De simonia* c. *Tanta*, ait: "*Tanta est labes huius criminis*", scilicet simonie, "*quod etiam servi adversus dominos, et quilibet criminosi, admittuntur*". Et infra: "*Quem quilibet*", scilicet simoniacum, "*ut ab ordine male accepto removeatur, accusare potest, vel etiam meretrix*". Ex quibus verbis colligitur quod interdum criminosi debent ad accusandum admitti.

---

813 Extra…814 Tanta[1]] X. 5. 3. 7 col. 1608 **816** infra] *Ibid.*

---

792 veritati] veritatati Pz **794** que] *omitted* An **795** et] vel An Pz **796** sola…talia] testimonia talia Fi An sola huiusmodi crimina Ly **801** ex] et We **802** sed] secundum Pz | sed…repelluntur] *omitted* Bb aliqui…repelluntur] aliquis criminosus repellitur Ly **804** opinione] assertione Ly **805** arguitur] *omitted* An | sic] *omitted* Ly **806** aut[1]] a *added* Ly | aut[2]] aud We **807** repugnat] repugnet We | cautum] *omitted* Ly **808** criminosi] etiam et *added* Ly **813** papa] propterea An papam We | Deusdedit] ius dedit Ly **814** huius] huiusmodi We simonie] simonia We **815** servi] se- Fi ser_3 An | adversus] adversos An | dominos] dominum Ly **816** admittuntur] appelluntur Fi An ad accusationem admittantur Ly | quilibet] Ly Vg: *omitted* Bb Fi An We **818** meretrix] meritrix We | verbis] *omitted* Ly

Item, Iulius papa, ut habetur 15 q. 3 c. *Nemini*, ait: "*Nemini (preterquam de crimine lese maiestatis) de se confesso credi potest super crimen alienum*". Ubi dicit glosa: "*Et preterquam de crimine simonie*". Et infra: "*Item falsarius contra socium suum auditur*". Ex quibus verbis datur intelligi quod nonnunquam criminosis est credendum, et per consequens sunt ad testimonium admittendi, quia illi recipiendi sunt quibus est credendum.

Item, 2 q. 7 c. *Si hereticus*, sic legitur: "*Si hereticus contra hereticum litiget, liceat cuivis eorum hereticum testem adducere. Sin autem orthodoxus contra hereticum litiget, pro orthodoxo quidem etiam heretici testimonium valeat, contra orthodoxum autem solius orthodoxi testimonium valeat*". Ex quibus verbis habetur quod testimonium heretici non solum valet pro heretico contra hereticum, imo etiam pro orthodoxo valet. Ergo interdum admittendum est testimonium criminosi.

Item, socii criminis quandoque ad testimonium admittuntur (Extra, *De testibus* c. *Quoniam aliqua* et 6 q. 1 § c. *Si quis cum militibus* et Extra, *De testibus cogendis* c. ultimo). Dicitur igitur, sicut notat glosa Extra, *De accusationibus* c. *Cum P.*, quod in criminibus exceptis, scilicet in crimine lese maiestatis, simonie, et heresis, viles persone recipiuntur. Quod etiam Extra, *De simonia* c. *Licet*

---

820 15…Nemini] C. 15 q. 3 c. 5 col. 1435 **822** glosa] *Ibid.*, s.v. lese maiestatis **828** 2…hereticus[1]] C. 2 q. 7 c. 26 col. 915 **837** Extra…aliqua] X. 2. 20. 3 col. 702 | 6…838 militibus] C. 6 q. 1 c. 22 col. 1063 **838** Extra…839 ultimo] X. 2. 21. 11 (*Venerabilis frater*) col. 765 **839** glosa…840 P] X. 5. 1. 10 s.v. laicus col. 1576 **842** Extra…843 Heli] X. 5. 3. 31 col. 1627

---

820 ait] *omitted* Ly **821** crimine] *omitted* Bb | lese] *omitted* Ww Pz maiestatis] maie[t] An | maiestatis…822 confesso] maiestatis le se confesso Vg (*sic*) Vg'*s* "le se" *became* "lese" *in* Pz *and* Ly **822** potest] oportet Ww **823** de] in Ly | simonie] simonio An | falsarius] falsa eius Fi An **824** suum] *omitted* Ww **828** hereticus[2]] ereticus We **829** liceat] Ly: licet Bb Fi An We | cuivis] cuicunque Bb Fi An Ly cuique We | hereticum testem] heretico testimonium We **830** Sin] Si *or* Sin Ly | orthodoxus] ortodossus We **831** orthodoxo] ortodosso We quidem] quod An | etiam] *omitted* Ww | contra…832 valeat] *omitted* An **832** valeat] valet Pz **835** Ergo] *omitted* Bb **837** Quoniam aliqua] *In* An *these words initiate the copying contribution of* "scriptor quintus" (fo. 84rb line 48) *who will continue his work for the rest of* 1 Dial. 6 *and well into* 1 Dial. 7 (*up to* fo. 121va line 9 [1 Dial. 7.27.80]) | §] *omitted* Fi An Ly **838** c[1]] quero scilicet *added* Ly **839** igitur] quod Ly **840** accusationibus] actionibus Ly | P] Bb: pro Fi We per An *omitted* Ly **842** recipiuntur] recipiantur Ly | De] *omitted* Bb

Heli et c. *Per tuas* innuitur, ut videtur. Et ita habetur quod non est ex iure naturali vel divino quod criminosis fides non debet adhiberi.

Discipulus: Quamvis michi ista appareant consona veritati, peto tamen ut indices quomodo ad ipsa secundum opinionem contrariam respondetur.

Magister: Ad intelligentiam predictorum dicuntur alique distinctiones esse notande. Quarum prima est quod aliqui audiuntur ad accusandum vel denuntiandum aut ad inquisitionem aliquam prosequendam, aliqui tamen audiuntur ad testificandum. Secunda distinctio est quod criminosi aut sunt emendati de crimine aut non sunt emendati de crimine. Tertia est quod ille contra quem debet aliquis audiri aut est bone fame aut est apud viros providos et honestos graviter diffamatus. Quarta est quod aliquis auditur vel de rigore iuris vel de temperantia equitatis. Per predictas igitur distinctiones respondetur ad instantias suprascriptas.

Ad primam enim dicitur quod propter immanitatem quorundam criminum, scilicet heresis, lese maiestatis, simonie et etiam aliorum, ex quibus immineret periculum, congrue criminosi etiam de crimine minime emendati, quantum est de iure naturali et divino, possent audiri, precipue contra graviter infamatum, ad accusandum et denuntiandum et etiam inquisitionem prosequendam, sed non ad testificandum. Cuius ratio assignatur, quia qui ad accusandum admittitur non ideo admittitur ut sibi credatur,

---

843 c…tuas] X. 5. 3. 32 col. 1630 **849** Magister] L. Baudry in "*Le philosophe et le Politique dans Guillaume d'Ockham*" (Archives d'histoire doctrinale et litteraire du moyen age, 1939, p. 224 n. 1) suggests that the following "theorie du temoignage... semble faire d'Ockham un initiateur de la critique historique"

---

843 Heli] herere We heresis Ly | Per tuas] Paratus Bb **845** debet] debeat We **846** appareant] appareat An **847** ut] *omitted* Ly | ipsa] ipsam We ista Ly **849** dicuntur…850 alique] dicunt aliqui Bb **850** prima] *omitted* Bb **851** audiuntur] admittuntur Ly **852** prosequendam] prosequendum Ly | tamen] autem We autem tantum Ly **854** de[1]] a Ly | sunt[2]…crimine[2]] *omitted* We **856** viros] vires Bb | providos] probos Ly **858** igitur] *omitte*d We Ly **859** instantias suprascriptas] rationes pro ista secunda opinione adductas Ly (Pz* Vg*) suprascriptas] supradictas Pz **860** immanitatem] immunitatem An **862** immineret] iminet Ly **864** possent] possunt We Pz pñt Ly **866** prosequendam] prosequendum Fi Ly prose[d'] An | non] *omitted* Bb **867** testificandum] testimonium Fi An Ly | Cuius] Et huius Ly eius Pz assignatur] adsignatur We | ad[2]…868 accusandum] *omitted* Bb **868** ut…credatur] *omitted* Bb

sed ut per informationem ipsius ad veritatem perveniatur. Sepe enim per informationes malorum veritatem invenire contingit. Et ideo nonnunquam sunt criminosi propter bonum commune et malum ac periculum communis boni vitandum ad accusandum admittendi. Sed aliter est de teste, quia semper fides adhibetur testi admisso. Criminoso autem nunquam est credendum, et ideo criminosus ad testimonium admitti non debet. Et huic concordare videtur glosa 6 q. 1 § 1 que ait: "*Tota vis negotii pendet ex testimonio, sed non in accusatione*". Quia, scilicet, testi adhibetur fides, accusatori autem fides minime adhibetur.

Discipulus: Si accusatori fides nullatenus adhibetur, quare non indifferenter criminosus accusator admittitur contra quemcunque de crimine qualicunque?

Magister: Ideo non est criminosus ad accusandum admittendus quia omnis accusatus multipliciter fatigatur ac gravatur ac impeditur dum oportet ipsum coram iudice comparere et accusanti respondere. Non debet autem quis absque causa antequam de crimine convincatur propter verbum illius cui non est credendum taliter fatigari. Et ideo criminosus non est indifferenter ad accusandum admittendus.

Discipulus: Per istam rationem probaretur quod in nullo casu esset criminosus admittendus, quia nunquam debet aliquis puniri vel aliqualiter fatigari propter verbum illius cui non est credendum. Imo per istam rationem videtur posse probari quod nullus esset ad accusandum admittendus, quia nullus debet puniri aut gravari antequam constet ipsum esse dignum pena. Sed omnis accusatus punitur et gravatur multis laboribus eundo ad iudicem et respondendo accusanti. Cum ergo secundum predicta fides non adhibeatur accusanti, et non est propter verbum ipsius accusatus quoquo modo vexandus. Et ideo nullus esset ad accusandum admittendus.

Magister: Ad ista respondetur quod sepe ex iusta causa et ratione recta, imo ex iure nature pro statu nature corrupte,

---

876 glosa…1[2]] *Dictum Gratiani ante* C. 6 q. 1 c. 1 s.v. Quod autem col. 1051

---

869 ad veritatem] *omitted* An **873** ad accusandum] *omitted* Bb | est] *omitted* Fi An dicitur Ly **875** nunquam] nonnunquam Pz | ad testimonium] *omitted* Ly **876** § 1] c. quare Ly **877** pendet] pendent Bb | ex] in Ww **883** criminosus] contra quemlibet *added* We **885** ac] *omitted* Fi An etiam *added* We **887** absque] asque We **890** rationem] responsionem Ly (Pz*) **891** esset] erit Ly **897** et] *omitted* Ly **898** et] *omitted* We Ly **900** vexandus] vessandus We | ideo] ita We **902** nature[1]] et *added* Ly

aliqui fatigantur et vexantur absque omni culpa, quia aliter res publica et bonum commune conservari non posset. Propter quod rationabile est ut interdum propter verbum illius cui non est credendum aliquis fatigetur, ut per talem modum precaveatur periculo communis boni. Per hoc dicitur quod rationabile est ut propter solum verbum ipsius cui non est credendum aliquis qui nescitur esse innocens fatigetur. Et ideo ille cui non est credendum ad accusandum debet admitti, quia aliter pax communis conservari non posset.

Discipulus: Istud ultimum videtur prioribus repugnare. Nam prius dictum est quod accusatori fides minime adhibetur. Hic autem dicitur quod ille cui credendum non est ad accusandum debet admitti. Ergo aliquando est accusatori credendum.

Magister: Respondetur quod multi sunt fide digni quibus est credendum, quibus tamen non debet fides in omni casu, maxime in preiudicium alterius, adhiberi. Nullus enim est ad testimonium admittendus nisi fuerit fide dignus, et tamen si unus solus, quantumcunque fuerit fide dignus, contra aliquem testificetur, non est sibi credendum in preiudicium alterius ut propter testimonium eius reus culpabilis reputetur. Sic quantumcunque accusator fuerit fide dignus, non est sibi credendum ut propter accusationem ipsius accusatus culpabilis iudicetur.

Discipulus: Dic quomodo ad secundam instantiam respondetur.

Magister: Respondetur quod Iulius papa in illo decreto non accipit ‘credi’ stricte sed communiter pro ‘audiri’, quia etiam in crimine lese maiestatis, quando socius accusatur a socio, non est accusanti credendum ut propter accusationem talem debeat pro convicto haberi, cum etiam quantumcunque accusans esset bone fame et immunis a crimine, non deberet accusatus haberi pro convicto. Socius ergo in crimine lese maiestatis auditur non ut sibi credatur, sed ut vias ostendat

---

903 vexantur] vessantur We **904** posset] potest Ly **905** ut] quod Ly **907** Per] Propter Ly | quod] etiam *added* We **908** est[1]] *omitted* Bb ut] quod Ly | non] Ly Vg[2]: *omitted* Bb Fi (=*scripted then cancelled*) An We **910** ideo] *omitted* Ly | non] Ly Vg[2]: *omitted* Bb Fi An We **913** accusatori] accusantibus Ly **914** non] Ly Vg[2]: *omitted* Bb Fi An We **915** accusatori] accusatoribus Ly **917** digni] in *added* Ly **918** credendum] quibus est credendum *added* Bb **924** Sic] Sicut Ly accusator] occusator Ly **925** ut] u[t] An **929** Iulius] Nullus An decreto] de ecc[e]o We **930** stricte] scripte We **933** cum] tamen *added* Ly **934** non…935 crimine] *omitted* Ly (Vg*) | deberet] debent An

per quas posset veritas inveniri. Socii enim criminis, scientes secreta sociorum suorum, sepe sciunt ostendere quomodo socii per evidentiam rei poterunt deprehendi etiam in facto, vel quomodo aliter eorum nequitia probari possit legitimis documentis.

Discipulus: Per hoc videtur quod quilibet criminosus esset audiendus contra quemcunque, quia crimina propter bonum commune sunt sollicite indaganda. Ergo quilibet, ut corrigantur, debet audiri.

Magister: Respondetur quod dupliciter potest quis audiri. Uno modo in iudicio, et tali modo non est quilibet criminosus audiendus contra omnem quem accusare voluerit, quia talis audientia nunquam est sine fatigatione et gravamine ac aliquali infamia illius contra quem datur. Nunquam autem sine manifesta et patenti causa est aliquis bone fame gravandus propter verbum cuiuscunque cui non est credendum, cuiusmodi est omnis criminosus.

Aliter potest quis audiri extra iudicium in secreto, et sic potest omnis criminosus audiri contra quemcunque, quia per talem auditionem nec opinio alterius aggravatur nec in aliquo fatigatur, quia nec est citandus nec ad rationem ponendus. Sed ideo prelatus audire potest tales ut sit magis sollicitus ad informandum et instruendum illum cuius crimen sibi refertur.

Discipulus: Videtur quod si audientia datur extra iudicium in secreto quod opinio alterius est gravata saltem apud illum qui audit.

Magister: Respondetur quod sicut apud audientem confessionem alicuius non debet opinio confitentis esse gravata, ita etiam multo fortius apud audientem in secreto narrationem alicuius criminosi de aliquo crimine non debet opinio eius esse gravata, licet possit esse magis cautus observando secrete vias eius, maxime si narrans sibi crimen aliquam apparentiam veritatis videatur habere.

Discipulus: Nunquid debet scribere talem accusationem secretam?

---

939 poterunt] poterant Ly | etiam] et Fi An *omitted* Ly **940** aliter] alter We **942** hoc] hec We | quod] *omitted* Bb **943** propter] Per Pz **944** Ergo] ut *added* Bb **945** corrigantur] corrigatur We **949** gravamine] gravatione Ly **951** manifesta] materia We | patenti] patente Ly **953** cuiusmodi] huiusmodi We **954** potest] posset Ly **956** alterius… nec[2]] generatur nec infamia aggravatur ut Ly (Vg*) | nec[2]] u[t] An **957** fatigatur] fatigetur Ly **959** et…illum] illum et instruendum Ly **960** audientia datur] audiretur Ly **968** crimen] eius *added* We

Magister: Dicitur quod non, quia talis scriptura posset aliquo casu ad aliorum notitiam, etiam emulorum, in accusati infamiam devenire.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad illa que dicit glosa super preallegatum capitulum Iulii pape.

Magister: Respondetur quod in crimine simonie auditur socius criminis ad accusandum, si socius fuerit diffamatus, sed non auditur ad testificandum. Similiter, confessio unius latronis auditur contra alios non ut sibi credatur sicut testi, sed ut detegat quomodo possunt alii deprehendi. Consimiliter, falsarius contra socium auditur non ad testificandum, sed ad accusandum secrete vel publice. Cum autem dicitur quod illi recipiendi sunt quibus est credendum, verum est, sed non illi soli sunt recipiendi ad accusandum, quia in quibusdam criminibus recipi possunt ad accusandum illi quibus non est credendum, quia tales interdum manifestant vias quibus veritas reperitur.

Discipulus: Dic quomodo ad tertiam instantiam respondetur.

Magister: Respondetur uno modo, secundum glosam ibidem, quod illa auctoritas est falsa, quia hereticus nunquam admittitur ad accusandum.

Aliter potest dici quod in casu criminosus potest admitti, quando scilicet adversarius non potest eum repellere. Et ideo hereticus contra hereticum potest admitti, quia hereticus propter crimen heresis non potest contra ipsum excipere. Sed contra orthodoxum nequaquam recipi debet, quia orthodoxus propter crimen heresis contra ipsum excipere potest.

Aliter dicitur quod lex illa iniqua est simpliciter, cum heretici testimonium pro nullo valeat in preiudicium

---

991 glosam…992 ibidem] C. 2 q. 7 c. 26 s.v. Si hereticus col. 915

---

972 quia] quod Bb An | posset] possit We in *added* Ly **973** in] et ad Ly **974** infamiam] infamamiam We **976** preallegatum capitulum] preallegato capitulo Ly **977** Magister] *omitted* Ly | auditur] auditus est Fi An **978** criminis] crimino An **981** detegat] detegatur Ly | possunt alii] possint alios We | deprehendi] Similiter familiaris contra dominum auditur non ad testificandum sed ad (=*add.* Kn) accusandum secrete vel publice *added* Ly (Vg*) | Consimiliter] Similiter Ly **983** vel] i[a] An **985** soli] socii An **987** interdum] aliquando Fi An | manifestant] monstrant We **989** instantiam] *omitted* Ly (Pz*) **991** uno modo] *omitted* Ly **992** auctoritas] accusatio We **994** admitti] amicti (*sic*) We **996** admitti] admicti We **998** debet] debetur Bb **999** excipere] accipere We **1001** valeat] ferre valeant Ly

cuiuscunque, licet possit valere pro aliquo ubi nulli neque bono neque malo per testimonium eius preiudicium generatur.

Ad quartam instantiam respondetur quod socii criminis qui non sunt de crimine emendati contra socium qui non est apud honestos et providos diffamatus non sunt umquam ad testimonium admittendi, licet in quibusdam casibus debeant ad accusandum admitti. Socii autem criminis qui sunt de crimine emendati de rigore iuris non sunt ad testimonium recipiendi, licet de temperantia equitatis possint admitti, presertim si accusatus per modum exceptionis contra eos nequaquam crimen opponat.

Ad capitulum autem Extra, *De testibus* respondetur quod mulieres cum quibus dicitur quis peccasse non sunt ad testimonium admittende, nec hoc in capitulo illo innuitur, sed insinuatur quod mulieres tales sunt audiende ut, scilicet, dent aliqua indicia quibus possit veritas declarari, et ideo assertionibus mulierum huiusmodi non est adhibenda fides, licet quandoque viam aperire valeant veritati.

Ad illud 6 q. 1 § *Si quis cum militibus* respondetur quod talis socius criminis audiri debet sed ad testificandum admitti non debet.

Et per idem respondetur ad capitulum ultimum Extra, *De testibus cogendis*.

Discipulus: Si nec socii criminis nec quicunque alii criminosi essent ad testimonium admittendi, raro possent convinci de crimine criminosi. Hoc autem in communis boni periculum redundaret. Ergo et socii criminis et etiam alii criminosi sunt ad testimonium admittendi. Aliter enim multi criminosi evaderent impuniti. Hoc etiam, scilicet quod socii criminis et alii criminosi in testimonium admittuntur, quedam

---

1002 possit] posset Ly | aliquo] liberando *added* Ly **1003** generatur] posset generari Ly **1005** instantiam] *omitted* Ly **1007** honestos] bonos Ly **1008** casibus] criminibus Ly **1010** testimonium] testificandum We **1011** possint] possit An **1012** eos] Ly Vg: eum Bb Fi An We **1013** opponat] opponit Ly **1014** autem] *omitted* Fi An **1015** non… 1017 audiende] *omitted* Bb **1016** nec] u^{t} An (*probably* "n^{c}") | innuitur] habetur Ly **1017** dent] dicant Ly **1020** veritati] veritatis Ly **1021** §] cap. Fi An Ly | cum militibus] comilitonibus Ly | militibus] mulieribus We **1022** sed] *omitted* Bb **1024** idem] hoc Ly **1027** criminosi] criminos Bb | raro…1028 criminosi] nullus criminosus posset convinci de crimine Ly Vg/Vg^{2} **1028** autem] *omitted* Bb **1029** alii] *omitted* Ly **1030** enim] *omitted* Ly **1032** alii] etiam Ly | in] ad We | admittuntur] quod *added* Pz | quedam] ut (*sic*) Fi

religiones, ut fertur, observant. Non est autem presumendum quod religiones aliquid observent iniquum. Ergo etc.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod melius est multos criminosos occultos absque penas transire quam unum innocentem iniuste dampnari. Et ideo cum constet multos sepe dicere testimonium falsum, cum maxima diligentia examinari testes oportet ut, quantum possibile est, sit omnino probabile quod nullo modo velint asserere falsitatem. De criminoso autem talis probabilitas haberi non potest quod, videlicet, nullo modo velit asserere falsitatem. Cuius ratio inter alias assignatur talis. Tanta est nequitia et superbia criminosi quod cum semel confusus fuerit et infamis, omnes alios vellet in aliquam revelationem sue confusionis et infamie consimili confusioni et infamie subiacere. Quare non solum propter hoc quod criminosus secundum preparationis cordis est omnibus vitiis irretitus, et per consequens pronus est ad testificandum falsum, sed etiam propter hoc quod, ut communiter, socios in confusione et infamia cupit habere, non est probabile quod criminosus nullo modo velit asserere falsitatem. Criminosus ergo ad testimonium dicendum nullo modo debet admitti, quod maxime veritatem habet quando criminosus contra aliquem habet inimitiam vel causam aliquam aut qualemcunque discordiam. Si enim, ut communiter, criminosus socios in confusione et infamia cupit habere, non est dubium quin desideret illos quibus inimicatur, aut quibus contrariatur etiam in speculabilibus solis, confusioni simili subiacere. Quare contra tales ad testificandum nullo modo debet admitti.

Discipulus: Non videtur quod criminosi communiter desiderent etiam contra quos causam vel inimicitiam habent

---

1033 ut fertur] nunc Ly | Non…autem] Nec est Ly **1034** aliquid] ad An alique Ly | observent] servent We **1035** Magister] *omitted* Pz istorum] eorum Ly **1036** criminosos occultos] *omitted* Bb | penas] pena Fi An Ly **1037** dampnari] condemnari Ly **1038** maxima] magna Ly **1040** velint] velit Fi vellent Ly **1044** criminosi] criminoso Bb **1045** aliquam] aliqualem We *omitted* Ly | revelationem] relevationem Bb Fi **1046** consimili] similiter Ly **1047** quod] *omitted* Bb Fi An **1052** ergo] autem Ly **1054** aliquem] aliquam Fi vel *added* Ly **1055** inimitiam vel] *omitted* Ly | qualemcunque] qualem An **1057** infamia] infamiam Bb **1058** desideret] desineret Fi | aut…1059 etiam] socios habere (=Ly *only*) Aliquibus enim inimicatur Ly Vg/Vg^2 **1059** simili] similiter Ly **1062** desiderent] alios *added* We | etiam] eos Ly | inimicitiam] iniuriam Ly

notari de crimine, cum multos criminosos cernamus qui alios etiam quibus inimicantur non diffamant.

Magister: Respondetur quod licet communiter criminosi vellent alios notari infamia, tamen ab infamatione et detractione ac mendaciis sepe retrahuntur, vel quia timent in mendaciis deprehendi, vel quia timent illos vel amicos eorum quos infamari desiderant, vel quia dubitant quod eis non credetur, vel propter aliam causam que ad timorem aut amorem sui noscitur pertinere. Qui etiam propter aliquam causam talem malam unum diffamant et de alio nichil mali loquuntur. Quare non est eis adhibenda fides. Nec posset quicunque imperator vel rex aut papa statuere quod criminosus ad testimonium, precipue contra illum cuius est inimicus vel contra quem causam habet vel rancorem, reciperetur quoquo modo.

Quod adhuc tali ratione probatur. Maxima debet esse sollicitudo in superioribus ne succumbant per falsum testimonium innocentes. Cuius ratio est quia nemo, neque per bonitatem aut sanctitatem vite, neque per honestam conversationem, neque per sapientiam, neque per testimonium multorum laudabile, neque quocunque alio modo preter divinum miraculum potest contra infamationes, criminationes, falsorum criminum impositiones, et detractiones, mendacia, et falsa testimonia se munire, sapiente testante qui ait: "*Non est arbitrii nostri quod quicunque loquatur*". Imo sanctitas, bonitas, sapientia, iustitia et virtutes, sicut summe ad invidiam provocant criminosos, ita ex eis scelerati viri ad mentiendum de virtuosis et innocentibus incitantur. Et ita sancti viri per virtutes contra criminosorum diffamationes et mendacia

---

1087 sapiente testante] *Disticha Catonis*, III.2. Cf. http://www.thelatinlibrary.com/cato.dis.html

---

1063 notari] vocari Fi An **1064** inimicantur] iniuriantur Fi **1066** notari] vocari An **1067** sepe] sepius We | timent…1068 quia] *omitted* Bb **1069** infamari] infamare Ly | desiderant] desiderent Fi An | dubitant] dutant An **1070** credetur] crederetur An credatur Ly | aut] ad *added* Ly **1071** noscitur] nescitur We | aliquam] aliam *added* An **1072** talem] *omitted* Ly | diffamant] diffament Fi An | nichil mali] nullo modo mala Ly | mali] *omitted* Bb **1076** inimicus] amicus Ly **1078** Quod] *omitted* An | Maxima] Masima We Maxime Ly **1081** bonitatem] voluntatem Ly | aut] per *added* Ly **1085** falsorum…impositiones] criminum impositores Ly | et] *omitted* We **1086** detractiones] detractores Ly **1087** testante] teste An **1088** quicunque] quisque Bb We Ly **1089** virtutes] veritas Ly **1092** diffamationes] diffama^{res} Fi diffa^{res} An

minime muniuntur. De quo tam in veteri testamento quam in scripturis sanctorum auctenticis manifesta habemus exempla. Joseph enim sanctus et sapiens se ab infamia et falso testimonio non potuit custodire. Nec Susanna per castitatem contra infamiam et falsa testimonia valuit se munire. Sanctus etiam Athanasius neque per sanctitatem neque per fidei sinceritatem hereticos refrenavit ne mulierem inducerent que eum de fornicatione publice accusaret, et se ab eo impregnatam assereret. Nullo igitur modo humane fragilitati possibili potest se quis contra mendacia et falsa testimonia communire. Quia, sicut secundum mundi sapientem "*honor est in potestate honorantis et non in potestate honorati*", ita vituperium est in potestate vituperantis et non in potestate vituperati. Et ideo in nullius potestate est quod non de crimine infametur, vel contra ipsum falsum testimonium proferatur. Quare superiores qui debent innocentiam defendere et tueri summe cavere tenentur ne innocentia per infamiam aut falsum testimonium maculetur. Hoc autem non facerent nisi omnes criminosos, et precipue de inimicitia aut discordia vel contrarietate suspectos, repellerent. Ergo tales ad testimonium non debent admittere.

Quod adhuc auctoritatibus confirmatur. Constantinus imperator, ut legitur 2 q. 1 c. *Iudex*, ait: "*Iudex criminosum discutiens non ante sententiam proferat capitalem, quam aut reum se ipse confiteatur, aut per innocentes testes*

1095 Joseph] Genesis 39:7-20 **1096** Susanna] Daniel 13 **1098** Athanasius] Rufinus, *Historia ecclesiastica*, lib. 1, cap. 17 (PL, t. 21, cols. 489B-490A. Cf. also OP IV, 280.31 **1103** secundum… sapientem] Aristotle, *Nicomachean Ethics*, bk.1, ch. 5 **1115** 2…Iudex[1]] C. 2 q. 1 c. 2 col. 811

1093 muniuntur] mutû[tur] An | testamento] lege Ly **1095** et[1]…se] *omitted* Ly | et[2]] a *added* Ly **1096** potuit] potui/ We | custodire] custodiri Ly **1098** etiam] enim Fi | fidei] fidelem Bb Fi An **1099** inducerent] induceret An **1101** impregnatam] pregnantem Ly **1102** possibili potest] possibile est ut possit Ly **1103** sicut] *omitted* Ly mundi sapientem] iudicium sapientis Ly **1104** honorantis…potestate[2]] *omitted* Bb **1105** et…1106 vituperati] *omitted* Bb **1106** est] *omitted* Fi | est…non] quod non est An | non] *omitted* Bb | de] *omitted* Ly **1107** infametur] fametur Fi infamatur An **1108** debent] *omitted* Bb **1111** de] *omitted* Bb | inimicitia] iniuria Ly | aut] ac Bb Fi **1112** suspectos] suspectes An subspectos We **1113** ad] a We admittere] admicti We **1114** adhuc] adhoc We | auctoritatibus] auctoritate Ly | confirmatur] *omitted* Fi An | Constantinus] enim *added* We **1115** 1] 2 Pz **1116** capitalem] diffinitivam Ww **1117** se ipse] seipsum We ipse se Ly | innocentes] innocentis An

convincatur". Ex quibus verbis patenter habetur quod nunquam debet quis per criminosos testes convinci.

Huic concordat Felix papa qui, ut habetur causa et questione predictis c. *Primates*, ait: "*Primates accusatum discutientes episcopum non ante sententiam proferant dampnationis, quam Apostolica freti auctoritate aut reum se ipse confiteatur, aut per innocentes et canonice examinatos regulariter testes convincatur*". Ex quibus aliisque quam pluribus patet aperte quod testes debent esse innocentes, omni infamia et suspicione carentes.

Cum autem dicis quod si nec socii criminis nec alii criminosi essent ad testimonium admittendi raro possent convinci de crimine criminosi, respondetur quod hoc non continet veritatem, quia multi criminosi per evidentiam rei, multi per testes idoneos, multi per indicia et documenta legitima convinci possunt de crimine. Nec aliter sunt quicunque de crimine publice accusandi, secundum quod legitur C. libro quarto, titulo *De probationibus*, et recitatur 2 q. 8 c. *Sciant*, ubi sic dicitur: "*Sciant cuncti accusatores, eam se rem deferre debere in publicam notionem, que munita sit idoneis testibus, vel instructa apertissimis documentis, vel indiciis ad probationem indubitatis et luce clarioribus expedita*". Nullus ergo criminosus ad testificandum est idoneus reputandus.

Quod etiam tali ratione probatur. Crimen magis repugnat idoneitati testis quam conditio, consanguineitas, et

---

1121 c Primates] C. 2 q. 1 c. 5 col. 811 **1135** 2…1136 Sciant[1]] C. 2 q. 8 c. 2 col. 941

1118 convincatur…1119 testes] *omitted* Bb | habetur] colligitur Ly **1120** Huic] Inde Bb | et…1121 questione] .29. Bb Fi An ("29" *may also be an abbreviation for* "et"(=2) "questione" (=9 *for* q) **1121** predictis] et cap. supradictis Ly **1123** dampnationis] Ly: *omitted* Bb Fi An We dampnationis…auctoritate] *omitted* Pz quam (*with scrubouts and gaps*) Vg | Apostolica…auctoritate] *omitted* Ww | se…1124 ipse] ipse se An Pz **1124** et] *omitted* Ly aut Pz **1125** regulariter] irregulariter Fi convincatur] convincantur Bb An | aliisque] aliis Bb **1128** si nec] nisi Ly | socii] *omitted* Fi | nec[2]] aut Ly **1129** possent] posset Bb **1132** multi[1]] multos Bb Fi An etiam *added* Ly **1133** legitima] summa An **1135** C] Extra Ly | quarto] 2^0 Ly | titulo] We: c. Bb Fi An *omitted* Ly | probationibus] probatio. Ly | 2] 4 Ly **1136** eam] *omitted* Ly **1137** deferre] defendere We | in] We: per Bb Fi An Ly | notionem] vocationem Ly **1139** probationem] preconem We | indubitatis] indubietatis Ww **1143** testis] *omitted* Ly | consanguineitas] consanguinitas Bb consang'^{tas} An

familiaritas, que possunt in viris optimis et veracissimis inveniri. Sed conditio, puta servitus, consanguineitas, et familiaritas idoneitati testis obviant et repugnant, quia servi, consanguinei et familiares ac domestici accusatoris ad testificandum contra accusatum admitti non debent (3 q. 5 c. 1 et c. *De accusationibus* et c. *Nullus* et c. *Accusatores*). Ergo multo magis criminosi ad testificandum non debent admitti. Admittuntur tamen sepe de facto, quia multotiens debitus ordo iuris contra innocentes et criminosos non servatur.

Cum vero dicis quod quedam religiones criminosos et socios criminis ad testificandum admittunt, respondetur a nonnullis quod tales consuetudines et statuta sunt iniqua, ex zelo indiscreto vel hypocrisi ortum habentia. Multi enim sceleratissimi religiosi et alii crimina, non servato recto ordine iudiciario, prosequuntur, detestantur, et execrantur, ut sancti et zelatores sanctitatis et honestatis ab hominibus reputentur. Et ideo facta et statuta eorum ad exemplum minime sunt trahenda, quia non exemplis sed legibus consonis rationi recte iudicare oportet. Ratio enim recta, maxime in divina scriptura fundata, omnibus exemplis, legibus, et statutis humanis est omnimode preferenda. Cum ergo ratio recta dictet quod criminoso in nullo negotio est credendum, propter nulla exempla debet quis in preiudicium alterius credere criminoso, maxime periuro, mendaci, detractori, criminatori, falsorum criminum impositori, calumpniatori, proditori, famosorum libellorum compositori,

---

1148 3…1149 1] C. 3 q. 5 c. 1 (*Consanguinei*) col. 965 **1149** c[1]… accusationibus] C. 3 q. 5 c. 5 col. 967 | c Nullus] C. 3 q. 5 c. 11 col. 969 | c Accusatores] C. 3 q. 5 c. 8 col. 969 **1151** Admittuntur…1152 servatur] PP*.

1144 possunt] possent We | veracissimis] verissimis Ly **1145** servitus] famulatio et *added* Ly | consanguineitas] consangweitas Bb consang'[tas] An consanguinitas We | et…1146 familiaritas] *omitted* Ly **1146** testis] testium Ly | servi] et *added* We Ly **1147** familiares] famili[tes] An accusatoris] accusa[res] Fi accusantis Ly **1148** 3] *omitted* Bb | 5] 2 Ly **1149** et[1]] .2. ("et" *sign*) An | c[1]] 2 *added* An | accusationibus] accusatoribus Bb We **1151** de…quia] quia de facto Ly **1156** consuetudines] conswetudines Bb **1158** crimina] criminosi We (*correction of initially scripted* 'crimina') criminosos Ly **1159** iudiciario prosequuntur] iudica[o] persequntur An **1160** hominibus] omnibus Ly **1161** et] vel Ly **1163** recte] *omitted* Ly (Pz*) | iudicare] iudicari We **1164** exemplis] et *added* An **1166** recta] *omitted* Ly | criminoso] nullo modo *added* An **1169** criminatori] *omitted* Ly | impositori] et *added* Bb **1170** proditori] *omitted* Ly | famosorum] falsorum Ly

et similibus, qui factis vel verbis mentiri noscuntur. Novi enim nonnullos qui hac arte utuntur, quod, quando contra aliquem offenduntur, statim ipsum de aliquo crimine per infamiam maculare nituntur. Et si non audent in publico, ad detractiones occultas se convertunt.

Discipulus: Nunquid tales, postquam fuerint de crimine emendati, ad testificandum debent admitti, et eis in aliquo negotio est credendum?

Magister: Una est assertio quod talibus, et universaliter illis qui de quocunque periurio vel mendacio pernicioso semel fuerint legitime deprehensi, nunquam in perpetuum est credendum, nisi per apertam operationem miraculi facti in testimonium sanctitatis eorum ostensi fuerint de tali crimine emendati. Cuius assertionis ratio tacta est supra, quia, scilicet, nullus potest se contra mendacia custodire, maxime qui habet inimicos, emulos, contrarios, et adversarios etiam in opinionibus, vel qui aliquos quocunque modo offendit. Et ideo vix aut nunquam potest sufficiens adhiberi cautela ne mendaciter, occulte vel publice, diffametur. Propter quod videmus quod fere omnes magne persone et in quacunque gratia excellentes, maxime qui malos offendunt infamia facti, de aliquo crimine infamantur, licet sepe talis infamia facti nichil aut parum nocere queat.

Alia est assertio quod mendaces et periuri, detractores, falsorum criminum impositores, libellorum famosorum compositores, et alii qui factis vel verbis mentiri fuerint deprehensi, postquam diu et viis exquisitis fuerint de veracitate probati, possunt ad testificandum assumi.

1184 supra] 1 Dial. 6.79.1079ss*.

1171 mentiri] mentire Ly | noscuntur] Discipulus *added* We Vc Ba **1172** enim] *omitted* Bb An We | hac] ac We **1173** offenduntur] offenderunt Ly **1176** Discipulus] *omitted* We | Nunquid] Nunquam We | fuerint] sunt Ly **1177** et] vel We **1180** de] in Ly **1181** deprehensi] depreensi We **1182** in] vel Ly **1185** mendacia] adversarios An Ly **1187** aliquos] alios We Ly | quocunque] quomodocunque Ly quoquocunque An | modo] *omitted* Ly **1189** mendaciter] mendaciis Ly **1191** maxime] *omitted* Ly | qui] que Ly **1192** infamantur] infafamantur Bb | facti] *omitted* Ly **1193** aut] aud We **1194** quod] quoniam (?) Bb | periuri] periurii An **1196** mentiri] mentiti Fi An in mendaciis Ly **1197** et] *omitted* Ly **1198** veracitate] veritate Ly | testificandum] testimonium Ly

Alia est assertio quod omnes huiusmodi possunt ad famam restitui auctoritate principis, et ex tunc eis sicut aliis est credendum.

Capitulum 80

Discipulus: Aperte conspicio quod ista assertio ‘criminoso in nullo negotio est credendum’, in qua est fundata ratio prima qua ostenditur quod pape heretico in nullo negotio est credendum, difficultates habet quamplurimas, quas nolo hic amplius pertractare, sed ad librum quem de hac materia et ei connexis es facturus censeo differendas. Ideo assertionem predictam aliis rationibus et auctoritatibus fulcire nitaris, non specificando an ex iure naturali et divino aut humano procedat quod pape heretico in nullo negotio est credendum.

Magister: Secunda ratio qua specialiter ostenditur quod pape heretico in nullo negotio est credendum in preiudicium catholici est talis. Inimico in nullo negotio est credendum contra aliquem (3 q. 5 c. *Accusatores* et c. *Accusatoribus* et c. *Suspectos* et c. *Canonica* et Extra, *De accusationibus* c. *Cum P*. et c. *Meminimus*). Papa autem hereticus omnium orthodoxorum inimicus existit, quia heretici catholicos graviter persequuntur. Ergo pape heretico in nullo negotio est credendum.

Tertia ratio talis est. Mendaci in nullo negotio est credendum. Papa hereticus, sicut et quilibet alius hereticus,

---

80,6 sed…7 differendas] Cf. Introduction, *supra*, pp. (*) **9** non specificando] But see *infra* 1 Dial. 6. 81.10ss.* **15** 3…Accusatores] C. 3 q. 5 c. 2 col. 965 | c Accusatoribus] C. 3 q. 5 c. 3 col. 967 | c^3…16 Suspectos] C. 3 q. 5 c. 4 col. 967 **16** c Canonica] C. 3 q. 5 c. 6 col. 967 Extra…17 P] X. 5. 1. 10 col. 1576 **17** c Meminimus] X. 5. 1. 13 col. 1579

1200 restitui] et *added* Fi An et ad testimonium Ly Vg/Vg^2 | principis] admitti *added* Ly **80,1**] Ww Pz Vg **2** Aperte] Certe Pz | assertio] *omitted* Bb **3** in^2…5 credendum] *omitted* Ly Vg **6** hic] *omitted* Ly pertractare] pertractari We **7** connexis] connexisis We **8** rationibus] assertionibus Ly **9** an] aut An We | et] vel We **10** procedat] procedant An Ly (Pz*) **12** ratio] est *added* Bb Fi An **13** credendum] *omitted* Bb **14** talis] *omitted* Ly **15** contra aliquem] *omitted* An | et^1… Accusatoribus] *omitted* Ly | c^2] de *added* Bb Fi An We **16** Canonica] canonicas Bb | accusationibus] accusationis Bb **17** P] Bb: per Fi We pro An Ly **18** orthodoxorum] catholicorum est Ly | existit] extitit An existat We *omitted* Ly | quia] qui Bb An quoniam Ly **19** Ergo] Ideo Ly **21** Mendaci] Mendacibus Ly **22** et] *omitted* Ly | quilibet] aquilibet Bb

periculosissimo et pessimo genere mendacii noscitur laborare, mendacio videlicet in doctrina religionis, de quo Augustinus in libro De mendacio, et ponitur 22 q. 2 c. *Primum*, ait: "*Primum est capitale mendacium longeque fugiendum, quod fit in doctrina religionis, ad quod mendacium nulla conditione debet quisquam adduci*". Ergo pape heretico in nullo negotio est credendum.

Quarta ratio est hec. Apostatis est minime credendum (3 q. 4 c. *Beatus*). Papa autem hereticus est apostata a fide. Ergo sibi minime est credendum.

Quinta ratio est hec. Nulli excommunicato est credendum, teste Stephano papa qui, ut legitur 3 q. 4 c. *Nullus*, ait: "*Nullus anathematizatorum suscipiatur, nec a quoquam credantur, que ab eis dicuntur vel conscribuntur*". Papa autem hereticus est excommunicatus. Ergo ei in nullo negotio est credendum.

Sexta ratio est hec. Illi in nullo negotio est credendum qui non est ad accusandum admittendus, quia minus est aliquem recipere ad accusandum quam credere ei. In plerisque enim negotiis multi non fide digni accusare possunt, sed soli fide digno est credendum. Illi enim qui non est fide dignus credi non debet. Papa autem hereticus ad accusandum nullatenus debet admitti, quia nullus hereticus aut in fide suspectus debet ad accusandum admitti (3 q. 4 c. *Si quis* et q. 5 c. *Suspectos* et c. *Nullus*). Ergo pape heretico in nullo negotio est credendum.

Septima ratio est hec. Non magis est credendum hereticis quam fautoribus et defensoribus eorumdem. Sed

---

25 22…26 Primum[1]] C. 22 q. 2 c. 8 col. 1663 **30** 3…31 Beatus] C. 3 q. 4 c. 2 col. 961 **34** 3…35 Nullus[1]] C. 3 q. 4 c. 6 col. 963 **39** Sexta… hec] Possibly composed earlier than the developed positions of c.79 (PP*) **46** 3…quis] C. 3 q. 4 c. 4 col. 961 | q[2]…47 Suspectos] C. 3 q. 5 c. 4 col. 967 **47** c Nullus] C. 3 q. 5 c. 11 col. 969

---

23 periculosissimo] periculo pessimo Ly | pessimo] pessime We mendacii] mendaci We **24** laborare] labore Fi **25** 2] 1 Ww (Pz*) **27** religionis] et *added* Ly **28** debet quisquam] quis debeat Ww **30** est[1]] *omitted* An | Apostatis] apostotis Pz **31** apostata] apostota Pz **32** sibi] pape heretico We **33** Nulli] Nullo Bb Fi **34** papa] *omitted* Ly **35** Nullus[1]] Nullis We | Nullus[2]] *omitted* Bb | anathematizatorum] anathatizatorum Bb **36** quoquam] quocunque Ly | credantur] Ly Vg: credatur Bb Fi An We | conscribuntur] scribuntur Ww **37** ei] pape hereticho We **38** negotio] *omitted* Bb **39** Illi] Nulli Ly | est credendum] *omitted* Bb **44** hereticus] *omitted* An **45** admitti] *omitted* An **46** et] 2 *added* Ly **47** 5] 6 Ly **50** eorumdem] hereticorum Ly

fautoribus et defensoribus hereticorum minime est credendum, nec sunt ad testimonium admittendi (Extra, *De hereticis* c. *Excommunicamus*). Ergo multo fortius hereticis minime est credendum, ex quo sequitur quod pape heretico fides debet nullatenus adhiberi.

Quod etiam auctoritatibus videtur posse probari. Ait enim Stephanus papa, ut habetur Extra, *De hereticis* c. 1: "*Nec eis omnino credendum est, qui fidem veritatis ignorant*." Papa autem hereticus fidem veritatis ignorat, imo fidem veritatis impugnat. Ergo ei in nullo negotio est credendum.

Item, Augustinus ad Bonifacium scribens, ut habetur 23 q. 4 c. *Ipsa pietas*, ait: "*Qui enim divina testimonia non sequuntur, pondus humani testimonii perdiderunt*". Papam autem hereticum divina testimonia non sequuntur, cum divina testimonia destruere et impugnare nitatur. Ergo ad testimonium perhibendum admitti non debet, et per consequens sibi credi non debet.

Item, in concilio Toletano quarto, ut habetur 2 q. 7 c. *Non potest*, sic legitur: "*Non potest erga homines esse fidelis qui Deo extiterit infidus*". Sed papa hereticus Deo infidelis existit. Igitur erga homines fidelis esse non potest. Illi autem non est credendum qui erga homines fidelis esse non potest. Ergo pape heretico in nullo negotio, maxime contra catholicum, est credendum.

Item, ibidem subiungitur: "*Sicut in fide Christi suspecti sunt, ita in testimonio humano dubii habentur*". Ergo multo magis de quibus certum est quod ex pertinacia contra fidem errant, certi in testimonio humano reputari non debent. Certum est autem quod papa hereticus ex pertinacia errat

---

52 Extra…53 Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1683 **58** Extra…1] X. 5. 7. 1 (*Dubius*) col. 1669 **62** 23…63 pietas] C. 23 q. 4 c. 24 col. 1733 **69** 2…70 potest[1]] C. 2 q. 7 c. 24 col. 913 **76** subiungitur] *Ibid.*

---

51 hereticorum] eorum Ly **52** ad testimonium] *omitted* Fi An **54** sequitur] *omitted* Bb **57** videtur] sic *added* Ly **59** ignorant] ignorat An **61** ei] pape heretico We **63** Qui] Ly Vg: Quos Bb Fi We Quis An enim] *omitted* Ww **64** Papam…65 hereticum] Papa autem hereticus Ly **65** autem] ad Bb | sequuntur] sequitur Ly **66** nitatur] nititur Ly **69** in] *omitted* Bb | Toletano] Toletane Pz | quarto] *omitted* Ly | 7] 8 Bb 4 Fi An **70** potest[2]] igitur *added* Bb Fi An **71** infidus] infidelis Ww Deo[2]] d' Bb **72** existit] extitit Ly **76** suspecti] suiceti Bb (*corrected to* "suspecti" Bb[2]m) **78** quod…pertinacia] per experientiam quod Ly **79** reputari…81 humano] We Vc Ba: *omitted* Bb Fi An Ly **80** errat] errant An herrat We

contra fidem. Ergo in testimonio humano non debet certus haberi, et per consequens pape heretico minime est credendum.

Item, ubi prius subditur: "*Infirmari ergo oportet eorum testimonium, qui in fide falsi docentur*". Papa autem hereticus est falsus in fide. Ergo infirmari oportet testimonium eius, et per consequens ei nullatenus est credendum.

Item, ubi prius legitur: "*Nec eis est credendum qui veritatis a se fidem abiecerunt*". Papa autem hereticus a se fidem veritatis abiecit. Ergo pape heretico nullatenus est credendum.

Capitulum 81

Discipulus: De ista materia que allegasti ad presens sufficiant. Ideo dic si papa hereticus aliqua pena alia est punitus.

Magister: Una assertio est quod papa hereticus ipso facto sententiam excommunicationis incurrit, quemadmodum verberans clericum. Licet nequaquam nominatim excommunicetur de novo, vel etiam denuntietur, ipse excommunicationis sententia est ligatus.

Discipulus: Videtur secundum istam assertionem quod papa hereticus sententia excommunicationis lata a iure involvitur, sed minime explicatur a quo iure, scilicet divino vel humano, sit lata ista sententia. Ideo dic quo iure secundum istam assertionem papa hereticus excommunicationis sententia innodatur.

Magister: Respondetur distinguendo, quia, cum excommunicatio sit separatio ab actu legitimo, quot sunt actus legitimi tot poterunt esse excommunicationes. Est autem unus actus legitimus inter christianos, qui est participatio sacramentorum. Alius autem est instructio seu informatio in fide et moribus publica vel occulta. Alius est

84 subditur] *Ibid.* **88** legitur] *Ibid.*

81 Ergo] certi An | debet] debent Ly | certus] *omitted* Ly **84** subditur] colligitur We | ergo] *omitted* Ww **85** docentur] habentur Ly **86** Ergo] *omitted* An **88** prius] sic *added* We **89** abiecerunt] subiecerunt An **90** veritatis] *omitted* Ly | nullatenus] nullo modo Ly **Capitulum 81,4** punitus] puniendus Fi Ly **5** ipso] de Ly **6** incurrit] incurrat Ly **8** ipse] ipso facto We de facto *added* Ly **16** quia] We: quod Bb Fi An Ly **18** legitimi] legiptimi We | poterunt] potuerunt Fi An **20** autem] actus legiptimus *added* We | est] *omitted* Ly

communio fidelium in comedendo et bibendo et convictu. Alius est testimonium perhibere. Plures etiam sunt alii actus legitimi, sed de predictis ad presens loqui sufficiat.

Dicitur igitur quod quedam est separatio sive excommunicatio a participatione sacramentorum ecclesie, quedam ab instructione publica et occulta christianorum in fide et moribus, quedam a testimonio perhibendo, quedam a communione fidelium. Primam excommunicationem et secundam incurrit papa hereticus ex iure divino, quia ex iure divino papa hereticus est extra ecclesiam, et a corpore ecclesie separatus tanquam destructor ecclesie catholice et subversor. Et ideo nec suscipere nec administrare debet ecclesiastica sacramenta nisi in necessitate sacramentum baptismi, nec christianos docere debet publice vel occulte. De tertia separatione sunt opiniones de quibus dictum est prius, quibusdam dicentibus quod papa hereticus ex iure divino et naturali a testimonio perhibendo excluditur, aliis asserentibus quod solummodo iure humano repellitur. Quartam separationem incurrit papa hereticus solummodo ex iure humano, quo omnes heretici a communione fidelium separantur.

Discipulus: Istam sententiam plene intelligo, circa quam duo tantummodo probare nitaris. Primo quod excommunicatio que est separatio a communione fidelium iure divino nequaquam infligitur. Secundo quod hereticus hanc excommunicationem ipso facto incurrit.

Magister: Primum videtur multis modis posse probari. Primo exemplis sanctorum qui infidelibus et hereticis in temporalibus communicarunt, sicut multi viri sancti cum Iuliano heretico, postquam fuit imperator, communicarunt.

Capitulum 81,36 prius] 1 Dial. 6.79

---

22 communio fidelium] communis fide-- *gap* (*for missing* “li”?) --um Fi An | in] *omitted* Fi | et[1]] *omitted* We **23** Alius] actus legiptimus *added* We | etiam] *omitted* Ly **24** legitimi] legiptimi We **27** et] vel Ly **28** et] in *added* Ly | perhibendo] prohibendo Fi An **30** ex[1]] a Ly ex[2]…31 divino] *omitted* Ly Vg **32** catholice] *omitted* Ly **33** administrare] aministrare We **39** solummodo] ex *added* Ly **41** quo] quod An **43** plene] plane Ly **44** Primo] Primum Ly **45** communione] omnium *added* Ly **46** divino] *omitted* Bb | infligitur] infiligitur Bb Fi An | quod] papa *added* We **47** ipso] de Ly **48** Magister] We Pz Vg[2]m: *omitted* Bb Fi An Ly | Primum] Primo An | videtur] huius Ly | posse] posset Ly | probari] probare Bb **49** Primo] modo *added* Ly **50** communicarunt] communicaverunt Ly

Discipulus: Istud exemplum sufficit michi pro nunc, ideo pro secundo allegare coneris.

Magister: Secundum probatur sic. Omnes heretici qui sententiis generalium conciliorum et summorum pontificum sunt subiecti, ipso facto sententiam talis excommunicationis incurrunt, quia ipso facto incidunt in canonem late sententie contra omnes hereticos indistincte prolate (Extra, *De hereticis* c. *Ad abolendam* et c. *Excommunicamus* 1º et 2º et c. *Sicut* et Extra, *De sententia excommunicationis* c. *Noverit*). Sed papa hereticus est subiectus sententiis generalium conciliorum et summorum pontificum, quemadmodum, ipso vivente, si esset generale concilium congregatum et summus pontifex novus esset creatus, iurisdictioni tam concilii generalis quam summi pontificis esset subiectus. Ergo papa hereticus ipso facto sententiam excommunicationis incurrit.

Quod glosa 24 q. 1 c. 1 super illo verbo ‘quicunque in heresim semel dampnatam labitur eius dampnatione seipsum involvit’ insinuare videtur, dicens: “*Hic est casus in quo papa papam potest ligare, in quo papa in canonem late sententie incidit, nec huic obviat regula illa ‘quia par parem solvere vel ligare non potest’ Extra de elec. Innotuit, quia si papa hereticus est, in eo quod hereticus est, est minor quolibet catholico*”. Ex quibus verbis colligitur quod papa effectus hereticus sententia predecessoris sui contra hereticos indistincte prolata ligatur. Et non est maior ratio quod ligetur una sententia sui predecessoris contra hereticos indistincte prolata quam alia. Ergo papa hereticus omni sententia Romanorum pontificum contra hereticos indistincte prolata noscitur innodari. Inter alias autem sententias excommunicationis sententia contra omnes hereticos est

58 Extra…59 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1672 **59** c^{2}…1o] X. 5. 7. 13 col. 1670 (*sic*) | et 2o] X. 5. 7. 15 col. 1686 | c Sicut] X. 5. 7. 8 col. 1671 **60** Extra…Noverit] X. 5. 39. 49 col. 1923 **67** glosa] C. 24 q. 1 c. 1 (*Achatius*) s.v. in heresim col. 1828 **72** Extra…Innotuit] X. 1. 6. 20 col. 131

54 sic] *omitted* Ly **56** sunt] *omitted* Bb **63** congregatum] aggregatum Ly | et] si *added* Ly | novus] novu^{9} Bb **64** esset] erit Ly | creatus] electus We | generalis] *omitted* Ly | summi] *omitted* An **70** potest] ligari We | in^{1}…in^{2}] et Ly **71** huic] *omitted* Ww **72** Extra…Innotuit] *omitted* Ww **73** quod] est *added* An We | est^{2}] *omitted* Ly | quolibet] quocunque Ww **74** verbis] *omitted* Ly | papa] est *added* An **75** sui] *omitted* Bb **76** ligatur…78 prolata] *omitted* Bb | Et] ideo *added* Ly **80** noscitur…82 prolata] We Vc Ba: *omitted* Bb Fi An subiacet Ly Vg^{2} ligatur Fr

indistincte prolata, ut probatum est supra. Ergo papa hereticus ipso facto sententiam excommunicationis incurrit. Ex quo concluditur quod omnes qui scirent papam esse hereticum ipsum tanquam excommunicatum excommunicationi maiori vitare deberent, nec eis liceret sibi aliqualiter obedire.

Capitulum 82

Discipulus: Dic an, secundum dicentes papam hereticum ipso facto esse papatu privatum, papa hereticus aliqua pena alia sit plectendus.

Magister: Dicunt quod multiplici pena, quam de facto nequaquam incurrit, per iudicem competentem puniri debet secundum canonicas sanctiones.

Discipulus: Numera penas aliquas graviores quibus est papa hereticus feriendus secundum assertores predictos.

Magister: Dicunt quod de sede apostolica est pellendus per potentiam temporalem, quia magis repugnat apostolice sedi et dignitati papali labes heretica quam intrusio cui heretica pravitas minime est annexa. Sed intrusus de eadem sede apostolica est pellendus (dis. 79 c. *Si quis pecunia*). Ergo multo magis papa hereticus de sede apostolica per temporalem potentiam est pellendus.

Secundo dicunt quod est ab omni ordine ecclesiastico degradandus, et, nisi ad fidei unitatem redierit, est curie seculari tradendus. Si autem redierit est perpetuo carceri mancipandus. Probantur hec Extra, *De hereticis* c. *Ad abolendam* et c. *Excommunicamus.*

Tertio dicunt quod bona eius, si qua habuit propria, sunt penitus confiscanda (Extra, *De hereticis* c. *Vergentis*). Omnia ista una ratione, que tacta est prius, fulcire nituntur, que est hec: papa hereticus nullo gaudet privilegio speciali ultra alios

---

82 supra] 1 Dial. 6.81.54-60* . Cf. also 1 Dial. 6.75 **Capitulum 82,14** dis…pecunia] D. 79 c. 9 col. 503 **20** Extra…21 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1672 **21** c Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1670 (*sic*) **23** Extra…Vergentis] X. 5. 7. 10 col. 1675 **24** prius] 1 Dial. 6.71

---

84 papam] ipsum Ly **85** excommunicationi] excommunicatione Bb Ly **86** eis] *omitted* Ly | liceret] licet An Ly (Pz*) **Capitulum 82,4** alia] *omitted* Ly **6** nequaquam] *omitted* Ly | competentem] complectentem Bb An completentem Fi **10** pellendus] repellendus Ly **11** apostolice] catholice Ly **13** Sed] huiusmodi *added* Ly | eadem] *omitted* We **14** pecunia] pecuniam We **16** pellendus] repellendus Ly **17** ab omni] omni genere An **18** degradandus] degradatus Bb | unitatem] veritatem We **22** qua] quedam Ly (Pz*) | habuit] habuerit Fi Ly **23** c Vergentis] *omitted* Ly **25** nullo gaudet] non gaudet beneficio vel Ly

episcopos labem hereticam incurrentes, quia in nulla sententia canonis generalis concilii vel summi pontificis contra hereticos lata specialiter excipitur papa hereticus magis quam alii episcopi heretici. Cum ergo papa hereticus sit subiectus sententiis generalium conciliorum et summorum pontificum, omnis pena taxata in canonibus generalium conciliorum et summorum pontificum episcopis hereticis infligenda pape heretico debet infligi. Sed pene predicte episcopis hereticis debent infligi. Ergo eisdem penis est papa hereticus feriendus. Et ita, licet papa hereticus ipso facto nec de apostolica sede sit expulsus, nec omni prerogativa ordinis ecclesiastici degradetur, nec sit traditus curie seculari, nec sit perpetuo carceri mancipatus, nec bona ipsius propria confiscentur, tamen omnes pene predicte per iudicem competentem sibi debent infligi.

Discipulus: Nunquid secundum istos papa hereticus aliquas alias penas preter penas hereticis infligendas debet sustinere?

Magister: Respondent quod si papa de nullo alio crimine quam de crimine pravitatis heretice potest convinci, penis est hereticorum solummodo percellendus. Si autem de aliquo alio crimine, puta homicidii, facto, consilio, precepto, vel defensione commisso, aut crimine lese maiestatis, aut simonia vel rapina, aut depredatione seu guerrarum concitatione, aut innocentium dampnatione sive persecutione, vel quocunque alio crimine potuerit convinci legitime, penis huiusmodi criminum est plectendus.

Capitulum 83

Discipulus: Adverto quod isti assertores inter papam hereticum puniendum et episcopos hereticos puniendos

---

26 episcopos] ipsos Fi An | quia] quod An **28** hereticos] heretices An **29** heretici] *omitted* Ly **30** sententiis] omnium *added* Ly **31** omnis… 32 pontificum] *omitted* An sequitur quod quecunque pena **Ly** Vg^2 **33** infligenda…infligi] debet (=videt *or* videlicet) Vg) infligi infligenda est pape heretico Ly Vg **35** nec] *omitted* Ly **36** apostolica] p^{ca} Bb sede] *omitted* An non *added* Ly **37** degradetur] degradatus We Ly **38** mancipatus] Ly Vg^2: mancipandus Bb Fi An pancipatus We **39** confiscentur] confitentur Bb **42** debet] debeat We **43** sustinere] sustineri Bb **44** Respondent] Respondetur Ly **46** percellendus] percollendus Bb complectendus Ly **47** puta] de *added* Ly | homicidii] homicii Bb omicidio We homicidio Ly **49** aut] ergo Fi | guerrarum] guwerrarum Bb **50** innocentium] innocentum Bb We | dampnatione] vel *added* Bb | sive] vel Ly | persecutione] percussione An **51** potuerit] poterit Ly

parvam aut nullam differentiam arbitrantur quantum ad penas hereticis et criminosis aliis infligendas. Ideo post predicta, ad interrogandum de iudice competenti pape heretici, per quem scilicet pene predicti sibi imponi debeant, me convertam. Quamvis enim in principio huius sexti multa disserueris de iudice veri pape super crimine heresis mendaciter diffamati, et supra capitulis 72 et 73 et 74 et 75 aliqua dixeris de habente potestatem papam hereticum deponendi, volo tamen nunc de iudice qui penas hereticorum pape heretico debet imponere magis exquisite inquirere. Dic autem in primis an ad unum vel plures iudices de iure pertineat pape heretico predictas penas, scilicet expulsionem de apostolica sede, degradationem, incarcerationem vel traditionem curie seculari, et bonorum propriorum confiscationem, infligere.

Magister: Una opinio tenet quod predictas penas infligere pape heretico de iure spectat ad generale concilium, si fuerit congregatum, et ad papam catholicum, si fuerit electus canonice. Si autem nec concilium generale fuerit congregatum nec electus fuerit papa catholicus, prefatis penis ferire papam hereticum spectat ad collegium cardinalium. Et si illi fuerint negligentes, pertinet ad episcopum in cuius diocesi papa hereticus commoratur. Si autem prelati et clerici papam hereticum dampnabiliter neglexerint cohercere, per principes seculares et laicos est debite percellendus.

Discipulus: Ista assertio multas habet particulas, de quibus singulis te interrogare propono. Primo autem disseramus de concilio generali: ad quem, scilicet, si papa fuerit effectus hereticus, spectat generale concilium convocare.

Magister: Quod papa fiat hereticus multis modis potest contingere, quia aut est occultus hereticus, aut manifestus, aut notorius. Si est occultus hereticus, ita quod de heresi convinci non potest, dicunt quidam quod, si papa est de heresi diffamatus, exemplo Symachi pape, ipse, et non alius, debet

---

83,4 arbitrantur] arbitrentur We **6** heretici] heretico Fi **7** debeant] debeat An **8** enim] *omitted* Ly | disserueris] disserueristi Ly disseruisti Pz **10** et[2]] *omitted* Ly | et[3]] *omitted* Ly **12** penas…13 imponere] penis hereticorum papam hereticum debet exponere Ly Vg **13** autem] igitur Ly **14** vel] aut ad An **15** expulsionem] expl'si[am] An **18** Magister] *omitted* Ly **20** congregatum…fuerit[2]] *omitted* Bb **26** hereticum] *omitted* Ly **27** est] et An | percellendus] expellendus Ly **28** Discipulus] *omitted* Ly **30** disseramus] disseras We **31** fuerit] fuit Fi **32** convocare] congregare Ly **34** aut[3]] et Ly

generale concilium congregare ad se purgandum. Sed si noluerit se purgare, et de sua infamia scandalum intolerabile generatur, per alios debet generale concilium congregari.

Si autem papa est hereticus manifestus, ita quod probari potest per testes idoneos aut alia legitima documenta, non tamen est hereticus notorius, quia pauci sciunt ipsum esse hereticum, tot tamen sciunt quod ipsum possunt convincere, dicunt quidam quod papa hereticus debet concilium convocare. Quod, si noluerit, est per alios congregandum.

Si vero papa est notorius hereticus per evidentiam rei vel confessionem propriam, puta quia publice aliquam assertionem, que est heresis manifesta cuius contrarium tenetur credere explicite, tenet vel se fatetur tenere (ut puta si publice et notorie predicaret Christum non fuisse natum de virgine, aut legem christianam esse falsam, vel fateretur se publice aliquid huiusmodi tenuisse vel etiam de tali aliquo dubitasse), dicunt nonnulli quod papa hereticus in hoc casu non debet concilium generale convocare, sed illi qui sciunt ipsum esse notorium hereticum debent aliis catholicis intimare ut ipsi ad concilium generale conveniant, nisi prius electores summi pontificis alium in papam elegerint orthodoxum. Tunc enim ille electus in papam debet generale concilium, si necesse fuerit, convocare. Si autem electores pravitate heretica una cum papa fuerint involuti vel sibi favorem prestiterint, alii fideles debent ad generale concilium pro facienda iustitia convenire, si propter malitiam hominum alio modo de ipso iustitia fieri nequit.

Capitulum 84

Discipulus: Quia a manifestioribus expedit inchoare, ideo primo dicas de concilio convocando: si

---

83,50 ut puta] *visio beata* issue not included here.(PP*)

---

38 se] semetipsum Ly | Sed] *omitted* An et Ly **42** aut alia] et Ly aut…legitima] *After these words, the initial scribe of* Fi (*at work from the beginning of the ms.*) *was replaced by a* scriptor secundus *who transcribed the rest of the ms. to the very end of* 1 Dial. 7. **43** esse] *omitted* Ly (Pz*) **44** possunt] possent Bb **48** confessionem] confessione Bb | propriam] We: *omitted* Bb Fi An Ly **50** se] *omitted* Ly | si…51 publice] *omitted* Bb **51** natum] atum Bb **52** christianam] christianorum Ly **53** aliquid huiusmodi] ad huius Bb An hoc tenere vel Ly | etiam] in An **55** debet] debent Ly (Pz*) **56** ipsum] eum We | notorium] no-- *gap* (*for missing* "torium") An | hereticum] *omitted* Ly **59** orthodoxum] *omitted* We **62** prestiterint] prestiterunt We | ad] a We **84,2** a] ad We **3** convocando] quomodo Ly

papa est notorie hereticus, et electores summi pontificis in heretica pravitate sibi consentiunt, vel eidem indebite favent, nec patet alia via per quam possit papa hereticus coherceri, per quem scilicet generale concilium debeat congregari.

Magister: Dicunt quidam quod in hoc casu quilibet catholicus, qui scit papam esse hereticum notorium vel audit publice divulgari quod papa est notorie hereticus, debet esse paratus, si expedit, ad generale concilium convenire, debetque quilibet, quantum sibi competit pro gradu suo, alios exhortari catholicos ut ad concilium generale conveniant. Verumptamen ista spectant principalius ad prelatos et in divina lege peritos, secundo spectant ad reges et principes et alias publicas potestates, tertio autem spectant ad omnes catholicos viros et mulieres. Unde etiam mulieres catholice, scientes papam esse hereticum et electores circa electionem summi pontificis negligentes, debent, si expedit, catholicos exhortari ut ad generale concilium pro ecclesia ordinanda concurrant. Imo etiam ipsemet ire debent, si poterunt bono communi prodesse.

Discipulus: Ista assertio mirabilis michi videtur. Tria enim absurda continet, ut apparet. Quorum primum est quod generale concilium absque auctoritate pape debeat congregari. Secundum est quod reges et principes ac alii laici ad generale concilium debeant convenire. Tertium est quod mulieres debeant aut valeant generali concilio interesse.

Quod enim primum sit absurdum per sacros canones probatur aperte. Nam sicut habetur dis. 17 per totum, concilium generale absque auctoritate summi pontificis congregari non potest. Ait enim Pelagius papa: "*Multis denuo apostolicis et canonicis atque*

84,33 dis…34 totum] D. 17 cols. 87-93 **35** Ait] D. 17 c. 5 col. 89

---

5 consentiunt] consentiant Ly **9** quidam] *omitted* Ly **13** quilibet] in *added* Ly | sibi] expedit *added* An **14** ad] *omitted* Fi **15** ista spectant] spectat Ly **17** spectant] spectat Ly | reges] regem An **18** autem] *omitted* Bb | spectant] spectat Ly (Pz*) | omnes] alios *added* We **19** mulieres[1]] muliere Bb **21** pontificis] *omitted* Bb Fi An | debent] debet Bb Fi An | si expedit] *omitted* Bb **23** etiam] et Ly | ipsemet] ipsimet Bb Fi **24** poterunt] potuerunt An potuerint Pzz **27** quod] *omitted* An **28** est] *omitted* Bb **30** est] *omitted* Ly (Pz*) | aut] ac Ly **31** concilio] *omitted* Bb **35** enim] *omitted* Bb **36** canonicis] catholicis Ly

ecclesiasticis instruimur regulis, non debere absque sententia Romani pontificis concilia celebrari". Quibus verbis clare patet quod generale concilium absque papa convocari non debet. Quia tamen puto quod assertores predicti non sine motivo dicunt contrarium, dic motiva eorum. Ipsis enim auditis intelligam clarius veritatem.

Magister: Quod absque auctoritate pape possit concilium generale congregari nonnullis rationibus videtur posse probari, quarum prima est hec. Particulare concilium potest licite congregari absque auctoritate pape ad iudicandum de eodem vero papa. Ergo multo magis generale concilium poterit congregari ad iudicandum de pseudo-papa heretico absque eius auctoritate. Antecedens duobus manifestis exemplis videtur aperte probari. Primum est de episcopis qui convenerunt ad inquirendum de idolatria et facto beati Marcellini, quorum congregatio fuit particulare concilium, congregatum absque auctoritate eiusdem pape Marcellini. Secundum est de illorum congregatione qui convenerunt ad iudicandum et deponendum papam Iohannem 12um , que congregatio non fuit concilium generale sed particulare solummodo. Ergo multo magis posset fieri concilium generale ad iudicandum de papa heretico in heresi notorie deprehenso.

Discipulus: Ista ratio videtur aperte probare quod absque auctoritate pseudo-pape heretici possit generale concilium congregari, sed non probat quod valeat congregari absque auctoritate veri pape. Unde videtur quod, si papa fiat hereticus, eligendus est papa catholicus antequam generale concilium convocetur.

Magister: Nonnullis apparet quod ratio supra scripta patenter ostendit quod absque auctoritate cuiuscunque pape, veri vel falsi, potest generale

---

37 non] *omitted* Pz **38** sententia] licentia Ly | celebrari] In *added* Ly **40** convocari] congregari Ly | Quia tamen] Quare cum Ly **41** non… motivo] in sun^{o} nno (*garbled*) An sine motivo non Ly **42** enim auditis] namque argumentis Ly **49** pseudo-papa] seudo-papa We | heretico] ereticho We **50** Antecedens] Ab Fi **51** aperte] *omitted* Ly | episcopis] epis Pz **52** idolatria] idolatrie Pz **53** Marcellini] Marcelli An particulare] parciale Bb Fi **55** Marcellini] Marcelli An **60** deprehenso] deprehense Bb **62** pseudo-pape] speudo-pape Bb **64** Unde] et *added* Ly **65** fiat] fuerit Ly **66** catholicus] chatolicus (*sic*) We **67** ratio] *omitted* Bb secundum *added* Ly **68** scripta] dicta Ly (Pz*) **69** vel] We: et Bb Fi An Ly

concilium convocari. Nam, si est licitum concilium particulare fieri absque auctoritate pape ad inquirendum vel iudicandum de vero papa, multo magis licitum est generale concilium celebrari tempore vacationis apostolice sedis, absque auctoritate pape, ad pseudo-papam debite cohercendum, presertim si pseudo-papa aliter coherci non potest. Sed primum licitum est, sicut per duo exempla probatum existit. Ergo et secundum debet licitum reputari.

Secunda ratio est hec. Omnis populus et omnis communitas et omne corpus, quod absque consensu vel auctoritate cuiuscunque qui non est de corpore potest sibi ius statuere, potest aliquos eligere qui vicem gerant totius communitatis aut corporis absque alterius auctoritate. Sed omnes fideles sunt unum corpus, Paulo dicente ad Romanos 12: "*Multi unum corpus sumus in Christo*", et sunt unus populus et una communitas. Ergo possunt eligere aliquos qui vicem gerant totius corporis. Tales autem electi, si simul convenerint, concilium generale constituunt, quia concilium generale non videtur esse aliud quam congregatio aliquorum qui vicem gerant totius christianitatis. Potest ergo concilium generale congregari absque auctoritate cuiuslibet qui non est catholicus et fidelis, et per consequens absque auctoritate pape heretici.

Tertia ratio est hec. Universalis ecclesia in unum conveniens ad aliquid ordinandum potest concilium generale vocari. Sed universalis ecclesia posset ad tam parvum numerum devenire quod posset insimul convenire, nam in tam parvo numero fuit aliquando post ascensionem Christi. Ergo non est impossibile quod ad talem numerum ante iudicium generale perveniat, et per consequens non est impossibile quod universalis ecclesia ad concilium generale conveniat etiam si nullus esset verus papa, sicut non est impossibile quod, sede vacante, universalis ecclesia simul conveniat. Non

85 Romanos 12] Romans 12:5

72 vel] et An **75** cohercendum] coarcendum We **76** coherci] coerceri We coherceri Pz **77** probatum] probatur Bb **79** Omnis] *omitted* An **88** electi] clerici We **89** constituunt] constituerint Fi constituent Ly **91** vicem] *omitted* An **95** Tertia] Tertio Bb **96** potest] ad *added* Ly (Pz*) **97** vocari] convocari Ly convenire Pz **99** convenire] convocari Ly **101** ante…generale] iterum Ly

minoris autem potestatis aut auctoritatis est universalis ecclesia quando non posset insimul convenire, propter magnam multitudinem, quam quando posset insimul convenire. Igitur, quicquid posset universalis ecclesia per se, si posset insimul convenire, potest per aliquos electos a diversis partibus ecclesie. Ergo, posito quod diverse partes universalis ecclesie eligerent aliquos qui convenirent in unum ad ordinandum de ecclesia Dei, illi sic electi convenientes in unum, non obstante quod nullus esset verus papa, possent generale concilium appellari. Et ita potest generale concilium, quando non esset verus papa, absque auctoritate pape congregari.

Discipulus: Aliqualiter modum ponendi predictum intelligo. Ut tamen magis eum intelligam, et sic clarius perveniam ad veritatem, declara per quem modum, secundum assertionem predictam, deberet generale concilium convocari.

Magister: Dicitur quod rationabile esset de qualibet parrochia vel alia communitate que posset faciliter insimul convenire mitti aliquem vel aliquos ad concilium episcopale, vel ad parliamentum regis aut principis vel alterius publice potestatis, qui eligeret vel eligerent aliquos mittendos ad concilium generale, qui, taliter electi a conciliis episcopalibus vel parliamentis secularium potestatum, in unum locum convenientes, possent generale concilium appellari.

Discipulus: Quid si aliqua parrochia vel etiam diocesis nollet aliquos mittere ad concilium generale?

Magister: Respondetur quod propter contradictionem illorum non esset communis utilitas omittenda. Imo est assertio dicens quod, si multe dioceses vel regna contradicerent generali concilio

---

107 posset] potest We **108** posset] potest Ly universalis ecclesia per se si posset *added* An | insimul] simul An **110** aliquos] alios We **111** electos] *omitted* An **115** possent] posset Fi An ad *added* We concilium] ire *added* We **116** Et] *omitted* We **120** declara] decla$^{d'}$ An **121** deberet] Bb: debeat Fi An Ly debere We **123** rationabile] ratio Fi An | esset…125 aliquos] *omitted* Fi An **124** alia] aliqua Ly **125** insimul] in unum Ly **126** parliamentum] parlamentum An perlamentum Ly | aut] ac Ly **127** qui] que Ly **129** parliamentis] perlamentis Ly **131** possent] possunt Pz | appellari] appellare Fi An approbari We **132** etiam] ē An aliqua *added* We **133** nollet] nolleret We | mittere] mitti We **135** illorum] ipsorum Ly **136** omittenda] evitanda Fi An | est] una *added* We **137** contradicerent] contradicunt Ly

congregando, potestas congregandi concilium generale esset de iure ad alia regna vel dioceses devoluta, quia impedientes communem utilitatem fidei christiane potestate conveniendi ad generale concilium merito privarentur.

Discipulus: Istam opinionem intelligo, et licet eam non reputem consonam veritati, tamen, qualiter respondeatur secundum eam ad auctoritates quibus asseritur manifeste quod absque auctoritate summi pontificis non debeat generale concilium congregari, aperias.

Magister: Respondetur quod regulare est concilium generale nequaquam congregari deberet absque auctoritate Romani pontificis. Fallit tamen in casu qui raro accidit, quando scilicet papa efficeretur hereticus, et electores summi pontificis negligerent papam eligere, nec posset aliter quam per generale concilium ecclesie provideri. Propter quod, ut dicitur, auctoritates summorum pontificum asserentium quod concilium generale absque auctoritate pape congregari non debet nequaquam sunt negande, sed sunt sane intelligende, ut nullo modo interpretentur in preiudicium fidei christiane, que summo pontifici etiam catholico est modis omnibus preferenda.

Capitulum 85

Discipulus: Adverto quomodo probari potest primum quod circa assertionem in precedenti capitulo recitatam michi irrationabile videatur. Ideo dic an secundum possit aliquo modo probari, scilicet quod reges et principes ac alii laici ad generale concilium debeant, si voluerint, convenire.

Magister: Antequam motiva dicte assertionis adducam, ostendam tibi quare secundum quosdam una

---

140 impedientes] pedientes Pz | utilitatem] utilitatatem Pz **143** et] *omitted* Ly **145** respondeatur] respondetur Ly **147** debeat] debet We **149** quod] *omitted* Bb | regulare est] regulariter Ly **150** deberet] debet Ly debere We **151** Romani] summi Ly | tamen] si Fi **152** qui] quia Bb Fi An | raro] *omitted* Ly **156** auctoritates] auctoritate We asserentium quod] quod asserentium Pz | quod] *omitted* Bb **157** congregari] 9g^{re} An **85,2** Discipulus] *omitted* Bb (*added* Bb^{2}m) **4** michi] m An *omitted* Ly | irrationabile] iriõa^{le} An | videatur] videbatur Fi An Ly **5** secundum] hoc *added* Ly **9** adducam] adductam An

congregatio et non alia dicatur concilium generale. Quo declarato, motiva que proferam magis intelliges.

Dicitur ergo quod congregatio quecumque non ideo solummodo vocatur concilium generale quia auctoritate summi pontificis convocatur. Tunc enim omne consistorium cum papa esset concilium generale. Illa ergo congregatio est generale concilium reputanda in qua diverse persone, gerentes auctoritatem et vicem diversarum partium totius christianitatis, ad tractandum de communi bono rite conveniunt, nisi aliqui noluerint vel non potuerint convenire. Unde si alique provincie nollent vel non possent personas habentes auctoritatem et vicem earum transmittere, non minus esset concilium generale censendum. Isto viso, videtur posse probari quod reges et principes ac nonnulli alii laici possunt, si voluerint, ad generale concilium convenire, et eiusdem concilii tractatibus interesse.

Quod quidem primo auctoritate Nicholai pape, que ponitur dis. 96 c. *Ubinam*, probatur. Ait enim: "*Ubinam legistis imperatores antecessores vestros synodalibus conventibus interfuisse, nisi forsitan in quibus de fide tractatum est, que universalis est, que omnium communis est, que non solum ad clericos, verum etiam ad laicos et ad omnes omnino pertinet christianos*". Ex quibus verbis datur intelligi quod conciliis in quibus de fide tractatur possunt laici interesse. Quod etiam auctoritatibus simul et exemplis ostenditur.

Gelasius enim papa, ut habetur dis. 15 c. *Sancta Romana ecclesia*, ait: "*Sancta Romana ecclesia post*

85,15 Illa…23 censendum] **nota pro concilio Pisano** Bbm** (a later reader's reference to the 1409 Council of Pisa) **28** dis…Ubinam[1]] D. 96 c. 4 col. 617 **37** dis…38 ecclesia[1]] D. 15 c. 3 col. 71

---

10 dicatur] dicatatur Pz **12** ergo] *omitted* Bb autem Ly **13** vocatur] notatur Bb **15** cum papa] pape We | generale] reputandum, nec quia super omnes christianos generalem optinet potestatem: tunc enim omne consistorium cum papa esset concilium generale *added* **We** Vc Ba **16** est] esset Ly **18** diversarum] universarum Ly | christianitatis] sanitatis Ly **19** bono] boni Bb **20** potuerint] poterint Pz **21** auctoritatem] auctoritates Ly **22** transmittere] tresmittere Fi **24** alii] *omitted* Ly **26** tractatibus] tractantibus Bb **27** quidem] *omitted* Ly quidam Pz **28** probatur] *omitted* Pz | Ait enim] Qui ait Ly **30** quibus] Ly Vg: quibusdam ubi Bb Fi An We **31** omnium] We: omnibus Bb Fi An Ly **33** ad[2]] *omitted* Ly | omnino] *omitted* An Ly **38** ait…ecclesia[2]] *omitted* Ly

illas veteris testamenti et novi scripturas quas regulariter suscipimus etiam has suscipi non prohibet: sanctam synodum Nicenam 318 patrum, mediante Constanino maximo Augusto, in qua Arius hereticus condempnatus est, sanctam synodum Constantinopolitanam, mediante Theodosio seniore Augusto, in qua Macedonius hereticus debitam dampnationem excepit". Et infra: "*Sanctam synodum Calcedonensem, mediante Martiano Augusto et Anatholio Constantinopolitano episcopo, in qua Nestoriana et Eutychiana hereses simul cum Dioscoro eiusque complicibus dampnate sunt*".

Item, Isidorus sexto libro Ethimologiarum c. 16, ut habetur dis. predicta c. 1, ait: "*Tertia, synodus Ephesina prima 200 episcoporum sub iuniore Theodosio Augusto edita est*". Et infra: "*Quarta, synodus Calcedonensis 630 sacerdotum sub Martiano principe habita est*".

Item, ut habetur dis. 96, "*in sexta actione Calcedonensis synodi Martianus imperator dixit*": '*Nos ad fidem confirmandam, non ad potentiam ostendendam, exemplo religiosissimi principis Constantini synodo interesse voluimus, ut inventa veritate non ultra multitudo pravis doctrinis attracta discordet*'".

---

46 infra] *Ibid.* **52** dis…1] D. 15 c.1 col. 69 **54** infra] *Ibid.* **56** dis 96] D. 96 c. 2 col. 617 (*Nos ad fidem*) | in…57 dixit] *Ibid. Dictum Gratiani ante* c. 2

---

39 veteris] veteri Fi **41** Nicenam] in cenam An | 318] 138 Bb Fi An 319 We 18 Ly **42** Augusto] Agusto We (*favoured spelling of* scriptor 11us) **43** condempnatus] contempnatus Bb | sanctam] syd Fi **44** Theodosio] Tehodosio We **46** excepit] accepit Bb Fi An **47** Calcedonensem] Calcidonensem We | et] *omitted* Ly **48** Anatholio] Anastasio Ly | Constantinopolitano] Constantino Bb Fi An **49** Eutychiana] Euticia Bb We Vc Ba Eucia Fi An Enticiana Ly Enticia Vg Euticii Fr **51** Ethimologiarum] thimologiarum We Ethimologiarum…16] *omitted* Bb | 16 ut] 10 et Ly **53** prima] *omitted* Ly | 200] 70 Ly 700 Pz | iuniore] minore Ww | Theodosio] Theodio Bb **54** 630] 63S (*sic*) We 63 Ly | 630…57 Calcedonensis] *omitted* An **55** Martiano] imperator *added* Bb **56** 96] 98 Fi | sexta] septima Bb Fi We alia Ly | actione] accusatione We **57** Calcedonensis] Calcidonensis We | Martianus] Martinianus Ly Nuntinianus Pz imperator] inter cetera *added* We **59** synodo] synode Fi **60** voluimus] volumus Ww | veritate] unitate Ly | ultra] *omitted* Bb **61** attracta] attractata Bb Fi An Ly attentata We

Item, ut habetur 12 q. 1 c. *Futuram*, de Constantino sic legitur: "*Idem vero presidens in sancta synodo que apud Nicenam congregata est, cum querelam quorundam conspiceret coram se delatam, ait 'vos a nemine diiudicare potestis'*" etc.

Item Nicholaus papa, ut habetur dis. 21 c. *Nunc autem*, ait: "*Cum quidam tempore quodam contra Xistum papam temptassent quedam mali rumoris obicere, et in concilio cui et Valentinianus Augustus intererat dictum fuisset non licere adversus pontificem dare sententiam, surrexit idem protinus imperator et in arbitrio prefati pontificis tribuit iudicare iudicium suum*".

Ex quibus tam auctoritatibus quam exemplis videtur ostensum quod imperatores licite interfuerunt conciliis et per consequens licite possunt laici si voluerint conciliis generalibus interesse. Quod etiam ratione videtur posse probari, que talis est.

Quod omnes tangit ab omnibus tractari et approbari debet, ut notatur in glosa dis. 96 c. *Ubinam*. Et Extra, *De maioritate et obedientia* c. *Inter quatuor* notat glosa "*quod omnes quos negotium tangit vocandi sunt*". Sed ea que tractantur in concilio generali omnes tangunt, quia in concilio generali tractari debet de fide et de aliis que ad omnes omnino pertinent christianos. Ergo laici, quos tangunt concilia generalia, licite si voluerint poterunt interesse.

---

62 12…Futuram] C. 12 q. 1 c. 15 col. 1285 **67** dis…68 autem] D. 21 c. 7 col. 125 **80** Quod…81 debet] Corpus iuris canonici (ed. 1582) Liber Sextus, *De regulis iuris*, regula 29 (col. 812 both in text and in gloss) **81** glosa] D. 96 c.4 s.v. pertinet col. 618 **82** glosa] X. 1. 33. 8 s.v.citati col. 428

---

63 vero] v^{i} Fi videtur An | in sancta] sancte Ly | sancta] sancte We synodo] synode An **65** delatam] deferendam Ww **66** diiudicare] diiudicari Ly **68** quidam] *omitted* Ww **69** Xistum] Sixtum Ww temptassent] teptasset Bb temptasset An | quedam] quidam Bb An We mali] alii We | rumoris] Ly: rumores Bb Fi An We **70** et^{1}] *omitted* Bb Fi An We | concilio] 9ci^{9} Bb | et^{2}] *omitted* Ww | Valentinianus] Valentianus An | Augustus] *omitted* Ly **71** fuisset] fuisse Bb Fi An **75** quibus] omnibus *added* Ly **77** conciliis] generalibus *added* Ly **84** que…85 generali] *omitted* Fi **85** de^{2}] *omitted* Bb Fi An | de aliis] aliorum Pz **86** omnino] õñ Bb | omnino pertinent] pertineant Ly **88** poterunt] potuerunt Bb

Discipulus: Per istam rationem quilibet laicus posset interesse concilio generali si vellet, si illa que tractantur in concilio generali ab omnibus tractari debent.

Magister: Ad istam instantiam respondetur quod hec regula ‘quod omnes tangit ab omnibus tractari debet’ intelligenda est si ab omnibus tractari potest, et non apparet ratio manifesta quare aliquis debeat ab huiusmodi tractatu repelli. Nunc autem non possunt omnes, neque laici neque clerici, ad generale concilium convenire, et ideo non omnes debent interesse per seipsos. Debent tamen omnes qui voluerint, nisi appareat ratio manifesta repellendi eos, per procuratores vel alios gerentes immediate vel mediate in speciali (vel cum aliis) vices eorum, concilio interesse.

Et ideo cum de regibus et principibus ac aliis magnis personis laicis non appareat ratio quare debeant repelli, poterunt per seipsos si voluerint conciliis generalibus interesse, nec est necesse quod procuratores vel alios habentes potestatem eorum mittant ad concilium generale. Regna autem et alie communitates que regibus non subsunt, que interesse per se non possunt, debent mittere procuratores, si volunt, aut sindicos vel alios quoscunque nomine censeantur, qui eorum habeant potestatem quantum ad ea que tractanda sunt in concilio generali.

Discipulus: Ista opinio seipsam impugnat. Nam si illi non debent generali concilio interesse de quibus apparet ratio manifesta quare debent repelli, sequitur quod laici interesse non debent. Nam de illis est ratio

---

104 Et…107 interesse] Possibly a later marginal addition which was subsequently drawn into the main text.(PP*)

---

90 generali] ab omnibus tractari debent. Magister *added* An **93** respondetur] dicitur Fi **95** tractari] *omitted* Ly **100** voluerint] voluerunt Bb Ly **101** vel] We: et Bb Fi An Ly **104** cum] dicitur *added* Bb Fi An Ly **105** non] *omitted* Bb An nisi Ly **106** poterunt] poterint Ly **107** interesse] Unde si reges voluerint *added* Ww poterunt per seipsos conciliis generalibus interesse *added* Bb Fi An Ly | nec] ut An non We **108** potestatem] poten esse (*sic*) Fi **109** Regna] eg^{a} Bb prop’g^{a} (*garbled*) Fi propeg^{a} (*garbled*) An regnum Ly **110** regibus] reg^{a}s Bb reg’s Fi An regnis We **112** sindicos] subditos Fi An Ly | quoscunque] quocunque Fi **115** seipsam] seipsum Ly **116** illi] ipsi Ly | generali] *omitted* Ly de] *omitted* An **117** quare] quia Fi An **118** debent] debet An

evidens quare sunt a generali concilio excludendi, quia videlicet causa Dei ad laicos nequaquam spectat.

Unde Felix papa, ut legitur dis. 10 c. *Certum est*, ait: "*Certum est hoc rebus vestris esse salutare, ut cum de causis Dei agitur, iuxta ipsius constitutionem regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere non preferre*". Ex quibus verbis datur intelligi quod laici de causis Dei se intromittere non debent, et per consequens a generali concilio debent excludi.

Item, ex consuetudine hactenus observata hoc constat aperte. Nam ad generalia concilia soli clerici consueverunt venire, et soli clerici generalia concilia celebraverunt, sicut et soli ipsi vocantur.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod cause Dei non solum ad clericos sed etiam spectant ad laicos, sicut Deus non solum est Deus clericorum sed etiam laicorum. Verumptamen, cause Dei quodammodo principalius spectant ad clericos quam ad laicos, si clerici in causis Dei non errant pro eo quod clerici divinis sunt specialiter deputati, et sic intelligenda sunt verba Felicis pape. Si autem clerici in causis Dei et precipue contra fidem errant catholicam, cause Dei ad laicos spectant, et non ad clericos contra fidem errantes.

Discipulus: De hoc postea interrogabo plura. Ideo dic quomodo ad secundam obiectionem respondere contingit.

Magister: Dicitur quod circa celebrationem generalium conciliorum multa sunt servata temporibus retroactis que non sunt de necessitate servanda quamvis

---

121 dis…est] D. 10 c. 3 col. 41 **142** postea] Cf. *infra* at 1 Dial. 6.94

---

120 causa] cause We | spectat] spectant We **121** 10] 19 We **122** hoc] huiusmodi Ly | vestris] nostris Ly | salutare] We: salubre Bb Fi An Ly **123** constitutionem] constitutum Ww | regiam] regna We **124** Christi studeatis] Ly: *omitted* Bb Fi An We **127** debent] tenentur Ly **128** consuetudine] constitutione We **129** ad] a Fi **130** generalia] sola Ly **132** primum…respondetur] primam istarum (=istorum Pz) respondent Ly **133** Dei] fidei Ly | spectant] spectat Fi An Ly spectant…135 etiam] *omitted* Bb **134** sicut] etiam *added* Ly **135** etiam] et *added* Ly | quodammodo] quodam An *omitted* Ly **137** errant] errent Ly **140** errant] errent Ly | catholicam…141 spectant] *omitted* An | cause] We: causa Bb Fi Ly | Dei] etiam *added* Ly **141** spectant] We: spectat Bb Fi Ly **142** interrogabo] per *added* Ly **143** obiectionem] rationem Ly | respondere] responde An **144** contingit] contingat Ly **146** sunt servata] fuerunt servanda Ly **147** sunt] nunc *added* Ly (Pz*)

rationabiliter antea fuerint observata, et adhuc talia poterunt venire tempora quod congruum erit ut serventur. Et ideo conceditur quod temporibus preteritis, quibus prelati et clerici sanctitate vite et veritate doctrine ac zelo boni communis et etiam circa temporalia magna industria et experientia claruerunt, congruum fuit ut ipsi soli generalia concilia celebrarent, et ut laici, nisi in casibus specialibus, se subtraherent a tractatibus concilii generalis. Et tamen in potestate extitit laicorum generalibus conciliis interesse. Sed ipsi vices suas tacite vel expresse clericis commiserunt, ad quod tamen artari minime debuerunt. Et ideo, quandocunque placeret rectoribus et communitatibus laicorum generalibus conciliis interesse, clerici eos de iure excludere non possent.

Discipulus: Quomodo potest ostendi quod laici unquam commiserint potestatem et vices suas clericis ad generale concilium convocatis?

Magister: Videtur quod ex hoc clare potest ostendi quod in multis conciliis generalibus plura ordinata fuerunt que absque consensu laicorum tacito vel expresso non poterant ordinari. Cum ergo non sit aliqualiter presumendum quod generalia concilia presumpserint ordinare ea que potestatem excedebant eorum, videtur dicendum quod in generalibus conciliis congregati commissionem aliquam et potestatem a laicis habuerunt.

Discipulus: Pone aliqua exempla de ordinatis in conciliis generalibus que absque consensu expresso vel tacito laicorum minime statui debuerunt.

Magister: Exemplum ponitur de pluribus libertatibus ecclesiasticis quibus clerici absque consensu laicorum gaudere non debent, cum sint in manifestum

---

149 poterunt] poterant An | erit] We: est sed (= *for* esset*?*) Bb esset Ly est Fi An Pz | ut] quod Ly **150** serventur] servetur Bb Fi An **151** et veritate] *omitted* Bb Ly **152** boni] doni Fi | temporalia] tp̄ř An magna] *omitted* Bb **155** se subtraherent] subicere henrent (*garbled*) We subtraherentur Ly | tractatibus] tractatoribus Ly **157** ipsi] si Ly **158** ad…tamen] *omitted* Ly **159** quandocunque] We: quantumcunque Bb Fi An Ly **161** eos] eas Ly **162** possent] posset Fi An pñt Ly **164** commiserint] commiserunt Ly **167** plura] *omitted* Ly **168** fuerunt] fuerint Ly **169** expresso] expresse Fi | poterant] poterat Ly (Pz*) **171** excedebant] exercebant Ly **173** et] *omitted* Fi An **174** habuerunt] habuerint Ly **180** gaudere] gaude An | gaudere…181 laicorum] *omitted* Fi | sint] sᵗ An sit Ly

preiudicium laicorum. Clerici autem absque consensu laicorum nichil in preiudicium eorum possunt statuere, quia, teste Innocentio 3º, ut habetur Extra, *De iudiciis* c. *Novit*, sicut laici iurisdictionem clericorum perturbare non debent, ita clerici iurisdictionem laicorum non debent minuere. Quare clerici in preiudicium laicorum, absque eorum consensu, nichil possunt de rebus temporalibus et libertatibus eorum disponere.

Discipulus: Quo iure clerici gaudeant libertatibus ecclesiasticis, an scilicet iure divino vel humano, et an iure solummodo canonico vel iure regum et principum secularium, in secundo tractatu istius operis diligenter inquiram. Ideo materiam istam dimitte, et dic breviter quare dicitur quod mulieres non sunt simpliciter contra voluntatem earum a generalibus conciliis excludende.

Magister: Dicitur quod hoc est propter unitatem fidei virorum et mulierum, que omnes tangit et in qua non est masculus et femina, sicut, secundum Apostolum ad Galatas 3º, in novo homine non est masculus et femina. Et ideo ubi sapientia, bonitas, vel potentia mulieris esset tractatui fidei, de qua potissime tractandum est in concilio generali, necessaria, non esset mulier a generali concilio excludenda.

Capitulum 86

Discipulus: Istam assertionem de mulieribus, que etiam secundum Apostolum docere non debent, tam irrationabilem estimo quod nolo eam amplius pertractari.

---

183 Extra…184 Novit] X. 2. 1. 13 col. 531 **192** secundo…operis] The planned 2 Dial. of the *Prologus* (cf. OP V, p. 2. 5-6) **199** Galatas 3o] Galatians 3:28 **86,3** secundum Apostolum] 1 Corinthians 14:34-35. Cf. the broader discussion *infra* at 1 Dial. 6. 94 **4** nolo…pertractari] But cf. *infra* at 1 Dial. 94

---

182 possunt] possint Bb **184** clericorum] laicorum An **185** non debent[1]] *omitted* An Ly **186** minuere] innuere Fi An | preiudicium] preiudicio We | laicorum] non *added* Bb Fi An **188** disponere] deponere Ly **190** an[1]] aut Pz | scilicet] silicet We | vel] iure *added* We **191** canonico] canonicorum Fi An ecclesiastico We | vel] *omitted* Fi regum] regrum We **192** in] *omitted* Ly | secundo] de *added* Pz **193** dic] da An | dic breviter] dicitur Fi **198** et] nec Ly | sicut] *omitted* Ly **199** Galatas] Colossenses Ww **200** bonitas] *omitted* Fi An **201** mulieris] mulierum Ly | tractatui] tractatu Bb An **202** esset] esse An est Pz **86,3** etiam] est Fi *omitted* Ly | docere] nocere Bb

Ideo, ipsa dimissa, dic quam potestatem habeat concilium generale super papam in heresi deprehensum.

Magister: Ad hoc responsum est prius, quia concilium generale debet papam hereticum de apostolica sede expellere, si aliter non potuerit, per potentiam temporalem, et illam penam sibi non potest remittere, licet, secundum quosdam, si papa hereticus rediret ad catholicam veritatem, concilium generale, si non esset papa, posset de facto ipsum noviter in papam eligere et in sede apostolica collocare, aliis dicentibus quod ad concilium generale electio summi pontificis minime spectat, sed specialiter ad Romanos.

Secundo potest concilium generale papam hereticum expulsum de apostolica sede ab omni ecclesiastico ordine degradare, sed istam penam potest absolute sibi remittere, sicut et potest ipsum curie seculari tradere, vel perpetuo carceri mancipare et omnia bona eius propria confiscare, quibus tamen penis non de necessitate tenetur hereticum papam percellere, quia iste sunt pene non a iure divino sed a iure positivo taxate. Istud autem continet veritatem si papa interfuerit concilio generali. Sed si sede vacante fuerit celebratum concilium generale videtur quod concilium generale predictas penas pape heretico non potest remittere, quia in huiusmodi penis hereticis infligendis concilium generale papam minime comprehendens est inferius et minoris iurisdictionis quam sit papa. Et ideo cum huiusmodi pene a papa vel a conciliis generalibus presente papa sint taxate, per generale concilium sede vacante remitti non possunt.

Discipulus: Secundum ista unum concilium generale haberet maiorem potestatem quam aliud, et per consequens aliud non esset generale.

---

7 prius] *Supra* 1 Dial. 6.82 **23** quia…24 taxate] The penalty of de facto physical expulsion (cf. discussions at 1 Dial.6.81,82) while involving human action and sanctioned by human law is ultimately for Ockham a divine law penalty which cannot be cancelled by human law.

---

7 quia] quod Ly **9** potuerit] poterit Ly **10** potest] sibi *added* Bb Fi An **12** veritatem] unitatem Ly **14** sede apostolica] sedem apostolicam Ly **18** hereticum] papam *added* Bb **20** remittere] retinere Ly et *added* Fi et] etiam Fi **28** predictas] predicationis An **32** generalibus] vel a conciliis generalibus *added* Bb An et a conciliis generalibus *added* Fi **33** sint] s^{d} An

Magister: Respondetur quod non est inconveniens unum concilium generale habere maiorem potestatem quam aliud, et tamen utrumque est generale. Quemadmodum usque ad finem seculi erit ecclesia universalis, et tamen ecclesia universalis uno tempore habet maiorem potestatem et auctoritatem quam alio. Nam ecclesia universalis maiorem potestatem et auctoritatem habet apostolica sede vacante quam quando non vacat.

Capitulum 87

Discipulus: Dic de summo pontifice, si fuerit electus, quam penam potest pape heretico infligere.

Magister: Tenent nonnulli pro certissimo quod papa electus canonice, quamvis in sede apostolica intronizatus non fuerit, potest pape heretico omnes penas predictas et alias imponere, quas tamen omnes preter primam, scilicet expulsionem de apostolica sede, valet sibi remittere de plenitudine potestatis. Quem etiam papam hereticum, si ad fidei veritatem redierit, absque degradatione et incarceratione et bonorum suorum confiscatione, imo etiam absque abiuratione pravitatis heretice, licet non absque penitentia et abnegatione pravitatis heretice, potest recipere.

Discipulus: De summo pontifice, si esset electus canonice, dubium non videtur quin posset papam hereticum debita animadversione punire. Sed non videtur quod ante iustitiam factam de papa heretico vel ante mortem eiusdem possit alius papa rite substitui.

Magister: Multi habent pro non dubio apud intelligentes quin possit eligi verus papa, papa heretico sedem apostolicam occupante. Quia, sede vacante

---

39 maiorem] auctoritatem et *added* We **40** est] esse Ly **41** erit…42 tamen] *omitted* Ly et ecclesia universalis et tamen Vg **43** et] maiorem *added* Ly | quam] in *added* Ly | quam…45 auctoritatem] *omitted* An alio] aliud Fi **44** Nam] *omitted* Bb **46** non] *omitted* An **87,1**] *omitted* We **2** fuerit] fuit noviter Ly fuit Pz **9** Quem] Quomodo Fi An Ly **10** ad] a We | veritatem] veritate Fi unitatem Ly **11** degradatione] licet non absque penitentia et abnegatione pravitatis (*sic*) *added* Ly Vg et[1]] *omitted* We absque Ly | incarceratione] incarca[ne] An | et[2]…12 confiscatione] *omitted* Bb **13** licet…14 heretice] *omitted* Ly Vg **16** canonice] canonicos An **17** animadversione] pena Ly **19** eiusdem] eius Ly | possit] posset Ly **20** Multi] Nonnulli Ly | pro] quod An Ly dubio] est dubitatio Ly **21** possit] posset Ly | papa[2]] *omitted* Bb pro Ly **22** occupante] occupanti Fi An Ly

notorie, potest eligi verus papa. Sed quam cito papa fit notorie hereticus, sedes apostolica notorie vacat. Ergo, quantumcunque papa hereticus de facto occuparet sedem apostolicam, est papa catholicus eligendus.

Capitulum 88

Discipulus: Hec materia locum habebit in tractatu De gestis circa fidem altercantium orthodoxam. Ideo ad collegium cardinalium te converte, et quam potestatem habeat super papam hereticum manifestum expone.

Magister: De hoc sunt assertiones contrarie. Una est quod collegium cardinalium super papam hereticum nullam potestatem specialem habet nisi sicut ceteri episcopi, presbyteri, et diaconi. Cuius ratio assignatur talis. Collegium cardinalium nullam potestatem aut iurisdictionem habet ex ordinatione divina vel iure divino, cum ex iure divino sit nullatenus institutum, imo nec in toto iure divino de ipso fit mentio. Omnem ergo potestatem vel iurisdictionem habet collegium cardinalium a summo pontifice. Sed non legitur quod summus pontifex aliquam potestatem vel iurisdictionem specialem dederit collegio cardinalium super papam hereticum. Ergo nullam specialem iurisdictionem habet super papam hereticum.

Item, consiliarii alicuius prelati vel principis, ex hoc quod consiliarii sunt, non habent specialem iurisdictionem super prelatum suum vel principem delinquentem. Sed cardinales sunt tantummodo consiliarii pape, et in hoc solummodo precellunt alios clericos et prelatos, saltem Romanos. Ergo collegium cardinalium non habet specialiter corrigere vel punire papam si hereticam incurrerit pravitatem.

Discipulus: Ista ratio accipit manifeste falsum, scilicet quod cardinales solummodo precellunt alios

---

88,2 locum habebit] Ockham would perhaps have discussed the election of "Nicholas V" (1328) in this context. Cf. Cesena's comment in *Teste Salomone*: GF p. 1006

---

23 fit] sit Ly **24** notorie[1]] notorius We **88,2** habebit] habet Ly **4** cardinalium] ardinalium Bb cardi[dum] An **5** habeat] habeant Fi **9** et] vel An **10** potestatem] habet *added* An **11** vel] ex *added* Ly **12** cum…divino[2]] *omitted* An **17** specialem] speciale Bb **18** specialem] *omitted* Ly **22** suum] *omitted* We Ly **24** precellunt] precellit An **26** corrigere vel] *omitted* We **27** hereticam] hereticum Fi An **29** scilicet] silicet We

clericos in hoc quod sunt consiliarii pape, cum constat quod in hoc precellunt quod habent ius eligendi summum pontificem. Multa etiam privilegia alia habent ultra clericos alios et prelatos.

Magister: Respondetur quod per accidens est quod collegium cardinalium habet ius eligendi summum pontificem. Unde et aliquando ius illud nequaquam habuit, et adhuc posset illo iure privari. Posset enim ius eligendi summum pontificem concedi imperatori vel aliis episcopis aut clericis quam cardinalibus. Et ita per accidens est quod collegium cardinalium habet ius eligendi summum pontificem. Sic etiam est per accidens quod cardinales multa privilegia habent quibus alii clerici et prelati minime gaudent. Quare per hoc quod cardinales habent ius eligendi summum pontificem et alia privilegia multa concludi non potest quod habent specialem iurisdictionem super papam hereticum. Et ideo cum non caveatur in iure quod cardinales super papam hereticum specialem iurisdictionem obtineant, non est eis talis specialis iurisdictio tribuenda.

Discipulus: Prima ratio fortis michi videtur, nec scio respondere ad ipsam. Quid autem tu sentis de ipsa post hoc opus inquiram. Nunc vero dic quid haberet facere collegium cardinalium, secundum istam assertionem, si papa efficeretur hereticus.

Magister: Secundum istam assertionem, si papa efficeretur hereticus, ultra illa que clerici alii et prelati eorundem ordinum et graduum deberent facere circa papam hereticum cardinales nichil haberent facere, nisi illa que eis competunt quando sedes apostolica vacat per mortem naturalem veri summi pontificis. Et ideo, sicut moriente papa cardinales habent eligere summum pontificem, ita, si constaret collegio cardinalium papam esse hereticum manifestum, ad electionem veri summi pontificis deberent procedere.

---

30 clericos] Ly Vg: *omitted* Bb Fi An We | cum] quia Ly | constat] constet Bb Fi An **33** et] etiam Fi **35** eligendi…37 habuit] *omitted* Fi **38** vel] ’ Fi **39** ita] *omitted* An **41** Sic etiam] Et sic Ly **47** caveatur] habeatur Ly (Pz*) | super…49 eis] *omitted* Fi **48** obtineant] obtineat An **49** specialis] *omitted* Ly **51** Quid] Quod Pz | tu] *omitted* Ly (Pz*) **52** vero] autem Ly **53** collegium…54 assertionem] In We Scriptor 12us *begins his copywork with these words* (at fo. 127r line 1) **56** hereticus] *omitted* Bb **57** facere] *omitted* Bb **59** illa] ea Ly **60** veri] *omitted* Ly **62** si] quod An | constaret] constiterit Ly

Discipulus: Ista opinio apparentiam videtur habere, et prima ratio est tam fortis quod ad ipsam nescio respondere, de qua quid sentias post completionem istius operis indagabo. Nunc autem narra assertionem contrariam.

Magister: Alia assertio est quod si papa efficeretur hereticus collegium cardinalium deberet specialiter ipsum debita pena punire. Cuius ratio assignatur talis. Ad quem spectat institutio alicuius, ad eundem pertinet destitutio eiusdem si ille non habet superiorem. Ideo enim primas potest instituere episcopum, quem tamen non potest destituere, quia tam primas quam constitutus ab eo habet superiorem qui reservet sibi destitutionem taliter instituti. Sed si primas non haberet superiorem, quem instituit episcopum posset ex causa destituere. Institutio autem summi pontificis spectat ad collegium cardinalium, quod non habet superiorem qui sibi reservet destitutionem summi pontificis si efficiatur hereticus. Ergo ad collegium cardinalium specialiter spectat destitutio pape, si hereticam incurrerit pravitatem, et per consequens punitio pape heretici ad collegium cardinalium spectat.

Item, non minoris iurisdictionis est collegium cardinalium quam capitulum alicuius ecclesie cathedralis. Sed capitulum, sede vacante, potest punire hereticos qui in eadem diocesi sunt reperti (Extra, *De hereticis* c. *Ad abolendam* ubi habetur quod clerici, sede vacante, possunt hereticos iudicare). Ergo multo magis collegium cardinalium, sede vacante, potest papam hereticum iudicare.

---

66 prima…68 indagabo] apparent compositional redundancy. (PP*) Cf. *supra* lines 50-52 **90** Extra…91 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1672

---

65 Discipulus] *omitted* Bb **67** istius] huius Ly **68** narra] enarra Ly **72** ipsum] ipsi Fi **74** habet] habeat Ly | Ideo] *omitted* Ly **75** potest] habet Ly | tamen] *omitted* Fi **76** quia tam] tamen Fi | constitutus] institutus We **77** habet] habent Ly | reservet] reservat Fi We Ly **78** instituti] institute Fi **79** quem] qui Ly **80** spectat…82 pontificis] *omitted* Bb **82** reservet] reservat We | efficiatur] efficeretur Ly **84** pape] *omitted* Ly | hereticam] hereticum Fi | incurrerit] incurrat Ly **87** collegium] capitulum Ly **91** abolendam] obolendam Pz

Discipulus: Per istam rationem, sede vacante per hoc quod episcopus in hereticam incideret pravitatem, posset capitulum suum episcopum hereticum iudicare.

Magister: Respondetur quod episcopi habent privilegium speciale quod non debent iudicari nisi per episcopos vel per papam, cum inquisitores heretice pravitatis non habeant potestatem inquirendi de ipsis. Et ideo, capitulum non habet potestatem iudicandi episcopum suum hereticum. Sed in collegio cardinalium sunt plures episcopi, et ideo poterit papam hereticum iudicare.

Discipulus: Nunquid capitulum, si episcopus efficiatur hereticus, obediet ei ex quo eum iudicare non potest?

Magister: Respondetur quod capitulum, si constet sibi episcopum in labem hereticam incidisse, ei obedire non debet. Nec tamen iudicabit ipsum, sed vitabit, et accusabit eum superiori qui habet potestatem iudicandi ipsum.

Capitulum 89

Discipulus: Nunquid Romani, si papa efficiatur hereticus, possunt ipsum penis punire predictis?

Magister: De hoc possunt esse diversi modi dicendi. Unus quod, si papa efficiatur hereticus, Romani possunt et debent papam hereticum pellere de apostolica sede, eumque vitare tenentur, et alium papam sibi possunt eligere (illi scilicet de Romanis quibus ius competit eligendi). Sed alias penas, scilicet degradationem, incarcerationem, et bonorum suorum confiscationem, sibi non possunt infligere.

---

95 rationem] capitulum *added* We probaretur *added* Ly **96** in] *omitted* Ly | incideret] incurreret Ly **97** capitulum] *omitted* We | hereticum] *omitted* Ly **99** quod] scilicet *added* Ly | debent] possunt Ly **100** per] *omitted* Ly **101** ipsis] episcopis Ly **102** capitulum] collegium Fi **107** efficiatur] efficeretur Ly | eum] ipsum We **110** sibi] ei Ly labem] *slightly garbled* Fi | hereticam] hereticum Fi **111** vitabit] insinuabit Ly **113** ipsum] etc. *added* Pz **89,2** efficiatur] fiat Ly **3** ipsum] eum Ly **5** efficiatur] efficitur Ly **6** pellere] expellere Ly **7** eumque] eumquia Fi **8** de Romanis] Romani Ly **10** incarcerationem] incarcerati Fi **11** sibi] ei We

Alius modus dicendi potest esse quod Romani omnibus predictis penis possunt papam hereticum cohercere.

Isti modi dicendi fulciri possunt consimilibus rationibus quibus assertiones contrarie de collegio cardinalium, recitate in precedenti capitulo, muniuntur.

Capitulum 90

Discipulus: Istam materiam duxi ad alia tempora reservandam. Ideo, tracta de diocesano in cuius diocesi papa hereticus moraretur, si, scilicet papa hereticus de facto teneret curiam in Pisis vel Florentia vel alia civitate habente episcopum, an episcopus civitatis posset de iure papam hereticum penis cohercere prefatis.

Magister: Sunt nonnulli dicentes quod diocesanus episcopus in cuius diocesi papa hereticus notorie moraretur de iure valeret et deberet, invocato auxilio brachii secularis, si tantam posset habere potentiam, papam hereticum captivare, ipsumque denuntiare ab omnibus catholicis devitandum.

Hoc probatur primo sic. Hereticus qui nullo gaudet privilegio speciali ultra episcopos hereticos quantum ad predicta est subiectus diocesani iudicio, quia alii episcopi heretici in hiis subiecti sunt iudicio diocesani. Sed papa hereticus nullo gaudet privilegio speciali ultra alios episcopos, sicut ostensum est supra c. 71. Ergo papa hereticus quantum ad predicta subditur iudicio diocesani.

90,5 vel[2]…6 episcopum] Avignon did not reacquire a separate bishop until one was appointed by Benedict XII in 1336, succeeding the "apostolic administrators" of John XXII (who were also at times simultaneously titular bishops of other sees e.g. Marseilles or Arles). However, plans to return the papacy to Rome (with stops along the way e.g. Bologna) had been discussed throughout John XXII's reign, and were being actively revived in 1332. See also 1 Dial. 6. 88 concerning the power of an episcopal chapter to act for the diocese in situations where the bishop is not available for whatever reason. **19** sicut…71] PP*

---

13 predictis] modis et *added* Ly | penis] *omitted* Bb Fi An **15** fulciri… consimilibus] fulciuntur similibus Ly **17** recitate] recitare Pz precedenti] priori Ly | muniuntur] mīnuuntur Fi *omitted* Ly (Pz*) **90,1**] *omitted* Fi An 96 Vg **4** moraretur] moratur Fi **5** teneret] teneat Fi An Pisis] Parisius Ly | vel[1]] in *added* Ly **6** habente] habende Fi **14** nullo] modo *added* Ly **17** heretici] *omitted* Ly **18** nullo] modo *added* Ly **19** 71] *omitted* Fi

Item, quantum ad predicta est papa illius subiectus iudicio qui tenetur terram ad suam iurisdictionem spectantem de omni pravitate heretica expurgare, quia sine predictis terra de heretica pravitate purgari non potest. Ad episcopum autem spectat totam suam diocesim de omne pravitate heretica expurgare (Extra, *De hereticis c. Excommunicamus*, in fine, ubi sic legitur:) "*Si quis enim episcopus super expurgando de sua diocesi heretice pravitatis fermento negligens fuerit vel remissus, cum id certis indiciis apparuerit, ab episcopali officio deponatur, et in locum ipsius alter substituatur idoneus qui velit et possit hereticam confundere pravitatem*". Ergo papa hereticus quantum ad predicta iudicio episcopi est subiectus.

Tertio probatur idem sic. Ratione delicti fit aliquis de foro alterius (Extra, *De raptoribus* c. 1 et 3 q. 6 c. 1 et Extra *De foro competenti* c. *Postulasti* et 6 q. 3 c. *Placuit*). Ergo si papa hereticus in diocesi alicuius episcopi, male docendo vel parrochianos episcopi ad pravitatem hereticam inducendo delinquit, fit de foro eiusdem episcopi et eidem est subiectus. Episcopus autem potest sibi subiectos hereticos captivare. Ergo de iure potest episcopus captivare papam hereticum in sua diocesi commorantem.

Discipulus: Licet sit regula generalis quod ratione delicti fit quis de foro alterius, tamen sicut dicit glosa Extra, *De raptoribus* c. 1: "*Ab hac tamen generalitate excipitur quilibet superior qui ubicunque crimen committat non potest iudicari nisi a papa, si agatur ad depositionem*". Cum ergo nullus sit superior papa, nullus inferior poterit iudicare ipsum quantumcunque in diocesi delinquat alterius.

---

27 Extra…28 Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1685 **37** Extra…1[1]] X. 5. 17. 1 (*De illis)* col. 1725 | 3…1[2]] C. 3 q. 6 c. 1 (*Ibi semper*) col. 975. More precisely in the gloss s.v. Ibi semper **38** Extra…Postulasti] X. 2. 2. 14 col. 552 | 6…39 Placuit] C. 6 q. 3 c. 4 col. 1069 **48** raptoribus] X. 5. 17. 1 s.v. excommunicentur col. 1725

---

22 papa] *omitted* Bb **23** suam] We: sui Bb Fi An Ly **24** spectantem] spectandam We **27** omne] omni Fi An We **29** enim] autem Ww **31** indiciis] iudiciis Pz | apparuerit] et *added* Ww **33** idoneus] *omitted* Ww **37** foro] fore Fi | 3] 13 Ly **38** foro] fore Fi **41** hereticam] We: *omitted* Bb Fi An Ly | delinquit] deliquid We | fit] sit An **47** fit] sit An | quis] aliquis We **48** tamen] *omitted* Ww

Magister: Ad hoc respondetur quod licet de intellectu glose quantum prima facie sonat inter iuristas fuerint opiniones diverse, secundum quod innuit glosa 3 q. 6 c. 1, unde et glosa ubi prius scilicet Extra, *De raptoribus* c. 1 dicit opinionem Huguccionis fuisse quod "*si archiepiscopus committat tale crimen in parrochia alterius archiepiscopi, vel episcopi suffraganei alterius archiepiscopi dixit Huggucio quod possit tunc iudicari ab illo archiepiscopo vel episcopo, argumentum ad hoc 96 dis. c. duo, ubi Ambrosius ratione criminis commissi in sua parrochia excommunicavit imperatorem, quod alias non auderet*", tamen de illo qui non est maior imo minor omni episcopo, videtur tenendum quod ratione delicti fit de foro illius episcopi in cuius diocesi probatur delinquere. Cum ergo papa hereticus non sit maior sed minor omni episcopo vero, quia omnis hereticus est minor omni catholico (24 q. 1 § *Sin autem*) sequitur quod papa hereticus ratione delicti fit de foro diocesani in cuius diocesi commoratur.

Glosa igitur que dicit quod a generalitate istius regule "*excipitur quilibet superior*" etc., intelligenda est de superiori qui, non obstante delicto, manet superior. De illo autem qui fuit superior et per delictum ipso facto fit inferior et omni superioritate spirituali privatur, ipso iure non debet intelligi, ut videtur. Quare cum papa hereticus ipso facto est factus inferior omni catholico, in papa heretico non habet dictum glose locum. Et ideo episcopus in cuius diocesi papa hereticus moraretur posset ipsum detinere, non tamen solempniter degradare, sicut nec eum deponere posset. Quod ex hoc probatur quod depositiones episcoporum soli summo pontifici

---

56 glosa] C. 3 q. 6 c. 1 s.v. causa col. 975 **57** glosa…prius] X. 5. 17. 1 s.v. excommunicetur col. 1725 **63** 96…duo] D. 96 c. 10 (*Duo sunt*) col. 621 **70** 24…autem] *Dictum Gratiani post* C. 24 q. 1 c. 4 col. 1828

---

55 quantum] quem Bb Fi | prima] propria Fi An **57** 6] 3 Ly **58** Huguccionis] huiusmodi Ly **59** committat] committit Bb An We tale] aliquod Ww **60** suffraganei] sufframganei (*sic*) Fi **61** dixit…tunc] potest Ww **62** illo] alio Ly | vel episcopo] *omitted* Bb archiepiscopi *added* Ly | argumentum] *omitted* Ly | hoc] enim *added* Ly **68** papa] papam Bb **69** vero] *omitted* Ly **70** §] c. Fi An Ly | Sin] Si Ww **71** fit] sit An **72** diocesi] dy'ac^{z} *garbled* Fi **74** quilibet] quibus An **75** manet] permanet Ly **76** per] consequens *added* Ly **79** est] sit We **82** ipsum] iterum Fi An **84** soli summo] solummodo Ly

reservantur (Extra, *De translatione* c. *Inter corporalia* et 3 q. 6 c. *Quamvi*s et c. *Dudum* et c. *Discutere*). Et propter hoc etiam episcopus non potest papam hereticum curie tradere seculari, quia nullus episcopus, antequam fuerit ab omni ordine ecclesiastico degradatus, seculari curie est tradendus.

Discipulus: Narra assertionem contrariam.

Magister: Assertio contraria tenet quod nullus episcopus potest papam hereticum detinere, nec aliquam in eum dictare sententiam. Que tali ratione probatur.

Ille non est iudex alterius, nec aliquam potestatem habet super ipsum, cuius sententia lata contra ipsum absque examinatione utrum sit iusta vel iniusta est penitus reprobanda et nullo modo servanda. Sed sententia cuiuscunque episcopi lata contra ipsum qui habetur pro papa, sive sit hereticus sive catholicus, absque examinatione utrum sit iusta vel iniusta est penitus reprobanda. Ergo nullus episcopus est iudex pape etiam heretici. Maior videtur manifesta, quia de sententia illius qui se asserit iudicem alicuius alterius et allegat causam possibilem ex qua esset iudex eius, est inquisitio facienda an causa quam allegat sit vera. Et per consequens est inquisitio facienda an sententia eius sit iusta vel iniusta.

Minor vero exemplo probatur. Nam Dioscorus sententiam excommunicationis in papam Leonem dictavit, et videtur probabile quod contra eum allegaverit hereticam pravitatem, et tamen absque omni examinatione vel inquisitione an sententia Dioscori esset iusta vel iniusta fuit eiusdem sententia reprobata, teste Nicholao papa qui, ut legitur dis. 21 c. *In tantum*, referens verba concilii Calcedonensis, ait: "*Quoniam*

---

85 Extra…corporalia] X. 1. 7. 2 col. 212 **86** 3…Quamvis] C. 3 q. 6 c. 7 col. 977 | c Dudum] C. 3 q. 6 c. 9 col. 977 | c Discutere] C. 3 q. 6 c. 6 col. 977 **115** dis…tantum] D. 21 c. 9 col. 127

---

85 De…corporalia] De transactionibus Ly De translationibus Vg + c. Inter corporalia Vg^2 | et…86 3] 23 Ly **87** potest] posset Ly **89** ecclesiastico] ecclesiasticus Fi **90** seculari] secularie Bb Fi An **93** episcopus] *omitted* Ly **97** absque] sine Ly **99** cuiuscunque] cuiuslibet Ly prelati *added* We | ipsum] illum We **101** vel iniusta] *omitted* Ly **103** etiam] *omitted* Ly | videtur] esse *added* Ly **106** allegat] ex qua esset iudex *added* Fi **111** allegaverit] allegavit An Ly **114** eiusdem] eadem Ly | reprobata] reprobanda Fi An Ly **115** legitur] habetur Ly

secundis excessibus priorem iniquitatem valde transcendit, presumpsit enim excommunicationem dictare adversus sanctissimum et beatissimum archiepiscopum magne Rome Leonem. Numquid ibi legitur inquisitionem fuisse factam, utrum iuste an iniuste ipsam Dioscorus excommunicationem dictasset? Non plane, sed absque omni controversia hoc in eo ulti sunt quia cum esset inferior, potiorem quibuslibet conatus est lacessere contumeliis".

Ex quibus verbis datur intelligi quod, si aliquis episcopus ex quacunque causa papam presumpserit captivare vel excommunicare vel lacessere qualicunque iniuria, non est inquirendum an papa sit catholicus vel hereticus, quia de sententia talis episcopi vel alia iniuria seu molestia illata pape nulla est inquisitio penitus facienda. Ergo sive papa sit hereticus sive catholicus nullus episcopus debet ei molestiam inferre qualemcunque. Et per consequens eum detinere non debet.

Discipulus: Ista ratio videtur michi concludere, et tamen dic quomodo respondetur ad ipsam.

Magister: Respondetur quod notorium fuit Dioscorum esse hereticum, et ideo nullam penitus habuit iurisdictionem super papam, etiam si fuisset hereticus. Quare de sententia eius non fuit inquisitio facienda an esset iusta, hoc est an esset ex iusta causa, quamvis notorium fuerit quod non fuit iusta ex ordine.

Secus autem esset de episcopo catholico, quia si episcopus catholicus vel episcopus de quo non esset manifestum quod esset hereticus papam captivaret, vel denuntiaret tanquam hereticum excommunicationis sententiam incurrisse, esset inquisitio facienda an iuste

---

118 transcendit] conscen^{t} An **119** dictare] etiam *added* Ww sanctissimum] We: *omitted* Bb Fi An Ly | et beatissimum] *omitted* Ww **120** Leonem] etc. *added* Ww | Numquid] Nunquam Ly **121** legitur] legis Ly | iuste] Ly: i^{te} Bb Fi An iste We | an…122 iniuste] *omitted* Bb Fi An We vel iniuste Ly **122** excommunicationem] iuste *added* Bb Fi An We **123** omni] *omitted* Ly | ulti] isti Fi An **124** inferior potiorem] inferiorem An **125** contumeliis] iniuriis Ww **129** iniuria] iniuriam Fi non…130 iniuria] *omitted* An **131** inquisitio] certe *added* Ly **133** nullus] esset *added* Fi **136** videtur michi] non videtur Ly **142** iusta^{1}] iniusta Ly **143** ordine] origine Ly **145** episcopus^{1}] esset An esset episcopus Ly **146** hereticus] si *added* Ly **147** denuntiaret] denuntiaveret Bb | hereticum] excommunicatum et *added* Ly

vel indebite procecisset. Et si inveniretur quod papa esset manifestus hereticus, factum episcopi esset a catholicis approbandum.

Discipulus: Nunquid papa hereticus posset appellare ab episcopo ipsum taliter detinente?

Magister: Respondetur quod de iure non posset, nisi allegaret causam probabilem que, si esset probata, deberet sufficiens reputari.

Capitulum 91

Discipulus: Hec de potestate diocesani super papam hereticum manifestum ad presens sufficiant. Ideo ad principes seculares et laicos me converto, de quibus festina disserere an potestatem habeant papam hereticum cohercendi.

Magister: De hoc opiniones reperiuntur contrarie. Una est quod cohertio pape heretici ad principes seculares et laicos minime spectat, quod multis modis ostenditur.

Primo sic. Cohertio pape heretici non spectat ad illos de quorum foro non est papa hereticus. Sed papa hereticus non est de foro secularium potestatum. Ergo cohertio eius ad principes seculares et laicos minime spectat. Maior videtur nota. Minor sic probatur. Clerici non sunt de foro iudicis secularis (2 q. 1 fere per totum). Et Celestinus papa, ut habetur Extra, *De iudiciis* c. *Cum non ab homine*, ait: "*Si clericus in quocunque ordine constitutus in furto, vel homicidio, vel periurio, seu alio crimine fuerit deprehensus legitime atque convictus, ab ecclesiastico iudice deponendus est*". Et per consequens clericus pro nullo crimine est apud secularem iudicem iudicandus. Papa autem hereticus est clericus. Ergo non est de foro iudicis secularis.

91,17 2…totum] C. 2 q. 1 cols. 809-833 (*misprinted* as 815) **18** Extra… 19 homine] X. 2. 1. 10 col. 529

---

149 inveniretur] veniretur Bb **150** manifestus] manifeste Ly **91,3** sufficiant] et *added* Ly **5** festina] bestina Bb | habeant] habeat Fi | hereticum] *omitted* Ly (Pz*) **7** contrarie] et *added* We **10** ostenditur] o^{r} Fi **13** Sed…14 hereticus] *omitted* Bb **16** videtur] dicitur An | sic] *omitted* Ly **18** Et] *omitted* Fi An **20** vel^{1}] et Bb alio] aliquo Ww **21** legitime atque] legitimeque Bb Fi We legitime quia An legitime et Ly

Secundo sic. Papa hereticus non est de foro illius iudicis ad quem non spectat de causa heretice pravitatis cognoscere. Sed ad iudicem secularem non spectat cognoscere de causa heretice pravitatis, sicut nec ad ipsum pertinet causa fidei vel Dei. Ergo papa hereticus non est de foro iudicis secularis. Maior est nota. Minor auctoritatibus sanctorum patrum probatur aperte.

Ait enim Felix papa, ut allegatum est supra, prout legitur dis. 10 c. *Certum est*: "*Certum est hoc rebus vestris esse salutare, ut cum de causis Dei agitur, iuxta ipsius constitutionem regiam voluntatem sacerdotibus Christi studeatis subdere, non preferre*".

Item, Nicholaus papa, ut legitur dis. 96 c. *Denique*, ait: "*Hi quibus tantum humanis rebus et non divinis preesse permissum est, quomodo de his per quos divina ministrantur iudicare presumant penitus ignoramus*".

Item, dis. 96 c. *Satis evidenter*, sic legitur: "*Deputatus est igitur Candidianus, magnificentissimus comes strenuorum domesticorum, transire usque ad sanctissimam synodum vestram, et in nullo quidem iis que facienda sunt de piis dogmatibus questiones seu potius expositiones communicare. Illicitum namque est eum, qui non sit ex ordine sanctissimorum episcoporum, ecclesiasticis intermisceri tractatibus*".

Item, Nicholaus papa, ut habetur dis. 10 c. *Imperium*, ait: "*Imperium vestrum suis publice rei cotidianis administrationibus debet esse contentum, non usurpare que sacerdotibus Domini solum conveniunt*".

---

34 supra] 1 Dial. 6.85 **35** dis…est[1]] D. 10 c. 3 col. 41 **39** dis… Denique] D. 96 c. 5 col. 617 **43** dis…evidenter] D. 96 c. 7 col. 619 **51** dis…52 Imperium[1]] D. 10 c. 4 col. 41

---

27 sic] *omitted* Ly | est] *omitted* An **30** nec…31 pertinet] ad ipsum non pertinet Ly **31** vel Dei] *omitted* Ly **33** probatur] probat Bb **35** 10] *omitted* Fi | est[1]] ait *added* Ly | hoc] quod An | rebus…36 vestris] nostris rebus Ly **37** constitutionem] constitutum Ww **38** studeatis] ut *added* An | preferre] potest ferre Fi An **39** Item] We: Et Bb Fi An Ly **41** divina] *omitted* An **44** igitur] We: *omitted* Bb Fi An Ly **46** sanctissimam] sacratissimam Bb Fi An | vestram] nostram Ly | iis] *omitted* Ww **49** ex] in Ww **52** vestrum] nostrum We Ly | publice] publicis Bb Fi We | rei] Ly: *omitted* Bb Fi An We **54** solum] solummodo Ly | conveniunt] conveniant Ww

Item, Iohannes papa, ut legitur dis. 96 c. *Si imperator*, ait: "*Si imperator catholicus est, quod salva pace ipsius dixerimus, filius est non presul ecclesie, quod ad religionem competit discere ei convenit non docere, habet privilegia sue potestatis, que administrandis legibus publicis divinitus consecutus est, ut eius beneficiis non ingratus circa dispositionem celestis ordinis nil usurpet. Ad sacerdotes enim Deus voluit que ecclesie disponenda sunt pertinere, non ad seculi potestates*". Et infra: "*Non a legibus publicis, non a potestatibus seculi, sed a pontificibus et sacerdotibus omnipotens Deus christiane religionis clericos et sacerdotes voluit ordinari et discuti recipique de errore remeantes*".

Item, beatus Cyprianus, ut legitur dis. 10 c. *Quoniam*, scribens Iuliano sic ait: "*Quoniam idem mediator Dei et hominum homo Christus Iesus, sic actibus propriis et dignitatibus distinctis officia potestatis utriusque discrevit propria volens medicinali humilitate hominum corda sursum efferri, non humana superbia rursus in inferna demergi: ut et christiani imperatores pro eterna vita pontificibus indigerent, et pontifices pro cursu temporalium tantummodo rerum imperialibus legibus uterentur, quatenus spiritualis actio a carnalibus distaret incursibus, et ideo militans Deo minime se negotiis secularibus implicaret ac vicissim non ille rebus divinis presidere videretur qui esset negotiis secularibus implicatus*".

Ex quibus aliisque quam pluribus videtur aperte probari quod principes seculares et laici de causis Dei, rebus divinis, piis dogmatibus et religione christiana se intromittere minime debent. Ex quo patenter infertur

---

55 dis…56 imperator[1]] D. 96 c. 11 col. 621 **64** infra] *Ibid.*, col. 623 **69** dis…70 Quoniam[1]] D. 10 c. 8 col. 43

---

56 ait…imperator[2]] *omitted* An **57** dixerimus] dicimus Ww **58** discere] *omitted* Fi dŕe An | ei] *omitted* An | non] *omitted* Bb **59** que] *omitted* An **61** ut] Ly Vg: et Bb Fi An We **62** ordinis] ordis Bb **64** legibus] legitibus Pz **65** a[1]] *omitted* Bb Fi An **69** legitur] habetur We **73** discrevit] discernit Bb | medicinali] Ly: *omitted* Bb Fi An We **74** hominum] *omitted* Ww **75** inferna] Ly: inferiora Bb Fi An We | et] etiam Fi An We Ly *omitted* Bb **78** quatenus] quatinus Ly | spiritualis] Ww: spiritalis CIC 1582 **79** a] et Fi ac Pz | ideo] *omitted* Ww **81** ille] *omitted* Fi An | presidere] preesse Ww **82** implicatus] Pz: implicitus Ww **83** quam] *omitted* Ly **86** quo] quibus verbis Ly

quod causa fidei et heretice pravitatis ad ipsos non spectat. Quare papa hereticus non est de foro iudicis secularis.

Tertio sic. Crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem minime spectat. Sed crimen heresis est crimen ecclesiasticum. Ergo ad iudicem secularem non pertinet, et per consequens nec papa hereticus nec aliquis alius hereticus est de foro iudicis secularis. Minor istius rationis est tam nota quod probatione non eget. Maior auctoritate et ratione probatur.

Auctoritate quidem patet, quia 11 q. 1 c. *Si quis cum clerico* sic legitur: "*Sin autem crimen ecclesiasticum est, tunc secundum canones ab episcopo suo cause examinatio et pena procedat, nullam communionem aliis iudicibus in huiusmodi causis habentibus*". Ex quibus verbis colligitur evidenter quod crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem minime spectat.

Quod etiam ratione probatur. Quia causa quecumque solummodo ad iudicem peritum et exercitatum in huiusmodi pertinere dinoscitur. Unde secundum Alexandrum 3um, ut habetur Extra, *De consanguinitate* c. 1: "*Non sunt cause matrimonii tractande per quoslibet, sed per iudices discretos*". Ubi dicit glosa quod "*duo exiguuntur ad cognoscendum et iudicandum de causa matrimoniali, scilicet scientia canonum, et quod habeat iurisdictionem ordinariam vel delegatam*" Et infra: "*argumentum quod causa non est deleganda nisi perito et exercitato ar. 2 q. 2 c. ultimo,*

---

98 11…99 clerico] C. 11 q. 1 c. 45 col. 1211 **109** Extra…110 1] X. 4. 14. 1 (*Ex litteris*) col. 1508 **112** glosa] *Ibid.* s.v. potestatem **115** infra] *Ibid.* **116** 2^{1}…ultimo] C. 2 q. 2 c. 6 (*Preceptum*) col. 835

---

88 non] nec alius hereticus An Ly **91** Tertio…95 secularis] *omitted* An ad…92 heresis] non pertinet ad iudicem secularem. Sed pravitas heretica Ly **92** minime…93 secularem] *omitted* Vg | heresis…93 crimen] *omitted* Bb **93** Ergo…94 pertinet] *omitted* Ly **96** Minor] V^{or} Pz istius] huius Ly **97** eget] indiget Ly **98** 11] 12 Bb Fi An **99** sic legitur] *omitted* Bb | Sin] Si Ww **100** tunc] *omitted* Ly **101** suo] sue Ly **104** minime] non Ly **108** in] et Bb | huiusmodi] ea Ly | Unde] et *added* We **112** dicit] notat Ly | glosa] nota *added* Bb Fi We **113** iudicandum] videndum Ly vindicandum We **114** ordinariam…115 delegatam] *omitted* Ww **115** argumentum] dicitur Ly **116** deleganda] dili^{da} An | ar] ut habetur Ly | 2^{1}] et We

De Penitentia dis. 6 c. 1 in principio". Ex quibus verbis colligitur quod causa non debet committi nisi perito. Unde et glosa dis. 20 § 1 notat "*Argumentum quod nullus potest esse iudex, maxime ecclesiasticus, nisi sit peritus*". Sed iudex secularis in causa criminis ecclesiastici minime est peritus, cum notitiam scripturarum per quas convincitur crimen ecclesiasticum constet eum non habere. Ergo crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem minime spectat, et per consequens crimen heresis quod per solam scripturam divinam cognoscitur, cuius non habet notitiam secularis iudex, ad ipsum non spectat.

Quarto sic. Maiores cause sunt ad maius iudicium deferende, quod tam ex scripturis divinis quam ex sacris canonibus colligitur evidenter. Nam, ut legitur Exodi 18, Jethro cognatus Moysi dedit eidem consilium dicens: "*Esto tu populo in hiis que ad Deum pertinent, ut referas que dicuntur ad eum*". Et post: "*Provide autem de omni plebe viros potentes et timentes Deum in quibus sit veritas et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos*". Et post: *Quidquid autem maius fuerit, referant ad te, et ipsi minora tantummodo iudicent*". Cuius consilio Moyses acquievit cum sic legitur ibidem: "*Quibus auditis Moyses fecit omnia que ille suggesserat et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos. Qui iudicabant plebem omni tempore. Quidquid autem gravius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo iudicantes*". Et Deuteronomi 1º dixit Moyses iudicibus constitutis ab ipso: "*Ita parvum audietis ut magnum: nec accipietis*

---

117 De…principio] C. 33 q. 3 *Tractatus de penitentia* dis. 6 c. 1 col. 2371 **119** glosa…1] *Dictum Gratiani ante* D. 20 c. 1 s.v. scientia col. 113 **132** Exodi 18] Exodus 18:19 **135** post] Exodus 18:21 **138** post] Exodus 18:22 **140** ibidem] Exodus 18:25-26 **147** Deuteronomi 1o] Deuteronomy 1:17

---

117 in principio] *omitted* Ly **119** §] *omitted* Fi An c. Ly Argumentum] *omitted* Ww **123** quas] quam Bb Ly **124** habere] *omitted* Bb **128** non] *omitted* Bb **132** 18] 14 Pz **135** Provide autem] Provideas Ly **137** ex] et Fi **138** tribunos] etc. *added* Bb Fi An We **140** Moyses] omnia que ille suggesserat *added* An | cum] dum Ly (Pz*) | sic] se Fi | legitur] legatur Bb Fi We **143** et[1]] *omitted* Ww et[2]] *omitted* Ww **146** iudicantes] iudices Bb Fi An **148** ut] sicut Ly

cuiusquam personam, quia Dei iudicium est. Quod si difficile vobis visum aliquid fuerit, referte ad me, et ego audiam". Et 17 c. sic scribitur: "*Si difficile et ambiguum apud te iudicium esse perspexeris inter sanguinem et sanguinem, causam et causam, lepram et lepram, et iudicum intra portas tuas videris verba variari, surge et ascende ad locum quem elegerit Dominus Deus tuus, veniesque ad sacerdotes Levitici generis, et ad iudicem qui fuerit illo tempore, queresque ab eis, qui indicabunt tibi iudicii veritatem*". Ex quibus aliisque auctoritatibus scripture divine patenter colligitur quod maiores cause sunt ad superiores iudices deferende.

Quod etiam sacri canones protestantur. Anacletus enim papa, ut habetur 2 q. 6 c. *Omnis oppressus*, ait: "*Si autem difficiles cause aut maiora negotia orta fuerint, ad maiorem sedem referantur*".

Item, Pelagius papa, ut habetur dis. 17 c. *Multis*, ait: "*Si vero in qualibet provincia orte fuerint questiones, et inter ipsius provincie episcopos discrepare ceperit ratio, atque inter ipsos dissidentes non conveniat, ad maiorem tunc sedem referantur*". Et infra: "*Maiores vero et difficiliores questiones, ut sancta synodus statuit, et beata consuetudo exigit, ad sedem apostolicam semper referantur*".

Ex quibus aliisque quam pluribus patet aperte quod maiores cause sunt ad maius iudicium deferende. Sed causa heresis est inter causas maximas computanda. Ergo causa heresis est ad maius iudicium deferenda. Iudicium autem ecclesiasticum est maius iudicio

---

151 scribitur] Deuteronomy 17:8-9 **162** 2…oppressus] C. 2 q. 6 c. 3 col. 865 **165** dis…Multis] D. 17 c. 5 col. 89 **169** infra] *Ibid.* col. 91

---

151 sic] sicut An | Si] In An **152** apud te] Ly Vgm: *omitted* Bb Fi An We **153** causam[1]…causam[2]] Ly: *omitted* Bb Fi An et We | et[2]] non *added* Ly | lepram et[2]] *omitted* Bb **154** iudicum] *gap* Fi iudicium Ly intra…variari] Ly Vgm: verba variari (pariari Fi) videris intra portas tuas Bb Fi An We **155** quem] elegerat *added* Fi **156** veniesque] veniensque Bb An **157** fuerit] in *added* We | indicabunt] vindicabunt We iudicabunt Ly **160** deferende] differende An **162** habetur] legitur Ly **163** fuerint] Ly Vg[2]**:** fuerunt Bb Fi An We **165** ut habetur] *omitted* An **167** inter] intra Ly **168** inter] intra Ly | dissidentes] discedentes Bb Fi An Ly dissedentes We | conveniat] conveniant Ww **169** tunc] *omitted* Ly **170** difficiliores] indifficiliores (*sic*) Bb | et] ut *added* Ww **171** consuetudo] conswetudo Bb **173** quam] *omitted* We

seculari, teste Gregorio Nazianzeno qui, ut habetur dis. 10 c. *Suscipitis*, scribens imperatoribus Constantinopolitanis ait: "*Libenter accipitis quod lex Christi sacerdotali vos subicit potestati atque istis tribunalibus subdit? Dedit enim et nobis potestatem, dedit et principatum multo perfectiorem principatibus vestris*". Ex quibus verbis datur intelligi quod iudicium ecclesiasticum est maius iudicio seculari. Ergo causa heresis non ad iudicem secularem sed ad iudicem ecclesiasticum debet referri.

Quinto sic. Potestas iudiciaria regalis seu secularis et potestas iudiciaria sacerdotalis sunt potestates distincte, secundum quod testatur beatus Cyprianus, ut habetur dis. 10 c. *Quoniam*, prout allegatum extitit. Ad potestates autem iudiciarias distinctas spectant cause distincte. Ad iudiciariam autem potestatem sacerdotalem pertinet causa heresis. Ergo causa heresis non pertinet ad potestatem iudiciariam secularem, et per consequens papa hereticus non est de foro iudicis secularis.

Sexto sic. Non aliam potestatem iudiciariam habent seculares iudices christiani quam habuerunt iudices seculares pagani. Nam imperatores christiani successerunt imperatoribus paganis, et reges christiani successerunt regibus paganis. Successores autem eodem iure et potestate gaudent quam predecessores. Ergo iudices seculares christiani non habent aliam potestatem iudiciariam quam pagani habuerunt. Sed causa heresis ad iudices paganos minime pertinebat. Ergo nec causa

---

178 dis…179 Suscipitis] D. 10 c. 6 col. 41 **192** dis…Quoniam] D. 10 c. 8 col. 43 | allegatum extitit] *supra* lines 69-82

---

178 Nazianzeno] Kn: Nazanzeno Bb Fi An Ly Nazazeno We Nazareno Pz | habetur] legitur We **181** subicit] subiecit Fi An Ly **182** subdit] Ly: subdidit Bb Fi An We | Dedit] *omitted* Bb | et] *omitted* Ww **183** et] *omitted* Ww | multo] multum Bb Fi An **186** heresis] *omitted* Bb | secularem] sed ad iudicem secularem (*scrambled mix*) Bb **187** referri] deferri Ly **189** regalis] *omitted* Ly | secularis] seculari Bb **190** et…191 testatur] *omitted* An **192** habetur] legitur We | c Quoniam] *omitted* Bb | prout] superius *added* We | extitit] existit Fi We **193** spectant] spectat Bb **200** habuerunt] habuerint We habent Ly **202** imperatoribus] *omitted* Ly **204** quam] quia Fi *omitted* An **205** seculares] *omitted* Bb **206** iudiciariam] *omitted* An | habuerunt] habuerint An | Sed] Cum igitur Ly **207** pertinebat] pertineat Ly

heresis spectat ad seculares iudices christianos, et per consequens papa hereticus non est de foro iudicis secularis.

Septimo sic. In illa causa que spectat ad imperatores, reges, et iudices seculares, imperialibus vel secularibus legibus est utendum, quia unaqueque causa terminanda est per leges illius fori ad quem noscitur pertinere. Sed in causa heresis imperialibus seu secularibus legibus minime est utendum, teste Nicholao papa qui, ut habetur dis. 10 c. 1, ait: "*Lege imperatorum non in omnibus ecclesiasticis controversiis utendum est*". Et infra: "*Imperiali iudicio non possunt ecclesiastica iura dissolvi*". Ergo causa heresis ad iudicem secularem minime spectat, et per consequens papa hereticus non est de foro iudicis secularis.

Octavo sic. Ad eundem spectat causa heresis ad quem pertinet causa fidei, cum eadem videatur esse causa heresis et causa fidei, quemadmodum eadem est scientia contrariorum. Sed causa fidei ad iudicem secularem minime spectat, cum videatur ad solum summum pontificem pertinere (24 q.1 c. *Quotiens* et Extra, *De baptismo et eius effectu* c. *Maiores*). Ergo ad iudicem secularem causa heresis minime spectat, et per consequens papa hereticus non est de foro iudicis secularis.

Capitulum 92

Discipulus: Dixisti quod de potestate principum secularium et laicorum super papam hereticum sunt

---

218 dis…1] D. 10 c. 1 (*Lege imperatorum*) col. 39 **220** infra] *Ibid.* **230** 24…Quotiens] C. 24 q. 1 c. 12 col. 1835 **231** Extra…Maiores] X. 3. 42. 3 col. 1382

---

208 iudices…210 secularis] *omitted* Fi **213** seculares] *omitted* Ly | vel] et Ly **215** illius] huiusmodi Ly | quem noscitur] quod dicitur Ly quem dicitur Pz Vg **216** heresis] non est *added* Ly Vg^2 **217** secularibus] utendum *added* Ly | minime…utendum] *omitted* Ly Vg^2 **218** c 1] *omitted* Bb | imperatorum] imperatoris Ly **220** Imperiali] Imperaali Bb **223** secularis] seculari Bb **226** cum…227 fidei] *omitted* Ly Vg **230** 24] 34 Ly | et] *omitted* Bb **92,2** quod] *omitted* An **3** et] aliorum *added* Ly (Pz*) | hereticum] We: *omitted* Bb Fi An Ly

opiniones contrarie. Recitasti autem unam, ideo nunc tracta contrariam.

Magister: Circa opinionem contrariam sunt modi ponendi contrarii et diversi: quibusdam dicentibus quod cohertio pape heretici et aliorum hereticorum principaliter pertinet ad totam multitudinem christianorum vel ad illos qui totius multitudinis curam gerunt, et ita secundum istos hereticorum cohertio principaliter spectat ad laicos qui communitatum curam gerunt, cuiusmodi sunt principes seculares et publice potestates; aliis dicentibus quod cohertio pape heretici principaliter spectat ad summum pontificem et prelatos, secundario autem spectat ad principes seculares et laicos, et hoc in duobus casibus: uno quidem si principes seculares et laici super hoc a prelatis ecclesie fuerint requisiti, et etiam in alio casu, si videlicet clerici fuerint pravitate heretica maculati, vel hereticorum fautores, aut in corrigendo papam hereticum dampnabiliter negligentes.

Discipulus: Secundus modus dicendi videtur apparens. Primum autem hereticalem estimo, et tamen motiva ipsius audire desidero.

Magister: Motiva istius modi dicendi virtualiter continentur in rationibus supra in principio huius sexti c. 3º et 4º et 5º contentis, quibus ostenditur quod imperator est iudex ordinarius pape, et quod papa ex ordinatione Christi nullam iurisdictionem coactivam habet. Ad hoc etiam posset adduci ratio fundamentalis quorumdam, que tacta est supra libro quinto capitulo 15º, per quam probatur quod ecclesia Romana non habet ex institutione Christi super alias ecclesias principatum.

Discipulus: Ex quo ista est ratio fundamentalis quorundam, explana et applica eam ad conclusionem hic propositam.

---

4 nunc…5 tracta] recita aliam Ly **7** et diversi] *omitted* Ly | quibusdam] quibus An **8** pape…11 cohertio] *omitted* Ly Vg **9** pertinet] *omitted* Fi **11** ita] ista Fi An **12** curam] cum cã Fi causas Ly **14** heretici] et aliorum hereticorum *added* Ly Vg **16** autem] cohertio pape heretici *added* We Vc Ba **17** casibus] causis Bb **19** clerici] *omitted* Ly **23** Discipulus] *omitted* Bb Fi *gap* An | dicendi] *omitted* Ly **25** ipsius] illius modi dicendi Ly **26** istius] huius Ly **28** et[1]] *omitted* Ly | 4o] 8 Fi An **30** Christi] *omitted* Fi | habet] penitus *added* We **32** libro] in Pz **35** est] *omitted* Ly **36** explana et] est plana Ly | applica] apo[ca] An conclusionem] questionem Ly

Magister: Ratio illa ad conclusionem hic propositam taliter applicatur. In tota scriptura novi testamenti non invenitur aliquid ordinatum de potestate cohercendi delinquentes nisi Matthei 18, cum Christus dixit: "*Si autem peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum. Si te audierit, lucratus eris fratrem tuum. Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum vel duos, ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum. Quod si non audierit eos, dic ecclesie. Si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus*". In quibus verbis Christus potestatem cohercendi delinquentes commisit ecclesie. Per ecclesiam autem in scriptura divina ubique comprehenduntur laici et clerici. Nec unquam in scriptura sacra laici a nomine ecclesie excluduntur. Si igitur potestas cohercendi hereticos commissa est ecclesie, non est commissa clericis in speciali. Ergo communitas fidelium habet primo et principaliter potestatem cohercendi hereticos sicut et alios delinquentes. Illa autem que competunt communitati principaliter et primo non derivantur nisi in eum qui gerit vicem et curam communitatis. Talis autem est princeps secularis. Ergo principi seculari, non clericis, competit principaliter potestas cohercendi hereticos, et ita ad ipsum pertinet principaliter papam hereticum cohercere.

Discipulus: Ista ratio est omnino irrationabilis et militat contra seipsam. Tum quia si potestas cohercendi hereticos et alios delinquentes tradita est primo a Christo

---

92,41 Matthei 18] Matthew 18:15-17

---

38 hic] *omitted* Ly **39** novi…40 testamenti] We Vc Ba: *omitted* Bb Fi An Ly **42** dixit] dicit Ly | autem] *omitted* Ww **43** corripe] corrige Pz | eum] ipsum Ly | audierit] audiverit We **44** lucratus] lucrata Fi eris] erit Fi es Ly | te] *omitted* Ly | audierit] et *added* Pz **45** adhibe] accipe Ly | duos] testes *added* We | ut] quia Ly **46** stet] stat Ly **48** ethnicus] thnicus An | publicanus] pubicanus Bb **50** Per ecclesiam] In ecclesia Ly **51** et clerici] *omitted* Bb **52** sacra] *omitted* Ly **53** hereticos] *omitted* We **54** non] nec An Ly **57** delinquentes] delinquentos Fi **58** derivantur] dirivantur Ly **59** curam] causam Ly Talis…est] est al' est Fi est al' autem An **61** potestas] potestatem Ly hereticos] et ita ad ipsum pertinet principaliter potestas cohercendi hereticos *added* Ly (Vg*) **62** ita] *omitted* An | papam] ipsum An **64** ratio] o° An **65** Tum] Tamen Fi An *omitted* Ly | quia] *omitted* An **66** primo] *omitted* Bb

communitati ecclesie, et communitas potest transferre potestatem suam in quem voluerit, ergo communitas ecclesie ita poterit transferre illam potestatem in clericum vel clericos sicut in laicum vel laicos. Cum ergo non legatur quod communitas fidelium talem potestatem cohercendi hereticos transtulerit in laicos, non est dicendum quod talem potestatem habeant laici a communitate fidelium, tum quia per verba Christi predicta non est commissa ecclesie potestas cohercendi delinquentes, sed tantummodo videtur iniungi quod delinquentes qui incorrigibiles apparuerint evitentur, quia ultimo dicitur "*si autem ecclesiam non audierit sit tibi sicut ethnicus et publicanus*". Per que verba datur intelligi quod delinquentes incorrigibiles sicut ethnici et publicani sunt habendi. Communitas autem fidelium per verba prefata non recipit potestatem cohercendi ethnicos et publicanos a Christo. Ergo per eadem verba non recipit potestatem cohercendi delinquentes credentes. Sed videtur per illa verba imponi fidelibus quod, sicut ethnici et publicani sunt vitandi quantum ad hoc quod non sunt eis secreta fidei communicanda, iuxta illud Matthei 7º "*nolite dare sanctum canibus*" etc., ita credentibus incorrigibilibus secreta fidei communicari non debent.

Magister: Istis non obstantibus, nonnulli putant quod ratio predicta concludat si perficiatur. Que secundum eos perfici debet sic.

Contra rationem et utilitatem rei publice est quod diverse persone habentes potestates omnino distinctas, que nec integrant unam potestatem nec una dependet ab alia, habeant iurisdictionem coactivam super eandem

88 Matthei 7o] Matthew 7:6

69 poterit] cetera Fi poterat We **70** in] *omitted* An **72** transtulerit] transtulerat Fi An transtulit Ly **75** potestas] *omitted* An **77** delinquentes] sed tantummodo videtur iniungi quod delinquentes *added dittography* Bb | incorrigibiles] incorrigiles Ly (Pz*) | evitentur] evi^ten^ An quod patet per illud *added* Ly (Pz*) **78** quia] quod Ly **79** datur…80 intelligi] intelligitur Ly **82** recipit] recepit We cohercendi] potestatem *added* Bb **83** et] *omitted* Bb Fi An **85** verba] *omitted* Ly **86** et] *omitted* Bb | sunt] sint We ab eis *added* Ly **88** etc] *omitted* Ly | ita] ista Bb Fi An **89** credentibus] etiam credulis Ly fidei] Dei An **92** Que] Ww Vg: Nam sicut percipimus Ly Percipimus quod Pz **94** et] veritatem et *added* Ly **96** que] qui Fi An | una] unam Bb **97** eandem] eadem An

communitatem, etiam pro diversis criminibus. Posset enim contingere quod se mutuo impedirent, et quod pax et concordia communitatis per tales distinctas potestates solveretur. Posset enim accidere quod eadem persona esset involuta diversis criminibus, quorum unum pertineret ad unam potestatem et aliud ad aliam. Quo posito, si utraque potestas vellet exercere iustitiam circa delinquentem eandem personam, oporteret quod una potestas raperet vel defenderet delinquentem contra aliam potestatem, et ita pax et concordia in communitate dissiparetur.

Si enim idem sit fur et hereticus, et ratione heresis pertineat ad iudicem ecclesiasticum et ratione furti ad iudicem secularem, si neuter iudex vult deferre alteri sed uterque vult trahere reum ad iudicium suum, unus propter heresim, alius propter furtum, inter ipsos orietur seditio. Cum ergo communitas occasiones seditionum et scissionum ac scismatum tollere teneatur, non licet eidem communitati concedere clericis potestatem cohercendi hereticos, et in principem secularem transferre potestatem malefactores alios castigandi. Sed constat quod principes seculares habent iurisdictionem coactivam super quam plurimos criminosos. Ergo clerici pro nullo crimine habent iurisdictionem coactivam super eosdem. Et ita si subditi alicuius regis vel principis fiant heretici, ab eodem rege vel principe puniri debent pro heresi sicut pro aliis criminibus.

Discipulus: Per plures leges cavetur aperte quod heretici non per reges et principes sed per clericos iudicari debent.

Magister: Dicunt quidam quod tales leges sunt leges inique, iuri naturali, id est recto dictamini rationis, obviantes manifeste, et ideo pro non legibus sunt habende.

---

98 criminibus] Quia *added* Ly **99** enim contingere] concurrere Ly **102** diversis criminibus] criminibus ita diversis Ly **103** pertineret] pertarent An | unam] unum Bb **108** dissiparetur] dissiparent An **109** enim idem] eid' Fi An .n. id We (*abbreviations*) **110** pertineat] pertinet Ly **111** vult] voluerit Ly **112** iudicium] ius Ly **116** concedere] taliter *added* Ly **121** nullo] illo Ly **122** subditi] subdit Bb | fiant] fiat Bb **125** cavetur aperte] habetur Ly (Pz*) **129** leges] *omitted* An Ly iuri] iure Bb | id est] et Ly **130** obviantes] obviantia We | pro…131 habende] We Vc Ba: non pro legibus sunt (=sint Fi) habende Bb Fi An pro legibus non sunt habende Ly Vg

Capitulum 93

Discipulus: Quia de isto modo ponendi, quem reputo omnino erroneum, in aliis tractatibus sepe occasionem habebo loquendi, ideo, isto modo dimisso, nitere declarare alium modum ponendi, qui minus veritati repugnare videtur.

Magister: Dicunt quidam quod si papa manifeste et publice incideret in hereticam pravitatem, puta si publice predicaret et doceret contra veritatem catholicam apud catholicos divulgatam (utpote si doceret aut predicaret vel teneret verum corpus Christi in sacramento altaris minime contineri, aut resurrectionem non esse futuram, vel animas reproborum non affligi aut cruciari vel non esse in inferno, aut aliquid huiusmodi cuius contrarium tenetur explicite credere quia apud catholicos publice tanquam catholicum divulgatur), vel etiam diffinitive determinaret quemcunque errorem, quantumcunque parvum, divine scripture aut doctrine universalis ecclesie obviantem, si clerici crederent vel faverent eidem aut circa correctionem et cohibitionem ipsius essent dampnabiliter negligentes, princeps secularis in cuius dominio moraretur, et etiam populus qui sciret ipsum esse hereticum, cohercere deberet si posset, invocato auxilio si oporteret vicinarum regionum. Si autem princeps vel populus in cuius dominio papa hereticus moraretur crederet vel faveret eidem, aut ipsum dampnabiliter negligeret cohercere, alii principes et laici qui scirent papam esse hereticum, in quantum eis potentia et vires suppeterent, ad ipsum cohercendum essent astricti.

93,13 vel[1]…14 inferno] Allusion to John XXII's *visio beata* sermons.(PP*)

93,3 reputo] puto Ly **4** habebo] habeo Ly | loquendi] et *added* Ly **5** nitere] nite An | alium] secundum Ly **8** incideret] incurreret Ly **10** si doceret] determinaret Ly **14** esse] *omitted* Bb **15** credere] vel *added* Ly **16** divulgatur] divulgaret Ly | etiam] *omitted* Ly **17** determinaret] determinare Bb terminaret Ly **18** aut] ac Ly **20** aut] ac Ly | et] aut Ly **21** princeps…22 moraretur] principes seculares in quorum (=cuius Vg) dominio moratur Ly Vg **22** populus] papa Bb **23** esse] *omitted* Ly | deberet] debent Ly | posset] possent Ly *omitted* Bb **25** vel populus] *omitted* Ly **26** hereticus] *omitted* Ly **29** suppeterent] supperarent Pz

Unde circa istum modum tria probare et declarare nituntur. Primo enim nituntur ostendere quod causa fidei aliquo modo spectat ad laicos. Secundo, satagunt explanare quomodo questio fidei spectat ad laicos. Tertio, moliuntur ostendere quod cohertio pape heretici in aliquo casu spectat ad laicos etiam a prelatis ecclesie minime requisitos.

Primum probatur primo sic. Ad illum spectat aliquo modo questio fidei vel causa qui potest concilio generali, in quo tractatur de causa fidei, interesse. Imperatores autem, et per rationem consimilem reges et laici aliqui, possunt generali concilio in quo tractatur de fide interesse, sicut ostensum est prius c. 85. Ergo ad imperatores, reges, et laicos aliquo modo causa fidei noscitur pertinere.

Secundo sic. Ad illum aliquo modo spectat questio cause fidei qui fidem defensare tenetur. Quia nullus rem ad ipsum impertinentem omnino tenetur defensare, teste Sapiente qui, Ecclesiastico 11º. ait: "*De ea re que te non molestat ne certaveris*", qualis est omnis res que ad te omnino non pertinet. Sed laici fidem suam tenentur defendere, alioquin proditores veritatis sunt censendi, 11 q. 3 c. *Nolite*, ubi Iohannes Chrysostomus ait: "*Sicut sacerdos debitor est, ut veritatem quam audivit a Deo libere predicet, sic laicus debitor est ut veritatem quam audivit a sacerdotibus probatam in scripturis defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, proditor est veritatis*". Ergo questio fidei aliquo modo spectat ad laicos.

---

44 prius] 1 Dial. 6.85 **50** Ecclesiastico 11o] Ecclesiasticus 11:9 **53** 11…54 Nolite] C. 11 q. 3 c. 88 col. 1259

---

31 circa] erga Fi An | tria] etiam An tripliciter Pz **34** questio] causa Ly **37** requisitos] requisitis We **39** illum] primum Bb Fi An | aliquo…40 modo] quodammodo Ly **40** questio…causa] causa fidei We | qui] que Fi An **41** causa fidei] fide Ly **42** consimilem] et *added* An alii *added* We | aliqui] aliquo modo Ly **43** fide] causa fidei We **47** sic] *omitted* Ly | spectat] pertinet Ly **48** cause] *omitted* We | rem] tenetur Fi **50** Ecclesiastico] ecc^{ci} Bb We | 11o] 2^{0} Pz **51** molestat] molestaverit Bb Fi An **53** veritatis] et heretici *added* Ly | 11] 1 Ly **56** libere] legitime Ly | ut] et Fi **57** probatam] quidem *added* Bb Fi An Ly quidam *added* We | in scripturis] scriptura Ly **58** fiducialiter] *omitted* Ww | proditor…veritatis] prodidit veritatem Ww **59** aliquo modo] quandoque Ly

Tertio sic. Ad illum spectat aliquo modo questio fidei qui pro veritate fidei defendenda leges potest statuere. Sed populus et laici leges possunt statuere pro veritate fidei defendenda. Ergo ad populum et laicos aliquo modo questio fidei noscitur pertinere. Maior videtur evidens, quia nemo de re que ad eum omnino non pertinet valet legem statuere. Minor auctoritatibus, exemplis, et rationibus videtur posse probari.

Augustinus enim, ut habetur 11 q. 3 c. *Imperatores*, ait: "*Imperatores si in errore essent, quod absit, pro errore suo contra veritatem legem darent, per quas iusti et probarentur et coronarentur, non faciendo quod illi iuberent*". Et infra: "*Quando autem imperatores veritatem tenent, pro ipsa contra errorem iubent. Quod quisquis contempserit ipse sibi iudicium acquirit*".

Item, idem ad Vincentium, ut habetur 23 q. 4 c. *Non invenitur*, ait: "*Quis enim nostrum, quis vestrum non laudat leges ab imperatoribus datas adversus sacrificia paganorum?*" que per consequentiam pro fide date videntur.

Item, ad Bonifacium, ut habetur dis. 9 c. 1, loquens de imperatoribus ait: "*Quando autem pro veritate contra falsitatem constituunt bonas leges, terrentur sevientes et corriguntur intelligentes*". Et alibi ait: "*Quicunque ergo legibus imperatorum que pro Dei veritate feruntur obtemperare non vult, acquirit grande supplicium*".

Et ut habetur 23 q. 4 c. *Si ecclesia*, ait: "*Quod autem dicunt*", scilicet heretici, "*qui contra suas impietates leges iustas institui nolunt, non petisse a*

---

68 11…Imperatores] C. 11 q. 3 c. 98 col. 1263 **72** infra] *Ibid.*, col. 1265 **75** 23…76 invenitur] C. 23 q. 4 c. 41 col. 1755 **80** dis…1] D. 9 c. 1 (*Imperatores*) col. 33 **83** alibi] *Ibid.* **86** 23…ecclesia] C. 23 q. 4 c. 42 col. 1757

---

60 illum] We: ipsum Bb Fi An Ly **62** populus] papa Fi An imperator Ly **63** populum] papam Fi **65** quia] scilicet quod Ly **66** auctoritatibus] et *added* Ly **69** absit] et *added* Ww **70** quas…71 et[1]] quam iusti Ww **71** coronarentur] coronantur Fi | faciendo…72 iuberent] tamen faciendum est (=*omitted* An) quod illi iubent Ww **73** tenent] et *added* Bb An Ly | ipsa] ea Ly **75** Vincentium] ait *added* Bb An Ly | 4] 8 Fi An **76** nostrum] vel *added* Bb Fi An We | nostrum quis] *omitted* Ly **77** ab…datas] imperatorum datas ab eis Ww **78** paganorum] baganorum Bb | consequentiam] We: nientiam Bb convenientiam Fi An Ly **80** Item] idem *added* Ly **82** terrentur] tenentur se An **83** Et] *omitted* Bb | ait] *omitted* Ly | ergo] vero Ww **84** Dei] *omitted* Ly **86** Quod] Qui Bb Fi An

regibus terre apostolos talia, non considerant aliud fuisse tunc tempus, et omnia suis temporibus agi. Quis enim tunc in Christum crediderat imperator? qui ei pro pietate contra impietatem leges ferendo serviret? Quando adhuc illud propheticum complebatur: 'quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terre, et principes convenerunt in unum adversus Dominum et adversus Christum eius'. Nondum autem agebatur quod paulo post in eodem Psalmo dicitur: 'et nunc reges intelligite, erudimini, qui iudicatis terram. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore'. Quomodo ergo reges Domino serviunt in timore. nisi ea, que contra Domini iussa sunt religiosa severitate prohibendo atque plectendo? Aliter enim servit quia homo est, aliter quia etiam et rex est. Quia homo est servit ei vivendo fideliter. Quia vero etiam rex est servit leges iusta precipientes et contraria prohibentes convenienti vigore sanciendo". Ex quibus patet aperte quod imperatores et publice potestates licite pro fide possunt leges statuere.

Quod etiam exemplis ostenditur. Nam tam reges infideles quam fideles leges pro fide laudabiliter ediderunt. Nam Nabuchodonosor legem edidit pro fidei veritate qui, ut legitur Danielis 3º, ait: "*A me ergo positum est hoc decretum, ut omnis populus, tribus, et lingua quicunque locutus fuerit, blasphemiam contra*

---

93 quare…96 eius] Psalms 2:11-2 **98** dicitur] Psalms 2: 10-11 **112** Danielis 3o] Daniel 3:96

---

89 considerant] considerent Fi An **90** fuisse…tempus] temporis (temperis Pz) tunc fuisse Ww Pz | temporibus agi] convenire temporibus Ww **91** imperator] imperatorum Fi We | qui ei] quis enim Ww **92** leges] legis Fi | serviret] servaret Bb Fi An We seviret Ly **93** Quando] Tunc enim Ww | complebatur] compleatur Bb **94** meditati] me. Bb Fi An **95** convenerunt] conve. Bb Fi conve An **96** adversus[1]] adver. Fi adversum An | adversus[1]…eius] et Ly Vg | adversus[2]] ad Bb Fi adversum An **97** autem] enim Bb Fi An We illud Ly **98** dicitur] dicebatur Bb An Ly **100** reges] et *added* Bb Fi An We | serviunt] serviant Fi Ly **101** contra] *omitted* Bb Fi An | Domini] Deum Ww **102** plectendo] pulcando Fi **103** quia[1]] est rex et aliter quia est *added* Ly | quia[1]…est[2]] *scrambled* Vg/Vg[2] | est[1]…est[2]] *omitted* Ly | etiam et] omitted Ww | est[2]] *omitted* Bb **104** ei] Deo Ww in *added* Bb vero etiam] *omitted* Ww **106** sanciendo] sentiendo Fi An sanctiendo Bb **108** leges] *omitted* Bb **109** tam] cum An **111** Nabuchodonosor] We: Nabūch Bb Nabucho Fi Nabuch'o An Nabugodonosor Ly | legem] leges Bb **114** lingua] lingwa Bb

Deum Sydrach, Misach, et Abdenago, dispereat et domus eius vastetur, neque enim est alius Deus qui possit ita salvare".

Rex etiam magnus Artaxerxes, ut legitur Hester ultimo, legem edidit dicens: "*Hoc autem edictum quod nunc mittimus, in cunctis urbibus proponatur, ut liceat iudeis uti legibus suis*".

Reges etiam fideles leges pro veritate fidei condiderunt. Quod testatur aperte Augustinus qui in epistola ad Vincentium, ut habetur 23 q. 6 c. *Vides*, ait: "*Civitas mea que cum tota esset in partem Donati, ad unitatem catholicam timore legum imperialium conversa est*". Ergo imperatores leges pro fide catholica ediderunt.

Quod etiam ratione videtur posse probari. Nam ille potest leges pro fide statuere qui non solum contemplatione hominum sed etiam contemplatione Dei potest ius condere. Laici autem non solum contemplatione hominum sed etiam contemplatione Dei possunt ius statuere, dis. 1 c. *Ius civile*, ubi dicitur sic: "*Ius civile est quod quisque populus vel queque civitas sibi proprium divina humanaque causa constituit*", id est, "*contemplatione Dei (de consecratione dist. 3 c. 3) et hominum, ut ff. de fer. l. 1*", secundum glosam ibidem. Ergo laici in favorem fidei leges condere valent.

Discipulus: Ista sententia, quod laici possunt aliquas leges pro fide statuere que aliquam obtineant

---

118 Hester…119 ultimo] Esther 16:19 **124** 23…Vides] C. 23 q. 6 c. 3 col. 1797 **133** dis…civile] D. 1 c. 8 col. 5 **136** de…3[2]] *Decreti tertia pars*, col. 2573 **137** secundum…ibidem] s.v. divina humanaque

---

115 dispereat] disporeat Fi An **116** domus] demus Bb | Deus] We: *omitted* Bb Fi An Ly **118** Artaxerxes] Artarxerses Bb Ly Artarxersis We Actaxerces (*sic*) Pz **119** autem] *omitted* Bb est *added* Ly | edictum] dictum Ly (Pz*) **120** nunc] *omitted* Ly | mittimus] emittimus Ww proponatur] proponam Fi An *omitted* Ly **123** qui] *omitted* Ly **124** Vides] Videns An **125** partem] partes Ww | Donati] Conati Fi An **127** est] *omitted* An **129** statuere] constituere Ly **130** hominum] *omitted* An | etiam] *omitted* Ly **131** ius condere] iura statuere Ly Laici…133 statuere] Sed imperator et populus contemplatione Dei possunt leges statuere Ly Vg[2] **133** statuere] *omitted* Bb | 1] 9 Bb **134** quod] *omitted* Bb | quisque] quicunque Ly | queque] quecunque Ww **135** divina humanaque] humana divinaque Bb We | causa] *omitted* An **136** de…137 1] CIC1582: *mostly omitted* Ww Pz Vg (*except for* "et hominum") **138** leges] pro fide statuere que aliquam obtineant firmitatem *added* An | condere] edere We **140** obtineant] habeant Ly

firmitatem, nisi a summo pontifice vel prelatis ecclesie fuerint confirmate, sacris canonibus obviare videtur. Unde Innocentius 3[us] , ut habetur Extra, *De constitutionibus* c. *Ecclesia*, ait: "*Nos attendentes quod laicis etiam religiosis, super ecclesiis et personis ecclesiasticis nulla sit attributa facultas: quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi a quibus si quid motu proprio statutum fuerit quod ecclesiarum etiam respiciat commodum et favorem, nullius firmitatis existit, nisi ab ecclesia fuerit approbatum*". Ex quibus verbis datur intelligi quod super hiis que ad ecclesiam spectant statutum laicorum nullam obtinet firmitatem nisi ab ecclesia fuerit approbatum. Questio autem fidei ad ecclesiam spectat. Ergo statutum laicorum in favorem fidei editum nullius est momenti nisi ab ecclesia fuerit approbatum.

Item, in synodo Symachi pape, ut habetur 16 q. ultima c. *Non placuit*, sic legitur: "*Non placuit laicum statuendi in ecclesia preter papam Romanum habere aliquam potestatem, cui obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi*". Ex quibus verbis datur intelligi quod laicus nichil potest statuere de hiis que ad ecclesiam spectant. Questio autem fidei ad ecclesiam spectat. Ergo laicus in favorem fidei nichil potest statuere.

Item, in synodo Eugenii pape, prout legitur Extra, *De iudiciis* c. *Decernimus*, sic habetur: "*Decernimus ut laici ecclesiastica tractare negotia non presumant. Sed episcopi, abbates, archiepiscopi et alii ecclesiarum*

---

143 Extra…144 Ecclesia] X. 1. 2. 10 col. 25 **157** 16…158 placuit[1]] C. 16 q. 7 c. 23 col. 1547 **166** Extra…167 Decernimus[1]] X. 2. 1. 2 col. 522

---

143 Unde] We: *omitted* Bb Fi An Quia Ly **145** etiam] et Fi An Ly **146** sit] est Ly | facultas] apud *added* Ww **147** imperandi] imandi Bb **148** proprio] *omitted* An **149** etiam] *omitted* Ly | et] in Bb Fi An **150** nullius] mlris Fi ml'us An | existit] existat Bb Fi An We esse constat Ly **153** fuerit] *omitted* An **155** fidei] etiam Dei Ly **156** approbatum] confirmatum Ly **159** ecclesia] ecclesiam Fi preter…Romanum] *omitted* Ww **160** cui] c. 16 An | obsequendi] Ly Vg: subsequendi Bb Fi We sequendi An **161** datur] potest Ly **166** in] ex We | prout] ut Ly | Extra…167 iudiciis] De iudiciis Extra Bb Fi An **167** Decernimus[1]] Decrevimus Ly Decrenimus (*sic*) Pz | sic] sicut An Decernimus[2]] Decrevimus Ly Decrenimus (*sic*) Pz **168** laici] clerici Ly Sed] Et Ww ut *added* Ly **169** episcopi] et *added* Bb Fi An We abbates] et *added* We Ly

prelati de negotiis ecclesiasticis, maxime de illis que spiritualia esse noscuntur, laicorum iudicio non disponant". Ex quibus colligitur quod nec etiam laicorum iudicio sunt spiritualia disponenda. Cum ergo inter negotia spiritualia sit questio fidei potissime computanda videtur quod laici de hiis que ad fidem spectant se intromittere minime debent, et per consequens pro fide nichil statuere possunt.

Item, minus est disponere de ecclesiasticis dignitatibus et rebus ecclesiarum quam de fide. Qui autem non potest minus, nec maius potest. Laico vero de dignitatibus ecclesiasticis et rebus ecclesiarum nichil pertinet disponere. Ergo multo fortius nec de fide poterunt aliquid ordinare. Quod autem de dignitatibus ecclesiasticis et rebus ecclesiarum laici nichil disponere valeant sacris canonibus affirmatur. Nam 16 q. ultima c. *Laicis* sic legitur: "*Laicis quamvis religiosis nulla de ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi legitur attributa facultas*".

Item, Innocentius 3us, ut habetur Extra, *De arbitris* c. *Contingit*, ait: "*Adhuc generaliter prohibemus ne super rebus spiritualibus compromittatur in laicum, quia non decet ut laicus in talibus arbitretur*". Ergo multo magis non decet ut laicus de fide, dignitatibus ecclesiasticis, et rebus ecclesiarum aliquid legem statuendo decernat.

Item, dis. 96 c. *Bene*, de statuto Basilii in favorem ecclesie edito sic legitur: "*Scripturam que in sacerdotali concilio recitata est, evidentissimis documentis constat esse invalidam: primum quod contra patrum regulas a laicis, quamvis religiosis, quibus nulla de ecclesiasticis facultatibus aliquid disponendi legitur umquam attributa facultas, facta videtur*".

---

185 16…186 Laicis[1]] C. 16 q. 7 c. 24 col. 1547 **189** Extra…190 Contingit] X. 1. 43. 8 col. 512 **196** dis…Bene] D. 96 c. 1 col. 613

---

171 iudicio] iudicia Bb Fi An **180** Laico] Laici We | Laico…183 ordinare] *omitted* Ly Vg **182** pertinet] possunt We **184** laici] *omitted* Pz **186** Laicis[1]] Laici Ly **187** facultatibus] dignitatibus Ww | aliquid] ad Fi | disponendi] disponenda An **190** Contingit] 10 Ly | ait] *omitted* Bb **192** in…arbitretur] de fide dignitatibus Fi (*hurried copying of text cf. eight words infra*) **193** fide] et *added* Ly **194** aliquid] ad Fi An We **195** decernat] decernant Ly **196** 96…Bene] 6 Ly | favorem] favore Bb **199** quod] quidem Ww quia *added* Ly **201** disponendi] disponendo Bb **202** videtur] videatur Ww

Item, Innocentius 3us , ut legitur Extra, *De rebus ecclesie alienandis vel non* c. *Cum laicis*, ait: "*Cum laicis, quamvis religiosis, disponendi de rebus ecclesie nulla sit attributa potestas, quos obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi*" etc.

Ex quibus aliisque quampluribus colligitur evidenter quod non solum de fide, sed nec etiam de dignitatibus et rebus ecclesie, laici leges condendi nullam habent penitus potestatem. Et quamvis hoc conclusio michi videatur certa secundum canonicas sanctiones, tamen quomodo ad allegationes prescriptas respondere contingat non differas recitare.

Magister: Allegationes tue predicte a nonnullis pueriles et frivole reputantur, quia videtur eis quod sacrorum canonum non habeas intellectum. Ad cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod rem aliquam ad alium pertinere dupliciter potest contingere. Res enim aliqua ad aliquem pertinet tanquam in potestate eius aliquo modo existens, ut scilicet de ea sicut sibi placuerit, dummodo non contra Deum vel rationem rectam aut leges iustas seu consuetudines rationabiles valeat ordinare. Et isto modo dignitates ecclesiastice et res ecclesiarum ad prelatos ecclesie pertinere noscuntur. Alio modo pertinet res aliqua ad aliquem tanquam defendenda ab eo, et isto modo res ecclesiarum pertinent ad laicos, quia laici defendere debent res ecclesiarum. Sic etiam fides spectat ad laicos, quia eam viriliter et potenter defendere astringuntur.

Ex hiis respondetur ad omnes allegationes tuas. Quia, sicut laici leges statuere possunt suos subditos artius obligando ne personas ecclesiasticas vel res earum

---

203 Extra…204 non] X. 3.13.12 col. 1115

---

204 alienandis…non] non alienandis Ww | c…laicis] Fr: *omitted* Ww Cum^{2}…206 potestas] nulla fuit laicis attributa potestas de rebus ecclesiasticis disponendi apud Ly (Vg*) **206** nulla] n$_{9}$ Fi An obsequendi] subsequendi Ww **207** etc] *omitted* Ly **209** nec…210 dignitatibus] etiam de dignitate Ly **211** hoc] hec Ly **215** nonnullis] nonnullos Bb **216** quia] quare Fi An **218** dicitur esse] est Ly **220** eius] illius Ly **223** rationabiles] rōa^{les} An rationales Ly **224** ecclesiastice] acclesiastice Bb **225** ad…noscuntur] pertinent ad prelatos ecclesie Ly ad…227 ecclesiarum] *omitte*d An **226** aliquem] alium Ly **227** et] in Bb | isto modo] sic Ly **229** etiam] *omitted* Bb Ly | spectat] pertinet Ly | viriliter] diligenter An Ly **232** Quia] Quod Ly | sicut] We: *omitted* Bb Fi An Ly

offendant vel molestent iniuste, quos in contrarium facientes penis possunt debitis cohercere, quamvis huiusmodi penis personas exemptas ab eorum potestate nequeant castigare, sic laici, scilicet reges, principes, ac publice potestates et etiam communitates, leges possunt statuere pro fide salubrius defendenda, possuntque punire suos subditos fidem nequiter impugnantes, quamvis punire non valeant eos qui a sua iurisdictione sunt exempti.

Discipulus: Nitere allegare pro assertione predicta.

Magister: Quod reges et principes ac publice potestates et civitates alieque communitates que potestatem habent condendi leges de temporalibus, leges statuere queant pro veritate fidei tenenda et defendenda et nullatenus impugnanda vel reicienda, eisdemque legibus suos subditos obligare, sic videtur posse probari.

Omnis persona et universitas iurisdictionem habens coactivam de hiis que per se et subditos facere obligatur legem potest statuere, et ad ea facienda subditos sub pena rationabili obligare. Sed omnis persona fidelis, et etiam universitas, iurisdictionem habens coactivam, per se et subditos tenetur fidem catholicam defendere. Ergo de fide defendenda potest legem statuere, et subditos ad fidem defendendam sub pena rationabili obligare.

Secundo probatur idem sic. Quilibet habens iurisdictionem coactivam ad ea per leges suas potest suos subditos obligare que pacem et tranquillitatem eorum procurant et conservant, et quorum contraria pacem et tranquillitatem civium dissipant et conturbant. Sed fidem negare et impugnare et abicere pacem et tranquillitatem civium dissipat et conturbat, quia homines diversarum sectarum minime pacifice insimul vivunt. Ergo omnis persona et communitas habens

---

234 offendant] defendant Fi An | molestent] molestant An **235** debitis] debetis Bb **236** exemptas] exceptas Ly | potestate] potestates Bb **237** laici…principes] principes et reges Ly **238** etiam] *omitted* Ly **245** et] *omitted* Ly **246** condendi] condere Ly **247** queant] que Fi tenenda] timenda Bb **248** reicienda] reicianda Bb Fi **249** sic] sicut Bb Fi An **250** habens] *omitted* An **251** hiis] ad *added* Ly | per se] *omitted* Bb | subditos facere] subitos (*sic*) faciendo Ly subditos faciendo Pz Vg **253** rationabili] rō^{li} An **257** rationabili] rō^{li} An **258** idem] id Fi **261** eorum] *omitted* Ly | conservant] servant Bb **262** civium] *gap* Fi omnimodam An Ly | dissipant] dissipat We **263** et impugnare] *omitted* Fi An

iurisdictionem coactivam potest per leges subditos obligare ne fidem catholicam impugnare aut abicere quoquo modo presumant.

Tertio sic. Non minorem potestatem habet rex vel princeps super subditos suos in hiis que sunt contra fidem et bonos mores quam habet maritus super uxorem suam, vel pater super prolem suam. Sed maritus conjugem suam errantem contra fidem vel bonos mores potest et debet corrigere, et pater prolem suam errantem contra fidem et bonos mores habet corrigere. Ergo rex et princeps subditos suos errantes contra fidem et bonos mores potest corrigere. Rex autem et princeps de hiis que in subditis suis potest corrigere valet legem statuere. Ergo rex et princeps pro fide tenenda a subditis suis legem potest eis imponere.

Discipulus: Predicta assertio non ita michi videtur irrationabilis sicut antea videbatur, et ideo cupio ipsius intellectum pleniorem habere, quia per hoc manifestius animadvertam an sit consona vel dissona veritati. Magis autem explicabis eam si indicaveris quomodo ad singulas allegationes contra eam adductas responderi contingat. Ideo per omnes discurre.

Magister: Ad auctoritatem Innocentii 3ii respondetur quod ecclesie et persone ecclesiastice a iurisdictione laicorum sunt exempte, et ideo super ecclesiis ordinandis vel conferendis, vel super aliqua immutatione circa ecclesias facienda, seu etiam super personis ecclesiasticis puniendis vel quomodolibet gubernandis aut ad aliquid faciendum vel non faciendum artandis, laici nichil in earum commodum respiciens et favorem possunt statuere quod firmitatem optineat, nisi ab ecclesia fuerit approbatum. Quin tamen aliqua possint

---

289 Ad…3ii] *supra*, lines 144-157*

---

272 habet] habeat Ly **273** suam[1]] *omitted* Ly **274** fidem] fide An vel] et Bb Ly **275** potest…276 mores] *omitted* Bb **278** corrigere] Ergo *added* An Sed *added* Ly | autem et] aut etiam Ly | hiis] propter *added* Ly **279** in] We: *omitted* Bb Fi An Ly | subditis suis] subditos Ly | valet legem] *omitted* Fi **280** princeps] de hiis que subditis suis potest corrigere valet legem statuere. Ergo rex et princeps *added dittography* Fi **281** potest] possunt Ly **285** Magis] Augustinus Fi Aug[2] An **286** explicabis] explicab Fi **287** allegationes] allegatione Bb **292** super] *omitted* Ly **293** immutatione] commutatione Ly **295** aliquid] *omitted* An **296** respiciens] respicientes Ly **297** optineat] optineant Ly **298** possint] possit Fi An

statuere in ecclesiarum et personarum ecclesiasticarum commodum et favorem, sub certis penis suos subditos prohibendo ne ecclesiis vel personis ecclesiasticis molestiam inferant vel gravamen, Innocentius minime negat. Nonne potest rex, absque requisitione cuiuscunque prelati ecclesie, statuere quod quicunque clericum occiderit pena capitali plectatur? Nunquid non potest statuere absque requisitione ecclesie quod qui res ecclesiasticas furatus fuerit pena mortis vel alia punitur? Si igitur laici possunt statuere leges pro rebus temporalibus ecclesie et personis ecclesiasticis a suis subditis nullatenus molestandis, multo fortius pro fide catholica, quam multo magis defendere et tueri tenentur quam res ecclesiarum et personas ecclesiasticas, quascumque possunt leges statuere, ne aliquis subditus eorum fidem negare vel impugnare audeat quoquo modo.

Quod etiam tali ratione probatur. Magis spectat ad principem constitutum a Deo, qualis est omnis princeps utens legitima potestate, ulcisci iniuriam Dei quam civium suorum (23 q. 4 c. *Si ea*). Sed rex et princeps potest et debet statuere legem ne unus subditorum peccet in alterum. Ergo multo magis potest condere leges ne quis subditorum suorum fidem impugnet, exemplo Nabuchodonosor regis, qui legem edidit ne quis verum Deum presumeret blasphemare.

Ad auctoritatem sumptam ex synodo Symachi pape respondetur per idem, quod laici non habent potestatem aliquid in ecclesia statuendi quod immutationem circa ipsas ecclesias inducat. Habent tamen potestatem

319 23…ea] C. 23 q. 4 c. 50 col. 1761 **325** Ad…sumptam] *supra*, lines 158-165*

301 vel] et Ly **303** negat] denegant An | requisitione] inquisitione Ly **304** quicunque] qui We **305** occiderit] occidit Ly | plectatur] plectetur We | non] *omitted* Ly **306** requisitione] inquisitione Ly **307** punitur] puniatur We Ly **311** multo] *omitted* Ly **313** leges] Ly Vg: legem Bb Fi An We | aliquis subditus] quis subditis Ly **314** audeat] audiat Fi **317** omnis] *omitted* Ly **318** iniuriam] iniuridiam An **319** suorum] ut habetur *added* Ly et *added* Pz **320** potest…debet] possunt et debent Ly **322** quis] quisquis Ly **323** Nabuchodonosor] We: Nabuch Bb Fi An Nabugodonosor Ly | edidit] dedit Ly **324** quis] quisquis Ly **326** respondetur] etiam *added* Ly **328** ipsas] *omitted* Ly | inducat] indicat Bb | potestatem…329 statuendi] statuere Ly

statuendi ne quis subditorum suorum ecclesiam audeat molestare. Et ita habent potestatem statuendi ne quis eis subditus fidem catholicam impugnet, neget, aut blasphemet, vel fidem quoquo modo subvertat.

Ad auctoritatem acceptam ex synodo Eugenii pape consimiliter respondetur, quod laici ecclesiastica negotia de rebus aut personis ecclesiasticis ordinandis vel regendis vel aliter immutandis se intromittendo tractare non debent, nec clerici talia negotia laicorum iudicio, hoc est auctoritate eorum, disponere debent. Possunt tamen laici ordinare ut clerici in ecclesiasticis disponendis negotiis minime infestentur, possuntque eis aliquas libertates conferre, exemplo principum antiquorum qui, ut testatur Innocentius 3us Extra, *De rebus ecclesie alienandis vel non* c. *Cum laicis*, ecclesiasticam libertatem multis privilegiis munierunt. Sic etiam possunt laici in favorem fidei christiane plura ordinare, ad que servanda suos subditos possunt legibus coartare. Si enim laici ex devotione quam habent ad fidem catholicam possunt in favorem clericorum nonnulla statuere et eis libertates plures tribuere, multo fortius possunt in favorem fidei quamplura statuere, et ad ea constringere sibi subiectos.

Ad auctoritatem que ponitur 16 q. ultima c. *Laicis*, respondetur quod laici non possunt statuere aliquid circa dignitates ecclesiasticas immutandas. Possunt tamen statuere plura pro dignitatibus ecclesiasticis defendendis, ad que subditos suos, et non alios a potestate eorum exemptos, possunt constringere, nisi in casu. Cum vero dicitur ‘qui non potest minus nec maius potest’, dicitur quod ista fallit, quia sepe maiora aliqua spectant ad iurisdictionem vel potestatem aliquorum ad quorum

---

333 Ad…acceptam] *supra*, lines 166-177* **342** Extra…343 laicis] X. 3. 13. 12 col. 1115 **352** Ad auctoritatem] *supra*, lines 183-188*

---

329 subditorum suorum] eis subditus Ly | ecclesiam] *omitted* An ecclesiam…331 subditus] *omitted* Ly (Vg*) **333** acceptam] *omitted* An Ly **334** consimiliter] similiter Ly **335** aut] ac Ly **336** intromittendo] We: non intromittere Bb intromitten Fi intromittere An intromittere vel Ly **343** ecclesie] ecclesiasticis Ly | alienandis…non] non alienandis Ww **344** munierunt] muniverunt Ly **347** ex devotione] extra devotionem Ly habent] habet An **349** plures] pluras Bb **350** quamplura] quamplurima Ly **351** constringere] We: restringere Bb Fi An Ly **354** ecclesiasticas] *omitted* Ly | immutandas] immutandum We **356** suos] *omitted* Ly

iurisdictionem vel potestatem quedam minora non pertinent. In proposito tamen non fallit, quia sicut possunt laici quedam statuere pro defensione ecclesiastiarum dignitatum, ita possunt nonnulla statuere pro defensione fidei orthodoxe.

Ad auctoritatem Innocenti 3ii Extra, *De arbitris* respondetur quod arbiter recipit potestatem ordinandi aliquid esse faciendum vel non faciendum, et ideo in rebus spiritualibus laicus arbiter esse non potest. Cum hoc tamen stat quod laicus valeat ordinare ne subditi sui res spirituales invadant vel impugnent.

Ad auctoritatem sumptam de dis. 96 c. *Bene* consimiliter dicitur quod ideo statutum extitit reprobatum quia plura agenda circa electionem summi pontificis et res ecclesiasticas ordinavit. Si autem solummodo statuisset quod nullus sibi subiectus de rebus ecclesie se intromittere, vel electionem summi pontificis impedire, presumeret, statutum suum non fuisset ullatenus reprobatum.

Ad ultimam auctoritatem Innocentii 3ii consimiliter dicitur quod laici de rebus ecclesie distribuendis vel expendendis nichil possunt penitus ordinare, non tamen negat quin potestatem habeant statuendi ne res ecclesie a suis subditis invadantur.

Capitulum 94

Discipulus: Satis disseruisti an questio fidei spectat ad laicos. Ideo nunc dic, secundum quod promisisti, per quem modum videlicet questio fidei spectat ad laicos. Per hoc enim de predictis magis advertam an aliquid contineant veritatis.

---

366 Ad…3ii] *supra*, lines 189-195* **372** Ad…sumptam] *supra*, lines 196-202* **380** Ad…auctoritatem] *supra*, lines 203-207* **94,3** secundum…promisisti] 1 Dial. 6.93.33-34*

---

361 iurisdictionem] iurisdictiorum (*sic*) Bb **366** Ad] A We **368** vel…faciendum[2]] *omitted* Ly **369** Cum…370 stat] Tamen cuilibet cum hoc constat Ly Vg **370** stat] constat Bb **372** sumptam…373 consimiliter] 6 dis. de statuto Basilii respondetur 16 q. ultima c. *Laicis* ubi Ly Gelasii pape 16 q. ultima c. Laicis Pz Vg[2] (=*scratched out the original text of* Vg *which may already have differred from that of the mainstream*) **373** statutum] Basilii *added* We **376** solummodo] solum Ly **382** expendendis nichil] exponendis non Ly **94,2** spectat] Ly Vg: spectet Bb Fi An We **3** laicos] an non *added* Ly | Ideo] *omitted* Ly | nunc] modo We **4** fidei] ventilari potest seu *added* Ly **5** enim] autem Ly

Magister: Dicitur quod questionem ventilari de fide multis modis potest accidere.

Aut enim ventilatur questio de aliquo pertinente ad fidem quod apud omnes catholicos tanquam catholicum hactenus extitit divulgatum, puta si aliqui inciperent vertere in questionem an Christus sit verus Deus et verus homo, vel an Christus fuerit natus de virgine, vel an beata vita sit futura, vel aliud consimile de quo notum fuit apud omnes catholicos, literatos et illiteratos, quod ad fidem pertinet orthodoxam.

Aut ventilatur questio de aliquo quod est a catholica ecclesia explicite approbatum, licet talis approbatio non sit apud omnes catholicos divulgata, puta si aliqui inciperent vertere in questionem an Salomon fuerit filius Bersabee vel vir eius. Audivi enim a quodam fide digno qui asseruit se fuisse presentem quando quidam magister theologie Parisiensis in scholis publice tenuit quod Bersabee erat uxor Salomonis, dicens illud quod legitur in genealogia Salvatoris: "*David autem rex genuit Salomonem*" etc. debet sic punctuari: "*David autem rex genuit Salomonem*", ut ibi sit finis versus, et alius versus sic incipiat: "*Ex ea que fuit Urie Salomon autem genuit Roboam*". Quamvis ergo hec veritas 'Salomon fuit filius Bersabee' sit ab ecclesia explicite approbata, quemadmodum tota scriptura divina est explicite approbata, tamen posset ab insipientibus et iniquis verti in questionem. Sic posset verti in questionem quelibet veritas scripture divine que non est apud omnes catholicos tanquam catholica divulgata.

25 legitur] Matthew 1:6 **28** alius versus] Matthew 1:6-7

7 de…8 fide] *omitted* Ly **8** accidere] accipere Ly **11** aliqui] modo *added* We | inciperent] incipiant Ly **12** sit…13 Christus] *omitted* Bb **13** fuerit] fuit Fi | an[2]] *omitted* Ly **15** fuit] sit Ly | literatos… illiteratos] licteratos et inlicteratos We **17** questio] *omitted* Ly | a] *omitted* An ab Ly **18** catholica] aliqua Ly **19** divulgata] divulgatos Bb **20** inciperent] incipiant Ly **22** qui] quod Ly | presentem] presente Bb **23** theologie Parisiensis] in theologia Parisius Ly | publice] *omitted* Ly **24** Salomonis] Salamonis Fi | dicens] quod *added* Ly **25** legitur] dicitur Ly | genealogia] genalogia Bb **26** punctuari] punctari Fi An We **28** incipiat] incipiet Ly **29** autem] *omitted* Ly **31** tota] *omitted* Ly **32** posset] potest Ly | et…33 iniquis] nonnunquam Ly **33** Sic] Sicut Ly **34** quelibet] *omitted* Ly **35** catholicos] tamen *added* An

Sicut etiam posset verti in questionem an in Christo fuerint due voluntates, quamvis in Christo non esse duas voluntates sit heresis explicite condempnata.

Aut ventilatur questio de aliquo quod non est ab ecclesia explicite approbatum, nec heresis contraria est explicite condempnata. Sic questio fidei inter theologos sepissime ventilatur. Sic ante determinationem ecclesie de processione Spiritus Sancti a Filio inter Grecos et Latinos questio vertebatur.

Loquendo de questione fidei primo modo dicta, dicitur quod talis questio multipliciter spectat ad laicos. Uno modo, ut laici veritatem fidei in tali questione apud catholicos divulgatam pro loco et tempore fateantur, quia secundum Apostolum ad Romanos 10 "*corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem*", et ipsa Veritas Luce 9 ait "*qui me erubuerit et meos sermones, hunc filius hominis erubescet cum venerit in maiestate sua et Patris et sanctorum angelorum*". Ex quibus verbis colligitur quod quilibet fidelis astringitur veritatem fidei sibi notam sollempniter confiteri. Quare laici in tali questione fidei veritatem sibi notam confiteri tenentur.

Discipulus: Dic michi in quibus casibus laici tenentur veritatem fidei in tali questione simpliciter confiteri.

Magister: Respondetur quod in duobus casibus laici, sicut et ceteri christiani, ad talem confessionem de necessitate salutis sunt astricti. Primus est quando per omissionem huiusmodi confessionis subtraheretur honor Dei: quando videlicet per omissionem huiusmodi confessionis alii averterentur a fide, vel converterentur ad hereticam pravitatem.

---

49 Romanos 10] Romans 10:10 **51** Luce 9] Luke 9:26

---

36 Sicut] We Pz: Sic Bb Fi An Ly | posset] põt Ly | in questionem] *omitted* Ly | in[2]] *omitted* An **37** fuerint] fuerunt An Ly **38** heresis] pro heresi Ly **39** non] nec Ly | ab…40 explicite] implicite Ly **40** contraria] 9(=con-) An *omitted* Ly **41** Sic] Sicut We Ly **42** ventilatur] ventiletur Bb | Sic] Sicut We Ly **47** veritatem… questione] eandem assertionem Ly (Vg*) **49** enim] *omitted* Ww **51** me…52 sermones] erubuerit meos sermones Ly (Vg*) **58** michi] *omitted* Ly **59** in…simpliciter] de tali questione simplici Ly **62** ceteri] omnes Ly | confessionem] questionem Ly **65** Dei] fidei Ly **66** averterentur] avertuntur We | vel…69 omissionem] *omitte*d Fi An converterentur] convertuntur We

Secundo sunt laici ad talem confessionem astricti quando per omissionem huiusmodi confessionis fideles aliquod detrimentum incurrerent, aut subtraheretur fidelibus aliquod subsidium impendendum eisdem. Utpote, si defendentes catholicam veritatem in tali questione mota per confessionem principis ab omni molestia per subditos principis inferenda forent securi, et per confessionem principis subditi sui provocarentur ad defendendum, iuvandum, et favendum confitentibus catholicam veritatem et impugnantibus hereticam pravitatem, per omissionem autem talis confessionis seu per taciturnitatem subditi principis provocarentur ad impugnandum defendentes catholicam veritatem, et ad subtrahendum eisdem favorem, auxilium, et consilium opportunum. In hoc casu princeps de necessitate salutis deberet catholicam veritatem circa talem questionem publice confiteri, et consimiliter de aliis laicis est dicendum.

Discipulus: Vellem scire an aliquis doctor modernus, preter doctores auctenticos, concordet cum ista sententia.

Magister: Ista videtur esse sententia Thome, 2ª 2ᵉ, q. 3ª , articulo 2º, qui ait: "*Confiteri fidem non semper nec in quolibet loco est de necessitate salutis, sed aliquo loco et tempore, quando scilicet per omissionem huius confessionis subtraheretur honor debitus Deo vel etiam utilitas proximis impendenda, puta si aliquis interrogatus de fide taceret, et ex hoc crederetur vel quod non haberet fidem vel quod fides non esset vera, vel alii per eius taciturnitatem averterentur a fide. In huiusmodi enim casibus confessio fidei est de necessitate salutis*". Et post dicit sic: "*Quando honor Dei vel utilitas proximi hoc exposcit, non debet esse*

---

89 sententia Thome] Aquinas, *Summa theologie*, 2ª 2ᵉ, q. 3, art. 2, *Responsio* **99** post] *Ibid.*

---

70 aliquod] ad Fi | subtraheretur] a *added* Ly **71** eisdem] *omitted* Ly **72** defendentes] aliquam *added* Ly **73** ab…75 principis] We Vc Ba: *omitted* Bb Fi An Ly **75** subditi] *omitted* Ly **77** impugnantibus] impegnantibus Bb **80** ad] *omitted* Bb **81** eisdem] eis Ly **87** auctenticos] auctentices Bb Fi | concordet] concordat Ly **92** huius] huiusmodi Bb We Ly **93** debitus] *omitted* Ly | Deo] *omitted* An Dei Ly | vel etiam] et Ly **96** haberet] habeat Bb habet Ly | esset] est Ly vera] *omitted* An **97** eius] *omitted* Fi An Ly **98** enim] *omitted* Fi An Ly **99** sic] quod Ly **100** vel] et Ly

contentus homo ut per fidem suam ipsi veritati divine coniungatur, sed debet fidem exterius confiteri". Et post: "*Dicendum quod in casu necessitatis, ubi fides periclitatur, quilibet tenetur fidem suam aliis propalare, vel ad instructionem aliorum fidelium sive confirmationem, vel ad reprimendum infidelium insultationem*". Et post: "*Si utilitas fidei aliqua preparetur aut necessitas assit, contempta turbatione infidelium, debet homo publice fidem confiteri. Unde Matth. 15 dicitur quod, cum discipuli dixissent Domino quod pharisei audito eius verbo scandalizati sunt, Dominus respondit 'sinite illos'* (scilicet turbari*), 'ceci sunt et duces cecorum'*".

Ex quibus verbis colligitur evidenter quod principes et alii laici, sive interrogentur sive non interrogentur, si per omissionem confessionis veritatis eis note circa questionem motam de fide alii a fide vel a defensione necessaria fidei avertantur, vel fideles aliqua dispendia patiantur, de necessitate salutis veritatem eis notam publice confiteri tenentur. Et non solum viri ad confessionem publicam veritatis eis note, sed etiam mulieres, in supradictis casibus obligantur.

Discipulus: Quid si prelati ecclesie mandarent laicis quod a tali confessione cessarent?

Magister: Respondetur quod si papa et omnes clerici mundi mandarent laicis quod a tale confessione cessarent, respondere deberent verbum Petri dicentis Act. 5: "*Obedire oportet Deo magis quam hominibus*".

Discipulus: Nonne laici debent sequi doctrinam prelatorum ecclesie, cum dicat Celestinus papa, ut legitur dis. 62 c. 2: "*Docendus est populus, non sequendus*" ?

---

102 post] *Ibid.* **107** post] *Ibid. Ad tertium* **110** Matth 15] Matthew 15:14 **128** Act 5] Acts 5:29 **131** dis…2] D. 2 c. 2 (*Docendus*) col. 415

---

101 ipsi] ipse Ly **103** Dicendum] est *added* Ly **106** confirmationem] firmationem insultationem Bb | reprimendum] recipiendum An **108** preparetur] prepararetur Ly **110** 15] 19 Fi **112** illos] eos Ly **115** interrogentur[1]] interroguntur Fi | interrogentur[2]] interrogantur We **117** questionem] opinionem Pz **119** patiantur] patientur Ly | eis] *omitted* Ly **125** Magister] *omitted* Fi An | Respondetur…127 cessarent] *omitted* Fi An Ly Vg **127** deberent] deberet Fi An **128** magis] *omitted* An **130** ut…131 legitur] *omitted* Ly **131** 62] 6 We | 2] docendus Ly populus] papa An

Magister: Respondetur quod docendus est populus in hiis que ignorat, sed quantum ad ea que didicit a fideli ecclesia non est ullatenus avertendus.

Discipulus: Et quibus credet populus nisi prelatis ecclesie?

Magister: Respondetur quod populus magis credet scripture divine quam omnibus clericis mundi, quia illa scriptura est omnibus mortalibus preferenda. Item, magis credet populus toti communitati fidelium precedentium quam multitudini existentium in vita presenti, et ideo si multitudo clericorum recederet ab illis que priores nunc regnantes cum Christo concorditer tenuerunt, non essent ullatenus audiendi, sed essent penis debitis cohercendi.

Discipulus: Dixisti unum modum per quem questio fidei mota de aliquo apud omnes orthodoxos tanquam catholico divulgato spectat ad laicos. Ideo nunc dic alium modum secundum opinionem superius recitatam.

Magister: Dicitur quod questio talis sic secundo spectat ad laicos quod pro ipsa questione laici omnes astringuntur tenentes, predicantes, docentes, asserentes, seu etiam dubitantes assertionem que est contraria veritati esse veram, et omnes negantes vel dubitantes catholicam veritatem taliter divulgatam esse de substantia fidei, tanquam excommunicatos et hereticos vitare, et pro non prelatis habere, et eis nullatenus obedire tenentur. Verbi gratia: si aliqui predicarent, docerent, vel assererent quoquo modo, aut etiam dubitarent Christum non fuisse natum de virgine, vel non fuisse passum, aut non resurrexisse a mortuis, laici omnes tales, etiam si aliquis eorum papali fuisset preditus dignitate, tanquam hereticos et excommunicatos vitare et eis nullatenus obedire tenentur. Quod enim tales

---

158 Verbi…172 obedire] PP*

---

134 sed…ea] ab eis (=ea Pz) autem Ly **135** ullatenus] *omitted* Ly avertendus] advertendus Fi An **136** credet populus] crelus *or* tribus (*garbled*) Fi **139** mundi] *omitted* Ly | illa…140 scriptura] scriptura divina Ly **143** recederet] We: recederent Bb Fi An recedat Ly **147** tanquam] a *added* An **148** catholico] catha^co^ Fi | catholico divulgato] catholica divulgata Ly (Pz*) **149** superius] prius Ly **151** quod…questione] ideo consequenter dicitur quod Ly **152** astringuntur] constringantur Ly | docentes] *omitted* Fi | asserentes] assarentes Fi *omitted* Ly **153** dubitantes] dubitatates Bb debitatos Fi **154** veram] *omitted* Bb **156** hereticos] heriticos Pz **157** eis] *omitted* Fi An **161** laici] autem *added* Ly

sint heretici reputandi ex hiis que dicta sunt supra libro quarto capitulo 11 colligitur evidenter. Quod autem sint excommunicati ex capitulo 81 huius sexti apparet. Ex quibus sequitur luculenter quod laici, scientes papam vel alios clericos predicare, docere, vel qualitercunque tenere aliquam assertionem que catholice veritati apud omnes orthodoxos vulgate contradicit, ei non debent aliqualiter obedire.

Discipulus: Quid si principes et alii laici nesciunt per scientiam certam papam tenere vel docere contra talem catholicam veritatem, sciunt tamen papam esse de tali doctrina pestifera publice diffamatum, nunquid ipsum vitare tenentur?

Magister: Respondetur quod non propter verba paucorum, sed propter publicam famam laici ad quos talis fama pervenerit papam talia predicantem vitare tenentur, quia ad hoc quod aliquis excommunicatus vitetur sufficit publica fama, Extra, *De sententia excommunicationis* c. *Cum desideres* § *Secunde questioni*, ubi Clemens 3us dicit in hec verba: "*Secunde questioni hunc finem duximus imponendum, quod, si publica fama est, aliquem verberasse clericum, nec episcopus nec alius communicare sibi debet, nisi ad arbitrium episcopi de hoc se purgaverit, vel ad cautelam absolutionis beneficium consequatur*". Ergo a simili si publica fama est papam vel alium predicare, docere, vel tenere contra veritatem apud omnes catholicos divulgatam, nec laici nec clerici sibi communicare debent, nisi se purgaverit vel absolutionis beneficium rite et debite consequatur.

Discipulus: Mirum videtur quod propter famam papa debeat evitari, presertim cum fama probationem non facit, et per consequens nec certitudinem facit.

---

165 supra] 1 Dial. 4.11 (OP V, pp. 152-155) **167** apparet] 1 Dial. 6.81 **182** Extra…184 questioni] X. 5. 39. 15 col. 1886 (**Secunde questioni*)

---

165 sint] sit Fi sunt Ly | sunt] *omitted* Bb | supra] *omitted* Fi An Ly **166** 11] 2 Pz | colligitur] celligitur Fi **167** ex] extra An | 81] 61 Ly **171** ei] *omitted* Ly | non] *omitted* Bb **173** Discipulus] Dic *added* Ly Quid] Quod Fi An **174** vel] etiam Fi **179** laici] laicorum Ly **181** aliquis] aliquid Bb **183** Cum desideres] Cum desides Fi consideres An | §] .S. Fi *omitted* An Ly | Secunde…184 questioni] libro quinto Ly **184** Secunde] tue Ly **185** questioni] questionem Fi An **193** purgaverit] purgaverint Bb **197** facit^{2}] faciat Bb We Ly

Antequam autem aliquis sit certus papam ab homine vel a iure esse depositum, eum vitare non debet, quia in dubiis via tutior est tenenda. Tutius autem est obedire quam non obedire quando dubitatur an aliquis sit verus papa. Licet ergo propter famam de papa quod predicet contra talem veritatem catholicam possit quis dubitare an sit verus papa, tamen propter tale dubium non debet ab obedientia eius recedere.

Magister: Respondetur ad hoc quod quamvis per solam famam, quantumcunque publicam, nemo de crimine convincatur, propter famam tamen sunt nonnunquam quedam agenda et aliqua obmittenda. Nam fama impedit matrimonium contrahendum (Extra, *De consanguinitate et affinitate* c. *Super eo*), et propter famam est diffamato purgatio indicenda (2 q. 5 c. *Si mala fama*). Sic etiam propter famam est obedientia deneganda.

Cum autem dicitur quod in dubiis via tutior est tenenda, respondetur quod ex hoc aperte concluditur quod papa hereticus propter solam famam publicam est vitandus, et ei est nullatenus obediendum. Nam si in dubiis via tutior est tenenda, illa autem via in qua minus est periculum est tutior reputanda. Ergo via que maiori caret periculo est tenenda. Obedire autem pape heretico et communicare eidem maius habet periculum quam eum vitare et ei minime obedire, quia ex obedientia et communione cum papa heretico imminet periculum fidei orthodoxe. Tale autem periculum maius est omni periculo quod potest persone pape etiam catholici imminere. Ergo periculum fidei orthodoxe est summe vitandum. Ergo cum propter famam publicam dubitatur an papa inciderit in hereticam pravitatem, vitandus est ne ex communione cum ipso periculum fidei immineat orthodoxe.

---

210 Extra…211 eo] X. 4. 14. 2 col. 1508 **212** 2…213 fama] C. 2 q. 5 c. 16 col. 853

---

198 autem] igitur Ly **199** quia] preterea Ly (Pz*) **200** autem] enim Ly **205** eius] *omitted* An | recedere] *omitted* Bb **206** Respondetur…hoc] Dicitur ad primum Ly Vg **212** indicenda] indicanda We | 5] 4 Ww **213** Sic] Sicut We **214** deneganda] denegada Bb **219** in] *omitted* Ly **220** periculum] perirículum Pz **224** imminet] immineret An Ly **230** ne…communione] *omitted* Bb | communione] communicatione Fi An | cum ipso] eius Ly

Discipulus: Nunquid propter omnem publicam famam laici tenentur papam hereticum devitare?

Magister: Videtur nonnullis probabile quod, quia papa tanquam signum est positus ad sagittam et multos habet offendere, ideo est cautela diligens adhibenda ne criminetur inique. Ita tamen ut caveatur ne delinquere valeat insolenter. Propter quod apparet quod propter famam ab incerto auctore vel certis auctoribus malivolis et maledicis ortam non est papa hereticus a nescientibus ipsum esse hereticum evitandus. Sed propter famam ortam a certis auctoribus bone fame hactenus, presertim qui sint in sacra pagina eruditi, volentibus papam de pravitate heretica accusare, et seipsos ad penam talionis si in probatione defecerint, obligare, est papa hereticus devitandus, etiam antequam in iudicio de heresi convincatur.

Discipulus: Dic secundum priorem assertionem an questio fidei de qua nunc est sermo alio modo spectet ad laicos.

Magister: Dicitur quod questio fidei talis de qua sermo habitus est prius sic spectat ad laicos quod principes seculares et alii laici debent defendere catholicos pravitatem hereticam impugnantes, in tantum quod scientes papam esse hereticum vel ad quos pervenit fama publica modo prefato quod papa est hereticus, tenentur de necessitate salutis in favorem fidei christiane omnes accusantes papam hereticum et ab ipso pro causa heresis appellantes ac ipsum de heresi impugnantes, si possunt, ab omni molestia eis per papam hereticum vel eius complices inferenda et illata defendere.

---

235 papa…sagittam] Cf. 1 Dial. 7.15 (OP VII)

---

233 famam] fama Bb **237** criminetur] criminentur Bb | inique] iniqua Pz | Ita] ista Bb **238** Propter quod] Igitur Ly **239** vel] a *added* We **241** ipsum] eum Ly | hereticum] *omitted* Fi An **242** a] ex Ly **243** sint] sunt Ly | volentibus] valentibus Ly **249** nunc] *omitted* Ly | spectet] spectat We Ly **252** quod] et *added* Ly **255** esse] *omitted* Ly **256** papa] *omitted* An **257** necessitate] q° *added* Bb **258** accusantes] accusante Bb | ab…259 pro] pro ipsa Ly

Discipulus: Illa que tractavimus supra in isto sexto a capitulo 16 usque ad c. 52 ad istum modum poterunt applicari, ut videtur. Ideo dic alium modum quomodo questio fidei spectat ad laicos.

Magister: Dicitur quod questio fidei talis de qua sermo habitus est prius sic spectat ad laicos quod tractatibus de tali questione, maxime si clericos suspectos habuerint possunt, si voluerint, interesse, quia sicut est tactum prius, quod omnes tangit ab omnibus debet tractari. Talis autem questio fidei tangit omnes, etiam laicos. Ergo laici, maxime curam aliorum gerentes, possunt tractatibus de tali questione fidei interesse.

Discipulus: Quamvis de hoc videatur dictum supra cum de generali concilio ageretur, ubi allegationes adduxisti quod laici, si voluerint, possunt generali concilio in quo tractatur de fide catholica interesse, tamen adhuc ad assertionem propositam allegare conare.

Magister: Quod laici tractatibus de huiusmodi questione fidei valeant interesse videtur posse probari tali ratione. Illi possunt tractatibus de questione fidei interesse qui loqui de hiis que spectant ad questionem fidei sunt minime prohibendi, quia tales, si non sunt prohibendi, sunt audiendi si loqui voluerint. Sed laici non sunt prohibendi loqui in questione fidei, teste glosa que, super illud ad Thessalonicenses ultimo "*nolite spiritum extinguere*", ait: "*Id est si cui Spiritus Sanctus ad horam quid revelat, nolite prohibere loqui quod sentit*

---

263 Illa…265 applicari] Possibly this uncorrected reference was scripted at a time when the current 1 Dial. 6.53-55 had not yet been divided from a hypothetical earlier (larger) version of 1 Dial. 6.52.(PP*) **270** quia…275 interesse] PP* **271** prius] 1 Dial. 6.85 **276** supra] 1 Dial. 6.85 **287** glosa] Petrus Lombardus, *Collectanea in Paulum, In epistolam primam ad Thessalonicenses*, c. 5 (PL, t. 192, col. 309B) **288** ad…ultimo] 1 Thessalonians 5:19

---

263 tractavimus] tractaverimus Fi **264** 16] 10 Ly | 52] 25 Ly **267** qua] quali We **269** tractatibus] tractantibus Ly | maxime…274 questione] *omitted* An **270** voluerint] volunt We **273** etiam] *omitted* Ly **274** tractatibus] tractatoribus Ly **276** videatur] esse *added* Ly **280** propositam] predictam Ly **281** tractatibus] tractantibus Ly **282** videtur] nititur Ly | videtur…284 interesse] *omitted* An **283** tractatibus] tractantibus Ly | questione] *omitted* Fi **284** loqui] loquitur An **285** tales] tale Bb **287** in questione] questiones Ly **288** que] qua Fi **289** Id est] *omitted* Fi An Ly **290** quid] quis An revelat] revelavit Ly | quod sentit] *omitted* Ww

quia Deus qui os asine aperuit revelat sepe minori quod melius est". Ex quibus verbis datur intelligi quod ille in questione fidei loqui prohiberi non debet cui Deus quandoque meliora revelat. Sed Deus quandoque revelat laicis meliora. Unde et David regi, quamvis non esset sacerdos, Spiritus Sanctus quamplurima revelavit. Laicis etiam aliis tam in veteri quam in novo testamento plura ad fidem spectantia catholicam revelata fuerunt. Unde et Christus dicit Matth. 11º: "*Confiteor tibi, Pater, Domine celi et terre, quia abscondisti hec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*". Ergo laici, maxime in sacra pagina eruditi, a tractatibus de questione fidei que ad omnes pertinet christianos excludi non debent.

Discipulus: Ista assertio consuetudini ecclesie repugnare videtur, tum quia ex consuetudine ecclesie ad tractatus fidei solummodo prelati et clerici admittuntur, tum quia secundum rationem precedentem etiam mulieres non essent a tractatibus fidei excludende, cum nonnunquam abscondantur a viris que mulieribus revelantur, et tamen mulieres ad tractatus fidei sunt nullatenus admittende, cum etiam mulieres in ecclesia loqui non debeant sed solummodo domi interrogare viros suos de ignotis, teste Apostolo qui, 1º Corinth. 14, ait: "*Mulieres in ecclesiis taceant, non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut et lex dicit. Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia*". Ergo mulieres tractatibus de questione fidei interesse non debent.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod non est ex consuetudine ecclesie quod ad tractatus fidei

299 Matth 11o] Matthew 11:25 **314** 1o…14] 1 Corinthians 14:34-35

292 datur intelligi] colligitur Ly **293** prohiberi] prohibere Bb Fi An **298** catholicam] et ad catholicam fidem Ly **300** quia] qui We **302** tractatibus] tractantibus Ly **305** ecclesie] maxime *added* Ly **306** tum…307 admittuntur] We Vc Ba: *omitted* Bb Fi An Ly **308** rationem] assertionem Ly **309** essent] sunt Ly | cum] tum An cum…310 abscondantur] tum quia quandoque quedam absconduntur Ly cum quandoque abscondantur Vg **310** abscondantur] abscondatur Bb Fi An | a viris] auris *or* avris Bb **313** solummodo] loqui An solum Ly **314** 1o] ad *added* Ly | 14] 4 Bb **316** et] *omitted* Ly **318** enim] autem Ww **319** tractatibus] tractantibus Pz | questione] questionibus We Ly

nunquam laici recipiantur, quia, sicut probatum est prius, sepe conciliis generalibus in quibus tractabatur de questionibus fidei imperatores fuere presentes. Sepe tamen questiones fidei per solos clericos tractabantur, quia tunc temporis clerici de fide non fuerunt suspecti, qui etiam tunc temporis vita, scientia, et zelo fidei catholice prefulserunt, et laici interesse non curabant, scientes quod questiones fidei sufficienter per clericos ad honorem Dei et exaltationem fidei tractabantur. Si tamen principes ex zelo fidei se tractatibus huiusmodi ingessissent, clerici tunc temporis fidei zelatores eos nullatenus repulissent, sed libenti animo audivissent.

Ad secundum respondetur quod mulieres non sunt passim ad tractatus fidei admittende. Si tamen sunt alique mulieres sapientia, sanctitate, potentia, et virtutibus precellentes, petentes ex zelo fidei audientiam cum questio fidei pertractatur, non sunt ullatenus repellende. Si enim Judith vidua, petens audientiam a presbyteris, cum de liberatione patrie tractaretur, non fuit repulsa sed audita, multo magis quanto maior debet esse sollicitudo de salvatione fidei quam de liberatione patrie! Si mulier potentia, sapientia, et sanctitate precellens, ex zelo fidei petierit audientiam cum de questione fidei tractatur, repelli non debet sed audiri. Imo nonnunquam cum questio fidei agitatur, pro consilio et auxilio optinendo ad mulieres sapientia, sanctitate, et potentia precellentes expedit recursum habere pro questione fidei laudabiliter terminanda, exemplo Mardochei, qui pro salvatione populi Dei, auxilium ab Hester regina suppliciter postulavit. Quamvis igitur mulieres non sint passim ad tractatus fidei admittende, non sunt tamen omni tempore repellende, cum questio fidei ad eas pertinere noscatur. In tantum quod, si omnes viri diffinirent et assererent esse tenendum quod

322 prius] 1 Dial. 6.85

322 nunquam] unquam Ly **324** fidei] *omitted* An | fuere] fuerunt Ly **325** per] pro Fi **327** etiam…temporis] *omitted* Ly **328** prefulserunt] prefluxerunt An **331** tamen] enim Ly **332** ingessissent] ingessisset An **333** animo] anime Fi | audivissent] audivisset An **335** Si] Sed Bb An **338** questio fidei] fides Ly | sunt] *omitted* Bb | ullatenus] *omitted* Ly **341** magis] in casu nostro *added* Ly | quanto] magis *added* Fi quia Ly **342** esse] *omitted* We | salvatione] salva Bb **344** petierit] potierit We **347** et[2]] *omitted* Bb Fi An **348** expedit recursum] expedire cursum Bb **349** terminanda] terminande Bb

Christus non fuit natus de virgine, aut quod anime reproborum non cruciantur in inferno, vel aliquid huiusmodi, mulieres deberent resistere, et illa tenere que ab orthodoxis ante didicerant.

Cum vero dicit Apostolus "*mulieres in ecclesiis taceant*" etc., respondetur quod Apostolus loquitur cum ad audiendum verbum Dei conveniunt, volens quod mulieres sic in ecclesiis taceant quod officium docendi non habeant. Et ideo, ubi verbum Dei proponitur a catholico et fideli, licet mulieres ignorent aliqua que proponuntur a predicante, non debent in ecclesiis interrogare que ignorant, sed domi viros suos et alios doctores aut doctos interrogent. Aliter autem est ubi tractatur quomodo fides est servanda et defendenda. Tunc enim possunt nonnulle mulieres esse utiles et causam fidei multipliciter promovere, et ideo a talibus tractatibus non sunt omnes et omni tempore excludende.

Discipulus: Spectatne questio fidei alio modo ad laicos?

Magister: Questio fidei, cum aliquid apud omnes catholicos tanquam catholicum divulgatum in questione vertitur, sic spectat ad laicos quod prohibere possunt et leges statuere ne aliquis in terris eorum subiectis dominiis contra veritatem taliter divulgatam predicare, docere, vel tenere presumat, exemplo Nabuchodonosor regis qui, quamvis non esset clericus nec prelatus ecclesie, precepit et legem statuit ne quis Deum Sydrach, Misach, et Abdenago presumeret blasphemare. Hoc ex hiis que dicta sunt prius, ubi ostensum est quod laici possunt pro fide leges statuere, colligitur evidenter.

---

356 anime…357 inferno] Allusion to John XXII's *visio beatifica* sermons. (PP*) **384** prius] 1 Dial. 6.93

---

357 reproborum] damnatorum Ly **359** ante] *omitted* Ly **360** Apostolus] quod *added* Ly **361** cum] fideles *added* We **362** conveniunt] convenerint Ly **363** officium] officio Bb **364** proponitur] proponeretur Ly **366** debent] debet We **367** ignorant] ignorent Fi An | alios] aliquos Ly **368** aut] ut Bb Fi An | autem] *omitted* Ly **369** servanda] salvanda We **373** alio] alios Fi An **376** catholicum] catholicos Fi questione] questionem We **378** leges] lege Bb | aliquis] *omitted* Bb **379** dominiis] dominis Bb | predicare] aut *added* Ly **380** vel tenere] *omitted* Ly | presumat] presumant Ly | Nabuchodonosor] We: Nabuchd' Bb Nabuch Fi An Nabugodonosor Ly **382** precepit et] *omitted* Ly | et] *omitted* Bb Fi | quis] qui Bb **383** Abdenago] Adenago Fi

Discipulus: Nunquid possunt laici cohercere transgressores preceptorum et legum suarum huiusmodi?

Magister: Respondetur quod transgressores huiusmodi, qui a iurisdictione laicorum minime sunt exempti, possunt et debent cohercere. Illos autem qui a iurisdictione laicorum sunt exempti, puta clericos, non possunt regulariter cohercere, in casu tamen possunt.

Capitulum 95

Discipulus: De hac materia interrogabo te postea. Ideo postquam disseruisti de questione fidei ubi aliquid apud omnes orthodoxos tanquam catholicum divulgatum in questionem vertitur, dic an questio fidei spectet ad laicos cum aliquod catholicum non taliter divulgatum, sed tamen ab ecclesia explicite approbatum in questionem vertitur.

Magister: Respondetur quod talis questio fidei, postquam laicis constiterit veritas huiusmodi questionis, sic spectat ad eos quod pro loco et tempore veritatem tenentur simpliciter confiteri, scilicet cum honor Dei et utilitas proximi hoc exposcit.

Secundo talis questio sic spectat ad laicos quod solos omnes predicantes, docentes, et tenentes pertinaciter contra veritatem huiusmodi questionis vitare tenentur et eis nullatenus obedire. Unde quamvis audirent et scirent papam predicare et docere Pilatum non misisse Christum ad Herodem tempore passionis, aut apostolos et alios credentes de quibus fit mentio Act. 2 et 4 ca. fuisse proprietarios et dominos portionum sibi assignatarum, aut Christum in quantum homo mortalis fuisse regem in temporalibus, non debent statim propter hoc papam tanquam hereticum evitare, quantumcunque constaret eis quod talia sunt inter hereses dampnatas explicite computanda. Si tamen scirent eum talia diffinitive docere, ipsum tanquam hereticum vitare deberent.

---

387 preceptorum…388 transgressores] *omitted* An | suarum] suorum Fi **389** qui] *omitted* Fi | minime…391 laicorum] *omitted* Ly Vg **Capitulum 95,2** postea] *omitted* Ly **3** aliquid] ad Fi **5** questionem] questione Fi Ly **6** aliquod] ad Fi An | taliter] totaliter Ly **8** questionem] questione Ly **10** constiterit] contiterit Bb **11** eos] omnes Bb **12** et] vel We **14** ad laicos] *omitted* Bb **15** solos] tales Ly | et] *omitted* Ly **21** 2…ca] 4 Ly **23** debent] deberent Ly **25** talia] tales Ly **26** computanda] computande Ly | talia] We: *omitted* Bb Fi An Ly

Discipulus: Video quod opinio istorum in hac parte dependet ex illis que dicta sunt supra libro quarto, in quo tractatur quomodo de pertinacia debeat quis convinci.

Magister: Verum dicis, quia quando constat laicis aliquam assertionem de qua est questio esse catholicam vel hereticam, et simul cum hoc constat quod docens, predicans, vel tenens contra catholicam veritatem est pertinax in sua assertione, per omnia dicunt de questione fidei secundo modo dicta sicut dictum est de questione fidei primo modo dicta. Quia illis duobus suppositis, eisdem modis pertinet questio fidei secundo modo dicta ad laicos quibus modis pertinet ad eos questio fidei primo modo dicta. Verumptamen, quamvis assertio fidei utroque modo dicta predictis modis spectat ad laicos, principalius tamen spectat ad prelatos ecclesie, quibus ex officio suscepto incumbit magis intelligere catholicas veritates et eas frequentius aliis propalare ac circa punitionem hereticorum magis diligenter insistere.

Capitulum 96

Discipulus: Dic de questione fidei tertio modo dicta, an spectet ad laicos.

Magister: Dicitur quod quando aliquid quod non est ab ecclesia explicite approbatum, nec per consequens eius contrarium est explicite condempnatum, vertitur in questionem, laici non tenentur publice confitendo, ordinando, statuendo, prohibendo, precipiendo, se de tali intromittere questione, nisi evidenter adverterent quod aliter grave periculum fidei vel rei publice immineret. Si vero aperte cognoscerent quod ex tali questione fidei

---

Capitulum 95,29 Discipulus…32 dicis] PP* **Capitulum 96,2** tertio…3 dicta] 1 Dial. 6.94.39-44* **7** non…confitendo] For the absolute right (as contrasted to "duty") of powerless (*simplices)* lay people endowed "acumine rationis" to participate in such discussions, cf. Ockham, *De dogmatibus* 2, cap. 9 (OP VIII, 100-102)

---

29 Video] Vid'[9] Bb **30** ex] ab Ly | supra] *omitted* Ly **32** quia] quod Ly | quando] We: non Bb Fi An Ly **34** vel] et Ly | et] *omitted* Ly **35** vel] et Ly **36** assertione] et *added* Ly **38** fidei] *omitted* Ly suppositis] subpositis Bb **42** dicta] *omitted* Ly | spectat] spectet Bb Fi An **43** spectat] spectant Fi **44** suscepto] *omitted* Ly **45** circa] contra Bb Fi An **Capitulum 96,7** questionem] questione Fi | publice] publico Fi **8** prohibendo] *omitted* Bb **9** adverterent] averterent We **10** vel] etiam *added* We | Si] quis *added* An Ly **11** vero] autem We cognoscerent] cognosceret An Ly

seditiones, guerre, et schismata provenirent nisi laici per potentiam temporalem occurrerent, ad ipsos talis questio fidei pertineret.

Quod sic ostenditur. Quando pax aliter haberi non potest, est ad regalem providentiam recurrendum. Ergo si ex questione fidei modo predicto oriuntur secte, seditiones, et schismata in communis pacis dispendium, que absque laicorum potentia sedari non possunt, ad regalem seu laicalem providentiam oportet recurrere, et per consequens, in hoc casu saltem, talis questio spectat ad laicos. Antecedens istius rationis testimoniis et exemplis probatur apertis.

Onias enim sacerdos, ut legitur Macchab. 2º c. 4, ad regem etiam infidelem se contulit, non ut civium accusator sed communem utilitatem apud semetipsum universe multitudinis considerans. Videbat enim sine regali providentia impossibile pacem rebus dare.

Item, ut legitur dis. 17 § *Hinc etiam*, Theodoricus rex, advertens seditiones et dissensiones in clero propter Symachum papam, commisit "*potestati pontificum ut sive propositum vellent audire negotium, sive nollent, quod magis putarent utile deliberarent, dummodo venerandi provisione concilii pax in civitate Romana daretur*".

Ex quibus aliisque quam pluribus patet quod quando ex questione fidei oriuntur divisiones, secte, et schismata que absque laicorum potentia sedari non possunt, necesse est pro pace recurrere ad providentiam laicalem.

Capitulum 97

---

24 Macchab…4] 2 Macchabees 4:1ss. **29** dis…etiam] *Dictum Gratiani post* D. 17 c. 6 (*Concilia*) col. 91

---

12 guerre] gwerre Bb bella Ly **15** pax] par An **17** fidei] *omitted* An **20** providentiam] potentiam Ly | recurrere] occurrere Fi An **23** apertis] aperte Ly **24** Onias] Oīs Fi An Onizas We Omas Pz | 4] *omitted* Bb **25** etiam] *omitted* Ly | non] *omitted* Bb **26** sed] ut *added* Ly **27** universe] immense Ly **28** impossibile] impossibilem Ly esse *added* We | dare] dari We Ly **29** 17] cap. Concilia *added* Ly | §] *omitted* Fi An | Theodoricus] Theodorus Ly **30** dissensiones] discensiones Bb **32** negotium] negativum Ly (Pz*) | sive[2]] *omitted* An **33** deliberarent] deliberaret An **34** venerandi] veneranda Bb | pax] consilii *added* Ly **36** pluribus] plurimis Ly **38** potentia] sententia Ly

Discipulus: In capitulo 93º dixisti tria declaranda circa opinionem dicentem cohertionem pape heretici et aliorum hereticorum in casu speciali ad laicos pertinere. De duobus autem primis sumus, quamvis breviter, expediti. Ideo modo tractemus de tertio, in quo scilicet casu spectet ad laicos cohertio pape heretici et aliorum hereticorum.

Magister: Sicut dictum est prius secundum quandam opinionem, non eodem modo est de omnibus hereticis sentiendum. Nam hereticorum quidam sunt laici et alii sunt clerici. Laici heretici, etiam quantum ad crimen heresis, sunt de foro iudicis secularis. Heretici autem clerici non sunt de foro iudicis secularis nisi in specialibus casibus.

Discipulus: Nitere ergo probare quod laici heretici sunt de foro iudicis secularis.

Magister: Ad hoc allegatum est supra cap. 93º.

Discipulus: Peto ut ad eandem assertionem aliquas alias allegationes cogitare nitaris.

Magister: Hoc videtur posse probari primo sic. Ille qui est minister regni Dei precipue habet iudicare peccata que subditi sui committunt in Deum. Reges autem sunt ministri regni Dei, quibus dicitur Sapient. 6: "*Cum essetis ministri regni Illius, non recte iudicastis*" etc. Ergo ad reges pertinet precipue punire peccata que subditi committunt in Deum. Heresis autem est peccatum in Deum. Ergo ad reges spectat hereticos sibi subiectos debita animadversione ferire.

Secundo sic. Ille habet punire hereticos sibi subiectos cuius est omne malum iudicialiter dissipare.

97,18 supra] 1 Dial. 93. 231-242* **24** Sapient 6] Wisdom 6:5

97,2 dixisti] quod *added* Ly | tria] sunt *added* Ly **4** aliorum] quorumcunque Ly **5** autem] *omitted* Bb | quamvis] satis Ly **6** in…7 casu] scilicet in casu An **7** spectet] spectat Ly **10** modo] *omitted* An **14** in] *omitted* An **16** Nitere ergo] Intende primo Ly | ergo] primo We | laici] clerici Pz **20** allegationes] rationes Ly | nitaris] nitare An **22** regni Dei] domini regis Ly **24** regni] *omitted* Ly **25** regni] regis Ly **27** subditi] sui *added* Ly | committunt] comictunt Bb **28** Deum] ergo ad reges pertinet precipue punire peccata que subditi committunt in Deum *added dittography* An Pz **29** ferire] punire Ly **30** sic] *omitted* Ly **31** iudicialiter] iudicare vel Ly Vg^2

Sed hoc interest regis, teste Salomone qui Prov. 20 ait: "*Rex qui sedet in solio iudicii dissipat omne malum intuitu suo*". Ergo ad regem spectat omnes hereticos sibi subiectos debite subdere ultioni.

Tertio sic. Non minorem iurisdictionem optinent reges in novo testamento super sibi subiectos quam habuerunt reges in veteri testamento super sibi subiectos. Sed ad reges in veteri testamento spectabat hereticos, idolatras, et blasphemos condigna pena punire. Ergo et hoc spectat ad reges in novo testamento. Maior videtur apparens. Minor exemplis probatur apertis. Nam de rege Asa legitur 3º Regum 15 quod "*fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut David pater eius, et abstulit effeminatos de terra, purgavitque universas sordes idolorum, que fecerant patres eius. Insuper et Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi et in luco eius, quem consecraverat subvertitque specum eius, et confregit simulacrum turpissimum*". Ex quibus verbis habetur aperte quod rex Asa de idolatris, qui erant inter hereticos computandi, zelo Dei fecit iustitiam. Item, ut patet 4º Regum 10, Iehu omnes prophetas Baal occidit.

Quarto sic. Si laici quoad crimen heresis a iurisdictione regum et principum sunt exempti, aut ista exemptio est a iure divino aut a iure humano. Non a iure divino, quia de tali exemptione in scripturis sacris in quibus continetur ius divinum nichil penitus invenitur. Ergo talis exemptio non est a iure divino. Nec est a iure

---

32 Prov 20] Proverbs 20:8 **43** 3o…15] 1 Kings 15:11-13 **52** 4o…10] 2 Kings 10:18-28

---

32 Sed] in *added* Bb Fi An | hoc] *omitted* We | regis] omne malum iudicialiter dissipare *added* We | 20] 28 Pz | ait] dicit An Ly ut *added* An **34** regem] ipsum Ly **35** subdere ultioni] punire Ly Vg | ultioni] ultionem An **36** Non…38 subiectos] Bb Fi An We: Ad eosdem spectat hereticos in nova lege punire a quos in veteri lege idolatras et blasphemos condigna pena punire spectabat Ly *omitted* Vg Pz **39** Sed] *omitted* Pz veteri] et novo *added* Vg Pz **40** et[1]] We: *omitted* Bb Fi An Ly condigna] cum digna Fi An | Ergo…41 spectat] *omitted* Bb **41** videtur] esse *added* An **43** legitur] loquitur Pz | Asa[2]] *omitted* Ww | ante…44 conspectum] in conspectu Ly **46** fecerant] fecerunt Ly | Maacham] Ly Vg: Maacha Bb Fi We Macha An **47** Priapi] Priapia Pz **48** et] Ly: *omitted* Bb Fi An We | luco] loco Bb Fi An | consecraverat] conservaverat Pz | subvertitque] subvertique Bb An **49** quibus] his Ly **50** de idolatris] de de (*sic*) ydolatria Bb **51** Dei] fidei Fi An **52** Iehu] Hieu Ly rex *added* We **56** aut] *omitted* Fi **59** est[2]] *omitted* Ly

humano, quia si est a iure humano, aut ergo a iure humano canonico, aut a iure humano civili, iure videlicet regum et principum et secularium potestatum vel universitatum. Non est autem talis exemptio a iure canonico, quia conditores iuris canonici, sicut non debent minuere iurisdictionem secularium (Extra, *De iudiciis* c. *Novit*), ita non debent subiectos secularium ab eorum iurisdictione eximere. Nec talis exemptio est a iure civili secularium, quia in iure civili de tali exemptione non legitur. Et ita laici a iurisdictione regum et principum quoad crimen heresis minime sunt exempti.

Quinto sic. Non minus est de foro iudicis secularis laicus hereticus quam clericus hereticus degradatus. Sed clericus hereticus, quam cito est degradatus, sic est de foro iudicis secularis quod est per eum debite puniendus. Ergo laicus hereticus simpliciter et semper est de foro iudicis secularis, et per consequens iudex laicus potest et debet punire laicos hereticos.

Discipulus: Tenentne omnes quod laici quoad crimen heresis sunt de foro iudicis secularis?

Magister: Multi tenent quod laici heretici quo ad crimen heresis non sunt de foro iudicis secularis antequam a iudice ecclesiastico foro iudicis secularis relinquuntur.

Discipulus: Pro ista assertione aliquas allegationes adducas.

Magister: Ista assertio videtur expresse de intentione Lucii pape qui, ut habetur Extra, *De hereticis* c. *Ad abolendam*, ait: "*Laicus autem, nisi, prout dictum est, abiurata heresi et satisfactione exhibita confestim ad fidem confugerit orthodoxam, secularis iudicis*

---

65 Extra…66 Novit] X. 2. 1. 13 col. 531 **87** Extra…88 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1673

---

60 aut…61 humano[1]] *omitted* An aut est a iure Ly Vg[2] **61** a] *omitted* We | humano[2]] *omitted* An Ly | iure[2]] *omitted* Ly **62** et[2]…potestatum] secularium aut pontificum Ly **63** autem] *omitted* Ly **64** sicut] sic Ly **65** minuere] imminere An **66** ita] itaque Ly **69** a iurisdictione] ad iurisdictionem Bb Fi An **72** degradatus] *omitted* Ly **73** est[1]] *omitted* Bb **75** hereticus…et] *omitted* Ly | simpliciter] si[r] An | et] etiam Fi **76** iudicis] iudis Bb **79** de] We: sub Bb Fi An Ly | secularis] antequam a iudice ecclesiastico foro <u>iudicis</u> (=*omitted* Vg *corrected* Vg[2]) secularis relinquantur *added* Ly Vg/Vg[2] **80** Magister…83 relinquuntur] Bb Fi An We: Magister: Multi tenent quod non Ly Vg[2] *omitted* Vg | quo] We: quantum Bb Fi An **88** nisi] a Bb **90** confugerit] confugit Ly

arbitrio relinquatur, debitam recepturus pro qualitate facinoris ultionem". Ex quibus verbis datur intelligi quod laicus iudex laicum hereticum punire non debet antequam sibi ab ecclesiastico iudice relinquatur. Hinc etiam glosa ibi concordare videtur dicens: "*Laici enim per ecclesiam condempnandi sunt de heresi sed iudex secularis illos punire debet*". Laici ergo heretici, antequam per ecclesiam fuerint condempnati, non spectant ratione heresis ad forum iudicis secularis.

Item, sicut cause seculares non spectant ad iudices ecclesiasticos, ita cause ecclesiastice non spectant ad iudices seculares. Causa autem heresis est causa ecclesiastica, teste glosa que, 11 q. 1 § 1, notat dicens: "*Causarum alia ecclesiastica alia secularis. Ecclesiasticarum alia spiritualis alia criminalis alia civilis. Spiritualis est ubi agitur de decimis vel matrimoniis. Criminalis ubi agitur de crimine ecclesiastico, scilicet heresis, vel usurarum cuius examinatio spectat ad iudicem ecclesiasticum, ut infra eadem Si quis cum clerico et 6 q. 2 c. 1*". Ex quibus verbis datur intelligi quod causa ecclesiastica spectat ad iudicem ecclesiasticum, et per consequens non spectat ad iudicem secularem. Causa autem heresis est causa ecclesiastica, sicut in verbis predictis habetur expresse. Ergo causa heresis non spectat ad iudicem secularem, et ita iudex secularis laicos hereticos, antequam fuerint per ecclesiam condempnati, punire non debet.

---

95 glosa] *Ibid*., s.v. laicus col. 1674 **103** glosa] *Dictum Gratiani ante* C. 11 q. 1 c. 1 s.v. quod clericus col. 1188 **110** Si…clerico] C. 11 q. 1 c. 45 col. 1211 | 6…1] C. 6 q. 2 c. 1 (*Episcopus*) col. 1065

---

91 recepturus] excepturus Bb recep-- *gap* (*for* "turus") An **92** facinoris] facinorum Ly **93** laicum…94 iudice] *omitted* Fi **94** sibi] *omitted* We Hinc] Huic Ly **95** ibi] ibidem We *omitted* Ly | dicens] do[9] An **96** condempnandi] contempnandi An damnandi Ly **97** punire] non *added* We | Laici] *omitted* Ly **98** fuerint] fuerunt Ly **99** ratione…100 spectant] *omitted* Bb **101** ecclesiasticos…102 iudices] *omitted* An ecclesiasticos sic nec cause ecclesiastice pertinent ad iudices Vg[2] | ita…102 seculares] sic nec cause ecclesiastice pertinent ad iudices seculares Ly *omitted* Vg **102** Causa autem] Sed Ly **103** 11] 2 Ly | 1[1]] *omitted* We | § 1] *omitted* Ly | dicens] *omitted* Ly **104** alia[1]] est *added* Bb Fi An | secularis] et *added* Ly **105** alia[1]] est *added* Ww | alia[2]] est *added* Fi **106** civilis] alia *added* Bb | agitur] ageretur Ly **107** matrimoniis] matrimonio An | Criminalis] vero *added* Ly **109** ut] omitted Ww infra…110 eadem] sic Fi An **110** eadem] *omitted* Ly | et] 2 ("et" *sign)* An | q] c. An | 2] 1 Ly

Discipulus: Quamvis istam assertionem secundam reputem consonam veritati, tamen qualiter contingat respondere ad motiva istius assertionis secunde libenter audirem.

Magister: Respondetur quod, quia secundum Gregorium, ut recitatur dis. 29 c. *Regule*: "*Regule sanctorum patrum pro tempore, loco, et persona et negotio instante necessitate tradite sunt*", cui concordat Isidorus, ut habetur dis. eadem c. 1, dicens: "*Sciendum est quod pluraque capitula ex causa, ex persona, ex loco, ex tempore consideranda sunt, quorum modi, quia medullitus non indagantur, in erroris labyrinthum nonnulli intricando impinguntur, cum ante iudicant quam intelligant*". Ideo auctoritas Lucii pape et aliorum dicta, ex qua causa et pro quo tempore intelligenda sunt videre oportet. Quo viso, patebit quod iudices seculares laicos hereticos sibi subiectos poterunt cohercere.

Dicitur igitur quod ideo Lucius papa asserit laicum hereticum, nisi ad fidem confugerit orthodoxam, secularis iudicis arbitrio relinquendum, quia pro tempore illo, et forte semper fuit ita, iudices seculares de hereticis, antequam essent ab ecclesiastico iudice condempnati, se nullatenus intromiserunt. Propter negligentiam igitur secularium iudicum ecclesia de hereticis laicis se intromisit, inquirendo et convincendo ipsos, sed penam noluit eis inferre, sed voluit quod pena debita inferretur per iudicem secularem. Sicut igitur iudex ecclesiasticus sepe supplet negligentiam iudicis secularis, et nonnunquam compellit eundem iustitiam

123 dis…Regule[1]] D. 29 c. 2 col. 187 **126** dis…1] D. 29 c. 1 (*Sciendum est*), col. 187

122 quia] *omitted* Ly **123** Regule[1]] *omitted* An Regula We **124** tempore] pro *added* Bb Fi An We et *added* Ly | et[2]] *omitted* We **127** pluraque] plura Ly | ex causa] tam Ly **128** ex] et Bb Fi An We et ex Ly **129** labyrinthum] laborinthum Bb laborintum Fi laborantium An laberinthum We Ly **130** intricando] Ly: intrincando Pz interdendo Bb ĩt'd^{i} ẽdo Fi An intradendo We | impinguntur] impingunt Ww **131** auctoritas] auctoritates Ly | et aliorum] *omitted* Bb | aliorum] maiorum Ly **132** pro] fine et Ly **134** hereticos] *omitted* An | poterunt] poterat An **135** asserit] negat Ly *omitted* Pz **138** illo] *omitted* Ly (Pz*) | ita] quod *added* Ly **143** sed[1]] nullam *added* Ly | penam] debitam *added* We | noluit] nolli^{t} An voluit Ly **145** supplet] subplet Bb propter Ly **146** et] *omitted* Ly | nonnunquam] nunquam Pz

exercere, ita tunc et modo facit ecclesia circa laicos hereticos, quos tamen iudices seculares possent debite cohercere.

Cum ergo dicit glosa quod laici per ecclesiam condempnandi sunt de heresi, verum dicit, quia iudices seculares de facto, quamvis de iure possent, inquirere et corrigere laicos hereticos sibi subiectos omittunt. Et ideo ne heretici laici remaneant impuniti in perniciem fidelium et periculum fidei orthodoxe, iudex ecclesiasticus supplebit negligentiam iudicum secularium, de ipsis inquirit, ipsosque convincit et dampnat, iniungens iudici seculari quod eos debita pena precellat. Et ad hoc insinuandum glosa predicta post verba prescripta immediate subnectit hec verba: "*Nec traditur laicus curie seculari sed clericus solummodo, infra De verborum significatione c. Novimus, quia laicus semper est de foro seculari*". Ex quibus verbis datur intelligi quod laicus non est exemptus a foro seculari etiam pro crimine heresis. Sed cum iudex secularis laicos hereticos neglexerit cohercere, dampnandi sunt primo a iudice ecclesiastico, et postea compellendus est iudex secularis punire eosdem. Et propter hoc subiungit glosa ibidem: "*Sed in casu isto sententia debet ferri per ecclesiam executio fit solummodo per secularem iudicem*". Hoc est, quamvis condempnatio valeat fieri per iudicem ecclesiasticum, supplentem in hoc negligentiam iudicis secularis, tamen executio punitionis fieri debet a seculari iudice tantummodo.

---

160 subnectit] X. 5. 7. 9 s.v. laicus col. 1674 **162** De…Novimus] X. 5. 40. 27 col. 1953 **168** subiungit…169 ibidem] X. 5. 7. 9 s.v. laicus col. 1674

---

147 tunc] *omitted* Ly | circa] *omitted* Ly | laicos] punire *added* Ly **151** dicit] de facto *added* Ly **152** de facto] *omitted* Ly **153** subiectos] id tamen de facto sepe *added* Ly Vg^2 | omittunt] emittunt Fi **154** perniciem] preiudicium Ly **156** supplebit] supplendo We supplet Ly **157** secularium] et *added* Ly | ipsosque] eosque quos Ly | et] *omitted* Ly **159** precellat] procellat Pz | insinuandum] insinuendum Bb post…160 prescripta] *omitted* An **160** prescripta] predicta Fi immediate] post *added* Ly | subnectit] subiungit Ly | hec…Nec] hoc verum nisi ubi Ly **161** curie] u'e (=urie) Fi cirie An **163** verbis] *omitted* Bb Fi An **165** etiam] *omitted* We Ly | Sed cum] Si tamen We **166** hereticos] h'^{ces} An *omitted* We | neglexerit] negligeret Ly | sunt] *omitted* An **169** sententia…170 ecclesiam] *omitted* Ww **171** est] quod *added* Ly **172** supplentem] supplendum Fi

Cum vero alia glosa dicit quod causa heresis est causa ecclesiastica, conceditur quantum ad clericos, quia clerici heretici non sunt de foro iudicis secularis nisi in quibusdam casibus determinatis. Quantum ad laicos autem, causa heresis est causa secularis et est causa ecclesiastica, quia iudex secularis habet punire laicos hereticos, et ideo est causa secularis. Est etiam aliquo modo causa ecclesiastica, quia iudex ecclesiasticus, supplendo negligentiam iudicis secularis, potest laicos hereticos condempnare.

Discipulus: Istud apparentia carere videtur. Nam crimen heresis nullo modo est crimen seculare. Tum quia committitur directe in Deum, tum quia est peccatum in religione christiana solummodo, tum quia apud iudices seculares paganos non esset crimen. Ergo nullo modo est crimen seculare. Ergo est solummodo crimen ecclesiasticum. Ex quo patenter infertur quod solummodo ad ecclesiasticum iudicem spectat.

Magister: Respondetur quod licet crimen heresis sit solummodo crimen ecclesiasticum et non seculare, tamen spectat ad iudicem secularem, quia ad iudicem secularem non tantum spectat punire crimina secularia sed etiam crimina commissa in Deum et in personas et res ecclesiasticas. Hoc enim habet omnis lex et secta, quod reges et principes distincti a sacerdotibus non solum puniunt crimina secularia sed etiam crimina que reputant in deum vel deos suos et in sectam suam commissa. Propter hoc etiam reges in veteri testamento idolatras punierunt. Imperatores etiam et iudices paganorum christianos tanquam contra deos suos et

---

176 clericos] hereticos *added* Ly **179** est[2]] etiam Ly **181** hereticos] *omitted* Fi | Est] Et We **185** apparentia] apparentiam Bb apperentia Pz **187** est] *omitted* Bb Fi An **188** religione christiana] religionem christianam Ly **189** esset] est We **190** est[2]] *omitted* Fi An **191** ecclesiasticum] ecclesiasticorum Bb | Ex…192 ecclesiasticum] *omitted* Fi **192** spectat] spectant Fi An et non ad secularem *added* Ly (Vg[2] *added* "ad" *to* Vg's "et non secularem" *at line* 194* *repositioned it and this became the basis of the eventual* Pz/Ly *reading*) **193** Magister…194 ecclesiasticum] *omitted* Vg | Magister…195 secularem] *omitted* Fi An | Respondetur…194 seculare] Licet crimen sit ecclesiasticum et non seculare Ly Vg[2] **195** iudicem[2]] *omitted* Fi **197** in[2]] ita Fi | et[2]] in *added* Ly **200** etiam] puniunt *added* We **201** vel] in *added* Ly | suam] *omitted* Ly **202** commissa] et *added* We | etiam] enim We **203** etiam] *omitted* Bb | et] We: *omitted* Bb Fi An Ly

sectam graviter delinquentes acerbissime persecuti fuerunt.

Sic etiam reges christiani homicidas sacerdotum et furantes res ecclesiasticas plectunt pena debita, et tamen homicidium sacerdotis et furtum rei ecclesiastice sunt crimina ecclesiastica. Ergo multa crimina ecclesiastica ad secularem iudicem spectant, et ita per hoc quod crimen heresis est crimen ecclesiasticum et in Deum committitur probari non potest quod ad iudicem secularem minime spectat. Et huic Augustinus concordare videtur qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Si propterea*, ait: "*Si propterea persecutor non fuit Nabuchodonosor, quia scelus in sanctum Danielem commissum iustissime vindicavit, quomodo vindicandum est a regibus quod Christi sacramenta exsufflantur, si prophete membra, quia in periculum missa sunt, sic vindicari meruerunt*". Ex quibus verbis datur intelligi quod multo magis vindicandum est a regibus peccatum quod in Deum committitur quam peccatum quod in prophetam vel sacerdotem committitur. Si ergo rex potest et debet absque requisitione prelatorum punire homicidam sacerdotis sibi subiectum, multo magis potest et debet debita animadversione ferire sibi subiectos si per pravitatem hereticam divinam offenderint maiestatem.

Capitulum 98

Discipulus: Postquam indagavimus de hereticis laicis an iudicio regum et secularium iudicum absque requisitione prelatorum ecclesie sint subiecti, vertamus stilum ad clericos hereticos, et specialiter ad papam hereticum, an in aliquo casu papa vel alius clericus hereticus per iudicem secularem debeat coherceri, licet iudex secularis super hoc a prelatis ecclesie minime fuerit requisitus.

---

215 23…propterea] C. 23 q. 5 c. 34 col. 1783

---

205 persecuti] secuti Fi **206** fuerunt] sunt Ly **207** et] Ly Vg[2]: *omitted* Bb Fi An We **209** sunt…210 ecclesiastica[1]] *omitted* Bb **210** multa] *omitted* Bb **214** Et] *omitted* Ly **215** qui ut] prout Ly **216** non] *omitted* An | Nabuchodonosor] We: Nabuch' Bb Nabuch Fi Nabug' An Nabugodonosor Ly rex *added* Ww **220** sic] sicut Pz **223** vel] in *added* Ly **225** requisitione] inquisitione Ly **228** divinam] Dei Ly **Capitulum 98,3** requisitione] inquisitione Ly **5** hereticos] *omitted* Ly **7** licet] si Ly

Magister: Circa hoc sunt opiniones diverse, quarum una est quod de clericis hereticis quibuscunque, laici, nisi per prelatos ecclesie fuerint requisiti, in nullo casu se intromittere debent. Alia est opinio quod laici, deficiente ecclesiastica potestate, de clericis, etiam de papa heretico, possunt diffinitivam proferre sententiam, et executioni eandem sententiam demandare. Tertia est quod, deficiente ecclesiastica potestate, laici possunt et debent papam hereticum, et eadem ratione alios clericos hereticos, detinere et, ne virus sue iniquitatis effundant in alios prohibere, sed diffinitivam contra ipsum vel ipsos non debent nec possunt proferre sententiam, nec per consequens talem sententiam executioni mandare.

Discipulus: Pro prima opinione, quam puto veram, allega.

Magister: Hec videtur esse sententia Lucii pape qui, ut legitur Extra, *De hereticis* c. *Ad abolendam*, ait: "*Statuimus insuper ut comites, barones, rectores et consules civitatum et aliorum locorum, iuxta commonitionem episcoporum, prestito corporaliter iuramento, promittant quod fideliter et efficaciter, cum ab eis fuerint requisiti, ecclesiam contra hereticos et eorum complices adiuvabunt bona fide iuxta officium et posse suum. Si vero id observare noluerint, honore quem optinent spolientur, et ad alios nullatenus assumantur, eis nichilominus excommunicatione ligandis, et terris ipsorum interdicto ecclesie supponendis. Civitas autem que his institutis duxerit resistendum, vel contra commonitionem episcopi punire neglexerit resistentes, aliarum careat commercio civitatum, et episcopali se noverit dignitate*

Capitulum 98,25 De…abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1674

10 quod] nec *added* Ly | hereticis] nec *added* Ly | quibuscunque] aliis *added* Ly **13** etiam] et An **15** demandare] demendare Fi An | Tertia est] Tertia opinio est hec Ly **19** diffinitivam] diffinitiva An **20** talem] *omitted* Ly **25** legitur] habetur Ly **26** insuper] de hereticis Ly comites] *omitted* An **27** commonitionem] monitionem Ly **28** iuramento] sacramento Ww | quod…29 efficaciter] In We Scriptor 13us *begins his copywork with these words* (at fo. 137r line 1) *and will continue until* 1 Dial. 7.2 (fo. 146v final line) **29** requisiti ecclesiam] exquisiti ecclesia Bb **30** eorum] horum Ly | iuxta…31 et] secundum Ly *omitted* Pz **31** id] illud Ly illnd (*sic*) Pz | noluerint] nollunt Fi vellent An **32** et] *omitted* Bb Fi An | alios] illos Ww **33** et] *omitted* Ly **34** ipsorum] eorum Ww **35** commonitionem] We: monitionem Bb Fi An Ly **36** neglexerit] neglexerint An **37** noverit] novit An dignitate] dignitatem Fi

privandam". Ex quibus verbis datur intelligi quod laici et iudices seculares de punitione clericorum se intromittere non debent nisi per prelatos ecclesie fuerint requisiti.

Cui concilium generale sub Innocentio 3º celebratum, ut legitur supradicto c. *Excommunicamus*, concordare videtur, in quo sic scribitur: "*Moneantur autem et inducantur, et si necesse fuerit, per censuram ecclesiasticam compellantur seculi potestates, quibuscunque fungantur officiis, ut, sicut reputari cupiunt et haberi fideles, ita pro defensione fidei prestent publice iuramentum quod de terris sue iurisdictioni subiectis universos hereticos ab ecclesia denotatos bona fide pro viribus exterminare studebunt, ita quod amodo, quandocunque quis fuerit in potestatem sive perpetuam sive temporalem assumptus, hoc teneatur capitulum iuramento firmare. Si vero dominus temporalis, requisitus et monitus ab ecclesia, terram suam purgare neglexerit ab heretica feditate, per metropolitanum et ceteros comprovinciales episcopos excommunicationis vinculo innodetur*" etc. Ex quibus verbis datur intelligi quod punitio hereticorum non spectat ad laicos nisi fuerint per ecclesiam requisiti.

Capitulum 99

Discipulus: Ista michi sufficiunt pro assertione predicta, presertim cum clerici a iurisdictione laicorum sint exempti. Sane, quia opinio secunda et tertia in hoc concordant quod laici, deficiente ecclesiastica potestate, possent papam hereticum, et eadem ratione alios clericos hereticos, detinere et etiam prohibere ne valeant in alios hereticam effundere

---

42 supradicto…Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1672 (*misprint for* 1682)

---

38 quibus] his Ly **39** clericorum] hereticorum *added* We **40** debent] debet An **41** 3o] papa *added* Ly **43** sic] sicut Fi | autem] inquit Ly **48** denotatos] dampnatos Ww **49** exterminare] extirpare We studebunt] studerunt Bb **50** quis] aliquis Ly | perpetuam] pe^{am} Bb per penam Fi An | perpetuam sive] per potentiam Ly perpotentitiam (*sic*) Pz **51** assumptus] fuerit *added* We | capitulum] totum Fi An Ly iuramento] Bb: iuramentum Fi Ly iura totum An iurando We **53** feditate] faditate Bb feritate Ly **54** et ceteros] vel Ly **55** verbis] *omitted* Bb Fi An **56** non] nec Bb Fi An **Capitulum 99,1** …] Capitulum 98 Vg **2** sufficiunt] sufficiant Ly **3** laicorum] laiorum Ly (Pz*) **5** possent] poss^{t} Bb pñt Fi An possunt We habent Ly **7** etiam] *omitted* An | ne] ut non Ly | effundere] infundere Ly

pravitatem, de hoc solo, omissis aliis in quibus discrepant opiniones predicte, disserere non postponas.

Magister: Assertionem istam magis intelliges si tibi fuerit declaratum quomodo intelligitur ecclesiasticam posse deficere potestatem.

Discipulus: Dic ergo quomodo hoc debet intelligi.

Magister: Quod papa existente heretico ecclesiastica potestas deficiat quattuor modis potest intelligi, videlicet per impotentiam, per malitiam, per dampnabilem negligentiam, et per ignorantiam.

Per impotentiam quidem si papa hereticus tanta uteretur potentia temporali quod nullus prelatus ecclesie, nec diocesis in qua papa hereticus moraretur nec alius, posset ad brachium recurrere seculare, utpote si omnes prelatos catholicos teneret in vinculis vel modis aliis impediret ne ad seculare volarent auxilium. Alio modo posset ecclesiastica potestas deficere per impotentiam, puta si aliqui prelati catholici impotentes et pauperes requirerent laicos aliquos pro papa heretico cohercendo, et illi nollent eos iuvare.

Secundo potest intelligi deficere potestas ecclesiastica per malitiam, puta si omnes prelati ecclesie et clerici pape heretico adhererent, eius errores vel personam pro viribus defendendo.

Tertio posset deficere ecclesiastica potestas per dampnabilem negligentiam, utpote si prelati et clerici qui possent per se vel invocato auxilio brachii secularis papam hereticum cohercere, et tamen exaltationem fidei nullatenus attendentes, ipsum permitterent libere in suis erroribus remanere.

Quarto posset deficere ecclesiastica potestas per ignorantiam, utpote si prelati ecclesie, saltem multi, qui

---

Capitulum 99,14 Quod] The text of lines 14-127* is found almost *verbatim* in Q (GF, pp. 946-949).

---

8 omissis] omisos Fi omissos An **9** disserere] dicere Ly **10** istam] dictam Ly | tibi] *omitted* Ly **11** intelligitur] intelligant Ly **13** ergo] *omitted* Ly **14** existente] effecto Ly **16** impotentiam] potentiam Fi **18** impotentiam] potentiam Bb An **19** temporali] dicitur uno modo *added* Bb | quod] ut Ly | nec] illius *added* Ly **21** teneret] tenent An **23** posset] potest Ly **26** nollent] nolunt Fi **27** Secundo] modo *added* Ly **29** adhererent] adherent Fi **31** posset] potest Ly **33** vel] We: et Bb Fi An *omitted* Ly **34** exaltationem] concultationem Ly **35** attendentes] accusantes An vel non accusantes *added* Ly permitterent] permittant Ly **37** posset] p^{t} Bb Fi An We põt Ly

possent papam hereticum cohercere, nescirent ipsum in pravitatem hereticam incidisse.

Istis quattuor modis, papa existente heretico, potest intelligi ecclesiastica potestas deficere.

Discipulus: Intelligo quomodo dicunt ecclesiasticam potestatem posse deficere. Ideo nunc allega pro assertione prefata.

Magister: Quod deficiente ecclesiastica potestate aliquo predictorum modorum laici valeant papam hereticum captivare, et ne pravitate heretica inficiat alios prohibere, multis modis, tam scilicet aliorum testimoniis quam rationibus, videtur posse probari. Hoc enim glosa dis. 17 c. *Nec licuit* sententialiter et verbaliter videtur asserere. Ait enim: "*Ubicunque deficit ecclesiastica potestas semper recurritur ad brachium seculare*". Sive ergo deficiat ecclesiastica potestas per impotentiam, sive per malitiam, sive per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam, cohertio pape heretici, ne valeat fideles inficere, ad laicos catholicos pertinebit.

Item, hec videtur esse sententia Isidoris qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Principes*, ait: "*Principes seculi nonnunquam intra ecclesiam potestatis adepte culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant*". Ubi dicit glosa in hec verba: "*Laici habent iurisdictionem multipliciter intra ecclesiam. Quandoque in personis ipsis, cum sint incorrigibiles, ut 32 dis. c. Eos qui, et infra eadem q. c. De Liguribus. Item quandoque propter ambitionem alicuius ut 79 dis. c. Si quis pecunia. Item, cum fidem volunt subvertere ut*

---

50 glosa] D. 17 c. 4 col. 90 s.v. per seculares **58** 23…59 Principes[1]] C. 23 q. 5 c. 20 col. 1777 **62** glosa] *Ibid.*, col. 1778 s.v. intra ecclesiam **64** 32…qui] D. 32 c. 10 col. 211 | c[2]…65 Liguribus] C. 23 q. 5 c. 43 col. 1787 **65** 79…66 pecunia] D. 79 c. 9 col. 503

---

41 Istis] Isti Bb | existente] existento Fi **51** Nec] Non Ww **52** potestas] per impotentiam sive per malitiam sive per dampnabilem negligentiam sive per ignorantiam cohercere *added* An **53** deficiat] defi[t] An **55** sive[2]…ignorantiam] *omitted* Ly **56** cohertio] cessone Fi cohercere An **57** catholicos] *omitted* Bb aliquos Ly **58** esse] *omitted* An Ly | Isidoris] Isidori We **59** seculi] *omitted* Ly **62** verba] Ecce *added* Bb Fi An We Et ecce *added* Ly **63** intra] infra Fi Pz | ipsis] *omitted* Ly | sint] sunt Ww **64** 32] 23 Ly | q] *omitted* Ww **65** Liguribus] We: Leguribus Fi An legislatoribus Bb Ly | Item] Iem Pz | 79] 29 We **66** pecunia] pecuniam Ly | ut] *omitted* Ly

dis. 8 c. Quo iure, et supra eadem c. 1 et dis. 17 c. Nec licuit". Et infra: "*Item cum falsarius est clericus ut Extra, De crimine falsi c. Ad falsariorum. Item cum et schisma faciunt clerici et cum contemnunt excommunicationem, ut infra eadem q. c. De Liguribus. Item et ubicunque ecclesiastica potestas deficit, ut hic. Item et cum tributum petunt ab ecclesia ut infra eadem q. 8 c. Convenior*". Ex quibus verbis habetur non solum vocaliter sed etiam sententialiter quod ubicunque deficit ecclesiastica potestas laici habent iurisdictionem intra ecclesiam, hoc est super clericos. Et per consequens deficiente ecclesiastica potestate sive per impotentiam, sive per malitiam, sive per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam, laici super papam hereticum optinent potestatem.

Sed etiam ex eisdem verbis colliguntur diverse rationes quare papa hereticus ad iurisdictionem pertinet laicorum, quod debet intelligi deficiente ecclesiastica potestate. Quarum prima est quia papa hereticus est incorrigibilis. Ex hoc enim quod est pertinax debet incorrigibilis reputari. Et ideo, cum omnis incorrigibilis debeat coherceri, deficiente ecclesiastica potestate est papa hereticus per laicos cohercendus. Secunda ratio assignatur ambitio. Nam papa hereticus per ambitionem occupans apostolicam sedem, ne totus ordo ecclesiasticus

---

67 dis[1]…iure] D. 8 c. 1 col. 27 | supra…1] C. 23 q. 5 c. 1 (*Circumcelliones*) col. 1765 | dis[2]…licuit] D. 17 c. 4 col. 90 **68** Extra…69 falsariorum] X. 5. 20. 7 col. 1751 **70** c…71 Liguribus] C. 23 q. 5 c. 43 col. 1787 **72** q…73 Convenior] C. 23 q. 8 c. 21 col. 1815 **84** Ex…85 reputari] A sentence possibly composed before the comprehensive analyses of Book 4 (PP*)

---

67 supra] *omitted* Ly | Nec] Ubi Ly **68** cum…69 et[2]] *omitted* Bb Fi An | falsarius…70 cum] *omitted* We **69** Item] Et Ly | et[1]] *omitted* Ww Pz | clerici] *omitted* Ly **70** contemnunt] Ly Vg: contempnit Bb Fi An We | infra] *omitted* We | eadem] *omitted* Ly | q] *omitted* Ww **71** Liguribus] We: Luguribus Bb Fi An legislatoribus Ly | Item] Et Ly et] *omitted* Ww | ut…72 ecclesia] *omitted* Fi An | ut…75 potestas] *omitted* Bb **72** hic…ut] *omitted* We | Item] Et Ly | et] *omitted* Ww ut infra] luc 1 Fi An eadem *added* Ly | infra] .1. We | eadem] *omitted* Ww **73** 8] X Fi e. An | Ex] Et Ly (Pz*) **74** vocaliter…sententialiter] sententialiter sed etiam verbaliter Ly | sed etiam] et Fi An We **78** sive[1]…negligentiam] *omitted* Ly **79** optinent] optinet Fi An **81** etiam] et Ly | diverse] diversi[de] An **82** iurisdictionem] iusridictionem We **85** quod] per *added* An | Et ideo] Etiam Ly **86** omnis…debeat] omnes incorrigibiles debeant Ly **88** ratio] *omitted* Bb

confundatur et fides catholica periclitetur, deficiente ecclesiastica potestate coherceri debet per providentiam laicorum. Tertio, propter hoc quod papa hereticus fidem cupit subvertere, potestate ecclesiastica deficiente est per laicos prohibendus. Quarto, propter hoc quod excommunicationem contempnit, ne excommunicatione cum eo catholici maculentur, per principes seculi, quando ecclesiastica potestas deficit, coherceri debet.

Item, Isidorus ubi prius dicit in hec verba: "*Ceterum intra ecclesiam potestates necessarie non essent, nisi ut quod non prevalet sacerdos efficere per doctrine sermonem potestas hoc impleat per discipline terrorem. Sepe per regnum terrenum celeste regnum proficit ut qui intra ecclesiam positi contra fidem et disciplinam ecclesie agunt rigore principum conterantur, ipsamque disciplinam, quam ecclesie humilitas exercere non prevalet, cervicibus superborum potestas principalis imponat*". Ex quibus verbis colligitur evidenter quod, quandocunque circa correptionem eorum qui contra fidem et disciplinam agunt deficit ecclesiastica potestas, tales sunt per principes comprimendi. Si ergo papa est hereticus, et sacerdotes per doctrine sermonem eum non valent vel nolunt corrigere, per potestates publicas comprimi debet.

Item, Pelagius papa, ut habetur 23 q. 5 c. *Quali*, ait: "*Hoc etiam et divine et humane leges statuerunt, ut ab ecclesie unitate divisi, et eius pacem iniquissime perturbantes, a secularibus etiam potestatibus comprimantur. Nec quidquam maius est, unde Deo sacrificium possitis offerre, quam si id ordinetis, ut hi, qui in suam et aliorum*

---

98 ubi prius] C. 23 q . 5. c. 20 cols. 1777-1779 **113** 23…Quali] C. 23 q. 5 c. 44 col. 1789

---

90 catholica] *omitted* Ly | catholica periclitetur] periclite tholica Fi (*sic*) | periclitetur] pericli[te] An **92** laicorum] laicalem We | Tertio] Tertia Bb Fi An tertia ratio Ly **93** per laicos] a laicis Ly (Pz*) **94** Quarto] Quarta Bb Fi An Ly **99** potestates] potestatem Bb **100** prevalet sacerdos] prevalent sacerdotes Ww **101** potestas…impleat] potestates (potestatem Bb) hoc imperent Bb Fi An We imperaret Ly impreet (*sic*) Pz | Sepe] enim *added* Bb Fi An Ly **102** terrenum] *omitted* Bb **103** ecclesie] *omitted* Ww **104** conterantur] contenantur Fi terreantur Ly **105** humilitas] utilitas Ww **107** quandocunque] quando Ly **114** etiam] *omitted* An We | et[1]] *omitted* Bb Fi Ly | humane] *omitted* Bb **115** ecclesie] ecclesiastica Ly | unitate] unitatem Bb **116** etiam] Ly: *omitted* Bb Fi An We **117** quidquam] quicquam Ww possitis] ponitis We **118** offerre] offerreret Bb | id] *omitted* Ww

perniciem debacchantur, competenti debeant vigore compesci". Ex quibus verbis evidenter habetur quod, secundum leges divinas, ab ecclesie unitate divisi et eius pacem perturbantes per seculares debent comprimi potestates. Papa autem hereticus ab unitate ecclesie est divisus, eiusque pacem iniquissime nititur perturbare, quia, dum fides ecclesie corrumpitur et laceratur, vera pax ecclesie perturbatur. Ergo papa hereticus, ubi deficeret ecclesiastica potestas, esset per potestates publicas compescendus.

Discipulus: Que sunt ille leges divine quibus statuitur quod ab ecclesie unitate divisi et eius pacem iniquissime perturbantes sunt per potestates publicas comprimendi?

Magister: Respondetur quod ille divine leges specialiter de hereticis perturbantibus ecclesiam habentur Deuteronomio 13 et 17. Nam Deuteronomio 13 non solum sacerdotibus, sed generaliter omnibus, et specialiter in potestate constitutis sic precipitur: "*Si surrexerit in medio tui prophetes aut qui sompnium vidisse se dicat et predixerit signum atque portentum et evenerit quod locutus est et dixerit tibi 'eamus et sequamur deos alienos' quos ignoras 'et serviamus eis' non audies verba prophete illius aut sompniatoris quia temptat vos Dominus Deus vester ut palam fiat utrum diligatis eum aut non in toto corde et in tota anima vestra*". Et post: "*Propheta autem ille aut fictor somniorum interficietur quia locutus est ut vos averteret a Domino Deo vestro qui eduxit vos de terra Egypti et redemit de domo servitutis, ut errare te faceret de via quam tibi precepit Dominus Deus tuus, et auferes malum de medio tui*". Et ibidem immediate subiungitur: "*Si te voluerit persuadere frater tuus filius matris tue aut filius tuus vel filia sive uxor*

---

133 Deuteronomio 13] Deuteronomy !3:1-3 **142** post] Deuteronomy 13:5 **147** subiungitur] Deuteronomy 13:6-9

---

119 vigore] rigore We **123** divisus] dîff[9] An | eiusque] cuius Ly **129** ecclesie] ecclesia Ly (Pz*) **131** divine] *omitted* Ly (Pz*) **132** Deuteronomio] *omitted* An **133** sed] etiam *added* Bb Fi An Ly **134** sic] sicut Bb An **135** prophetes] propheta Ww **136** predixerit] predixerat Fi An **137** evenerit] venerit Ww **139** audies] audias We **140** Dominus] *omitted* Bb Fi An | fiat] sciat Ly **141** eum] *omitted* Pz aut] Ly: an Bb Fi An We | non] *omitted* An | vestra] *omitted* Bb Fi An **142** post] ait *added* Ly | autem ille] *omitted* Pz | ille] *omitted* Bb Fi An **143** vos] nos Fi **144** vestro] nostro Bb Fi | redemit] vos *added* Ww **145** quam] qua Fi We **146** tuus] Ly Vg: *omitted* Bb Fi An We | Et] *omitted* Ly **147** ibidem] ibi An Ly | te] tibi We **148** filia] tua *added* We | uxor] tua *added* Bb Fi An Ly

que est in sinu tuo aut amicus quem diligis ut animam tuam clam dicens 'eamus et serviamus deis alienis' quos ignoras tu et patres tui cunctarum in circuitu gentium que iuxta sunt vel procul sunt ab initio usque ad finem terre, non acquiescas ei nec audias neque parcat ei oculus tuus ut miserearis et occultes eum sed statim interficies". Et post sic legitur: "*Si audieris in una urbium tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi ad habitandum dicentes aliquos egressi sunt filii Belial de medio tui et averterunt habitatores urbis tue atque dixerunt eamus et serviamus diis alienis quos ignoratis quere sollicite et diligenter rei veritate perspecta. Si inveneris certum esse quod dicitur et abhominationem hanc opere perpetratam statim percuties habitatores urbis illius in ore gladii*".

Item Deuteronomio 17 sic scribitur: "*Cum reperti fuerint apud te intra unam portarum tuarum quas Dominus Deus tuus dabit tibi vir aut mulier qui faciant malum in conspectu Domini Dei tui et transgrediantur pactum illius ut vadant et serviant diis alienis et adorent eos solem et lunam et omnem militiam celi que non precepi et hoc tibi fuerit nuntiatum audiensque inquisieris diligenter et verum esse repereris et abhominatio facta esse in Israel educes virum ac mulierem qui rem sceleratissimam perpetrarunt ad portas civitatis tue et lapidibus obruentur*".

Hec sunt leges divine contra omnes avertentes et conantes avertere orthodoxos a veritate legis divine, inter quos constat hereticos computandos, indistincte statuente,

---

154 legitur] Deuteronomy 13:12-15 **163** Deuteronomio 17] Deutetonomy 17:2-5

---

149 diligis] diliges Ly **150** clam] *omitted* Ly | eamus] exeamus Ly deis] diis An We Ly **151** patres tui] pater tuus Bb Fi An | sunt] *omitted* An We Ly **153** neque] u^t *or* n^c Fi An | miserearis] miseraris We **154** occultes] auscultes Ly | interficies] interficias We eum *added* Ly **155** Dominus] *omitted* Ly **157** de…tui] *omitted* Ww | averterunt] everterunt Ww | urbis] terre *added* Fi An | tue] *omitted* Ly **158** et] *omitted* Ly **161** illius] eius Ly **163** Cum] Quod An **164** apud te] *omitted* Ww **165** tibi] aut Pz aut *added* Ly | faciant] faciunt An Ly **166** tui] *omitted* An | et] ut Ww | illius] eius Ly | ut] ne Pz **167** alienis] *omitted* Bb | eos] et *added* Ly **168** que] quam Ly precepi] precipi Bb | et^2] *omitted* Ly (Pz*) **170** et] ab Pz abhominatio facta] abhominationem factam Ly | esse] est Bb An We ac] aut An **171** qui] que Ly | perpetrarunt] perpetravit An Ly **172** obruentur] obruantur An **173** Hec] Hee An He Ly | avertentes] advertentes An **174** conantes] conantur Bb | avertere] advertere An orthodoxos] *omitted* Ly **175** statuente] statute We *omitted* Ly

cunctos constringentes catholicos ut universos hereticos a lege Dei apostatantes delere conentur. Que leges ordinem iuris in huiusmodi observandum aperte declarant ut, scilicet cum quicunque, viri vel mulieres, sacerdotes vel non sacerdotes, prophete (id est doctores) vel alii, de pravitate heretica seu apostasia a fide accusantur vel etiam diffamantur, cum diligentia et sollicitudine veritas inquiratur per quoscunque fideles ad quos accusatio vel diffamatio talis pervenerit, si non sint alii superiores qui velint vel possint inquirere veritatem. Veritate autem inventa, iustitia minime differatur, sed tales malefici pro suis demeritis puniantur.

Discipulus: Talis inquisitio et punitio non debent fieri per quoscunque, sed solummodo per iudices quibus talia ex officio suscepto incumbunt.

Magister: Conceditur quod talia primo spectant ad iudices. Si tamen iudices non potuerint vel noluerint in huiusmodi iustitiam exhibere, ad subditos spectat facere de huiusmodi iustitie complementum. Propter quod verba predicta legum non ad iudices tantummodo sed indistincte ad cunctos catholicos diriguntur, ut intelligant universi fideles quod huiusmodi iustitia in nullo casu omnino debet differri. Sed quicunque fideles, subditi vel alii, de huiusmodi iustitiam facere debent, si tantam habuerint potestatem temporalem, ut queant leges divinas executioni mandare. Propter quod Helias propheta, quamvis non esset sacerdos nec iudex, iniunxit populo, non iudicibus, apprehendere prophetas Baal. Quos comprehensos duxit ad torrentem Cison et interfecit eos ibi, ut legitur 3º Regum 18. Ergo leges divine predicte non solum iudices sed subditos universos constringunt. Ordine tamen

196 iustitia…differri] Cf. *Political Ockhamism*, pp. 202ss. **203** legitur] 3 Kings 18:40

176 catholicos] orthodoxos Fi | hereticos] *omitted* Ly **177** apostatantes] apostaticos An | conentur] conantur Fi An | leges] lege Bb non esse *added* Ly **178** huiusmodi] hoc Ly **179** cum] *omitted* Ly | mulieres] vel *added* Fi An Ly **180** sacerdotes] vel *added* Ly **181** accusantur] accusatur Fi | diffamantur] diffamatur Fi **182** cum] omni Ly **183** ad] per Pz **184** alii] aliis Bb *omitted* Ly | vel] diffamatio *added* Fi **185** veritatem] de veritate Ly **186** malefici] maledicti Ly **187** debent] debet Ly **191** Si…iudices[2]] *omitted* Bb | potuerint] possunt Ly noluerint] nolunt Ly **192** huiusmodi] hos Ly | exhibere] exhiberi An exercere Ly **193** huiusmodi] hoc Ly **194** predicta] pre. Bb divinarum *added* We | tantummodo] pertinent *added* Ly **196** omnino] *omitted* Ly **197** de huiusmodi] *omitted* Ly **198** si] sed An | tantam] tanta Bb temporalem] *omitted* Ly **200** esset] *omitted* Bb | iniunxit] iussit We

quodam, ut primo ad talem iustitiam faciendam iudices obligantur, secundo autem subditi, si iudices non potuerint vel noluerint iustitiam exercere.

Discipulus: Iste leges divine, cum non pertineant ad moralia sed ad iudicialia legis antique, fideles sub lege libertatis constitutos nequaquam astringunt.

Magister: In legibus supradictis aliquid erat morale, aliquid iudiciale. Morale erat quod fideles hereticis et apostatis a fide cupientibus alios a lege divini avertere nullo modo consentire debebant, sed eis obviare et resistere modis sibi convenientibus, legemque divinam servare, defendere, et tueri tenebantur. Iudiciale autem erat quod occidi debebant. Licet ergo fideles sub lege libertatis constituti ad illud quod erat iudiciale in legibus memoratis minime astringantur, quia ratione legum illarum non tenent hereticos et a fide apostatas neci tradere corporali, ad illa tamen que in illis legibus moralia sunt cuncti christiani necessario sunt astricti. Et ideo nec hereticis consentire debent, nec favere, nec obedire. Sed ipsis resistere pro viribus, et prohibere ne fidem corrumpere valeant orthodoxam, principes seculi (et propter eorum negligentiam vel malitiam omnes christiani) tenentur.

Discipulus: Nunquid aliquis doctorum ab ecclesia receptorum tenet predictas leges veteris testamenti nunc a catholicis universis esse servandas?

Magister: Beatus Cyprianus, ut legitur 23 q. 5 c. *Si audieris*, hoc videtur expresse sentire. Ait enim: "*Si audieris in una ex civitatibus quas Dominus Deus tuus dabit tibi inhabitare te illic dicentes: eamus et serviamus diis aliis quos*

---

208 Iste…210 astringunt] a 14th c. marginal note in **Fi** adds: "*notabile bonum*'. For Ockham's theory of the Christian law as a "law of liberty" cf. 3 Dial. 1.1.5-7 (OP VIII, pp.130-139) **229** 23…230 audieris[1]] C. 23 q. 5 c. 32 col. 1781

---

205 talem] *omitted* An **206** obligantur] obligunt Bb obliguntur Fi obligentur We | potuerint…207 noluerint] possunt vel nolunt Ly **208** leges] *omitted* Bb **209** legis] divine *added* Ly **210** astringunt] constringunt Ly **211** erat morale] est morale et Ly **212** aliquid] ab Bb est *added* Ly | erat] est Ly **213** apostatis] apostaticis Ly | a[2]…divini] et leges Dei **214** debebant] tenebantur Ly **215** servare] conservare Fi observare An Ly **218** erat] est Ly | astringantur] astringuntur Fi **219** tenent] tenentur We Ly | et] aut Ly | apostatas] apostatantes Ly **220** in] *omitted* Bb Fi An **223** resistere] et *added* We | et] *omitted* We **225** malitiam] ad id *added* Ly **230** videtur] videt Ly (Pz*) **232** inhabitare] inhitare Ly īhītare Pz | inhabitare…illic] *omitted* Bb Fi An | te] *omitted* Ww | aliis] alienis Ww

non nostis, interficiens necabis omnes qui sunt in civitate, cede gladii, et incendes civitatem igni, et erit sine habitaculo in eternum; non reedificabitur etiam nunc, ut avertatur Dominus ab indignatione ire sue. Et dabit misericordiam tibi, et miserebitur tui et multiplicabit te si audieris vocem Domini Dei tui et observaberis precepta eius. Cuius precepti et vigoris memor Mathathias interfecit eum qui ad aram sacrificaturus accesserat. Quod si ante adventum Christi circa Deum colendum et idola spernenda hec precepta servata sunt, quanto magis post adventum Christi servanda sunt, quando ille veniens non verbis tantum nos hortatus sit sed et factis ?". Ex quibus verbis colligitur quod leges prescripte sunt magis servande post adventum Christi quam ante, quod intelligendum est de moralibus que in predictis legibus continentur.

Discipulus: Quamvis illa moralia servanda sint a iudicibus, non tamen ab omnibus.

Magister: Contra hoc videtur glosa in preallegato capitulo, que super verbo "necabis" ait: "*Tu quicunque sis: et sic quandoque ille qui non est iudex potest punire maleficos ut infra eadem questione ultima c. Legi*". Ex quibus verbis datur intelligi quod non solum ad iudices, verum etiam ad alios, pertinet in hoc casu (scilicet cum heretici volunt subvertere fidem et non apparet qui eis resistat) punire maleficos. Et ita, si papa est hereticus et clerici non possunt vel nolunt ipsum debite cohercere, ipsius cohertio spectat ad laicos, quamvis non fuerint per clericos requisiti.

Discipulus: Si plura testimonia maiorum sonant eandem assertionem, ipsa non differas allegare.

---

250 glosa] Ibid., s.v. necabis **253** infra] C. 23 q. 8 c. 13 col. 1809

---

233 nostis] nosci Fi An nosti Bb We novisti Ly | interficiens necabis] interficies necabisque Ww | civitate] in *added* Ly **234** incendes] incedens Bb We | civitatem] civitati Fi *omitted* An **235** non] *omitted* Bb **236** Dominus] Ly Vg^2: Deus Bb Fi An We **238** observaberis] observaveris We | eius] *omitted* Ly **241** spernenda] spernanda Fi An sperneda We **242** magis] sunt *added* An | Christi] circa Deum colendum *added* Ww **243** non…tantum] non solum verbis Ww hortatus] hortaturus Bb Fi An **244** et] etiam Ww | verbis] *omitted* Bb **248** sint] sunt Ly **251** necabis] ibi *added* Ly | ait] dicit We **252** quandoque] vel *added* An | ille] iudex Bb Fi An iudex *added* We *omitted* Ly **253** eadem] eo. Ly **255** alios] omnes An **257** si] cum Ly **258** debite] *omitted* Ly | cohertio] *omitted* Bb

Magister: Hoc Pelagius papa, ut legitur 23 q. 5 c. *Non vos*, sentire videtur cum dicit: "*Malum autem schisma esse et per exteras etiam potestates huiusmodi homines debere opprimi, et canonice scripture auctoritas et paternarum nos regularum veritas docet*". Ex quibus verbis patet aperte omnes schismaticos per exteras potestates opprimendos. Omnes autem heretici sunt schismatici. Ergo heretici, etiam clerici, sunt per potestates exteras comprimendi. Et per consequens papa hereticus, si potestas deficit clericorum, per principes et laicos compesci debet.

Item, idem papa Pelagius, causa et questione predicta c. *De Liguribus* scribens Narse patricio ait: "*Regule patrum hoc specialiter constituerunt, ut, si qua ecclesiastici officii persona cui subiectus est restiterit, vel seorsum collegerit, aut aliud altare erexerit, seu schisma fecerit, iste excommunicetur atque dampnetur. Quod si forte et hoc contempserit, et permanserit divisiones et schisma faciendo, per potestates publicas opprimatur. Ecce, Domine, quod animus vester forte timidus est, ne persequi videaris, de patrum vobis auctoritate hec breviter dirigenda curavi cum mille alia exempla et constitutiones sint, quibus evidenter agnoscitur, ut facientes scissuras in sancta ecclesia non solum exiliis, sed etiam proscriptione rerum et dura custodia*

---

262 23…263 vos] C. 23 q. 5 c. 42 col. 1787 **272** c…273 Liguribus] C. 23 q. 5 c. 43 col. 1787-1788

---

262 Hoc] Hic Pz **263** autem] We: a' An aũt Ly actum Bb Fi | et] *omitted* Bb **264** potestates] potestas We **265** auctoritas] auctoritates Bb Fi An **266** Ex…268 schismatici] *omitted* Ly (Vg*) | quibus] *omitted* An **267** schismaticos] etiam *added* Vg ("omnes schismaticos...autem heretici" *is scripted by* Vg *in the margin*) | opprimendos] opprimendas An **268** sunt] *omitted* Fi | Ergo] *omitted* Bb **270** deficit] deficiat Ly h'e *added* An **271** et] *omitted* We | et laicos] laicorum Ly | debet] deberet Ly **272** idem] *omitted* Ly | papa] *omitted* Bb | causa… predicta] infra eo Ly | predicta] predictis We **273** Liguribus] Luguribus Bb Fi Leguribus An | Narse patricio] Narso principi Ly **274** constituerunt] constituunt Fi | ecclesiastici] ecclesiastica An **275** seorsum] turbas *added* Ly **276** aliud] ad Bb | fecerit] iste *added* Ly | iste] *omitted* Ww **277** dampnetur] omnes schismaticos etiam per exteras potestates <u>opprimendo</u> (=opprimendos Pz) *added* Ly (*relocating text omitted line* 266* *supra*) | et] *omitted* Ly **278** contempserit] contempxerit We | schisma] schismata Ww **279** per] *omitted* Bb Domine quod] de quo Bb Fi An | quod] quia Ly **280** vester] noster Ly **281** vobis] nobis Fi Ly | dirigenda] scribenda Ly **283** agnoscitur] cognoscitur Ly **284** proscriptione] inscriptione Ly

per publicas potestates debeant coherceri". Ex quibus verbis datur intelligi quod episcopi, de quibus sit sermo in capitulo supradicto Pelagii, si excommunicationem et dampnationem contempnendo scissuras et schismata fecerint, quales sunt episcopi heretici, auctoritate canonum sanctorum patrum debent per potestates publicas coherceri. Ergo si papa fiat hereticus, quantumcunque prelati ecclesie noluerint vel non potuerint ad ipsum cohercendum auxilium invocare brachii secularis, publice potestates non solum auctoritate legis divine et rationis simul ex lege divina et naturali dictamine rationis accepte sed etiam auctoritate constitutionum sanctorum patrum possunt et debent papam hereticum cohercere.

Item, Augustinus, ut legitur 11 q. 3 c. *Imperatores*, scribens Donatistis qui erant clerici et quidam eorum episcopi, ait: "*Ipse Nabuchodonosor, postea miraculo salutis trium puerorum commotus atque mutatus, pro veritate contra errorem edictum proposuit, ut quicunque blasphemarent Deum Sidrac, Misac, et Abdenago, in interitum irent, et domus eorum in dispersionem. Et non vultis, ut aliquid tale contra vos iubeant imperatores christiani, cum sciant a vobis, in eis quos rebaptizatis, Christum exsufflari*". Ex quibus verbis datur intelligi quod quemadmodum Nabuchodonosor rex infidelis edictum proposuit contra blasphemantes Deum verum, sic possunt imperatores christiani punire clericos hereticos et episcopos Christum exsufflantes. Sed Nabuchodonosor tale poterat edictum proponere a sacerdotibus minime requisitus. Ergo imperatores possunt

298 11…Imperatores] C. 11 q. 3 c. 98 col. 1265

285 debeant] debent Bb Fi An | verbis] *omitted* Bb **286** sit] fit Fi We fuit Ly **287** si] *omitted* Bb **288** fecerint] fecerit An **291** ecclesie] *omitted* Bb | noluerint] noluerit An **292** potuerint] potuerit An poterint Pz | ipsum] cogendum *added* Fi **295** etiam] We: *omitted* Bb Fi An Ly **298** 3] 31 Bb **300** episcopi] ipsi Fi | Nabuchodonosor] Nabuch' Bb Nabug' An Nabugozor We Nabugo Ly | postea miraculo] post miraculum Ww | salutis] *omitted* Ly **301** mutatus] commutatus Ww **302** blasphemarent] blasphemaret Bb Fi An **303** interitum] interitu Bb **304** domus] domos Bb Fi An | dispersionem] ruinam Ww | aliquid] aliquod Bb **305** cum sciant] 9sciãt Fi An | vobis] nobis An **306** in eis] *omitted* Ww **307** Nabuchodonosor] Nabuchod' Bb Nabuch' An Nabucho^or We Nabugodonosor Ly **308** blasphemantes] blasphemantos Fi **311** Nabuchodonosor] Cf. *identical variants in the immediately preceding* "Nabuchodonosor" *apparatus* **312** requisitus] requisitis Bb An

punire clericos hereticos quamvis prelati noluerint vel non potuerint eos contra clericos hereticos invocare. Et ita, si papa fuerit hereticus et prelati ecclesie ipsum noluerint vel non potuerint cohercere, est per laicos comprimendus.

Item, glosa 23 q. 5 c. 1 dicit quod clerici propter heresim sunt facti de foro iudicis secularis. Ergo papa hereticus, deficiente ecclesiastica potestate, factus est de foro iudicis secularis.

Discipulus: Si pro assertione ista rationes aliquas cogitasti, ipsas adducas in medium.

Magister: Assertio supradicta multis videtur rationibus posse probari, quarum prima est hec.

Contra crimen quod est gravius in se et toti communitati fidelium periculosius et perniciosius oportet catholicos et fideles cum maiori vigore et sollicitudine et cautela resistere. Sed crimen heresis in papa est in se gravius, et toti communitati fidelium perniciosius et periculosius, si circa eius correctionem ecclesiastica potestas defecerit (sive per malitiam, sive per impotentiam, sive per dampnabilem negligentiam, sive per ignorantiam) quam sit crimen apostasie ab ordine etiam post trinam admonitionem. Ergo cum maiori vigore, sollicitudine, et cautela debent catholici universi resistere crimini heresis in papa quam crimini apostasie in clerico etiam post trinam admonitionem. Sed publice potestates punire possunt clericos apostatantes ab ordine post trinam admonitionem. Ergo multo fortius, deficiente ecclesiastica potestate, publice potestates papam hereticum compescere possunt.

Maior primi syllogismi patet aperte. Nam sepe videmus crimina leviora in se gravius puniri propter hoc quod sunt communitati periculiosora. Et ita magis resistitur crimini

---

317 Item…320 secularis] quoted almost *verbatim* in Q (GF p. 949) glosa] C. 23 q. 5 c. 1 (*Circumcelliones*) col. 1765 s.v. confessos

---

313 quamvis…314 hereticos] *omitted* Bb An | quamvis…314 invocare] *omitted* Ly innovare (*sic*) Vg (*later cancelled*) **315** ecclesie] *omitted* Ly noluerint] non velint Ly **316** potuerint] poterint Bb poterint ipsum Ly **317** q…1] dist. Ly | 5] 6 Q *omitted* Ly **318** Ergo…320 secularis] *omitted* Ly (Vg*) **319** hereticus] *omitted* Bb **323** rationibus] onibus Bb **327** et[1]] omitted We **328** in se] *omitted* Ly **330** defecerit] deficit Ly **331** per[1]] *omitted* Ly **333** admonitionem] monitionem Ly **335** resistere] rescindere Ly | crimini[1]] crimen Ly | crimini[2]] crimen Ly **337** apostatantes] apostatas Ly **339** potestate] potestates Fi An potestates] potestate Bb **342** puniri] punire Bb An | sunt] *omitted* Bb Fi An

leviori propter hoc solum quod est communitati periculosius. Unde et in multis regionibus, regnis, et terris furtum gravius punitur quam adulterium, quia furtum punitur pena capitali (non sic adulterium), et tamen furtum, licet sit communitati periculosius et perniciosius tamen est levius, teste Salomone qui Proverbiis 6 ait: "*Non grandis est culpe cum quis furatus fuerit furatur enim ut esurientem impleat animam deprehensus quoque reddet septuplum et omnem substantiam domus sue tradet*", et liberabit se, "*qui autem adulter est propter cordis inopiam perdet animam suam turpitudinem et ignominiam congregabit sibi et opprobrium illius non delebitur*". Ex quibus verbis datur intelligi quod crimen furti est minus grave quam adulterium, et tamen gravius quandoque punitur. Sic etiam licet detractio levius punitur quam furtum vel rapina, tamen gravius crimen est censendum, teste Anacleto papa qui, ut habetur 6 q. 1 c. *Deteriores*, ait: "*Deteriores sunt qui doctorum vitam moresque corrumpunt his qui substantias aliorum prediaque diripiunt. Ipsi enim ea que extra nos licet nostra sint auferunt, nostri autem detractores et morum corruptores nostrorum sive qui adversus nos armantur proprie nos ipsos decipiunt*". Et ita constat quod minora crimina sepe, quia magis nocent rei publice, gravius puniuntur.

Quod glosa Extra, *De immunitate ecclesiarum* c. ultimo insinuare videtur. Querit enim dicens: "*Quare publicus latro et depopulator potius extrahuntur ab ecclesia quam alius malefactor qui forte est deterior?*" Et respondens ait: "*Quia*

---

349 Proverbiis 6] Proverbs 6:30-33 **359** 6…360 Deteriores[1]] C. 6 q. 1 c. 15 col. 1059 **367** Extra…ultimo] X. 3. 49. 10 (*Immunitatem*) col. 1409 s.v. quo faciunt se indignos

---

346 quia] quoniam Ly | capitali] quia est periculosius *added* Ly **347** non…furtum] adulterium vero non sic punitur (=*added* Vg[2]), furtum autem (=*added* Vg[2]) Ly Vg/Vg[2] **348** et perniciosius] *omitted* Ly **349** Proverbiis] Proverbio Ly **350** esurientem] esuriente We **352** sue] *omitted* We | liberabit se] liberabitur Ly **354** ignominiam] ignorantiam Ly | illius] eius Ww **356** et…357 punitur[1]] *omitted* Ly et tamen gravius punitur quam furtum Vg **357** punitur[2]] puniatur Bb Fi An Ly puniatur *added* We **358** tamen] in se *added* We | est] *omitted* An **359** censendum] censcendum Bb | Anacleto] Anaclero An **360** sunt] s' An **362** nos] non Bb sunt *added* We Pz **363** autem] quoque Ww detractores] doctores Fi **364** decipiunt] diripiunt Ly **365** crimina] *omitted* Ly | quia] que Ly **367** immunitate] Ly: emmunitate Bb emunitate Fi An We **369** depopulator] agrorum *added* Ww | ab] Ly Vg: de Bb Fi An We **370** Quia…371 plurimum] Quoniam plerique Bb Fi An Quoniam plerumque We Ly

plurimum interest illos puniri quam alios malefactores cum pluribus exitia cogitent quam alii 23 q. 3 c. Est iniusta". Quod est capitulum Ambrosii ubi ait: "*Si quis latronem filiis deprecantibus motus et lacrymis coniugis eius inflexus absolvendum putet, cui adhuc latrocinandi aspiret affectus, nonne innocentes tradit exitio qui liberat multorum exitia cogitantem?*" Ex quibus verbis colligitur quod ideo aliqua crimina gravius vindicantur quia magis sunt communitati nociva. Et ita patet maior syllogismi primi.

Minor, scilicet quod crimen heresis in papa non solum est in se gravius quam etiam periculosius et perniciosius communitati etc., est de se manifesta, et ex verbis Augustini que ponuntur dis. 83 c. *Nemo* patenter habentur. Ait enim: "*Nemo quippe in ecclesia nocet amplius quam qui perverse agens nomen vel ordinem sanctitatis habet. Delinquentem namque hunc nemo redarguere presumit, et in exemplum culpa vehementer extenditur, quando pro reverentia ordinis peccator honoratur*". Ex quibus verbis inferri potest quod nemo in ecclesia amplius nocet quam qui perverse docens nomen pape habet, quia eius doctrina pestifera vehementer diffunditur, si pro reverentia summi pontificii hereticus honoratur.

Quod autem publice potestates punire debeant apostasiam ab ordine in clerico post trinam admonitionem, que est minus periculosa et minus nociva quam crimen heretice pravitatis in papa, patet aperte, eo quod Extra, *De sententia excommunicationis* c. *In audientia* sic legitur: "*Huiusmodi clerici si a prelatis suis tertio commoniti*

---

372 23…iniusta] C. 23 q. 3 c. 33 (*Est iniusta*) col. 1745 **383** dis… Nemo] D. 83 c. 2 col. 531 **396** Extra…397 audientia] X. 5. 39. 25 col. 1893

---

372 3] 4 Ly | iniusta] Ly Vg: vindicta Bb Fi An We **373** capitulum] beati *added* We | ubi] *omitted* Bb | latronem] latrociniem Bb Fi An **375** absolvendum] adsolvendum Bb An | putet] putat Ww | aspiret] We: aspirat Bb Fi An Ly **376** tradit] tradet Ww | liberat] laborat We **377** cogitantem] cogitanti Fi An **378** magis sunt] sunt gravius Ly sunt] *omitted* An **380** Minor] Minore Bb **381** quam] sed We Ly etiam] *omitted* Bb **382** etc] *omitted* Ly **383** dis 83] *gap* Pz | 83] 8 Bb Fi An **384** qui] We: si Bb Fi An Ly **385** vel] et Ww | sanctitatis] et sacerdotis *added* Ww | habet] habentem Fi habere An **386** nemo] nullus Ww **387** ordinis] *omitted* Ww **388** verbis] *omitted* Ly | inferri potest] infertur An **391** pontificii] pontificis We Ly **394** apostasiam] apostatantem Ly | in clerico] We: in clico (*sic*) Bb et clerico Fi An clericum Ly | admonitionem] monitionem Ly **396** aperte] ex *added* Ly **398** a] *omitted* Bb | commoniti] moniti Ww

militaria noluerint arma deponere, de privilegio clericorum subsidium aliquod habere non debent". Ergo multo fortius si papa a fide catholica apostataverit, pravitatem hereticam incurrendo et docendo, si prelati ecclesie eum noluerint vel non potuerint cohercere, compesci debet per publicas potestates.

Discipulus: Ista ratio videtur falsum accipere cum innuit quod peccatum levius aliquotiens gravius vindicatur, et quod peccatum periculosius est gravius puniendum. Utrumque enim istorum scripturis auctenticis repugnare videtur. Ait enim Hieronimus, ut legitur 24 q. 1 c. *Non afferamus*: "*Quis iam dubitaverit, hoc esse sceleratius commissum, quod est gravius vindicatum?*". Ex quibus verbis patenter habetur quod gravius peccatum gravius vindicatur. Quod etiam secundum, scilicet quod peccatum magis nocivum debet gravius vindicari, scripture divine repugnat, patet. Nam furtum est peccatum magis nocivum communitati quam adulterium, et tamen adulterium pena capitis puniebatur, non autem furtum.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod regulare est illud quod est sceleratius commissum esse gravius vindicandum. Fallit tamen in casu, secundum quod notat glosa 1 q. 1 c. *Cito*. Nam interfector proprie uxoris gravius punitur quam matricida (33 q. 2 c. *Admonere*). In multis etiam aliis casibus fallere invenitur. Ad secundum autem dicitur quod accidit furto quod sit magis nocivum communitati quam adulterium, quia aliquando est magis nocivum et aliquando est minus nocivum, et ideo aliquando

409 24…410 afferamus] C. 24 q. 1 c. 21 col. 1841 **421** glosa] C. 1 q. 1 c. 16 col. 660 s.v. durior **422** 33…Admonere] C. 33 q. 2 c. 8 col. 2171

399 noluerint] nolerit An nolunt Ly **401** apostataverit] apostatarit Bb apostata Fi aposta^{rit} An **402** noluerint] no^{rit} An **403** potuerint] po^{rit} An poterint Pz | cohercere] coherceri An **405** accipere] accipe An **410** afferamus] affirmamus Bb | iam] enim non Bb Fi An | dubitaverit] dubitet Ly **411** vindicatum] vindicandum Bb Fi An vindicadum We **412** habetur] videtur haberi Ly | peccatum gravius] *omitted* Bb **413** peccatum] *omitted* Fi **414** debet] debeat Ly | repugnat] repugnet We **417** puniebatur] We: punietur Bb punie^{r} Fi An punitur Ly **420** vindicandum] vindicatum We **422** 2] Ly Vg: 3 Bb Fi An We **423** etiam] autem Fi **425** quia] *omitted* Ly **426** est] *omitted* We Ly nocivum^{2}] noxivum Fi An

et in aliquibus regionibus gravius vindicatur et quandoque minus punitur.

Sed crimen heresis in papa est periculosissimum. Ideo contra crimen heresis in papa semper est vigilantissime occurrendum, et ideo nullum crimen clericorum minus heresi in nullo casu magis debet spectare ad laicos quam crimen heresis in papa, quando clerici nolunt vel non possunt papam hereticum cohercere.

Secunda ratio est hec. Qui ecclesiam Dei a Deo suscipiunt defendendam, nec propter clericorum impotentiam, nec propter eorum malitiam, nec propter eorum negligentiam, nec propter eorum ignorantiam debent circa defensionem ecclesie negligentes existere vel remissi. Principes autem seculi a Deo suscipiunt ecclesiam defendendam, teste Isidoro qui, ut legitur 23 q. 5 c. *Principes*, ait: "*Cognoscant principes seculi Deo debere se rationem reddere propter ecclesiam quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam sive augeatur pax et disciplina ecclesie per fideles principes, sive solvatur, ille ab eis rationem exiget qui eorum potestati suam ecclesiam credidit*". Ergo principes seculi deficiente ecclesiastica potestate sive per impotentiam, sive per malitiam, sive per negligentiam, sive per ignorantiam, defensionem ecclesie negligere minime debent. Non autem defendunt ecclesiam nisi papam hereticum cupientem fidem et unitatem ecclesie dissipare a conatu maligno curaverint prohibere. Ergo, deficiente ecclesiastica potestate aliquo predictorum

442 23…Principes] C. 23 q. 5 c. 20 col. 1779

427 et[1]…428 punitur] minus punitur in aliquibus regionibus et quandoque gravius vindicatur Ly minus punitur sed (=Vg[2]) in aliquibus regionibus gravius vindicatur et quandoque *scrambled* Vg/Vg[2] **430** in… semper] pape Ly | vigilantissime] vigilatissime Bb **431** ideo] *omitted* Bb | crimen] heresis in papa semper est vigilantissime occurrendum et ideo nullum crimen *added dittography* Bb | heresi] heresis Bb **436** Deo] non *added* An **437** suscipiunt] recipiunt Ly | defendendam] defededam We (*omitted* "n" *dash lines above the* "e's") **440** ecclesie] esse *added* Bb Fi An *omitted* Ly | remissi] esse *added* Ly **442** Cognoscant] Cognoscunt An **443** Deo] Dei Fi | debere] esse *added* Ww | reddere] reddituros Ww **444** a] *omitted* Ly **446** exiget] exigit Ww **447** credidit] tradidit Bb Fi An committendam *added* Ww | seculi] populi Ly **448** sive[3]…449 ignorantiam] sive per ignorantiam vel negligentiam Ly (Vg*) **450** debent] debet An **451** unitatem] veritatem Ly

modorum, principes seculi papam hereticum, ne fidem corrumpat ecclesie, prohibere tenentur.

Tertia ratio est hec. Non minorem potestatem habent laici super papam hereticum sedem apostolicam occupantem inique quam super papam intrusum sedem apostolicam invadentem, nam et uterque sedem apostolicam occupat iniuste. Sed papa hereticus, ultra occupationem sedis indignam, catholicos trahere nititur ad hereticam pravitatem, ad quod non conatur papa intrusus. Laici autem habent potestatem papam intrusum de apostolica sede pellendi, teste Nicholao papa qui, ut legitur dis. 79 c. *Si quis pecunia*, ait: "*Si quis pecunia vel gratia humana, aut populari seu militari tumultu, sine canonica et concordi electione ac benedictione cardinalium episcoporum ac deinde sequentium religiosorum clericorum fuerit apostolice sedi inthronizatus, non apostolicus sed apostaticus habeatur, liceatque cardinalibus episcopis cum religiosis et Deum timentibus clericis et laicis invasorem etiam cum anathemate et humano auxilio et studio a sede apostolica pellere*". Ergo multo magis laici potestatem habent pellendi a sede apostolica papam hereticum eandem sedem occupantem indignius, quam si solummodo absque heretica pravitate esset sedis invasor, presertim si prelati ecclesie noluerint vel non potuerint papam hereticum debite cohercere.

Quarta ratio est hec. Teste Gregorio 10° in generali concilio Lugdunensi, ut habetur Extra, *De electione et electi potestate* c. *Ubi periculum*, libro Sexto: "*Ubi periculum maius intenditur, ibi procul dubio est plenius consulendum*".

---

464 dis…pecunia] D. 79 c. 9 col. 503 **479** Extra…480 Sexto] X. VI. 1. 6. 3 col. 74-75

---

455 tenentur] et per consequens si aliter eum prohibere non possunt ipsum de necessitate salutis captivare tenentur *added* We Vc Ba **459** et] *omitted* Ly | uterque] utramque An **460** iniuste] inique Ly **461** indignam] iniustam Ly **464** 79] 19 We 70 Ly | pecunia] pecuniam Bb Fi An **465** militari] tumultum Fi An **466** ac…467 episcoporum] cardinalium Ww **467** ac deinde] et Ww **468** non] autem *added* An **469** liceatque] licet itaque Ly **470** episcopis…et[1]] et aliis Ww **471** invasorem] invasore Bb illum *added* Ww | etiam…anathemate] anathematizare Bb We Ly anathatizari Fi nath'a^{a}ziare An | et studio] *omitted* Ww **472** pellere] p(r)opellere An **473** pellendi] pelle Fi | eandem] eadem Bb **474** absque] abse An **478** Teste…10o] Gregorius Ly **479** De…480 potestate] De electionibus Ww **480** c…Sexto] *omitted* Ly **481** maius] *omitted* Ly | ibi…dubio] ibi procul^{o} An in periculo Ly plenius] agendum et *added* Ly

Sed maius periculum imminet christianitati si papa fuerit pravitate heretica maculatus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere quam si sacerdos enormitatibus se miscuerit. Sacerdos autem se enormitatibus immiscendo potest licite per principes seculi coherceri, Extra, *De sententia excommunicationis* c. *Perpendimus*, ubi sic dicitur: "*Perpendimus ex litteris tuis quod quidam sacerdos pro eo quod se filium regis falso nominare presumpsit, et armis acceptis seditionem fecit et guerram, a B. comite iussus est fustigari, qui postea eius mandato traditus patibulo expiravit (et infra :) Fraternitati tue duximus respondendum quod, si memoratus sacerdos tali modo excessit, et non propulsando sed inferendo iniuriam fuit occisus, non videtur nobis quod interfectores eius propter hoc ad optinendam absolutionem apostolicam sedem adire cogantur*". Ubi dicit glosa quod "*clericus immiscendo se enormitatibus amittit privilegium*". Ergo multo magis si papa est hereticus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere est per principes seculi comprimendus.

Quinta ratio est hec. Publice utilitatis interest ne crimina remaneant impunita (Extra, *De sententia excommunicationis* c. *Ut fame*). Quod potissime de illis criminibus debet intelligi que in dispendium salutis omnium vergere dinoscuntur. Crimen autem heresis in papa precipue noscitur vergere in dispendium omnium christianorum, cum fides catholica quam papa hereticus satagit extirpare sit fundamentum totius salutis omnium christianorum. Ergo crimen heresis in papa impunitum debet nullatenus remanere, et per consequens si

---

486 Extra…487 Perpendimus] X. 5. 39. 23 col. 1891 **496** glosa] *Ibid.*, s.v. perpendimus **502** Extra…503 fame] X. 5. 39. 35 col. 1906

---

482 imminet] immineret Ly | papa] papam Bb **484** potuerint] poterint Pz | enormitatibus…485 se] *omitted* An **485** autem] enim Pz immiscendo] inmiscendo We **486** Extra] *omitted* Bb **488** quidam] *omitted* Bb **489** falso] *omitted* Ly **490** a B] ab Ly (Pz*) **491** fustigari] fustugari Fi fastigari An | eius…traditus] de eius mandato tractus Ly **492** et infra] et ideo Ly | Fraternitati tue] .f. t. Fi An We sic Ly **493** sacerdos] *omitted* An | excessit] processit Ly **494** fuit] fuerit Ww **496** apostolicam sedem] Ly: apo^{ce} se Fi apo. se. Bb An We | cogantur] conantur An tenentur Fi **498** et] si *added* Ly **499** vel…potuerint] *omitted* An | potuerint] poterint Pz **500** comprimendus] coercendus Ly **501** utilitatis] unitatis Bb | interest] in est Bb Fi ñ An **503** debet] potest Ly **504** que] quod An **507** totius] *omitted* Ly **508** omnium] *omitted* An ominium (*sic*) Ly (Pz*) | heresis] heresi Bb

clerici non potuerint vel noluerint papam hereticum cohercere, per fideles laicos comprimi debent.

Sexta ratio est hec. Sicut secundum canonicas sanctiones potius consideranda est causa facti quam ipsum factum, ita in legibus statuendis, interpretandis, et intelligendis, causa statuendi considerari debet, teste Isidoro qui, sicut allegatum est superius, dis. 29 c. 1º ait: "*Sciendum est quod pleraque capitula ex causa, ex persona, ex loco, ex tempore consideranda sunt*". In pluribus autem decretis generalium conciliorum et summorum pontificum cautum habetur quod domini temporales terras sibi subiectas ab heretica pravitate studeant expurgare (Extra, *de hereticis* c. *Ad abolendam* et c. *Excommunicamus*). Talia vero statuta non sunt in favorem alicuius persone sed in favorem et defensionem ac salvationem fidei catholice ordinata. Ergo quandocunque imminet periculum fidei orthodoxe, domini temporales, sive requirantur per prelatos sive non requirantur, terras suas purgare tenentur de heretica pravitate. Ex quo patenter infertur quod si clerici noluerint vel non potuerint papam hereticum cohercere, principes seculares et laici in favorem et salvationem fidei christiane papam hereticum debent cohercere.

Confirmatur hec ratio. Quia posita causa ponitur effectus, et ubi est eadem ratio debet esse idem ius. Sed causa et ratio quare principes seculi et publice potestates, cum fuerint requisiti a prelatis ecclesie, debent terras suas de heretica pravitate purgare, est ne fides periclitetur ecclesie. Sed si papa fuerit hereticus et clerici ipsum noluerint vel non potuerint cohercere, periclitabitur fides ecclesie nisi papa hereticus prohibitus fuerit alios heretica inficere pravitate per potentiam laicalem. Ergo in hoc casu, cum clerici noluerint

---

516 superius] 1 Dial. 6. 97 | dis…1o] D. 29 c. 1 (*Sciendum est*) col. 187 **521** Extra…522 abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1674 **522** c Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1672 (*sic*)

---

511 debent] debet We Ly **514** ita] *omitted* An **515** intelligendis] intelligendi Bb | debet] debent Fi | Isidoro] Isidero Ly (Pz*) **516** sicut] ut Ly **517** ex causa] *omitted* Bb | ex[3]] et Ww **519** cautum] *omitted* Ly **521** pravitate] feditate We **522** abolendam] aboladam Fi Excommunicamus] Excommunicatus Fi | vero] autem Ly **523** et] vel in Ly **524** ac] aut Ly **526** requirantur[2]] *omitte*d Ly **527** suas] *omitted* Bb | de] ab Ly **530** salvationem] in *added* An **533** effectus] effecta Bb | debet] *omitted* Bb **535** de] ab Ly **537** non] *omitted* Bb **539** inficere] inficeret We

vel non potuerint papam hereticum cohercere, ipsum comprimere debet potentia laicalis.

Septima ratio est hec. Magis defendenda est fides catholica si eiusdem fidei periculum immineat quam propria persona. Hoc patet quia catholici in multis casibus pro defensione fidei orthodoxe proprias personas tenentur morti exponere. Sed laicis catholicis licet clericos attemptantes eos occidere potenter repellere, et detinere eosdem si alio modo eorum violentiam non possunt evadere, quia licitum est vim vi repellere (dis. 1 c. *Ius naturale*). Ergo multo magis si papa hereticus fidem conatur subvertere, et clerici ipsum nolunt vel non possunt comprimere, est per laicos reprimendus ac in firma custodia detinendus, si aliter nequit a sua insania prohiberi.

Octava ratio est hec. Sicut iuxta promissionem Salvatoris fides catholica usque ad consummationem seculi permanebit, ita in ecclesia Dei potestas de iure cohercendi hereticos usque ad finem seculi remanebit. Sed si papa cum omnibus clericis esset hereticus potestas cohercendi de iure hereticos non esset in papa et clericis, quia illi omni potestati spirituali essent privati. Ergo in hoc casu potestas cohercendi hereticos de iure esset ad laicos devoluta, et ita laici in hoc casu de iure haberent potestatem cohercendi papam hereticum et cunctos clericos sibi credentes.

Nona ratio est hec. Principes seculares et laici artius astringuntur fidem defendere orthodoxam quam propriam patriam. Hoc probatione non eget. Sed principes seculares propriam patriam, cum periculum imminet, tenentur defendere. Ergo multo magis, cum periculum fidei imminet propter impotentiam vel malitiam aut dampnabilem negligentiam vel ignorantiam clericorum ex perfidia et potentia pape heretici fidem subvertere molientis, principes seculares et laici, quamvis non fuerint per clericos requisiti, sibi debent resistere viriliter et potenter, et a sua vesania prohibere.

---

550 dis…naturale] D. 1 c. 7 col. 5

---

544 eiusdem] *omitted* Fi eius An **545** in] *omitted* Bb **547** laicis] laici Bb **551** subvertere] *omitted* An **552** reprimendus] comprimendus Ly **553** a] pro Ly **555** hec] *omitted* Ly **556** Salvatoris] Christi Ly consummationem] finem Ly **558** finem] fidem An **560** et] in *added* Ly | clericis] hereticis *added* We **561** spirituali] spiritualibus Bb hoc] isto Ly **564** cunctos] *omitted* Ly | clericos] *omitted* An **565** et] *omitted* We **567** eget] indiget Ly **568** propriam] *omitted* Bb **574** sibi] *omitted* Ly | et[1]] eum *added* Ly | et[2]] *omitted* Ly

Decima ratio est hec. Qui debitor est ut catholicam veritatem defendat, debitor est ut potenter resistat veritatem catholicam impugnanti. Laicus autem debitor est ut catholicam veritatem sibi notam defendat. Ergo debitor est ut resistat viriliter et potenter veritatem catholicam impugnanti. Et per consequens laici, licet fuerint per clericos nullatenus requisiti, si ipsi clerici papam hereticum noluerint vel non potuerint cohercere, debent ipsum comprimere. Maior patet aperte, quia secundum Innocentem, ut habetur dis. 83 c. *Error*, "*Veritas cum minime defensatur, opprimitur. Negligere quippe, cum possis deturbare perversos nichil est aliud quam fovere. Nec caret scrupulo societatis occulte qui manifesto facinori desinit obviare*". Et per consequens qui debent veritatem defendere debent impugnanti veritatem pro viribus obviare. Minor probatur auctoritate Iohannnis Chrysostomi qui, ut legitur 11 q. 3 c. *Nolite*, ait, sicut superius allegatum existit: "*Nam sicut sacerdos debitor est ut veritatem quam audivit a Deo libere predicet, sic laicus debitor est ut veritatem quam audivit quidem a sacerdotibus probatam in scripturis defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, proditor est veritatis*". Ex quibus verbis patet aperte quod laicus debitor est ut defendat catholicam veritatem.

Discipulus: Ista ratio non probat quod laicus sit debitor ut defendat veritatem nisi fuerit a sacerdotibus requisitus. Quod innuit Chrysostomus cum dicit "*laicus debitor est ut veritatem quam audivit quidem a sacerdotibus probatam in scripturis defendat*". Ergo solummodo debet veritatem defendere quando sacerdotes probant sibi veritatem per scripturas, et ipsum, ut defendat, requirunt.

Magister: Nonnullis apparet quod frivola est ista instantia seu responsio. Tum quia si laicus debitor est ut defendat veritatem quam audivit a sacerdotibus, multo fortius

---

584 dis…585 Error] D. 83 c. 3 col. 533 **591** 11…Nolite] C. 11 q. 3 c. 88 col. 1259 | superius] 1 Dial. 6.93.53-60

---

576 Qui] Quod An **577** defendat…579 veritatem] *omitted* Bb **583** patet] apparet Ly **584** quia] quod An **586** possis] poss~ Fi posset An | deturbare] perturbare Ww **587** manifesto] *omitted* Fi **588** consequens] eis *added* Ly **589** debent] licet Ly | impugnanti] impugnant Fi We (=*initially wrote* "impugnanti" *then questioned the final* "i") **590** Minor] Maior Bb **592** Nam] Ly: *omitted* Bb Fi An We **594** probatam] quod Bb **595** fiducialiter] Ly: *omitted* Bb Fi An We proditor…596 veritatis] prodidit veritatem Ww **598** sit] est An fit We **601** probatam] quicunque *added* Fi **602** solummodo] solum Ly **603** sibi] *omitted* An **605** ista] *omitted* Ly

debitor est ut defendat veritatem quam legit in scripturis sacris. Tum quia laicus potuit audire veritatem a sacerdotibus ante omnem impugnationem veritatis, igitur, etiam mortuis illis sacerdotibus, laicus debitor est ut veritatem quam audivit ab eis in scripturis quidem probatam defendat. Ad defendendum enim veritatem non debet movere laicum auctoritas sacerdotum, sed veritas et auctoritas scripturarum. Et ita debet veritatem defendere quamvis minime a sacerdotibus requiratur.

Discipulus: Alias rationes ad assertionem predictam adducas.

Magister: Undecima ratio est hec. Ad illos spectat papam hereticum cohercere qui ipsum minime cohercendo a scelere nullatenus sunt immunes. Sed laici non sunt immunes a scelere si papam hereticum, cum clerici noluerint vel non potuerint, non cohercent. Ergo in hoc casu debent papam hereticum cohercere. Maior probatione non indiget. Minor probatur sic. Qui habent auctoritatem cohercendi summos sacerdotes occisores Christi, habent etiam auctoritatem cohercendi hereticos negantes fidem Christi. Populus autem habuit auctoritatem cohercendi summos sacerdotes occisores Christi, quia aliter non cohercendo a scelere fuissent immunes. Cuius contrarium dicit Augustinus Psalmo 80, et ponitur 23 q. 3 c. ultimo, qui ait: "*Ostendit propheta nec illos immunes a scelere esse qui permiserunt Christum principibus interficere, cum pre multitudine timerentur, et possent illos a facto et se a consensu liberare. Qui desinit obviare cum potest consentit*". Ergo consimiliter populus habet auctoritatem cohercendi papam hereticum et alios hereticos

---

612 Ad…614 scripturarum] Constant ockhamist contention. **631** 23…ultimo] C. 23 q. 3 c. 11 (*Ostendit propheta*) col. 1715

---

608 est] *omitted* An | legit…611 quam] *omitted* Fi **611** illis] *omitted* Ly **612** quidem] *omitted* Ly **617** predictam] prescriptam We **622** scelere] Sed laici non sunt immunes a scelere *added dittography* Bb cum] eum *added* Ly **623** potuerint] coercere *added* Ly | debent] debet An **625** Qui] 9 (=Cum) Fi | summos] summens Bb **626** sacerdotes] sacerdos Ly | etiam] et Ly **627** Christi] *omitted* We **629** Christi] hereticos negantes fidem Christi *added* Fi habent etiam auctoritatem cohercendi hereticos negantes fidem Christi. Populus autem habuit auctoritatem cohercendi summos sacerdotes occisores Christi *added dittography* Bb | quia] *omitted* Ly **630** 80] 60 Ly **631** 23] 29 (?) Fi qui] *omitted* Ly **632** principibus] crucifigere et *added* Ly **633** pre] pro Ww **634** a] de Bb | Qui] enim *added* Ly **635** consentit] perversis et non facit, consentire videtur Ww

fidem catholicam destruentes, si clerici eos noluerint vel non potuerint cohercere. Nec est immunis a scelere si permittit pape heretico fidem corrumpere orthodoxam.

Duodecima ratio est hec. Non minus tenentur principes seculi fidem catholicam contra papam hereticum defensare quam teneantur socii socios et infirmos contra latrones defensare. Sed socii tenentur socios et infirmos contra latrones defensare, teste Ambrosio qui, ut legitur 23 q. 3 c. *Fortitudo*, ait: "*Fortitudo que vel in bello tuetur a barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel a latronibus socios, plena iustitie est*". Ergo multo magis, principes fidem catholicam contra papam hereticum quem nolunt vel non possunt clerici comprimere, tenentur cohercere.

Tertiadecima ratio est hec. Qui alium tanquam excommunicatum vitare tenentur, ipsum a se in firma custodia sequestrare debent, si aliter eius communionem vitare non possunt. Sed principes seculares et laici scientes papam esse hereticum ipsum tanquam excommunicatum vitare tenentur, quia omnis hereticus sententia excommunicationis involvitur. Ergo principes seculares et laici scientes papam esse hereticum ipsum a se sub firma custodia sequestrare tenentur, si eius communionem aliter vitare non possunt, quantumcunque non fuerint a clericis requisiti.

Capitulum 100

Discipulus: De istis rationibus post completionem operis huius tecum collationem habebo. Nunc autem peto ut indices quomodo ad rationes in contrarium respondere contingat. Et primo dic ad illa que allegantur supra capitulo 98°.

---

644 23…645 Fortitudo[1]] C. 23 q. 3 c. 5 col. 1713

---

641 hereticum] hereticam Bb **642** teneantur] tenentur Ly **643** et] We: *omitted* Bb Fi An Ly **645** vel in] *omitted* Ww **647** iustitie] iustitia Ww **649** tenentur cohercere] *omitted* Bb **650** Tertiadecima] Tredecima Ly **652** debent] deberent Ly | eius] post Bb **653** vitare] evitare Ly | et] *omitted* Ly **656** seculares] *omitted* An **657** scientes] *omitted* We | esse] *omitted* We | ipsum] *omitted* We | a se] *omitted* Ly **659** possunt] *omitted* Bb **Capitulum 100,1**] 10 Fi 99 Pz (=*same number as immediately preceding chapter*), *distinct but unnumbered chapter* Vg **3** tecum] *omitted* Bb Fi An Ly | collationem] collo[m] Fi coll'onem An **4** ad rationes] We: *omitted* Bb Fi An Ly **5** supra] superius Ly

Magister: Ad illa unico verbo respondetur quod auctoritates ibidem adducte sunt pure affirmative, et ideo ex eis ista negativa 'heretici non sunt puniendi per laicos nisi fuerint a prelatis ecclesie requisiti' inferri non potest.

Discipulus: Ista est brevis responsio, de qua tecum alias conferam diligenter. Ideo ostende quomodo respondetur ad allegationes supra cap. 91 adductas.

Magister: Ad primam illarum respondetur quod papa hereticus in casu prescripto, quando scilicet clerici nollent vel non possent eum corrigere, est de foro iudicis secularis quantum ad hoc quod potest ipsum in firma custodia detinere et prohibere ne in alios virus pravitatis heretice effundat. Potest etiam de ipso inquirere ipsumque examinare sollicite et audire, sed non potest ipsum degradare, neque diffinitivam contra ipsum proferre sententiam. Et in hoc defferetur futuris prelatis catholicis zelum Dei et fidei catholice habituris, quia secundum nonnullos degradatio pape heretici et prolatio sententie diffinitive contra ipsum essent prelatis ecclesie quibus Deus spiritum rectum infunderet reservande.

Cum vero accipitur quod clerici non sunt de foro iudicis secularis, respondetur quod hoc fallit in multis casibus (Extra, *De sententia excommunicationis* c. *Cum non ab homine* et c. *Perpendimus* et Extra, *De apostatis et reiterantibus baptisma* c. 1 et Extra, *De vita et honestate clericorum* c. ultimo). Unde, sicut allegatum est prius, glosa 23 q. 5 c. *Principes* plures casus notat in quibus laici iurisdictionem habent super clericos, inter quos unus est cum clerici fidem volunt subvertere. Si autem aliquis clericus cupiens fidem subvertere ad forum pertinet iudicis secularis, potissime papa hereticus

---

Capitulum 100,27 Extra…28 homine] X. 5. 39. 14 col. 1885 **28** c[2]…29 Perpendimus] X. 5. 39. 23 col. 1891 **29** Extra…30 1] X. 5. 9. 1 (*Preterea*) col. 1688 **30** Extra…ultimo] X. 3. 1. 16 (*Ex litteris*) col. 1000 **31** Unde…63 orthodoxe] PP*. | prius] 1 Dial. 6.99.316* | glosa] C. 23 q. 5 c. 20 col. 1778 s.v. intra ecclesiam

---

7 unico verbo] unica ratione Ly | quod] quia We ille *added* Ly **8** ibidem] idem Bb | ex…9 eis] *omitted* Ly **11** qua] *omitted* An **12** ostende] ostendere An **14** illarum] illam An | illarum respondetur] dicitur Ly **15** clerici] *omitted* An **20** ipsum] *omitted* Ly **21** defferetur] deferreretur Bb defereretur An differetur We **22** Dei…catholice] ex fidei charitate Ly **23** nonnullos] non alios Fi **24** essent] a *added* Ly **25** Deus…reservande] Spiritus Sanctus infunditur reservate Ly Vg reservande] reserva[e] An **28** non] vero Ly **29** De apostatis] De apo Pz et[2]…baptisma] *omitted* Ww **33** inter] *omitted* An | volunt] corrumpere vel *added* Bb Fi An **34** Si…subvertere[2]] *omitted* Ly Vg **35** pertinet] pertinent Ly

quem clerici nolunt vel non possunt corrigere ad forum spectabit iudicis secularis. Quia si periculis minoribus oportet occurrere, multo fortius necesse est maioribus periculis obviare, ut colligi potest ex verbis Gregorii 10[i] in generali concilio Lugdunensi (Extra, *De electione et electi potestate* c. *Ubi periculum*, libro Sexto). Sed minus periculum imminet fidei si clerici inferiores fuerint pravitate heretica irretiti quam si papa conatus fuerit totam ecclesiam labe heretica maculare. Ergo, si quicunque clerici inferiores in quocunque casu spectant ad forum iudicis secularis, potissime debent iudices seculares et laici resistere pape heretico quando eum clerici nolunt vel non possunt cohercere.

Discipulus: Per istam rationem laici in hoc casu possent papam hereticum neci tradere corporali, quia in nonnullis casibus laici clericos hereticos licite possunt occidere.

Magister: Respondetur quod in omnibus causa consideranda est. Causa autem quare clerici heretici in nonnullis casibus fiunt de foro iudicis secularis est ut ad terrorem aliorum debite comprimantur. Similiter, causa quare papa hereticus quem clerici nolunt vel non possunt corrigere est per laicos comprimendus, est ne fides catholica per papam hereticum comprimatur. Et ideo, ubi fides salvaretur catholica per solam detentionem vel captivationem pape heretici, laici ad aliam penam procedere non deberent. Ubi autem, papa heretico in sola captivitate detento, periculum fidei probabiliter timeretur et per eius mortem fides salvaretur, ad necem corporalem pape heretici possent procedere laici ex zelo fidei orthodoxe.

Discipulus: Licet sepe reperiatur cautum in iure quod clerici non spectant ad forum iudicis secularis, tamen in multis casibus hoc fallit, quia per conditores legum quibus

---

40 Extra…41 Sexto] X. VI. 1. 6. 3 col. 74-75 **48** Discipulus…63 orthodoxe] This passage is referred to in 1 Dial. 7.52 (OP VII)

---

36 corrigere] corripere Ly **39** verbis] beati *added* Bb Fi An Ly | 10i] *omitted* Ly **40** De…potestate] De electionibus Ww **41** imminet] immineret Fi Ly **45** debent] debet An **49** neci tradere] nece tradi Bb An neci tradi Fi | in] *omitted* An **50** possunt] possent Ly **52** in] et Bb **53** casibus] casisibus Pz | fiunt] fiant Ly (Pz*) **54** aliorum debite] aliquorum Fi An | debite] *omitted* Fi An **55** quem clerici] *omitted* An non] *omitted* Bb | corrigere] coercere Ly **56** per papam] pp[am] Fi **58** detentionem] vinculationem Ly **59** deberent] debent An | autem] a *added* Ly (Pz*) **60** heretico] hereticus An **62** necem] mortem Ly possent] possñt Fi | ex] *omitted* Ly **65** spectant] spectent Ly **66** quia] qui Ly

cavetur quod clerici non pertinent ad forum iudicis secularis plures casus excipiuntur, inter quos non invenitur casus de papa heretico, quia de illo casu in iure nunquam fit mentio. Ergo casus de papa heretico non debet inter casus alios computari, et ita papa hereticus nunquam spectabit ad forum iudicis secularis nisi per prelatos ecclesie fuerit traditus curie seculari.

Confirmatur hec ratio. Quia eius est interpretari legem cuius est condere. Cum ergo conditor legum quibus cavetur quod clerici non spectant ad forum iudicis secularis nunquam dictas leges taliter interpretetur ut casum de papa heretico excipiat, in nullo casu papa hereticus spectabit ad forum iudicis secularis nisi in quo, secundum exceptiones sacrorum canonum, aliquando clerici heretici fiunt de foro iudicis secularis, quin scilicet primo fuerint degradati et postea traditi curie seculari (Extra, *De hereticis* c. *Ad abolendam* et c. *Excommunicamus*). Ergo consimiliter papa hereticus non spectabit ad forum iudicis secularis nisi antea fuerit degradatus et curie traditus seculari.

Magister: Respondetur quod non illius solius est interpretari legem cuius est condere, quod glosa (Extra, *De postulatione prelatorum* c. 1) insinuat manifeste. Nam diversas interpretationes legis enumerans, quarum prima est principis, legis videlicet conditoris, alia consuetudinis, alia

---

74 Confirmatur…ratio] Here begins the core of what Ockham later described in 3 Dial. 1. 2. 24 (OP VIII, p. 216) as "nostra prolixa disputatio de potestate interpretandi dicta et statuta aliorum". This "disputatio" may belong to a specific set of 1 Dial. PP*s which is characterized by the unusual (for Ockham's polemic treatises) "*verbi gratia*" elucidator: cf. also 1 Dial. 4.15 OP V, p. 160); 6.79.406-407; 6.79.494; 6.94.158; 7.8 (OP VII). **82** Extra…abolendam] X. 5. 7. 9 col. 1672 | c^2…83 Excommunicamus] X. 5. 7. 13 col. 1670 (*sic*) **87** glosa] X. 1. 5. 1 (*Ad hec*) col. 99 s.v. interpretatus

---

69 illo] *omitted* An **70** Ergo] Ideo Ly | inter] in We **71** nunquam] *omitted* An **77** interpretetur] interpretentur Bb **78** spectabit] spectet Bb **80** aliquando] alii Bb **81** secularis] illi autem non fiunt de foro iudicis secularis *added* Ly Vg^2 **82** abolendam] obolendam Pz **83** consimiliter] similiter Ly **85** seculari] **Magister:** Totam assertionem predictam melius intelliges, et per consequens magis advertes an aliquid contineat veritatis, si tibi monstravero quomodo ad confirmationem rationis tue respondetur. **Discipulus:** Si ita est placet quod^1 (^{1} *omitted* Ba) ab ipsa incipias *added* We Vc Ba **86** non] est *added* An | est] semper *added* We **87** De… 88 prelatorum] De postulatis Bb Fi An We De apostatis Ly **89** legis] legum Ly **90** legis…conditoris] legem condentis Ly

iudicis, subiungit: "*alia est que nec generalis nec necessaria, nec redigenda in scriptis, ut magistrorum*". Ex quibus verbis habetur quod non solius condentis legem est interpretari eandem. Ad cuius evidentiam dicitur esse sciendum quod interpretatio legis non videtur esse nisi quedam declaratio intellectus legis seu expositio aut apertio. Unde tunc solum videtur necessaria interpretatio legis quando ignoratur intellectus legis. Ex tribus autem causis potest ignorari intellectus legis.

Quandoque enim verba legis propter aliqua verba equivoca seu multiplicia in ipsa contenta possunt habere diversus sensus, quorum nullus repugnat neque iuri divino neque iuri naturali neque iuri positivo minime abrogato. Et in hoc casu interpretatio legis solummodo spectat ad conditorem legis vel superiorem qui eandem legem condere posset, quia sicut aliorum non est condere legem sic ambiguam, ita non est aliorum condere legem eandem sub determinato sensu, et per consequens non est aliorum asserere talem legem sub tali sensu debere intelligi.

Quandoque autem ignoratur ultimus intellectus legis propter ignorantiam iurium positivorum: quando scilicet nesciuntur exceptiones legis que ex iure positivo dependent. Et ideo necesse est declarare et exponere sive interpretari quomodo lex debet intelligi. Et talis interpretatio seu expositio sive declaratio intellectus legis spectat ad consuetudinem, que est optima legum interpres, et ad iudicem cuius est legum et consuetudinum habere peritiam, et ad magistros, hoc est in iure peritos, ad quos spectat notitiam legum habere.

Interdum autem ignoratur intellectus legum propter ignorantiam iuris divini vel iuris naturalis, sive rationis naturalis, aut etiam rationis accepte simul ex iure divino et

---

91 nec[1]] non Ly est *added* Ww | nec necessaria] *omitted* Ww **92** redigenda] redigentia Pz | ut] *omitted* Ly **95** legis] Ly: legum Bb Fi An We **96** legis] Ly: legum Bb Fi An We | aut apertio] apertior Ly apertio] aperitio Bb **97** necessaria] *omitted* Ly | legis] legum Ly quando…98 legis] *omitted* Bb **101** contenta] contempta We **102** neque] *omitted* Ly **103** positivo] portio Bb **105** vel] ad *added* We **106** sic] sicut Fi An *omitted* Ly | ita] sic Ly **107** legem] *omitted* Ly determinato] terterminato Bb **108** legem] *omitted* An Ly **111** propter] per Ly **112** legis] legum Ly | que] qui An | dependent] dependet An **114** seu] *omitted* Ly **118** in] *omitted* Ly | quos] *omitted* Bb **122** etiam] *omitted* Ly | ex] a Ly

naturali dictamine rationis. Verbi gratia: ut habetur Extra, *De sponsalibus* c. *Veniens*, papa mandat statuendo legem quod si quis invenitur cognovisse mulierem cui fidem dedit de matrimonio contrahendo, remanere debet cum eadem. Si quis autem attendat verba legis et nescierit ius divinum quo conceditur quod licet causa fornicationis uxorem dimittere, ultimum intellectum legis predicte nequaquam habebit.

Item, ut habetur Extra, *De deposito* c. 2º, depositori licet pro voluntate sua depositum revocare, quod ignarus iuris naturalis quo cavetur ne ad patriam expugnandam depositum reposcatur nequaquam ultimate intelliget. Cum ergo ex ignorantia iuris divini et iuris naturalis ignoratur intellectum legis, necessaria est interpretatio sive expositio et declaratio intellectus legis, et ista interpretatio seu declaratio legis principalissime spectat ad peritos in iure divino et philosophia morali, in tantum quod, si conditor legis non fuerit sufficienter instructus in scriptura divina et philosophia morali, interpretatio talis condite ab eo legis principalius spectat ad alios eruditos quam ad ipsum. Imo ipse posset et deberet in casu interpretationem legis sue ab eis recipere. Quemadmodum, secundum mundi sapientem, ad epikeiam spectat dicere in quo casu verba legis non sunt servanda, quod facit per agnitionem equitatis naturalis. Unde si rex illiteratus, experientia rerum et negotiorum peritia carens, statuat legem solum considerans ea que communiter accidunt, philosophus eruditus et expertus melius dicet in quibus casibus verba legis non sunt servanda, et profundiorem intellectum legis regalis habebit quam rex qui statuit eam.

Discipulus: Narratio suprascripta plura dubia, imo falsa, continere videtur, de quibus duo tantum ad presens reprobare

---

123 Extra…124 Veniens] X. 4. 1. 13 col. 1428 **130** Extra…2o] X. 3. 16. 2 (*Bona fides*) col. 1120 **143** epikeiam] Aristotle, *Nichomachean Ethics*, Bk. 5, ch. 10 (Susemihl, 1137a31-1138a2). Cf. also OND c. 66 (OP II, p. 583); OQ.1.17 (OP I^2 , p. 61)

---

124 sponsalibus] sponsilibus Bb | papa] *omitted* Bb **125** invenitur] inveniatur Ly **126** matrimonio] mrī Bb | cum] in Ly **127** nescierit] nesciet An nesciret We **129** ultimum] verum Ly | predicte] *omitted* Ly **131** quod] tamen Ly **133** intelliget] intelligit Ly **135** legis] et ob hoc *added* Ly **136** legis^1] legum Ly | et…legis^2] *omitted* Ly Vg **138** conditor] institutor Ly **141** alios] aliquos Ly **144** in] *omitted* Ly (Pz*) **145** facit] fit Ly | rex] *omitted* Ly **147** statuat] statuit Ly **149** profundiorem] profunditorem An **150** regalis] legalis Bb *omitted* Ly **151** Discipulus] *omitted* An | Narratio] Narratus sermo Fi suprascripta] scripta Fi supradicta Ly **152** de quibus] quorum Ly

conabor. Quorum primum est quod dicit aliquam legem esse ambiguam duos sensus habentem, quod Isidoro repugnare videtur. Isidorus enim, ut legitur dis. 4 c. *Erit*, asserit quod lex debet esse manifesta, "*ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat*". Lex autem ambigua diversos sensus habens est obscura. Ergo lex non debet esse ambigua.

Secundum est quod dicit interpretationem legis ad peritos spectare. Hec enim Augustino, cuius verba ponuntur dist. supradicta 4ª c. *In istis*, obviare videtur. Ait enim: "*In istis temporalibus legibus, quanquam de his homines iudicent, cum eas instituunt, tamen cum fuerint institute ac firmate, non licebit iudici de ipsis iudicare, sed secundum ipsas*". Ex quibus verbis patenter habetur quod de legibus temporalibus iudicare non licet, et per consequens eas interpretare non licet.

Magister: Ad primum istorum respondetur quod quamvis quantum convenienter fieri potest lex debeat esse manifesta ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, tamen non est dicendum quin leges multe sic sint ambigue quod in eis verba multiplicia diversos habentia sensus ponuntur, cum etiam in lege divina talis diversitas et multiplicitas reperiatur, teste glosa que ad Galatos 6 super illud Apostoli "*unusquisque onus suum portabit*", ait: "*Quod hic dicitur contrarium videtur precedentibus ubi ait 'alter alterius onus suum portabit'*", et declarans quod non est contrarium dicit: "*Quod non est*", scilicet contrarium precedentibus, "*quia nomen oneris diversis modis accipitur. Multa enim sunt verba que diversis locis congruenter posita*

155 dis…Erit] D. 4 c. 2 col. 13 **161** dist…istis] D. 4 c. 3 col. 13 **174** glosa] Petrus Lombardus, *Collectanea in Paulum, In epistolam ad Galatas*, PL 192, col. 163C | Galatos 6] Galatians 6:5

153 esse] *omitted* Bb **154** Isidoro…155 videtur] Isidorus reputare videtur falsum Ly **155** legitur] habetur Ly **157** captionem] captione Bb Fi An We captivatione Ly | autem] enim Ly **159** Secundum] Secundus Bb **160** Hec] Hoc Ly | Augustino] Aug' An We Ly **161** 4a c] *omitted* Ly | istis] temporalibus *added* Ly | obviare videtur] *omitted* Ly **162** legibus] autem legis Bb | quanquam] *omitted* Bb Fi An **163** instituunt] et *added* Bb | institute] instituti Bb **166** interpretare] Kn: interpretari Ww **168** Magister] *omitted* An **170** captionem] captione We | contineat] sci^{at} Bb **173** ponuntur] ponantur Ly **174** que] *omitted* Ly **175** ait] contrarium *added* An **176** hic] *omitted* Ww **177** onus…portabit] onera portate Ww **178** est] *omitted* Bb Fi An | scilicet] hoc Ly **179** diversis] multis Ly **180** que] in *added* Ly congruenter] convenienter Bb ^{9i}ēt' Fi An *omitted* Ly

varie intelliguntur, sicut hic: nisi enim oneris nomen sub diversis significationibus acceperis, procul dubio putabis eundem sibi in loquendo esse contrarium, et hoc tam vicine positis verbis: qui cum Paulo ante diceret 'alterius onera portabit' hic dicit 'unusquisque onus suum portabit'". Ex quibus patet aperte quod verba ambigua et multiplicia reperiuntur in lege divina. Ergo nec ab humanis legibus est hoc negandum, et ita non est inconveniens quod lex humana possit diversis modis intelligi.

Ad secundum dicitur quod quamvis secundum intentionem beati Augustini de temporalibus legibus que sunt pure positive, postquam fuerint institute ac firmate, nec iudex nec alius debeat iudicare an sint servande vel non sint servande quia constat quod servande sunt, licebit tamen non solum iudici sed etiam eruditis et doctis iudicare et indagare secundum quem intellectum servande sunt et secundum quem intellectum servande non sunt, et que exceptiones circa leges institutas servande sunt et que servande non sunt, sive in quibus casibus leges institute servande sunt et in quibus casibus verba legis servanda non sunt. Sic secundum mundi sapientem, epikeia iudicat in quo casu verba legis non sunt servanda, utens naturali dictamine rationis, hoc est utens iure naturali. Quia ex quo nulla lex positiva iusta potest esse contraria iuri naturali, lex quecunque humana in illo casu in quo si servaretur sicut verba sonant esset contraria iuri naturali minime est servanda. Sicut enim supra dictum est, lex humana (imo videtur quod lex nature , ut innuit Isidorus, prout recitatur dis. 1 c. *Ius naturale*) statuit quod res deposita

---

184 ante diceret] Galatians 6:1 **201** epikeia] *supra*, lines 143ss.* **206** supra] lines 130ss.* **208** dis…naturale] D. 1 c. 7 col. 5

---

181 hic…nomen] hoc nomen oneris quod nisi Ly <u>hoc nomen</u> (=Vg) <u>oneris quod nisi</u> (=*added* Vg^2) Vg/Vg^2 | enim] est Fi **183** hoc] hec Ly tam…184 Paulo] est causa quare cum Paulus Ly causa est quare positis qui cum Paulo *scrambled* Vg **184** verbis] *omitted* Bb Fi An We alterius…185 portabit^1] alter alterius onera portate Ww **185** portabit^2] potabit We **186** quibus] verbis *added* Ww **187** lege] le Bb **188** ita] *omitted* Ly | quod] quia Fi **190** secundum^1] secundam Bb Fi An **191** intentionem] sententiam Ly **192** fuerint] fuerunt Ly | ac] *omitted* Bb Fi An **193** sint^1] sunt Ly | sint^2] *omitted* An Ly **195** sed etiam] et Ly **197** servande] sernande Pz | et] *omitted* Bb | et…199 sunt] *omitted* Vg | et…200 sunt] *omitted* Ly **199** leges…200 casibus] *omitted* Fi An **200** Sic] Sicut Ly **201** epikeia] epicheia We **204** illo] nullo Ly **205** iuri…206 naturali] *omitted* Ly **206** enim] *omitted* Ly est^2] similiter *added* Ly **207** videtur quod] et Ly | ut innuit] renuit Bb Isidorus] Y *then gap* Fi **208** res] rex Bb

quando reposcitur restituatur. Et tamen, si quis gladium depositum reposceret ad occidendum seipsum vel alium innocentem iniuste, gladius depositus sibi restitui non deberet, quia qui in hoc casu restitueret gladium depositum ageret contra ius naturale, quo quilibet obligatur tantum flagitium et dispendium proximi prohibere, si potest.

Discipulus: Dic quomodo per predicta contingat refellere rationem quam feci.

Magister: Respondetur quod licet in iure, cum contra regulam qua dicitur quod clerici non spectant ad forum iudicis secularis excipiuntur casus in quibus regula illa fallit non fiat mentio de papa heretico, tamen casus de papa heretico debet inter alios computari. Cuius ratio est quia, sicut licet de multis que spectant ad ius naturale non fiat mentio in iure scripto tamen facienda sunt cum occurrerit necessitas faciendi, ita licet in iure scripto non fiat mentio de casu in quo papa esset hereticus tamen casus ille excipi debet quando papa incurrit hereticam pravitatem et clerici nollent vel non possent eum cohercere.

Discipulus: Quare non excipitur casus de papa heretico si clerici nollent vel non possent eum cohercere, quando a conditoribus canonum, glosatoribus et doctoribus, excipiuntur casus in quibus illa regula fallit: ‘clerici non sunt de foro iudicis secularis’ ?

Magister: Respondetur quod sicut leges non feruntur nisi de his que sepe accidunt, et non de illis que accidunt raro vel nunquam, ita sepe a conditoribus legum et glosatoribus earundem ac doctoribus non excipuntur casus in quibus regule generales fallunt, nisi illi qui sepe accidunt et non illi

---

233 leges…234 accidunt[1]] Cf. also 1 Dial. 6.26.7-10*, 1 Dial. 6.45.278-280*, and 1 Dial. 7. 25 (OP VII).

---

209 reposcitur] reposcetur We deponitur Ly **211** innocentem] nocentem Bb **212** gladium] *omitted* Ly **213** quo] ergo An | tantum] *omitted* Ly **214** si] *omitted* Fi se An **216** refellere] repellere Ly **217** cum] *omitted* Fi Ly **219** excipiuntur] excipiantur Ly | fallit] licet *added* We **220** tamen] *omitted* Pz | casus…221 heretico] *omitted* Ly | de[2]…221 heretico] *omitte*d Bb **222** naturale] nature Ly **223** tamen] *omitted* Bb **224** faciendi] faciendo Fi | ita] ista Bb | scripto] *omitted* Fi An **226** nollent] nollet Bb **227** possent] posset Bb possent Fi | eum] eundem Bb Fi ipsum We **228** Discipulus…229 cohercere] *omitted* An **229** eum] *omitted* We | a] cum Ly **230** glosatoribus] Ly: glosis Bb Fi An We **231** fallit] quod *added* Ly **234** accidunt[1]] *omitted* Fi | et…accidunt[2]] non de his que Bbm **236** earundem] We: eorundem Bb Fi An Ly **237** nisi] et Bb

qui accidunt raro vel nunquam. Casus autem de papa heretico quem clerici nolunt vel non possunt corrigere raro vel nunquam accidit. De nullo enim papa heretico ante tempora nostra legitur quod clerici, saltem omnes, in cohercendo ipsum fuerint negligentes. Nam et Liberio pape heretico multi restiterunt viriliter, et Anastasium 2um hereticum multi clerici fortiter impugnaverunt et a communione eius se laudabiliter abegerunt. Et ita iste casus ante tempora nostra non videtur accidisse. Et propter hoc conditores legum et glosatores earum aliique doctores, excipiendo casus in quibus regula fallit qua dicitur quod clerici non sunt de foro iudicis secularis, de papa heretico quem clerici nollent vel non possent corrigere non fecerunt mentionem. Et tamen iste casus multo magis excipiendus est quam alii casus quos conditores canonum et glosatores excipiunt.

Discipulus: Quare debet excipi casus iste?

Magister: Respondetur quod ideo debet excipi casus iste quia exceptio istius casus ex ratione evidenti cui nulla lex humana preiudicare potest quoquo modo patenter infertur.

Discipulus: Que est illa ratio?

Magister: Ratio est hec. Ille casus a regula generali excipi debet quo non excepto detrahitur honori divino, fides periclitatur catholica, et detrimentum ac periculum et dispendium spirituale omnium fidelium procuratur. Hec est de se manifesta, quia contra honorem divinum nulla regula est servanda.

Iterum, nulla lex humana que vergat in periculum fidei et dispendium salutis eterne ab homine statui potest. Si enim pacta, promissiones, vota et iuramenta que vergunt in interitum salutis eterne servanda non sunt secundum canonicas sanctiones, ratione consimili leges humane quecunque in eo casu in quo vergerent in periculum fidei catholice et dispendium spirituale fidelium non sunt servande.

---

267 secundum…268 sanctiones] X. 2. 24. 8 col. 801 (*Si vero*)

---

239 vel[1]] sed Fi | vel[2]…240 nunquam] *omitted* Ly **241** nostra] unquam *added* Ly nunquam *added* Pz **242** ipsum] papam hereticum Ly pape] papa Bb Fi An **243** restiterunt] resisterunt Bb resistunt Fi An 2um] *omitted* Ly **244** eius] cuius Fi An | se] *omitted* Ly **245** abegerunt] abierunt We **246** conditores] conditoris Bb **247** earum] earundem Ly **249** quem] quam Bb **250** tamen] ideo Ly **254** casus] *omitted* An | casus…255 iste] *omitted* Ly **255** istius] *omitted* Ly | ex ratione] excõê An **262** de se] *omitted* Ly **263** servanda] observanda Ly **264** Iterum] Item An | vergat] cedit seu vergit Ly negat Pz **267** interitum] fatum Fi **268** humane] *omitted* Ly **269** eo] illo Ly

Sed casu predicto de papa heretico quem clerici nolunt vel non possunt cohercere non excepto a regula illa ‘clerici non sunt de foro iudicis secularis’, honori divino detrahitur, quia inferiores, cum facile sequantur exempla maiorum, a vero culto Dei papam hereticum imitando se subtraherent. Fides etiam periclitatur catholica, quia si teste beato Hieronimo, ut legitur 24 q. 3 c. *Resecande*: “*Arius in Alexandria una scintilla fuit sed quia non statim oppressa est totum orbem eius flamma populata est*”. Multo magis papa hereticus, si non fuerit statim extinctus, eius flamma heretice pravitatis totum populabitur orbem, inficiendo labe heretica christianos. Et ita, si casus ille non excipitur a regula memorata, fides periclitatur ecclesie, et per consequens detrimentum et periculum ac dispendium spirituale omnium fidelium procuratur. Quare ille casus est excipiendus omnino, nec papa de plenitudine potestatis posset statuere quod casus ille non exciperetur. Quemadmodum, ut notat glosa dis. 40 c. *Si papa* : “*Numquid papa posset statuere quod non posset accusari de heresi? Respondetur quod non quia ex hoc periclitaretur tota ecclesia*”.

Iterum, quod casus ille debeat excipi probatur ex hoc quod, teste Isidoro, ut habetur dis. 4 c. *Erit autem lex* :“*Nullo privato commodo sed pro communi civium utilitate*” debet conscribi lex. Lex ergo que esset contra utilitatem civium non esset lex. Sed si casus ille de papa heretico quem clerici nollent vel non possent corrigere ab illa lege qua cavetur

277 24…Resecande] C. 24 q. 3 c. 16 col. 1881 **287** glosa] D. 40 c. 6 col. 260 s.v. a fide devius **292** dis…lex] D. 4 c. 2 col. 13

271 Sed] in *added* Ly **272** illa] *omitted* Fi **273** detrahitur] distrahitur We **275** culto] cultu Bb Fi | Dei] *omitted* Ly | imitando] vindicando Fi | subtraherent] subtrahent Bb An We **276** si] We: sicut Bb Fi An Ly **277** Arius] qui *added* Ww **278** sed] Ly: *omitted* Bb Fi An We | quia] quoniam Ly | oppressa] oppressus Ww | est] Ly: fuit Bb Fi An We Ba per *added* Ly **279** eius…populata] Ly: populatus Bb Fi An We **281** populabitur] depopulabitur Ly (Pz*) **286** posset] *omitted* Fi statuere] facere Ly **287** exciperetur] excipietur Bb | Quemadmodum] *omitted* Ly | papa] dicens *added* Ly **288** Numquid] Non Fi An We Numquid…statuere] *omitted* Bb **289** Respondetur…non] *omitted* Bb Fi An We Vg posset statuere quod non posset accusari *added* Ly posset accusari *added* Pz | tota…290 ecclesia] fides ecclesie Ww **291** hoc] *omitted* An hec We **292** quod] quia Ly | Isidoro] Isidero Ly (Pz*) autem] *omitted* Ww | lex] *omitted* Ly | Nullo] modo *added* Bb Fi An **293** pro] non An | debet…294 lex] conscripta Pz **294** conscribi] scribi Fi An | Lex] Ly: *omitted* Bb Fi An We **295** si] *omitted* We **296** illa] ipsa Ly

quod clerici non sunt de foro iudicis secularis non exciperetur, esset contra utilitatem civium christianorum. Ergo non esset vera lex sed falsa, iniqua, et iniusta. Quare non esset servanda, quia Isaie 10 scribitur : "*Ve qui condunt leges iniquas*".

Discipulus: Contra predicta impugnatio fortis occurrit, quia si verba legum in quibusdam casibus qui non sunt excepti in legibus non essent servanda, posset ad libitum quilibet excipere casus a lege quos vellet, et dicere 'in istis casibus verba legis sicut sonant non sunt servanda'. Et ita ex lege nulla haberetur certitudo quando verba legis essent servanda et quando non essent servanda.

Magister: Ad hoc respondetur quod non licet cuilibet excipere casum ad libitum et dicere 'verba legis in tali casu non sunt servanda'. Sed si dicit 'verba legis in tali casu non sunt servanda' oportet quod hoc ostendat per legem superiorem vel per rationem evidentem. Et si altero istorum modorum patenter ostendit verba legis in tali casu non esse servanda, standum est dicto suo, non quia ipse dicit sed quia lex superior vel ratio evidens hoc ostendit. Et ratio huius est quia nulla potest esse lex que legi superiori vel aperte rationi repugnat. Unde quecunque lex civilis vel canonica repugnat legi divini vel rationi aperte non est lex. Et eodem modo, verba legis canonice vel civilis in illo casu in quo repugnarent legi divine, scilicet scripture sacre, vel rationi recte, non essent servanda.

Discipulus: Ad quem pertinet iudicare verba legis canonice vel civilis repugnare scripture divine vel rationi recte?

Magister: Respondetur quod hoc iudicare per modum doctrine et simplicis assertionis spectat ad eruditum in scriptura divina, et ratione naturali ac philosophia morali pollentem. Hoc autem iudicare ex auctoritate officii, alios obligando ad hoc servandum et tenendum, spectat ad

---

300 Isaie 10] Isaiah 10:1

---

298 civium] *omitted* Ly **300** esset] est An | quia] secundum *added* Ly Isaie] Ysid' Fi An Esaiam Ly Ysaiam Pz | 10] 18 We **303** legum] legis Fi leg'An **307** legis] legum We **311** sunt] esse We | legis] legum Ly **314** ostendit] ostenderit We | legis] legum Ly **317** legi] lege Bb **318** repugnat[1]] repugnet Ly | vel canonica] *omitted* Ly **319** Et] *omitted* Ly | eodem modo] eadem An **320** in[2]] *omitted* Ly **324** civilis] civililis Pz | rationi] ratione An **326** hoc] hic Pz **329** pollentem] pollente Pz alios] *omitted* Ly **330** servandum] servande Bb

conditorem legis de consilio peritorum in scripturis sacris et naturali precellentium ratione.

Discipulus: Ergo secundum predicta theologi et philosophi haberent iudicare de intellectu legum civilium et canonicarum?

Magister: Conceditur quod ultimum iudicium de intellectu legum civilium et canonicarum est reservandum theologis et philosophis, quemadmodum ultimum iudicium de aliquo dubio in scientia inferiori reservandum est scientie superiori, eo modo quod per principia iudicandum est de conclusione que sequitur ex principiis.

Discipulus: De hac materia tactum est supra libro primo. Ideo transi, et narra quomodo respondetur ad secundam rationem supra 91º cap. adductam.

Magister: Respondetur quod nonnunquam ad iudicem secularem spectat cognoscere de causa heretice pravitatis, et hoc dupliciter. Uno quidem modo per seipsum, quia ipse tenetur multa scire per que potest in causa heretice pravitatis in multis casibus iudicare, etiam absque aliorum consilio peritorum. Si enim aliquis christianus dixerit fidem christianam esse falsam et malam, iudex secularis non debet indigere consilio ut sciat an talis sit tanquam hereticus condempnandus, sed ipsemet tenetur scire quod talis est hereticus reputandus et pro heresi condempnandus. Similiter, si quis docuerit quod Christus non fuit natus de virgine, vel quod non fuit passus, vel quod non resurrexerit, vel quod non est unus Deus, vel quod non sunt tres persone in Deo, iudex secularis tenetur scire quod talis est hereticus. Et ita, sicut iudex secularis multa ad fidem spectantia orthodoxam credere tenetur explicite, ita in multis casibus per seipsum potest cognoscere quid est tenendum in causa heretice pravitatis.

---

342 De…343 et] PP*. Cf. also 1 Dial. 7.14 (OP VII) | supra] 1 Dial. 1. 6-14 (OP V, pp. 15-31.) **354** Similiter] *Visio beata* not mentioned among these instances.

---

331 de] cum Ly **332** precellentium] pollentium Ly **335** canonicarum] canonum Ly **336** Magister…337 canonicarum] *omitted* Bb **337** canonicarum] canonum Ly | reservandum] servandum Ly **338** theologis] theologiarum Bb **340** quod] quo Fi Ly **342** tactum] dictum Ly **343** narra] monstra Ly **347** quidem] *omitted* Ly | quia] et *added* Ly **349** multis] multi Bb **351** esse] *omitted* Ly **352** consilio] concilio Fi An | an] ut Bb Fi An **353** ipsemet] ipse Ly **354** pro] de Ly **356** non[1]] *omitted* Bb | resurrexerit] resurrexit Pz **357** in Deo] *omitted* We **361** quid…heretice] *omitted* Bb

Alio modo potest cognoscere de causa heretice pravitatis requirendo consilium peritorum, quemadmodum de multis casibus civilibus cognoscit, nesciendo in eis per seipsum quid rectum, quid obliquum nisi per informationem aliorum decernere. Cum enim coram iudice aliquis accusatur de falsa moneta, sepe iudex nescit discernere per seipsum an moneta de qua est questio sit falsa vel vera, et ideo antequam sententiam proferat, requirit monetarios, quos iuramento vel alio modo licito astringit ut sibi de dicta moneta indicent veritatem. Et ita in quam plurimis casibus iudex secularis, qui non habet omnes artes et omnes naturas rerum scire, de consilio aliorum profert sententiam, quia in talibus causis quampluribus per seipsum non posset cognoscere quomodo eum oporteat iudicare.

Sic dicunt de iudice seculari in multis casibus respectu cause pravitatis heretice, quia in multis casibus indigeret consilio in sacris literis peritorum. Si enim aliquis christianus accusaretur coram iudice seculari in biblia minime erudito quod pertinaciter asseverit beatum Paulum fuisse conversum ante passionem Christi, quemadmodum quidam magnus canonista dixit, et in scriptis suis reliquit, quod beatus Paulus fuit unus de duodecim apostolis qui sequebantur Christum antequam pateretur, iudex secularis nesciret per seipsum dare sententiam, sed requisito consilio peritorum in scripturis sacris ex quibus penderet questio supradicta, posset secure

---

381 quidam…382 canonista] This as yet unidentified canonist seems to have been reporting a venerable if obviously erroneous tradition. Centuries before Ockham, speaking at the 2nd Council of Limoges (1095), a certain "Petrus presbyter" had mentioned that "*multi hodieque non advertentes Paulum putant esse de duodecim*", adding that many included St. Paul "*in duodecim apostolorum serie per canonem missae et per alia loca*" (PL, t. 142, cols. 1359B, 1362A)

---

364 casibus] causis We | casibus…eis] criminibus contingit ex informatione aliorum in quibus nesciret Ly Vg[2] **366** decernere] discutere Ly **367** sepe iudex] *omitted* Ly **368** est] fit Ly | vel] et Ly (Pz*) **370** licito] *omitted* Ly | de] *omitted* Bb | dicta] tali Ly | indicent] indigent Bb **371** quam plurimis] pluribus An Ly **372** habet] potest We omnes[2]] *omitted* Ly **373** sententiam] *omitted* An | causis] casibus Ly **374** quomodo] *omitted* Fi **375** eum] *omitted* Ly **376** Sic] Si An **377** casibus] respectu cause pravitatis heretice, quia in multis casibus *added dittography* Bb | indigeret] indigent An **378** in] *omitted* Bb Fi An **379** accusaretur] accusaret An **380** asseverit] asseruerit Fi An Ly **382** canonista] cononista Bb An | scriptis] We: scripturis Bb Fi An Ly reliquit] relinquit Fi An **384** pateretur] peteretur Ly **385** sed] de *added* Ly **386** secure] scire Ly

dare sententiam. Ubi autem iudex secularis nec per se nec per consilium suum posset scire aperte que esset veritas in aliqua questione mota de fide, in tali casu se intromittere non deberet.

Ad propositionem igitur applicando, dicitur quod si papa hereticus teneret fidem christianam esse falsam, vel non esse tres personas distinctas in divinis aut aliquid huiusmodi, quod iudex secularis per seipsum vel per consilium et informationem peritorum posset aperte cognoscere esse hereticum, secure posset papam hereticum iudicare, si clerici nollent vel non possent ipsum debite cohercere.

Cum vero dicitur quod ad iudicem secularem non pertinet causa fidei vel Dei, respondetur quod dicere causam fidei vel Dei nullo modo spectare ad iudicem secularem et laicos est omnino insanum, et est verbum clericorum avarorum et superborum, qui omnino ab ecclesia Dei laicos conantur excludere, ut, ipsis laicis exclusis ab ecclesia, clerici laicorum domini reputentur, cum tamen, sicut sepe allegatum est prius, in scriptura sacra nunquam laici ab ecclesie nomine excludantur, sed ubicunque in scripturis sacris nomen ‘ecclesie’ viros et mulieres, clericos et laicos comprehendat. Causa igitur fidei et Dei secundum istos spectat ad laicos, quemadmodum fides spectat ad laicos, et sicut Deus ita est Deus laicorum sicut clericorum, sic causa fidei spectat ad clericos et etiam ad laicos. Si enim causa fidei et Dei nullo modo spectaret ad laicos, laici nec fidem deberent defendere, nec hereticos evitare, nec in prosecutione cause fidei prelatis

---

392 non…393 divinis] Possible allusion to John XXII’s sermon “*Gaudete in Domino semper*” of 17 December 1329 [OP III, p. 14] **405** prius] E.g. 1 Dial. 5.32 (OP V, pp. 306ss.), 1 Dial. 6. 85, 1 Dial. 6.93ss.

---

387 dare] *omitted* Bb | nec[1]…se] *omitted* Ly | per[2]] alium *added* An **391** propositionem] propo[m] Bb propositum We Ly **392** vel] *omitted* Ly (Pz*) **394** et…395 informationem] *omitted* Ly **397** nollent] nolunt Fi non] *omitted* Bb | possent] posst’ Fi **400** spectare] spectat An | et] vel Ly **401** est[1]] esset Ly **402** omnino] ideo Ly **403** exclusis] possent *added* Ly | clerici] *omitted* Ly **404** reputentur] reputari Ly | tamen] *omitted* Ly **405** prius] *omitted* Ly **406** in] *omitted* Fi | sacris] divinis We **407** clericos] Vc: *omitted* Ww | et[2]] *omitted* Fi An **408** istos] istas Bb **409** quemadmodum…laicos] *omitted* Ly Vg | Deus…410 clericorum] Deus est Deus clericorum ita est Deus laicorum Ly Deus ita (=est *added* Vg[2]) Deus laicorum sicut clericorum Vg/Vg[2] **410** spectat…411 laicos] que spectat ad clericos etiam spectat ad laicos Ly (Vg*) **411** enim] etiam Ly **412** spectaret] spectat Fi | deberent] Domini Ly **413** prosecutione] persecutione Ly | cause] *omitted* Ly

assistere, nec in aliquo se intromittere de hereticis etiam per ecclesiam condempnatis, que sunt insana censenda. Causa igitur fidei, que est causa Dei, aliquo modo spectat ad laicos.

Principalius tamen spectat ad prelatos ecclesie, quia prelati ecclesie non solum hereticos laicos, quando per alios laicos minime cohercentur, sed etiam hereticos clericos possunt debite cohercere, de quibus laici iudicare non possunt nisi clerici eos noluerint vel non potuerint castigare, Secundario autem causa fidei spectat ad laicos, quia laici etiam clericos, imo etiam papam hereticum, possunt et debent, ne virus sue perfidie transfundat in alios, prohibere, si eum clerici noluerint vel non potuerint cohercere.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritates ubi prius adductas.

Magister: Ad primam respondetur quod cum de causis Dei agitur, et sacerdotes Christi suum officium digne et sollicite exequuntur, imperatores et reges debent voluntatem suam sacerdotibus Christi, recipiendo eorum informationem et consilia ac stando eorum iudicio in hiis que ad ipsos pertinent iudicare, subdere, non preferre. Ubi autem sacerdotes averterentur a fide, vel in causis Dei essent dampnabiliter negligentes, imperatores et reges deberent voluntatem suam sacerdotibus non subdere sed preferre. Et sic intelligenda sunt verba Felicis pape, qui per verba sua honorem Dei intendebat. Et ideo, quia esset contra honorem Dei quod reges voluntatem suam subderent sacerdotibus hereticis et negligentibus seu laborantibus ad subversionem fidei orthodoxe, noluit Felix papa quod reges in hoc casu suam subderent sacerdotibus voluntatem.

Ad auctoritatem Nicholai pape respondetur quod verba eius non possunt nec debent sine omni exceptione intelligi. Tunc enim clerici incorrigibiles, falsarii, et heretici per

---

428 Ad primam] 1 Dial. 6.91.12-26* **437** verba[1]…pape] 1 Dial. 6.91.35-39* **443** auctoritatem…pape] 1 Dial. 6.91.40-43*

---

414 de] *omitted* Bb **415** condempnatis] deberent *added* Ly **416** igitur] enim Bb | fidei] *omitted* Ly | laicos] prelatos Fi **418** ecclesie] ecclesia An | quando…419 cohercentur] cohercent Ly Vg **419** hereticos] *omitted* Ly **421** eos] *omitted* Ly **423** etiam[2]] *omitted* Ly **424** transfundat] transfundant Bb transferat Ly **427** ubi prius] supra Ly **428** Ad primam] We: *omitted* Bb Fi An Ly **429** Dei] fidei Ly **432** ac stando] *omitted* Ly **433** pertinent] pertinet Fi | autem] a Fi **435** deberent] We: *omitted* Bb Fi An debent Ly **437** qui] *omitted* Fi **442** suam] suo Ly (Pz*) | subderent] *omitted* Fi An **443** respondetur] dicitur Ly **445** falsarii] *omitted* Ly | et…446 seculari] *omitted* Fi

ecclesiam condempnati et curie traditi seculari per iudices seculares nullo modo iudicari deberent, que tamen constat esse falsa. Verba igitur Nicholai pape cum exceptionibus suis debent intelligi. Potissima autem exceptio est quando papa est hereticus et clerici eum nolunt vel non possunt corrigere. Ergo cum ista exceptione potissime verba Nicholai debent intelligi.

Ad tertiam autem auctoritatem respondetur quod Theodosius iunior, scribens synodo Ephesine, noluit quod Candidianus comes se de piis dogmatibus que in eadem synodo tractabantur intromittere attemptaret, quia illa pia dogmata de quibus tractabatur sufficienter poterant terminari per sacerdotes qui convenerant. Cum vero dicit "*illicitum namque est eum, qui non sit ex ordine sanctissimorum episcoporum, ecclesiasticis intermisceri tractatibus*", respondetur quod hec verba non possunt nec debent intelligi sicut prima facie sonant. Tum quia tunc nunquam magistri theologie aut alii literati in decretis et scripturis divinis qui non essent episcopi deberent ecclesiasticis tractatibus interesse, tum quia tunc imperatores nunquam deberent concilio generali in quo tractaretur de questione fidei interesse, que falsa sunt et absurda. Debent ergo verba predicta sic intelligi: quod illicitum est eum qui non sit in ordine episcoporum, tanquam sit presidens episcopis, ecclesiasticis intermisceri tractatibus, quando per episcopos rite et ordinate tractantur. Ubi autem episcopi convenirent in subversionem fidei catholice, deberet laicus catholicus non solum eis preesse, sed eos debite cohercere quando per alios clericos coherceri non possent.

---

453 Ad…auctoritatem] 1 Dial. 6.91.44-51* **461** hec…468 quod] PP*

---

450 eum] *omitted* Ly | possunt] *omitted* Bb **453** autem] *omitted* We Ly **454** iunior] minor An Ly | Ephesine] Ephesinei Fi An **455** se] sic Fi piis] hiis Bb *omitted* An | dogmatibus] degradationibus Ly **456** illa] We: eius Bb Fi An Ly | pia] impia Ly **458** convenerant] qui tanquam periti et zelo fidei orthodoxe accensi consilio predicti comitis in huiusmodi non egebant *added* We Vc Ba | vero] ergo Bb **459** namque] enim Ly | sit] est Ly | ex] in Ww **460** intermisceri] intromisceri Ly **461** non] *omitted* Bb **462** magistri] magister Ly **463** alii literati] alius literatus Ly **464** essent…deberent] esset episcopus deberet Ly deberent] debent Fi **465** tum…nunquam] etiam imperatores non Ly Vg **468** sic] sicut precedentia Ly | quod] quia Ly **469** presidens episcopis] episcopus Ly **470** tractatibus] et *added* Ly **474** possent] possunt Ly

Ad quartam auctoritatem similiter respondetur quod imperatores non debent indebite usurpare que solis sacerdotibus conveniunt. Sed detinere papam hereticum quando clerici nollent vel non possent eum corrigere non convenit solis sacerdotibus, sed competit laicis orthodoxis, ideo etc.

Ad quintam auctoritatem dicitur quod si imperator est catholicus, filius est secundum Iohannem papam ecclesie catholice, non heretice, non presul ecclesie catholice, sed presul (hoc est superior) est et iudex ecclesie heretice, quando clerici ecclesiam hereticam nolunt vel non possunt corrigere. Et ideo "*quod ad religionem competit discere*" a catholicis "*ei convenit, non docere*", tanquam habens predicandi officium, quia "*habet privilegia sue potestatis, que administrandis legibus publicis divinitus consecutus est*" in quantum solummodo imperator. Sed in quantum imperator christianus non solum ad ministrandis legibus secularibus debet intendere, sed ei incumbit hereticos clericos, etiam papam hereticum, quando ecclesiastica potestas deficit, cohercere. Et ideo imperator circa dispositionem celestis ordinis nichil usurpet indebite, quia ad sacerdotes catholicos non hereticos Deus voluit que ecclesie dispensanda sunt pertinere principaliter, non ad seculi potestates principaliter, nec etiam non principaliter quantum ad sacramenta ecclesie dispensanda. Quantum vero ad clericos ordinandos et recipiendos si remeaverint de errore non debent se imperatores intromittere, nisi supplendo malitiam vel negligentiam aut impotentiam vel ignorantiam sacerdotum.

---

475 Ad…auctoritatem] 1 Dial. 6.91.52-55* **481** Ad…auctoritatem] 1 Dial. 6.91.56-68*

---

475 similiter] *omitted* Ly **481** si…482 catholicus] imperator catholicus Ly **483** heretice non] heretice et non est Ly | non[2]] et non est Ly **484** quando] cum Fi An **486** competit] ei *added* Ly | ei…487 convenit] *omitted* Ly **487** habens] habent Fi An **488** que administrandis] ad que ministrandum Ly | administrandis] administrandum An ad ministrandis We **489** consecutus] constitutus Ly | est] nec *added* Ly **490** christianus] est *added* Bb Fi An Ly **491** ministrandis] ministrandum Ly **493** ecclesiastica] ecclesie Ly **495** non] autem *added* Ly **496** que] quod Bb in *added* Ly | ecclesie] ecclesia Ly | dispensanda] disponenda We **498** ecclesie] ecclesiastica We **499** ordinandos] ordinatos qui heretici facti sunt corrigendos Ly Vg[2] **500** si] *omitted* An | remeaverint] rema[rint] An remanserint Ly | de] in Ly | errore] de errore *added* Ly **501** vel…502 negligentiam] *omitted* Fi **502** sacerdotum] prelatorum Fi

Verba igitur Iohannis pape sane debent intelligi, ut in detrimentum fidei orthodoxe nullo modo redundent.

Discipulus: Quomodo possent in detrimentum fidei redundare?

Magister: Respondetur quod verba Iohannis pape in detrimentum fidei orthodoxe redundarent si in nullo casu imperator vel iudex secularis posset papam hereticum cohercere, quia, si papa esset hereticus et omnes clerici una cum papa, exceptis duobus vel tribus episcopis quos papa hereticus in vinculis detineret, in multitudine populi christiani periclitaretur fides, nisi laici possent compescere hereticos et catholicos liberare.

Discipulus: Dic quomodo respondetur ad auctoritatem Cypriani.

Magister: Respondetur quod beatus Cyprianus loquitur in casu in quo pontifices non sunt heretici, nec sunt in suo officio negligentes.

Discipulus: Video quod omnes auctoritates de hac materia uno modo exponuntur, quod videlicet intelligende sunt quando non deficit potestas ecclesiastica. Quando autem defecerit potestas ecclesiastica locum non habent. Ideo dic quomodo ad tertiam rationem respondetur.

Magister: Respondetur quod omne crimen ecclesiasticum spectat in aliquo casu ad iudicem secularem. Aliter enim pater filium pro crimine heresis cohercere non posset. Aliter etiam iudex laicus clericum dampnatum pro heresi et curie traditum seculari iudicare non posset.

Discipulus: Executio sententie late contra clericum pro crimine ecclesiastico, puta pro crimine heresis vel alio crimine ecclesiastico, spectat ad laicum, sed examinatio cause et pronuntiatio sententie non spectat ad laicum. Unde illa punitio hereticorum fit auctoritate ecclesie, et ita magis eam facit ecclesia quam iudex secularis.

---

515 ad…516 Cypriani] 1 Dial. 6.91.69-82*

---

503 igitur] hec *added* Ly | debent] debet An **504** redundent] redundet An **505** fidei] *omitted* Ly **508** orthodoxe] catholice We *omitted* Ly **510** quia] sed Ly **512** vinculis] vincuculis Pz **513** fides…514 liberare] *omitted* Fi | et…514 catholicos] *omitted* Bb **518** sunt[2]] *omitted* Ly **521** quod] quia Ly | videlicet] quod *added* We **523** defecerit] deficeret Ly | locum] lo[9] An **527** enim] non omnis Ly | non] *omitted* Ly **528** dampnatum] condemnatum Ly **530** late] lata Ly (Pz*) **531** vel…532 ecclesiastico] *omitted* Ly **532** crimine] modo An

Magister: Videtur nonnullis quod minime habeas sanctorum canonum intellectum. Quia iudex secularis, puniendo clericos hereticos ab ecclesia condempnatos et curie traditos seculari, non est merus executor sententie per ecclesiasticum iudicem late. Tunc enim nullam penam posset infligere nisi per ecclesiasticum iudicem taxatam, quod falsum est. Iudex ergo secularis non est in hoc casu merus executor, et per consequens habet in hoc casu de clerico heretico iudicare. Ad convincendum tamen ipsum de heretica pravitate sufficit sibi quod convictus fuerit in alio iudicio, et ideo solum sibi iudicialiter debitam penam imponit. Et ita videtur quod crimen ecclesiasticum in aliquo casu spectat ad iudicem secularem. Quare tunc potissime spectat cum papa est hereticus et clerici nolunt vel non possunt cohercere eundem.

Ad decretum autem 11 q. 1 c. *Si quis cum clerico*, respondetur quod decretum ille loquitur in casu quando tota potestas ecclesiastica non deficit. Quando autem tota potestas ecclesiastica deficeret, aliter esset tenendum.

Discipulus: Hoc videtur contra iura. Dicit enim glosa 11 q. 1 § c. 1 quod propter negligentiam iudicis ecclesiastici clericus non potest conveniri coram laico, licet econverso propter desidiam iudicis secularis causa secularis coram iudice ecclesiastico sit tractanda.

Magister: Respondetur quod glosa loquitur in casu in quo non tota ecclesiastica potestas deficeret. Licet enim episcopus negligeret facere iustitiam de clerico, non esset ad secularem iudicem recurrendum, quia ad papam posset haberi recursus. Sed si nullus esset papa et nullus esset clericus qui posset et vellet de clerico qui fidem esse falsam publice predicaret iustitiam adhibere, ne tantum fidei periculum immineret esset clericus per laicos saltem detinendus.

---

551 Ad…autem] 1 Dial. 6.91.98-104* **555** glosa] *Dictum Gratiani ante* C. 11 q. 1 c. 1 (*Nemo umquam episcopum*) col. 1189 s.v. quod clericus

---

537 sanctorum] sacrorum Bb We Ly **538** hereticos] *omitted* Ly **539** merus] tantum Ly **545** sibi] *omitted* Ly **546** iudicialiter] iudi[a] *gap* super An sr *added* Fi **547** spectat] spectet Bb Fi An **548** Quare] Quia Fi **549** est] esset Ly | nolunt] nollent Ly | possunt] possent Ly **551** 11] 2 Pz | cum clerico] in hoc Ly **552** ille] illud Fi An We Ly **553** deficit…554 ecclesiastica] *omitted* Fi **554** deficeret] deficit Ly **556** §] *omitted* Ly **558** desidiam] defectum Ly **565** vellet] nollet Ly qui…566 adhibere] publice delinquente iustitiam facere deberent laici (=Vg[2]) iustitiam adhibere Ly Vg/Vg[2] **566** adhibere] adhiberet Bb exhibere We | ne] et sic etiam ubi Ly **567** saltem] *omitted* Ly

Ad rationem vero qua probatur quod crimen ecclesiasticum ad iudicem secularem non spectat, respondetur quod ad decretum iudicis qui per seipsum ex consuetudine audit, examinat, et diffinit causas, spectat quod habeat notitiam illarum legum et iurium secundum que est in causis huiusmodi iudicandum. Et ideo qui ex consuetudine per seipsum audit, examinat, et diffinit in causis de criminibus ecclesiasticis, et maxime de crimine heresis, decet ut non solum in notitia canonum sed etiam in scripturis divinis sit peritus et etiam exercitatus. Sed non est simpliciter necessarium quod ille qui non ex consuetudine per seipsum huiusmodi causas examinat sed aliis committit, notitiam habeat, presertim excellentem, legum et iurium secundum que oportet iudicem in causis huiusmodi iudicare, sed sufficit quod habeat peritiam iudicandi. Aliter enim nullus posset eligi in summum pontificem nisi esset in scripturis divinis excellens, cum tamen constat sepe in sacra pagina simplices fuisse ad papatum assumptos. Constat enim quod ad summum pontificem sunt cause fidei deferende (24 q. 1 c. *Quotiens*). In causis autem fidei potissime et principalissime oportet secundum sacras litteras iudicare. Ergo, si iudex in talibus causis debet habere notitiam precellentem iuris secundum quod oportet iudicare, nullus posset eligi in summum pontificem nisi esset excellens in sanctarum notitiam scripturarum. Iterum, nullus posset eligi in episcopum nisi haberet notitiam decretorum et decretalium, quia secundum decreta et decretales oportet in causis ecclesiasticis iudicare.

Videtur ergo dicendum quod cum aliquis tractat causas aliquas, eas aliis committendo et de consilio aliorum, non est necesse quod habeat legum secundum quas iudicare debet notitiam precellentem. Ergo quando cause alique non

---

568 Ad…vero] 1 Dial. 6.91.91-97* (“*Tertio*” : cf. lines 7-10* *supra*) **586** 24…587 Quotiens] C. 24 q. 1 c. 12 col. 1835

---

568 qua] quia Bb **570** decretum] decretia’ (*sic*) An decentiam Ly **571** audit] et *added* Ly **573** qui] *omitted* An **574** de criminibus] criminalibus et Ly **575** decet] dictum An **576** sit] fit Fi **577** etiam] *omitted* Ly **580** iurium] notitiam *added* Ly **582** quod] *omitted* An nullus] quis non Ly non Pz **583** eligi] elegi Bb **584** constat] constet Ww **585** assumptos] assumpto Bb **587** autem] enim Ly **588** secundum] quod An **590** oportet] posset Ly **592** notitiam] notitia Ly | Iterum] Item Ly **594** quia] oportet Fi | decretales] decretalia Fi An **597** eas] *omitted* Ly | et] *omitted* Fi | consilio] consiliis Ly **599** precellentem] excellentem Ly | Ergo] multo fortius *added* We

spectant ad iudicem nisi in casu speciali et qui raro accidit, non est necesse quod iudex iuris secundum quod iudicare debet notitiam habeat precellentem. Cause autem fidei in casu speciali et qui raro accidit spectant ad iudicem secularem, ut scilicet iudex secularis per seipsum causam fidei examinet et in ea diffiniat absque consilio aliorum in sacra pagina peritorum. Hoc enim nunquam debet facere nisi quando omnes in sacris literis eruditi quorum posset habere consilium aperte contra fidem errarent. Et ideo non est necesse quod iudex secularis notitiam habeat precellentem scripture divine, sed sufficit sibi pro multis casibus, qui tamen raro vel nunquam accidunt, quod aliqualem notitiam explicitam fidei habeat orthodoxe, quam habere tenetur, quemadmodum omnes christiani aliqua tenentur credere explicite, que debent tam firmiter credere quod si omnes clerici mundi et in sacra pagina eruditi contraria affirmarent, docerent, predicarent, assererent, et tenerent, laici eis credere non deberent, sed eos redarguere, reprobare, et acriter reprehendere tenerentur. Et ideo in talibus casibus, quando scilicet clerici errarent contra illa que laici credere tenentur explicite, omnes laici christiani ratione utentes et discreti, quales debent esse iudices in quibuscunque causis, habent sufficientem peritiam ad iudicandum in talibus causis de clericis quibuscunque.

Discipulus: Mirabile est quod idiota de clerico, imperitus de perito, illiteratus de literato, in his que ad sacras literas spectant debeat vel valeat iudicare. Et tamen si ad hoc aliqua exempla possunt adduci libenter scirem.

Magister: Ad hoc probandum exempla plurima allegantur. Si enim omnes in sacra pagina eruditi una cum papa et cardinalibus omnibus predicarent, assererent, et docerent fidem christianam esse falsam et malam, et legem iudeorum vel sarracenorum esse servandam, laici illiterati per notitiam fidei quam in ecclesia didicerunt essent iudices eorum idonei quantum est ex parte scientie vel peritie seu notitie, licet aliqui non essent iudices eorum idonei propter carentiam iurisdictionis et potestatis.

---

600 spectant] spectat Bb | nisi] *omitted* Fi | et] *omitted* Ly **608** non] in Bb **611** explicitam] explicatam Bb Fi **614** et] *omitted* Ly **615** predicarent] *omitted* Bb **616** eis] *omitted* Ly **617** Et…619 tenentur] *omitted* Ly (Vg*) **620** et discreti] *omitted* Ly | debent] *omitted* An **621** ad…622 iudicandum] iudicandi Ly **622** causis] habent *added* Bb fidei *added* We **624** illiteratus…literato] inlicteratus de licterato We **625** spectant] spectat Bb | vel] et Ly **628** allegantur] allegarentur Ly **633** quantum…634 idonei] *omitted* Fi An

Item, si omnes clerici mundi assererent Christum non fuisse crucifixum, vel non esse venturum ad iudicium, vel animas reproborum non esse in inferno, vel aliquod huiusmodi quod omnes christiani laici et clerici credere tenentur explicite, puri laici illiterati quantum est ex parte notitie seu peritie essent iudices eorum idonei.

Discipulus: Tu ponis exempla que nunquam acciderunt.

Magister: Respondetur quod propter duo talia ponuntur exempla. Primo quia talia, licet nunquam acciderint, possent accidere. Secundo quia per exempla tam aperta manuducitur intellectus ad discernendum quid in aliis est tenendum.

Discipulus: Puto me intelligere responsionem datam ad rationem illam. Ideo dic quomodo respondetur ad rationem quartam.

Magister: Respondetur quod maiores cause sunt ad maius iudicium deferende quando iustitia et veritas in maiori iudicio poterit inveniri, et iudicium maius non deficit. Quando autem non inveniretur maius iudicium, tunc nonnunquam maiores cause essent ad inferius iudicium referende. Et ideo si papa et omnes clerici ad quos posset haberi recursus contra fidem errarent aperte, tenentes vel docentes aliquid contra catholicam veritatem quam omnes, etiam laici, tenentur credere explicite, huiusmodi causa non ad papam hereticum sed ad laicos catholicos esset omnino deferenda.

Cum vero accipitur quod causa heresis est inter causas maximas computanda, respondetur quod causa heresis duplex est, sicut causa fidei duplex est. Quandoque enim vocatur causa heresis quando questio agitatur de aliquo quod manifestum esse heresim, quia est heresis explicite

---

637 vel[2]…638 inferno] Another allusion to the *visio beata* controversy.(PP*) **642** Discipulus…648 illam] This text could have been composed prior to 1 Dial. 6.19. 6-10* . Cf. also 1 Dial. 6. 19. 120-122* .

---

636 mundi] *omitted* Fi **638** aliquod] ad Fi **640** puri] pure Fi An laici] *omitted* Ly (Pz*) **644** acciderint] acciderunt tamen Ly | possent] possunt Ly **645** aperta] apparenta Fi aperte Ly **646** quid] quod Fi **648** illam] *omitted* An **650** maiores] rariores Bb **651** iudicium] *omitted* Fi **654** nonnunquam] *omitted* Ly **655** referende] deferende Ly **657** catholicam] aliquam Ly | omnes…658 laici] eodem modo omnes clerici Ly **658** etiam] et Fi **659** esset] esse An **662** duplex…663 est[1]] *omitted* Ly **663** sicut] et *added* We **664** quod] est *added* We **665** manifestum] est *added* Bb Fi Ly | est] *omitted* An

condempnata, et hec causa heresis vel causa fidei inter causas maximas minime computatur, quia hec causa ad episcopos spectat et inquisitores heretice pravitatis. Et ideo hec causa in casu speciali potest competere laicis etiam super papam hereticum quem clerici nollent vel non possent cohercere.

Alia est causa heresis sive fidei quando de aliquo questio agitatur quod non est certum esse heresim, quia nec est heresis explicite condempnata, nec eius contrarium est veritas catholica explicite approbata. Et talis causa heresis vel fidei inter causas maximas computatur, nec diffinitio seu determinatio talis cause unquam spectat ad laicos illiteratos, sed solummodo spectat ad universalem ecclesiam et concilium generale, vel ad Romanum pontificem. Et ita talis causa nunquam deferenda est ad iudicium seculare. Et ideo quantum ad talem causam iudicium ecclesiasticum maius est iudicio seculari, sicut scribit Gregorius Nazianzenus. Si tamen iudicium ecclesiasticum propter infidelitatem clericorum defecerit, talis causa tunc minime est tractanda.

Ad quintam rationem respondetur quod licet potestas iudiciaria secularis et potestas iudiciaria sacerdotalis sint potestates distincte, non tamen taliter sunt distincte quod nunquam habeat una iudicare de alia, et quod nulla causa que spectat ad unam potestatem in nullo casu spectet ad aliam potestatem, quia hoc est expresse contra canonicas sanctiones quibus asseritur manifeste quod potestas ecclesiastica nonnunquam habet de potestate seculari iudicare et nonnunquam habet iudicare de causis spectantibus ad iudicem secularem. Ergo per distinctionem istarum potestatum non potest probari quod in nullo casu spectet ad iudicem secularem de papa heretico iudicare.

---

671 Alia…causa] The ensuing paragraph does not significantly contradict the position defended by Ockham in *De dogmatibus* 2.9 (OP VIII, pp. 100-102), and also in 1 Dial. 6.99.602-613*

---

666 hec] est *added* Bb huiusmodi We | causas] multas Fi **669** etiam] *omitted* Ly **670** nollent] nolunt Ly | possent] pñt Fi possunt Ly **672** agitatur] efficitur Ly | nec] non Ly **678** ad] *omitted* Ly **681** Nazianzenus] Kn: Nazanzenus Ww Nazazenus Pz **683** defecerit] deficeret Ly **686** iudiciaria[1]] iudicia Bb | secularis…iudiciaria[2]] We: *omitted* Bb Fi An Ly | sacerdotalis] et secularis *added* Ly **687** sunt] *omitted* Bb **689** spectat] spectat Ly **693** nonnunquam] nunquam Pz causis] spectet ad iudicem de causis *added* Bb **694** Ergo…696 secularem] *omitted* An | distinctionem] diff[em] We diffinitionem Pz **695** spectet] spectat Ly **696** heretico] heretic[9] Bb

Ad sextam rationem respondetur quod sicut ad imperatores qui erant pagani spectabat non in quantum erant pagani sed in quantum erant homines Deum colere et idola relinquere, ita ad imperatores et reges qui erant pagani non in quantum erant pagani sed in quantum erant imperatores et reges spectabat catholicos defensare. Propter quod ad imperatores et reges christianos, qui succedunt imperatoribus et regibus paganis non in paganismo sed in imperiali et regia dignitate, spectat etiam papam hereticum quem clerici nolunt vel non possunt corrigere, cohercere.

Ad septimam rationem respondetur quod in eadem causa contingit uti diversis legibus et in causa consimili unus iudex tenetur uti aliquibus legibus quibus alius uti non tenetur. In eadem ergo causa seculari aliis legibus utitur iudex in Italia et aliis legibus utitur iudex in Francia. Et ideo licet papa vel iudices ecclesiastici non teneantur uti legibus imperialibus seu secularibus in causa heresis, tamen iudices seculares in huiusmodi causa, quando spectat ad eos, uti possunt et legibus divinis et ecclesiasticis et etiam secularibus que non sunt contrarie legi divini vel legibus ecclesiasticis ad quas omnes catholici astringuntur.

Ad octavam rationem respondetur per ea que dicta sunt in responsione ad rationem quintam, quia una causa fidei in aliquo casu spectat ad iudicem secularem, et alia causa fidei que est de aliquo quod nec est explicite condempnatum nec explicite approbatum nunquam pertinet ad diffinitionem iudicis secularis.

---

723 secularis] Vg (fo. 126r) *ends as follows*: "Explicit secunda pars istius libri. Incipit tertia". *A subsequent reader* (Vg^2 ?*) canceled this, substituting* "6us sequitur 7us" *for* "secunda pars" and also cancelled "Incipit tertia"

---

698 spectabat] spectabit Fi **702** spectabat] pertinebat Ly **704** in^2] *omitted* Bb | regia] regali Ly **706** corrigere] et *added* We vel *added* Ly **708** et…711 legibus] *omitted* An **710** ergo] enim We **711** utitur] *omitted* Ly **714** seculares] *omitted* Fi An **716** sunt] sint We | divini] divine Ly | legibus] *omitted* Ly **718** respondetur] respondentur Ly per] We: quod Bb Fi An eadem Ly | ea] *omitted* Ly | que] *omitted* Bb **719** quia] quod Ly | in^2…720 fidei] *omitted* Ly (Vg)

730